

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

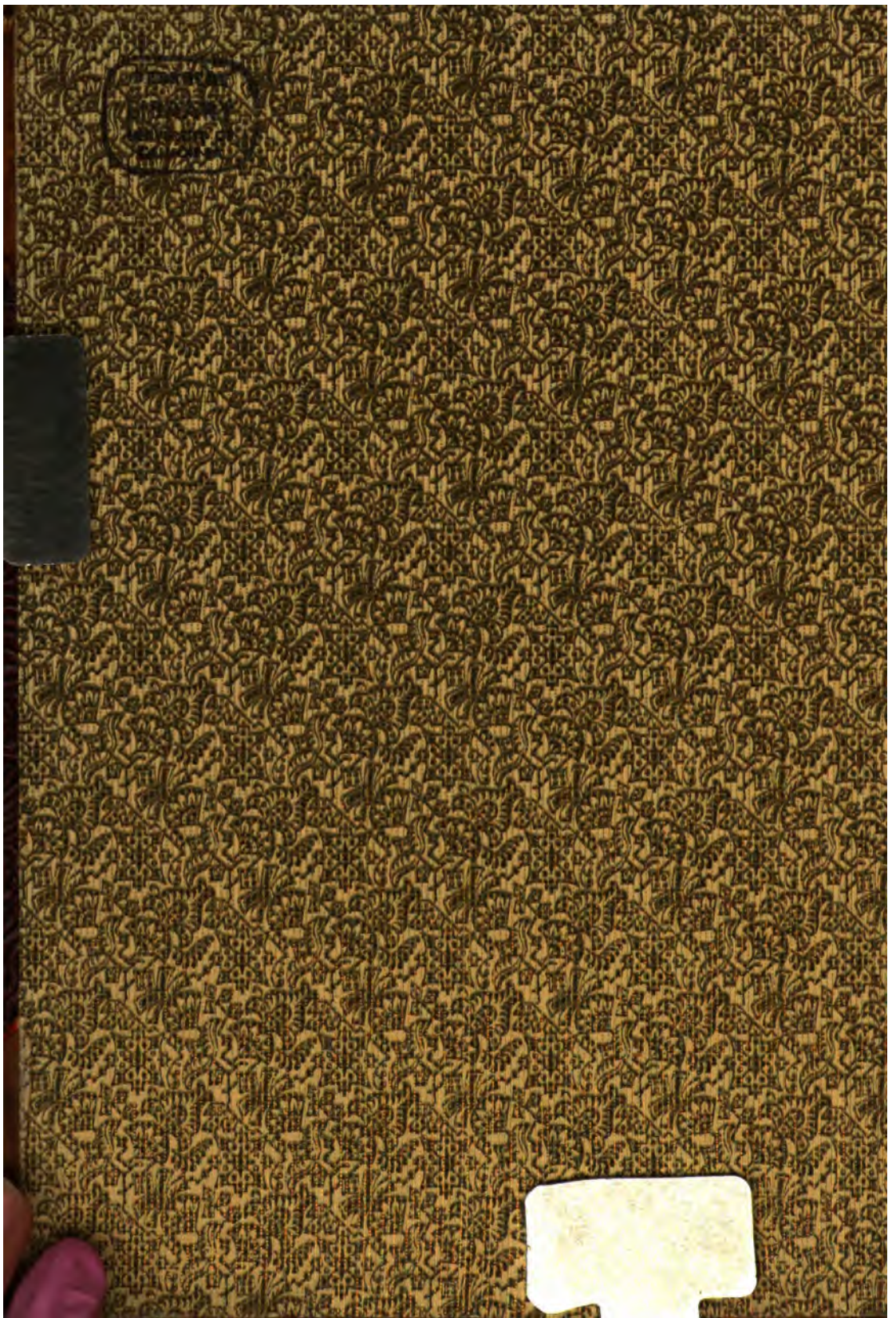
Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsatt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsatt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

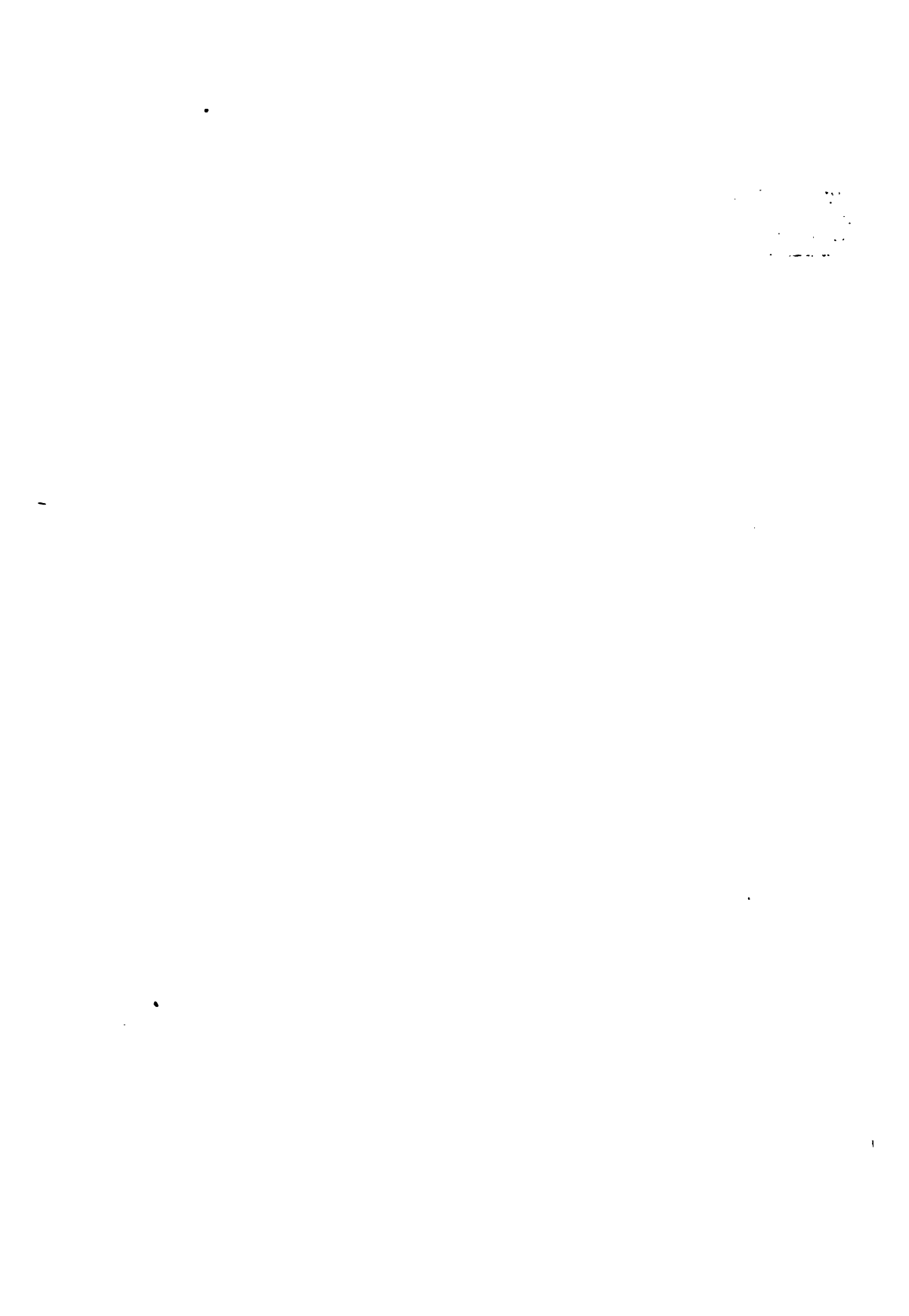

BERKELEY

LIBRARY

UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN

OCH

SVENSKT FOLKLIV

TIDSKRIFT

UTGIVEN PÅ UPPDRAG AV

LANDSMÅLSFÖRENINGARNA I UPPSALA, HELSINGFORS OCH LUND

GENOM

J. A. LUNDELL

TRÄTTONDE BANDET

Blandat

STOCKHOLM & UPPSALA
1892—94

PD5004

S89

v.13

Tidskriftens redaktion:

Professor J. A. LUNDELL

med biträde av

Prof. Dr L. F. LÄFFLER ock Prof. Dr A. G. NOBEN
för Uppsala

Prof. Dr A. O. FREUDENTHAL ock Doc. Dr H. A. VENDELL
för Helsingfors

Prof. Dr A. KOCK ock Amanuensen, Fil. kand. A. MALM
för Lund.

Under vartdera av åren 1893 ock 1894 har tidskriften
av allmänna medel på extra stat under åttonde huvudtiteln
uppburit ett understöd av 3,150 kr.

Trättonde bandets innehåll:

Titelblad och innehållsförteckningar, s. i—vij.

1. Lidmål. Ordspråk ock talesätt, smårim, gåtor, äventyr ock sägner, sedcr ock tänkesätt upptecknade i Frostviken av K. H. WALTMAN. Stockholm 1894. 127 s.
I 51:sta h. = 1894 A, utg. i jan. 1895.
2. Degerforsmålets formlära jämte exkurser till ljudläran av P. ÅSTRÖM. Stockholm 1893. 85 s.
I 49:de h. = 1893 C, utg. i juni 1893.
3. Om uppkomsten ock utvecklingen av sekundära nasalvokaler i några skandinaviska dialekter. Studier av NATANAEL BECKMAN. Stockholm 1893. 56 s.
I 49:de h. = 1893 C, utg. i juni 1893.
4. Om behandlingen av a framför rt i nordiska språk av ELIS WADSTEIN. [Stockholm 1892.] 17 s.
I 49:de h. = 1893 C, utg. i juni 1893.
5. Till läran om u-omljudet av ELIS WADSTEIN. Stockholm 1892. 36 s.
I 49:de h. = 1893 C, utg. i juni 1893.
6. Sverges sista häxprocess i Dalarne 1757—1763 efter handlingarna i målet tecknad av ELLEN FRIES. Uppsala 1893. 73 s.
I 50:de h. = 1893 D, utg. i juni 1893.
7. Bohuslänska folkmålsdikter från slutet av 1700- ock början av 1800-talen samlade av FRANS BUSCK. Stockholm 1894. 58 s.
I 51:sta h. = 1894 A, utg. i jan. 1895.
8. Anmärkningar om några svenska ord av AXEL KOCK. Stockholm 1894. 11 s.
I 51:sta h. = 1894 A, utg. i jan. 1895.

9. Om de östskandinaviska folknamnen hos Jordanes. Förberedande meddelande av L. FR. LÄFFLER. Stockholm 1894. 14 s.
I 51:sta h. = 1894 A, utg. i jan. 1895.
 10. Kardegille. Skånska byhistorier återberättade av EVA WIGSTRÖM (AVE). Stockholm 1894. 84 s.
I 51:sta h. = 1894 A, utg. i jan. 1895.
 11. Till frågan om akcentueringens invärkan på svenskans vokalisation. Av AXEL KOCK. Stockholm 1894. 33 s.
I 51:sta h. = 1894 A, utg. i jan. 1895.
-

Bidragande till trättonde bandet:

- Beckman, Natanael**, västg., fil. kand. (Upps.):
Sekundära nasalvokaler i några skandinaviska dialekter. 3, s. 1—56.
- Bogenholm, Johan Jakob**, kommissionärlantmätare, död omkr. 1843 på Vesby nära Strömstad:
Möjl. förf. till Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 44—55.
- Brunius, Aug. Vilhelm**, boh., provinsialläkare på Öland, d. 1867:
Möjl. förf. till Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 44—55.
- Busck, Frans**, göteborg., fil. kand. (Upps.), d. 1893:
Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 6—58.
- Fries, Ellen**, stockh., fil. dr (Upps.), lärarinna i Åhlnska flickskolan i Stockholm:
Sverges sista häxprocess. 6, s. 1—73.
- Hallenberg, Maja Elisabet**, fru f. Hedelius, d. omkring 1829 på Kviström i Foss, Boh.:
Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 16—19.
- Kock, Axel**, skån., fil. dr (Lund), f. d. professor vid Göteborgs högskola (nu bosatt i Lund):
Några svenska ord. 8, s. 1—11.
Akcentueringsens invärkan på svenskans vokalisation. 11, s. 1—33.
- Landberg, C. August**, Prost i Naverstad, d. 1871:
Avekr. Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 8—19.
- Linderot, Karl Ellis**, d. som hovrättsauskultant i Jönköping 1832:
Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 27—41.
- Lundin, T.** på Över-Säms i Tanum:
Uppt. Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 56—58.
- Läffler, L. Fr.**, stockh., fil. dr (Upps.), e. o. professor vid Uppsala universitet (f. n. bosatt å Djursholm):
De östskandinaviska folknamnen hos Jordanes. 9, s. 1—14.
- Nilén, N. Fr.**, göteborg., fil. dr (Upps.), lektor vid allmänna läroverket i Skara:
Korr. ock noter till Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 8—58.
- Plate**, bosatt i Uddevalla eller trakten däromkring:
Möjl. förf. till Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 8—14.
- Rinman, Erik**, göteborg., juris stud. (Upps.):
Frans Busck †. 7, s. 3—5.

Wadstein, Elis, söderm., fil. dr (Upps.), docent vid Uppsala universitet:

a framför rt i nordiska språk. 4, s. 1—17.

u-omljudet. 5, s. 1—36.

Waltman, K. H., göteborg., fil. stud. (Upps.):

Lidmål. 1, s. 1—127.

Wessman, Bernhard, d. 1792 som kyrkoherde i Krokstad, Boh.:

Möjl. förf. till Bohuslänska folkmålsdikter. 7, s. 21—24.

Wigström, Eva, fru, Helsingborg:

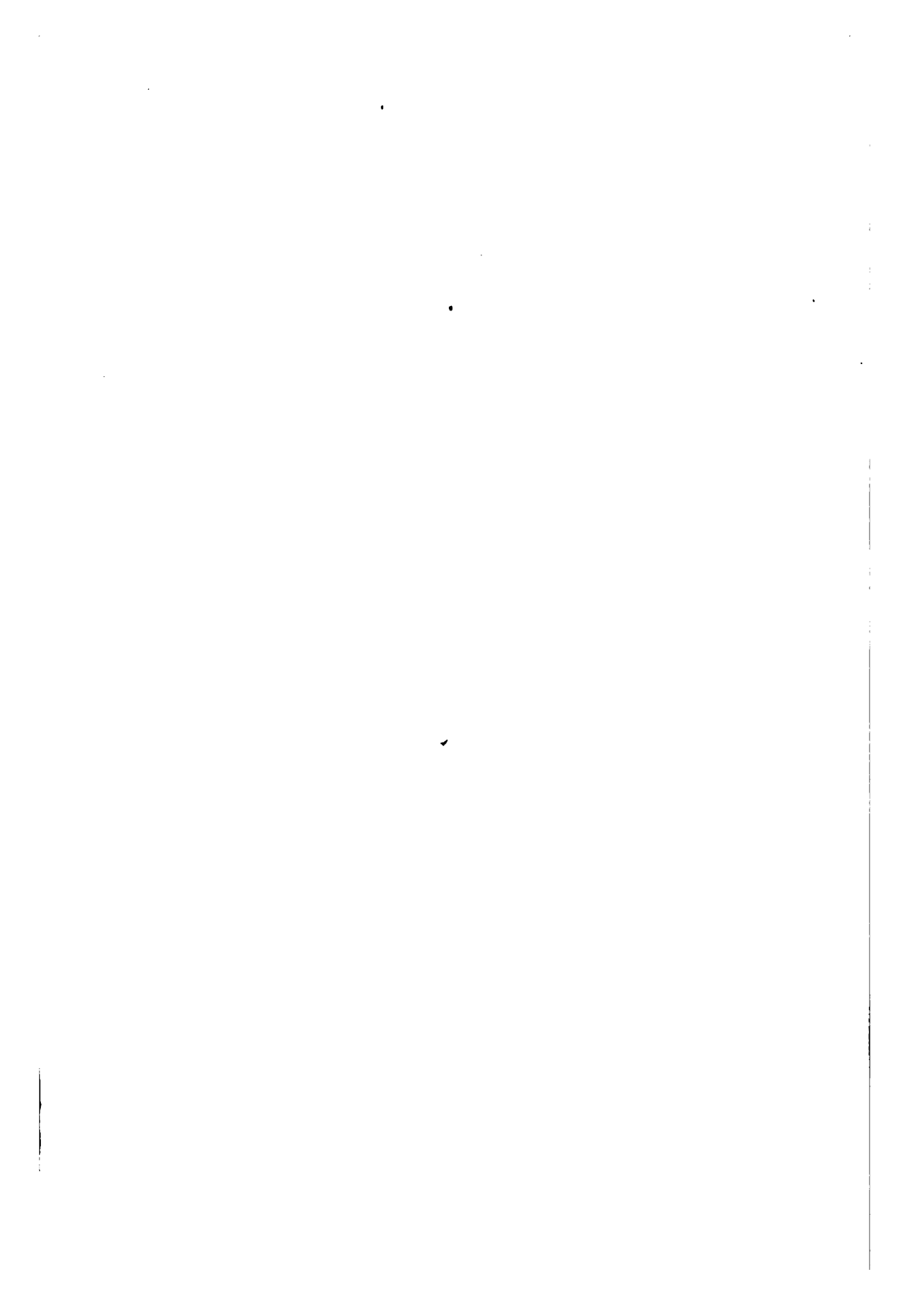
Kardegille. 10, s. 1—84.

Åström, P., norrl., fil. dr (Upps.), lektor vid allmänna lärovärket i Karlstad:

Degerforsmålets formlära jämte exkurser till ljudläran. 2, s. 1—85.

Rättelser till nr 7:

S. 8 r. 3, 7 ock 17	} står SANDBERG läs LANDBERG
> 14 > 28	
> 15 > 2 ock 5	
> 8 > 4 ock 9 står S. läs L.	

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIV XIII. 1.

LIDMÅL

ORDSPRÅK OCK TALESÄTT, SMÅRIM, GÅTOR,
ÄVENTYR, SÄGNER, SEDER OCK TÄNKESÄTT

UPPTECKNADE I FROSTVIKEN

AV

K. H. WALTMAN

STOCKHOLM 1894
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Företal.

Följande samling språkprov gjordes under somrarna 1889 ock 1890 i byn Jormvattnet eller Jorm vid den lika benämnda sjön i västra delen av Frostviken, Jämtlands nordligaste socken. Endast några få gåtor förskriva sig från Tunnajön ock Sörli i Norge. Samtliga stycken upptecknades med vanlig skrift under långsamt berättande. Som en oundviklig följd härav har uttrycksättet i en del berättelser icke blivit så naturligt ock okonstlat, som man kunnat önska; dock anser jag, att i synnerhet av de kortare bitarna tillräckligt många innehålla ett i detta avseende fullt tillfredsställande språk. Åt den fonetiska sidan har jag egnat särdeles stor uppmärksamhet ock omsorg, ock alla stycken ha härför åter noggrant blivit genomgångna, sats för sats, med berättaren. Oaktat jag härvid gjort mitt bästa för att få målets ljud korrekt återgivna, är jag naturligtvis fullt medveten om att jag i fråga om en för mig förut alldeles obekant dialekt ej kunnat undgå att göra åtskilliga misstag. En särskild svårighet vållade vokalljuden, av vilka somliga inta en mellanställning mellan de i landsmålsalfabetet representerade. Till ledning må här följande upplysningar lemnas.

Tecknen *e*, *ø*, *ø* ock *o* föreställa vokalljud, som ligga något lägre än de motsvarande i riksspråket, d. v. s. tendera starkt åt resp. *a*, *ø*, *ø* ock *o*. *u* är norskt *u*, men står i mångas uttal på gränsen till *u*. *a* är neutralt (står mellan de båda svenska *a*-ljuden); *v* är engelskt *u* i *but*, *ø* franskt *ø*-ljud (i *beau*). *z* ock *y* äro åtminstone i betonad ställning endast halvöppna. Konsonantiskt *i* (†) träder i stället för frikativt *j* framför alla vokaler utom de höga *z* ock *y*. Framför rundade vokaler har jag tecknat *y*, vars palatalitet dock givetvis är beroende av

följande vokal. I fråga om konsonanterna anmärkes för övrigt, att *d* ock *g* i in- ock utljud (även i sandhi) ofta bli frikativa; att muljeringen av lång dental efter *r*, *y* ock *u* i obetonad ställning blir ytterst svag eller ingen ock därför här i sådana fall vanligen lemnats obetecknad. Mellan vokalerna *a* ock *ø* samt följande palatal hörs ett ganska tydligt glidnings-*r* (*-y*), likaså efter *ſ*, detta senare dock icke hos alla. Dessa glidningsljud ha här lemnats obetecknade. — Af sandhiföreteelser ha naturligtvis endast sådana medtagits, som jag ansett mig ha direkt iakttagit.

Akcenttecknen ha här den i nyare dialektavhandlingar vanliga betydelsen, men tjäna även till att utmärka satsakcenten. Av dennas många skiftande ock svårbestämbars grader har jag i regeln blott utmärkt de starkaste (med akut, gravis eller cirkumflex); endast här ock där har en medelstark satsakcent angetts medelst tecknet för stark biton. I sammanhang härmed bör jag nämna, att s. k. stark biton i sammanhängande tal enligt min uppfattning ofta försvagas — detta till förklaring av bristen på akcenttecken i många fall, där man kunde vänta stark biton. Bindetecken har i de två första arken för underlättande av läsningen nyttjats i ordförbindelser, vilka i avseende på akcenten äro likställda med enkla ord med tvåstavighetsakcentuering. I de senare arken har bruket av detta tecken utsträckt till alla sådana fall, där ett eller flera relativt svagt betonade ord nära sluta sig till ett föregående starkt betonat ock därmed bilda en rytmisk enhet.

För att även ge en föreställning om den musikaliska akcenten har jag, så gott jag kunnat, med vanliga nottecken sökt framställa de i ett samtal använda tonerna. Det säger sig självt, att detta endast är ett ofullkomligt försök, som visst icke gör anspråk på att ge en fullt trogen bild av dialektens melodiska förhållanden. De använda tecknen dubbelkors ock halv paus (för + ock —) före en not ange en höjning resp. sänkning av ungefär $\frac{1}{4}$ tonsteg av densamma.

Lidmålets område är ganska stort ock faller på båda sidorna om riksgränsen. Inom Norge talas det i Lierne prästgäll (bestående av Nordli huvudsocken med Sörli annex ock Tunnsjö kapell) samt i Rörvikens kapell, tillhörande Harran, annex till

Grongs prästgäll, allt i Norra Trondhjems amt. Från Norge har dialekten först i mitten av förra århundradet inkommit i Frostviken. Här talas den i väster ock norr om Kyrkbyn samt i de spridda fjällgårdarna (öster om kyrkan talas däremot Strömsmål, en jämtländsk munart). Att målet på ett så stort område skall förete många avvikelser, är naturligt; liksom att en stor del av dessa vållats av granndialekternas inflytelse. De här lemnade språkproven gälla därför endast för västra Frostviken, särskilt byn Jorm, den största ock viktigaste inom den svenska andelen av dialektens område.

Några senare förändringar av de en gång gjorda uppteckningarna har jag i allmänhet icke vågat företaga, utom det att jag i de av Pär Bengtsson förtäljda historierna utbytt de av honom använda partiklarna *nar*, *man* ock *fær* (när, men ock för) mot de eljes allmänna *nor*, *man* ock *far*.

Slutligen får jag uttrycka min tacksamhet till prof. LUNDELL för månet råd ock särskilt för ordnandet ock grupperandet av det brokiga materialet.

Stjärnhov ock Granebärg i dec. 1894.

K. H. Waltman.

Tryckfel och rättelser.

S.	r.	3	står	ka	läs	ká
> 11	sp. 1	r. 6 o. 7	>	hundhalten	>	hundhalten
> 17	> 2	> 24	>	mörgonw	>	mörgonw
> 19	> 1	> 4	>	framhacken	>	framhackig
> 22	> 2	> 14	>	nitn	>	nitn
> 27	> 1	> 19	>	vackervisorna	>	vackravisorna
> 31	not		>	siñpáls	>	siñpáls
> 33	sp. 2	r. 13	>	reiso	>	reiso
>	>	>	>	vádyr	>	vádyr
>	>	> 14	>	söutrátñ	>	söutrátñ
> 34	> 2	> 9	tillägges efter klòka: (var. dóra)			
>	>	> 10	står	gøør	läs	gøør
>	>	> 13	>	vussta	>	vussta
>	noten utgår.					
> 35	sp. 2	r. 28	står	lig	läs	lig
> 36	>	> 15	>	smådian	>	smådian
>	>	>	>	smid	>	smid
>	>	> 16	>	gnid	>	gnid
> 37	>	> 5	>	støør	>	støør
>	>	> 12	>	int	>	int
> 38	>	> 8	>	é	>	é
>	>	> 12	>	int	>	int
> 40	>	> 27	>	hålas tso	>	hålast so
> 50	>	> 25	>	våka-η	>	våka-η
> 54	>	> 13	>	da	>	dá
> 62	>	> 13	>	slò-r-hél-sa	>	slò-r-hél-sa
> 68	>	> 4	>	ha-da	>	ha-da

Historien om ett älgskytte.

(Hela historien jämte översättning meddelas längre fram.)

1

da va - η - fré - þág, - en ol - láða o - n yo - há - nis - ó - þa o - m -

pe - yón - sa skul ta älgskóks. da froega : át, om :

fíj fó! - dam. rá da skul : fó; mandamhá et tí ta vânt,

mo - ðo : slí - pa - η lóf. so tânt - : no sja - :

snap me - : véig fð - ri - ðam. nor : kom dit - ðera - :

vást áhav - vá, so ròkt - n yo - há - nis - ó - þa. so se - : át om :

ðér-ðu no-ko? ná, ı ðér int no-ko. so spól-ı méıy,
 om í sóg no-ko. so sóg ı ba-ra tó alg - spól.
 so seı-ı át om: no ska-ðu góğ vákat- botöy-ı at
 ál-van hıan. nor ı kóm nõko nıer botat ál-van,
 so smala áı skót. so tıyt -ı: no fığ-ıan-ıan alg.
 áı, tó, trı, so smala-ı-ı-ı-ı-ı skóta. da tıyt -ı, ı şkul
 goğ dıtıt o şóg, far ı foştó, han-a fıt sa-ı
 alg dá. mom-ıan ðıg-blıış so smál trıdı skóta.
 da kóm ı o fığ-đıtıt om. so seı-ı yo-há-ııs-óşa:

me hi-n no liyan hi-an nó. so svq--ro : om: ja :

sér - dá. mañ-hár : gúsnám-mæn-du-da bli to-ðr hi-an?

ha-da ska bli to-ðr hi-an? o ð-a-da-ñ rém du :

skjòt. so svq--ro n:o ðu hi---ma ta nár! o-ðu fa

söp, ha ná---ri-da bli to-ðr hi-an. trú-ðu : kan st

söp, ot-ð-a-n rém hal-ñ álg du : skjòt? o :

fã---na ó, a-ðr hi-ána-ñ rém? ja é-a-ñ rém

: hi skjòt, so sprín : báñt hi-m.

Ordspråk.

- 2 **Begynna** med en knappål ock sluta med en silverskål. *byyyñ ma ı kyàpnóel o lút ma ı sòlskóel.*
- 3 **Lång biding** (väntan) är ingen matdryging. *láy bìny a ìya màtdryny.*
- 4 Han ler **bäst** som ler sist. *han lé bást som lé stst.*
- 5 Det är **bättre** att gå en krok än väta sin brok (sina byxor). *d-a bér-ja góo-y-krok aw-vät s- brók.*
- 6 **En** finne förslår inte långt i ett tomt hälvete. *én fin fəs[é-ınt lágt tı-ı tómt hälvét.*
- 7 **En** skid(vedträ)kan inte brinna, ock en käring kan iute träta. *éz ší kán it-đriñ, o éz jsàry kán it trät.*
- 8 Vi skall inte riva ned logen för ett klenår. *ma še-ıl riv-na lo'paw-far áıl klémóer.*
- 9 Dess **flera** kockar, dess sämre soppan. *dis flér kòka, dis sáma-šòpa.*
- 10 Dess **förr** det är gjort, dess förr är det stort. *dis făr-də-a yót, - dis făr a-ə stót.*
- 11 **En dags förskäl**¹ om våren gör en veckas förskäl om hösten. *ı daks fəsél ow - vóon yar ı vùkvas fəsél om hómşty.*
- 12 Gör inte pojken **galet** för tolv skilling om dan, så blir han inte till något. *yar it póyjsen-gàle fa-tól-sály om dán, so blı-n it tá noko.*
- 13 Är det riktigt **gott** att pröva det småa, så är det nu gott att pröva det stora ock. *a-ə rıhtı gót o prāv da smó'pa, so é-ə no gót o prāv da stóra ó.*

¹) Skillnad.

ş, ʒ, ŋ ock t, d, s, l, n »tjocka»; î, ñ, ð muljerade; ð, đ, ĝ tonlösa.

- Det är väl intesånettethälvete, som alla prästerna säger. *d-a fl̄ iŷ-so há:ŷ i hálvát, som 14
ál prästan sé:.*
- Det är inte till att se hunden efter håren ock märren (l. storkorna = flickorna) efter låren. *d-a inl̄-ía şóp huñ at hoʻrom 15
o mára (l. stöşan) at loʻrom.*
- Hundhaltan räcker intesålänge. *huñhá:ta róh it so låŋ. 16*
- Hundhaltan ock enklingsorgen räcker lika länge. *huñhá:ta o-ånklingsór:ia róh líŷ 17
låŋ.*
- Två hårda stenar gör sällan gott ett mjöl. *tó há:ŷ ~ ştéma ɹa-şálan gót i 18
myél.*
- Det skall allt hända, förrän världen får ända. *da ska ál:t hán, faŋ,-vála fa an. 19*
- Som han har lagat maten, så får han äta den. *som-an-ı låɹa má:tŋ, so fa-n 20
òto-n.*
- En lat får ock mat. *ŋ lát fa ó má:t. 21*
- En lat blir aldrig så brått om, som när han bränner sig. *ŋ lát-ðl: ala-şo brót om, som 22
nor-am-brän-sa.*
- Likare (bättre) en fogeli handen än tio i skogen. *líkar éw-fómgæl i hán an tí-ı 23
skó:ia.*
- Det är likare brödlös än rådlös. *d-a líkar brødlús an roʻðlús. 24*
- Han väntar inte för länge, som väntar på det goda. *han vánt-it fa-láŋ, som-vánt 25
po da gó.*
- Han ser inte karlen längre än inpå tänderna. *han şér it kán-láŋer an in_mpo 26
tán.*
- Det lönar inte kosta krutet på kråkan. *da lön-it kost fruíta po kroʻka. 27*
- Mycket vill ha mer, ock fan vill ha fler. *myŷşy vl-o mé:ɹ, o fán vl-o 28
flé:ɹ.*
- Det är mon det musen pissar i havet. *d-a mór-da músa pás t: háva. 29*

ø i fr. beau, o i bo, ø i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, ø = ð.

$\partial = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $w = m$, y ock $\eta = ng$, $js = tj$; l , d ,

- 30 Det är liten mon uti det kon mjölkar fulla stävan, när hon skiter uppi. *d-a lītŋ mór-ri-da húa málh ful stövo, nor-o šit öpr.*
- 31 Den getens som mjickrar (bräker) mäst, hon mjölkar minst. *dan iásta som mǫjher mást, ho málh mīnst.*
- 32 Det är många, som har namnet, men få har gagnet. *d-a máy, som-ri námna, maw-föp hr gágna.*
- 33 Det nötes, som brukas. *da nöytas, som brúkas.*
- 34 Vargen han blir nu alltid skyld orätt ock många gånger. *várŋan ham-bl- no álti šýlt örat ó máy góunŋ.*
- 35 Passar inte mannen tiden, så passar inte tiden mannen. *pás-ri mán. tía, so pás-ri tía mán.*
- 36 Prästen ock hunden tjänar maten med munnen. *prástŋ o huín-ŋan mátn ma múna.*
- 37 Det räntar inte som det ruvar,¹ när det bär om härdingen.² *da rānt-ri som da ruv, no-da bér om hēlŋan.*
- 38 När han har rönt, så vet han det. *no-ŋ-ri rōŋŋt, so vāst-ŋ a.*
- 39 Han får ta sederna dit, där han kommer. *haw-fa tá sādŋan dīt, -đara-ay-ŋsám.*
- 40 Ett självbrutet sår är inte villre (bättre) än andra sår. *ri šēlbrót: sóŋr a-ri nt vilar an ana-šóŋr.*
- 41 Det är skillnad på folk ock spelmänner. *d-a šēna po fólk-o spālmānar.*
- 42 Små grytor har ock öronen. *smóp grýta hr ó éran.*
- 43 Stora i orden ock små i tankarna ock skrypa (smala) efter lären just som kanken (tuppen). *stór-ri ólom o smóp-ri tǫghom o škrýp at lōŋrom yusom kǫghan.*

¹) Ser stort ut.

²) När man härdar, det d. v. s. när det blir utsatt för en hårdare prövning.

a i tall, v nästan a , a i tal, a mell. a ock $ä$, a öppet e , z öppet i ,

s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ã* muljerade; *š, đ, ĝ* tonlösa.

I största vattnen går strängaste vinden.	<i>ı stöšt vättnom go-strängast viñ.</i>	44
Gråt har sin tid, ock le harsintid.	<i>grópt hı sı tí, o lé hı sı tí.</i>	45
De unga skall han lära, ock de gamla skall han slå ijäl.	<i>dı óy ska-n lær, o dı gãmæł- ska-n ıq̄p-r-héł.</i>	46
Han må vara, där han är kommen.	<i>han mo vòro, dara han a hòmı.</i>	47
En tör varda vara, ¹ där en är satt.	<i>aın tør vól vòro, dara han a sät.</i>	48
Han må ta till vettet, den som vettet har.	<i>han mo tá ta vätı, dan sow- vata hí.</i>	49
Den som vitt vankar, skall någonting samka.	<i>dan sow-viē vâyk, ska nóntıy sâyk.</i>	50
När maten är äten, så är vänskapen sliten.	<i>nor mätı a-ätın, so-a vãn- skápen lætın.</i>	51
Torsdags afton gör fredags väder ock lördan än bättre (l. ock lördan som i veckan förr).	<i>tóșđas äfta ıar fréđas vér o lòıđán án bér (l. o lòıđán som ı vùhıuñ-fér).</i>	52
Öst gök — bäst gök, syd gök — sorg gök, väst gök — värst gök, nord gök — lus gök (l. tull ² gök).	<i>óușt-ğóıııı — bıst-ğóıııı, 53 sı ıóıııı — sórg ıóıııı, vâst-ğóıııı — vâșt-ğóıııı, nól ıóıııı — lús-ğóıııı (l. túł ıóıııı).</i>	

¹) En måste vara.

²) Strunt.

Ordstäv.

- 54 Nu blir det **eld** utav, sa räven, när han sket på isen ock såg det rök. *no blē a-ál tó, sa ráven, no-η šáxt po isη o sógg da róuk.*
- 55 **Hårt** mot hårt, sa hin håle, när han bet uti stålet. *hát mot hát, -sa-n hō'pla, no-η báxt tr stópla.*
- 56 »**Höpp** i lurom», sa han Töröl Hämön. *hēp r lūrom, sa-n tōrol hāmōu.*
- 57 »**Höpp** i lurom», sa han Stutt-Aron,¹ när han sket i byxorna. *hēp r lūrom, sa -n stūū-án, ηo-η šáxt tr bōksa.*
- 58 Den som hade haft lagt sig, sa karlen, när han satt på sängspången.² *dan som - a háft lákt sa, sa kán, - ηor - an sāt po säng-spōñan.*
- 59 Allt för ros skull, sa pojken, när han slog ijäl henne mor sin. *ákt fer rōr-škul, sa póyjsen, no-η-lā-r-hél a mōr-šr.*
- 60 Det är nu inte så mycket att skryta utav, det, sa storkan.³ *d-a no iē so mōtssy o škrýt-to, dá, sa stōša.*

¹) Eller Stutt-Arne? Stutt = kort.

²) Sittbråde vid sängens nedra ända.

³) Flickan.

Talesätt.

Han har slitit ut barnskorna nu.	<i>han - i latr út - barnskón nó.</i>	61
Han benlös är ute i dag. ¹	<i>þu - bænmlóus a út i dag.</i>	62
Vi har varken att bita eller att bränna.	<i>ma h varþan o bit hal o brán.</i>	63
Vi skall låtsas ha bjuggmjölet uti båda säckarna.	<i>ma ska lás ho bjuggmjóla t bôþ sâþom.</i>	64
Du skall inte lägga huvudet ditt uti blötan för det där.	<i>du skj - it lag hûgu dat t bldyta fa - d: d:án.</i>	65
Bud ock inget trug!	<i>bó o iþa trúv!</i>	66
Han har bukten ock båda ändarna.	<i>han - i bókta o bôþ ánan.</i>	67
Drag nu rätt käpprätt ini röven på honom Jon Rängen!	<i>drá no rát jsâprát m: róuva þ - om iþ ráþþa!</i>	68
Ett ord i munnen ock det andra i röven.	<i>á:í ól i múþa o da - áþra i róuvan.</i>	69
Vad du har fått för en flasagröt i näsan? ²	<i>þe - þu - i fó: fa - η - flâsagróut t: násn?</i>	70
Han fodrar koftan sin, han. ³	<i>haw - fôr kôfta s: hán.</i>	71
Det där går över mitt förstånd ock långt ini prästens.	<i>d: d:ána gor ðv: má: fôstán o lágt m: prástns.</i>	72
Det är så gammalt återefter (tillbaka), allt sedan månskenet gick i knäet.	<i>d - a so gâmæt átat, ált sada m: þnsána iþ i þyé.</i>	73

¹) D. v. s. det blåser.

²) Sâges åt den som flinar utan märkbar orsak. *flâsa* v. *flina*.

³) D. v. s. han förtjänar mycket pengar.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $v = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$; l , q ,

- 74 Han far din var ingen glas-
mästare.¹ *η - fār - dīw - vā meg - glās-
mā:št̄ar.*
- 75 Nifärnu grina, hurnivill, hälften
skall jag nu ha. *dok fa no grīn, ħa dok vil,
hāta sĥe: r no hōp.*
- 76 Hade inte jag haft den hatten
jag har, så hade inte jag haft
någon hatt att haft. *ha mt r hāft - dan hāt̄η r hī,
so hā r r hāft non hāt o
hāft.*
- 77 Nu skall vi inte ha hatten uti
handen. *nō-ška ma iē - o hāt̄η r hān.*
- 78 Det lär nu fara åt hökröven,
hur det är. *da lē-η o fōro at hōuħróuvay-,
ĥā-da é.*
- 79 Nu kommer han Knut ock kör
julen ut. *nō-ĵsam-ey-ħyūt o ĵsār yūla
ūt.*
- 80 Kys mig i röven, när du vill
veta det!² *ĵsȳs ma: r róuva, no-du vil-
vōto a!*
- 81 Jaså, du har varit däri kärn-
dallen!³ *ĵaso, du: r vōr: dar: ĵsīndāla!*
- 82 Han liknade inte svinen, den
som liknade sina. *han līħna r svīnom, dan som
līħna sīnom.*
- 83 Livfisken(?) grasserar så uti
köttet.⁴ *līfīšeg-grāsēr-šo r ĵsōt̄r.*
- 84 Tag dig mat, om du är trött
(sömnig), ock gack ock lägg
dig, om du är sopen (hungrig)! *ta-da māt, om du a tr'p̄t̄, o
gak o lāg-ða, om du a sō-
pīn!*
- 85 Vart du mätt eller vart det nätt? *vāt-ðu māt hal vāt a nāt?*
- 86 Naturligtvis
som snus ock som fis. *natūlavīs
som snūs o sow-fīs.*

¹) Säges till den som skymmer för dageru.

²) Svaras, då någon frågar enträget.

³) Säges för att skrämma den som hickar. Dall = bytta.

⁴) Säges, då man har muskelryckningar i ansiktet.

a i tall, v nästan a , a i tal, a mell. a ock $ä$, a öppet e , r öppet i ,

z, l, η ock t, d, s, l, n »tjocka»; i, ñ, s̄ muljerade; b, d, g tonlösa.

Han gnager något utav benen, mindre utav stenarna.	han-gnég nõko to bænom, miña- fo stènom.	87
Detkaningen oflygandefara där.	da kan ñyan õflýgan-fõro dër.	88
Han har rest till »pottens». ¹	han-r rå:s̄t-ta pótons.	89
Hon har hängt upp redskapen. ²	ho-r hânt-op rà:s̄kåpen.	90
Han är illt rädd, som illt gör.	han a iñi ráð, som iñi rër.	91
Gift dig, medan du ser!	ñft-ða, modo-ðu s̄r!	92
De river inte skinnnet av gröten om dagarna.	dam riv int s̄iña to gróuta om dågan.	93
Nå det lär nu lappen skjuta. ³	no da lër-ño lápa s̄t.	94
Han slog på släden ock tänkte om märren.	han ló po s̄lõdon o tånt om mårå.	95
Du skall få spotta mig mitt i seendes ögat, är det så inte det är sant.	du ska fo spõt-ma miñ r s̄õp- anas õuga, é-a so iñ-ða-a sánt.	96
Supen supan ⁴ ock äten sillen åtåt, ⁵ så slipper ni stjäla!	sõp-r sùpa o àt-r s̄ila otåt, so láp-ðok stõlo!	97
Tack skall du ha ock gift skall du bli; får du ingen annan, så får du nu rätt inte mig.	ták ska-ðu hõp o ñft ska-ðu blí; fé du ñyan ånan, so fé- ðu no rát iñi mås̄g.	98
Det är inget trugandes år i år.	d-a ñya trüwanas õp-r r õp-r.	99
Vi skall inte värda låta dem skrämma oss med träffintorna inte.	ma s̄jå-õt vél-lat-ðam s̄hrèm- os ma trèflññom it.	100
Jag skall upp om morgonen, förrn fan får skorna på.	r ska õp om mõrgonw-, fan-r- fån-fe skõn pó.	101

1) Åt fanders.

2) Selen; d. v. s. hon har slutat att föda barn.

3) Lappen måste ju skjuta = man måste arbeta.

4) Vällingen.

5) Därtill.

$\partial = d, \gamma = g, \lambda$ tonlöst $l, w = m, g$ ock $\eta = ng, f\beta = tj; \iota, \dot{d}$.

- 102 I morgon skall jag upp, förrn : *mòrgo sja-ò óp, fan-şòumñ.-*
söderna (fåren) fiser. *fis.*
- 103 Är du uppe så tidigt ock inte : *a du óp sópn tíla o iní-şrét?*
gråter?
- 104 Det är utan både vån ock vett. *d-a útan_m-boda vón o vét.*
- 105 Tag vackert, så får du ta två : *ta vákat,-şo fa du tá tó góuy!*
gångar!
- 106 Det gör varken det bygger : *da iar varhan da býg hal da*
(lagar) eller det bryter. *brygt.*
- 107 Det där gör varken det hjälper : *d- d-ána iar varhan da ialp hal*
eller det stjälp. *da stálp.*
- 108 Han kan nu hänga kappan efter : *han-kán no han kápa at víña.*
vinden.
- 109 Jag skall visa dig, var David : *şka vis-đa, hare dávit jşeft*
köpte ölet. *şla.*
- 110 Vålsigne bruket (arbetet)! *válsin brúşsa!*
- 111 Vänta, västgötaprästen har inte : *vánt, váşótprástñ hí-ñí fot-şrét!*
fått bröd!
- 112 Jag skall inte ge dig inpå ögat. : *şka-ut íá-da impo-şuga.*
- 113 Du skall slippa stinga ögonen : *du şka láp strñ şuyjan ú ma.*
ur mig.

Jämförelser.

De har bytt som lommen ock gåsen. ¹	<i>dám</i> : <i>bjǫta</i> som <i>lóman</i> o <i>gósa</i> . 114
Han är så framhacken, han är värre än grythaddan. ²	<i>han</i> e so <i>frámhákrn</i> , <i>han</i> e <i>vǫr</i> 115 <i>an</i> - <i>grytháða</i> .
Om hon hade varit så full av gull, som hon är fullavgorr...	<i>om</i> - <i>o</i> - <i>a</i> <i>vǫr</i> so <i>fuul</i> o <i>guil</i> , som 116 <i>o</i> e <i>fuul</i> o <i>gór</i> ...
Det är lika kallt nu som på sjuttonhundrakallt, när elden frös i spisen ock alla gammalkäringarna satt ock lappade skorna.	<i>d</i> - <i>a</i> <i>lík</i> <i>kált</i> <i>nó</i> -som <i>po</i> <i>søttn</i> - 117 <i>huñerkált</i> , <i>nor</i> <i>áln</i> <i>fróys</i> : <i>spísa</i> o <i>ál</i> <i>gámjssárigan</i> <i>sát</i> o <i>lapa skón</i> .
Han kryder (kryper) som lusen på tjärstickan.	<i>han</i> - <i>krý</i> som <i>lúsa</i> <i>po</i> <i>fsðru</i> - 118 <i>stíkan</i> .
Det är lika ens som att gå från sjön ock hämta vattnet.	<i>d</i> - <i>a</i> <i>lík</i> - <i>gæns</i> som <i>ta</i> <i>góf</i> <i>fro</i> 119 <i>šéa</i> o <i>hamt</i> <i>vátna</i> .
Han har pänning som gräs ock tobak som långa ormarna.	<i>han</i> : <i>pænny</i> som <i>grás</i> o <i>tobák</i> 120 som <i>lág</i> <i>örman</i> .
Du ramlar, ³ som närgetenskiter på nävern.	<i>du</i> <i>råma</i> -som <i>nor</i> <i>ráta</i> <i>šít</i> <i>po</i> 121 <i>návra</i> .
Statt nu inte där som en ägg-sjuk höna!	<i>stát</i> <i>no</i> - <i>mt</i> - <i>đign</i> som : <i>ägšúk</i> 122 <i>hæn</i> !
De stod väl som några piss-trängda haningar (tuppar).	<i>dam</i> <i>stó</i> <i>fal</i> som <i>nor</i> <i>pæstrón</i> 123 <i>håniga</i> .

¹) D. v. s. de ha bytt dåligt. Lommen ock gåsen sägas ha bytt fötter.

²) Handtaget.

³) Pratar fort ock högljutt.

Formler.

- 124 Kattan fes ock flugan sket, ock *kàta fáxs o flúgu sêxt, o*
i morgon är det gott.¹ *mòrgo a-æ gót.*
- 125 Han Hans Lermon satt på låv- *þ hans lærmóa sát þo l'ov-*
dörrstocken (logtröskeln) ock *døstójsa o grét, fa-ða músa-*
grät, för det musen hade dra- *- a drig-bót fám kóuñ fer*
git bort fäm korn för honom. *om.*
- 126 Mus, mus, du skall få en ben- *mús, mús, du ska fóþ i bæm-*
tand, så får jag en gulltand *tán, so fa i i gúltán i stán.*
i staden (i stället).²

¹) Säges till barn, som klaga över att de gjort sig illa. Jfr Nordl. 461.

²) Säges av barnet, då det faller den första tanden (varvid den kastas i elden).

Smårim.

<p>Han far gütte (vallade) getterna långt norrom klumpen. Där gol göken, där vax löken, där dansade smådockor i röda gullsöcker, där lät småbarnen så vackert i pipan sin.</p>	<p><i>v-fár iat iáxtrom láyt nolom klómpan. dér golo¹ gbujjsan, dér vaks löujjsan, dér-dänsa smodókor i ræða gulssókor, dér - lét smobána so vákat i pipan sin.</i></p>	<p>127</p>
<p>Käre Ola, lys upp gulsolen, så skall vigätauppibränndrolet,² så får vi se, vad det lider, så får vi köra hem i rättan tid.</p>	<p><i>jséra óla, lys-óp-gulssóla, so ska me iæt opí brändróla, so fa me sósó, þa da lí, so fa me jsér-héym i rætán tí.</i></p>	<p>128</p>
<p>Videt välter, sälgen svälter, aspen föder, rönnen göder.³</p>	<p><i>vín vált, sálja svált, áspa fé, rópn yé.</i></p>	<p>129</p>
<p>Enkling vill ha sig en maka, spring så det sprakar!⁴</p>	<p><i>ænkling vil hq'g-sa-ij mòko, spríj so-ða sprðko!</i></p>	<p>130</p>

1) En eljes obekant form. Raderna 5 ock 6 innehålla riksspråksformer.

2) *brán* s. f. avbränt ställe i skog. — *dról* s. n. ställe där det växer mycket bär. Dativen heter eljes *dról*. Strofen hör kanske ursprungligen hemna i någon sydtrondhjemska dialekt med dat. n. sg. på *-a*.

3) Om barken av dessa träd, som nyttjas till kreatursfoder. Jfr Aas. Ordspr. 115.

4) Ropas vid enkleken.

$\delta = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $v = m$, z ock $\eta = ng$, $js = tj$; t , d ,

- 131 Du har lång en hals
ock är en bra fals.¹ *du hɛ lɑŋ-en hɑs̄*
o a-n_m-brɑ fɑs̄!
- 132 En ock två — sötta sko
tre ock fyra — slå på myr
fäm ock säx — det bar till vägs
aju ock åtta — det går på brott²
nio ock tio — kör till vide(?)
älva ock tolv — det går på golv
trätton ock fjorton — kör borti
porten
fänton ock säxton — körde till
Vegset³
sjutton ock aderton — kör på
gatan
nitton ock tjugu — kör alla
gammalkäringarna i en stuga.⁴ *ɛn o tɑ — sɔt_msko² skɔ*
trɛ o f_yr — slɑ pɑ m_yr
fɑm o sɑks — dɑ bɑ-tɑ vɑks
ʒi_y o ɑt — dɑ gɔp pɑ brɔt
nɛ o tɛ — kɔr-tɛ vɛ
ɑlɔv o tɔlv — dɑ gɔp pɑ gɔlv
trɑt_n o f_yɔt_n⁴ — ʒsɛr bɔt_n
pɔt_n
fɑntɑn o sɑks_tɑn — ʒsɔv_l-tɑ
vɑks_t
sɔtɑn o ɑtɑn — ʒsɛr pɑ gɑt_n
nɛt_n o ʒs_y — ʒsɛr ɑl gɑm-
ʒsɑr_nɑn i ɛ_n st_ygɑ.
- 133 Ja nu har jag fått ätit mig rik-
tigt mätt.
Rättnu kommer det andra målet
efter;
give Gud, att jag då ock får bli
mätt. Amen.⁷ *ʒɑ nɔ hɛ - ʒ fɔt ɑt_n mɑ rɛkt_n*
mɑt.
rɑt_nno ʒsɑm dɑ ɑnɑr mɑlɔtɑ ɑt;
ʒɛvɑ g_yd, ɑt i dɑ ɔ fɑ blɛ mɑt.
ɑmɑn.
- 134 Pär Pinne
sket inne,
Ol' Stut *pɛ pɛnɑ*
ʒɑst i_nɑ,⁸
ɑl-st_yt

1) *fås* adj. = falsk.

2) Främmande form för *sötta*.

3) Går galet.

4) I räkneorden 13—19 har man både *-n* ock *-en*.

5) Vegset lär vara namn på en gård i Norge.

6) Jfr Nordl. 194.

7) Nordl. 407.

8) *i_nɑ* ock *ú_y* äro riksspråksformer för lidm. *i_n* ock *ɑp*.

a i tall, *v* nästan *a*, *a* i tal, *a* mell. *a* ock *ä*, *a* öppet *e*, *ɛ* öppet *i*,

s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *ī, ñ, ſ* muljerade; *ð, ð̄, ġ* tonlösa.

bar ut, Jöns Knupp åt upp. ¹	<i>bår-út,</i> <i>ján̄s hynúp</i> <i>òpt-úp.</i>	
Anna vilevanna gräuntanna fjolfanna kom igän, slipper-Anna! ²	<i>àna</i> <i>vīlavána</i> <i>grántána</i> <i>fjólána</i> <i>kom ján̄, slàperána!</i> ²	135
Känner du honom Lars Slinkert- i-fot?	<i>jsán̄ du-η lās̄-šl̄iηket-i-fót?</i>	136
Känner du honom Jon Jämmer- i-brok?	<i>jsán̄ du-η yó jámar-i-brók?</i>	
Känner du honom Lars Leren?	<i>jsán̄ du-η lās̄-lára?</i>	
Ock tar du ung, så är hon girig, ock tar du rik, så är hon lat, tar du gammal, så är hon gnarrig, tar du fattig, så felar det mat.	<i>o tá³ du óy, so é ho jàr³,</i> <i>o tá du ríj, so é ho lát,</i> <i>tá du gàmæł, so é ho gnàr³,</i> <i>tá du fàt³, so fáł a mât.</i>	137
Fingrarnas namn		
på högra handen:		
Tummeli tått, slekpott (-putt), långstång, eldbrand, liten god danneman;	<i>tómali tót,</i> <i>slàkhpót (-piút),</i> <i>långstóg,</i> <i>ålbrán,</i> <i>lity gó dānemán;</i>	138
på vänstra handen:		
lillfinger, gullring, långstång, slekpott, bonden i gården. ⁴	<i>lillfinger,</i> <i>gullring,</i> <i>långstóg,</i> <i>slàkhpót,</i> <i>bón i gála.⁴</i>	

¹⁾ Nordl. 138.

²⁾ Nordl. 526.

³⁾ Främmande former. Lidm. *té, téj* (sällan *tég*) tar; *jàr³* f. girig.

⁴⁾ Nordl. 147, 152.

o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, o, s = ø.

$\partial = d, \gamma = g, \lambda$ tonlöst l, $n = m, y$ ock $\eta = ng, fs = tj; t, d,$

Tärna:

139	Lilltå,
tettitå,
makafru(?),
spelaros,
stora gubbel i häst
(stor en gubbe i häst). ¹	<i>lilítø,</i>
<i>tétítø,</i>
<i>mókofrú,</i>
<i>spólorós,</i>
<i>stóra gúbbel i hást</i>
<i>(stór-ø gúbb i hást).¹</i>
140	Död din djävul! ²	<i>dóu ðin déval!²</i>

¹) Nordl. 154.

²) Så säga klockorna i Tunnsjökyrkan.

Ramsor.

- Det var en bock ock en vädur, som skulle stad timra upp en kyrka. Så reste bocken diti ärthässjan, så reste nu vädurn ock skulle jaga honom därifrån. Så fick han honom inte därifrån. När han hade gått ett stycke då, så råkade han för en varg. »Käre varg, bit bocken, han vill inte gå nr ärthässjan».
- Nej.
När han hade gått ett stycke till, så råkade han för en björn.
»Käre björn, bit varg!»
- Nej.
Gått ett stycke till, råkade han för en finne. »Käre finne, skjut björnen!»
- Nej.
Gått ett stycke till, så råkade han för en fura. »Kära fura, stupa på finnen!»
- Nej.
Ock gått ett stycke till, råkade han för elden. »Käre eld, tänd i furan!»
- Nej.
- da va - n_m - bók o - w - vér, - som 141
skul sta tømmer-op i jsás. so
rást - bótsen diti áterhása,
so rást - no rén o skul jaga
- n darifró. so fih - en - en í
- darifró. nor - an - a gót i
stýts - dá, so ròkt - w - fa - n -
varg. »jsára varg, bit - bótsen,
ham - vil it - góþ u áterháðann.*
- náz.
nor - an - a got i stýts té, so
ròkt - w - fa - n_m - byón. »jsára
byón, bit varg!»*
- náz.
got i stýts té, ròkt - w - fa - n -
fiñ. »jsára fiñ, sátt - byón!»*
- náz.
got i stýts tá, so ròkt - w - far i
föru. »jsára föru, styþp po
fiñ!»*
- náz.
o got i stýts té, so ròkt - w - far
áln. »jsára ál, tán - ti föru!»*
- náz.*

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $v = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$; l , d ,

Gått ett stycke till, råkta han för vattnet. »Kära vatten, släck ut elden!»
got ε stýʃʃ tá, ròkt- η -far vátne.
»ʃsára vát η , slòk-ut ál η !»

Nej.

náj.

Gått ett stycke till, råkta han för oxen (tjuren). »Käre ox, drick upp vattnet!»
got ε stýʃʃ tá, ròkt- η -far òks η .
»ʃsára òks, dri η -op vátne!»

Nej.

náj.

Gått ett stycke till, råkta han för repet. »Kära rep, bind oxen!»
got ε stýʃʃ tá, ròkt- η -far ráʃpe.
ʃsára ráʃp, bí η òks η !

Nej.

náj.

Gått ett stycke till, råkta han för musen. »Kära mus, hacka upp repet!»
got ε stýʃʃ tá, ròkt- η -far músa.
»ʃsára mús, hák-op ráʃpe!»

Nej.

náj.

Gått ett stycke till, råkta han för kattan. »Kära katta, ta mus!»
got ε stýʃʃ tá, ròkt- η -far kàta.
»ʃsára kát, tá mús!»

Ja, bara hon fick sig lite soppe.¹

ʃá, bàra-o fi η sa lit η sòpo.

Kattan på musen, musen på repet, repet på oxen, oxen på vattnet, vattnet på elden, elden på furan, furan på finnen, finnen på björnen, björnen på varg, varg på bock, trapp, trapp, in på fåhusgolvet.²

kàta po músa, mús po ráʃpe, ráʃpe po òks η , òks η - po vátne, vátne po ál η , ál η po fòru, fòru po fi η , fi η po byón, byón po várg, várg po bó η , trá η trá η , in po fyès-gólva.²

142 Kära katt, ta mus! Mus vill inte gnaga rep, rep vill intestrypa ox, ox vill inte dricka vatten, vatten vill inte släcka eld, eld vill inte bränna upp fura, fura vill inte fälla finne, finne vill inte skjuta björn, björn

ʃsára kát, tá mús! mús vil it η gògo ráʃp, ráʃp vil it stròup òks, òks vil it η dri η vát η , vát η vil it slòk ál, ál vil it η bràn-op fòru, fòru vil it fál fi η , fi η vil it η át-byón, byón vil it tá várg, várg vil it tá

1) Sötinjölk.

2) Nordl. 261—62.

g, l, η ock t, d, s, l, n »tjocka»; i, n, ſ muljerade; ö, ä, ē tonlösa.

vill inte ta varg, varg vill inte ta bock, bock vill inte gå hem ur ärtåkern till kvällarna. ¹	<i>bók, bók vil it-ğđđ-hám u átaróðkra ta fvalóm.¹</i>	
Kråkan satt på äpplestången ock vättjade kniven.	<i>krððka sát po ápestónnan o 143 fvaða hynivan.</i>	
Vad hon skulle ha kniven till?	<i>ħa-o şhul hðđ hynivan ta?</i>	
Skära maten.	<i>şoro mátn.</i>	
Vad hon skulle ha maten till?	<i>ħa-o şhul hðđ mátn ta?</i>	
Ge barnen.	<i>ğé búuñom.</i>	
Vad hon skulle ha barnen till?	<i>ħa-o şhul hðđ búuñna² ta?</i>	
Gäta kon.	<i>ğét hyn.</i>	
Vad hon skulle ha kon till?	<i>ħa-o şhul hðđ húa ta?</i>	
Mjölka.	<i>mjalħ.</i>	
Vad hon skulle ha mjölken till?	<i>ħa-o şhul hðđ mjalħa ta?</i>	
Göra osten.	<i>ğoro óstn.</i>	
Vad hon skulle ha osten till?	<i>ħa-o şhul hðđ óstn ta?</i>	
Ge prästen.	<i>ğa prásta.</i>	
Vad hon skulle ha prästen till?	<i>ħa-o şhul hðđ prástn ta?</i>	
Sjunga alla vackervisorna uppi kyrkan. ³	<i>şynğ ál vakervisan opı şşåşan.³</i>	
Är han Snip hemma?	<i>a-η sníp hám?</i>	144
Ja.	<i>ğá.</i>	
Vad han gör?	<i>ħa-an ġár?</i>	
Sömmar skorua.	<i>şóum skón.</i>	
Vem åt?	<i>ħán át?</i>	
Dig ock mig.	<i>déy o méy.</i>	
Var han sätter mina skor?	<i>ħarğ-an sát min skó?</i>	
På skithusbänken.	<i>po şitusbányşan.</i>	
Än dina?	<i>an dın?</i>	
På gullhyllan. ⁴	<i>po ġulħýla.⁴</i>	

¹) Nordl. 261—62.

²) Plur. *búuñ* lär utom i denna ramsa icke användas i Frostviken (eljes *bán*). Däremot användes den ännu i Nordli.

³) Nordl. 259.

⁴) Nordl. 187.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $v = m$, z ock $\eta = ng$, $js = tj$; t , q ,

- 145 Jag skulle gå ditåt dig om måndan, ock höra åt med dig om tisdan, om jag skulle få dig om onsdan, till att hjälpa mig om torsdan, för det är så rart¹ med det om fredan, det är så mycket att göra om lördan, för jag skall till kyrkan om söndan. *z skjul gøø ditåt-ða om måndan, o hör-åt ma-ða om tisdan, om z skjul fōø-ða om onsdan, ta hjälp-ma om tōø-dan, fa-dæ-a so råt¹ ma-ði om-frédan, ð-a so myjssy o yðro-om lördan, far z ska ta jsåsan om sūndan.*
- 146 Min mor bad mig, att jag skulle be dig, så du bad din mor, att min mor fick en küse.² *mī mōr bá mézy, at i skjul bé dēzy, so dū bá dī mōr, at mī mōr fik-ey-jys.²*

¹) Besynnerligt.

²) Ett löpe.

Svarsrim.

A. God dag!	<i>go dæg!</i>	147
B. Tag uti rumpan ock drag! ¹	<i>tá t: ròmpa o drag!</i> ¹	
A. God kväll!	<i>go hval!</i>	148
B. Häng rumpan på en tälla! ²	<i>han ròmpa po r tål!</i> ²	
A. God morgon!	<i>go món!</i>	149
B. Tag honom, som du får honom!	<i>tá-n, som du fóer-η!</i> ³	
A. God natt!	<i>go nát!</i>	150
B. Lägg honom, där du satt, så blir han så god att ta åter.	<i>låg-en, dara-ðu sät, so bli-n so gó o ta át.</i>	
A. God natt!	<i>go nát!</i>	151
B. På en halmtapp! ⁴	<i>po-n hálmtáp!</i> ⁴	
A. Vart du skall gå?	<i>hara du ska góø?</i>	152
B. Till Rom ock se mig om. ⁵	<i>ta róm o sòø ma om.</i> ⁵	
A. Vad vi skall göra i dag?	<i>ha ma ska yòro r-ðáy?</i>	153
B. Vi skall kärna ock tjona ⁶ ock rynka om kjolen.	<i>ma ska jsîñ o jsôn⁶ o rynnjs-óm jsôln.</i>	
A. Du är så lik hånne mor din, du!	<i>du e so lij-en mór-din, dú!</i>	154
B. Ja de är inte trolen lika, som är mödrarna lika.	<i>ja dam e it tròlom lij, som e mòrom lij.</i>	

¹) Nordl. 711.

²) Riksspråksförm. Lidm. *fé-n*.

³) Nordl. 726.

⁴) Liten gran.

⁵) Nordl. 718.

⁶) Leka; småsysla.

$\partial = d$, $y = g$, λ tonlöst l , $v = m$, g ock $\eta = ng$, $fj = tj$; l , d ,

- 155 A. Vad du menar? *ka-ðu mæn?*
 B. Oxenmenar, ock kontänker.¹ *ðksn mæn, o húa tånfs.¹*
- 156 A. Tack för sist! *ták fa-sist!*
 B. Häng rumpan på en kvist! *han rðmpa po-η-hvást!*
- 157 A. Var jag skall sitta? *hara-: ska sít?*
 B. Sitt på sammasässen (sätet),
 som hon mor din satt, när
 hon var brud!² *sít po sòmo sása, som a mór-
 -d: sät, nor-o va brúur!²*
- 158 A. — Själv — — *— sél — —*
 B. Själv sket ijäl sig i fjol,
 ock du steg i stället i år.³ *sél-sæt-: hól-sa : fyól,
 o dú stæy : stála : ópr.³*
- 159 A. — Ta — — *— tá — —*
 B. Ta är förbjudet, men få
 kan nu vara.⁴ *tá a forbóðr, mav-fóp kan no
 vðro.⁴*
- 160 A. Tror du på det här? *trú-ðu po ði hæna?*
 B. Nej jag tror inte. *na : trú í.*
 A. Ja så tag dig en gammal-
 båt ock ro, så länge (till
 dess) du tror då!⁵ *ja so tá da-g-gambópt o ró, so
 lay du trú-ða!⁵*
- 161 A. Vad? *há?*
 B. Jag brukar inte locka mer
 än en gång åt en gris. *: brúkr-ít lók mar an é:n gúnq
 at-η grís.*
- 162 A. Välkommen efter! *vælhómín át!*
 B. Jo, tack som före för! *yóq, ták sow-fðr fðr!*
- 163 A. Välsigne spis! *vælsín spis!*
 B. Får jag något med, så är
 det ett vackert ett vis. *fa : noko má, so a-ε : vákat
 : vís.*

¹) Nordl. 794.

³) Nordl. 808.

⁵) Nordl. 834.

²) Nordl. 817.

⁴) Nordl. 826.

Tallekar.

A. Kan du säga haren med foten? *kan du saʒ hõron ma fõta?* 164

B. Haren med foten. *hõron ma fõta.*

A. Du sa det med munnen, du skulle säga det med foten. *du sa-a ma muõna, du skjul sa-a ma fõta.*

Kan du säga efter, som jag säger före: det var en liten, liten gammal käring, — som hade en gammal stack.¹ — Så tog hon ock lappade honom — ock gick ut i sjön ock blötte honom — ock så la hon honom på en sten ock stötte honom — du har hört det där förr!

kan du saʒ åt, som i saʒ förr: 165
da va i lita, lita gãmælj-
-i sãrny, — som hã-y-gãmælj-
-stãk.¹ — so tã-a o læpa-n —
o iij uti sãn o bløpĩ-ñ —
o so læ-a-m-po-n stãn o
støpĩ-ñ — du-i hõrud-d-
dãna fõr!

A. Kan du säga hatten min tre gånger? Men när du har sagt det två gånger, skall du göra ett litet uppehåll. *kan du saʒ hátñ miñ trẽ gõuy? 166*
man no-qu-i sãkt a tã gõuy,
ska - du - yõro i lita õphõl.

B. Hatten min, hatten min — *hátñ miñ, hátñ miñ —*

A. Vad jag skall få, för det jag har lärt dig det där? *hã-i ska fõp, fa-de i-i læd-da*
-õ-i-õãne?

B. Hatten min. *hátñ miñ.*

Linda en liten klut ikring klocklöven, *liñ é:n lity klút ikrny hũ- 167*
kløva,

linda två små klutar o. s. v. *liñ tã smõp klũta o. s. v.*

En strytrådstubb. *ñ strytrõstubb.*

168

¹) Kjol. Var. *lity siñpãls* liten skinnpãls.

Gåtor.

- 169 En kringfarare, en påfarare, en kringsofare ock en påtjaskare. *en - kringfárar, en - pófárar, en - kringsofar o - en - pótgáskar.*
- 170 Vet du, vad det är, som går både land ock strand, ock när det kommer in, så talar det som en vis man? *váxt - áu, þa da é, som góðr þæpða lán æ strán, æ no-da þsam-in, so tólæ a som-æw-vís mán? (Sörl.) — avísan.*
- 171 Stort som ett bord ock runt som en sol. *stótt-som i bót o rúnt som i sól. — baksfyéla.*
- 172 En bur full av gråull; om en tar dit, så får en inte uti något. *i býr fúllt o gróull; om-æ té dit, so fé-n æ té noko. — bástu fúll o róþj.*
- 173 Vad det är, som bär vettet i röven? *þva da é, som bér váta i róu-van? — bðsmán.*
- 174 Det far land ock strand, Norge ock Sverge, ock när det kommer fram, så talar det som en beskedlig man. *da fé - lán o strán, nórt o svær, o no-da þsam-frám, so tólæ a som-æm-baðéla mán. — bréva.*
- 175 Vad det är, som är långot¹ ock runt, hornot ock tunt, två öron ock inga ögon, ock gör all man till godo? *þa da é, som a lægot o rúnt, hñuñot o túnt, tó þra o iþa ðuga, o þær ál mán ta gó? (Tunnstjón.) — bræwmsþana.*
- 176 Vad det är, som reser bort, ock när det kommer tillbaka, så lägger dethänderna i buken? *þa da é, som rærðót, o no-da þsam ta bæþa, -so lag a hán æ búsþan? — bóþn; ðþran.*

¹) Avlångt.

s, l, η ock t, d, s, l, n tjocka; î, ñ, ð muljerade; b, ð, ġ tonlösa.

- Vad det är, som blir mäst brukat ock minst nämnt? (Sörli.) *Ja da é, som bli måst brúkt ω 177*
mínst námt? — ðeraklínka.
- Snött (bart) ock dött utan, ock lndet ock levandes innan. *snóuŕ o dóuŕ úta, o lödy - o 178*
lövonas ina. — fyása.
- Bukot en far ock krokot en mor ock tre huvudlösa barn. *búkot - η - fár o kròkot : mór o 179*
trí húguólús - ðán. — grýta.
- En bukot en mor, krokot en far ock tre huvudlösa baru. (Sörli.) *: búkot : mór, kròkot - η - fár ω 180*
trí húguólús - ðán? — grýta.
- Har flera sår än hunden har hår. *h: fléyr - sópr an húñ - : hópr. 181*
— stáhan.
- En bur full med mat, gissiga (gistna) väggar ock inget tak. *: búr fúll ma mátt, ġisr vág: o 182*
ina ták. — sðuñ : sðugriñom.
- Full en bur med mat, gissiga väggar ock inget tak. (Sörli.) *fúll : búr ma mátt, ġisr väd: 183*
ω ina ták. — sðutát.
- Gud ske lov jag ser dig, jag bär på mig det, som skall uti dig; du under ock jag på — äj hálene, vad det skall gå! *gú - řa lóv : řér - da, : býr-pó 184*
ma da, som ska tí - da; dú
púñ o í pó — äj hòplana,
hva da ska góþ!
- Vad det är, som dansar på huvudet över fjället? *Ja da é, som dâns po húguñ 185*
ovr fjála? — háskospířan.
- Vad det är, som dansar på huvudet emellan Sverige ock Norge? *hva da é, som dâns po húguñ 186*
mlja svâr: o nóri? — hásko-
spířan.
- Roten uppefter ock toppen ned-
efter. *róta ópat o tópan nétt. — is- 187*
pílan.
- Ett vintervuxet träd, roten upp ock toppen ned. *: veñlarvóks: tré, róta óp ω 188*
tópan né. (Sörli.) — tákisñ.
- Röd i nacken, står i backen ock vill i folket. *róu : náka, stópr : báka ω víl 189*
ti fóliřa. (Sörli.) — yðlér.

o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, s, o, s = ð.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $v = m$, η ock $\nu = ng$, $js = tj$; t, d ,

- 190 Rött i toppen ock svart i roten. *ρόυτ̄ι ἰ τόπα ο σβάτ ἰ ρότ̄η. — κάτ̄η.*
- 191 Två stänger stutt (kort), ock fyra stänger långt, ock ett vinkelskaft, ock två skenablank, ock ett dånafjäll. *τό σταγα - στ̄υίτ̄, ο φύρ - σταγα - λάγτ̄, ο ἰ νη̄γ̄αλσκάστ̄, ο τό ἰσόροβλάγκ, ο ἰ δόροφ̄ιάλ. — κάτ̄α.*
- 192 Vad det är, som går natt ock dag ock inte kommer ditåt dörren (var. bordet)? *ἤα da é, som γόορ - η̄άτ̄ ο -θᾱγ ο ἰν̄η̄ - ἰσ̄άμ̄ δ̄ιτάτ̄ - δ̄έν̄¹ (var. β̄ότ̄ι)? — κ̄λόκα.*
- 193 Vad det är, som håller på går ett helt år ock aldrig kommer utåt dörren? (Sörli.) *ἤα da é, som hal̄ πᾱ γω̄ορ ἰ há̄τ̄ίτ̄ ὄορ ω̄ ἀλᾱ - ἰσ̄άμ̄ ῡτάτ̄ - δ̄έν̄? — τ̄άρ̄πατ̄ῑχ̄αλν̄ πᾱ κ̄λόκα.*
- 194 Hugger östan bäcken ock hugger västan bäcken ock inte kommer någonstädes. *κ̄όυγ̄ νῡξ̄τ̄α β̄άτ̄σ̄α ο κ̄όυγ̄ ῡάστα β̄άτ̄σ̄α ο ἰν̄η̄ - ἰσ̄άμ̄ νοκ̄ο - στ̄άσ̄. — κ̄λόκα.*
- 195 Stick hårt uti svart emellan byxlinningen ock knät! *στ̄ιχ̄ háτ̄ - τ̄ι σ̄βάτ̄ ἰμ̄ίλ̄α β̄όκ̄σ̄ - λ̄άμ̄γ̄α ο ἰν̄έν̄! — στ̄ιχ̄ ἰν̄ι - ῡαν̄ τ̄ι σ̄λάμ̄!*
- 196 Fyra hängandes, fyra gaendes ock en efterslängare. *φύρ ἠάνασ̄, φύρ γόοπ̄αν̄σ̄ ο ἰμ̄ν̄ ἀτ̄σ̄λόγ̄αρ. — ἠύα.*
- 197 En bur full av mat ock ett träls för. *ἰ βύρ̄ φῡίτ̄ ο μάτ̄ ο ἰ τ̄ρέλοσ̄ φ̄έρ. — ἰ φ̄άτ̄π̄όσ̄.*
- 198 Går åt bäcken ock låtsas dricka ock inte dricker. *γόορ οτ̄ - δ̄άτ̄σ̄α ο λ̄άσ̄ - δ̄ριχ̄ ο ἰν̄τ̄ - δ̄ριχ̄. — ἠύβ̄ιλά.*
- 199 Vad det är, som äter åt ögat ock skiter ut åt sidan? *ἤα da é, som ἔτ̄ at̄ θῡγ̄αν̄ ο ἰτ̄ - ῡτ̄ at̄ σ̄ιν̄? — ἠῡάνα.*
- 200 Långsvarten kör på, så dubbidatten snurrar. *λάγ̄σ̄ῡάτ̄η̄ - ἰσ̄έρ̄ - πό, so δῑῡβ̄ιδ̄άτ̄η̄ σ̄ν̄όρ̄. — ῡάτ̄η̄ ἰσ̄έρ̄ - πο̄ ἠῡαν̄ - κάλ̄η̄.*

¹) Eller *d̄éra*.

s, l, η ock t, d, s, l, n »tjocka»; î, ñ, ð muljerade; ð, ð, ġ tonlösa.

- När torrtällan dansar på bärget,
vad det är? (Tunnsjön.) *no-tjätåla dāns po bārns, ġa dē 201*
ē? — skākjsāpan_m - po ġvān.
- Det står på en ren, fyra fötter
ock inga ben; där är folk ock
inte fött, där är lik ock inte
dött, där är bröd ock inte ba-
kat, där är vin ock inte bränt. *da stōpōr po i rān, fōr fētār o 202*
īnar bēn; dar a fōlk-o it fōd,
dar a līġ o int-dōd¹, dar a
brō o int-dōko, dar a vīn o
int-brānt. — ġsāsa.
- En levandes stiger på en död, så
att en död skriker. Folket till
att fyka, går på henne mor sin
ock in i henne syster sin ock
bär honom far sin uti munnen. *η lōvonas stīg po - n dōu, so 203*
at-η dōu sġrīġ. fōlġa ta fōġ,
gōpōr po-n mōr-sīn, o īn a
sōsta-si o bēr-η fār-sīn ti
mūūa.
- Tar pumpen ur ugnen ock slår
uti pipan ock låter rumpengå. *tē pōmpān u omna o slē ti pīpa 204*
o lat rōmpay-gōp. (Tunnsjön.)
- Svart som ett kol, ock hoppar
som ett föl, ock tio karlar kan
inte lägga betset på det. *svāt - som i kōl, o hōp som i 205*
fōl, o tī kārā kan it lāg
bārla pō a. — lōpa.
- Lägg två ludna i hop ock låt
en lång gå in! *lag tō lōd_r-i hōp o lat-η lāg 206*
gōp-in! — no-η-lāg-sa.
- Vad det är, som står på backen
ock fläcker av sig skinnet
ock vill in i folket? *ġa da ē, som stōpōr po bāka o 207*
fłāġs-tō sa sīna o vīl īn fōġsa?
— mōlta.
- Om morgonen går det på fyra,
om middagen på två, om
kvällen på tre, ock alltid be-
höver stöttestaven. *om mōrgon gōpōr a po fōr, om 208*
madān po tō, om ġvāln po
trī, o āltīa behēv stōtastāvān.
— mānġsa.
- Vad det är, som färdas om
natten ock ligger om dan? *ġa da ē, som-fālas om nāta o 209*
lġ om dān? — mōpōr o hōron.

¹⁾ Främmande form för lidm. *dšpđ*.

$\partial = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $v = m$, y ock $\eta = ng$, $js = tj$; l , d ,

- 210 Vad det är, som du bär ock de andra brukar? *ħa da é, som dú bér o dr anar brúħ? — námna.*
- 211 Stubb stod på en backe ock skällde över ett hav. Hans namn är nämnt, men du gissar det inte i dag. *stúbb stó po - n_m - bák o šâlt svr - ħáv. hans námna námnt, man du ħis-a ħñt ħ dáγ.*
- 212 Högt uppi högat (det höga), krokot ock böjt, ock förunderligt skapt. *ħéħt opr hðyr, kròkot o böyr, o forúñala skáft. — rånrbogon.*
- 213 Låset var utav vatten ock nyckeln utav trä; ock han, som kom efter, vart gripen. Vad det vill säga? *lóosa va to vátv o nýtšvln to tré; o hán, som kom át, vat ħræp. ħa - dá vil séħ?*
- 214 Sonen går till skogs, förn fadern är gjord. *són goø - ħa skòħs, fan - fán a yót. — róyřsan o áln.*
- 215 I skogen vuxen, på stabben rödd¹, i fåhuset född, ismedjan smidd, ock med röven gnidd. *ħ skóħa vřħsv, po stáħa ród¹, ħ fyøsr fód, ħ smédħan smíd o ma róuvav ħ ħñd. — rìsáln.*
- 216 Framman som en hake, åtan² som en lake, klingrot³ som ett nystan, trullar efter hustaken. *fràma som - ħ hòko, àta² som - ħ lòko, klñyrot³ som ħ nóst, trúł at ħústákom. — šúra.*
- 217 Vad det är, som far världen runt, ock det syner bara hålet efter det? *ħa da é, sov - fér vála rúñt, o - da sýn bara hðla át - dr? — šístávan, no - ħ rán.*
- 218 Vad det är, som far både land ock strand ock har ett manben i käften? *ħa - da é, sov - fér bodo lán o strán o ħr - ħ mánbám tršáfta? — šíóħa.*
- 219 Vad det är, när en sätter åter stören ock bär hem hålet? *ħa da é, no - ħ - sät - át stóvŋ o bér - ħám hðla? — no - ħ šít.*

¹) Täljd.

³) Runt.

²) Baktill.

s, l, η ock t, d, s, l, n »tjocka»; î, ñ, ð muljerade; b, d, g tonlösa.

- Om dan är det fullt av kött ock blod, om natten ligger det ock gapar som en hopp (groda). *om dán a-ε fúll o jsót o bló, 220*
om náta lg a o gæpa som
-η hóp. — skón.
- Om dan är han full med kött ock blod, om natten står han ock gapar som engammalsko. *om dán a-w-fúll ma jsót ω bló, 221*
om náta stöör - η ω gæpa
som-γ-gàmæskó. (Sörli.)
- Vad det är, som är som du ock som jag ock som kvistarna på alla träd ock som alla djur, som i världen är? *þa da é, som a som dú o som 222*
é o som þvæstan þo ál tré,
o som ál dýr, -som i væn á?
— shúgan.
- Vad det är, som går på både fodret (höet) ock lövet ock inte hörs? *þa da é, som góör þo boða fœr 223*
o löuvr o ñî hêras? — söl-
ðæna.
- Vad det finns flera huvud stekta eller ostekta i kyrkan om julmorgonen? *þa - ða fñs flæyr húgu stáht 224*
hal ðstáht i jsáðan om yúl-
mórgon?
- En stinn står, en slak går, en pillipuke gör buken truten (uppsvälld). *en stîñ stóör, -en slók - góör, 225*
em-pilypúkæ ier búfsan trú-
tîñ. — no-ðam spiñ úla.
- Vet du, vad det är för slag: tolv småtjötter (lappkvinnor) dansar i en ring? *væzt-ðu, þa da é fa-sláγ: tólv 226*
smðejsóyta dâns i æn rîγ? —
tæman tæ rðkyúlæ.
- En vit häst står i sitt stall, sätter rumpan upp genom råvet (rummet under takåsen). *η-þvít hást stóör i sin stál, sat 227*
ròmpa opyonom róova. —
mún.
- En svart lapp emellan varmt ock kallt. (Sörli.) *η svát-láp imlæa vænt ω kált. 228*
— spiála.
- Ett nattgammalt huvud ock en hundraårs kropp. *i nâtgâmæt húgu o -n húñærdóð 229*
króp. — η stúh ma nýfólæ snyá.

o = fr. beau, o i bo, e i dial. sova, u urskt u, y öppet y, ø, s, s = ð.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$; l , \bar{d} ,

- 230 Röd i rosorna, luden i tosorna, står ock inte går, sticker ock inte flyger. *rōu i rōsom, lōd̄i. i tōsom, stōp̄ o -mt -gōp̄, stīk o -mt flīg. — tīstaln.*
- 231 Klingrot som ett ägg ock längre än en kyrkvägg. *klīnrot som i āg o låyer an -aη -jsārhwāg. — trōpōnōsta.*
- 232 Runt som ett ägg, räcker omkring en kyrkvägg. (Sörli.) *rūnt som i āg, rōk omhrīη -aη -jsārhwāg. — trōpōnōsta.*
- 233 Vad det är för slag, som ser all mans rövhål? *hva da é fa -lāg, som šér āl māns rōufōl? — dēstōjsen.*
- 234 Det kom en karl från England, som hade så vackra ena kläder: inte var de spunna, inte var de bundna, inte var de vävda, inte var de sömmade. *da kom -g -kār fro āyalān, som -a so vākā -η klē: īnl̄ va -dam spōn̄, īnl̄ va -dam bōn̄, īnl̄ va -dam vāv̄, īnl̄ va -dam sōumt. — hārīn.*
- 235 Vad det är, som ligger på läret ock sniker efter hålet? *hā da é, som līg pō lōp̄r o snījs at hōl̄? — ūlrūlan, no -dam spīn̄.*
- 236 Vet du, vad det är, som ligger på läret ock lurar på hålet? (Sörli.) *vēt -du, hā da é, som līg pō lōp̄r o hūr pō hōla? — rūln̄.*
- 237 Hundra systrar om ett bälte. *hūn̄a -sōstar om ārl̄ -bārl̄. — vād̄jsāpa.*
- 238 Längre än långt ock inte når ovanom lynget (lingonriset). *lāyer an lāpt o īnl̄ nōp̄ ovom līn̄a. — vāzn.*
- 239 Vet du, vad det är, när en går till skogs ock ser tillbaka? *vēt -du, hā da é, no -η gōp̄ -ta skōks o šér -ta bājer? — no -η bér yhsa.*
- * * *
- 240 Vad du vill hållre: simma efter en landlös sjö, eller kliva upp efter en kvistlös gran? *hā -du vīl hal, sōm at -η lānlōys šō, hal klīv opat̄ i hvēstlōys -grān? — flītrōpya; ōkspāzn̄.*

a i tall, v nästan a , a i tal, a mell. a ock \bar{a} , a öppet e , i öppet i ,

š, l, ŋ ock t, d, s, l, r stjockar; i, ñ, š inuljerade; b, đ, ģ tonlösa.

Vad du vill hällre ha utav en brännstekt orm eller en sol- bakad kaka?	ħa-đu vil-al hōp to-n _m -brān- 241 stārħt ōrm hal r sōlbōko kāk? — mōn; ħūrūsā.
Vad du vill hällre ha utav en stuguskitare eller en bänk- rackare?	ħa-đu vil-al hōp to-n stūgu- 242 šitar hal ŋ _m -bānħrākāl? — snīħar; bānħrākāl.
Lusres	lūsres 243
vägvis	vēģvis
snorhus	snōrhūs
skedblök	šāħblōyħ
krokhals	krōkhāš
trångbröst	trānģbrōst
matväm	mātvōm
ludenvippa	lōdvwēp
lärång	lōģrvōģ
knäbång	ħyēbōģ
pilstång	pīlstōģ
hålbång	ħēlbōģ
tå	tōģ
tillifot i min gode.	tīlģfōt r mģģōđā.

dān gōnģam blēs-it-a so ħāt, man da va-ģ-gōmģ-ģ-ģāns-brōr 244
o i fvuģla sāģēsōn, dā blēs-a so pās, at - đā vā bāra sō - at
strāpam¹-bōģta-at vātģ.

Den gången blåste inte det så hårt, men det var en gång
han Jöns bror och jag fåglade Segelsjön, då blåste det så pass,
att det var bara så att strippen¹ båtade efter vattnet.

¹) stråp v. gå på vågornas toppar (om båt).

Pär Bengtsson.

Äventyr.

Gubben ock kärigen som bytte arbete.

245 da va-η-gub̄, som ältia tōkt, aj-ḡsär̄ga-si drög-+hōp so līt̄ ōst o smōr om sōmoran. so fān-dam po dē, at-dam skul̄ ta byt̄ ärbēn: ḡsär̄ga skul̄ gōp po mýra, o gub̄en skul̄ stōp +hēm.

so skul̄-ñ-no ta yoro ōst̄ om_n-dān. nor-an-a lat̄ ḡsēs¹ t̄ mýlka o-dē-a spr̄ḡḡsy², so tō-n-to gr̄ta o ḡlo ält̄ +hōp-d̄stpo h̄la o māñt̄, han skul̄ fōp-sa-n stōr-η ōst. man so rāmla-a bōt̄ ält̄ +hōp. so stālt̄-η-ta o skul̄-ḡs̄ñ. da skul̄-ñ-no voro ḡs̄ḡt̄. han skul̄-t-ḡōp-fro ḡs̄ñ-ḡs̄r̄, utan-an to o lā-e t̄-ḡ mēḡs³ o bār-mā-sa, nor-an skul̄ d̄st̄ bāḡsen o ta vāt̄na. no-η-skul̄ lūt̄-sa nē o tā vāt̄na, so rān̄ ät̄ ryḡm̄w⁴-fram̄v̄r̄ hūgu o n̄ bāḡsen.

so vāt̄-η- forfād. so ḡḡ-en hēm o skul̄ ta bōko. nor-an hā-da bōko fōst̄kōko, so tānt̄-η: + ska spr̄ñ d̄st̄ būra⁵ o tā-mē-ḡ fl̄ḡskst̄ḡḡḡ o ōto-ōp-en-h̄n̄ kōko. nor-an-a t̄ḡ-nē fl̄ḡskst̄ḡḡḡ, so lā-n-a d̄stpo d̄st̄ḡḡḡ⁶ o tō-se-ḡ fāt̄ o skul̄ tāp-t̄ l̄ta ḡl̄ o tā-mā-sa in. nor ḡla h̄alt̄-po rān-t̄ fāte, so kōm-a-η hūñ o spānt̄⁷ fl̄ḡskst̄ḡḡḡ darpo d̄st̄ḡḡḡ⁸ o lā + sprāñḡ. gub̄en ät̄, o hūñ uñ̄a. no-dam-a spr̄ḡḡ + stūñ, so tr̄ḡḡḡna no gub̄en ma spr̄ñḡḡḡ, kōm-so +hōuy, at tāp̄en t̄ ḡltūñ va ḡp. nor-ag-kōm-d̄st̄, so ha-a rōn-ū h̄la tūñ.

so vat-ḡ rōp̄lōus, no-η-a hāft̄ so stōr-η-skā. so kōm-η +hōuy, at-an ha + hū gōpan darpo vōla⁹. so tānt̄-ñ: + mō-fl̄ tā o forvār-η-ḡāna ó, hālas tso hūn-a bl̄i noko

1) Löpet. 2) Löpt. 3) Bärinrättning att ha på ryggen.

u i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, +

Äventyr.

Gubben ock karingen som bytte arbete.

Det var en gubbe, som alltiden tyckte, att karingen sin drog ihop ²⁴⁵ så lite ost ock smör om somrarna. Så fann de på det, att de skulle till att byta arbetet: karingen skulle gå på myren, ock gubben skulle stå i hemmet.

Så skulle han till att göra osten om dan. När han hade låtit käsen¹ uti mjölken ock det hade spruckit², så tog han av grytan ock slog allt ihop ditpå hyllan ock mente, han skulle få sig en stor en ost. Men så ramlade det bort allt ihop. Så ställde han till ock skulle kärna. Då skulle han nu vara försiktig. Han skulle inte gå från kärnkaret, utan han tog ock la det i en mes³ ock bar med sig, när han skulle diti bäcken ock ta vattnet. När han skulle luta sig ned ock ta vattnet, så rann all rymmen⁴ framöver huvudet ock ned i bäcken.

Så vart han förfärad. Så gick han hem ock skulle till att baka. När han hade då bakat förstakakan, så tänkte han: »jag skall springa diti buren⁵ ock ta mig ett fläskstycke ock äta upp den här kakan». När han hade tagit ned fläskstycket, så la han det ditpå dörrstocken⁶ ock togsig ett fat ock skulle tappa i lite öl ock ta med sig in. När ölet höll på rann uti fatet, så kom det en hund ock spände⁷ fläskstycket därpå dörrstocken⁶ ock la isprånget. Gubben efter, ock hunden undan. När de hade språngat en stund, så tröttnade nu gubben med springingen, kom så i håg, att tappen i öltunnan var uppe. När han kom dit, så hade det runnit ur hela tunnan.

Så vart han rådlös, när han hade haft så stor en skada. Så kom han i håg, att han hade en ko gående på vallen⁸. Så tänkte han: »jag må väl ta ock förvara den där ock, eljes kunde det bli någon

¹) Grädden. ²) Matboden. ³) Tröskeln. ⁴) Nappade åt sig. ⁵) Ången.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, s, ø, z = ö.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $n = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

ðlþh þó-η. han tok o læft-a opo stúgu, tó-sa só noko-
-þúma o hnytt þrery háðm-po hún, trád-so tðuman nayðny
múñ¹ o jþ-so in o hnytt-þúman þrery fótn²-sñ. da tþhs
-η voro óráð³. so hálit-ηm-po jsóna⁴ in om áftan. no-
-þsárya kóm-hám, so sógg húa d-ðána, hþa so né to
stúguñ o skul sprýn-mót þsáryan, drð-so gúþan opí múñ¹.
so hák-æn-no dér, ηo-þsárya kóm-hám.

pe-bánsa.

[Motvalls káring.]

246 da va-η-gúþ o r þsáry, som-vat-ðád ta brólófs. so
brúkt álti þsárya voro tvát imót-gúþa-sñ. so sá gúþan:
ma sþa-ínt astá ta brólófs. man da sá þsárya: stá ská-r.
o so hák-æn-végg.

so kóm-dam po r brú. so skul-dam sät-sa dér o þvít,
o da sät-ðam-sa. man da sá gúþan: ma sþa-íþ-brát-os
átat⁵, fa-ða-ðá dát⁶-ma n: álva. da sa þsárya: brát-ma
ská-r. o so bráta-a sa átat, o so dát-a úti.

so skul-dam ta sãmælt-r-hóp fólþa o læxt-óp-a. man da
vélþa gúþan, at-ðam skul læxt imót stróuma, fa-ða þsárya
-s brúkt áltia voro tvát imót, o-ða trúð-þ, ho-a rarþt imót
stróuma. o-ða fán-dam-a dar: þúyan fósa óþfer.

pe-bánsa.

God dag — yzskáft.

247 da va-n hák, som brúkt föro om-æn-m-bón¹. so-a bón
vot: dáv, moðo-aw-va bót. so nor hák mót-bón, so sá-n:
— go-ðág!
— r þþskáft.

1) Skorstenen. 2) Benet. 3) Trygg. 4) Pyslade. 5) Böja

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ê* muljerade; *ö, å, ê* tonlösa.

olycka på henne. Han tog ock lyfte henne uppå stugan, tog sig så några tömmar ock knöt ikring halsen på kon, trädde så tömmarna nedgenom muren¹ ock gick så in ock knöt tömmarna ikring foten² sin. Då tycktes han vara orädd³. Så höll han på tjonade⁴ inne om afton. När käringen kom hem, så såg kon det där, hoppade så ned av stugan ock skulle springa mot käringen, drog så gubben uppi muren¹. Så hängde han nu där, när käringen kom hem.

Pär Bengtsson.

[Motvalls käring.]

Det var en gubbe ock en käring, som vart bedda till bröllops. Så 246 brukte alltid käringen vara tvärt emot gubben sin. Så sa gubben: »vi skall inte åstad till bröllops». Men då sa käringen: »åstad skall jag». Ock så bar det i väg.

Så kom de på en bro. Så skulle de sätta sig där ock vila, ock då satte de sig. Men då sa gubben: »vi skall inte brätta oss åtefter⁵, för det då dötter⁶ vi nedi älven». Då sa käringen: »brätta mig skall jag». Ock så brättade hon sig åtefter, ock så datt hon uti.

Så skulle de till att samla ihop folket ock leta upp henne. Men då ville gubben, att de skulle leta emot strömmen, för det käringen sin brukte alltiden vara tvärt emot, ock då trodde han, hon hade rest emot strömmen. Ock då fann de henne däri sjunde forsen uppför.

Pär Bengtsson.

God dag — yxskäft.

Det var en härre, som brukte fara om en bonde⁷. Så hade bonden 247 vordit döv, medan han var borta. Så när härren mötte bonden, så sa han:

— God dag!

— Ett yxskäft.

oss bakåt. ⁵) Faller. ⁷) Fara förbi där en bonde bodde.

öppet *i*, *o* i fr. *beau*, *o* i bo, *o* i dial. *sova*, *u* norakt *u*, *y* öppet *y*, *ø*, *ø*, *s* = *ö*.

$\partial = d$, $y = g$, l tonlöst l , $v = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

- $\text{r m\u00e9:n, du a t\u00falot}^1$.
 — $\text{opu\u00f1-}\text{h\u00f1v\u00e1st\u00f1}$.
 — $\text{kan d\u00fdg-ko'na}^2 \text{ l\u00e1ga mig m\u00e1t?}$
 — $\text{ho st\u00f3\u00f0r po st\u00e1la o a f\u00e9!d\u00e1yer}^3$.
 — $\text{an \u00e1n l\u00e1xpiga da?}$
 — $\text{ho l\u00fdg op\u00f1 m\u00e9lom}^4\text{-h\u00e1en o a spr\u00fd\u00f0s\u00f1 \text{r b\u00f3\u00f0 \u00e1nom;}$
 $\text{i\u00fd\u00e1n-}\text{r v\u00f3r-po-n, s\u00e1\u00f0a h\u00e1\u00f1 va-p\u00f0-n \text{r f\u00fd\u00f0l}}$.
 — $\text{r m\u00e9:n, du a t\u00f0kot}$.
 — $\text{o, \u00e1-}\text{a \text{r h\u00e1lv\u00edl opo b\u00e1kan, o s\u00e1\u00f0a hal-a-\u00e1t}^5$.
 $\text{g\u00fambor-g\u00f3mo}$.

Bonden ock doktora.

- 248 $\text{da va-n}_m\text{-b\u00f3n, som-va s\u00ed\u00f1i}^6 \text{ po-n d\u00f3ktar. so v\u00e1st-}\eta\text{-no}$
 $\text{i\u00f1i, \u00e1las an skul \u00e1rgas}^7 \text{ m\u00e1-n, so -aw-f\u00fdh-}\eta\text{-n r\u00e1tala s\u00ed\u00f1i}$
 $\text{p\u00f0-sa. man so j\u00fdh-}\eta\text{-n \u00e1tt\u00e1t-om-}\eta\text{-g\u00f3u\u00f1 o s\u00e1z po \u00e1-h\u00e1\u00e1n}$
 v\u00e1sa:
 — $\text{du f\u00f3g}^8\text{-no-fl-it h\u00f3\u00f0 noko r\u00f3\u00f0 fa-}\text{r\u00fds\u00e1r-}\eta\text{-n-m\u00e1n? ho a}$
 lta \u00fd\u00fdh .
 — $\text{h\u00e1-\u00e1-}\u00e9 \text{ som-f\u00e1l-}\eta \text{ da? s\u00e1z d\u00f3ktan}$.
 — $\text{o, \text{r v\u00e1st-no-it so v\u00e9l, h\u00e1-\u00e1-}\u00e9 \text{ som-f\u00e1l-}\eta; \text{ho \u00e1-no}$
 $\text{lta skr\u00e1pot}^9$.
 $\text{so s\u00e1z d\u00f3ktan}$:
 — $\text{h\u00e1-a \u00e1p\u00f1\u00fd?}$
 — $\text{ja, ha \u00e1nt-a h\u00e1ft-\u00e1, so t\u00f0l-}\text{r-no \u00e1nt-a t\u00e1-a h\u00e1l \u00e1}$.
 — $\text{kan-a \u00fdit-\u00e1?}$
 — $\text{h\u00e1n som kaw-forb\u00fdh-}\eta \text{ \u00e1?}$
 $\text{da vat-\u00e1ktan-}\text{so s\u00ed\u00f1i, han tok o k\u00e1sta-}\eta\text{-\u00e1t-b\u00f3n}$.
 $\text{yonas-l\u00e1\u00fda}$.

¹⁾ Tokig. ²⁾ Hustru. »H\u00e1rrn» talar norskt rikesspr\u00e1k. ³⁾ F\u00f6l-
⁷⁾ Retas. ⁸⁾ Kunde. ⁹⁾ Skral.

l, d, s, l, n ock t, d, s, l, n »tjocka»; t, n, s muljerade; v, d, g tonlösa.

- Jag menar, du är tullot¹.
 — Uppunder kvisten.
 — Kan din kona² laga mig mat?
 — Hon står på stallet ock är földiger³.
 — Än din legopiga då?
 — Hon ligger uppi mälarna⁴ här ock är sprucken i båda ändarna;
 ingen har varit på hälle, sedan härrn var på hälle ifjol.
 — Jag menar, du är tokot.
 — Å, det är en halymil uppå backen, ock sedan ballar det efter⁵.
 Gunnborg-Gudmor.

Bonden ock doktern.

Det var en bonde, som var sint⁶ på en doktor. Så visste han nu ²⁴⁸ inte, hurledes han skulle ärgas⁷ med honom, så han fick honom rätteligt sint⁶ på sig. Men så gick han ditåt honom en gång ock säger på det här viset:

- Du funge⁸ nu väl inte ha någon råd för käringen min? Hon är lite sjuk.
 — Vad det är som felar hälle då? säger doktern.
 — Å, jag vet nu inte så väl, vad det är som felar hälle; hon är nu lite skrapot⁹.
 Så säger doktern:
 — Har hon öppning?
 — Ja, hade inte hon haft det, så torde jag nu inte ha tagit hälle häller då.
 — Kan hön skita då?
 — Vem som kan förbjuda hälle det?
 Då vart doktern så sint, han tog ock kastade ut bonden.

Jonas Larsson.

stinn (dräktig med föl). ⁴) Sandbackarna. ⁵) Sluttar det neråt. ⁶) Ond.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\partial = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

Kvinnorna med båten.

249 *da va tó kvîna, som sät-sa môt kvaräna. f: böpta o röd,*
o so da jik-it-böptu noko. so vat-ðam-no brjð to-ði-
dianr, dam kóm-no inaw-vézy.

so tant-ðam út-ða, at-ðam skul tå-öp nygla¹; dam
mârñt, -ða va so böptu-va vîntrát. o se-ðu, dá so sät-no
böptu ta o léj; so at áx fik sitr o þys, o n-änra röð dá.
da vát-a so böptu jik át-ðam.

sólas va dán gøða.

ol-péða.

Han som saknade kniven.

250 *da va éin; som sákna kyíva-siña, nor-aw-va utpo þáa*
tí-n_m-böpt.

so sópy-an n vátne o sópy skügen-siñ dër. so dré-v-ny
ta o spýla, fa-da-an sópy kyívan-siñ_m-po þábótna.

ma-ða sömo-an spýla, so for kyívan u miúña o n þän.
pe-bánsa.

Den elake pojken.

251 *da va y-góuy da va i jsärny, som ha-n_m-póyþ, sow-*
va nõko-lta tròlot².

so skul-a tá o dän-öp-an. man so la póyþsen ta o
sprag úña, o mæra át. so vá-a-no séyg o vilja-it rá-sa,

¹) Tappen i »nyggelhälet» i bakre delen av båten, genom

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, t

l, d, s, l, η ock t, d, s, l, n »tjocka»; ê, ñ, ð muljerade; ö, å, ê tonlösa.

Kvinnorna med båten.

Det var två kvinnor, som satte sig mot varandra uti båten ock rodde, 249 ock se då gick inte båten något. Så vart de nu brydda av det där, de kom nu ingen väg.

Så tänkte de ut det, att de skulle ta upp nygglan¹; de mente, det var så båten var »vindtät». Ock ser du, då så satte nu båten till ock läkte, så att en fick sitta ock ösa, ock den andra rodde då. Då vart det så båten gick åt dem.

Således var den gåtan.

Ola Pärsson.

Han som saknade kniven.

Det var en, som saknade kniven sin, när han var utpå sjön 250 uti en båt.

Så såg han nedi vattnet ock såg skuggan sin där. Så drev han till ock spottade, för det han såg kniven sin på sjöbottnen.

Med det samma han spottade, så for kniven ur munnen ock nedi sjön.

Pär Bengtsson.

Den elake pojken.

Det var en gång det var en käring, som hade en pojk, som 251 var något lite trollet².

Så skulle hon ta ock dänga upp honom. Men så la pojken till ock sprang undan, ock modern efter. Så var hon nu seg ock ville inte ge sig, vilket vattnet får rinna ut, sedan båten dragits upp på land. ²) Elak.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, ø = ö.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $w = m$, z ock $y = ng$, $js = tj$;

fe-ða pöyfsaw - fiþ-no bára nokoy-gæli væm to dī. so tó
-ðam-no-po tröut-áv¹. so skjul-dam sät-se o hvil. no-ðam
ha-ða sítir-? stúñ, so sa pöyfsan: na, ma vá²-fal óp o tá
væn, mór!

pe-bánsa.

Hur jämtlåndingen fick namn.

25² da va-g-góuy da va-n jåmtlånny o-ny ðyarmanlånny,
som skjul sät-låg³ o sta o fásþ.

man so tile om mörgon so rást ðyarmanlånnyan ta o
vilt nátom. so fiþ-en-en ópl. so stúft-n-en tr böksa, so
inl jåmtlånnyan skjul fo sóp-n. man da tok ópr o hróuy
m róuva. so mot ðyarmanlånnyan ta hþuy⁴ om válp. nor
jåmtlånnyan kóm-dit, so fiþ-en-græn⁵ po at ópr ha smýgr
m róuva. so to-n o drö-frám-en hálv, o so tó-n-op hýivan
o skår-áv-en, o-ða sá-n: nó a-a rámt.

dérjo fiþ-en hást jåmtlånnyan.

pe-bánsa.

Råven ock björnen.

25³ da va-n ráv, som a vorr asta tíst-sa now - fásþ. so
logg-en o-ópt po-n-dæw - fiþan. so kóm byón dit o spól-r,
hara-an-a fót-tr⁶ fiþan. so sá-n, han-a ðygl⁷-n u sáa. so
vilja byón-an skjul lét-sáuy o-ðyæl fiþan. ia so rást-
-ðam-tá⁸-n-hvál, no-ða va rákala kált. so sa ráven: du
ska sat rómpa-dr nþ dr-hjan hóla o sítir áldalas i-mák⁹ ta

1) Började de tröttna. 2) Måste. 3) Slå sig tillsammans.

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l̄, n̄, s̄* muljerade; *ö, ä, ē* tonlösa.

för det pojken fick nu bara någon galen vana av det. Så tog de nu på tröt av¹. Så skulle de sätta sig ock vila. När de hade då setat en stund, så sa pojken: »nä, vi varder² väl upp ock till igän, mor!»

Pär Bengtsson.

Nur jämtlåndingen fick nama.

Det var en gång det var en jämtlånding ock en ångermanlånding, 252 som skulle sätta lag³ ock åstad ock fiska.

Men så tidigt om morgonen så reste ångermanlåndingen till att vittja näten. Så fick han en ål. Så stoppade han honom i byxorna, så inte jämtlåndingen skulle få se honom. Men då tog ålen ock kröp in i röven. Så måtte ångermanlåndingen till att köka⁴ om jålp. När jämtlåndingen kom dit, så fick han gren⁵ på att ålen hade smugit in i röven. Så tog han ock drog fram honom halv, ock så tog han upp kniven ock skar av honom, ock då sa han: »nu är det jämt.»

Därutav fick han heta jämtlåndingen.

Pär Bengtsson.

Råven ock björnen.

Det var en råv, som hade varit åstad tagit sig någon fisk. Så 253 låg han ock åt på den där fisken. Så kom björnen dit ock sporde honom, var han hade fått uti⁶ fisken. Så sa han, han hade ånglat⁷ den ur sjön. Så ville björnen, han skulle lära sig att ångla fisken. Ja, så reste de till⁸ en kväll, när det var rätteligt kallt. Så sa råven: »du skall sätta rumpan din nedi det här hålet ock sitta alldeles i mak⁹ till

1) Ropa. 2) Reda. 3) Fått fatt i. 4) Metat. 5) Gav sig åstad. 6) Stilla.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ö, s = ö.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $v = m$, g ock $\eta = ng$, $fs = tj$;

mörçona; o so ska-du drä-te o rýfs. o byón yðl-no dá. man da a rómpa fröst-fást, so an gláxt-a tó-se. dërfer hí-ñl-byón noko rómþ.

so vat- η síñl¹ po ráven o ræst-te o skul tá-n. so sprag ráven úña, o byón át. man so tð-n_m-po vat fa-drýy at réva². so sprág- η puun- η grænrot o yðmt-sa. so kom byón o bást t η fót η -ans. so sá ráven: ho-hó, no bást- η t η róta o máññl, ða va fót η . so gláft-byón fóta o spánt-t η róta. so sprág ráven s_w-véy.

pe-báysa.

- 254 ráven-a vorr stá m η - η mástuu o fot ták η - η smúddl³ o át. o ða no-dá va yót η , so ha-w-fl η ðil η , o so sógg-ðr-díæna rájt⁴ út at-byóna, so háw-fröðga ráven-, kvalas-ða va vðl η , han ðáxt so hvíl.

yóð, so sáx ráven at-byóna, han skul læg-se η sòðsan_m-bákan o stæx-sa, so-lay⁵ ðit η háys ó vat hvít.

o dërfa-so líg-no byón η sòðsan_m-báka o stæx.

ol-péða.

Han som stoppade fålen in i mårren.

- 255 da va-g-göuy η héd-po pléyð. nor η -a pléyð η stúñ dá, so la mára sa ta o fðlo.

kom-so-n lít η , túsn η η -fðlo, fa-da-aw-va fyðtr-dåga fa-ñle. ða-yu, so tó- η o stúft fðlon m η mára nån.

no ða-a vðr η - η -fyðtr-dåya dá, so fðlo-a so stór- η vðka- η fðlo.

yonas-láða.

¹) Ond. ²) D. v. s. björnen var i färd med att hinna upp

l, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »jocka»: *î, ñ, ê* muljerade; *ö, æ, ê* toulösa.

morgonen; ock så skall du dra till ock rycka. Ock björnen gjorde nu det, men då hade rumpan frusit fast, så han slet hanne utav sig. Därför har inte björnen någon rumpa.

Så vart han sint¹ på räven ock reste till ock skulle ta honom. Så sprang räven undan, ock björnen efter. Men så tog han på vart för dryg åt räven². Så sprang han under en granrot ock gömde sig. Så kom björnen ock bet uti foten hans. Så sa räven: ho-hó, nu bet han uti roten ock mente, det var foten. Så släppte björnen foten ock spände uti roten.

Så sprang räven sin väg.

Pär Bengtsson.

Räven hade varit stad ini en matstuga ock fått tag i en smördall³ ock 254 ätit. Ock då när det var gjort, så hade han väl skitit, ock så såg det där rart⁴ ut åt björnen, så han frågade räven, hurledes det var vordet, han sket så vitt.

Jo, så säger räven åt björnen, han skulle lägga sig i solskenbacken ock steka sig, så länge⁵ skiten hans ock vart vit.

Ock därför så ligger nu björnen i solskenbacken ock steker.

Ola Pärsson.

Han som stoppade fålen in i märren.

Det var en gång jag höll på plöjde. När jag hade plöjt en stund 255 då, så la märren sig till ock fälade.

Kom så en liten, tussig en fåle, för det han var fjorton dagar för tidigt. Ja-gud, så tog jag ock stoppade fålen in i märren igän.

När det hade varit en fjorton dagar då, så fälade hon så stor en vacker en fåle.

Jonas Larsson.

räven. ³⁾ Smörbytta. ⁴⁾ Besynnerligt. ⁵⁾ Till dess.

öppet *i, o* i fr. *beau*, *o* i *bo*, *o* i dial. *sova*, *u* norakt *u*, *y* öppet *y, ø, ø, s = ö*.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

Han som áskade sá bra.

256 da va- η -gub, som hárt ián-hánsa i lágsélt, som-fofáð
i slíða históri:

da va- g -gúvug i skul uti álva-hran o ∂ gæ¹ η -án
sòmön. o som i láft-ut krójsan, so bárt-a ti-w fásj. o
vínlan fær- so hvug-i héla po ísn, o so fór hvugþýsa to
skáfti o ní héla. o þa ha krójsan-fær vönug þýsáuya, o
so-a fiðam-báti ti krójsan. o so stó da- η -stór- η -tól botsm²
álven; o nor i rúht- ∂ á, so for þýsa o fiðan op η róg³,
som sát op η tóla, o da lo-no þýsa ihél róya, o so dát- ∂ -
 ∂ rána nepo-n hōro, som lóg nas η tóla, o lo ihél hán,
o so spárka hán tá boti stórhásibíla⁴-m, som-a hóm-bót
-sòmön fær.

yonas-láða.

Om präster.

257 da va- n_m -prást, som-a álti- ∂ á ta vis, at no- ∂ a vat-
sòmön, so brukt- w -fōro so sētafjárugom o tíg af- js esmús η .
no- ∂ a vát- ∂ á tínsmorhála¹ o fjárugan skul frá m o batál-
tínsmōra o ∂ st η , so skul prást η ták fjárugom, no- η kóm
po práðstōn. so sá- n :

i mo-no ták ál hēdafjárugom far mús η , o ál mást
- η -kār, som-a stōst músa.

258 so va- e - n ánan m -prást, som brukt foro o sāt-ut snōr η ²
po skōgtráktom, som hōul- ∂ -ána- ∂ á. so vat- ∂ óna η - ∂ á
- ∂ - ∂ án η . so vā- ∂ am-sta tō fiðan u ∂ á o sāt-ti snōr η -hans.

1) Meta. 2) Bredvid. 3) Tjäderhōna. 4) Nedanfōr. 5) Stora

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, ä öppet e, r

l, d, g, l, n ock *t, d, s, l, n* stjocka; *l, n, s* muljerade; *b, d, g* tonlösa.

Han som fiskade så bra.

Det var en gubbe, som hette Jan Hansson i Långsele, som förtäljde 256 en slik historia:

Det var en gång jag skulle ut i älven här ock ångla¹ den ena sommarn. Ock som jag släppte ut kroken, så bet det uti en fisk. Ock vintern förr, så högg jag hålet på isen, ock så for huggyxan utav skaftet ock ned i hålet. Ock då hade kroken farit genom yxögat, ock så hade fisken bitit uti kroken. Ock så stod där en stor en tall bortsidan² älven; ock när jag ryckte då, så for yxan ock fisken upp i en rö³, som satt uppi tallen, ock då slog nu yxan ijäl rön, ock så datt det där ned på en hare, som låg nedsidan⁴ tallen, ock slog ijäl honom, ock så sparkade han till borti storhästbjällan⁵ min, som hade kommit bort sommarn förr.

Jonas Larsson.

Om präster.

Det var en präst, som hade alltid det till vis, att när det vart som- 257 maren, så brukte han fara hos säterkäringarna ock tigga efter käsmusen⁶. När det vart då tiondesmörhången⁷ ock käringarna skulle fram ock betala tiondesmötet ock osten, så skulle prästen tacka käringarna, när han kom på predikstolen. Så sa han:

»Jag må nu tacka alla hederskäringarna för muserna, ock allra mäst hånne Karin, som hade största musen.»

Så var det en annan präst, som brukte fara ock sätta ut snorerna⁸ 258 på skogtrakterna, som hörde de andra till. Så vart bönderna leda (på) det där. Så var de stad tog fisken ur sjön ock satte uti snorerna hans.

hästskällan. ⁶) Färek, ej prässad ost. ⁷) I mitten av september. ⁸) Snarorna.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, e i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\theta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $ff = tj$;

dá vat prástn̄-ferfád-to-ði-ðíáni. nor-ag-kóm po práðik-
stón-eg-góuuy o skul ta bé, so sáx-n:

ja-ðu góða guð, du a mé:g-en_m-basónala guð, som
té fígan u sáa o lát¹ t_i snòrm̄ at mé:y.

pe-báysa.

259 om súndán so pradíka prástn̄ po práðikstóla; so sáx-n
i práðikan: om nokon-slé-ða po-ða-én̄ jsiñbéma, so snú-
tá² de-ánra ó!

ója, klòkan hag-ga ákt po-ði-ðíána, hán. so jñ-no
fošámlyan ú jsåšan, o klòkan o prástn̄ stana in, dām. so
sáx klòkan at prásta:

hál-du at³ som du-i pradíka i-dá:y?

já, sa prástn̄, da iár-i.

ja so dré:v klòkan - ja o sló-n_m - po de-én̄ jsiñbéma.

dá vat prástn̄ síñt, so sló hán i-stán⁴. da vat-e són
búlar op_i jsåšan, so skul - jsåšváktan̄ asta sòp-át, ja - ða
vá som búlra op_i jsåšan, o-ða dró hán nán jsårhðéra o
sprá:y op_i klòkan⁵ o ríñt, so kóm fošámlyan dít o triúð,
at sáta nájšan-va op_i jsåšan.

o!-péša.

260 da va-no i sè:nar-jín-hæn, da va - n_m - prást, som - va
so snópl, at-an smót for i gælom o tág mátn̄ to jsårygom.
so kóm-en_m - po i róm, dara - ðam hæt-po yól pèša. so
bá-n̄ jsåryga, ho skul iá-se lita pèš, o da lóvo-a-út, ðara
ast - o va fūð. man so gá-n-se-it stuñna ta bí, so-lán⁶ - o
va kòka. so lóvo jsåryga út, at - o skul boro pèša dítát
-om, ast-o va góplan⁷. man so vát-e so sáñt om hváln, ho
skul spér-ja mòrgona.

1) Slapper. 2) Vänd till. 3) Följer du efter. 4) Igän.

t, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *i, n, s* muljerade; *ö, ä, å* tonlösa.

Då vart prästen förfärad utav det där. När han kom på predikstolen en gång ock skulle till att be, så säger han:

»Ja du gode gud, du är mig en besynnerlig gud, som tar fisken ur sjön ock låter¹ uti snorerna åt mig.»

Pär Bengtsson.

Om söndan så predikade prästen på predikstolen; så säger han 259 i predikan: »Om någon slår dig på det ena kindbenet, så sno till² det andra ock!»

Åja, klockarn han gav akt på det där, han. Så gick nu församlingen ur kyrkan, ock klockarn ock prästen stannade inne de. Så säger klockarn åt prästen:

»Håller du efter³ som du har predikat i dag?»

»Ja», sa prästen, »det gör jag».

Ja så drev klockarn till ock slog honom på det ena kindbenet.

Då vart prästen sint, så slog han i staden⁴. Då vart det sådant buller uppi kyrkan, så skulle kyrkvaktarn åstad se åt, vad det var som bullrade uppi kyrkan, ock då drog han igän kyrkdörren ock sprang uppi klockorna⁵ ock ringde, så kom församlingen dit ock trodde, att själve näcken var uppi kyrkan.

Ola Pärsson.

Det var nu i senare tiden här, det var en präst, som var 260 så snål, att han smått for i gårdarna ock tiggde maten av käringarna. Så kom han på ett rum, där de höll på gjorde pölsan. Så bad han käringen, hon skulle ge sig lite pölsa, ock det lovade hon ut, bara äst hon var färdig. Men så gav han sig inte stunden att bida, så länge⁶ hon var kokad. Så lovade käringen ut, att hon skulle bära pölsan ditåt honom, äst hon var gälig⁷. Men så vart det så sent om kvällen, hon skulle spara till morgonen.

⁵) Upptill klockorna. ⁶) Till dess. ⁷) När hon var färdig.

öppet *l*, *o* = fr. *beau*, *o* i *bo*, *o* i dial. *sova*, *u* norskt *u*, *y* öppet *y*, *ø*, *ø*, *ø* = *ö*.

$\partial = d, \gamma = g, \lambda$ tonlöst l, $v = m, y$ ock $\eta = ng, j\beta = tj$;

om mörgon ræðst-a-no tá ma pèðy, ròkt-só prásty, nor
an skul góð opí jðáða. so to-n-ímót pèðstúðom¹ o stúft-
ðam m lómá².

so há-n- η lity húñ má-ga. nor an há-ða gót : lita
stýfj, so spánt³ húñ tr éyn to pèðstúðom o dró u lómán o
spráð ta skóks ma. nor ag-kóm opí jðáða-ða, prásty, so
sóðg klðkan, at pèða stó u lómán. so jð hán dít o skul
stúp-né pèðstúðan. man da máñtí prásty, at húñ va dér
nán o skul tá- η -áðar pèðstúðan. da drév hán ta o sló
atsiñ-sa⁴, sló so imíða fétrom⁵ po klðkara, so hán mot
ta háy⁶.

pe-bánsa.

1) Korvbitarna.

2) Fickan.

3) Nappade tag.

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *i, n, s* muljerade; *b, d, g* tonlösa.

Om morgonen reste hon nu till med pölsan, råkade så prästen, när han skulle gå uppi kyrkan. Så tog han emot pölsstubbarna¹ ock stoppade dem nedi lumman².

Så hade han en liten hund med sig. När han hade då gått ett litet stycke, så spände³ hunden uti en av pölsstubbarna ock drog ur lumman ock sprang till skogs med. När han kom uppi kyrkan då, prästen, så såg klockaren, att pölsan stod ur lumman. Så gick han dit ock skulle stoppa ned pölsstubben. Men då mente prästen, att hunden var där igen ock skulle ta den andra pölsstubben. Då drev han till ock slog åtsidan sig⁴, slog så emellan fötterna⁵ på klockaren, så han måtte till att hoja⁶.

Pär Bengtsson.

¹) Slog åt sidan (av sig).

²) Benen.

³) Ropa.

Legender.

Vår Härre ock de båda käringarna.

261 *da va-g-gúuy vor hãra kòm-in šo rihmansjárny-o vilã lön-hús, man dá fiš-ən-ř. so jř-ən dít-n àna-štúguu ditat r húsmanšjárny-o spól-át, om-an škul fo lön-hús-đér, o-đá fiš-ən. man-o sã, ho-a litę mât; man-o mãñl, đam lævd-fal ovr náta.*

om mörgon spól-r-a, ĩa - o škul hõp fa - lðsmãñta. so sã-a, ho vilã-řt hõp noko. so sã-n: du fé-ññl noko-ãna, av-fõst ãrbé du řár, đa ska bl drýřt. so hã-a nokor ĩr ma vòmol, som-o rãřřt-ře-o mõp-la-õp¹. so fik-a stõp o mõp-l vòmola hãřla-đán.

nor rihmansjárnyã sõgg dı-dãna, sow-vã bot-n àna-štúguñ, at ãrbé-hana vat - šo drýřt, so bá-a, hõ-õ, vor hãra, at ãrbé hãna ó-škul bl drýřt, đa fõst-o yól, o-đa lõvo-n út. so tãřt-a, ho škul asta rãřtn-op pãnygan-sñ. nor-o rãřřt-ře o jř-đá, so ĩsãñl-a, ho vilã pãš fõst. so fik-a stõp o pãš hãřla-đán.

so-a hõ ó fot ãrbé.

pe-bãnsa.

Flickan som trampade på brödet.

262 *da va r stõš²-šow-va so hõygfálouug, at-o škul hõp-po gũlškõn.*

¹) Mätte upp.

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, r

Legender.

Vår Härre ock de båda käringarna.

Det var en gång vår Härre kom in hos en rikmanskäring ock 261 ville låna hus, men det fick han inte. Så gick han diti den andra stugan ditåt en husmanskäring ock sporde efter, om han skulle få låna hus där, ock det fick han. Men hon sa, hon hade [blott] lite mat; men hon mente, de levde väl över natten.

Om morgonen sporde han henne, vad hon skulle ha för logementet. Så sa hon, hon ville inte ha något. Så säger han: »Du får inte något annat, än första arbetet du gör, det skall bli drygt.» Så hade hon några alnar med vadmal, som hon reste till ock målade upp¹. Så fick hon stå ock måla vadmalet hela dan.

När rikmanskäringen såg det där, som var borti den andra stugan, att arbetet händes vart så drygt, så bad hon, hon ock, vår Härre, att arbetet händes ock skulle bli drygt, det första hongjorde, ock det lovade han ut. Så tänkte hon, hon skulle åstadräkna uppöppningarna sina. När hon reste till ock gick då, så kände hon, hon ville pissa först. Så fick hon stå ock pissa hela dan.

Så hade hon ock fått arbetet.

Pär Bengtsson.

Flickan som trampade på brödet.

Det var en storcka² som var så högfärdig, att hon skulle ha på 262 gullskorna.

²) Flicka.

öppet i, e i fr. beau, o i bo, e i dial. sova, u norskt u, y öppet y, s, e, s = ö.

$\partial = d, \gamma = g, \lambda$ tonlöst l, $w = m, y$ ock $\eta = ng, j\eta = tj$;

o so *škul-a góq ml̥a gəlom o bə'ro noko bré ifro-n mór-sin* o *dtat* : *àna jšar̥η. so ròkt-a-fa-η šàtd̥y¹. o far at in̥t* - o *škul sùl-út² - ġùlškón-sin*, so *tók-a o l̥a br̥-kákan n̥ d̥yn o stéγ po dām. man so vát-a stq̥pan dér, o daw-fih̥ in̥t-a darifró, faη-dam mot at prásta o hq̥-hán ta lōso-a darifró.*

pe-bánsa.

¹⁾ En smutspöl.

l, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ð* muljerade; *ð, ð, ð* tonlösa.

Ock så skulle hon gå emellangårdarna ock bära något bröd ifrån hånne mor sin ock ditåt en annan käring. Så råkte hon för en skedy¹, ock för att hon inte skulle sussla ut² gullskorna sina, så tog hon ock lade brödkakorna nedi dyn ock steg på dem. Men så vart hon stående där, ock de fick inte hånne därifrån, förrn de måtte efter prästen ock ha honom att läsa hånne därifrån.

Pär Bengtsson.

²) Smutsa ned.

Sögner.

Hur Snåsenkyrkan blev byggd.

263 da va po *ðán tīn*, *snåsa* *jsá* ¹ vat *býgd*. so va *a-n* *yúlfur* som *býgd-a*. o so *vá* *ðar* *í* *vátu*, som *an* *jíh* *övi* o *bár* *glém*, som *dam* *kala* *snåsavátna*. man *da* *va* *yúlfur* so *stór*, at *vátna* *jíh*² *it* *mér* *an* *í* *bóksláruga*; o *vátna* *va* *míla* *brá* *í*. man *han* *týh* *í* *ðæn* *stíðá* *geu* *va* so *láz*.

nor *an* *a* *býgd* *óp* *jsá* o *skul* *sát* *pó* *spíra*, so *va* *ðar* *éin* *ánag* *kár* som *a* *fo* *grém*³ *po* *he* *an* *há* *í*, o *nor* *hán* *nánt* *í* *po* *námn*, so *ds* *þá* *í*. *han* *sá* *po* *dr* *hæn* *vise*:

sát, sát,

spíra *rát!*

so *dát*⁴ *í* *né* o *slá* *í* *hél* *sa*⁵.

pe *bánsa*.

Berättelser om jordfolk.

264 da va *í* *stó* *í* *šow* *va* *í* *sétrom*, o so *kóm* *a* *fl* *í* *í* *hél* *hóp* *me* *folk* *ot* *sétrom*, o so *va* *ðar* *éin*, som *skul* *te* *frí* *ot* *í* *ðæn* *stó* *šan*; *da* *va* *í* *guð*. *í* *ho* *sláp* *í* *í* *fró*, *ho* *mot* *no* *tá* *guð* *í* *ðæn*. *brýd* *vát* *a* *no* *fal*. o so *stá* *lt* *dam* *tá* *í* *kalás* o *hí* *alt* *bró* *lóp*. *dam* *spó* *lo* o *dánsa*, *klad* *a* *te* *brú* *í* o . . .

¹) Snåsen (lidm. *snåsa*), socken i Norge väster om Sörl. belöning för kyrkbyggandet skulle bli solen ock månen, enligt vad namn ini bärget. Till jätten hade han sagt: »Sätt, Sydväst, spiran

a i tall, *v* nästan *a*, *a* i tal, *a* mell. *a* ock *ä*, *e* öppet *e*, *í*

Sägner.

Hur Snåsenkyrkan blev byggd.

Det var på den tiden Snåsenkyrkan¹ vart byggd. Så var det en ²⁶³ jätte som byggde hånne. Ock så var där ett vatten, som han gick över ock bar sten, som de kallade Snåsenvattnet. Men då var jätten så stor, att vattnet gick² inte mer än i byxlinningen; ock vattnet var milen brett. Men han tyckte, den där skitbäcken var så led.

När han hade byggt upp kyrkan ock skulle sätta på spiran, så var där en annan karl som hade fått gren³ på vad han hette, ock när han nämnde honom på namn, så dog han. Han sa på det här viset:

»Sätt, Sätt,
spiran rätt.»

Så datt⁴ han ned ock slog ijäl sig⁵.

Pär Bengtsson.

Berättelser om jorðfolk.

Det var en storka⁶ som var i sätrarna, ock så kom det väl en ²⁶⁴ hel hop med folk åt sätrarna, ock så var där en, som skulle till att fria åt den där storkan; det var en gubbe. Ja hon slapp inte ifrån, hon måtte nu ta gubben där. Brydd vart hon nu väl. Ock så ställde de till ett kalas ock höll bröllop. De spelade ock dansade, klädde hånne till brud ock . . .

¹) Nådde [inte högre än till byxlinningen. ²) Fått reda på. ³) Föll. ⁴) Hans Ola Pärsson berättade. Den andra karlen hade hört jättens hustru uttala hans rätt. ⁵) Flicka.

öppet i, ø i fr. beau, o i bo, ø i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, ø = ö.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $w = m$, y ock $\eta = ng$, $js = tj$;

da hæ-a-n húñ şó-sa. so ha-a-n riŋ po hán-sñ, so ha-a tiŋ-tó-sa -n-dæŋ riñŋan dá o hyyí po háşŋ ot húña — da va fal lúg-æn húñ. o so şîha-a hán héim ot ov-fár -sñ, o da nor húñ kòm-héim, festó-no fân, at-đa vá -it rát; haŋ-şşãñî-no nán riñŋaw - festós. íá, hán me -én góuy sála-op hástŋ-sñ o sât-sa-po -o ráz ot sétrom o -a húñ má-sa ta-báhar. o nor-ay-kóm-đa díŋ, so va no dér -şpál o dâns. so hÿaga hástŋ, o-đa ha-n-dæŋ stòşsa sákt: nó gu-şsa lóv fe-ı hâr hástŋ-ans-fár¹ hÿág!
o me -én góuy vat-a so tómt. o ált-đa -o hæ-pó-sa, fik-a-no hôp. da -a vot: sóft ma ált -hóp ryony dera².
yo-şansa.

265 da va ı lita stòş³ -şow-va ı sétrom, o so fik-a hâr -şo mâş fín bıala, o so hróuy-a opo fyása o sât-sa. so kom da-ŋ -ştor hóp ma hròtor o fólk-o fór ov: sétarvólŋ. so vát-a-no-fl ráð, hó som sât opo fyás. man dâm fór báñî⁴ frám dâm. so sógg-a inî no máş, man di-dæw -váker bıalan hduł-a lân.

yo-şansa.

266 da va ı tóuy sow-va ı-ŋ sêta,-şow-va so lý⁵ o stıl om hvalan. so kóm-dam o láđ ı hÿú o gá-n, o hó -a hovuña o şşeln po hūguñ, man -o fik-it lóv ta málŋ máş an tı şşeln. om hÿua ha máş,-şo fik-it-a málŋ.
mŋ dá — matmóra-hana va avunşúh — so şjul hó málŋ, o-đa málka hó ú hÿun; so stróuyh-a-mé⁶.
yó-márat.

1) Fars häst. 2) Allt [det övriga] hade blivit liksom utsopat

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e,

l, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ð* muljerade; *č, đ, ğ* toulösa.

Då hade hon en hund hos sig. Så hade hon en ring på handen sin, så hade hon tagit utav sig den där ringen då ock knutit på halsen åt hunden — det var väl slug en hund. Ock så skickade hon honom hem åt honom far sin, ock då när hunden kom hem, förstod nu fadern, att det var inte rätt; han kände nu igän ringen förstås. Ja, han med en gång sadlade upp hästen sin ock satte sig på ock red åt sätrarna ock hade hunden med sig tillbaka. Ock när han kom då dit, så var nu där spel ock dans. Så gnäggade hästen, ock då hade den där storkan sagt:

»Nu gud ske lov får jag höra hästen hans far¹ gnägga!»

Ock med en gång vart det så tomt. Ock allt det hon hade på sig, fick hon nu ha. Det hade vordit sopat med alltihop igenom dörren².

Jon Jönsson.

Det var en liten storka³ som var i sätrarna, ock så fick hon höra så 265 många fina bjäll[r]or, ock så kröp hon uppå fähuset ock satte sig. Så kom där en stor hop med kreatur ock folk ock for över sätervallen. Så vart hon nu väl rädd, hon som satt uppå fähuset. Men de for bent⁴ fram de. Så såg hon inte något mer, men de där vackra bjäll[r]orna hörde hon länge.

Jon Jönsson.

Det var en tös som var i en säter, som var så lyd⁵ ock still om 266 kvällarna. Så kom de ock ledde en ko ock gav hånne, ock hon hade hornen ock kitteln på huvudet, men hon fick inte lov att mjölka mer än uti kitteln. Om kon hade mer, så fick inte hon mjölka.

Men då — matmodern hannes var avundsjuk — så skulle hon mjölka, ock då mjölkade hon ur kon; så strök hon med⁶.

Jon-Märet.

genom dörren. ³⁾ Flicka. ⁴⁾ Rakt. ⁵⁾ Tyst. ⁶⁾ Dog.

öppet *i*, *o* i fr. beau, *o* i bo, *o* i dial. sova, *u* norskt *u*, *y* öppet *y*, *ø*, *ø*, *ø* = *ö*.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $v = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

267 so *tér-qu-fl-a hóuq-dá*, at-*ða* va *én* sow-*víla* hóq
: *bónjgárin* ta *vöro darma¹ jsárinan-sin*, nor-o *hviðit²*. man
da *shul-a hóq* : *flásk* o *smör-po bána*, man-o *shul ákt-se*,
so *it-ða kóm áti³ hó*. *íðq*, ho va so *ful* o *íðit⁴*, at-o *yól-it*,
som-o *vat-báq-om*: ho *smól-po ðuyja-si* u *flásjan*.

: *tí darát* so *róktas-ðam* po *mätiná*, dan som-*a háft-a*
ta *ráti-íðárinan-sin*; va so *hó asta hálsa-om* o *táka-ow-fa-*
-sist — o-*ða réyv-an ú dán ðuyja*.

yó-márat.

268 *ánar ópra* ma *flota ópat⁵*, so *kóm-é* : *hviðfólk*-o *jíh*
róu klád. so *jíh-ín* o *shul sóp* o *flit⁶*, o *ít-noko kóm-in*.
so *jíh-í boti grängán* o *hduí-át*, om da-*a hjóni* noko *fólk*,
o *íkastás sijnlas* noko *fólk*, sow-*va róu klád*. : *spól ál*
gránan, man *íkastás*.

yó-márat.

269 o *modo* : *tránt*, *q-én* *hváln* at : *a lákt-ma*, so *bár-a*
ta o *hóuq* ma *fyr þhs*, man so *dóm¹*, man *át hvaráner*
jíh-ðam. o *dér-sát* *hðsbón-mín* óp *sómorfyéa sáða*.

yó-márat.

270 da va-*g-góuq* da va : *lita stóð⁸*, *šow-vat hámbéd* to
: *ána hviðfólk*. so *rúðit-a-no-ta* o *fóð*. *man-ha-ðam háált*
-po jíh, so *bár-a n* *yóla má-ðam*. o *dér ha-ðam húsa-sin*,
o *dér-tyhí stóða* da va so *fiñt* o *práhtíht*. man da *sá-ðam*,
dam sow-*vá n* *yór*, at-*ða* va da *ál váðt*, at-*ðam-a húsa*
-sin míð piúñ *húsom*, *dara-m bóñ-a sín húis*, so-*at nor*
frøtøra-ðaras pása, so *rán pása* po *bóla-daras*.

pe-bánsa.

1) Hos. 2) Lág i barnsäng. 3) När. 4) Ont (elakhet).

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, t

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ð* muljerade; *ð, ð, ð* tonlösa.

Så tör du väl ha hört det, att det var en som ville ha en ²⁶⁷ bondkärning till att vara därmed¹ kärningen sin, när hon vilade². Men då skulle hon ha en flaska ock smörja på barnet, men hon skulle akta sig, så inte det kom åti³ hånne. Jo, hon var så full av illt⁴, att hon gjorde inte, som hon vart bedd om: hon smorde på ögat sitt ur flaskan.

En tid därefter så råktes de på marknaden, den som hade haft hånne till jålpt kärningen sin; var så hon åstad hälsade honom ock tackade honom för sist — ock då rev han ur det ögat.

Jon-Märet.

Andra året vi flyttade uppefter⁵, så kom det ett kvinnfolk ock gick ²⁶⁸ röd klätt. Så gick jag in ock skulle sopa ock fli⁶, ock inte något kom in. Så gick jag borti granngården ock hörde åt, om det hade kommit något folk, ock ingenstädes syntes något folk, som var röd klätt. Jag sporde alla grannarna, men ingenstädes.

Jon-Märet.

Ock medan jag tjänte, den ena kvällen efter jag hade lagt mig, så bar ²⁶⁹ det till att hugga med fyra yxor, men så dumligt⁷, men efter varandra gick de. Ock där satte husbonden min upp sommarfähuset sedan.

Jon-Märet.

Det var en gång det var en liten storka⁸, som vart hembedd utav ²⁷⁰ ett annat kvinnfolk. Så reste hon nu till ock följde. Men hur de höll på gick, så bar det nedi jorden med dem. Ock där hade de husen sina, ock där tyckte storkan det var så fint ock pråktigt. Men då sa de, de som var nedi jorden, att det var det allra värsta, att de hade husen sina mitt under husen, där en bonde hade sina hus, så att när kreaturen deras pissade, så rann pissen på bordet deras.

Pär Bengtsson.

⁵) Efter att vi hade flyttat upp (på backen). ⁶) Städa. ⁷) Dovt. ⁸) Flicka.

öppet *i*, *o* i fr. beau, *o* i bo, *o* i dial. sova, *u* norskt *u*, *y* öppet *y*, *ø*, *ø*, *s* = *ö*.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

- 271 so va- ϵ - n \grave{a} nag - $g\acute{o}u\eta$, da va \imath $js\acute{a}r\eta$ som $j\acute{i}$ fta-bot
 - $\acute{d}\acute{o}$ tra-s \imath . so $shul$ -a $f\acute{o}$ l- $\acute{d}\acute{o}$ ta η - $g\acute{m}$ \acute{d} tr \imath $n\acute{y}$ h \acute{a} m \acute{a} n-hana. da
 s\acute{o}gg-a- \acute{u} t so v \acute{a} kat o so $pr\acute{a}$ h \acute{t} \acute{r} h \acute{t} - $\acute{d}\acute{e}$ r. man so $r\acute{a}$ \acute{z}\acute{t}-a $h\acute{e}$ m.
 nor - o ha - \acute{d} a vor \imath $h\acute{e}$ m \imath $st\acute{u}$ \acute{n}¹, so $shul$ -a $g\acute{o}$ \acute{g}- \acute{d} it o
 h \acute{a} ls-po $\acute{d}\acute{o}$ tra-s \imath $n\acute{a}$ n, o $f\acute{a}$ \eta-a po s\acute{o}mo $v\acute{i}$ s. so $t\acute{o}$ k-no
 $m\acute{o}$ \acute{r}a-hana po $l\acute{i}$ g \acute{t} - $v\acute{e}$ l² om $h\acute{e}$ $pr\acute{a}$ h \acute{t} \acute{r} h \acute{t} - $\acute{d}\acute{o}$ tra-s \imath - a $f\acute{o}$ t-a.
 so s \acute{a} $\acute{d}\acute{o}$ tra: $t\acute{a}$ - $n\acute{e}$ $g\acute{l}\acute{a}$ sa, som $h\acute{a}$ \eta \acute{d} ar \imath $g\acute{l}\acute{a}$ s \imath ³, o $sm\acute{o}$ \acute{r}-po
 $\acute{d}\acute{u}$ yan- $\acute{d}\acute{e}$ n, so ska - \acute{d} u- fl \eta - fo $\acute{s}\acute{o}$ \acute{g}, $h\acute{a}$ las \imath $h\acute{r}$ $f\acute{o}$ t-a $v\acute{o}$ l \imath .
 nor - o - a $sm\acute{o}$ \acute{d}-po $\acute{d}\acute{u}$ yan-s \imath \acute{n}, so $f\acute{i}$ k-a $\acute{s}\acute{o}$ \acute{g}, at - $\acute{d}\acute{o}$ tra-s \imath
 $l\acute{o}$ gg $b\acute{a}$ r\acute{e} - $m\acute{a}$ l\eta noko $st\acute{a}$ \eta n a $n\acute{r}$ $y\acute{o}$ \acute{r}, fa- \acute{d} a ho - a $h\acute{o}$ m \imath - \imath
 $l\acute{a}$ y ma $y\acute{o}$ l $f\acute{o}$ \acute{l}\acute{s}\acute{a}.

pe-b \acute{a} \eta s a.

- 272 \acute{d} -a- g - $g\acute{a}$ l \imath \acute{o} varh \acute{a} l n ⁴, som kalas $f\acute{i}$ \acute{e}r \imath yan. so va $\acute{d}\acute{e}$ r
 \acute{e} \eta- $g\acute{u}$ \acute{b} som $h\acute{a}$ \acute{i} $p\acute{e}$ - $f\acute{i}$ \acute{e}r \imath ya. so $h\acute{e}$ $h\acute{a}$ \eta- \acute{e} n s\acute{o}n,-som $k\acute{o}$ m-
 $b\acute{o}$ t, $m\acute{o}$ \acute{d}o- av -va $r\acute{i}$ h \acute{t} \imath $l\acute{i}$ \eta.
 tr \acute{a} ten \acute{o} \acute{r} - $\acute{d}\acute{e}$ r- \acute{a} \acute{t} so va- ϵ - \acute{e} \eta n , som $r\acute{o}$ k \acute{t} - η - f r \acute{a} m \acute{u} \acute{u}
 $p\acute{e}$ y \acute{h} \imath $sk\acute{o}$ \acute{r}a. so $sp\acute{o}$ l- n - η , $h\acute{e}$ - an $h\acute{a}$ \acute{i}. man da $t\acute{o}$ lo- n
 - \imath \acute{o} \eta $n\acute{a}$ m n e, man - an $s\acute{a}$ s voro s\acute{o}n - ans - $p\acute{e}$ - $f\acute{i}$ \acute{e}r \imath ya. o so
 $sp\acute{o}$ l- n - η , $h\acute{a}$ ra - an $h\acute{a}$ \acute{t}- $t\acute{a}$. so $s\acute{a}$ - n , $y\acute{o}$ l $f\acute{o}$ \acute{l}\acute{s}\acute{a} - a $t\acute{i}$ \acute{s}s- sa ,
 $m\acute{o}$ \acute{d}o- av -va $l\acute{i}$ \eta. o $f\acute{e}$ r - a- \acute{d} am bruka $h\acute{o}$ l \imath - $t\acute{a}$ $l\acute{a}$ \eta r ut \imath
 $b\acute{y}$ g \acute{d} \eta, man $\acute{d}\acute{a}$ ha- \acute{d} ar $h\acute{o}$ m \imath - η m - $pr\acute{a}$ \acute{s}t at \acute{o} varh \acute{a} l n , som
 $h\acute{a}$ \acute{i} $kr\acute{a}$ y, o- n - $\acute{d}\acute{e}$ \eta n va \acute{a} \eta d alen, so $v\acute{a}$ - \acute{d} am- \imath \eta t - $\acute{g}\acute{o}$ f er⁵ o
 v\acute{o}ro- \acute{d} ar $l\acute{a}$ \eta r , utan dam mot $f\acute{l}\acute{o}$ \acute{t} op \imath $h\acute{e}$ \eta m \acute{d} al $h\acute{e}$ \eta \imath en.

pe-b \acute{a} \eta s a.

- 273 da va- n \acute{e} \eta n $s\acute{u}$ \eta d asm\acute{o}rg\acute{o}\eta - $sl\acute{i}$ p \acute{s} t\acute{e}\eta n tok-po $j\acute{i}$ k h ar \imath
 $y\acute{o}$ r m l \imath n. so $s\acute{a}$ - g - \imath , $g\acute{a}$ m \acute{l} est s\acute{o}n \imath $g\acute{a}$ \acute{l}a:
 $\acute{r}\acute{a}$ so, dok- \acute{d} ruk $sl\acute{i}$ p \imath $h\acute{a}$ \eta n \acute{o} , $\acute{d}\acute{o}$ k!
 so vat-a $sl\acute{i}$ \acute{u}t ma $sl\acute{i}$ p \imath yan.
 da $m\acute{a}$ \eta \acute{n} \acute{t}- \acute{d} am, da va $y\acute{o}$ l $f\acute{o}$ \acute{l}\acute{s}\acute{a}.

pe-b \acute{a} \eta s a.

¹) Tid. ²) B\acute{o}rjade tala v\acute{a}l om (= prisa). ³) F\acute{o}n \acute{s} tret.
 Overhalvden hela inre Namdalen. Fj\acute{a}r \acute{d} ingen ock den strax \acute{o}ster
 Enligt Gunnborg-gudmor anv\acute{a}ndes Heimdalshaugen som sj\acute{o}m\acute{a}rke ock

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l, n, s* muljerade; *ö, ä, g* tonlösa.

Så var det en annan gång, det var en käring som gifte bort 271 dottern sin. Så skulle hon följa dottern sin diti nyhemmet hennes. Då såg det ut så vackert ock så präktigt där. Men så reste hon hem.

När hon hade då varit hemma en stund¹, så skulle hon gå dit ock hälsa på dottern sin igän, ock fann det på samma vis. Så tog nu modern hennes på lät väl² om vad präktigt dottern sin hade fått det. Så sa dottern: »Tag ned glaset, som hänger däri glaset³ ock smörj på ögonen dina, så skall du väl få se, huruledes jag har fått det vordet». När hon hade smort på ögonen sina, så fick hon se, att dottern sin låg bara emellan några stenar nedi jorden, för det hon hade kommit i lag med jordfolket.

Pär Bengtsson.

Det är en gård i Overhalvden⁴ som kallas Fjärdingen. Så var där 272 en gubbe som hette Peder Fjärdingen. Så hadde han en son, som kom bort, medan han var riktigt liten.

Trätton år därefter så var det en, som råkade en främmande pojke i skogen. Så sporde han honom, vad han hette. Men då talade han inte om namnet, men hans ägers sig varasonen hans Peder Fjärdingen. Ock så sporde han honom, var han höll till. Så sa han, jordfolket hade tagit sig medan han var liten. Ock förr hade de brukat hållit till längre ut i bygden, men då hade där kommit en präst åt Overhalvden, som hette Krag, ock den där var andlig, så var de inte goda för⁵ att vara där längre, utan de måtte flytta uppi Heimdalshaugen.

Pär Bengtsson.

Det var den ena söndagsmorgonen slipstenen tog på gick häri 273 Jormliden. Så sa han, gamlaste sonen i gården:

»Jaså, ni brukar slipa i hälgen ock, ni!»

Så vart det slut med slip[n]ingen.

Då mente de, det var jordfolket.

Pär Bengtsson.

¹) Socken i Norge västerut från Nordli. I Frostviken menar man dock med därom liggande Heimdalshaugen äro båda inom Harran (annex till Grong). — kallas av sjömännen »Norgesbocken» (*nórsbófsen*). ⁵) I stånd.

$\vartheta = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

Om skogkaringen.

274 *da hânt- η góuy i jsúkkl η vát η ¹, da va- η -kár- η som lógg po mý η puun η - η grán. no- η da láx po náta, so kom-da- η dít i dýr,- η som-va i skáphúna² som i mán η s, som-an trúud va skógjsár η ga, o vil η a ligi sá-om. o han mot áldr η -a vot η frí- η ³. man da fán- η po dá, at-an tok o tánt-ti noko to kl η om-s η n, fa- η da han-a hóud-tál-om, at-o tód-it-dán lúfta⁴. m η dá vát- η frí- η .*

pe-báysa.

Om trollkatten.

275 *dam hi ált η i gámæ¹ hármy⁵ om i dýr- η som háxt tról-kát η , som ska voro yót η -to noko fólk-o ál-halst hví η fól η sa, o dám káles-no tróljsár η gan. o so ska- η -voro yót η -to ni slaks vév to ni laks láta⁶. so s η ul-dam tá noko bló u lí η f η r η , sázas-a, o so s η ul-dam sáz nokor ól,- η so vát- η -l η vo-nas. o-da s η ul- η drá hitat sáz η ifro d η -àner grån η om ált- η -da-dam bafált- η -te.*

so vá- η - η -kár,- η som s η ul ó pr η v yoro é η n. man-an há-no η ga trúú tá- η , man-aw-vást-no, h η las-an s η ul-yoros. nor-an-a yót η - η -fú η - η -dá o s η ul l η p- η -i-váz η asta drá η , so yót η - η -po spatákæ¹ o sá: drá dúú sít! o-da sázas-a, han dró so my η ss η h sít- η -d η ti gán-ans, at-aw-vat rí η t η foró η ¹.

so fór- η - η , som ma kála lánstrómen, sow-fór- η som- η en sp η emán, o nor hán vat fú η l, so s η rý η - η to- η , at-an s η ul h η un η yoro- η - η »báz η ra», som s η ul drá jsét o flá η s η ifro b η ngá η lom o hitat sáz η .

¹) By ock sjö mellan Jormsjön ock Gädadedet (Frostvikens kyrkby). rättelse. ⁶) Färger. ⁷) Häpen.

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l, n, s* muljerade; *ö, ä, é* toulösa.

Om skogkäringen.

Det hände en gång i Kycklingvattnet¹, det var en karl som låg²⁷⁴ på myreu under en gran. När det led på natten, så kom där dit ett djur, som var i skaplunden² som en människa, som han trodde var skogkäringen, ock ville ligga hos honom. Ock han måtte aldrig ha vordit fri hånne³. Men då fann han på det, att han tog ock tänkte uti något utav kläderna sina, för det han hade hört tal om att hon tålde inte den luften⁴. Men då vart han fri hånne.

Pär Bengtsson.

Om trollkatten.

De har alltid en gammal härming⁵ om ett djur som heter trollkatten, som skall vara gjord utav något folk ock aldra hälst kvinnfolket, ock de kallas nu trollkäringarna. Ock så skall han vara gjord utav nio slags väv utav nio slags leter⁶. Så skulle de ta något blod ur lillfingret, säges det, ock så skulle de säga några ord, så vart han levandes. Ock då skulle han dra hitåt sig ifrån de andra grannarna allt det de befallde honom till.

Så var det en karl, som skulle ock pröva göra en. Men han hade nu ingen tro till det, men han visste nu, hurledes han skulle göras. När han hade gjort honom färdig då ock skulle släppa honom i väg åstad draga, så gjorde han på spektakel ock sa: »drag duskit!» Ock då säges det, han drog så mycken skit diti gården hans, att han vart riktigt förrådd⁷.

Så for det en, som vi kallade Landströmen, som for som en spåman, ock när han vart full, så skröt han utav det, att han skulle kunna göra en »bjära», som skulle dra kött ock fläsk ifrån bondgårdarna ock hitåt sig.

²) Skapnaden. ³) Höll på att aldrig bli fri från hånne. ⁴) Lukten. ⁵) Be-

öppet *i*, *o* i fr. beau, *o* i bo, *o* i dial. sova, *u* norskt *u*, *y* öppet *y*, *ø*, *ö*, *s* = *ö*.

ð = d, γ = g, λ tonlöst l, v = m, g ock η = ng, jʃ = tj;

so sâ-dam, at η-dæan trölkátŋ bruht̃ pás-pó, nor frötora lógg, o góþ -ðitr yúra po jʃýnrom o súg-ti-sa málka u yúrom-daras. o nor -an -fiþ yéro -ðé, so sîna frötora o málh, litŋ rþam¹ po málhan, lita smór -to rþema, mæran ðmóyla te fóp smóra, no-dam skul-jʃîŋ. smóra vat-báʃht̃, so -ða va nátop ðtonas. o so fót -η-dæag -kátŋ o ʃéxt po yðlín² at -ðónrom, o -ðán ʃítŋ sôgg-út som gþut + smór. man dá sêras-a, om-an³ tó η-dæan ʃítŋ o lá-ðitr-g-kòʃværy, yðl-so-op álŋ dér -to ní ʃlaks vé, da fótád-dam, at-dam skul fo ʃóp-dan, som ðkt kátŋ, som-a ʃîŋ dr-ðæna.

da hánt méry -æy -gþuy, + jʃéuul -ta fôskóks⁴, so fiþ-ʃóp + hrinlot⁵ + gròpsvát + nòst, som trúla⁶ vruʃtanát o bárn⁷ + vást, o-ða jþ so fót, at + trú nátop -a vón⁸ fód, om + skul-a spraga út. so kóm-a-ðitat η hþy-æn sþyðskávæl⁹, so stó-a -ðér o fúndéra + stuúŋ, so dró-a-te o hòpa bárn⁷ + véra oþo η-dæan skávæn, o so + trúlra¹⁰ nán; fa-ða skávæn, -va inhél, -so jþ-a brá. nor + hà-ða jʃéuul -η huúar fót láyar fráŋ, so sprag-dar + hrinlot⁵ + dýr-dér ó at sòmo hól som da-fæsta, trúla⁶ líþ fót, sòmo lét¹¹ po-dam bþp tó, o skul -a fþns nokon trölkát, so mót-a-no hálst vöro nokon-ʃliþ.

da hánt tilama + yórmín, da va + stóʃ-ʃow-fán + hrinlot + nòst táʃþanas + fyðr dar-η -hþúbóps. so tók-a o bær-in dr-ðæna o sþn¹²-tó-ðr¹². so va-ðar éŋ som postó, at -dr-ðæna mot-fl, -voro trölkátŋ. man da vá-no dþuul, sógg-it út far o vöro noko liv ti-ðr. so vilja hán, dam skul ʃþro-súnni-dr-ðæna, so skul-daw-fo jʃân, þa súr + lúft¹³-ða vát-to-ðr. o-ða lúfta rat ðlampala íl¹, no-dam skær-súnni -a. so sâ-n, dam skul kást-a po álŋ, so skul-dam fo ʃóp, at-ða stó ηm-bíóþ lþyo rþró-ðr, o-ða yðl-a ó.

ma vil-no-fl áltr mé:n, at-ð-a bare noko spjýþæl¹⁴; man so a-a-no lita ráf¹⁵, -þor ma fa ʃóp ʃliþt̃.

pe-bánsa.

1) Grädde. 2) Egorna. 3) Man. 4) Till skogen för att
10) Började det rulla. 11) Färg. 12) Visade det. 13) Dålig lukt.

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l̄, n̄, s̄* muljerade; *ö, ä, g* tonlösa.

Så sa de, att den där trollkatten brukade passa på, när kreaturen låg, ock gå diti juvret på korna ock suga uti sig mjölken ur juvren deras. Ock när han fick göra det, så sinade kreaturen att mjölka, liten rymme¹ på mjölken, litet smör av rymmen, nära omöjligt att få smöret, när de skulle kärna. Smöret vart beskt, så det var nättupp ätandes. Ock så for den där katten ock sket på jordarna² åt bönderna, ock den skiten såg ut som gult ett smör. Men då säges det, om han³ tog den där skiten ock la diti en korsväg, gjorde så upp elden där utav nio slags ved, då förtäljde de, att de skulle få se den, som egde katten, som hade skitit det där.

Det hände mig en gång, jag körde till foderskogs⁴, så fick jag se ett kringlot⁵ ett gråsvart ett nystan, som trullade⁶ östaneftter ock bent⁷ i väster, ock det gick så fort, att jag tror nättupp jag hade vunnit⁸ följt, om jag skulle ha sprungit efter. Så kom det ditåt en hög en snöskavel⁹; så stod det där ock funderade en stund, så drog det till ock hoppade bent⁷ i vädret uppå den där skaveln, ock så i trullingen¹⁰ igån; för det skaveln var inhål[ig], så gick det bra. När jag hade då kört en hundra fot längre fram, så sprang där ett kringlot⁵ ett djur där ock efter samma håll som det första, trullade⁶ lika fort, samma let¹¹ på dem båda två, ock skulle det finnas någon trollkatt, så måtte det nu hälst vara någon slik.

Det hände till ock med i Jormliden, det var en storka som fannett kringlot ett nystan tillseendes i fähuset däri en kobås. Så tog hon ock bar in det där ock synte utav det¹². Så var där en som påstod, att det där måtte väl vara trollkatten. Men det var nu dött, såg inte ut för att vara något liv uti det. Så ville han, de skulle skära sönder det där, så skulle de få känna, vad sur en luft¹³ det vart utav det. Ock det luftade rätt olämpligt illt, när de skar sönder det. Så sade han, de skulle kasta det på elden, så skulle de få se, att det stod en blå låga ifrån det, ock det gjorde det ock.

Vi vill nu väl alltid mena, att det är bara något spjyckel¹⁴; men så är det nu lite rart¹⁵, när vi får se slikt.

Pär Bengtsson.

hämta hö. ⁵⁾ Runt. ⁶⁾ Rullade [österifrån. ⁷⁾ Rätt. ⁸⁾ Hunnit. ⁹⁾ Snödriva.
¹⁴⁾ Struntprat. ¹⁵⁾ Besynnerligt.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, o, s = ö.

$\theta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $n = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

- 276 da va i jsärri som jif te jsäšan, o piya-hana va hém.
o-da sà-a,-de-o skul mjälk-an ên hún o s[lo]p dán mjälka
opi n_m-bóps. o-dá tyjt piya, di-dána va ôrát-dé, ho vá
-sta kôka-óp-aw-väsjsél o s[lo]-dit: bópsn i staw-far mjälka.
o som-o s[lo]-dit-de kôkanas vátna, so bránt-a-óp-dána
aj-jsärriyan, so ho flöug-má-sa¹ dari jsärkstóla o lét-má-sa:
huíf, no bránt-dam-óp-dána-met.
mam-bána-hana,-de va trölkátn.

ol-péša.

Påsten.

- 277 hi-du šát pástn? hav-fór po snásn, so sógg-dam-it
noko ana an-en réu klásláp; da hêuka² o v[il]a ho šús ovi
stôrvátna. o dá tók-dam n-dén o zát-ow-frám. so ds[pe]d
-dam, di-ána,-dare-av-fór.
so vá-a-n-bý, som háit návhus, dér vat pástn ináglá,
fa-da-an skul-it kômo noko viar.

gumbor-gómo.

Han som såg fan.

- 278 da va n-ên náta, modo i lögg o sóv. so vá-i-no hálv-
sóvanas, o dá skul-i glét óp³. iní va-i séher, om i sóv hal
i va vâjsrñ. so stó-dar y-kár frama⁴ sána. so vá-a i hêvi⁵
i skvât-má⁶-dá. i skul-no te šo-ópt vél, ha-de vá. man
da há-n hêuñá, o êran daw-va hÿðerñ⁷ som i hÿhòvñ.
va-i brýd dá, om i skul bli rád, man so tàñt-i: é-e gâm-
kán⁸,-šo fe-e ált vögg-se má⁹, fa-da hán hi-i noko ma méry
o yôro. o-dá kóm-en_m-bót.

hans-bánsa.

¹) Ryckte till. ²) Ropade. ³) Titta upp. ⁴) Framför.

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *ï, ñ, ð* muljerade; *ð, ð, ð* tonlösa.

Det var en käring som gick till kyrkan, ock pigan hennes var hemma. 276
Ock då sa hon, det hon skulle mjölka den ena kon ock slå den mjölken
uppi en båsa. Ock då tyckte pigan, det där var orätt det, hon var
åstad kokade upp en vattenkittel ock slog diti båsen i staden för mjölken.

Ock som hon slog dit det kokandes vattnet, så brände hon upp barnet
åt käringen, så hon flög med sig¹ däri kyrkstolen ock lät med sig:

»Huff, nu brände de upp barnet mitt.»

Men barnet hennes, det var trollkatten.

Ola Pärsson.

Pästen.

Har du sett pästen? Han for på Snåsen, så såg de inte 277
något annat än en röd klädeslapp; det kökade² ock ville ha skjuts över
Storvattnet. Ock då tog de den där ock jålpte honom fram. Så dog
de, de andra, där han for.

Så var det en by, som hette Nagelhus, där vart pästen innaglad,
för det han skulle inte komma något vidare.

Gunnborg-Gudmor.

Han som såg fan.

Det var den ena natten, medan jag låg ock sov. Så var jag nu halv- 278
sovandes, ock då skulle jag glytta upp³. Inte var jagsäker, om jag sov eller
jag var vaken. Så stod där en karl framman⁴ sängen. Så var det i hövet⁵
jag skvatt med⁶ då. Jag skulle nu till [att] se åt väl, vad det var. Men
då hade han hornen, ock öronen de var knurriga⁷ som ett kohorn.
Var jag brydd då, om jag skulle bli rädd, men så tänkte jag: är det gamle-
karlen⁸, så får det allt våga sig med⁹, för det han har inte något med mig
att göra. Ock då kom han bort.

Hans Bengtsson.

¹) Så när. ²) Spratt till. ³) Krokiga. ⁴) Fan. ⁵) Får det allt basta.

öppet *i*, *o* i fr. beau, *o* i bo, *o* i dial. sova, *u* norskt *u*, *y* öppet *y*, *ø*, *ø*, *z* = *ö*.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $v = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

Om lappar i björnharna.

279 *da va é:n, som jñ i skóia o skjul žēt - byón. so kóm -en_m-po i byðnspór, so ráh¹ī-ñ-dz-dzaw-fála² dítat i fiñhóy³. so kov-fála² bóti-ðarma hðya. so jñ-en-no in i hðya, so sät -a-g-gámæl fiñ o p_{ro}to jsóta u tánrom. so sáz skðyan⁴: i va-sta kóm po i byðnspór, o so ráh¹ī-i-a hitat hðyn, o so kom-a bóti fár-ma. so sáz gávfiñ: bi ta mòrgona, so skaðu fo smòko byðnj⁵sóta. so fæstó skðyan⁴, at-ða va-w-fiñ, som h_uma yðro-se ta byón, nor-aw-viñ_a.*

so rážēt-ñ-tá o jñ-ðarifró i brá stýjs, tð-so kðfta-s_i o háyt po-n stúð; so klérv-en op_i- i grán. no-ða-a vðri i líta stúñ, so kom-a-m -byón sprinanas at spðrom-ans, flðug-so po kðfta po stúða o ta o rív o slit. so lá skðyan -tá o skjút. ma-ða-sòmo-ða smál, so stóup-byón, o dá sð byón ma-ða-sòmo: ha- i trúð-dz-dzán, so skjul-i-a stált -ma lita líkar⁶. hav-fih-aw-fa-dí, at-an-a sðlhúla t_i bðžñ -sñ. hálast ha íl h_ula bät_i po-n. o -ðán_m -byón -a bode bázlita o álbeñspóñan⁸ o pánñpóñan o hñivan_m -pó-se. o -ða flðd-ñ dz-dzána át_i⁷ húa⁸.

pe-bánsa.

280 *da va-w-fiñ som -a got -byón, o dam skjút pó-n o stált-te sðlhúla; mñ da bät-int pó-n. o so va-e é:n som hætta skðvhðug, hav-va dít o sðvd-ñ⁹. o no-dav-flðd-ñ, so fán-dam tðhaksdðsn o álbeñspóñan⁸ imli_a žiñ_i o krópa. han stál-no i húsom o jñ po lófta o tó hva-aw-viñ_a.*

ol-péša.

1) Följde. 2) Spåret. 3) Lappkáta. 4) Jägaren. 5) Bättre. under bakre delen av huden. 6) Dödade.

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ð* muljerade; *ð, ð, ð* tonlösa.

Om lappar i björnhama.

Det var en som gick i skogen ock skulle skjuta björnen. Så kom ²⁷⁹ han på ett björnspar, så räckte¹ han det där färdet² ditåt en finnkoja³. Så kom färdet² bort därmed kojans. Så gick han nu in i kojans, så satt det en gammal finne ock petade kötteturktänderna. Såsägerskogarn⁴: »Jag var stad kom på ett björnspar, ock så räckte¹ jag det hitåt kojans, ock så kom det bort för mig.» Så säger gamlefinnen: »Bida till morgonen, så skall du få smaka björnköttet.» Så förstod skogarn⁴, att det var en finne, som kunde göra sig till björn, när han ville.

Så reste han till ock gick därifrån ett bra stycke, tog så koftansin ock hängde på en stubbe; så klev han uppi en gran. När det hade varit en liten stund, så kom det en björn springandes efter spåren hans, flög så på koftan på stubben ock till att riva ock slita. Så lade skogarn till ock sköt. Med det samma det small, så stöp björnen, ock då sa björnen med det samma: »Hade jag trott det där, så skulle jag ha ställt mig litetlikare⁵.» Han fick honom för det, att han hade silverkulan uti bössan sin. Eljes hade inte kulan bitit på honom. Ock den björnen hade både bältet ock eldbenspungen⁶ ock pänningpungen ock kniven på sig. Ock då flådde han det där åti⁷ huden⁸.

Pär Bengtsson.

Det var en finne som hade gått björn, ock de sköt på honom ock ²⁸⁰ ställde till silverkulan; men det bet inte på honom. Ock så var det en som hette Skavhaugg, han var dit ock sövde⁹ honom. Ock när de flådde honom, så fann de tobaksdosan ock eldbenspungen⁶ emellan skinnet ock kroppen. Han stal nu i husen ock gick på loften ock tog vad han ville.

Ola Pärsson.

⁶) Elddons- ⁷) Baki. ⁸) D. v. s. när han flådde björnen, fann han sakerna

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, ut norskt u, y öppet y, ø, ø, ø = ö.

$\theta = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

Björnen och den havande kärigen.

281 *de va-n_m - byön sow - va-sta fik-ti - ? jsär:η, sow - va
håvanas. so sár-dam, at - byön h₂ grém¹-po om_n-dam góor
ma strékmobán² hal tðusmobán. góor-dam ma strékmobán,
so vil-η àlti dròpo jsär:yan.*

*so tó-n o gròv-op i grúb³ n₂ yóla, hà-so jsär:ya stòpam -
bròðamá-se, nor-ag-gròv. man so mót-η-no n₂ ma hùguñ
o voro bót-låya stúññ. so to jsär:ya o lét-to-se jsón o
hånt po-n stúð botstñ⁴ dar₂-o stó. far kván gónam-byön
sógg frám, so sógg-en-no - ði-d:ána, som h₂ák po stúða, o
månñt-ða va jsär:ya; man-o há-no spràga s_w-vé:γ. maw -
fa - d₂ ha-w-fl₂ t₂ fàla⁵ o vèra-óp-a, man da spráy hó n₂
-n_m - bák o jík at⁶ - bájza. so va-n-it-ğó far o rájs⁷ fàla.
man dá ráv-ay-jsón i máγ smóq bita.*

pe-bánsa.

¹) Reda. ²) *stréj* m. gosse; *móban* (något föråldr.) spätt
väl följt spåret). ³) Långsefter. ⁴) Följa [spåret].

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ð* muljerade; *ð, ð, ð* tonlösa.

Björnen ock den havande käringen.

Det var en björn som var stad fick [tag] uti en käring, som var ²⁸¹ havandes. Så säger de, att björnen har gren¹ på om de går med strekmobarn² eller tösmobarn. Går de med strekmobarn, så vill han alltid dräpa käringarna.

Så tog han ock grov upp en grubba³ nedi jorden, hade så käringen stående bredvid sig, när han grov. Men så måtte han nu nedi med huvudet ock vara borta långa stunderna. Så tog käringen ock lät ut av sig kjolen ock hängde på en stubbe bortsidan⁴ där hon stod. För var gången björnen såg fram, så såg han nu det där, som hängde på stubben, ock mente det var käringen; men hon hade nu sprungit sin väg. Men för det hade han väl tagit färdet⁵ ock vädrat upphänne, men då sprang hon nedi en bäck ock gick efter⁶ bäcken. Så var han inte god för att räcka⁷ färdet. Men då rev han kjolen i många små bitar.

Pär Bengtsson.

barn. ³) Grup. ⁴) Bredvid. ⁵) Spåret (d. v. s. icke desto mindre hade han

Lokala traditioner.

282 da va-*y*-gömy svänskan skul ta nörr o röv. so kom-
-dam po i fiél, som kalas tömaroqsfäla. so rökt-dam aw-
fiñ dër; so vilja-dam höp n-dän ta lös, o ða lövo-n út.
man so va-*y*-fuúl o fän¹. so vilja-n, at-dam skul dröy,
tat-ða vat hváln o mót, fa-ða-aw-väst-to i brölöp po mädja²,
o so skul-n goð föri-dam ma-n älbrán o lösér-dam diti
brölöfsgård.

man dá vat i brölöp to äna slág. han löséra-daw-frám
po i hópht i bárg, o nor-ay-kóm frampo flöyja³, so röpa-n,
dam skul žyñ-se, fa-ða dam sóg-no so vél, ja da lýst u
gläsom⁴ dari brölöpi. o dam žyñt-se far höp⁵. man dá
kasta fiñ se atom⁶ n stén o kasta älbrán utðer bárga, o
fiäna át, so ða bräka, o ðam slö-i-hél-se kvar ända é:n.
man dok ska i trú, ja glèðr daw-fih po brölöfsgåla, nor
fiñ kóm o tölo-om, ja-an-a yót. o haw-fih öphól⁷ to sóktu
ál si lèvati.

pe-báysa.

283 da va sistan i sötñhuñatäl, da bod n nybygar i in-
viken darma-n žé, som kalas störsöutn⁸. da va-a-n däg,
dam skul po nätsén⁹, gubän o jsärnga. so kóm-da-ηoko fiñä
o tö-i-hél-dam. so fih-bána svält-i-hél hém i fyös. so vat
fiñan ävräta. dam sät-öp-äi-dän hüguuskalam-po no pöpla,
o so sóg-a i lüftn, o dán sóñan é-no tr söybóhan¹⁰.

pe-báysa.

1) List, svek. 2) Gård i Grongs socken i Nordre Trondhjems
häll. 3) I östra delen av Frostviken. Lapparna kalla sjön *fäuta*.
10) Psalmen 480: I Kristi sår jag somnar in . . .

Lokala traditioner.

Det var en gång svenskarna skulle till Norge ock röva. Så kom 282 de på ett fjäll, som kallas Tømmeråsfjeldet. Så råkte de en finne där; så ville de ha den där till lots, ock det lovade han ut. Men så var han full av fant¹. Så ville han, att de skulle dröja, tils det vart kvälln ock mörkt, för det han visate utav ett bröllop på Midjå², ock så skulle han gå före dem med en eldbrand ock lotsa dem diti bröllopgården.

Men det vart ett bröllop utav annat slag. Han lotsade dem fram på ett högt ett bärg, ock när han kom frampå floget³, så ropade han, de skulle skynda sig, för det de såg nu så väl, hur det lyste ur glasen⁴ däri bröllopet. Ock de skyndade sig för hälen⁵. Men då kastade sig finnen åtom⁶ en sten ock kastade eldbranden utöver bärget, ock fienderna efter, så det brakade, ock de slog ijäl sig var enda en. Men ni skall inte tro, vad glädje de fick på bröllopgården, när finnen kom ock talade om, vad han hade gjort. Ock han fick uppehåll⁷ av socknen all sin levetid.

Pär Bengtsson.

Det var [på] sistone i sjuttonhundratalet, det bodde en nybyggare i In- 283 viken därmed en sjö, som kallas Storsjauten⁸. Då var det en dag de skulle på nätsjön⁹, gubben ock käringen. Så kom där några finnar ock tog ijäl dem. Så fick barnen svälta ijäl hemma i fähuset. Så vart finnarna avrättade. De satte upp de där huvudskallarna på några pålar, ock så sjöng det i luften, ock den sången är nu i sångboken¹⁰.

Pär Bengtsson.

amt. ³) Brant bärgrida. ⁴) Fönsterna. ⁵) Utav tusan. ⁶) Bakom. ⁷) Under På Albins karta är namnet stavat Jougden(!). ⁹) Skulle sätta ut nät i sjön.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norakt u, y öppet y, ø, ö, s = ö.

$\partial = d$, $y = g$, l tonlöst l , $v = m$, g ock $y = ng$, $js = tj$;

284 da va tó brér, η -mòtín-óša o n -háns-óša, sow-fódas
 i byönskóran. so ród-dam o ròkt-fá- η_m - byón mílpo šéa.
 so skul-dam-no máns rò-óp o tá-i-hél-n-derpo šéa. dam
 ród, so-lay¹ dam nòd-om, o byón han to lána, o n -mòtín-an
 hòpa-u bóeta o spánt-ti η -é:m-bákfót² po byóna o mánti,
 han skul bahól-om. man han léxt-se-no ifró-ðam o barga-se.
 yo-xánsa.

285 da va-n stókolmshánlar-som hárl ísak-éríh, som bód i
 fól³. so jsóul¹-n - ta stókhólm - ag-gvuy. so há-n dán
 ótún, at mára-ans kásta fólön. so va-n-no ráð, om noko
 fólh skul, -fo šóp - ði-ðéna, so hún¹- η -fo plíht. so špñl- η
 -sa o stúft fólön-dan t n sáh, rá:št-so tá o jrh - ðtat i
 stúgudér o sät-fro-se sátsen o jrh-so in.

nor-ag-kóm-in, so sógg-dam-no, η -ísak-éríh - a sät- η -
 fvuçesáh hala-so η rænjssotsáh uta déra. so va-ðar éin sow-
 va-sta tó sátsen o sprág te-váhs má-om. man dán gónjav-
 vát-ðam inl fáxt to stáphan.

pe-bánsa.

286 da bli trí ópr i húnst, -ða va so mýjssvñ vóvñ⁴. so hal
 -ma po skár⁵, o-ða s[lo-mæ-i-hél ótr, o so s[lo í no brávvin
 t i - káfafát o sät-ðit óphæn, -ða ma hal-po skær-slút. o
 nor i sät-ða fáta ðit óphæn, so kóm- η -no ðit o ta o dríh,
 o-ðu drák-en-se so fuúl, so tó vat áldelas liyan bráðama
 fáta. so va-æ-no máy sow-vat-só fuúl, so-at-ðam stó po
 tó fétar⁶ o gápa-op, so da róvud⁷ m jsáft¹, o vilja ták-os o
 sprág át-os o hòpa-at fétrom.

pe-láša.

1) Till dess. 2) Benet. 3) Socken i Jämtland, söder om Frostviken.

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l, n, s* muljerade; *ö, å, g* toulösa.

Det var två bröder, han Mårten Olsson ock han Hans Olsson, som följdes ²⁸⁴ i björnskogen. Så rodde de ock råkete för en björn mittpå sjön. Så skulle de nu menas ro upp ock ta ijäl honom därpå sjön. De rodde, så länge ¹ den nådde honom, ock björnen han tog landet, ock han Mårten han hoppade ur båten ock spände ut i den ena bakfoten ² på björnen ock mente, han skulle behålla honom. Men han slet sig nu ifrån dem ock bärgade sig.

Jon. Jönsson.

Det var en Stockholmshandlare som hette Isak-Erik, som bodde i ²⁸⁵ Fällinge³. Så körde han till Stockholm en gång. Så hade han den oturen, att märren hans kastade fålen. Så var han nu rädd, om något folk skulle få se det där, så kunde han få plikta. Så skyndade han sig ock stoppade fålen där uti en säck, reste så till ock gick ditåt en stugudörr ock satte från sig säcken ock gick så in.

När han kom in, så såg de nu, han Isak-Erik hade satt en fågelsäck eller så en renköttssäck utan [för] dörren. Så var där en som var stad tog säcken ock sprang till vägs med honom. Men den gången vart de inte feta av steken.

Pär Bengtsson.

Det blir tre år i höst, det var så mycken vand⁴. Så höll ²⁸⁶ vi på skar⁵, ock då slog vi ijäl åtti, ock så slog jag nu brännvin uti ett kaffefat ock satte diti åkern, då vi höll på skar slut. Ock när jag satte då fatet diti åkern, så kom han nu dit ock till att dricka, ock då drack han sig så full, så två vart alldeles liggande bredvid fatet. Så var det nu många som vart så fulla, så att de stod på två fötter⁶ ock gapade upp, så det rödde⁷ ini käftan, ock ville ta oss ock sprang efter oss ock hoppade efter fötterna.

Pär Larsson.

⁴) Åkersork. ⁵) Skar (skördade) säden. ⁶) Ben. ⁷) Lyste rött.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, s, e, s = ö.

$\theta = d, \gamma = g, \lambda$ tonlöst 1, $w = m, g$ ock $\eta = ng, fs = tj$;

287 da va - η - fréðág¹, - ϵn -al-láða o-n-yoháms-óða o-m-pe-yónsa skul ta älgskóks². da froppa-i-át, om i fið sól-dam. á da skul-i fó, man dam há-it tí ta vânt, modo i slípa η hóf. so tânt-i: nó sje-i snap²-me - i véig fer-i-dam. nor i kom dít, - ϵ are - i vést áhæw - vá, so rökt-i-n yoháms-óða. so sa-i-át-om:

— ξ ér-du noko?

— ná, i ξ ér-int noko.

so spól-n mæiy, om í sógg noko. so sógg-i bare tó älgspór. so sa-i-át-om:

— no ska-du góð vákat. botði at álvan hígn.

nor i kóm nõko niær botat álvan, so smal- ϵ - árl skót. so tânt-i: no fið- ϵn - ϵn älg. árl, -tó, trí, so smal ϵn -skóta. da tânt-i, -i skul gop dítát o ξ óf, far i fóstó, han-a fót-se η älg dá. inom - ϵn ðuggblíh so smál træð skóta. da kóm - i o jh-dítát-om. so sa-i-n yoháms-óða:

— ma hi-n-no líyan hígn nó.

so svöro-i-om:

— ja, i ξ ér-dá. ma*η* - hár i guisnám - mæin-du - da blí to-ð-i-hæni?

— há-ða ska blí to-ð-i-hæni?

— o-ð-a-ða η réin du-i skjóti.

so svöro-n:

— o-ðu hi-ma ta nær!

— o-ðu fa ξ óf, ha nær-ða blí to-ð-i-hæni. trú-ðu, i kan-it ξ óf, o-ð-a-n réin hal η älg du-i skjóti?

— o i fana ó, ϵ - ð-i-hæna η réin? ja, ϵ - ϵ η réin i h: skjóti, so sprí*η*-i báin¹ háim.

so tânt-me böf tó, at ma skul sprí*η*-fro réina. man nor ma-a sprága η líti bit, so skul-i ξ óf ta-báhar. da hælt réin po stæig-óp. so sa-i-át om-yoháms-óða:

— da fa góð, ha-ða víl, man du ϵ trúuag-góf o stíh réin.

1) Jfr s. 7—9. 2) Pá älgjakt.

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *ê, ñ, ð* muljerade; *ð, ð, ð* tonlösa.

Det var en fredag¹, han Ola Larsson ock han Johannes Olsson ock han 287
Pär Jonsson skulle till älgskogs². Då frågade jag efter, om jag fick följa dem.
Ja det skulle jag få, men de hade inte tid till att vänta, medan jag slipade en
lie. Så tänkte jag: nu skall jag snippa³ mig i väg före dem. När jag
kom dit, där jag visste älgen var, så råkade jag honom Johannes Olsson.
Så säger jag åt honom:

— Ser du något?

— Nää, jag ser inte något.

Så sporde han mig, om jag såg något. Så såg jag bara två
älgspår. Så säger jag åt honom:

— Nu skall du gå vackert bortöver åt älven här.

När jag kom något nära bortåt älven, så small det ett skott.
Så tänkte jag: nu fick han en älg. Ett, tu, tre, så small andra skottet.
Då tänkte jag, jag skulle gå ditåt ock se, för jag förstod, han hade fått sig
en älg då. Inom en ögonblink, så small tredje skottet. Då kom
jag ock gick ditåt honom. Så säger han Johannes Olsson:

— Vi har honom nu liggande här nu.

Så svarade jag honom:

— Ja, jag ser det. Men hur i Guds namn menar du det blir
utav det här?

— Vad det skall bli utav det här?

— Å det är då en ren du har skjutit.

Så svarade han:

— Å du har mig till narr!

— Å du får se, vad narri det blir av det här. Tror du, jag
kan inte se, huruvida det är en ren eller en älg du har skjutit?

— Å i fan ock, är det här en ren? Ja, är det en ren jag
har skjutit, så springer jag bent⁴ hem.

Så tänkte vi båda två, att vi skulle springa från renen. Men när
vi hade sprungit en liten bit, så skulle jag se tillbaka. Då höll
ren på steg upp. Så sa jag åt honom Johannes Olsson:

— Det får gå, hur det vill, men du är tvungen gå ock stinga
renen.

²) Skynda. ⁴) Rakt.

$\partial = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $v = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

so sáx-n:

— na, d-a íñi-: tá¹. jsára déxy, fəstóor-du d-a rát,
so mo-ðu góo o stíy-an.

da sa-: át-om, at - an skjul goo - o skáf-dít - á-ána - [ó
kəran. man-am-bríð-sa-:t om dá, haŋ-húta báñi² háxm. o
é fíh líy-der hála áftan o lágt utpo náta o voro ampri³
fa-d-:dán-: míi : náty so kóm-a-n hápl málá⁴ ma fólk-o
skjul-:álp-ta-o boro d-:ð-an álgjsóta.

rans-yónsa.

288 da va tó brór - som skjul ta árges⁵ y-gvuy; dan-éyn
skjul ta tulo ma-n-ánaŋ fa-qa-an löug so.

o so va éyn-to-dam éynéygd, o hán hált-tá : nól¹ o-n
ánaŋ : fröstviŋan. so sá-n:

— d-a-ða fl nõko⁶, da sŋe-nt voro méyr o rát-sa-át, -ða
-ðu sáx. du sá, at n_m-pe-bánsa va šíp-löug bodo-ðéy o-n
imbor far árven-siñ; man no hør-: du móo tálstóo, at -ðu
: fótt-bodo diñ o hana-imbo -dél ryonom : klðkbyl, so d-a
rát noko kláñi¹ tó-qa, du ska fóro-át s-:són¹.

so sá-n ánaŋ:

— de-é som da pló ma d-:h-an nól-om. dam dríh o
dam svér o spolo kót o é s[íkar kára. : tíjssy, no-ðu vil,
voro s[íkar - kár, so ha-du mota háft - þoo þuyjan, d-:v
félóota-ða hönstþaróks²!

pe-bánsa.

289 da va-g - gvuy da va-w - fíerismán o n røtskolérar,
-som skjul út o pánt-út útlága.

so ha-dam so líta lén, at -ðan va tvuyjan ta fóro bodo
nát o-ðág. so mot-dam ánda tá u sin égen_m-póy o batál

¹) Kan jag inte. ²) Rakt. ³) Bekymrad. ⁴) Mängd. ⁵) Tvista.
skall kalva om hösten.

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, :

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *f, n, s* muljerade; *b, d, g* toulösa.

Så säger han:

— Nej, det är inte jag till¹. Kära dig, förstår du det är rätt, så må du gå ock stinga honom.

Då sa jag åt honom, att han skulle gå ock skaffa dit de andre två karlarna. Men han brydde sig inte om det, han kutade bent² hem. Ock jag fick ligga där hela aftonen ock långt utpå natten ock vara ampen³ för det där. Mitt i natten så kom det en hel male⁴ med folk ock skulle jälpa till att bära det där älgköttet.

Jöns Jonsson.

Det var två bröder som skulle till [att] ärgas⁵ en gång; den ene ²⁸⁸ skulle till [att] tala med den andre för det han ljög så.

Ock så var en utav dem enögd, ock han höll till i Nordli ock den andre i Frostviken. Så sa han:

— Det är då väl något⁶, det skall inte vara mer att rätta sig efter, det du säger. Du sa, att han Pär Bengtsson var skyldig både dig ock henne Ingeborg för arvet sitt; men nu hör jag du må tillstå, att du har fått både din ock hennes Ingeborg del igenom ett klockbyte, så det är rätt något klent utav dig, du skall fara åt seså⁷.

Så säger den andre:

— Det är som det plär med de här nordlidarna. De dricker ock de svär ock spelar kort ock är slika karlar. Jag tycker, när du vill vara slik karl, så hade du måttat haft båda ögonen, din för-låte dig höstbäroxe⁸!

Pär Bengtsson.

Det var en gång det var en fjärdingsman ock en rotskollärare, ²⁸⁹ som skulle ut ock panta ut utlagor.

Så hade de så liten lön, att de var tvungna att fara både natt ock dag. Så måtte de ändå ta ur sin egen pung att betala

⁶) Det är då också märkvärdigt [att. ⁷) Så där. ⁸) Jfr *hövstbarhju* ko som

öppet *i, ø* i fr. *beau*, *o* i *bo*, *ø* i dial. *sova*, *u* norskt *u*, *y* öppet *y, ø, ø, ø = ö*.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $w = m$, η ock $\eta = ng$, $j\eta = tj$;

mátu ma. so kóm-dam - stat om-dánel-mógsa η -én náta.
so skul-dam pánt-út fa - sáks krøna - dér. so fið-dam-st
noko ána o pánt, an han sá: ha-ðok vilja jsgjosa-ma i róuwa o
göt-hám, doðar forbánada diyerókka!

ians-yónsa.

290 da va tó ðetarpéyka² η -göuy sow-vat ófélíkt, o da va
áldelas þbatýdale daw - vat ófélíkt om. mæra at η -én
ðetarpéyjsa ha sákt: há-ð-a vðle, dók hi svát-snøri³ som-
brún hásta? o so tráta-ðam-no - om di-dæna, so-lay⁴ da
bár-te slós má-ðam.

o so va-fl éin lita grán stárkar, so fið-en-ti æstón⁵
po-n-dæna, sow - va vækkar, o dróg-en só po bújsa ni-nm-
bák. nor-ay-kóm ni bájsen dá, so fið-en-ti η stóur ma
bøp hánrom; so sá-n dá: ast i jgam-óp, so skæ- i sløp-
-hél-da.

man da vat- η -so ráð, han sprág báñi⁶ hám. o han
hyølt-no át⁷ -ðrá lán, m η -an ván⁸-st óp-en.

ians-yónsa.

291 da va én som hárl-ðámæl-yón i gúsvátn⁹, sømo kán
-sow-vá-ma, no-sþrápam-bøpta at vát¹⁰. han-jsgul at
ðvarháln¹¹ η -göuy. so va-w-fl asta læ-pó lita fa-tógt i
lág, o mára-hans va-no nõko-lita máger, so ho to-po jk
klár¹², fa η -ag-kóm at stálo¹³, dera limán bruk¹⁴-o lögmané.
so tó-n o kásta-fár-a noko fór, tó-so - o bát-po-a trýyan¹⁴,
so-o fið stóp o-ðto dér i stuñ. no- η -da hnyl-pó trýyan
ma di-dæw - frøsi η rom-sin, so jk-no dá nõko-lita sárñé,
so mára fið-no hvíl i stuñ. nor-an há-ða bøni-pó trýyan,

1) Diger = tjock. 2) Vall. 3) Fogelsnaror. 4) Till dess att.

10) Jfr s. 39, n. 244. 11) Se s. 69, not 4. 12) Blev trött. 13) Staldviken

14) Ett slags av vidjor flätade skor, som bindas under hästfötterna,

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, ä öppet e, i

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ð* muljerade; *þ, ð, ð* tonlösa.

maten med. Så kom de hitåt honom Daniel Månsson den ena natten. Så skulle de panta ut för säx kronor där. Så fick de inte något annat att panta, än han sa: »Hade ni velat kysst mig i röven ock gått hem, era förbannade digeroxar!¹⁾»

Jöns Jonsson.

Det var två gätarpojkar² en gång som vart oförlikta, ock det var ²⁹⁰ alldeles obetydligt de vart oförlikta om. Modern åt den ene gätarpojken hade sagt: »Hur det är vordet, ni har svarta snorer³, som har bruna hästar?» Ock så trätte de nu om det där, så länge⁴ det bar till [att] slåss med dem.

Ock så var väl en lite grand starkare, så fick han uti örstolen⁵ på den där, som var vekare, ock drog honom så på buken nedi en bäck. När han kom nedi bäcken då, så fick han uti en stör med båda händerna; så sa han då: »Äst jag kommer upp, så skall jag slå i-jäl dig.»

Men då vart han så rädd, han sprang bent⁶ hem. Ock han höll nu efter⁷ bra länge, men han vann⁸ inte upp honom.

Jöns Jonsson.

Det var en som hette Gamle-Göran i Gussvattnet⁹, samma karlen ²⁹¹ som var med, när strippen båtade efter vattnet¹⁰. Han körde åt Overhalvden¹¹ en gång. Så var han väl ästad la på lite för tungt ett lass, ock märren hans var nu något lite mager, så bon tog på gick klar¹², förrn han kom åt Stallarna¹³, där Lidmän brukte ha logement. Så tog han ock kastade för hånne något foder, togså ock band på hånne trygarna¹⁴, så hon fick stå ock äta där en stund. När han då knöt på trygarna med de där frusnafingrarna sina, så gick nu det något lite sent, så märren fick nu vila en stund. När han hade då bundit på trygarna,

¹⁾ Ytterörat. ²⁾ Rakt. ³⁾ Sprang efter. ⁴⁾ Hann. ⁵⁾ By i södra Frostviken. (*stålan*), gård vid Tunnejöns västra ända, inom Rörvikens annexförsamling (Norge). då snön är lös.

öppet *l*, *o* i fr. *beau*, *o* i *bo*, *o* i dial. *sova*, *u* norskt *u*, *y* öppet *y*, *ø*, *ø*, *s* = *ö*.

$\partial = \text{d}$, $\gamma = \text{g}$, λ tonlöst l, $w = \text{m}$, η ock $\eta = \text{ng}$, $f\text{ʃ} = \text{tj}$;

so rã:ʃt- η -ta¹ o ʃsöul, o -ðá dró-no mára lága at stålom.
so sã-n at kãmratom-siñ: mára ha-it -gót klár, man - o
stó bara o ʃsöul-po-at trygom².

pe-bánsa.

- 292 da va- η -gúh sow -vá-no lita vèlbárgan o : gót stáñ.
so hæ-n-no lýh ta fóp-sa-n sér, o dá vat-no-it so klárñt
hál, fa- η -av -vát-no so mólanaš líh ow-fár- η ñ, ákorát
som - an sʃul - a vör: hòm: u sòm: pòsoa; o hav -vá-no
vást yót, faran strápem-bòpta at vátm³.
man ma -ðán fòʃer⁴, at -av -va úlít -gldgar⁵ an - η -
fár- η ñ.

pe-bánsa.

- 293 da va- η -gúvuy η -gãmæl-rólan va po túra⁶; so va-n
-no lita hòyon ta sʃrýt -ðá. so hæat-ðam-no-po àkadéra⁷
hít o dítt, so-lay⁸-an sã:
— ʃá, m: siñ, om dũhín⁹ miñ bli móp m: gála, so ʃá,
m: sél, han ska bli kóg : yórm¹⁰.

hans-bánsa.

- 294 da hana : stót : spatá hæ- η -deri η -bóngál- η gúvuy, da
va : brðlóp- η -der: grångála. so va átt fólša dér,- η -so-ða va
bára noko smóp bán hæm. η -gãmlestn,-va η -póy η po
ni óp. so kom- η -der in : dýr,- η -sow -va so lððr, ma ʃl: hæ-
stór hõvñ po hũquñ, man da tðlo o sã, at-ða va fãñ, o
vãla tá-ðam. o -ða vát-no bána ráð o tð-ta o sʃrãh; man

¹⁾ Gav han sig i väg. ²⁾ Ville ha trygarna pábundna. ³⁾ Se
dess att. ⁴⁾ Individuellt för »pojke». ⁵⁾ By vid Jormsjön i västra

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, e öppet e, :

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ã* muljerade; *ö, å, ê* tonlösa.

så reste han till¹ ock körde, ock då drog nu märren lasset åt Stallarna. Så säger han åt kamraterna sina: »Märren hade inte gått klar, men hon stod bara ock körde på efter trygarna².»

Pär Bengtsson.

Det var en gubbe som var nu lite välbärgande ock i gott stånd. 292
Så hade han nu lycka till [att] få sig en son, ock det vart nu inte så klent håller, för det han vart nu så molandes lik honom far sin, »ackurat som han skulle ha varit kommen ur samma påsen»; ock han var nu visst gjord, förrän strippen båtade efter vattnet³.

Men med den förskälen⁴, att han var »urlite glyggare⁵ än han far sin.»

Pär Bengtsson.

Det var en gång han Gamle-Roland var på turen⁶; så var han 293
nu lite hågad att skryta då. Så höll de nu på ackorderade⁷ hit ock dit, så länge⁸ han sa:

— Jaa, min sinn, om dubbin⁹ min blir måg nedi gården, så jaa, min själ, han skall bli kung i Jorm¹⁰.

Hans Bengtsson.

Det hände ett stort ett spektakel däri en bondgård en gång, det 294
var ett bröllop däri granngården. Så var allt folket där, så det var bara några små barn hemma. Den gamlaste var en pojke på nio år. Så kom där in ett djur, som var så ludet, med slika stora horn på huvudet, men det talade ock sa, att det var fan, ock ville ta dem. Ock då vart nu barnen rädda ock tog till ock skrek; men

s. 39, n. 244. ⁴) Skillnaden. ⁵) Helt lite skarpsyntare. ⁶) Full. ⁷) Pratade. ⁸) Till delen av Frostviken.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, e i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\partial = d$, $y = g$, l tonlöst l , $w = m$, z ock $\eta = ng$, $js = tj$;

da sâ-n, vilja-ðam sÿn¹-sa, þara-w-fâr-ðaras hæ þanngan-sin, so skjúl-ñ-ít vél²-tá-ðam.

o þóyfsaw-va-no lita jsÿrot³ : fðstn o mt vilja sÿn-om þanngskópa. so vilja-n-no ta tá-ðam nán. so mótt-ðam sÿn-om-a. so klérv-æn ma frávftétrom opetat skðppi o stó bara þo þakftétrom o tð-frám ál þanngan, saw-fáns m skðppi, o stúft-ðam t: lðma-si. so þlérv-ñ né þo ál fÿr fétan o rárst-ja⁴ o jik-út.

nor-an ha-ða rárst⁵, so sár þóyfsan at-ðamlast sðstan-ðm: : únar, om : kan tá bðsa hans-fâr o ðæt ñ-dán?

da sâ sðstra-hans, at fân han dðyr-ít ma-ða-an⁶ ðét pó-n.

da sa þóyfsan: : trú-ít -ð-a fân, nor-an_m-bahév þanngan.

so spánt-ñ-né bðsa o rárst-ja⁴ utr dera o drðg-op o síkta. ma ði smál-a. o fân-aw-va-ligan o skrðla o ramlá bðnom : lita stúñ, o so dðvð-ñ.

no-ðam skjul da ta skððo-ðr-ðan ððyra, so fÿk-ðam ðóp, at-ðe va-g-kár u grangála, som-a yót-ða ta gankár⁷ o rárst-ja⁵ ðit.

pe-báysa.

295 da vó-no-fl álti rát o ðo-óp ma sómta þrastom nó-fa-ðin. d-a : fÿlsóktñ som lig : úmtlán; so a ðér-æn_m-þrast, som ma móp-no ríkt: sár hi þújfsan ta gú. no-ñ fè-ti krðmpánngan⁸, som ska ðázlas-út at fñom, so vil-ðam postóp, at-an lðen_m-bót-ðam o té sáks þrosánt ráñt. no-ða jsám nokon, som ska hóp to ðr-ðán_m-þanngom, so é-n fa-ða mást útan. mav-fér-ðam lita o-májs⁹ o ákader¹⁰ má-ñ, so kan-ðam-no fo lðen_m-þanngan tá-om. bara ðam í-om : krðn halar fámt: þra da mñst, so fa-ðam-no lðen_m-þanngan.

1) Visa. 2) Bry sig om att. 3) Motsträvig. 4) Gav sig i väg.

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock a, a öppet e, :

l, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»: *l̄, n̄, s̄* muljerade; *ð, ð̄, ḡ* tonlösa.

så sa han, ville de syna¹ sig, var han far deras hade pänningarna sina, så skulle han inte vörda² ta dem.

Ock pojken var nu lite tjurot³ i förstone ock inte ville syna honom pänningskåpet. Så ville han nu till [att] ta dem igän. Så måtte de syna honom det. Så klev han med framfötterna uppefter skåpet ock stod bara på bakfötterna ock tog fram alla pänningarna, som fanns ini skåpet, ock stoppade dem uti lumman sin. Så klev hanned på alla fyra fötterna ock reste till⁴ ock gick ut.

När han hade då rest⁵, så säger pojken åt gamlaste systemen sin: »Jag undrar, om jag kan ta bössan hans far ock skjuta den där?»

Då sa systemen hans, att »fan han dör inte med det han⁶ skjuter på honom.»

Då sa pojken: »Jag tror inte det är fan, när han behöver pänningarna.»

Så spände han ned bössan ock reste till⁴ uti dörren ock drog upp ock siktade. Med det small det. Ock fan han vart liggande ock skralade ock ramlade [med] benen en liten stund, ock så dog han.

När de skulle då till [att] skåda det där odjuret, så fick de se, att det var en karl ur granngården, som hade gjort sig till gammalkarl⁷ ock rest till⁵ dit.

Pär Bengtsson.

Det vore nu väl alltid rätt att se upp med somma utav prästerna nu för tiden. Det är en fjällsocken som ligger i Jämtland; så är där en präst, som vi må nu riktigt säga har buken till gud. När han får uti kronpänningarna⁸, som skall delas ut åt finnarna, så vill de påstå, att han lånar bort dem ock tar säs procent ränta. När det kommer någon, som skall ha utav de där pänningarna, så är han för det mästa utan. Men far de lite å make⁹ ock ackorderar¹⁰ med honom, så kan de nu få låna pänningarna utav honom. Bara de ger honom en krona eller fämti öre det minsta, så får de nu låna pänningarna.

¹) Gett sig av. ⁶) Man. ⁷) Fan. ⁸) Statsmedlen. ⁹) Sakta. ¹⁰) Talar.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\partial = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $w = m$, y ock $\eta = ng$, $js = tj$;

da hi til-o-ma hánt, at smðpskoléraran hi þðmr-dit o ska ha fót sín kvátál, man da-: hðvðas, som kása hi vor: tóm. man - fér-dam át po sðmo vís, som dam ma hi fóst tðlo -om, so blí-ðav-fl-rt áldalas útan, o da lát¹-ðam-no hala -lá-noko-sályga far o fóg da líl dam-: fóstánt, an dam ska voro útan.

man éin góuy so jif-a-no nõko po þarhaztspóson-ans, nor-aw-vilja skáf-sa : frú. so mot-η-no batál : brá súm at hånom som skul frí, o ánda vðr vát-a, nor aw-fif-án-drav-frúa. ho rðkt-po-ø há : stóð², som-o-a fót, modo-o va tóusa³. o so dan trððr ðlegenházta va-no dá, at-an mot tá a-sværmór-: t: sðmo hùshóla. o -ðér vát-no bara jstiv : hùs-, fa-ða frúa vilja-no hðð-a, sow-frúum-brúfí-a ána-ðás, o dá vát-noko ána an síl: o rðt-ðar: áshen. o frúa, sow-va-no : ógt o vátet : mánð, sð-no ifró-sa o líg: þo-η-díán gamælprástá; so vát-no hán svátsh, fóstópr-ðok.

da va η-góuy daw-vá po ηm-bál; so va ðér-η óy-æw-váka-η-lánsmán som tok o dånsa má-n. so ska-dok íl trú, þa sínt prástη-vát. hav-vá-no-rt þét-:ta hóp at válsom, so tðð-η-no íl hál, da frúa skul fo hóp o dån : láy ma áner kára. o mýjzþ ána þúñ-ma-fl: -vòto-tó, man ma vát-no halð-slút η-hán góyan.

pe-bánsa.

296 o so bruf sðmo prástη kok-gróut to rúgmyél, o nor gróutη : vor: kál, so bruf-æn riv-to snáðen⁵, sow-váðs po gróuta, o lág ditpo ómn o stáð o hí : staw-far brú. o so stáð-æn síla dar: áshen o þara⁶ bráðamá. so tét-æn dí-díána po : fyél⁷, sàt-so réuva opr gróva⁸, lág-so fyéla po þyéa, o so tén-ta o ét. so tån-æn_m-po þípa o réyð, so-lay⁹ da bí: bára áska. so lát-η dán áska t-n dðps o hí : staw-fa-ðnúsn.

¹) Slápper. ²) Flicka. ³) tóusa = ogift kvinna (útan avseende

a i tall, v næstan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, :

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l̄, n̄, s̄* muljerade; *ö, å, g* tonlösa.

Det har till ock med hänt, att småskollärarna har kommit dit ock skall ha fått sina kvartal, men det har hörts, som kassan har varit tom. Men far de åt på samma vis, som de vi har först talat om, så blir de väl inte alldeles utan, ock då låter¹ de nu hållre till några skillingar för att få det lilla de har förtjänt, än de skall vara utan.

Men en gång så gick det nu något på girighetspåsen hans, när han ville skaffa sig en fru. Så måtte han nu betala en bra summa åt honom som skulle fria, ock ändå värre vart det, när han fick den där frun. Hon råkade på ock hade en storka², som hon hade fått, medan hon var tösen³. Ock så den tredje olägenheten var nu det, att han måtte ta hänne svärmor sin uti samma hushållet. Ock där vart nu bara kiv i huset, för det frun ville nu ha det, som fruarna brukte det annorstädes, ock det vart något annat än sitta ock rota däri askan. Ock frun, som var nu en ung ock vacker en mänska, sa nu ifrån sig att ligga hos den där gamleprästen; så vart nu han svartsjuk, förstår ni.

Det var en gång de var på en bal; så var där en ung en vacker en länsman som tog ock dansade med hänne. Så skall ni inte tro, hur sint prästen vart. Han var nu inte⁴ själv till [att] hoppa efter valserna, så tålde han nu inte håller, det frun skulle få hoppa ock dansa i lag med andra karlar. Ock mycket annat kunde vi väl veta utav, men vi varder nu hålst sluta den här gången.

Pär Bengtsson.

Ock så brukar samma prästen koka gröt utav rågnjöllet, ock när 296 gröten har vordit kall, så brukar han riva utav snärken⁵, som växer på gröten, ock lägger dit på ugnen ock steker ock haristaden för bröd. Ock så steker han sillen däri askan ock päran⁶ bredvid. Så tar han det där på en fjöl⁷, sätter så röven uppi groven⁸, lägger så fjölen på knäna, ock så tar han till ock äter. Så tänder han på pipan ock röker, så länge⁹ det blir bara askan. Så låter han den askan uti en dosa ock har i staden för snuset.

på åldern). ⁴) Kunde inte. ⁵) Skorpan. ⁶) Potatis. ⁷) Bräde. ⁸) Spisen. ⁹) Tils.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, ø i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ö, s = ö.

$\partial = \alpha$, $\gamma = \mathfrak{g}$, λ tonlöst l, $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

nor - an hi-ða dri-þ-hóp ráf myfjsw pànn, so löpn-æn_m-bót at - bönrom, tē-so sáhs prosánt i ráñl, hi-ðam sáða te grövo-óp-æn_m-mèh¹ óþfar i gövílñ².

o so no - læsarbána a klé:n ta löso, so bahófs-it-a noko mé:z, am-bàra dam rá-om-æn-fámtrénn hal i krôn, so nöyg fe-ðam sþráftlöso.

so hi-n fám míl ifro húgujfsáßen datat i kápál; so brukþ -æn tå-má-sa káfan o tobájsen o sál at fiñom.

pe-báysa.

297 *d-a-no-fl-it rihtē - ða sòmō, ðalas fól̄sa fer-át³ hál, o ál hálst præstan, som ska voro i mōnstar o åhsámpel fe - dt-ànar.*

da va-n_m - præst sow - vá at i kápál, sow - vá-no rihtē fqr míl ifro hē:ma-hans. no-ðam sþul da foro te-bàþe,-so sá præstn at kámráta-sñ: i mé:n ma téþ-os lita grán to -ð-hay-jstæhvini, som a riñ, o stjæþ-os má lita grán. man so vá-ðav-fl hálst asta tó-sa-g-glóyk far-myfjsw. no-ðam kòm-frám at n_m-bóngál,-so sþul præstn madé:l natváqy at tó gámælfólj-ðér. so sþul-n-no te hól i fojál-som i slaks förbarédnný át-ðav-, fañ-ðam jih ta sþráft. mñ ma kán-no-fl-fogtóp lita kvár, þe förbarédnný da vát-to n driþfjswñ æn_m-prást, som hán vá. da jih-no hálst, som da stóþr-t: læsnyan: no-n_m-bliñ ska læz n_m-bliñ, so stjæþ-ðam bōþ n: griùþa⁴.

man ma mó-no-fl mé:n, at ða: i vōtr slúit ma súþnyan nó, nor-an: i vōtr gótámplar. man d-a so ráf⁵ ma sómta gótámpларom, dam é-no-it so nöya, om dam té-sa-n súþ, -ðàra no-ða-a-it flé:z-som þér-a, an dan som rá o dan som te-ímót, hal som má brukþ ált: sá: fqr ðuyom iml̄ja.

man so jih-a-fl iē so myfjsw líkar⁶-y ànay-góþny, nor -an sþul at -ð-dæy-kápál. han-va-sta glómt-tó jstæhvini.

¹) Måling, ytmått motsvarande 10 ar. ²) Betalning som

⁴) Gropen. ⁵) Besynnerligt.

α i tall, v nästan a , a i tal, a inell. a ock α , a öppet e , i

l, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *i, ñ, ð* muljerade; *b, ð, g* tonlösa.

När han har då dragit ihop rätt mycket pänning, så lånar han bort åt bönderna, tar så säx procent i ränta, har dem sedan till [att] gräva upp en maling¹ åker i godviljan².

Ock så när läsarbarnen är klena till [att] läsa, så behövs inte det något mer, än bara de ger honom en fämtiöring eller en krona, så nog får de skriftläsa.

Så har han fem mil ifrån huvudkyrkan ditåt ett kapell; så brukar han ta med sig kaffet ock tobaken [dit] ock säljer åt finnarna.

Pär Bengtson.

Det är nu väl inte riktigt det samma, hurledes folket far åt³ häller, ²⁹⁷ ock aldrig hälst prästerna, som skall vara ett mönster ock exempel för de andra.

Det var en präst som var åt ett kapell, som var nu riktigt fyra mil ifrån hemmet hans. När de skulle då fara tillbaka, så sa prästen åt kamraten sin: »Jag menar vi tar oss lite grand utav det här kyrkvinet, som är igån, ock styrker oss med lite grand». Men så var de väl hälst åstad tog sig en glunk för mycket. När de kom fram åt en bondgård, så skulle prästen meddela nattvarden åt två gammalfolk där. Så skulle han till [att] hålla ett företal som ett slags förberedning åt dem, förrn de gick till skrift. Men vi kan nu väl förstå lite var, vad förberedning det vart utav en drucken en präst, som han var. Det gick nu hälst, som det står i läs[n]ingen: när en blind skall leda en blind, så stupar de båda nedi grubban⁴.

Men vi må nu väl mena, att det har vordit slut med sup[n]ingen nu, när han har vordit godtämlare. Men det är så rart⁵ med samma utav godtämlarna, de är nu inte så noga, om de tar sig en sup, bara när det är inte flera som ser det, än den som ger ock den som tar emot, eller som vi brukar alltid säga: fyra ögon emellan.

Men så gick det väl inte så mycket likare⁶ en annan gång, när han skulle åt det där kapellet. Han var stad glömde utav kyrkvinet.

erlägges för en tjänst, som man eljes anser ej behöva betalas. ³⁾ Bär sig åt.

⁴⁾ Bättre.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

han a-no fãlas brá lágt, fan aw vat vár-đi. so tũhĩ-ñ-fal, da va kòstbát o láz é:n sta fãlas át-đi. so ròkt-ñ-fe-ñ hãnlar : váza, jsøft-so to hãnóm : flásk pótar o tã-má-se. no-ñ kom-da frám átaj - jsàšan, so fiñ-en tó jsàrya ta kòk-i-hóp sókra o vátne o læt-so dít-đa-an hã ti fláshjan o brũka-đi-điána : stán-fe-ĩsãrhvina. man dam sow-fiñ to di-drav-vini, tũht-no da va ráđ¹ : jsãrhvin di-điána; man daw-vást-no-it, halas da-a gòt-tã, utan dam hõul-no prástñ lias, som brũhjala vá, so tã-dam-a-no ta-gõ. o fan - an ráđt-đarifró, so tók-en tó krõna to jsãrhvãda, fe-da-an-a holi vina dán gõñjan.

o ska-no slĩht yðro da sòmõ, so a-ã-no-fl iĩ so nõya, halas fõlša bér-se át.

pe-bãnsa.

298 da va : gãmætĩn lágt ta-bãkar, da va-n_m-bõn : tũñšãa som háđĩ lãš,-šom ròkt-fã-ñ-fiñ, som hãlt-tã po nõgin om tũñšõn. so a-ã : stót : fiál miĩ : šãa, som dam kãl tũñ-šõgin, fe-da fiñ-an bruhtl ðfar ré:n dër : gãmætĩn. so vat fiñ fołĩht ma om-lãš tũñšãa, at-an skjul fo jsøp-ñ-bõnõks² to hãnóm o ðfa-đarr bãry. so ráđt fiñ naat hãvkãnta ov-viñtan, o - ðã ráđt ñ-lãš-tũñšãa asta tók-vãn ðksñ. nor fiñ kòm-át ànar vøpñ, - so skjul-ñ asta baskóðo ófra. so fiñ-en šõp, at-bõnõksñ,-va guĩ so baháyalen, at-an tók-đãna o ált i-hóp.

pe-bãnsa.

299 da va : tũlot³ : jsøyt⁴-ñ gũuy. ho va so tũlot, at-o mot hóp vákt. da va-n_m-bõn som tã-pó-se o skjul,-vøđ-ñ-đián. so mòt-ñ-no vòko om nřétñ fá-ñ. so va-ã-ñ-é:n

1) Besynnerligt. 2) Oxe av nõtboskap (i motsats till renoxe).

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ã* muljerade; *ð, ð, ġ* tonlösa.

Han hade nu färdats bra långt, förrn han vart var det. Så tyckte han väl, det var kostbart att lega en [å]stad färdas efter det. Så råkade han fören handlare i vägen, köpte så utav honom en flaska porter ock tog med sig. När han kom då fram ditåt kyrkan, så fick han två käringar till [att] koka ihop sockret ock vattnet ock lät så dit det han hade uti flaskan ock brukade det där i staden för kyrkvinet. Men de som fick av det där vinet, tyckte nu det var rart¹ ett kyrkvin det där; men de visste nu inte, hurledes det hade gått till, utan de hörde nu prästen läste, som brukligt var, så tog de det nu till godo. Ock förrn han reste därifrån, så tog han två kronor utav kyrkvärden, för det han hade hållit vinet den gången.

Ock skall nu slikt göra det samma, så är det nu väl inte så noگا, hurledes folket bär sig åt.

Pär Bengtsson.

Det var i gamlatiden långt tillbaka, det var en bonde i Tunnsjön 298 som hette Lars, som råkade för en finne, som höll till på nordsidan om Tunnsjön. Så är det ett stort ett fjäll mitt i sjön, som de kallar Tunnsjöguden, för det finnarna brukte offra renen där i gamlatiden. Så vart finnen förlikt med honom Lars Tunnsjön, att hans skulle få köpa en bondoxe² utav honom ock offra däri bärget. Så reste finnen nedåt havkanten om vintern, ock då reste han Lars Tunnsjön åstad tog igän oxen. När finnen kom åter andra våren, så skulle han åstad beskåda offret. Så fick han se, att bondoxen var Gud så behaglig, att han tog benen ock alltihop.

Pär Bengtsson.

Det var en tullot³ en tjöta⁴ en gång. Hon var så tullot, att hon 299 måtte ha vakt. Det var en bonde som tog på sig ock skulle vårda den där. Så måtte han nu vaka om nätterna för henne. Så var det den ena

³) Galen. ⁴) Lappkvinna.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, o, s, s = ö.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

náta, ho $j\eta$ o túla¹ o glómt² opí hylvahnjja³, o bón - a
-no jsáryga o i lita bán ligan sô-se. so táyl-ðón, -an skul
sô-ópt, ha jsðyta va táyl o yðro, ast⁴ - o fið-ti hylvan. so
dró- η hána⁵ svi bodo jsáryga o bána fa- η va vár bðp tó, om
-o va táyl ta dröpo-ðam. so fór- η jsðyta o jsifí-ðiti sáya
o skul sô-ópt, om dam sów. o nor - o máhí-ðam sów dá,
so snúð⁶-a-tá bðham-po hylva o dró flæra kóð svi bána.
nor - o - a dá yót, -so sá-a: nú a- η bavára nú. so $j\eta$ -a
o sáð hylvan opí hahnjja³ hán; so fið- η sôp, ho vá- η so
fala túlot.

ians-yónsa.

300 sòmo bón ha i àna túljsépt¹, o hó va só túlot, at om
njetí mot-a ligi tó kára ti sòmo róm, som hó lógg, fer o
vakt- η o hóp ðæríð stáyt. o dá va bón o dráñjan.

η - η lðuðasfváln dá so ha dráñjan tígr- η sôta o
kalsónjan o háyt opí spís η o skul tétí. yóf, om náta nor
-av-vákna η -gúbun o skul sðp-óm-a, so ha jsðyta læti-pó
-sa d- η klæa o $j\eta$ o spáséra po gðlvi o iðlo som láns-
man hólm. so vat - dráñjan síni. so stáig- η óp o skul
tå-tó- η klæa, o da hálð-ðam pó, so-lán⁸ daw va nðjsið bðp
tó, o da ta síst - dá so fið jsðyta tí stáben⁹ o klámt-ta o
skul kást ti¹⁰ dráñjan. man so tók-a at η spíyl po ðén, -so
stáben η bráða¹¹ spíylñ. so bá dráñjan η -ànar kán, at -an
skul- η sa fðp-ti nor àner klé.

ians-yónsa.

1) Vanka. 2) Tittade. 3) Knivstáll i stugans tak. 4) När.
huggkubben. 10) På.

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l̄, ñ, ŝ* muljerade; *ö, å, ä* tonlösa.

natten, hon gick ock tulade¹ ock glämde² uppi knivhänket³, ock bonden hade nu käringen ock ett litet barn liggande hössig. Så tänkte bonden, hans skulle se åt, vad tjötan var tänkt att göra, äst⁴ hon fick uti kniven. Så drog han handen⁵ över både käringen ock barnet för att värja båda två, om hon var tänkt till [att] dräpa dem. Så for tjötan ock kikade diti sängen ock skulle se åt, om de sov. Ock när hon mente de sov då, så snodde⁶ hon till baken på kniven ock drog flera kors över barnet. När hon hade det gjort, så säger hon: »Nu är det bevarat nu». Så gick hon ock satte kniven uppi hänket³ igän; så fick han se, hon var inte så farligt tullot.

Jöns Jonsson.

Samma bonden hade en annan tulltjöta⁷, ock hon var så tullot, att om 300 nätterna måtte det ligga två karlar uti samma rummet, som hon låg, för att vakta hänne ock ha dörrarna stängda. Ock det var bonden ock drängen.

Den ene lördagskvällen då så hade drängen tagit in skjortan ock kalsongen ock hängt uppi spisen ock skulle torka. Jo, om natten när han vaknade en gång ock skulle se om hänne, så hade tjötan låtit på sig de där kläderna ock gick ock spatserade på golvet ock talade som länsman Holm. Så vart drängen sint. Så steg han upp ock skulle ta av hänne kläderna, ock då höll de på, så länge⁸ de var nakna båda två, ock då till sist då så fick tjötan uti stabben⁹ ock klämde till ock skulle kasta uti¹⁰ drängen. Men så tog det åt en spegel på dörren, så stabben brässjade¹¹ spegeln. Så bad drängen den andre karlen, att han skulle hjälpa sig få uti några andra kläder.

Jöns Jonsson.

⁵) Armen. ⁶) Vände. ⁷) Galen lappkvinna. ⁸) Till dess att. ⁹) Fick tag i
¹¹) Krossade.

Seder ock tänkesätt.

301 ma skul-fl - a tðlo lita om, þelas - þam brúka-a har
frøstviþaw-fa-n-fótr óþr-þa-bákar.

no - þa kóm noko frámuvfólk in stúguu, so va-a-no
ta - o sát n stól miþ po gólva; dér-skul-n síli. o-ða-fóst
-gubæn yól, -so tók-an o drø-frám n stór-þ-lág n mäsry-
døps u lóman o béu po : píþ tobák, so-lay¹ þsärþa ha von²
snúð-sa lita. so kom-no hó ma : málþskópl o béu fóþsi
dríþ. o nor - o ván³ dá, so va-a-no ta o rúþt-frám mátt,
fora-ða skul inaw-frámuy-kòmo-in utan ta-o fo jíst⁴ po
-ðán tin. skul-a lögo-ta þsót, so skul gubæn dit bíura⁵ o
tá-in þsóta, modo þsärþa sát-sa po grøvþña⁶ o drø-ú : píþ
tobák. nor mátt va lögo-tá - þá, so béu-þam-no frámuv-
fóþsa dit o fóþ-sa lita mátt, mav-fa-ði⁷ so sát-n-no órþlan.
so skul-þam sæþ-át-om y - gøuy-tá. so to-n-no-po réul
pó-sa o yól : lita fóþál: íá ták, dok skul-no inþ-þa kòst-pó,
d-a-no ófoþþli - þá. man ma dí rárþt-n-no inþ tá⁸, utan
þam mot sæþ-a træði góþan, so þþ-an-no anala dit - þá o
sát-no o lias : lág : þén. mþ - vá-n-no-int far-mýþþy
søþin⁹, so yól-n-no int-yust máta so stór-þ-ská. fa-þa :
frøstviþaw-va-a áli brúþala o síli bara o *lág ðto. nor-an
- a gól : fro bðli, so kom-no gubæn stþan ma-n-ðan sømo
døpsa o béu po-n réyþ ðvon_mpo mátt.

302 o so hæ-þam nõko ta árþe po forþuyvínþan-þa o þsør-
-háþw-fóra o vén, vén ál hálst. þam skul-no klþv fúli skóta¹⁰,
o so-n-veþást t: sván¹¹, o so nokoy-kást hér o dér darpo gála.

1) Till dess. 2) Hunnit. 3) Hann. 4) Bli undfägnad. 5) Vist-
6) Huugrig. 10) Vedboden. 11) Rummet under det utskjutande

Seder ock tänkesätt.

Vi skulle väl ha talat lite om, huruledes de brukade det häri 301 Frostviken för en fyrti år tillbaka.

När det kom något främmandefolk ini stugan, så var det nu till [att] sätta en stol mitt på golvet; där skulle han sitta. Ock det första gubben gjorde, så tog han ock drog fram en stor en lång en mässingdosa ur lumman ock bjöd på en pipa tobak, så länge¹ käringen hade vunnit² snott sig lite. Så kom nu hon med en mjölkskål ock bjöd folket dricka. Ock när hon vann³ då, så var det nu till att rusta fram mat, för det skulle ingen främmande komma in utan till att få gista⁴ på den tiden. Skulle det lagas till kött, så skulle gubben diti buren⁵ ock ta in köttet, medan käringen satte sig på grovhörnet⁶ ock drog ur en pipa tobak. När mat var lagad till då, så bjöd de nu främmandefolket dit att få sig lite mat, men för det⁷ så satt han nu orörlig. Så skulle de säga åt honom en gång till. Så tog han nu på rörde på sig ock gjorde ett litet företal: »Ja tack, ni skulle nu inte till [att] kosta på, det är nu oförskyllt det». Men med det reste han nu inte till⁸, utan de måtte säga det tredje gången, så gick han nu äntligen dit då ock satt nu ock läste en lång en bön. Men var han nu inte för mycket sopen⁹, så gjorde han nu inte just maten så stor en skada. För det i Frostviken var det alltid brukligt att sitta bara ock låtsa äta. När han hade gått ifrån bordet, så kom nu gubben stingande med den där samma dosan ock bjöd på en rök ovanpå maten.

Ock så hade de något till arbete på förejulsvintern till att köra 302 hem fodret ock veden, veden allra hälst. De skulle nu klyva fullt skottet¹⁰, ock så en vedkast uti svalen¹¹, ock så någon kast här ock där därpå gården.

huset. ⁶) Spishörnet. ⁷) Icke desto mindre. ⁸) Gav han sig inte i väg dit. taket (på ena gaveln).

öppet i, ø i fr. beau, o i bo, ø i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, o, s = ö.

ð = d, γ = g, λ tonlöst l, v = m, z ock η = ng, jʃ = tj;

o so şkul-a voro z grænsth¹ ma-w-fóʃ hal fámti lás-ða-miñst po gála, o m: stúguñ da şkul-a voro ven pun ságróm o po-ómna, o so η stór-η kást-ðarma miñ², o só po noko róm uti þíðón³. fiş-ðam-st -ðr-dána z ðny, so vát-a-fl í noko trðysám⁴ z yúð.

om yúðáftan so yðl-dam-no mast íf-noko, da va-no ta foro - o smðko ál-laks gðmát, som þviñfólʃa lögo-tá. om yúðhvál so şkul-dam-no klè-pó váðan opfar bðli ma ál-laks stás, sow-fáns z hús: ðúka, klúta, nəsðúka, bán o blðma, 1a álʃ þa som námna hæ to grænlöft o stás. so ha-ðam álʃ z láyt z ból, fýr ár-láyt -ða-miñst. ðér-ðro-ðam η lág η dúk þv hæla bóla. sáða sät-ðam-dit smór-, -sow-va yót- z trèfðrm, da-miñst η trí-fýr hal fám skøpl-púñ kván smðrgósa⁵, o so z héʃl rúv⁶ ma óst o-m-brèhsuð, da-miñst z ár héʃkí. o-n-ðán mátn şkul-no-st rðras po hæla yún. da sät-ðam-dit ánan máʃ, som şkul ðtos-óp; da va fáş, óst, jʃót, páʃ⁷, bré, káʃu o miʃʃy ána smót, som ma kán-st so nðya rækfñ-óp, o ta-sist-ðróut. o no - dam - a-no áʃ, so şkul-dam lögo o sýn o ták þvarán far mátn, ál sow-fáns ma⁸ bóla.

so stó-ə η héʃl hóþ ma lþés o brán po bðli, o at-ðán sñ, ðara táhan ràn-né to lþésom, so fiş-ðam şóþ, at η ánan yúðhvál so şkul ðán ha ðéþð, som sät míʃa -ðara táhan ràn-né. o far o fo şóþ, om ðaw-fiş z gððer-te- z ána óþr-, -şo şkul-dam tá-se-n stól o lag trí grøwtbót⁹ po-n-ðán: éþn stór, éþn míʃ imíʃa o éþn líʃ. so loka-ðam dit hún: va-ə so hán tó η-stóst-bðton, so fiş-ðam z gððer; tók-ən míʃn¹⁰, so fiş-ðam z óþr míʃ imíʃa; to-n ðan-miñstn-, fóst, so fiş-ðam z klèþðer.

no - ðé va yót-, -şo bér-ə at fyðs o 1é þrðtrom z móþl méþr aw-vansla ma-ða bást fðr-ðam hæ.

o m: stúguñ da şkul-no áʃ hal tó lþés - þriñ hæla náta. o op: tåʃ: ðer hænt-ðam z vákar krðn, sow - va

1) Stor trave av granved. 2) Skorstenen. 3) Förestun. 4) Trevlig.

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ã* muljerade; *ð, ð, ĝ* tonlösa.

Ock så skulle det vara ett granstöd¹ med en fyrti ellerfämtilassdetminsta på gården, ock ini stugan där skulle det vara veden under sängarna ock på ugnen, ock så en stor en kast därmed muren², ock så på något rum uti ytterdörren³. Fick de inte det där i ordning, så vart det väl inte någon trösam⁴ en jul.

Om julaftonen så gjorde de nu mäst inte något, det var nu till [att] fara ock smaka all slags godmat, som kvinnfolket lagade till. Om julkvällen så skulle de nu kläda på väggen uppför bordet med all slags stass, som fanns i huset: dukar, klutar, näsdukar, band ock blommor, ja allt vad som namnet hade utav grannlåt ock stass. Så hade de alltid ett långt ett bord, fyra alnar långt det minsta. Där drog de en lång en duk över hela bordet. Sedan satte de dit smör, som var gjort uti en träform, det minsta en tre-fyra eller fäm skål-pund var smörgåsen⁵, ock så en hel ruva⁶ med ost ock en brödhög, det minsta en aln högt. Ock den där maten skulle nu inte röras på hele julen. Då satte de dit annan mat, som skulle ätas upp; det var fisk, ost, kött, pära⁷, bröd, kaka ock mycket annat smått, som vi kan inte så noga räkna upp, ock till sist gröt. Ock när de hade nu ätit, så skulle de läsa ock sjunga ock tacka varandra för maten, alla som fanns med⁸ bordet.

Så stod det en hel hop med ljus ock brann på bordet, ock efter den sidan, där talgen rann ned utav ljusen, så fick de se, att en annan julkväll så skulle den ha dött, som satt mittför där talgen rann ned. Ock för att få se, om de fick ett godår till ett annat år, så skulle de ta sig en stol ock lägga tre grötbetar⁹ på den där: en stor, en mitt emellan ock en liten. Så lockade de dit hunden: var det så han tog den störste beten först, så fick de ett godår; tog han mittigen¹⁰, så fick de ett år mitt emellan; tog han den minste först, så fick de ett klenår.

När det var gjort, så bar det åt fähuset att ge kreaturen ett mål mer än vanligt med det bästa foder de hade.

Ock ini stugan där skulle nu ett eller två ljus brinna hela natten. Ock uppi taket där hängde de en vacker krona, som var

¹) Smörklumpen. ²) Hög. ³) Potatis. ⁴) Vid. ⁵) Grötklimpar. ¹⁰) Den mellersta.

öppet *i*, *o* i fr. beau, *o* i bo, *o* i dial. sova, *u* norskt *u*, *y* öppet *y*, *s*, *o*, *s* = *ö*.

$\partial = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $w = m$, g ock $\gamma = ng$, $js = tj$;

yót-to hálm; η -éin bógn¹ be'vǫð-sa hit o-n-ánnan-đít, o-ðar hânt-ðam ál dr finbán, smóð lypés, smóð spíla, smóð potráta o ált þa-ðam þunn óptánjs.

man so hânt-e-no mág gövun, at sómta fólssa : húst vat kléin om náta, fa-ðam-a-no hálst rópka ta áti-?-ða-mást. so trúð-ðam, dá at yúlbójsan-a stápa-se.

om mörgon va-e-no ta óp o klé-pó-se o voro ándáht dán dán. dam jík-í-ýúst mília gælom hálar po yúldán. man nor ándán kóm, so to-ðam álti po réul pó-se o jík mília o ta - o fúndér-i-hóp-se, þara - ða sþul bl dásnþ ta þvála. o-ða jík-ðam-no-po - o-ðansa : nátt : kvár gál, om grána² va stór. va grána líta, so va-e ta byjvñ po nýft.

so va-e ta xé þvaráner yúltrógn³: sðkan, vðtan, bána, plága o mág tína. ált-ðr-ðéna sþul hápas po noko spíka opfar bðli, dara ál η -ðan stásn-va tástált.

so sþul-ðam álti stál-a, so -ðam - a yúlbrawvína líta kvár po -ðán tín, fa -ðam kðka-no brávvína ála stás. so hána-e-no, -ðam gá þvarán jíst, so -ða vát-no : dryyláþ, daw-víla-no byjvñ o rágæl éin o ánnan. so vat-e-no álti íþvat o ta grét-om, mást fa-đí at -ðam - a býfa slóta so órát: η -éin - a fot fa-líta, o-n-ánnan ha ó fót fa-líta. so háð-ðam pó, so-ða bár mág gövun boti hópra at þarán hal xé þvarán-en þrfíþ, o ánda há-ðaw-víðana⁵ : miltál po skðgom-sm, so-ðam þúñ-no-nt viði : þo-ðvi víða po háþla sín máns-álar. dara-ðaw-va trí o fýr bóner po dán tín, so kan-ðaw-vðro ta- η -jsúy bóna- η ó-fa-tín, o ánda ráttér-ðam-se⁶. mþ so vð-ðaw-vast íñl so ráþ¹-ta býft slóta-sín hál po dán tín. dam jík me - : fyél⁸ o-m-blvánt, so ríta-ðam út slótfáþan po-n-ðav - fyéla. so had-ðam-po vðpsa pó⁹, so daw - vat fólíht ánda ta-síst. so jík-ðam háþm o tó-sa hál η súp o þ-káþþ, so há-ðam-no vot fólíht.

da va þ-gövun da va tó som árgas¹⁰, o no-ðam-a árgas : stuúñ, so tó-ðam-se þ-káþþ o yól-so fólíht. no-ðam ha-

1) Bågen. 2) Byn. 3) Julklappar. 4) Något. 5) Vidderna. 6) Slår

t, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, â, ê* muljerade; *ð, ð, ĝ* tonlösa.

gjord utav halm; den ene böjen¹ böjde sig hit ock den andre dit, ock där hängde de alla de finband, små ljus, små speglar, små porträtt ock allt vad de kunde upptänka.

Men så hände det nu många gånger, att somt av folket i huset vart klena om natten, för de hade nu hälst råkat till ätit i det nästa. Så trodde de det, att julbocken hade stängt sig.

Om morgonen var det nu till upp ock klä på sig ock vara andäktig den dan. De gick inte just emellan gårdarna håller på juldän. Men när anndan kom, så tog de alltid på rörde på sig ock gick emellan ock till att fuudera ihop sig, var det skulle bli dansen till kvällen. Ock då gick de nu på ock dansade en natt i var gård, om gränden² var stor. Var gränden liten, så var det till [att] begynna på nytt.

Så var det till [att] gevarandra julträden³: sockorna, vantarna, banden, plaggen ock många ting. Allt det där skulle hängas på några spikar uppför bordet, där all den där stassen var tillställd.

Så skulle de alltid ställa det, så de hade julbrännvinet lite var på den tiden, för de kokade nu brännvinet allestädes. Så hände det nu, de gav varandra gista, så det vart nu i dryglaget, de ville nu begynna att ragla en ock annan. Så vart det nu alltid ettvart⁴ ock till [att] gräla om, mäst för det att de hade bytt slättern så orätt: den ene hade fått för litet, ock den andre hade ock fått för litet. Så härdade de på, så det bar många gånger borti håret åt varandra eller ge varandra en örfik, ock ändå hade de videna⁵ i miltal på skogarna sina, så de kunde nu inte vinna se över vidden på hela sin mans-ålder. Där de var tre ock fyra bönder på den tiden, så kan de vara till en tjuge bönder nu för tiden, ock ändå rätterar de sig⁶. Men så var de visst inte så rara⁷ till [att] byta slättern sin håller på den tiden. De gick med en fjöl⁸ ock en blyant, så ritade de ut slätterfläckarna på den där fjölen. Så härdade de på vāsade på⁹, så de vart förlikta ändå till sist. Så gick de hem ock tog sig hällre en sup ock en kask, så hade de nu vordit förlikta.

Det var en gång det var två som ärgades¹⁰, ock när de hade ärgats en stund, så tog de sig en kask ock gjorde så förlikt. När de hade

de sig fram. ⁷) Besynnerliga. ⁸) Ett bräde. ⁹) Höll på ock fubblade. ¹⁰) Twistade.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, s, s = ö.

$\delta = d$, $\gamma = g$, l tonlöst l , $v = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

-*ða dröfjsw kášan, so sáz η-én at η-ánra: no vál-a fo vðro, so-lan da hæv¹. so vát-η-ánaη -síñí², so bár-a-η-hóp o árgas ηán.*

pe-bánsa.

303 *da va-g-góuη da va-n_m-prást som-fór po-ágharézða³, o so ròkt-η-fer i fínjsóyt⁴. so to-dam-po tðlo-om da láns-mansfrúa po iáðáðr ha dýpð. so sáz fínjsóyta:*

— *i sè-át kámratom-miñ i-ðáy: nor ma jsám po ághar-ézða, so ska-ma fo hær, at-ð-a nokon som-i dýpð.*

so sáz prástη:

— *halas huiñ-du vòto-ðá?*

— *yóø, i hœul-i-ðærkloklyþn, som sýη i lúftη.*

— *di-ðána -e iηa sànnη, sa prástη. d-a bàra noko*

som-i vøri-i ðláy ti ørom.

da sá fínjsóyta:

— *trú som-ví!⁵*

pe-bánsa.

304 *da va-g-góuη da va hš'phtia i di-ðán kápál, som ma-i tðlo-om. prástη pradíka no so dýkhtíkt, som-ay-huiña. nor pradíka va-ða slúit, so sté:g-æn_m po pradíkstón ηán o to-po⁶ læs-op noko huiñyóralsa. nor -an - a dá yóí, - so to-n_m-po tráta-óp kápálbóaw-, fa-ða-ðam it tok o bygð-óp i líkar kápál. so stó-n-no dér o jsàka¹, so-lan bónaη -to-po vát árg o to-po svøro-om. dam sá, da va státη som skul byg-óp kápála fer fiñom si sýl. da stó-ða-íó brüur-pár o vánta po brüurvígalsa: tó jsóyta⁸, én bónpóyð o én*

¹) Passar. ²) Arg. ³) Lappkapell omkr. 4 mil norrut frá Frost-som prästens) översflyttade till Lidmál. Eljes tala lapparna riksspråk

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, i

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l, n, s* muljerade; *ö, ä, å* tonlösa.

då druckit kasken, så säger den ene åt den andre: »Nu varder det få vara, så länge det höver»¹. Så vart den andre sint², så bar det ihop att ärgas igän.

Pär Bengtsson.

Det var en gång det var en präst som for på Ankaredet³, 303
ock så råkade han för en finntjötta⁴. Så tog de på talade om det läns-
mansfrun på Gäddedet hade dött. Så säger finntjötan:

— Jag sa åt kamraterna mina i dag: »När vi kommer på Ankar-
edet, så skall vi få höra, att det är någon som har dött.»

Så säger prästen:

— Huruledes kunde du veta det?

— Jo, jag hörde kyrkklockljudet, som sjunger i luften.

— Det där är ingen sanning, sa prästen. Det är bara något
som har vordit i olag uti öronen.

Då sa finntjötan:

— Tro som vill.⁵

Pär Bengtsson.

Det var en gång det var högtiden i det där kapellet, som 304
vi har talat om. Prästen predikade nu så duktigt, som han kunde.
När predikan var då slut, så steg han på predikstolen igän
ock tog på⁶ läste upp några kunngörelser. När han hade det gjort, så
tog han på trätte upp kapellboarna, för det de inte tog ock byggde upp
ett likare kapell. Så stod han nu där ock tjakade⁷, så länge bönderna tog
på vart arga ock tog på svarade honom. De sa, det var staten som
skulle bygga upp kapellet för finnarna sin skull. Då stod där två brud-
par ock väntade på brudvigelsen: två tjötor⁸, en bondpojck ock en

vikens kyrkby (Gäddedet). ⁴) Lappkvinna. ⁵) Lappkvinnans uttryck äro här (lik-
med svag dialektisk färg. ⁶) Började. ⁷) Käkade [till dess. ⁸) Lappkvinnor.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, s, o, s = ö.

ð = d, γ = g, λ tonlöst l, w = m, g ock η = ng, js = tj;

fiñpéyð. nor brüurvígelsa va læs, so snúð¹ brüurfólka sa mot fösámlýga. so va-ðer fám kára op: láhtn², som-a kvæsat mãsnyhóuñ, o tå-ta o blæs tåna³ po brüusónia. o klòkan móf-no vðro-ma o sýñ óla.

no - sóñian - va slúf, to-ðam óp pännypónian-sin lita kvár o læt-sa-n hövslánt, som dam skul læg-ti hóvan. so bar-æ: véyg nolýðny smòpskóian ma brüurfólkom. so spánt - blòpsaran tí η råtala máð, so-ða va bàra so-ða skrálra ti-n-dian stiuguñ, som skul vðro i stan-fa-lsúða. no-ðam kom dá ditat hðyom⁴, so va dær óplákt tri-slaks hvættré. so sto gámlest-brøn at-brüurgóma ma-n lítñ sðlkóp o ðant kvár ém, som kom o halsa po brüurfólka. o so stó-ðer i sðster at-brüurgóma o for o gá-ðam lita to-ðr-ðian brén. so vat-a kafe dá fóstós. sáða to-ðam o bráð ræmðina utatat-ðakta o læ-dit ál-laks máf, som daw-va fösýñt-me. so va-æ-no ta o læg-sa hal sät-sa po fátan, -sow - fiñam-brüh, o dær va ta tæk-át-sa o-ðto to-ða slæg, sow-va frám-lákt. so kom-ðer frám tó pán⁵ fiñguða ma kvæsi flásk o ta ðánð nán, so -ða va-no nær i hæv⁶, at sómta fiñan to-po vat-ròko-lita hvíð to súpom, som daw-fih, modo mòp-tia stò-pó.

pe-bánsa.

305 da va y-góuy i fòð ot òvarháln¹. da va fòr yúla d-ðána. o -ða nor ma ha vor: dær ém dæg, so nor ma kóm op ta bya² ta-bàker, so lönt-ma hús-ðér. om mòrgon skul-ma-no óp tíle o sta jsær. o yúst nor ma va fàð, so kóm-ðer ém jsæran, som-a fòr o jsúud hæle náta. ðél vát³, om hástn - a fót noko fòr hal vátñ po hæle nátn. nor ma skul stá ðá, so skul hán ó fót. o-ða vð-no η-rólan-xánsa.

1) Vände. 2) Läktaren. 3) Melodien. 4) Kátorna. 5) Vackra svordom (= »vete tusan» l. dyl).

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, ä öppet e, i

l, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ã* muljerade; *ö, ä, å* tonlösa.

finnpojck. När brudvigelsen var läst, så snodde¹ brudfolken sig mot församlingen. Så var där fäm karlar uppi läkten², som hade var sitt mässingshorn, ock tog till ock blåste tonan³ på brudsången. Ock klockarn måtte nu vara med ock sjunga orden.

När sången var slut, tog de upp pänningpungen sin lite var ock letade sig en håvslant, som de skulle lägga uti håven. Så bar det i väg norr genom småskogen med brudfolken. Så spände blåsarna uti en rättelig marsch, så det var bara så det skrallrade uti den där stugan, som skulle vara i staden för kyrkan. När de kom då ditåt kojorna⁴ så var där upplagt tre slags vetbröd. Så stod gamlaste brodern åt brudgummen med en litensilverkopp ock skänkte var [ock] en, som kom ock hälsade på brudfolken. Ock så stod där en syster åt brudgummen ock for ock gav dem litet utav det där brödet. Så vart det kaffe då förstås. Sedan tog de ock bredde renskinnen uteder backen ock la dit all slags mat, som de var försynta med. Så var det nu till att lägga sig eller sätta sig på fötterna, som finnarna brukar, ock där var att ta åt sig ock äta utav det slag, som var framlagt. Så kom där fram två pena⁵ finngubbar med var sin flaska ock till [att] skänka igän, så det var nu nära i hövet⁶, att somma utav finnarna tog på vart något lite kvicka utav suparna, som de fick, medan måltiden stod på.

Pär Bengtsson.

Det var en gång jag följde åt Overhalvden⁷. Det var före julen det 305 där. Ock då när vi hade varit där en dag, så när vi kom upp till Bya⁸ tillbaka, så lånte vi hus där. Om morgonen skulle vi nu upp tidigt ock stad köra. Ock just när vi var färdiga, så kom där en körande, som hade farit ock kört hela natten. Själv vet⁹, om hästen hade fått något foder eller vatten på hela natten. När vi skulle stad då, så skulle han ock följa. Ock det var nu han Roland Jönsson.

⁶) Nära på. ⁷) Jfr s. 69, not 4. ⁸) Gård i Harrans annex. ⁹) Eufemistisk

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

o da vá-n-no so fuíl, at - aw - vá-ít - gó far o jsêr - sél, so mot í vðro-má far o jsêr ópt-om. o - ða vá-dar ên ánan, som-a jsóuð-dít o sált mára, so hán va læðr, so sful hán jsêr ma dán hásta í jsðuðl-ma, so - an sful fo síðr-pó lita emíla. za so ræðst-ma-no tá - ðá¹. no - ða bær í véry, so sful-no η-rólan sät-se-pó hán, man so ván²-η-no í fír - sät-se-pó - ðá, faη bræwmskagan sful óp. haw-vá-no í í³ - ía³ góð. za da ba-η o véry, o han húra-po hástη. han lögg-no pó hán, o so jsðuðl-no di-ðnar ífró-os, so ma sógg tí-dam nokog-góuη, man so kóm-dam-no áldélas-bót.

nor ma kom-da opí vðyoðéla ma⁴ sêtran⁵, so sful-ma-no dít o kást-fá⁶ - ðér, o - ða vá-n-no fuíl festós. nor ma kóm dít, so - a bón í gála brøðr hástη-sín; so festó-w-fl, ma há bræwvin, so vliá-no hán fóp líta o smðr-po sópra ot hásta. za so hvíll-ma ðér - dá, tat klòka va fgr. da sful η-dam-bón sús η-dan dríðjsþkán, o í sful-da jsêr - lása ma háns hást. zá, da jík-no ndko dá, dam jsðuðl-no fót, man í vat - lágt át ma lær. nor í kom át, so há-dam-no sät-in í líflíal⁷. za so bar-a-no ta dríð-ðér ó. há-dam hæðt-pó - ðá, so sful-n-no ta sál nokog - káfa. o so vá-n-no íñl-í⁸ viðsal pánngan sél, so got⁹ í ta o viðsal ópt-om, so da sful bír rát, fa-ðí at í sógg, om-an sful-a hantéra pánngom sél, so ha-dam stèlr tó-om-, fa-ðe-aw-va so fuíl. nor í - a yót-a gráðí¹⁰ - ðá o - ðaw - fíð-tr káfan dá, so tók-í póñan-hans o há hán. o há-dam hæðt-po stòka¹⁰-da-ðá, so sful-n-no sät-se opát ómna o vèrm-se, o spóuñí¹¹ so né ómn, so-at áska o álñ flóuη íhrη róma, o dam zámra-sa ál í-hápp, o-ðá vát-a í èventýr¹². da sful-dam-no ta sät-óp - en-dan ómn. na sò - ða vá-dam-no so fuíl, daw - vá-no íl-í³-ðr dām, so-at om í í ha vøri víla¹³-, so ha-dam í fót-a tá.

za, so fíð-ma-g-fal tá-ðá nán, so ma fíð ta o kók káfan. o da sful-í-no sóp út, so - a hástη lákt-se tí ræðskápa¹⁴ o

¹⁾ Gav vi oss i väg. ²⁾ Hann. ³⁾ Kunde inte. ⁴⁾ Vid. Trones (kapell till Harran). ⁵⁾ Máste. ⁶⁾ Klart, i ordning.

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, z

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* stjocka; *î, ñ, ã* muljerade; *ö, ä, ę* tonlösa.

Ock då var han nu så full, att han var inte god för att köra själv, så måtte jag vara med för att köra åt honom. Ock då var där en annan, som hade kört dit ock sålt märren sin, så han var ledig, så skulle han köra med den hästen jag körde med, så han skulle få sitta på lite emellan. Ja så reste vi nu till då¹. När det bar i väg, så skulle nu han Roland sätta sig på han, men så vann² han nu inte förr sätta sig på då, förrn brännvinskaggen skulle upp. Han var nu inte till³ [att] gå. Ja det bar nu i väg, ock han hurrade på hästen. Han låg nu på han, ock så körde nu de andre ifrån oss, så vi såg uti dem någon gång, men så kom de nu alldeles bort.

När vi kom då uppi vägskälet med⁴ Sättrarna⁵, så skulle vi nu dit ock kasta för⁶ där, ock då var han nu full förstas. När vi kom dit, så hade bonden i gården brutit hästen sin; så förstod han väl, vi hade brännvin, så ville nu han få lite att smörja på såret åt hästen. Ja så vilade vi där då, tils klockan var fyra. Då skulle den där bonden skjutsa den där drucknekarlen, ock jag skulle då köra lasset med hans häst. Ja, det gick nu något det, de körde nu fort, men jag vart långt efter med lasset. När jag kom efter, så hade de nu satt in i Lillefjeldet⁷. Ja så bar det nu till [att] dricka där ock. Hur de höll på då, så skulle han nu till [att] sälja något kaffe. Ock så var han nu inte till⁸ [att] växla pänningarnas själv, så gott⁹ jagta ock växla åt honom, så det skulle bli rätt, för det att jag såg, om han skulle ha hanterat pänningarna själv, så hade de stulit utav honom, för det han var så full. När jag hade gjort det grett⁹ då ock de fick uti kaffet då, så tog jag pungen hans ock hade honom. Ock hur de höll på ståkade¹⁰ där då, så skulle han nu sätta sig uppefter ngen ock värma sig, ock spornte¹¹ så ned ngen, så att askan ock elden flög ikring rummet, ock de jämrade sig allihop, ock då vart det ett äventyr¹². Då skulle de nu till [att] sätta upp den där ngen. Nej se då var de nu så fulla, de var nu inte till³ det de, så att om inte jag hade varit villre¹³, så hade de inte fått det till.

Ja, så fick vi det väl till då igen, så vi fick till att koka kaffet. Ock då skulle jag nu se ut, så hade hästen lagt sig uti redskapen¹⁴ ock

⁵) I Harran. ⁶) Ge hästarna foder. ⁷) Gård på gränsen mellan Harran ock ¹⁰) Stökade. ¹¹) Sparkade. ¹²) Uppståndelse. ¹³) Bättre. ¹⁴) Selen.

$\partial = \text{d}$, $\text{ɟ} = \text{g}$, ʌ tonlöst l , $\text{w} = \text{m}$, g ock $\text{ɣ} = \text{ng}$, $\text{ʃ} = \text{tj}$;

skåklom. so va-i-no-sta hã-n óp. nã, so vát-i-da ðba-luñsam¹ dá, so vilã-i ta stá². klòka hãlt-po va tí-ðá. da vilã-it hãn şús-ŋ lãŋa-ŋ-đam - bõn, o da vát-i-no i hẽv³ brýđ dá; maŋ - há - da vá - ðá, so tàŋt-ŋ-a-fal tá, so - an şhul şús-ŋ. ɣa-ðam ràşđt-ŋ-o-tá-ðám, o i át ma lãş.

nor i kom dá opot-ğrëndalmýŋ, -so kom dãm ta-bãŋa-đãm, o vilã i-ó şhul snũ-át⁴. na i vá -so bég⁵, da nýta-no iñt⁶ o fo méşy ta-bãŋar. no-đam hõul, -da va omóyla-ðá, so vilã-daw-fõp-ti hãgen. na-ðam gá-sa-no iđ, faŋ-đam şhul hõp hãgen, o da ha-dam-no şşvud-bót hãgen-dŋen. şél vát, om - an tók-ŋn, han som şúsa-n, hal dam - a drýşşy ú-om o kãsta-n, da vát-it-i; man i hõul-no, han - a hẽm-bót. ɣa so ràşđt-ŋ-o dãm ta-bãŋa-đãm, o i drõ-pó som i hã-a i, tat i kóm opı skávær⁷ -deri bãŋđála-dŋen, so stãna hástŋ dër, o i şiŋ-it-ŋ ta tã-ti méşr. i kãsta ú şhrĩñ⁸ -şşŋeran ált i-hõp — nã, da nýta-it, hav-vilã snũ-át hãn, han læ-sa. so mot-i sprát-ŋ ú, o dá şhul-i-no ta şşŋer útan lãş. na da va áldãlas forbé, hav-vilã snũ-át⁴. so got-i ta o læ-n, o da róuŋ o fõuŋ⁹, so-at næstan iđ i sóşy da şláş¹⁰.

so kom-vãşn bót, o-ða hãlt-i pó opovı hæulan¹¹, tat i va şşŋeran opo şãl. nã da sóşg-i-no, da bar gãh - i véşy. na da şũndéra-i, ŋar i şhul tã-vãşn. ɣa so hõul-i álva po vãstaşın. so tàŋt-i, - i got hól nét ot álvan. ɣa so kóm-i ot ŋ yúşp şnyşskávæł -nama-n yúşp-đál. da vat hástŋ liŋan t-i-n-dŋen skávla, o i hãlt-po dró, tat i şór næşv; so hák-i t-i grĩmtõuma, o hástŋ han hãlt-po kyðo¹², tat hãn-ó kom rãmłan næşv. da vat-a-no grúñi - đér-đá. da gót-i-no hiđ-ŋ t-i-ş grãn. so şhul i sta læt-óp vãşn. i hã som i hõvd po¹³ ħarã - aw - vá. nor i kom nĩ-ðar, so fãn-i-n. da vát-i-no fãşñ¹⁴. so ràşđt-i-no tá dá, i tẽ-né tõuman o şşvul hástŋ. so şiŋ-a-no brá, tat i kóm opo şşŋervátna¹⁵, so sãt-i-ma pó hástŋ dër o sãt-pó ovı hẽşla vátna. ɣa so stãşg-i-no tó-ðá. nor i hã-no şşvud i stúñ dá — da şiŋ-no brá dá,

¹⁾ Otålig. ²⁾ Ville ge mig i väg. ³⁾ Nãstan. ⁴⁾ Vãnda om. ⁵⁾ Drev. ¹⁰⁾ Det minsta. ¹¹⁾ Backarna. ¹²⁾ Arbetade. ¹³⁾ En

a i tall, v næstan a, a i tal, a mell. a ock å, a õppet e, i

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l, n, s* muljerade; *ö, å, ä* tonlösa.

skaklarna. Så var jag nu stad hade honom upp. Nej, så vart jag då obedlundsam¹ då, så ville jag till stad². Klockan höll på var tie då. Då ville inte han skjutsa honom längre den där bonden, ock då vart jag nu i hövet³ brydd då; men hur det var då, så tänkte han det väl till, så han skulle skjutsa honom. Ja de reste nu till de, ock jag efter med lasset.

När jag kom då uppåt Gröndalmyren, så kom de tillbaka de, ock ville jag ock skulle sno åter⁴. Nej jag var så båg⁵, de nyttade nu inte⁶ att få mig tillbaka. När de hörde, det var omöjligt då, så ville de få [tag] uti kaggen. Nej de gav sig nu inte, förrn de skulle ha kaggen, ock då hade de nu kört bort kaggen där. Själv vet, om han tog honom, han som skjutsade honom, eller de hade druckit ur honom ock kastat honom, det vet inte jag; men jag hörde nu, han hade kommit bort. Ja så reste nu de tillbaka de, ock jag drog på som jag hade det jag, tils jag kom uppi skaveln⁷ däri bäckdalen där, så stannade hästen där, ock jag fick inte honom till[att]ta uti mer. Jag kastade urskrindan⁸ nära alltihop — nej, det nyttade inte, han ville sno åter han, han la sig. Så måtte jag sprätta honom ur, ock då skulle jag nu till [att] köra utan lass. Nej det var alldeles förbi, han ville sno åter. Så gott jagta ock leda honom, ock det rök ock fök⁹, så att nästan inte jag såg det slag¹⁰.

Så kom vägen bort, ock då höll jag på uppöver hävlarna¹¹, tils jag var nära uppå fjället. Nej då såg jag nu, det bar galet i väg. Nej då funderade jag, var jag skulle ta vägen. Ja så hörde jag älven på västrasidan. Så tänkte jag, jag gott hålla nedefter åt älven. Ja så kom jag åt en djup snöskavel nedmed en djup dal. Då vart hästen liggande uti den där skaveln, ock jag höll på drog, tils jag for nedöver; så hängde jag uti grimtömmen, ock hästen han höll på knådade¹², tils han ock kom ramlande nedöver. Då vart det nu grunt där då. Då gott jag nu binda honom uti en gran. Så skulle jag stad leta upp vägen. Jaghadesomen hövd på¹³ var han var. När jag kom nedi där, så fann jag honom. Då vart jag nu fügen¹⁴. Så reste jag nu till då, jag tog ned tömmarna ock körde hästen. Så gick det nu bra, tils jag kom uppå Skorvvattnet¹⁵, så satte jag mig på hästen där ock satt på över hela vattnet. Ja så steg jag nu utav då. När jag hade nu kört en stund då — det gick nu bra då,

⁵) Envis. ⁶) Var till ingen nytta (att försöka). ⁷) Snödrivan. ⁸) Släden. hum om. ¹⁴) Glad. ¹⁵) Sjö i Trones.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

véz̄n ha in̄i f̄ȳhy-át¹-dá-st̄ȳt̄se — tat i kóm opo klé:va, dá to-i-po h̄wul-ti-n h̄w̄n v̄ust i f̄al̄i-dar. na so t̄ȳt̄-i: ja ska fiñaw voro v̄ust-i-d̄én sópn mī i nátn? ja i br̄ȳd̄-ma-it om di-d̄iáne i; i īya-pó, som i h̄a-a i, man dá vat méyr o méyr, h̄w̄n kom námar o námar.

so tok-i-no-po márn̄i, fiñay-kóm ma réma, o i īya-no pó hást̄n. nor i kóm-dá napo st̄orm̄yra vastfa -st̄alom², so t̄ȳht̄-i, dam kóm hat̄ȳð̄ny di-d̄an súña v̄ust-pó dér. na so st̄ana-i-no o t̄ȳt̄: dam jsám-no-fal mī i-ma nó. n̄a, so h̄wul-it-i-dam. so js̄wul-i-no pó hást̄n. na, nor i -a gót i st̄ȳt̄-dá, so pr̄a³-a ot hásta. ja da s̄ȳn̄i, som hást̄n h̄wul-a ó. so st̄ana-i, man dá h̄wul-it-i noko. so t̄ȳt̄-i, at i h̄wul mást̄. so j̄h̄-i-no o h̄wul át-d̄i-d̄én. ja-d̄a vá-dá, so js̄wul-a-pó: h̄u, h̄u! v̄at-i-no forfád-dá, i h̄v̄i⁴ rád ó. n̄a, so js̄wul-i-po hást̄n dá, da h̄l̄ast i vá-ta⁵, o so t̄ȳt̄-i, da vat v̄øg-sa má, há da vá. so bár-a ta s̄v̄u⁶, nor i-a gót i st̄ȳt̄, o i v̄at-no méyr o méyr rád. so t̄ȳt̄-i: ast i jsám naot sómorfyés, so f̄é-i-no-fal h̄r̄-d̄i-d̄iáne in̄i fyés. no-ð̄a j̄h̄-br̄á-dá, tat i kom útow-fyésa, da bar-a ta skr̄øpl op̄ fyés-d̄an, man dá v̄at-i rád, man i vá-no so n̄ér gála-dá, i sl̄ø-po hást̄n o īya-pó-n, da f̄øt̄ast i v̄an. man da va-i f̄ax̄n dá. so sk̄ul-i-no h̄r̄-át-dá, om i h̄wul-di-d̄iáne noko méyr. yóð, da h̄l̄t̄-po gl̄ah̄sa o gyðøla⁷ s̄-i-d̄an. na da s̄ȳn̄i-i-ma-no in̄, i j̄h̄-fro hásta o in̄. o dá va kl̄øka s̄ah̄s om mòrgon.

man dá v̄at-d̄aw-forfád, nor i kóm. daw-festó-no nõko, h̄elas -ð̄a -a gót. o-n-rólan -aw-v̄at-no v̄oron ma līf̄ièle tat om mòrgon. dá got ñ-l̄ás -st̄alom asta jsér im̄t. nor -ag-kóm v̄astom sh̄ørvát̄na vasti h̄av̄lan, so ròkt-ñ-en-rólan dar-n sk̄av̄el-dér. han h̄l̄t̄-po sk̄ul fr̄ȳð̄s-i-h̄él; man da h̄l̄as-a, so han-a br̄av̄vina po l̄as-siñ, -ñ-rólan, so -aw-f̄h̄ īa-om dá, so -aw-v̄an-sa-tá⁸ ànda, so -an s̄iusa-n-no ot st̄alom. ja dá va daw-v̄ást̄ r̄érs i hi yót.

¹) Drivit igån. ²) Se s. 88, not 13. ³) Lät det »ptro» (som sade ock t̄jöt.

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, i

t, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ã* muljerade; *ö, ä, ê* tonlösa.

vägen hade inte fjukit åt¹ det stycket — tils jag kom uppå Kleven, då tog jag på hörde (uti) en hund öst i fjället där. Nej så tänkte jag: vad skall finnarna vara öst i där så mitt i natten? Ja jag brydde mig inte om det där jag; jag jagade på, som jag hade det jag, men det vart mer ock mer, hunden kom närmre ock närmre.

Så tog jag nu på mente, finnarna kom med renen, ock jag jagade nu på hästen. När jag kom då nedpå Stormyren västför Stallarna², så tyckte jag, de kom hitgenom det där sundet östpå där. Nej så stannade jag nu ock tänkte: de kommer nu väl mitt i mig nu. Nej, så hörde inte jag dem. Så körde jag nu på hästen. Nej, när jag hade gått ett stycke då, så proade³ det åt hästen. Ja detsynte, som hästen hörde det ock. Så stannade jag, men då hörde inte jag något. Så tänkte jag, att jag hörde miste. Så gick jag nu ock hörde efter det där. Hur det var då, så körde det på: hu, hu! Vart jag nu förfärad då, i hövet⁴ rädd ock. Nej, så körde jag på hästen då, det hårdaste jag var till⁵, ock så tänkte jag, det vart våga sig med, vad det var. Så bar det till [att] sjöa⁶, när jag hade gått ett stycke, ock jag vart nu mer ock mer rädd. Så tänkte jag: äst jag kommer nedåt sommarfähuset, så får jag nu väl höra det där ini fähuset. Nå det gick bra det, tils jag kom utom fähuset, då bar det till [att] skråla uppi fähuset där, men då vart jag rädd, men jag var nu så nära gården då, jag slog på hästen ock jagade på honom, det fortaste jag vann. Mendå var jag fågen då. Så skulle jag nu höra åt då, om jag hörde det där något mer. Jo, det höll på gläxade ock gnälade⁷ syd i där. Nej då skyndade jag mig nu in, jag gick från hästen ock in. Ock då var klockan säx om morgonen.

Men då vart de förfärade, när jag kom. De förstod nu något, hurledes det hade gått. Ock han Roland han vart nu varande med Lillefjeldet tils om morgonen. Då gott han Lars Stallarna ästad köra emot. När han kom västom Skorvvattnet västi hävlarna, så rakte han honom Roland däri en skavel där. Han höll på skulle frysa ijäl; men då hittades det, så han hade brännvinet på lasset sitt, han Roland, så han fick ge honom det, så han vann sig till⁸ ändå, så han skjutsade honom nu åt Stallarna. Ja det var den värsta resa jag har gjort.

man säger för att stanna en häst). ⁴) Nästan. ⁵) Kunde. ⁶) Brusa. ⁷) Gläfs-
⁸) Tog sig.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\delta = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $v = m$, y ock $\eta = ng$, $js = tj$;

í *jsám-í-höug*, þa som hánt om-rólan þo véra sðmo góñan. han skul-no lig-pó stót¹, so at hástþ-vat-no klár²-to dr-déna. o da kòsta n-dan hástþ ðlov hùñar, da skul-no vðro éim to ð-líkarom³. so vat-þ-síñt⁴, -þ-rólan, fa-da hástþ íñt va ta drá. han máñt, ðam-a mðstálm-n, fa-da-an trúð, -aw-vá-it klár-it, o haw-fðuþ-óp⁵ to læs, o so vá-n-no-mt ðíjala ta góp, man dá þróu-n_m-botþm⁶ skáktom, tat-an nóð ðit hùgu. so skul-n-no ta bít t⁷ éra dá o þo-ópt, om-aw-vá mðstálm. þa haw-græmskas⁷ þo dr-déna, da ðam-a mðstálm hástþ-fá-þa.

hans-bánsa.

306 d-a so í háls⁸ í vil sá: ska sñyén góp so hópht, som hðron í háka í óþr, so gú þera⁹ ðám, som hí fa-líta fðr. þe-bánsa.

307 ta sté hástan: han¹⁰ ta í tágæl u rðmpen o hñýt þo ðélþkrófsan¹¹. ðis méþr-þ-dræg-át, ðis méþr mo-ðam góp í mák¹²; man-hñýt-ðam lita rómt¹³, so fér-ðam lita víar. þe-bánsa.

308 da va-þ-gúð sow-va ut o þsól. nor-an-a þsól í stýþs-ðá, so vat hástþrótera-hans so ðúht; da sññt, som da skul ta strýþ-má. so máñt-þ, da va-n_m-bróþ-sñ som hæt-þo trðla-í-hél-a. so sá-n af-þsárþan-sñ:
— trú í ska þðro ta-báþar¹⁴?

1) Alltid. 2) Trött. 3) Bättre. 4) Arg. 5) Rusade upp.
11) Kroken på grytvinden. 12) Stilla. 13) Vitt, löst. 14) Trolla

t, q, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *î, ñ, ð* muljerade; *ð, ð, ð* tonlösa.

Jag kommer ihåg, vad som hände honom Roland på vägens sammagång-en. Han skulle nu ligga på stött¹, så att hästen vart nu klar² utav det där. Ock då kostade den där hästen älva hundra, det skulle nu vara en utav de likare³. Så vart han sint⁴, han Roland, för det hästen inte vartill [att] dra. Han mente, de hade modstulit honom, för det han trodde, han var inte klar inte, ock han fök upp⁵ utav lasset, ock så var han nu inte skicklig till [att] gå, men då kröp han bortsidan⁶ skaklarna, tils hannådde diti huvudet. Så skulle han nu till [att] bita uti örta då ock se åt, om han var modstulen. Ja han grimskades⁷ på det där, det de hade modstulit hästen för sig.

Hans Bengtsson.

Det är så i hållet⁸ jag vill säga: skall snön gå så högt, som 306 haren har hackat i år, så Gud bäre⁹ dem, som har för lite foder.

Pär Bengtsson.

Att städja hästarna: han¹⁰ tar ett tagel ur rumpan ock knyter på 307 skärddingkroken¹¹. Dess mer han drager åt, dess mer må de gå i mak¹²; men knyter de lite rumt¹³, så far de lite vidare.

Pär Bengtsson.

Det var en gubbe som var ute ock körde. När han hade kört ett 308 stycke då, så vart hästcreaturet hans så sjukt; det syntes, som det skulle till [att] stryka med. Så mente han, det var han bror sin som höll på trollade ijäl det. Så säger han åt käringen sin:

— Tro jag skall göra tillbaka¹⁴?

⁶) Längs med. ⁷) Var förargad. ⁸) Individuellt för *hål*. ⁹) Jälpe. ¹⁰) Man, tillbaka.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, o i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l , $n = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

mḡ so hɛalt-ḡ-no-po hɛ noko pyúíar¹ fá-ḡa o skul dòktér² hɛsthrótær-sḡn. so vát-a-no ànda ta ḡlút, eo da tok-po jḡh.

pe-báḡsa.

309 *dam-ḡ háft ḡ riḡsámt³ ḡ bótamédal fer hɛstom opḡ fròst-viḡan ḡ gámætḡn. no -dam sóḡḡ -ḡn hást va ḡúhḡ, so vá-ḡ-no ta ḡòro tḡ ròmpa o ḡo-óḡt, om daw-fḡh-útt noko bló; o lḡḡhas-a, so -daw-fḡh-útt noko, so tḡ-dam o lḡt-ḡr-ḡḡána tḡ noko sált o gá-dam. o so skul-dam tá-sa ḡ tḡál⁴ o drág atðv⁵-dam trḡ ḡvḡḡ, byḡḡḡn-po frame⁶ hùḡḡ, o so skul-dam sɛz fer kván ḡóḡḡan: a-ḡu mòstélnḡ hal a-ḡu blòstélnḡ? o no-ḡé va yót,-ḡo skul-dam spýl-ḡrḡ ḡvḡḡ opḡ bàkstáln⁷, dara hástḡ stó.*

fḡh-ḡam-it út -blóa darḡ ròmpan, so mot-ḡam prḡv darḡ jsáfta. fḡh-ḡam-it tḡ noko bló nokostás, so tyḡs-ḡam-voro séḡar, at hástḡ stròvḡh-má.

o no-ḡḡḡn vat ḡúhḡ, so va-ḡ ta -ḡ ḡòro tḡ ḡran o prḡv o fḡḡ-tḡ blóa dḡr o rḡ-dam. o so va-ḡ ta o tḡ noko gál, som dam -a tḡḡḡ, no -dam ḡlákta sḡvḡḡ⁸, o ḡlḡḡ -ḡr-ḡḡán gála tḡ brávviná o rḡ-dam. vát-ḡam dá it lḡkar⁹, so vá-ḡ ta tḡ nokon ót¹⁰ u sḡvḡjsáfta, no-ḡam hɛalt-po ðta¹¹, o rḡ-dam. sḡḡḡt-it-a-ḡá yòro nokon mór,-ḡo va-ḡ ta o skròḡp-to nokon mäsḡḡ o kyòðo-tá ḡ dḡzhḡvḡl o rḡ-dam. rḡl dam-a àtḡ-tḡ-sa nokon nóḡl,-ḡo skul mäsḡḡan rḡḡs dḡtpo nḡḡlòḡḡ, so skul inḡl-a yòro-dam noko.

no-ḡam-a prḡvd ált-ḡr-ḡḡána o-ḡe-ḡnt-ḡá yḡl-nokon mór, so ha-dam dán trúa, at nokon hɛalt-po tròla-ḡ-hḡl hròtøra fá-dam. man so fás-a-no -ḡám som tyḡs ḡunḡ tról lḡta ḡ stán¹², bara daw-vást rḡḡḡ séḡar, ḡen som ḡunḡa-tḡ-ḡ¹³, so skul-daw-fl-a fòt-át-a. nor inḡ-ḡam kom ún¹⁴, ḡa

¹⁾ Signer. ²⁾ Bota. ³⁾ Billigt. ⁴⁾ Tække. ⁵⁾ Bakát över. födan, som idisslarna stöta upp för att tugga om. ¹¹⁾ Idisslade.

a i tall, v nästan a, a i tal, a mell. a ock ä, a öppet e, ḡ

l, d, s, l, n ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l, n, s* muljerade; *ö, d, g* tonlösa.

Men så höll han nu på hade något pjutter¹ för sig ock skulle doktera² hästkreaturet sitt. Så vart det nu ändå till slut, så det tog på gick.

Pär Bengtsson.

De har haft ett ringsamt³ ett botemedel för hästarna uppi Frost-³⁰⁹ viken i gamlatiden. När de såg en häst var sjuk, så var det nu till [att] skära uti rumpan ock se åt, om de fick ut något blod; ock lyckades det, så de fick ut något, så tog de ock lät det där uti något salt ock gav dem. Ock så skulle de ta sig ett tjäll⁴ ock draga återöver⁵ dem tre gånger, begynna på frammed⁶ huvudet, ock så skulle de säga för var gången: »Är du modstulen eller är du blodstulen?» Ock när det var gjort, så skulle de spotta tre gånger uppi bakstallen⁷, där hästen stod.

Fick de inte ut blodet däri rumpan, så måtte de pröva däri käften. Fick de inte uti något blod någonstädes, så tycktes de vara säkra, att hästen strök med.

Ock när korna vart sjuka, så var det till att skära uti öronen ock pröva att få uti blodet där ock ge dem. Ock så var det till att ta någon galla, som de hade tagit, när de slaktade söderna⁸, ock slå den där gallan uti brännvinet ock ge dem. Vart de då inte likare⁹, så var det till [att] ta någon ort¹⁰ ur södkäften, när de höll på ortade¹¹, ock ge dem. Synte inte det då göra någon mån, så var det till att skrapa utav någon mässing ock knåda till en degknul ock ge dem. Ifall de hade ätit uti sig någon nål, så skulle mässingen resa ditpå nåludden, så skulle inte hon göra dem något.

När de hade provat allt det där ock det inte då gjorde någon mån, så hade de den tron, att någon höll på trollade ijäl kreaturen för dem. Men så fanns det nu de som tycktes kunna trolla litet i staden¹², bara de visste riktigt säkert, vem som kunde till det¹³, så skulle de väl ha fått åter det. När inte de kom under¹⁴, vad

⁶) Framvid. ⁷) Spiltan. ⁸) Fåren. ⁹) Bättre. ¹⁰) Den en gång tuggade
¹²) I stället (emot). ¹³) Var orsaken. ¹⁴) Underfund med.

öppet i, o i fr. beau, o i bo, ø i dial. sova, u norskt u, y öppet y, ø, ø, s = ö.

$\partial = d$, $\gamma = g$, λ tonlöst l, $w = m$, g ock $\eta = ng$, $js = tj$;

som *húna-tá-ðr*, *da hrðtara va súlf*, *so fans-a-no érn o anan som skul voro vís*. *so skul-dam tá-se* : *brávvv-flásk o rárs-tá dtat* - *n-dán*, *so skul-no hán vís-út*, *kan som húna-tá-ðr*.

pe-bánsa.

810 *nor fófja h fot tånranla¹*, *so brúk-ðam àlti góð dtá* : *hús*, *so a flót trí gvuy*, *té-se só n nðvor o boro* : *hél* : *ti dæstófsan*, *stik-só út noko bló u tånholz*, *dara-ðe-e som mást íli*, *o spýl só trí gvuy n* - *ðr-ðran héla*. *so té-ðam-se n_m-piñ o slé-nán héla*.

o no-dam - fé nokon_m-bðd, *-so ska-ðam boro héla ti* : *ásp*, *o ál hálst éx som stópr átma² n_m-bák*, *so ræta³ gópr-n* : *báfsan*, *tuup⁴-so dtit vārkmóra⁴*, *so dam hráxst u bðda o lðto m héla*, *o plig-só nán*, *so trú-ðam*, *at-ðam àldri ska fóð noko bðda mépr*.

nor bána h vsti klém, *so brúk-ðam ta o pðro¹ : hél po* : *tuuv o drá-ðam yðny trí gvuy*, *so trú-ðam*, *at-bána-siñ ska bli brá*. *da kálas ta yðldrá bána*.

pe-bánsa.

1) Tandvärken.

2) Tröskeln.

3) Bredvid.

4) Rötterna.

l, d, s, l, η ock *t, d, s, l, n* »tjocka»; *l̄, n̄, s̄* muljerade; *ð, ð̄, ġ* tonlösa.

som kunde till det, det kreaturen var sjuka, så fanns det nu en ock annan som skulle vara vis. Så skulle de ta sig en brännvinsflaska ock resa till ditåt den där, så skulle nu han visa ut, vem som kunde till det.

Pär Bengtsson.

När folket har fått tandrönseln¹, så brukar de alltid gå diti ett³¹⁰ hus, som är flyttat tre gånger, tar sig så en navare ock borrar ett hål i dörrstocken², sticker så ut något blod ur tandhullet, där det är som mäst illt, ock spottar så tre gånger nedi det där hålet. Så tar de sig en pinne ock slår igen hålet.

Ock när de får någon böld, så skall de borra hålet uti en asp, ock allra häst en som står åtmed³ en bäck, så rötet⁴ går nedi bäcken, tuppar⁵ så dit värkmodern⁶, som de krystar ur bölden ock låta ini hålet, ock pliggar så igen, så tror de, att de aldrig skall få några bölder mer.

När barnen har yordit klena, så brukar de ta ock pjåra⁷ ett hål på en tuva ock dra dem igenom tre gånger, så tror de, att barnen sina skall bli bra. Det kallas till [att] jorddra barnen.

Pär Bengtsson.

³) Stoppar. ⁶) Förhårdnad klump av var. ⁷) Borra, gräva.

Jöns Andersson.

311

go dág röt-lóðo hæstbæzt.
du e sýlðuug-ma-w-fyðr-daga tika dú dök.
i stó po bíln o ha tðmrya tr hán o dat-né o skæmslô
hæpla lðuðán.
da va vél - stækslatvól o ho sýug farka ligan op lín-
-han hæpla vùku.
stóor-túnán rém, jsér-sáks værga i dág.
líðla lægom stórkár hán dá, jsost stóðou guñal skóga
fyól hóuðt, batól-n-strást, batát-r áno. trósh-t-n i dá dá.
va i tðmaškóga, mjójsy mínar grýta, kók sýug mán tí.
xevla sýnskrúp dra ovr húguu, d-a líkar gót jsép lðu-
pút sát opun tréa, dré lík-gót fa-dí-dá.
fðstgóðan, fróstvikan jk po bópt, so vat-i báð m kalsógan
o fjk oto kástvén, ált modo i vilja.

Jöns Andersson i Björkvattnet (rans-ánasa byðrhvátin), som uttrycker sig mycket kort ock lakoniskt, har ofta oturen att säga miste. Ovanstående är prov på hans felsägningar Översatta till begripligt språk lyda hans yttranden som följer:

God dag! Jaså, du arbetar på en rotelåde. Vill du ta emot en häst till bete?

Du är skyldig mig för att du fått låna min tik i fjorton dar. Jag stod på timringen (= timmerhögen) ock hade bilan i handen ock datt (= föll) ned ock skamslog mig (slog mig illa), så att jag fick ligga hela lördan.

Det var väl farkvordet (= gement) att ha höet utav sju stack-slätten (grupp av slättermyrar, från vilka höet samlas på gemensamt ställe) liggande uppi liden här hela veckan.

Jöns Andersson.

311

God dag rotsläde hästbete.

Du är skyldig mig en fjorton dagar tiken du ni.

Jag stod på bilen ock hade timringen uti handen ock datt ned ock skamslog hela lördan.

Det var väl stackslättvordet att ha sju farkar liggande uppi liden här hela veckan.

Står tunnorna rena, köra säx vägar i dag.

Lill-Olle lagom storkarl han då, köpte storsöd Gunnhild Skogen fjol höst, betala honom strax, betalt honom ännu, tröska uti honom jag det då.

Var i timmerskogen, mycket mindre grytor, koka sju man uti.

Djävla skinnskrupp dra över huvudet, det är likare gott köpa lösputa sätta uppunder träna, drar lika gott för det då.

Förstagången Frostviken gick på båt, så vart jag bedd nedi kalsongen ock fick äta kastveden, allt medan jag ville.

Står vägarna rena, skall jag köra säx tunnor i dag.

Lill-Olle var lagom storkarl (= stor utav sig) då; han köpte ett stort får av Gunnhild Skogen i fjol höst ock skulle betala det strax; han har inte betalat det ännu; jag tröskade i honom det då.

När jag högg timmer i skogen, hade vi mycket mindre grytor, ock ändå kokade vi åt sju man i dem.

Djävla skinnskrupp (om loka med fastsittande puta), som man skall dra över huvudet (på hästen)! Det är bättre att köpa lösputa ock sätta under bogträna, hästen drar lika bra för det då.

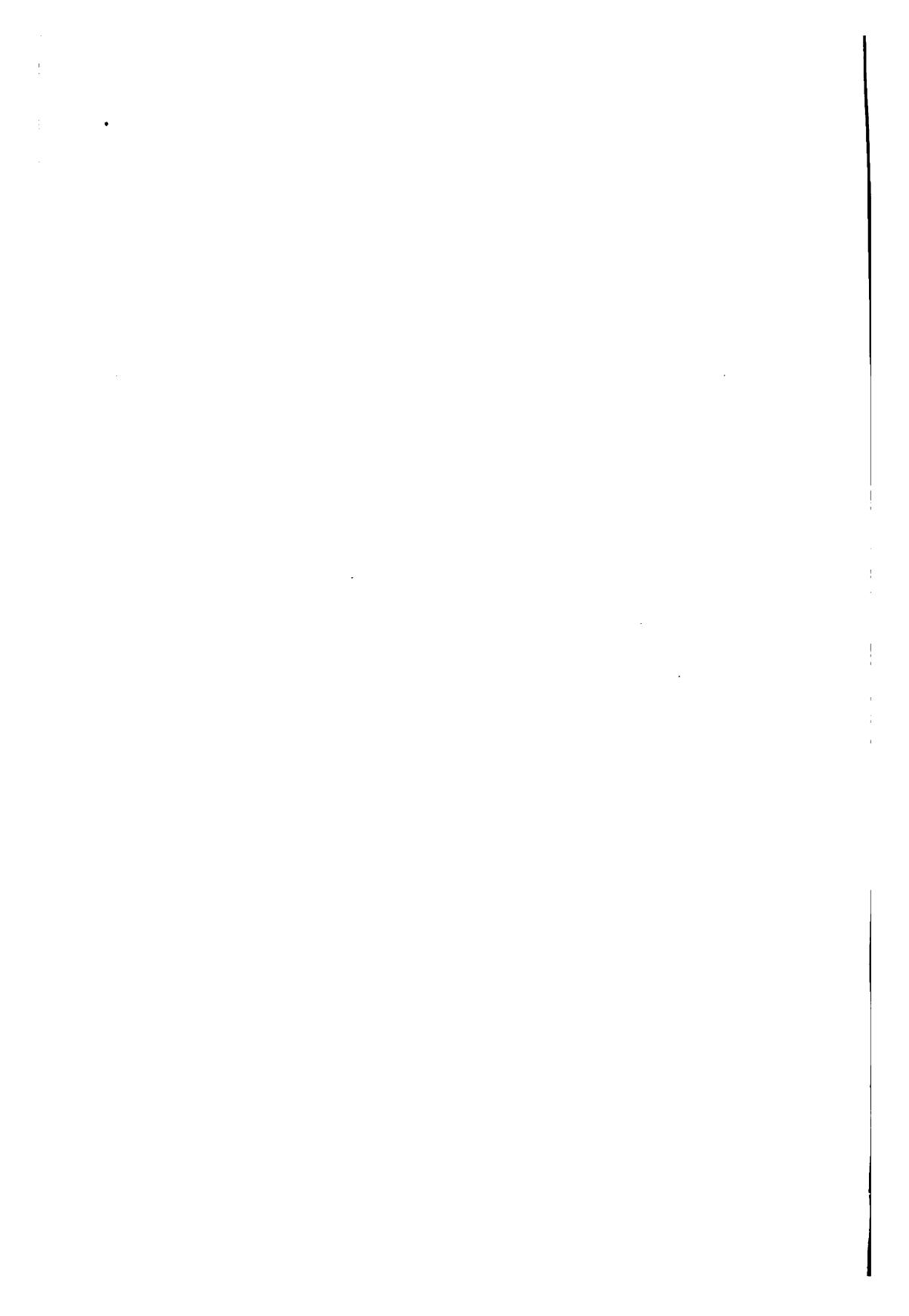
Första gången ångbåten Frostviken gick, blev jag bjuden ned i salongen ock fick dricka kaffe, så mycket jag ville.

Svar till gåtorna.

169. Vid bakning: naggen, kavlen, vingen ock handen.	194. Klockan.
170. Avisorna.	195. Stick kniven i slidan.
171. Bakgrisslan.	196. Kon.
172. Bastu full av rök.	197. En korv (»fetpölsa»).
173. Betsmanet.	198. Koskällan.
174. Brevet.	199. Kvarnen.
175. Brännvinspannan.	200. Vattnet kör på »kvarnkallen» (axeln varvid skovlarna äro fästade).
176. Båten (»händerna» = åror-na).	201. Skakkäppen på kvarnen (som försätter den övre kvarnstenen ock »skräppen» i skakning).
177. Dörrklinkan.	202. Kyrkan.
178. Fåhuset.	203. Kyrkvaktaren stiger på trampan, så att klockorna ringa. Folket skyndar sig, går på jorden ock in i kyrkan ock bär Gud(s namn) i munnen.
179. Grytan.	204. När man kärnar (man tar mjölkbyttan ur ugnen, slår mjölken i kärnan ock rör kärnstaven).
180. Grytan.	205. Loppa.
181. Huggkubben.	206. När man lägger sig.
182. Fåren i fårkätten.	207. Moltan = jortronet.
183. Fårkätten.	208. Mänskan.
184. Hästen, som man letar efter ock får se; man bär betslet.	209. Mården ock haren.
185. Hästkosömmet.	
186. Hästkosömmet.	
187. Istapparna.	
188. Takisen.	
189. Jordbär = smultron.	
190. (Jortron)karten.	
191. Katten.	
192. Klockan (var. dörren).	
193. Perpendikeln på klockan.	

<p>210. Namnet.
 211. »Nämnt» var hundens
 namn.
 212. Rågnbågen.
 213. Röda havet, Moses stav,
 Farao.
 214. Röken ock elden.
 215. (Rid)sadeln.
 216. Skatan.
 217. Skidstaven, när man rän-
 ner (på skidor).
 218. Skidremmen (varmed
 skidan fästes vid foten).
 219. När man skiter.
 220. Skon.
 221. Skon.
 222. Skuggan.
 223. Solskenet.
 224. Stekta (spikhuvud).
 225. När de spinna ullen.
 226. Tenarna i spinnrockjulet.</p> | <p>227. Skorstenen (»muren».
 228. Spjället.
 229. En stubbe med nyfallen
 snö.
 230. Tisteln.
 231. Trådnystanet.
 232. Trådnystanet.
 233. Tröskeln (»dörrstocken».
 234. Tuppen (»hanen».
 235. Ullrullarna, när de spin-
 na.
 236. Ullrullen.
 237. Vidjeknippet (en mängd
 av ringformigt hopböjda vid-
 jor, uppträdda på en dylik).
 238. Vägen.
 239. När man bär yxan.
 240. Filtråget; tjurpesen.
 241. Korven; korukan.
 242. Snickare; bänkrackare.
 243. Namn på kroppsdelarna.</p> |
|---|---|

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIV XIII. 2.

DEGERFORSMÅLETS FORMLÄRA

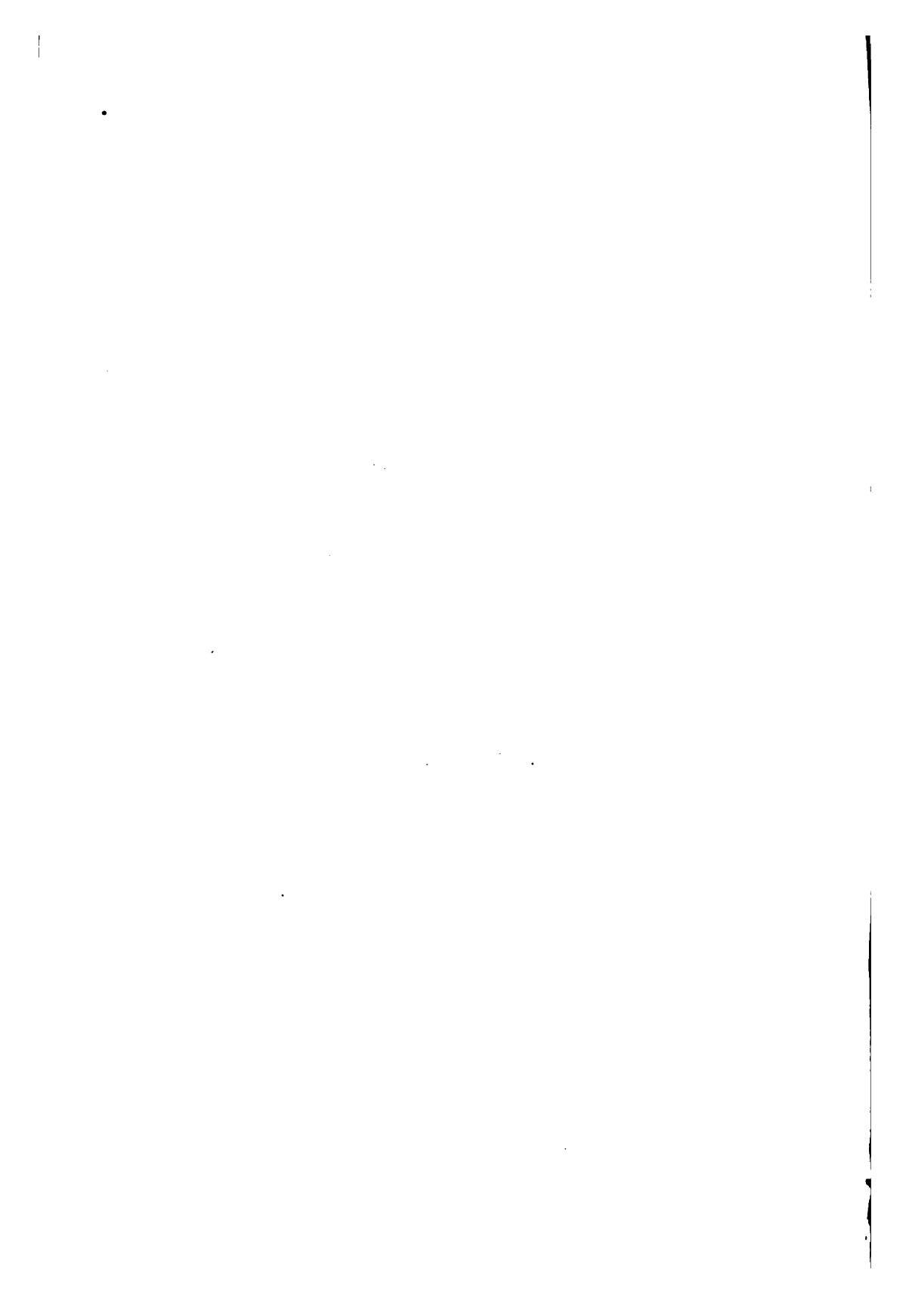
JÄMTE EXKURSER TILL LJUDLÄRAN

AV

P. ÅSTRÖM

STOCKHOLM 1893
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Förord.

Föreliggande formlära för Degerforsmålet anknäyer sig till ock utgör en fortsättning på den ljudlära för samma mål, som finnes intagen i band VI av »Svenska landsmålen».

För återgivandet av målets former har jag i formläran begagnat samma tecken, som användes i ljudläran ock för vilka där blivit redogjort. I ett fall har jag dock vidtagit en förändring, i det att jag i formläran utsatt längdtecken för konsonant i ställningen framför annan konsonant, så snart denna senare åtföljes av sonant (vokal eller stavelsebildande konsonant).

Akcentbeteckningen är densamma som i ljudläran. Understundom, särskilt när det gällt att anföra sammanhängande fraser eller ordsammansättningar, har jag känt behovet av ett fullständigare akcentsystem, men för att ej behöva ändra beteckningen har jag då sökt hjälpa mig genom att angiva akcenten blott för de ord eller stavelser, som synts mig vara viktigast. I några fall, t. ex. å s. 21, har jag utsatt de vanliga tecknen för akuten å relativt svagt betonade ord (prepositioner, som annars hava gravis) för att angiva, att i den ställning, orden här ha, relationen mellan expirationstrycket å de båda stavelserna är densamma som i tvåstaviga ord med vanlig akut. Då samtidigt kvantitetstecknen äro utelemnade, så att ljudförbindelserna kort vokal + kort vokal eller »kort» konsonant uppstå, torde detta tydligt nog angiva, att orden i fråga äro svagt betonade, enär dessa ljudförbindelser icke i målet förekomma under full betoning.

Mången torde kanske anse, att större hänsyn borde hava tagits till yttre sandhi, än som skett i formläran. Jag har dock trott mig böra endast i vissa fall fästa mig vid företeelser av detta slag, dels emedan jag annars hade fått upptaga en massa dubbelformer, som i en formlära måste värka förvillande, dels ock därför att målet i allmänhet artikulerar mycket tydligt, så framt ej talet av någon anledning kommer att flyta särdeles hastigt. Det torde för övrigt vara ganska lätt att vid sidan av t. ex. *an kq* (ett uttal som, om man från ser glidjuden, utan tvivel förekommer) tänka sig formen *y-kq* eller

vid sidan av *runan* (den runde) ett möjligen någon gång förekommande *runn*. Dylika tillfälliga eller individuella skiftningar behöva väl i en formlära knappast upptagas.

I böjningsläran liksom i ljudläran har jag sökt iakttaga en descendent metod, så långt densamma varit förenlig med min strävan att giva en översiktlig framställning av målets nuvarande formgruppering eller böjningssystem. Egentligen är det dock blott i fråga om substantivdeklinationen jag i själva uppställningen kunnat tillämpa metoden. Inom adjektiv- och värbalböjningen har målet slagit in på nya ock självständiga vägar, vadan den descendent synpunkten där endast i anmärkningarna ock exkurserna kunnat göras gällande.

I. SUBSTANTIVEN.

§ 1. De gamla a-, i- och u-stammarna hava — på ens-
taka undantag när — sammanfallit. Däremot spårar man i
målet en stark benägenhet att i fråga om böjningen särskilla
de olika genera samt att skilja mellan ursprungligen kort- och
långstaviga ord.

A. Numerus.

§ 2. Ville man ordna substantiven efter pluralisändelsen
i den obestämda formen, finge målet följande deklinationer:

- 1) pluralis bildas genom tillägg av ändelsen *-a*
hos starka och långstaviga svaga maskulina;
- 2) pluralis bildas genom tillägg av ändelsen *-ar*
hos de enstaviga konsonantstammarna *fötår, hånår* o.
s. v., samt några enstaka andra ord;
- 3) pluralis bildas blott genom akcentförändring
hos ursprungligen enstaviga starka feminina;
- 4) pluralis är lika med singularis
hos kortstaviga svaga maskulina, urspr. tvåstaviga
(starka och svaga) feminina, samt alla neutra;
- 5) pluralis bildas oregelbundet
hos släktskapsorden, m. fl.

Vid en dylik uppställning förlorar man emellertid överblicken över den historiska utvecklingen, och jag föredrager därför att behandla varje genus särskilt för sig.

a) Maskulina.

§ 3. Samtliga mask. (undant. se § 8) ändas i pl. på *-a*; dock få kortstaviga sv. maskulina, vilka redan i sing. ändas på *-a*, ingen ny ändelse i pl., utan bliva lika i båda numeri.

1) Pluralis bildas genom tillägg av *-a* till sing.:

	dfs.	arm	isl. armr	pl. dfs.	arma	isl. armar		
urspr.	}	<i>sparr</i>	<i>sperr</i>	<i>spara</i>	<i>sperrar</i>		} starka	
lång-		<i>jast</i>	<i>gestr</i>	<i>jasta</i>	<i>gestir</i>			
stav.		<i>balk</i>	<i>balkr</i>	<i>balþka</i>	<i>belkir</i>			
		<i>by</i>	<i>býr</i>	<i>bya</i>	<i>býir</i>			
urspr.	}	<i>dag</i>	<i>dagr</i>	<i>daga</i>	<i> dagar</i>			} svaga
kort-		<i>sgl</i>	<i>salr</i>	<i>sala</i>	<i>salar (-ir)</i>			
stav.		<i>gával</i>	<i>gafi</i>	<i>gavla</i>	<i>gafjar</i>			
		<i>fsítal</i>	<i>ketill</i>	<i>fsítla</i>	<i>katlar</i>			
		<i>bótn</i>	<i>botn</i>	<i>botna</i>	<i>botnar</i>			
		<i>akr</i>	<i>akr</i>	<i>akra</i>	<i>akrar</i>			
		<i>hamar</i>	<i>hamar</i>	<i>ham(a)ra</i>	<i>hamrar</i>			
		<i>könug</i>	<i>konungr</i>	<i>könuga</i>	<i>konungar</i>			
	β)	<i>elè</i>	<i>elgr</i>	<i>elja</i> ¹	<i>elgir</i>			
		<i>vargr</i>	<i>vargr</i>	<i>varga</i> ¹	<i>vargar</i>			
lång-	}	<i>strjúp</i>	<i>strjúpi</i>	<i>strjúpa</i>	<i>strjúpar</i>		} svaga	
stav.		<i>skáll</i>	<i>skalli</i>	<i>skala</i>	<i>skallar.</i>			
	2) Pluralis är lika med singularis:							
	}	dfs.	<i>steya</i>	isl. stigi	<i>steya</i>	isl. stigar		
		<i>haya</i>	<i>hagi</i>	<i>haya</i>	<i>hagar.</i>			

§ 4. Till gruppen *α* höra samtliga st. maskulina, som ej tillhöra gruppen *β*.

Såsom ordet *fsítal* böjas icke blott de ord, som i isl. ändas på *-ill* ock *-ull* (*spejal*, *jæval* o. s. v.), utan även de urspr. svaga maskulina, som ändats på *-li* föregånget av annan kons. än *i*. Heteroklisen förklaras enligt ljudl. § 72. Man kan således i målet icke på böjningen (men väl på *i*-ljudets natur enligt ljudl. § 121, anm. 1) se, huruvida t. ex. *nqval* hänvisar på äldre **naffil* l. *naffi*.

Med *hamar* ock dess likar (*fsædar* ← isl. *þiðurr*, *nqvar* ← isl. *nafarr* o. s. v.) måste enligt ljudl. § 71 även de svaga mask.

¹⁾ Ljudl. § 139, mom. 2 a.

på *-are* sammanfalla. Med *konag* förena sig enligt samma § de sv. mask. på *-ingi* (t. ex. *hædny* ← isl. *heiðingi*, *arvug* ← isl. *erfingi* o. s. v.) ock åtskilliga andra tidigare trestaviga, som förut varit svaga, såsom *almoy* ← isl. *almúgi*, *brugom* ← rspr. *brudgumme* o. s. v.

§ 5. Till gruppen *β* höra alla sådana st. maskulina, som urspr. ändats på *g* föregånget av *r* eller *l*. Gruppen motsvarar således icke direkt den isl. *ja*-deklinationen.

Anm. 1. Av mask. *ia*-stammar finnas ej många kvar. De kunde i dat. ock ack. sing. sammanfalla antingen med de neutrala (*vik* ← isl. *ríki*) eller ock med långstaviga svaga mask. När nominativ-*r* föll bort, kom dessutom nom. sg. att stämma med best. sg. neutr. (*vika*). Man kan därför tryggt sammanföra *vi(d)* ock *tøn*, vilka äro neutra ock blott begagnas i sing.¹, med isl. *viðir* ock *þyrnir* samt *jén* ock *én*, som nu äro sv. mask., med isl. *einir* ock *endir*. Eöjningen blev nämligen en gång regelrätt nom. *viða* (nu best. form), dat. ock ack. *ví* (nu obest. form), pl. *viða* (pl. är obruklig hos de båda första, men däremot ännu förefintlig hos *jena* ock *ena*).

Anm. 2. De flästa ord av den gamla *ja*-böjningen hava naturligen sammanfallit med de rena *a*-stammarna (vartill ju redan i isl. visar sig en tendens: pl. *flekkar* ock *flekkir*, *sekkar* ock *sekkir* etc.). Deras urspr. natur framträder dock i böjelsen att palatalisera en slutande guttural framför artikeln. Jag nämner här: *bájsän*, *drýjsän*, *fléjsän*, *rójsän*, *sárjsän* (särken), *sájsän*, *várjsän*; *báljån*, *dránjån*, *áljån*, *márjån*, *rýggjån*, *vággjån*, av vilka likväl flera vackla i avseende på palatalen. Plur. ändas hos alla på *-a* ock har ej palatal annat än efter *l* ock *r*: *alja*, *kerja*.

§ 6. Till *γ* höra urspr. långstaviga sv. mask. med undantag av dem, som blivit nämnda i § 4, d. v. s. orden på *-li* med föregående annan konsonant (ej *l*) samt alla trestaviga. Till följd av denna inskränkning blir gruppen ganska fåtalig, isynnerhet som åtskilliga övergått till sv. fem.

Anm. Jag har genomgått denna grupp ock av fordom hit hänförliga stamord återfunnit endast ett knappt trättiotal. Av dessa kvarstå numera i målet blott 20 såsom svaga maskulina, ock av dem hava 15 (*bóð*, *grán*, *kág*, *kál*, *li*, *ög*, *mál*², *óks*, *pin*, *stálp* stolpe, *strél*, *stráup*, *jsárv* kärve, *táyk* ock *víg*) plur. *-a*, ock 5 ord (*án* andedräkt, *fásk* fav. *falski*, *gál*, *grád*, *mjált* ock *várm*) sakna plur.³ Av övriga förut hit hörande ord hava 5 (*blóm* ← isl. *blómi*, *jæn* ← isl. *hjarni*,

¹) I pl. *viðaska* ock *tønaska*.

²) Malle, även hömolla.

³) Ordet *maj* (slädned) isl. *meiðr* vacklar i sing. mellan *maj* ock *máj*. Den sista formen är väl egentligen hemma i dat. (isl. *meiði*).

fsöñ → isl. *kjarni*, *tími* ← isl. *tími*) blivit fem. och hava således plur. lika med sing., medan 3 ord: fsv. *stubbi*, isl. *koðdi* och *lófi*, hava fått starka former¹: *stöþ*, *keð* och *-löv*. Och slutligen är ordet *skög* isl. *skuggi* i målet både m. och f., men torde i pl. ej hava annan form än *skög*.

§ 7. Till *ð* höra alla kortstaviga svaga mask. Denna grupp är i målet ganska livskraftig. Jag har åtminstone räknat ett säxtiotal ord, som höra hit, och därmed ej på långt när uttömt förrådet. Någon böjelse att övergå till fem. förmärkes här icke².

§ 8. Oregelbundna i plur. äro följande maskulina:

dfs. <i>bror</i> ³	isl. <i>bróðir</i> , pl. dfs. <i>brgr</i> (<i>brógrán</i>)	isl. <i>bróðr</i>	
<i>fgr</i>	<i>faðir</i>	(<i>fæðar</i>) ⁴	<i>feðr</i>
<i>föt</i>	<i>fótr</i>	<i>fétar</i> (<i>fota</i>)	<i>fótr</i>
<i>boñ</i>	<i>bóndi</i>	<i>bónar</i>	<i>bóndr</i>
<i>mañ</i>	<i>maðr</i>	<i>mañ</i> l. <i>mánar</i> ⁵	<i>menn(r)</i>
<i>brgn</i>	<i>brandr</i>	<i>bránar</i>	(<i>brandar</i> ?)
<i>sta</i>	<i>staðr</i>	(<i>stæðar</i>)	<i>staðir</i>
<i>span</i> ⁶	(<i>spann</i> n.)	<i>spánar</i>	
<i>sgn</i>	<i>sonr</i>	<i>sone</i> l. <i>sónjan</i>	<i>sónir</i>
<i>vagn</i>	<i>vinr</i>	<i>vagnar</i>	<i>vinir</i>
<i>skö</i>	<i>skór</i>	<i>skö</i>	<i>skór</i>
<i>magna</i> ⁷	<i>mánaðr</i>	<i>magna</i>	<i>mánaðr</i>
<i>afta</i>	<i>sptann</i>	<i>af(t)na</i> l. <i>afta</i>	<i>ap(t)nar</i>
<i>mëra</i>	<i>morgunn</i>	<i>mëra</i> l. <i>mëra</i>	<i>mor(g)nar</i>
<i>páp</i> l. <i>papa</i> rspr. <i>pappa</i>		<i>páp</i> l. <i>papan</i> rspr. <i>pappor</i> .	

Anm. De flästa av dessa ord äro i den nordiska språkhistorien bekanta storheter, som här ej erbjuda något egendomligt. Ordet *papa* har anslutit sig till de övriga släktkapsorden och därigenom fått en pl. *papan*. Anmärkningsvärdast äro formerna *sone* och *vagnar*, emedan de utgöra den enda återstoden av en plur. på *-ir* hos mask.

§ 9. Pluralisändelsens historia hos maskulina förefaller vid första påseendet mycket enkel. Genom att antaga utjämning mellan a-, i- och u-stammarna till förmån för de först-

¹) Troligen från sammansättningar: *duynkeð*, *hanlov* o. s. v.

²) Dubbelformer förekomma hos ordet *geva* m., *gyva* f.

³) Jfr runornas *brupr* och *brur* (Brate, i Ant. tidskr. X, 115 och 72).

⁴) Vanligen brukas i stället för denna form *papan*.

⁵) Blott i sammansättningar: *hanalsmanar* o. s. v.

⁶) Ordet betyder i målet »matskrin». I avseende på genus jfr fsv.

spandær m.

⁷) Kan också hava bet. »måne».

nämnda (visserligen ett icke så litet djärvt antagande, om ej utjämningen kan visas hava någon grund i ljudförhållandena) samt vidare bortfall av böjnings-r kommer man direkt till målets faktiska former. Jag tror dock icke, att processen varit fullt så enkel (se exkurserna om pluralisändelsen).

b) Feminina.

§ 10. De flästa fem., dock aldrig de kortstaviga svaga, kunna i obest. plur. antaga ändelsen *-an*, som är utgången ur best. formen. Å andra sidan kunna alla utom konsonantstammarna sakna ändelse i plur. ock således hava plur. lika med sing., om man nämligen bortser från akcentförändringen (hos starka). Tar man nu alla faktorer med i räkningen, kunna följande grupper uppställas.

1) Pluralis bildas blott genom akcentförändring:

α) dfs.	<i>vøk</i>	isl. <i>vøk</i>	pl. dfs. <i>vák</i> l. <i>vakan</i>	isl. <i>vakar</i>	} starka
	<i>nól</i>	<i>nál</i>	<i>nól</i> l. <i>nólan</i>	<i>nálar</i>	
	<i>hē</i>	<i>heiðr</i>	<i>hē</i> l. <i>hean</i>	<i>heiðar</i>	
	<i>h</i>	<i>hlíð</i>	<i>h</i> l. <i>han</i>	<i>hlíðir</i>	
	<i>fjær¹</i>	<i>fjœr</i>	<i>fjær</i> l. <i>fjæran</i>	<i>fjaðrar</i>	
	<i>brur²</i>	<i>brúðr</i>	<i>brur</i> l. <i>bruran</i>	<i>brúðir</i>	
β)	<i>lévar³</i>	<i>lifr</i>	<i>lévar</i> l. <i>levran</i>	<i>lifrar</i>	
	<i>sýstær</i>	(<i>systir</i>)	<i>sýstær</i> l. <i>systran</i>	(<i>systr</i>)	
	<i>skakál</i>	<i>'skakl</i>	<i>skakál</i> l. <i>skaklan</i>	<i>'skaklar</i>	
	<i>sókʏ</i>	<i>sókn</i>	<i>sókʏ</i> l. <i>soknan</i>	<i>sóknir</i>	
γ)	<i>hæle</i>	<i>helgr</i>	<i>hæle</i> l. <i>haljan</i>	<i>helgar</i>	
	<i>vire⁴</i>	<i>við</i>	<i>vire</i> l. <i>virjan</i>	<i>viðjar</i>	

2) Plur lika med sing.:

} långstäv.	δ) dfs.	<i>fsæly</i>	isl. <i>kerling</i>	pl. dfs. <i>fsæly</i> l. <i>fsælyan</i>	isl. <i>kerlingar</i>	} svaga
		<i>drotny</i>	<i>dróttning</i>	<i>drotny⁵</i> l. <i>-an</i>	<i>dróttningar</i>	
	ε)	<i>píy</i>	<i>píka</i>	<i>píy</i> l. <i>píyan</i>	<i>píkur</i>	
		<i>pík</i>	<i>píkka</i>	<i>pík</i> l. <i>píkan</i>	<i>píkkur</i>	
	ζ)	<i>ánfs</i>	<i>ekcja</i>	<i>ánfs</i> l. <i>ánfsan</i>	<i>ekkjur</i>	
		<i>ás</i> rspr. <i>essja</i>		<i>ás</i> l. <i>ásan</i> rspr. <i>ássjor</i>		
	η)	<i>homal</i>	<i>humla</i>	<i>homal</i> l. <i>homlan</i>	<i>humlor</i>	
	<i>taval</i>	isl. <i>tafla</i>	<i>taval</i> l. <i>tavlan</i>	isl. <i>taflur</i>		

¹⁾ Se ljudl. § 100, mom. 2.

²⁾ Se ljudl. s. 91, not. 3.

³⁾ Ljudl. § 6, mom. 1.

⁴⁾ Ljudl. § 102, 1 b.

⁵⁾ Möjligen också *drotnya*, *fsælyga* o. s. v.

kortstav.	{	3) dfs. <i>smíde</i> isl. <i>smíðja</i> pl. dfs. <i>smíde</i> ¹ l. <i>smíðgan</i> isl. <i>smíðjur</i>	}	Höras β-grav
		<i>hæse</i> no. <i>hesja</i> . <i>hæse</i> l. <i>hæsan</i> no. <i>hesjar</i>		
		i) <i>husu</i> isl. <i>hosa</i> <i>husu</i> (<i>husuna</i>) isl. <i>hosur</i>		
		<i>ruya</i> hrufta <i>ruya</i> (<i>ruyuna</i>) hruftur.		

3) Plur. bildas genom tillägg av änd. *-ar* (med eller utan omljud):

x) dfs. *spay* isl. *spöng* pl. dfs. *spáyár* l. *spáyran* isl. *spengr*
jeit *geit* *jéitár* l. *jéitran* *geitr.*

§ 11. Till mom. 1 höra alla starka fem. med enstavighetsakcent. Till gruppen β höra dessa, när de sluta på r, l eller n efter annan konsonant, dock ej r efter d. För övrigt hava till dessa anslutit sig ett par av släktskapsorden, nämligen *fástär*, *móstät* ock *sýstät* samt ordet *vítär* isl. *véttr*. Gruppen γ omfattar blott sådana starka fem., som slutat på g eller j efter l eller r, ock motsvarar således ej noga vare sig iö- eller jö-deklinationen (se anm. 1).

Då en cirkumflex, som fördelas på två stavelser, alltid ger gravis (*öks* : *oksn*, *píy* : *píya* o. s. v.), måste inträdet av gravis hos β ock γ vara precis samma företeelse som inträdet av cirkumflex hos α. Olikheten mellan dessa grupper är således blott skenbar.

Anm. 1. Av de gamla iö-stammarna finnas ej många kvar. Gruppen är splittrad. Så t. ex. hava *alv* ← isl. *elfr*, *he* ← isl. *heiðr*, *mar* ← isl. *merr*, *gr* ← isl. *góðr*, *brur* ← isl. *brúðr* ock *vítär* ← isl. *véttr*² förlorat alla spår av i ock stå som rena ö-stammar; ordet *arm*³ (pl. *arma*) ← isl. *ormr* har blivit mask.; orden *bél*, *mýr*, *gks* ock kanske ännu flera hava blivit svaga fem. (jfr isl. *byrðr* ock *byrði* samt *ox* ock *öxi*⁴, men väl blott *mýrr*); ordet *fisk* ← isl. *fiskl* har blivit neutr. Som *hèle* ← isl. *helgr* böjas följaktligen ej många ord: *sále* sölja ← isl. *syldr*, *sèle* (vanligare *sæle*, således svagt) mussla ← ial. *skelgr* (jfr *skel*), *fère* rspr. *färg*, *fyarbore* rspr. *fingerborg*, *ère* rspr. *erg* ock väl något mer.

Av kortstaviga finner jag ej mer än de två orden *vîrè* ← isl. *vîð* ock *-svîrè* (i ortnamn) ← fsv. *svîþ*, som kvarstå som starka jö-stammar⁵.

1) Även *smíðg*.

2) De sista tre exemplen, som man ser, med bevarat nominativ-r.

3) Någon gång i sing. best. form *ármá*, således fem.

4) Jag tar för givet, att det i målet såväl som i isl. är formen för dat. ock ack. *byrði* etc. som inträngt i nom.

5) I fråga om övergången ö → r i dessa ord har jag nöjet fullkomligt ansluta mig till Kock (Ark. VII, 181), blott med tillägg att

Alla övriga hava på grund av pluralformen blivit svaga. Typiskt för förhållandet är ordet *hæse* l. *håsj* hässa. Den ursprungliga formen visar helt säkert no. *hes* pl. *hesjar*. Denna pl. *hesjar* kunde i målet giva dels *hæse*, dels *hæse* och sedermera (genom analogi från best. formen *hæsan*) *håsj*. Till dessa pluraler har man skapat motsvarande singularformer, som måste bliva svaga och även kunde bli långstaviga. Samma vägar hava väl och passerats av *dýsj* halmstäck i förhållande till isl. *dys* och *býsj* läger av strö no. *bús* (n. »ströelse. Sætersd. Nogle st. *bys*).

Ann. 2. I avseende på mom. 1 vill jag vidare anmärka, att den ordgrupp, som i skemat representeras av ex. *væk*, d. v. a. kortstaviga starka fem., i plur., såsom helt naturligt är, har svårt att uppbara cirkumflexen och därför vanligen begagnar formen på *-an* (urspr. best. formen). En cirkumflektad plur. fördrages dock redan hos orden *fena* ← isl. *fin*, *fjæl* ← isl. *fjöl*, *gran* ← isl. *grön*, *kas* ← isl. *kös*, *møn* ← isl. *mön*, *sen* ← isl. *sin*, *væk* ← isl. *vøk*¹ och kanske ännu något mer. Med undantag av *væk* kunna ovanstående ord också hava en plur. på *-e*: *fjæle*, *grane* o. s. v. I sistnämnda form ser jag en räst av pluraländelsen *-ir*, vilken ju redan i isl. är den allmänaste hos starka fem. Hos långstaviga finner jag emellertid *-e* fakultativt endast i de två pluralerna *kvæne* ← isl. *kværnir* (kvernar) och *vøgne* ← isl. *vánir*, vilka dock vanligen hava *kvæn* och *vøgn*.

För övrigt hava de kortstaviga starka fem. råkat så att säga i drift. Så har t. ex. *søk* ← isl. *søk* oregelbundet pl. *søkar* (jfr *vanar* § 8, ann.); *jev* ← isl. *gjef* pl. *jeva* har blivit mask.; *sker* ← isl. *skor* pl. *sker* har blivit neutr.; *rad* ← isl. *rad* har pl. *rada*, men är dock vanligen fem. (best. sing. oftast *ráða*); *nesa* ← isl. *nös* har tydligen utgått ur plur. *nesar* och blivit svagt mask.; och till ovanstående *kas* ← isl. *kös* har man även fått en ny svag maskulinform *kasa*, bildad på pl. *kasar*.

Enligt ljudläran skulle man hava väntat utvecklingen *-ar* → *-a* och *-ir* → *-e*. I intetdera fallet har gruppen varit stark nog att upprätthålla dessa lagenliga ändelser. Jfr för övrigt exkursen om pluraländ.

§ 12. Till gruppen 2 höra under *ð* alla urspr. två- eller flerstaviga starka fem.: *bygnij* byggning, *fojemij* förtening, *fasmøij* fästmö o. s. v., samt under *ε—ι* samtliga svaga fem.²

även ordet *vire* mycket ofta förekommer i sammansättningar såsom t. ex. *bjarkvire*, *kvastvire* m. fl. Det blir då tydligt, varför just dessa ord med sin akcent i målet kvarstå som starka fem. Fråga kan möjligen vara, om icke även *hæle* och övriga ord, vilka böjas som detta, hava sammansättningar att tacka för sin akut.

¹) Orden hava sålunda genom systemtvång blivit långstaviga och visa oss, huru ett s. k. avljud (ä-ä, i l. ö-ö) kan uppkomma.

²) Till *r* hör även ordet *atar* pl. *atar* l. *atran* (med *r* redan i sing.); och till *ι* hava för ändelsens skull slutit sig tre långstaviga ord, nämligen *hustru*, *jumfru* (jungfru) och *bastu*, vilka hava best. form på *-ana*.

Vid sammansättning bortfaller cirkumflexen, ock sammansatta st. ock sv. fem. komma därför samtligen att tillhöra denna grupp: sg. ock pl. *stepnæ¹*, *kalólévar*, *jsökspý*, *bykshúsæ* o. s. v.

§ 13. Till grupp 3 höra orden *bok*, *get*, *han*, *jett*, *nat*, *rot*, *spay*, *stay*, *stran*, *tan*, *tag* ock *vrag* (spant isl. *reng*), vilka alla hava akut i plur.

§ 14. Oregelbunden pluralis hava:

dfs. <i>dótar</i>	isl. <i>dóttir</i>	pl. dfs. <i>dótar</i> ¹	l. <i>dótran</i>	isl. <i>dóttir</i>
<i>mör</i>	<i>móðir</i>	<i>mæ(d)ran</i> ²		<i>móðir</i>
<i>sgk</i>	<i>sek</i>	<i>sakar</i> l. <i>sakran</i>		<i>sakir</i>
<i>rg</i>	<i>reð</i>	<i>raða</i> l. <i>raðan</i>		<i>raðir</i> .

Till oregelbundenheter kan man vidare räkna den sidoförm på *-e*, som finnes omnämnd i § 11 anm. 2, samt den s. 9 not 5 antydd pluralen på *-a*.

§ 15. Om pluralisändelsens historia i målet se exkursen i slutet av avhandlingen. Det är ju särdeles egendomligt, att då den maskulina pluralen *hestar* givit *hesta* ock det slutande *r* således hindrat formen från att falla under cirkumflekteringslagen, så hava däremot de flesta feminina trots samma skyddande *r* fått cirkumflex.

c) Neutra.

§ 16. Samtliga neutra äro lika i sing. ock plur. ock giva således blott en klass:

a) dfs. <i>blá</i>	isl. <i>blað</i>	pl. dfs. <i>blá</i>	isl. <i>blæð</i>
<i>bq</i>	<i>bú</i>	<i>bq</i>	<i>bú</i>
β) <i>fræ</i>	<i>fré</i>	<i>fræ</i>	<i>fré</i>
γ) <i>næs</i>	<i>nes</i>	<i>næs</i>	<i>nes</i>
<i>æn³</i>	<i>engi</i>	<i>æn³</i>	<i>engi</i>
<i>mærk⁴</i>	<i>merki</i>	<i>mærk</i>	<i>merki</i>
d) <i>jáf⁵</i>	<i>hjarta</i>	<i>jáf⁵</i>	<i>hjarta</i>
<i>jáf⁵</i>		<i>jáf⁵</i>	
<i>njuran</i>	(<i>nýra</i>)	<i>njuran</i>	(<i>nýra</i>).

¹) Ofta begagnas som pl. *stint* l. *stintan* till sing. *stint* flicka.

²) I st. för denna form begagnas vanligen *maman* (sing. *mám* l. *mama*).

³) Ljudl. § 139, mom. 2 c.

⁴) Sällan med palatalisering av *k*-ljudet.

Anm. Undantag göra de båda orden *ðy* ock *ðr*, som vanligen bilda pluralis på *-a*: *ðya* ock *ðra* (motsvarande rspr. ögon ock öron), men även kunna hava plur. *ðy* ock *ðr*.

B. Artiklarna.

a) Postpositiva best. artikeln.

§ 17. Den postpositiva best. artikelns former i målet kunna i korthet angivas vara:

	mask.	fem.	neutr.
sg.	<i>-an, -n, —¹</i>	<i>-a, -n</i>	<i>-a (-na)</i>
pl.	<i>-na (-na), —¹</i>	<i>-an, -na</i>	<i>-a (-na), —¹</i>

§ 18. Vid artikelns suffigering inträda stundom förändringar hos substantivet.

1) I ord, som sluta på *-e* för äldre *g* eller *j* (ljndl. § 139, 2 a), återinträder *j* framför en artikelform, som börjar med vokal (jfr ljndl. § 140, 5).

2) Ett slutande *l* eller kort *r* sammansmälter med artikelns *n* till resp. *n* ock *η* (ljndl. § 125, 2 b ock § 126, 2 d).

3) Ett slutande *k*, *γ* eller *g* kan stundom vid suffigering av en artikelform med »len» vokal övergå till resp. *js*, *j* eller *ðj* (ljndl. § 135 anm. 1 ock 140 anm. 1).

4) Synkope inträder hos fem. ock neutra, som ändas på *-al*, *-al*, *-ar* eller *-n*, t. ex. *hákal* best. *hákalá*, *sókn* best. *sóknà*; dock icke när avledningsändelsen föregås av *r*: *jsæral* best. *jsærala*.

5) Enstaviga ord, som hava cirkumflex, utbyta denna mot gravis, när de genom artikelns tillfogande bliva tvåstaviga.

§ 19. I **mask. sing.** bildas best. formen av obest.:

1) genom tillägg av ändelsen *-an* hos ord, som i målet sluta på labial, palatal (resp. *-e*, § 18, 1) eller guttural²: *gygápan*, *kláfàn*, *kláfàn*, *kérjàn* (obest. *kérè*), *bakan* (obest. *bák*), *bájsàn* (obest. *bak*), *dáygàn*, *rýðjàn* (obest. *ryg*) o. s. v.;

¹) Artikeln har fallit bort, så att formen blir lika med motsvarande obest.

²) *k* ock *p*, som annars stundom åtföljas av stavelsebildande konsonant, få dock alltid fullständig art.

2) genom tillägg av blott *n*-ljud efter vokal ock tungspetsljud, utom *n*. Detta *n*-ljud uppträder då

a) som *n* efter vokal: *byn*, *sgn*, *skön*, *steyan* o. s. v.;

b) som *n* eller *ŋ* efter *l* eller kort *r*: *stön* stolen, *vintän* vintern o. s. v.;

c) som *n*, *ŋ*, *ŋ*, när ordet slutar på tungspetsljud, undantagandes *l*, *n* ock kort *r*¹: *föt* : *fötŋ*, *pot* : *pötŋ*, *kod* : *ködŋ*, *böd* : *bödŋ*, *öks* : *öksŋ*, *has* : *häsŋ*, *sal* : *sälŋ*, *spar* : *spärŋ* (sparven) o. s. v.;

3) utan tillägg av särskilt ändelse, så snart ordet slutar på *n* (ordet blir då lika i best. ock obest. form): *stern* stenen, *sgn* sonen, *bötŋ* botten, *piŋ* pinnen, *sgn* sanden o. s. v.²

Anm. En egenhet förekommer vid artikelsuffigeringen hos släktskapsorden *får* ock *bror*, i det att akcenten förändras i best. formen: *fån* ock *brön*. Samma är ock förhållandet hos de feminina släktskapsorden *mor*, *syster*, *fåstår* ock *móstår*, som i best. form få gravis: *mora*, *systra*, *fastra* ock *møstra*. Formerna *fån* ock *brön* förutsätta, som det vill synas, *faðirinn*, *broðirinn*, d. v. s. fullständiga (okontraherade) former.

§ 20. I **mask. pl.** bildas best. formen av obest.:

1) genom tillägg av ändelsen *-na*, *-na* hos alla ord, som haft kort rotstavelse, nämligen

a) *-na* hos alla de kortstaviga svaga ock en del kortstaviga starka, t. ex. *baya* : *beyana*, *haya* : *hayana*, *neva* : *nevana*, *staka* : *stakana*; *dál* : *dálana*, *kqr* : *qarana*, *bql* (isl. *bolr*) : *bqlana* l. *bqla*;

b) *-na* hos de kortstaviga starka, som ha labial eller guttural i roten, t. ex. *day* : *dayana*, *lam* (isl. *limr*) : *lamana* l. *lama*, *ræv* : *rævana*, *stav* : *stavana*, *vev* (isl. *vefr*) : *vevana* l. *veva*, *vey* : *veyana*; samt dessutom hos *lę* (isl. *liðr*) : *lęana* ock det urspr. långstaviga *tey* (isl. *teigr*) : *teyana* l. *teya*.

Anm. Som man ser, börjar en del av de kortstaviga starka att vackla ock ansluta sig till de långstaviga. Åtminstone ett ord, nämligen *sal* isl.

¹) Jag begagnar här tillfället att bättre precisera den regel, som blivit given i ljudl. § 75. Den bör hava följande lydelse: Stavelsebildande uppträder i målet endast *n*, ock detta i regeln efter tungspetsljud (undantagandes *l*, *n* ock kort *r*) samt stundom efter *k* ock *p*.

²) Icke så hos adj. § 37: *runan* den runde o. s. v.; tydligen emedan man där utgått från adjektivets svaga (tvåstaviga) form, som gav gravis. Eget är ju då, att ej ock så obest. *piŋ* i målet givit best. *piŋan*.

salr förekommer blott med plur. på *-a*: *sgla*¹. Icke i ett enda fall finner jag *-na* hos de svaga, ehuru roten där ofta slutar på labial eller guttural. En utan tvivel riktig förklaring är given ljudl. § 126 anm. 4.

2) utan särskilt ändelse (best. = obest.) hos alla långstaviga (starka såväl som svaga): *hesta* hästarna, *akra* åkrarna, *älja* älgarna; *strupa* struparna, *skala* skallarna o. s. v.;

3) oregelbundet hos följande:

a) *bråran*, *fådrån*, *fótrån* l. *föta*, *bónrån*, *brånrån*, *spånrån*, *månrån*, *sgnjan* ock *papan*;

b) *vana* (i förhåll. till obest. formen *vanar*), *skön*, *måna* l. *månana*, *af(t)na* (aldrig *af(t)*), *möna* l. *mörana* (aldrig *möra*), vilka ock i obest. form äro oregelbundna (se § 8).

§ 21. I fem. sing. bildas best. formen av obest.:

1) genom tillägg av änd. *-a* hos alla, som i obest. form sluta på konsonant (resp. *e*, § 18,1), t. ex. *våkå*, *grå*, *fjågrå*, *håljå*, *fsjåhå*, *pyå*, *panå*, *smidå*, *tavå*;

Anm. 1. Om best. formen av orden *mör*, *sýstär*, *fåstär* ock *móstär* se § 19 anm.

2) genom tillägg av änd. *-n* hos alla, som i obest. form ändas på vokal, d. v. s. alla kortstaviga svaga samt orden *frå* ock *kå*, t. ex. *dreyån*, *husån*, *kakån*, *fsjårun*², *kån*, *från*.

Anm. 2. Alla övriga enstaviga fem., som ändats på vokal, hava blivit mask.; detta väl mäst till följd just av den best. formen. Jfr fsv. *ön*, *mön*, *bron*, *husfrun* redan i lagarna (Rydqv. II, 252 ff.).

§ 22. I fem. pl. bildas best. formen av obest.:

1) genom tillägg av ändelsen *-en* hos alla, utom de kortstaviga svaga (således enl. § 10 alla grupper utom *å*), t. ex. *våkan*, *fjåran*, *håljan*, *fsjåhåjan*, *pyåjan*, *hånlan*, *spågrån*, även *kån*, *från*;

2) genom tillägg av ändelsen *-na* hos alla kortstaviga svaga: *basåna*, *lååna*, *snåruna*, *ståvåna* o. s. v.;

3) mer eller mindre oregelbundet hos följande ord:

dfs. *fån* l. *fån* fsv. *fina*(?) best. pl. dfs. *fånån* l. *fånjan*

<i>grån</i>	isl. <i>grån</i>	<i>grånjan</i> l. <i>grånån</i> l. <i>grånjan</i>
<i>grån</i>	<i>grån</i>	<i>grånån</i> l. <i>grånjan</i>
<i>kvån</i>	<i>kvern</i>	<i>kvånån</i> l. <i>kvånjan</i>
<i>sgn</i>	<i>sin</i> , <i>sina</i>	<i>sgnån</i> l. <i>sgnjan</i>

¹) Ljudl. § 121, anm. 4 b.

²) Även *hustrån*, *jånfrån* ock *basån*, se not 2 å s. 11.

dfs. *spila* l. *spile* fi. *pilu* best. pl. dfs. (*spilana*) l. *spiljan*
løða isl. *hlaða* *løðana* l. *løðjan*
trøna *trana* *trørana* l. *trørgan*.

Anm. Ordet *spila* hör hit endast i ock med denna singularform; så snart det i sing. har *spile*, är det att betrakta som regelbunden jön-stam¹. Däremot bör med nu behandlade ordgrupp sammanhållas mask. plur. *sørjan* (isl. *synirnir*). Redan i ljudl. § 141 mom. 3 har jag påpekat, att ej blott orden *son* ock *kvarn*², utan sannolikt också ordet *lada* hava varit u-stammar. Jag vill här tillägga, att ordet *gran* synes vara av samma klass, ty Aas. Ordb. uppger för no. sg. *gran*, *gron*, *grøn*, samt pl. *graner*, *grener*, *græ'nar*, således med u-omljud i sg. ock i-omljud i pl. Skäl saknas icke alldeles att även misstänka de övriga för att hava varit u-stammar; men vad *fen* ock *sen* angår, ligger det kanske närmare att antaga dem för gamla jö-stammar. Dessa ord skulle då vara de enda rästerna av en jö-stamsböjning liknande isl., där j ej ännu vuxit fast i sing., således eg. 'fin pl. 'finjar (jfr § 11 anm. 1). I vad fall som helst kan man antaga, att det j, som hos de ovanstående orden kan framkomma i best. pl., förutsätter ock återgår på ett äldre -e (vare sig detta härstammar från en ändelse -ir l. -jar) ock att man således till en obest. pl. 'løde bildat best. formen *løðjan* liksom till obest. pl. *smide* (smedjor) best. *smiðjan*. Obest. form på -e återfinnes emellertid blott hos *søne*, *kwane* ock möjligen *græne*.

§ 23. I neutr. sing. bildas best. formen av obest. genom tillägg av ändelsen -a, t. ex. *bólà*, *bláðà*, *bóà*, *tréà* (l. *tré*), *ríka*, *anja*, *njurana*, *øya*.

Anm. Undantag bildar ordet *høvu* isl. *höfuð*, som har best. formen *høvuna* (l. *hövu*). Jag antar, att det hiatusfyllande n³, som här framträder, egentligen härstammar från dat. 'höfu(ð)-nu → dfs. *høvan* (jfr § 30 mom. 3). Ordet är, så vitt jag kunnat finna, det enda exemplet på ett tvåstavigt neutr. med kort rotstavelse.

§ 24. I neutr. pl. bildas best. formen av obest. genom tillägg av änd. -a, t. ex. *bólà*, *bláðà*, *bóà*, *tréà*, *anja*, *erana*, *njurana*.

Anm. Undantagsvis blir best. formen lika med obest. i orden *øya* ock *øra* (jfr § 16 anm.) samt ändas på -na i *høvuna* (jfr § 23 anm.).

¹ Här anförda ord må annars icke förblandas med jö- eller jön-stammarna, såsom dessa uppträda i målet; ty hos alla sådana stammar framträder j redan i best. sing., vilket icke är fallet med något av ovanstående ord med undantag av *spile* (best. *spilja*).

² Trots isl. plur. *kvernar*. Fritzner² blott så; Wimm. Gram. § 33 B, a uppger pl. både -ar ock -ir.

³ Samma ursprung kunde n hava även i dfs. *njuran* (ljudl. § 129) isl. *nýra* dat. *nýranu*; ock varför icke också i rspr. *nystan*?

Om artikeln hos adj. se § 37, ock om dativen av substantivens best. form se § 30.

b) Obestämda artikeln.

§ 25. Obestämda art. har i målet följande former:

mask. *an* l. *-n* fem. *an* l. *-n* neutr. *e* (icke *a*).

Denna art. motsvarar isl. *einn, ein, eit*. Formen *-n* för mask. ock fem. finns blott i enklitisk (l. proklitisk) ställning, ock *n*-ljudet rättar sig då lagenligt efter föregående ljud (d. v. s. uppträder som *-n, -n, -n* eller *-n, -n, -n*, resp. *y*), men invärkar icke såsom best. art. på en föregående cirkumflex: *an hest* en häst, *an kō* (l. *y-kō*) en ko, *e bæn* ett barn; *han ha-n hest* han har en häst, *han fet-n kåg* han förde en kagge.

Som pluralis härtill kan man räkna *a*, motsvarande högsvenska talspråkets *ena*, i sådana ex. som *ha va just-a hesta han kåd* det var just ena hästar han hade! *ha jær-a lymla* det är ena lymlar; *a toker fgr* sådana får! o. s. v.

Anm. Såsom partitiv art. begagnas sg. mask. ock fem. *nan*, neutr. *na*, pl. *na* (obeton. form till indefin. pron. *nayan* någon): *ha-du nan hest* har du häst? *fins-a na káfè del sålà* finns det kaffe till salu? *ha-je na praktia hesta* har ni goda hästar? o. s. v.

c) Prepositiva pleonastiska artikeln.

§ 26. Någon prepositiv artikelform, som kunde ställas i samband med *rspr. den* eller *det gamla hinn (enn)*, finnes icke; men däremot har målet förskaffat sig en ny säregen artikel, vilken dock blott begagnas i sing. m. ock f. ock endast förekommer framför förnamn, husdjurs egennamn samt orden *mør* ock *fgr*.

Denna artikel kan böjas ock har följande former:

	mask.	fem.
nom.	<i>an, n</i>	<i>a (a)¹, na</i>
gen.	<i>hanš (n)</i>	<i>hanas (a, n)</i>
dat. ack.	<i>em, nem, an, n</i>	<i>a, na.</i>

De inom parentes satta formerna förekomma sällan. Formen *n* förekommer blott i rent tonlös ställning ock förhåller sig

¹⁾ I allmänhet tyckes inig ljudet vara något inera slutet än målets vanliga *a*, ehuru det under den svaga tonen aldrig binner fullt till *a*.

därvid såsom obest. art. (se § 25). Den feminina formen *na* ock mask. *nom* begagnas, när föregående ord är minst tvåstavigt ock slutar på vokal. Ex.

nom. *an jóyk* den Jonas, varom tal är, eller en viss bekant person med det namnet,

an (l. *ṅ*) *laṣ jánsà* Lars Johansson,

a sárà Sara, *a brúnjsin* Brunkind (konamn);

gen. *troya hanṣ jána* l. *troya-n jána* Johans tröja, *skṇ hanṣ lísà* (l. *skṇ-a lísà* l. *n lísà*) Lisas skor;

dat. *jev-a ot-om jónàs hælær ot-a kajsa* giv det åt Jonas eller åt Karin;

ack. *han ṣlṇ-n jóyk o-a sara* han slog Jonas ock Sara, *ve ṣika-na évá* vi skickade Eva o. s. v.

Anm. Angående denna artikels natur må märkas, att då densamma står framför ett förnamn utan närmare bestämning, är den alldeles givet individualiserande ock motsvarar den vid tillnamn vanliga postpos. best. art. (*noṣtröman* = Nordström »ille»). Men artikeln förekommer även när förnamnet är genom andra tillägg till fullt bestämt, t. ex. *an per tamás i sanṣṇ* Pär Tomasson i Sandsjön o. s. v. Den är då rent pleonastisk.

§ 27. Om man undantar gen., så kunna de övriga formerna av denna art. likasåväl sammanställas med *hinn* (*enn*)¹ som med *hann*. Den senare sammanställningen är dock utan tvivel den riktiga². No. dialekter hava nämligen allmänt *han Olav, han fader, ho Tora, ho mor* o. s. v. (Aas. ordb. under *han* ock *ho*). Även i isl. är det pleonastiska bruket av *hann* alldeles icke ovanligt (se Fritzn. ordb.² under *hann*) ock kan således anses hava gamla anor.

Anm. Utvecklingen har varit för mask. *hann* → *an* ock sedermera i enklit. ställning enligt ljudl. § 74,2 *an* → *an*; för fem. åter *hón* → *on* → *a* (se exkurs). I dativformen *om* (*nom*), som slöt på det skyddande *m*, måste i artikeln en afäresis inträda; eller kanske rättare sagt: en synkope måste uppstå i sådana uttryck som *át-(h)ṇom Jónas* → *ól-øm jónàs* ock *gaf-(h)ṇom Ólof*, varav efter omständigheterna (stavelsedelningens olikhet) kunde bliva antingen *gáv-øm ól* (vanligen så) eller *gá-nøm ól*. Samma företeelse tyckes föreligga i ack. fem.

¹) Så tyckes BURS (Suml. s. 47) fatta saken, då han under »Angir-mandica» upptar: »skullin Jacob följa? pro skulle hin».

²) Härmed vill jag emellertid icke hava bestritt, att *hann* kan vara en utveckling ur *hinn*. Det synes mig tvärtom högst sannolikt, att så är fallet, åtminstone delvis.

(ha)na l. (han)a¹. Såsom hiatusfyllande har *n* sedan från dessa former inträngt även till nom. fem. (ock när ordet begagnas som suffigerat pron., även till neutr. sg. -na för -a ← hit, se personl. pron.).

Bure (Saml. s. 42) har, utom å förra sidan not 1 anförda ex., för mask. även uttrycket: *hvars ära moor = dfs. vaš jør-a moor?* (var är mor?). Således måste pleon. art. i sin nuvarande form *an*, *a* ha funnits redan omkr. år 1600.

C. Kasus.

§ 28. Av de gamla kasus återfinnes i allmänhet endast en i bruk, nämligen antingen nom. eller ack. Hos de kortstaviga svaga fem. är det med säkerhet ack. som segrat². Spridda ränder av andra kasusformer äro dock ej sällsynta.

§ 29. Genitivven är såsom särskild kasus stadd i utdöende. Målet återger genitivbegreppet på flerehanda sätt:

1) genom -s, som lägges till nom.

a) i verkliga tillnamn, titlar ock yrkesnamn, varvid best. art. måste finnas antingen i egarens eller det egda föremålets namn: *nøstromans hest* l. *nøstrøms héstn* o. s. v. Särskilt brukas denna gen. elliptiskt för att angiva gård, hem eller husfolk: *ti smes* i smedens gård, *nøstrøms vora-dar* N. ock hans hustru l. N:s tjänstefolk äro där.

Amm. 1. Hos patronymica på -sa bortfaller ofta ändelsen *a*, varigenom namnet kommer att sluta på *s*: *øl-jøysà héstn* l. *øl-jøys héstn* o. s. v.

¹) Fornen *hana* kunde icke förlora sin slutstavelse ock få cirkumflex, emedan rotstavelsen var kort. I vad fall som helst kunde icke något sådant inträffa hos ett ord, som ofta förekom i obetonad ställning; det visa tydligen många oftast obetonade pronomina ock pron. advärb. Jag kan därför icke instämma med Schag. Vätömålet s. 65, som i -a ser en utveckling ur *hana* på vägen *an* → *a*; ty först ock främst kunde ej det slutande *a* falla bort, ock om detta dock mot regeln varit fallet, så skulle ej det därigenom blottade *n* kunnat falla bort. Detta allt naturligen enligt lagarna i mitt mål.

²) Att även annorstädes än i målet långstaviga svaga fem. utgått ur nom., men de kortstaviga ur oblika kasus, synes därav att t. ex. Bure Saml. s. 201 skriver i oblik kasusställning *hafðimban*, *kyrkian*, men *stughun*.

b) stundom med vaoklan i ännu genomskinliga sammansättningar: *stoibem* l. *stosbem* o. s. v.;

c) i en mängd enstaka uttryck, isynnerhet efter prep. till: *gósu's fallk* gård(s)ens folk, *grana's far* husbonden i granngården; *del-bys* till by(n), *del-fjorkas* till kyrka(n), *del-matnas* till marknad(en), *del-mós* till mods o. s. v.;

2) genom *hana's* ock *hana's* framför egarens namn!; dock blott i sing. ock nästan endast framför förnamn (sällan vid tillnamn) samt husdjurs egennamn ock orden *mör* ock *far*: ex. se § 26;

3) genom nominativformen, som sättes efter det egda föremålets namn, vilket då alltid har best. form: *hóvå héstu'* hästens hö, *hilka stnta* flickans hilka, *árvå bænå* barnens arv, *förjgensta pojka* pojkarne's förtjänst, *báså koren* kornas bås;

Ann. 2. Denna vändning begagnas mest vid appellativ, som uttrycka levande varelser, ock häst i plur.²

4) genom sammansättning, om uttrycket har mera allmän betydelse, eller genom en omskrivning med preposition eller relativsats: *stas-gatana* stadens gator, *bolfostran* bordets fötter, *anförrar fo-salskapa* sällskapet's anförare, *lövå po tréå* trädens löv, *væða ti gæva* gåvans värde o. s. v.

Ann. 3. Då s icke hör till de konsonanter, som i regeln falla bort som slutjud, är det troligt, att gen. på s aldrig varit så rotfäst i målet som i rspr. (y.-fsv.). När gen. på -ar förlorade sitt r, uppstodo slitningar, ock även gen. på -s kom därigenom småningom ur bruk. Säkerligen har ock förblandning uppstått mellau gen. sing. på -a(r) ock gen. pl. på -a³. I mom. 3 här ovan har man tydligen ännu kvar den gamla ordställning (isl. *kennimenn kirkjunnar*, *kringla helmsins* o. s. v.), vilken rspr. förlorat.

§ 30. Av dativen kvarleva ännu icke få spår. Helt naturligt är det av den best. formen vi i sing. kunna vänta att finna igänkännbara sådana, ty i den obestämda, som ändades på vokal, måste ändelsen hos långstaviga lagenligt falla bort.

¹) Jfr isl. *nema blöðrefillinn hans Vagus kómi við mik líttat í góer* (Jomsv. 75,15).

²) En verklig gammal gen. pl. föreligger väl i uttrycket: *kut by(a)-mæla* jfr fsv. *bya mællum*.

³) Hos kortstaviga skulle ju a kvarstå ock gör så faktiskt i sammansättningar: *vevæsel* isl. *vegaskil*, *lamalyt* lytt, lam; men även *vækast* isl. *viðarkost*, *vælas* isl. *viðarhlass* ock t. o. m. *vævasin* råvskinn.

1) För mask. är dat.-ändelsen *-om* eller, när ordet i obest. nom. ändas på vokal, *-nom*: *t: bétom* i båten, *légst-åt beyanom* längs efter bågen, *po gólom* ute på gården, *ot héstom* åt hästen, *po lónom* på logen, *néa sýnom* nere på sjön o. s. v. i allmänhet av mask., ehuru formen förefaller något gammaldags ock vanligen utbytes mot best. nom. Någon gång, ehuru sällan, förekommer formen *-om* i plur. ock då, såsom naturligt är, även i fem. ock neutr.: *mélà hanom* mellan händerna, *mélà fingrom* mellan fingrarna, *han gáv-à ot bénom* han gav det åt barnen. Akcenten tyckes i pl. alltid vara gravis, i sing. oftast akut (stundom vacklan: *útà gólom* l. *gólom*, *ot skojom* till skogs, vilket dock möjligen kan vara pl.).

Amm. Den omständigheten, att akcenten är olika uti sing. ock plur., gör, att jag måste förutsätta en olika utveckling hos dat. i de bägge numeri. Jag antar, att sing. *hestom* är uppkommet genom synkope av *hestinum*, men pl. *hestom* genom apokope av *hestumín* (se vidare härom i exkurserna). Att verkligen olika utveckling föreligger, tyckes bevisas därav, att enstaviga mask., som ändas på vokal, få olika former: sg. *sýnom*, pl. *sýom*.

2) Även hos feminina är best. dat. sg. icke alldeles sällsynt. Den har här änd. *-an* (← *unni*), alltid i förening med gravis: *útà marcan* ← *mörkunni*, *néði vakan* ← *vokunni*, *ém-i gagan* ← *göngunni* en åt gången, en i sänder¹. Även av orden *staj*, *spaj*, *saj* förekommer formen ock kan utan tvivel bildas på vilket fem. som helst, men är ej fullt lämplig, då den alldeles sammanfaller med best. pl. Hos kortstaviga svaga skulle formen ändas på *-an*: *t: lédan* ock sammanfaller då med den allmänna formen för best. sing. Hos de starka fem., som i målet ändas på vokal (genom bortfall av *d*), har man stundom en best. dativ på *-n*: *útà hen*, *ópà lyn*, vilka former säkerligen motsvara isl. *heiðinni* ock *hlíðunni*. Vanligare äro dock *héa*, *há*.

Best. dat. pl. ändas på *-om* (se föregående mom.).

3) Hos neutr. är en best. dat. sg. på *-an* (← *-inn*) ock med gravis genomgående bruklig vid sidan av best. nom. på *-a*, t. ex. *ópåt barjan* uppför bärget, *po bólan* på bordet, *ot bönan* åt barnet, *bóti fjalan* från fjället, *néa golván* på golvet, *ópà lanán* på landet (motsats: i sjön), *t: ríkan*² i riket o. s. v.

¹) Nom. *gaj* är i målet st. fem.; isl. har *gangr* m. ock *ganga* f.

²) Det heter t. o. m. *t: bóan* (i boet) isl. *búinu*, men i Dalalagen *bonu* (Brate s. 8).

Annand ändelse får blott ordet *hövu*, som kommer att beta *hövan*, motsvarande ett isl. *höfu(ð)mu* med akcent på andra stavelsen (jfr § 23, anm.).

§ 31. En särskild vokativform på *-a* med akut akcent¹ förekommer av orden *páp, mátt, poyk, stítt* (flicka) ock tillfälligtvis väl även av andra ord: *pápá, poyká* o. s. v. Tvåstaviga förnamn, som annars hava gravis, få i vokativ akut: *áttá, míná* o. s. v.

D) Genus.

§ 32. Tack vare den omständigheten, att målet för 3 pers. pron. icke har någon form motsvarande rspr. *den*, utan endast *han hon hæ*, ock framför allt i följd av att suff. artikeln har olika former för alla tre genera, är uppfattningen av genus ännu livlig. I allmänhet hava orden samma genus i målet som i isl.; detta stundom i strid med rspr. Exempel på växling i kön saknas dock visst icke. Jag har antecknat åtskilliga fall, som här exempelvis må anföras. Oftast torde växlingen vara föranledd av systemtvång vid böjningen.

1) Isl. m. = dfs. f.:

a) några urspr. i-stammar, där genusväxlingen torde ligga på isl. sida²: áburðr *æbél*, skurðr *ætl*, stuldr *stod*;

b) en del långstaviga svaga: blómi *blóm* o. s. v. (se § 6, anm. ock exkursen om pluraländelsen);

c) en del enstaka ord: *gongr* (även *ganga* f.) *gag*, *fetill* *fál*³, *heggr* *hag*, *kraptr* *kraft*.

2) Isl. m. = dfs. n.: viðir *ví(d)*, þyrnir *tæn* (se § 5, anm.), arfr *arv* (även m.), bólstr *bóstr*, brunnr *brøn*, gnýr *gy*, láss *læs*, ljóstr *júst*.

3) Isl. f. = dfs. m.:

a) alla enstaviga fem. med vokalslut utom orden *ko* ock *frú*. Orsaken till genusövergången är här påtagligen att söka

¹) Man måste ju ofrivilligt komma tänka på grek. *πάτεσ* ock den gamla rörliga akcenten. För övrigt är det mycket naturligt, att just vok. skall hava akut.

²) N:n Isl. gram. § 306.

³) Se ljudl. s. 102, not 3.

i den bestämda formen (se § 21, anm. 2). De båda nämnda undantagen räddades genom sitt naturliga genus. Ex. äro följande: á æ, brú *brø*, kló *klø*, rá *rø*, skrá *skrø*, slá *slø*, tá *tø*, trú *trø*, prá *prø*, øy ø.

b) en del enstaka ord: beit *beitt*, egg *egg*, ermr *ermm* (även f.), gjøf *jev*, grein *greim*, rist *vrst* (även f.), fsv. snøf *snøð*, sótt (*gul-*)*søt*, tíð *tí* (sällan f.), þøll *tal*, tjørn *jsan*; gleði *gløde*.

4) Isl. f. = dfs. n.: nøf *nøv*, støð *støð*, þørf *tarv*, vørn *vørn*; fiski *fisk*, snilli *snill*, þykkja *týffs*.

5) Isl. n. = dfs. m.: høust *høst*, sumar *semar*, vár *vør*¹⁾; blóð *blø*, ský *sy*, kveld *kval*.

6) Isl. n. = dfs. f.: gjald *jal*, hóns *høns*, lqun *løn*, frost (friost Rydqv. II, 113) *frøst*.

§ 33. I ett ock annat av ovanstående ord kan väl genusövergången bero på inflytande från rspr.; men detta inflytande får ej skattas mycket högt, ty målet stämmer ofta med isl. mot rspr., t. ex.:

dfs. bøs m.	isl. bæss m.	rspr. bås n.
<i>stal</i> m.	<i>stallr</i> m.	<i>stall</i> n.
<i>bør</i> n.	<i>búr</i> n.	<i>bur</i> m.
<i>jên</i> m.	<i>einir</i> m.	<i>en</i> f.
<i>væg</i> m.	<i>veggr</i> m.	<i>vægg</i> f.
<i>njuran</i> n.	<i>nýra</i> n.	<i>njure</i> m.

Isynnerhet är detta fallet med kortstaviga svaga subst., av vilka många, som fordom varit mask., i rspr. blivit fem. eller vackla, men i målet kvarstå som mask.: *skøda*, *sweda*, *heta*, *fløta* (flotta), *vøra*, *føra* m. fl.

§ 34. Vacklande genus förekommer någon gång, t. ex. *arm*, *vrst*, *tí*, som äro både mask. ock fem. Särskilt anmärkningsvärt är ordet *ðer*, som i sing. kan vara både mask. ock fem., men i pl. endast mask.: *ðer* best. *ðerø* l. *ðerà*, pl. *ðerø* best. *ðerana*.

¹⁾ Då målet har *ot høstan* till hösten, *ot sømran* till sommarn, *ot vøran* till våren, alla med gravis (ock förmodligen analogiskt efter dessa *ot vintøran* till best. nom. *vintøan*), ser det nästan ut, som om dessa ord urspr. varit neutra ock best. dat. (§ 30,3) hade förmedlat övergången till mask. Formerna kunna dock möjligen även annorlunda förklaras.

II. ADJEKTIVEN.

§ 35. Adjektivböjningen är i målet invecklad, i det man har att giva akt icke allenast på deklination (i genus ock numerus) ock komparation, utan även på bestämd ock obestämd form samt på adjektivets ställning såsom självständigt (utan följande subst.) eller såsom förenat (med ett följande subst.).

A) Positiven.

a) Obestämd form i självständig ställning.

§ 36. För adj. i denna ställning kan man i målet urskilja en grupp av böjliga ock en annan av oböjliga ord.

1) Neutr. sing. bildas genom tillägg av *t* eller, hos enstaviga som ändas på vokal, *t*:

α) sg. m. f. <i>kvik</i>	neutr. <i>kwikt</i>	pl. <i>kwik</i>	}	Plur. har cirkumflex.
<i>brugn</i>	<i>brugt</i>	<i>brugn</i>		
<i>styv</i>	<i>styft</i> ¹	<i>styv</i>		
<i>juv</i>	<i>juft</i> ²	<i>juv</i>		
<i>stör</i>	<i>stöt</i> ³	<i>stör</i>		
<i>sör</i>	<i>söt</i> ⁴	<i>sör</i>		
<i>varm</i>	<i>vart</i> ⁵	<i>värm</i>		
<i>mörk</i>	<i>möt</i> ⁶	<i>mörk</i>		
<i>gul</i>	<i>güt</i> ⁷	<i>göl</i>		
<i>rau</i>	<i>rökt</i> ⁸	<i>rau</i>		
β) <i>grå</i>	<i>gröt</i>	<i>grå</i>		
<i>lê</i> (led)	<i>let</i>	<i>lê</i>		

¹⁾ Ljudl. § 83.

²⁾ Ljudl. § 107, 2.

³⁾ Ljudl. § 93.

⁷⁾ Ljudl. § 103, anm.

²⁾ Ljudl. § 78, 1.

⁴⁾ Ljudl. § 107, 1 b.

⁶⁾ Ljudl. § 144.

⁸⁾ Ljudl. § 90.

γ) sg. m. f. <i>gamal</i>	neutr. <i>gamat</i>	pl. <i>gamal</i>
<i>sprækår</i> ¹	<i>sprækåt</i>	<i>sprækar</i>
<i>tøku</i>	<i>tøkut</i>	<i>tøku</i>
<i>lede</i>	<i>ledet</i>	<i>lede</i>
<i>farkan</i>	<i>farka(n)t</i>	<i>farkan.</i>

2) Oböjliga äro de, som ändas på *-at* (ljndl. § 74) l. *-t*: *gowwat*, *krokut*, *vinstarhant* o. s. v.; part. pret. *kala*, *jsøft*, *trod*, *fene* (kallad, köpt, trodd, funnen), samt *ype* (öppen), ock oftast adj. på *-an*: *etan* ätbar, *jsetan* kittlig; någon gång dock neutr. *etant* o. s. v.

Anm. 1. Adj. *rad* brukas ej i neutr.; *dyr* har n. *dut* (ljndl. § 55,3); *gø* n. *get*; *litt* n. *litat* pl. *smø*.

Anm. 2. I denna adjektivböjning är det blott plur. som erbjuder svårigheter för den historiska förklaringen. Mot isl. *sjúkir*, *sjúkar* hade man i målet väntat **súka* ock icke, såsom formen dock heter, *súk*. Att utgå från ack. mask. måste ju vara alltför vågat, då det gäller adj. i predikativ ställning. Lättast vore man hulpen genom det antagandet, att i nom. pl. mask. det ursprungliga *r* aldrig vunnit fast fot i målet.

b) Bestämd form i självständig ställning.

§ 37. När adj. begagnas substantiviskt, får det i målet best. postpositiva artikeln

sing. m. *-an*, *-n*, fem. *-a* (*-na*), neutr. *-a* ock pl. *-an*, vilka ändelser läggas till obest. mask. sing.

För tillfogandet av denna artikel gälla samma regler som för artikeln hos subst. (§§ 18 ock 19); blott med den skillnad, att i sing. mask. de adj., som ändas på *n*, få artikelformen *-an* (jfr § 19,3), samt att akcenten är gravis resp. cirkumflex överallt, utom hos de enstaviga, som ursprungligen² ändas på vokal:

sing.		pl.	
m. <i>kwikan</i>	f. <i>kwika</i>	n. <i>kwika</i>	<i>kwikan</i>
<i>jupan</i>	<i>jupa</i>	<i>jupa</i>	<i>jupan</i>
<i>rouwan</i>	<i>rouwa</i>	<i>rouwa</i>	<i>rouwan</i>
<i>bragnan</i>	<i>brugna</i>	<i>brugna</i>	<i>bragnan</i>

¹) Det nominativa *-r* tyckes hava blivit rotfast i orden *vélitår* isl. *valtr* ock *sprækår* isl. *sprækr*.

²) De ord, som genom förlusten av *d* fått vokalslut, hava däremot cirkumflex: *ræn* den röde o. s. v.

sing.			pl.
m. <i>təkutŋ</i>	f. <i>təkuta</i>	n. <i>təkuta</i>	<i>təkuten</i>
<i>hŋ</i>	<i>hŋa (hla)</i>	<i>hŋa</i>	<i>smŋån</i>
<i>runan</i>	<i>runa</i>	<i>runa</i>	<i>runan</i>
<i>stŋ</i>	<i>stŋra</i>	<i>stŋra</i>	<i>stŋran</i>
<i>gŋn</i>	<i>gŋla</i>	<i>gŋla</i>	<i>gŋlan</i>
<i>grŋn</i>	<i>grŋå</i>	<i>grŋå</i>	<i>grŋån</i>
<i>blŋn</i>	<i>blŋå</i>	<i>blŋå</i>	<i>blŋån.</i>

Anm. 1. Bruket av denna form är huvudsakligen inskränkt till enstaviga adj., ehuruval även de tvåstaviga kunna hava den. Plur. begagnas ej mycket, sannolikt därför att den vanligen sammanfaller med m. sing.

Anm. 2. Såväl *gravis* i t. ex. *kwikån* (jfr däremot *héstŋ*) som ock cirkumflexen i *gŋn*, *stŋ* o. s. v. visa tydligt, att man här har att göra med en ursprungligen tvåstavig form, d. v. s. med adjektivets svaga. Utvecklingsgången måste för övrigt hava varit *gŋli* → *gŋl* + *n* → *gŋn*, ock icke *gŋli* + *n* → *gŋn*. Tillägget av *n* är således yngre än slutljudslagen, ock då så är, kan den gamla formen för obest. ack. sing. icke direkt hava givit upplag till målets best. form. Se vidare i exkursen om bortfall av *n*.

c) Obestämd form i förenad ställning.

§ 38. När adj. står i förening med ett subst. i obest. form eller syftar på ett underförstått sådant¹, kan det behandlas på två sätt.

1) Vanligen fogas obest. art. såsom obetonat suffix efter det i obest. form böjda adj. De härigenom uppkomna formerna begagnas i målet, ej blott där rspr. har obest. artikel, utan även där rspr. saknar artikel, t. ex. *han had kálŋ mat*;

(en) <i>kwikån</i>	<i>pojŋ</i> l. <i>stŋnt</i>	(e) <i>kwiktè</i>	<i>bŋn</i>	(a) <i>kwika</i>	<i>bŋn</i>
	<i>stŋ</i>		<i>stŋtè</i>		<i>stŋra</i>
	<i>snálŋ</i>		<i>snáltè</i>		<i>snala</i>
	<i>prakten</i>		<i>praktete</i>		<i>praktea</i>
	<i>jeran</i> (girig)		<i>jerate</i>		<i>jerua</i>
	<i>varŋsanen</i>		<i>varŋsente</i>		<i>varŋsena.</i>

Anm. 1. Preposit. obest. art. kan utelämnas, men i regeln förekomma både denna ock den postpositiva. I sing. kunna undantagsvis

¹) I detta fall måste i målet alltid indef. pron. *en* tilläggas: *en kwikån en*, där således ordet *en* ingår tre gånger.

ändelserna *an* ock *e* försvinna, men aldrig ändelsen *a* i plur. Akcenten kan hos tvåstaviga i plur. vara både gravis ock akut, tydligen därför att denna adjektivform blott förekommer i satsens inre, ock där kan cirkumflexen hos adj. ej fullt göra sig gällande.

Ann. 2. Uttryck sådana som *stor en man* eller t. o. m. *en stor en man* äro ju ej obekanta i msv. Från dylikt uttryckssätt måste målet närmast ha utgått, ty formen stämmer alltigenom med obest. art. (även i pl.). Ehuru formen så till vida förräder sig som en nybildning, tyckes den dock delvis gå tillbaka åtminstone till 1500-talet, ty BURE (Sunl. s. 47) har från Ångm. *källin mat* d. s. *käl'n mat*. Se vidare uti kursen om bortfall av *n*.

2) Stundom kan adj. genom juxtaposition sammanflyta med subst. ock blir då oböjligt: *en blåfläck* en blå fläck, *en votmyr* en våt myr, *e storbarn* ett stort barn, *na storhéstå* några stora hästar o. s. v.

d) Bestämd form i förenad ställning.

§ 39. Det adjektivförhållande, som skulle kunna betecknas såsom bestämd förenad (attributiv) ställning, uttryckes i målet i regeln genom juxtaposition, varvid adjektivets grundform blir oförändrad, men subst. får best. postpositiv artikel samt vanligen akut (även om det annars har gravis), t. ex.

<i>stor-héstn'</i> den stora hästen	<i>ren-gólvå</i> det rena golvet
<i>gam-lon'</i> den gamla logen	<i>roska-jérnå</i> det rostiga järnet
<i>ny-ákån</i> den nya åkern	<i>vot-kléå</i> de våta kläderna
<i>stor-vikå</i> den stora viken	<i>blå-flákå</i> de blå fläckarna
<i>lil-stintå</i> den lilla flickan	<i>söta-hånran</i> de sotiga händerna
<i>jup-idån</i> den djupa viken	<i>rå-hilkån</i> de röda huvuddukarna.

§ 40. Enligt målets lagar måste den slutande vokalen i adjektivets gamla best. form falla bort efter lång rotstavelse. Den bortfallna stavelsen skulle visserligen ersättas genom cirkumflex på rotstavelsen, men denna cirkumflex måste åter i sin ordning försvinna vid sammansättning (jfr *pån*, men *pan-skaft* o. s. v.). Något ex. på ett enstavigt adj. med kort rotstavelse finner jag ej. Det *u*, som framträder i ovanstående ex. *roska*, *söta*, hör till grundformen ock motsvarar vokalen i avledningsänd. *-ugr* eller *-öttr* (ljudl. § 74). Målets form kan således, i vad angår adj., sägas vara regelbundet utvecklade ur den gamla

¹⁾ Adj. *gamal* förkortas i detta fall alltid till *gam*.

svaga adjektivformen, ock utvecklingen har fortgått på en väg, som redan förut var känd, nämligen sammansättningsens (t. ex. *miðgarðr*, *miðsumar*, *rauðkinni*, *gráfeldr*, *grávalr* o. s. v.).

e) Den relativa positiven.

§ 41. Förutom de former av positiven, som redan behandlats, har målet ännu en annan, som ej rätt väl kan få plats bland dessa. Denna form, som ändas på *-a* i alla genus ock numerus, är på grund av sin betydelse att anse som en särskild komparationsgrad, i det att den i allmänhet angiver en »ganska hög grad». Den kan ibland återgivas med riksspråkets best. form på *-a*, men har i målet långt vidsträcktare användning. Ex.

stora kar en ganska stor karl (jfr »han är stora karlen»)

goda styfsa dit goda biten dit (om väglängd)

vakra stinta en ganska vacker flicka

toya storn en ganska tung sten

snala bænà ett ganska snällt barn

gq(d)a akra rätt stora åkrar

høya vøyan rätt höga vågor o. s. v.

Stundom kan betydelsen något skifta:

ha ja rata karana det är just de rätta karlarna (iron.)

nédà blæa júpà (l. *jupan*) ned i själva det blåa djupet

ha ja rema vaþna det är bara (rent) vatten.

I detta fall får adj. särdeles stark betoning.

Anm. Då denna adjektivböjning blott förekommer med ett subst. i best. form ock dessutom alltid har gravis, kan det ej vara tvivel om att man här har för sig den gamla svaga adj.-formen. Men huru har slutvokalen kommit att kvarstå?

§ 42. Möjligtvis har målet kvar en räst av den gamla svaga böjningen även i vokativ användning framför pers. pron.: *jsérà-dey* kära du, *snalà-dey* snälla du, *sétà-je* söta Ni, o. s. v. Orsaken till att adjektivets slutvokal bevarats, är väl då att söka däri, att den här på visst sätt kommit i inljud.

B) Komparativ ock superlativ.

§ 43. Vid den regelbundna komparationen bildas komp. på *-ara* ock supl. på *-ast*, t. ex.

<i>jup</i> djup	<i>jupara</i>	<i>jupast</i> ¹
<i>gō</i> god	<i>gōara</i>	<i>gōast</i>
<i>varm</i> varm	<i>varmara</i>	<i>varmast</i> .

§ 44. Oregelbundet kompareras i målet följande adjektiv:

<i>grop</i> grov	<i>grévèr</i> l. reg.	<i>gröfst</i> l. reg.
<i>lay</i> lång	<i>lâyår</i>	<i>lâgst</i>
<i>og</i> ung	<i>ôyår</i>	<i>ôgst</i>
<i>stør</i> stor	<i>stóra</i> l. <i>stør</i>	<i>støst</i>
<i>toy</i> tung	<i>tôyår</i>	<i>tôgst</i>
<i>trag</i> trång	<i>trâyår</i>	<i>trâgst</i>
<i>høy</i> hög	<i>hâyår</i>	<i>høkst</i>
<i>bra</i> bra	<i>bátår</i> <i>vílår</i> <i>arjara</i> ²	<i>bast</i> <i>arjast</i>
<i>dåle</i> dålig	<i>sámår</i>	<i>samst</i>
<i>foṭ</i> fort	<i>fōlara</i> l. reg.	<i>fōlest</i> l. reg.
<i>gamal</i> gammal	<i>álår</i> l. reg.	<i>alst</i> l. reg.
<i>jēlak</i> elak	<i>vára</i> l. <i>var</i>	<i>vâst</i>
<i>litj</i> liten	<i>mínår</i>	<i>mínst</i>
<i>ner</i> nära, kort	<i>nemara</i>	<i>nemast</i>
<i>sen</i> sen	<i>semara</i>	<i>sist</i>
<i>små</i> små	<i>smédår</i>	<i>smest</i>
<i>våhår</i> vacker	<i>féyår</i> l. reg.	<i>fekst</i> l. reg.

Vidare *frammar framst*, *mar mast*, *nedar nedast*, *onar onast*, *yter ytast*, *øvar øvast*. Dessa komparativer förekomma blott vid sammansättning: *frama-siå* den främre sidan, *mar-vådgån* den inre väggen, *yter-tåkhå* det yttre taket o. s. v., men superlativerna kunna även stå predikativt. Vid sammansättning blir akcenten densamma som i svenska ordet huvudsaken. Även en svag form *framra*, *marra* etc. finnes.

1) Övergången *ast* → *ast* enligt ljudl. § 74,2.

2) Kan ej vara annat än isl. *argr*, som till bet. förbättrats.

§ 45. **Komparativen** är i målet ohöjlig, utom i best. fristående ställning. I detta sista fall blir ändelsen i sing. m. *-(a)ran*, f. *-(a)ra* l. *-(a)rana*, n. *-(a)ra* l. *-(a)rane*, t. ex.

m. <i>jetaran</i>	f. <i>jetarana</i>	n. <i>jetarana</i> lättare
<i>lagran</i>	<i>lagra</i> l. <i>lagrana</i>	<i>lagra</i> l. <i>lagrana</i> längre
<i>togran</i>	<i>togra</i> l. <i>tograna</i>	<i>togra</i> l. <i>tograna</i> tyngre
<i>storan</i> l. <i>storn</i>	<i>stora</i> l. <i>störana</i>	<i>stora</i> l. <i>störana</i> större
<i>framran</i>	<i>framra</i> l. <i>framrana</i>	<i>framra</i> l. <i>framrana</i> främre.

Pluralen, som skulle bli lika med sg. m., brukas sällan, t. ex. *smedran*. Ävenså begagnas ej gärna f. ock n. av komp. på *-ara* i denna form, utan de omskrivas vanligen med en relativsats.

Anm. I ovan anförda ändelser återfinner man utan svårighet den postpositiva best. artikelns former *-an*, *-a*, *-a*. För de längre formerna *-ena* ock *-ane* i fem. ock n. måste man antaga, antingen att *-an* blivit övertärd från mask., eller ock att detsamma i målet tillhör komparativens grundform, som således en gång skulle hava varit *-(a)ran* (jfr ljudl. § 71 anm. 3).

§ 46. **Superlativen** böjes efter samma regler som pos., ehuru i obest. självständig ställning i neutr. intet nytt *t* kan tilläggas till det redan förhandenvarande. I obest. förenad ställning förekommer sup. naturligen icke. Ex.

Obest. självst.: sg. m. *støst*, f. *støst*, n. *støst*, pl. *støst*.

Best. » *støstn*, *støsta*, *støsta*, *støstan*.

Best. förenad: *støst-* med följande subst. i best. form: *ein o støst-karana* en av de största karlar o. s. v.

När supl. föregås av det determinativa *den da* ock åtföljes av ett subst., får den ändelsen *a* (en räst av den svaga formen): *den støsta kar*, *ja sit* den största karl, jag sett; *da støsta karana*, *ja sit* o. s. v. Men däremot *den støstn*, *ja sit* den störste, jag sett o. s. v., när intet subst. följer.

III. RÄKNEORDEN.

§ 47. Grundtalen hava följande form: *em, jsvø, tre, fyra, fem, seks, sy, ota, ma¹, tia¹, alva, tolv, tretan, fjotän, famtan, sekstan, sätan, atan, nitän, jsvæ, tretta, fojta, famtta, sekstia, sätta, ota* l. *otetia, nitia, hanra, túsøn*.

Räkneordet för ett kan böjas ock heter: m. *em*, f. *em*, n. *et*, pl. *ema* (ss. indef. pron.). Alla de övriga (med undantag av dem, som ändas på *-an*, samt *túsøn*) kunna antaga ändelsen *-(a)n*. Detta inträffar för *jsvø*, när det föregås av *bage*, ock för de andra, när de föregås av ordet »alla»: *bage jsvøän* båda två, *al triän*, *fyrän²*, *ötän²*, *tölvän*, *jsvæn²*, alla tre, fyra, åtta, tolv, tjugu o. s. v. Formen på *-an* tyckes vara att fatta som en plural, bildad såsom hos fem. subst.

Till räkneorden kunna även räknas: *bage bægge, bø* (i sammanställningen *bø-jsvø*) båda, *e dussen* ett dussin, *an tof* en toft, *e jsvø* ett tjog.

§ 48. Ordningstalen få i självständig ställning, såsom tillbörligt är, alltid best. form:

m. <i>føstn</i>	f. <i>føsta</i>	n. <i>føsta</i>	pl. <i>føsten</i>
<i>anän</i>	<i>anra</i>	<i>anä</i> l. <i>anra</i>	
<i>tredzen</i>	<i>tredza</i>	<i>tredza</i> l. <i>trede</i>	
<i>fjæ³n</i>	<i>fjæla</i>	<i>fjæla</i>	
<i>femtn</i>	<i>femta</i>	<i>femta</i> .	

Såsom *femtn* böjas alla de övriga. I mask. heta de *setn*, *sæantn*, *otantn*, *miantn*, *triantn*, *alafntn* l. *altn*, *totn*, *tratantn*,

¹) Övergången u → a i slutstavelsen enligt ljudl. § 74,2; men varför har ej vokalen i stället fallit bort ock oirkumflex inträtt på rotstavelsen?

²) I dessa fall måste akuten vara sekundär ock överförd från de urspr. enstaviga.

³) Ljudl. § 126,2 d.

*fjötantn, fantantn, sakstantn, satantn, atantn, mtantn, jsyantn, trantantn, föfantn*¹ o. s. v.

I förenad ställning, d. v. s. när ordningstalet åtföljes av subst., försvinner best. art. från ordningstalet ock tillkommer substantivet. Ordningstalet blir då oböjligt: *föst-, anar-, trede-, fjæd-, fant-, set-, syant-dagen* etc. Samma form förekommer ock, men då med cirkumflex, där sådan kan stå, när vid angivande av ålder ordet »år» utelämnas: *ti fjæd, ti sét* i fjärde, i sätte (året) o. s. v.

Föregås ordningstalet av determinativet *dan da*, ändas det oföränderligen på *-a*: *dan fösta kvin, ja sag* den första kvinna, jag såg.

§ 49. Distributiva bildas genom tillägg av ordet *var*: *tri var, fyra var* o. s. v. »Var annan» heter *anvar* (framför subst. *ánvår*), var tredje stock *tredevar stak* o. s. v.

Rspr. i sänder motsvaras av *em-sán*² (isl. *senn*): *em em-sán* en i sänder o. s. v., men kan ock heta *sánær* (isl. *i sennr*).

Mångfaldighetstal bildas på *dubal*: *tri-dubal* o. s. v. I *tri gag se myjse* tre gånger så mycket o. s. v.

Bråktalen heta: *an halv, an trendel*³, *an fjændel* l. *fjændel, an fant(e)del, an set(e)del* ock sedan på *-ant*: *otant del* o. s. v., utom *aläft* ock *tolft*.

¹) Angående övergången *d* → *t* i detta ock föregående dylika ord jfr ljudl. § 112, där fallet borde hava varit omnämmt. Övergången *u* → *e* i ändelsen *-undi* → *ant* enl. ljudl. § 74,2.

²) Formen *sán* återfinnes också i ordet *altesán* bäst det är, jfr ial. *alt* (er) *senn*.

³) Är väl bildat efter *fjændel* eller kanske av *triantdel*.

IV. PRONOMINA.

A) Personliga pronomina.

§ 50. Första och andra persons pron. ha följande former:

	1:a pers.		2:a pers.	
	Beton.	Obeton.	Beton.	Obeton.
sg. nom.	<i>jag</i>	<i>ja</i>	<i>du</i>	<i>du</i>
obl.	<i>mej</i>	<i>ma</i>	<i>dej</i>	<i>da</i>
pl. nom.	<i>ve</i>	<i>ve</i>	<i>je</i> ¹	<i>je</i>
obl.	<i>os</i>	<i>os (os)</i>	<i>je</i>	<i>je.</i>

I uttrycken *varvora*, *varjara* (vardera av oss, av er) samt *høka(n)vora*, *høka(n)yara* (vilkendera av oss, av er) igäknar man fsv. hvar *vaara*, hvar *idhra*, *holkit wara*². Att ultimavokalen i dessa former kvarstår mot slutljuds-lagen, måste bero på att penultima tidigt blev förkortad i ordets enklitiska ställning³. Jfr § 54, anm. 2.

§ 51. Tredje personen är i målet synnerligen formrik.

1) Betonad ställning:

	mask.	fem.	neutr.
sg. nom.	<i>han</i>	<i>hon</i>	<i>hø</i> l. <i>ha</i> ⁴
gen.	<i>hanš</i> ⁵	<i>hanš</i> ⁶	— ⁷
dat.	<i>hønom</i>	<i>hanar (hon)</i> ⁸	<i>(hø)</i>
ack.	<i>han, hønom</i>	<i>hon (hanar)</i>	<i>hø</i>
pl. nom. dat. ack.	<i>dem</i>	<i>dem</i>	<i>dem</i>
gen.	<i>døras</i>	<i>døras</i>	<i>døras.</i> ⁷

¹) Ljudl. § 45,3.

²) Rydqv. II, 477 ff.

³) Ljudet *o* i *varvora* och *høkavora* kan ju möjligen vara överfört från betonat poss., men vore annars ett gott bevis på den høga åldern hos ljudövergången *vå* → *vø* (ljudl. § 39).

⁴) Begagnas, när ordet står som (relativt) svagt betonat subjekt. Formerna suffigeras dock aldrig.

⁵) Ljudl. § 115,3.

⁶) Ljudl. § 7 anm. 4 b.

⁷) Gen. av tredje pers. begagnas i singularis blott för att uttrycka gen. av nom. propr. (§ 29,2) och som possessiv, i plur. blott som possessiv.

⁸) Jfr fsv. dat. *hennir*.

2) Obetonad ställning:

	mask.	fem.	neutr.
sg. nom.	<i>an, n</i>	<i>a¹, a, na</i>	<i>a, na</i>
gen.	<i>hanſ (an)</i>	<i>hanaſ (a)</i>	— ²
dat. ack.	<i>em, nom, an, n</i>	<i>a, na</i>	<i>a, na</i>
pl.	<i>dem</i>	<i>dem</i>	<i>dem.</i>

Där dubbla former finnas, begagnas de, som börja med vokal, när föregående ord slutar på konsonant (i mask. inträder dock för *an* hällre stavelsebildande *n*-ljud, där så ske kan — se exemplen), ock de, som börja med *n*, nyttjas, när föregående ord slutar på vokal ock är tvåstavigt. Är föregående ord enstavigt ock slutar på vokal, begagnas för *m. -n*, för *f. -a*, för *n. -a*.

Den obetonade formen brukas:

1) dels i mask. ock fem. sg. som prepositiv pleonastisk artikel, varom se § 26,

2) dels ock såsom suffigerad pronominalform. Av denna suffigering gör målet det allra vidsträcktaste bruk. Ex.

nom. <i>fik-àn?</i> fick han?	<i>jsøft-a?</i> köpte hon?
<i>jsøft-n?</i> köpte han?	<i>s[ó-à?</i> slog hon?
<i>føt-r?</i> förde han?	<i>vaka-na?</i> vakar hon?
<i>gå-η?</i> går han?	<i>fik-à?</i> fick det?
<i>s[ó-n?</i> slog han?	<i>føt-a?</i> förde det?
<i>vaka-n?</i> vakar han?	<i>tó-à?</i> tog det?
<i>fik-à?</i> fick hon?	<i>vaka-na?</i> vakade det?

dat.	o.	ack.	<i>han gav-om</i> l. <i>gav-an</i> han gav honom
			<i>han (tò-òm</i> l.) <i>tó-n</i> han tog honom
dat.	o.	ack.	<i>han jsøt-r</i> han körde honom
			<i>han haka-n</i> han hakade honom
			<i>gáv-à</i> gav hänne
			<i>s[ó-à³</i> slog hänne
			<i>bevaka-na</i> bevakar hänne
dat.	o.	ack.	<i>tó-à</i> tog det
			<i>skaka-na</i> skaka det.

¹⁾ Se § 26, not 1.

²⁾ Se not 7 å föreg. sida.

³⁾ *s[ó-à* slog hänne ock det förut anförda *s[ó-à* slog hon? hava utan tvivel samma expiratoriska akcent (akut); men en skillnad finnes, som förefaller mig bestå däri, att frågeformen börjar med en musikaliskt högre ton. I en del andra lika lydande former kan stavelsedelningen utgöra skillnaden, så t. ex. *tón-à?* tog han hänne? ock (*han*) *tó-nà* (vanligen *tó-à*) han tog hänne.

Men icke nog härmed. Även dubbla former, antingen den ena som subj. ock den andra som obj. eller tvänne objekt, kunna på samma gång suffigeras, ock även 1:a ock 2:a persons former komma med i leken. T. ex.

tå-n-å? tog han det? *han gav om-an* han gav honom
slo-a-na? slog det henne? *den*
föt-r-en? förde han honom? *han ga-ma-na* han gav mig det.
bevaku-n-a? bevakarhan henne? *gav-a-da-na?* gav hon dig det?
han gav-a-na han gav henne det *gav-an-a-n?* gav han henne den?

Såsom regel gäller härvidlag, att dativobj. står före ackusativobj. Där tvetydighet skulle uppstå, brukar man dock sätta dativen efter ock då tillägga prepos. *ot*: *gav-an-a ot-å* gav han det åt henne? o. s. v. Som detta sista ex. visar, förekommer den obetonade formen icke allenast efter värb ock andra pron., utan även efter prepositioner: *otvé-å* bredvid henne, *ot-øm* åt honom o. s. v.

Anm. Min åsikt om formernas utvecklingshistoria är redan antydd i § 27 anm. I neutr. *ha* ser jag hit, pøt. De suffigerade formerna kunna ju på grund av fsv. intyg (Rydqv. II, 534) antagas vara ganska gamla. Rörande formen *a* för hon lemnar BURE (Suml. s. 31) en upplysning, då han »ur Bottnen» anför frasen »huruahait = huru hon heter».

B) Reflexiva ock reciproka pronomen.

§ 52. Som reflex. pron. begagnas för

- 1:a pers. (*mej* l.) *ma*, pl. *og*;
 2:a pers. (*dey* l.) *da*, pl. *je*;
 3:e pers. (*sey* l.) *sa* både i sg. ock pl.

Som recipr. pron. brukas *varar* varandra.

C) Possessiva pronomen.

§ 53. Poss. pron. stå i regeln efter det egda föremålet, som därvid måste uppträda i best. form. Denna ställning är sannolikt urgammal.

1)	<i>m. man</i>	<i>mijn</i> ¹ l. <i>min</i>	<i>n. mat</i>	pl. <i>mijn</i> ¹
2)	<i>dan</i>	<i>dijn</i> ¹ l. <i>din</i>	<i>dat</i>	<i>dijn</i> ¹
3)	<i>san</i>	<i>sin</i> ¹ l. <i>sin</i>	<i>sat</i>	<i>sin</i> ¹

¹⁾ Cirkumflexen försvinner naturligen, om ordet blir obetonat.

4)	{ beton. <i>vör, vön</i>	<i>vör, vora</i>	<i>vora</i> l. <i>vora</i>	<i>vör (vöran)</i>
	{ obeton. <i>vor</i>	<i>vor</i>	<i>vora</i>	<i>vor</i>
5)	{ beton. <i>jær, jæn</i>	<i>jær, jæra</i>	<i>jæra</i>	<i>jær (jæran)</i>
	{ obeton. <i>jar</i>	<i>jar</i>	<i>jæra</i>	<i>jar</i>
6)	<i>hanş</i>	<i>hanaş</i>	—	<i>dæras.</i>

Liksom i rspr. rättar sig i 1—5 genus ock numerus efter det egda föremålet, däremot i 6 efter egaren. Ex.:

rókån man min rock *skójån vör* l. *vön* vår skog
bókå din din bok *kon vör* l. *vora* vår ko
fingrà dat ditt finger *lånå vora* vårt lån
hesta min mina hästar *hesta vör* våra hästar;
ha jær vön, vora, vora, vöran, det är vår (m. f.), vårt, våra
o. s. v.

Ann. 1. En särskild dativändelse kan någon gång låta höra sig: *po skójem vorem* på vår skog o. s. v.

»Var (av oss) sin» ock »var (av er) sin» heter *vårvör* ock *vårvær* framför det egda föremålet: *ve fik vårvör rok* vi fingo var sin rock.

Ann. 2. Formerna 1, 2, 3 motsvara tämmeligen noga (ljudl. § 18¹⁾ de isländska. I sing. *vör* liksom i fem. *min, din, sin* är cirkumflexen oväntad, men kan vara överförd från pl. eller före paus spontant utvecklade ur den urspr. långa vokalen. Formerna *vön, vora, vora, vöran, jæn* etc. se ut som bestämda former, men kunna även förekomma i förening med ett subst. Kanske innehålla *vön* (ock *vora*), *jæn* (ock *jæra*) reminiscenser av ack. *várn* (våra). Egendomligast är dock neutr. *vora, jæra*, som förutsätta formerna *vårit* ock *jårit* (← *idhrat?*). Här måste best. art. förutsättas ha varit med.

D) Demonstrativa ock determinativa pronomen.

§ 54. Målet har både självständiga ock attributiva former.

a) Självständiga:

1) sg. *han jana*² (→ *håjnå*), *hon jana* (→ *hójnå*), (*hejana* → *hijnå* →) *hinå*, pl. *damjana* denhär, dethär, dehär;

¹⁾ Det är nog ej blott fgutn. som uppvisar formen *senn*, utan denna har troligen en gång varit ganska vida spridd (Brate, Antiqv. tidskr. X, s. 131, not 7).

²⁾ Akcenten kan växla, så att man har antingen *hånjana*, där *jana* är rent enklit. ock obetonat, eller ock *hån-jåna*, där *jana* har biton.

2) sg. *handana, hondana, hadana* → *hana*, pl. *damdana*
dendär detdär dedär;

3) *han, hon, ha*, pl. *dam* — självständigt determinativt.

b) Förenade:

1) sg. *dan, den, da*, pl. *da* — förenat dem. ock determ.;

2) de indeklinabla *jána* ock *dána*, vilka sättas efter ett substantiv ock begagnas som dem.: *rókán jana* denhär rocken, *hésty' dana* dendär hästen o. s. v.

c) Både förenade ock självständiga:

1) sg. m. *tóken*, f. *tóken* l. *tókar*, n. *tóke*, pl. *tóker*¹, vilket begagnas i betydelsen »sådan», »tocken» (när det står adjektiviskt, får det ofta akut);

2) *sama*, motsvarande rspr. *samma*. När det brukas substantiviskt, får det formen *sama em* pl. *sama ema* densamma desamma.

Anm. 1. Såsom dem. adv. begagnas (*'sajna* →) *sína* såhär ock *sadana* → *sána* sådär.

Anm. 2. I formen *jána* igänkänner man lätt isl. *hérna*, som även brukades som dem.² Utvecklingen är regelbunden (ljudl. § 45,2), om man bortser från akcenten ock den egendomligheten, att ändelsen bevarats trots rotstavelens längd. Avvikelsen antar jag hava sin grund däri, att ordet oftast förekom i enklitisk ställning ock därigenom blev kortstavigt, såsom det nu är i *hanjana*³ etc. Detsamma måste då ock vara förhållandet med *dána*, som motsvarar isl. *þarna* (eller rättare ett *þerna*). Akcenten är vanligen akut; men när orden brukas som adv., kan den även vara gravis.

Den förklaring, jag här givit öfver ändelsevokalens bevarande i *jána* ock *dána*, synes mig även kunna utsträckas till formerna *-vora* ock *-jara* i § 50, som även göra undantag från slutljudslagen. Att ändelsen där är *a*, kan till äventyrs ha sin grund däri, att dessa former senare än *-jana* blivit rent enklitiska ock därför hunnit påverkas av en slutljudslagen föregående balanslag⁴, som fordrat *æ* efter lång rotstavelse.

1) Detta pronomem kan ytterligare förstärkas med *jana* ock *dana*.

2) Isl. sjå *hérna* denhär, *þetta hérna* dethär; *þorðkerit hérna* = *þetta þorðker* o. s. v. (Fritzn.²).

3) Känslan av att orden *voro* sammansatta har bevarat dem från att falla under slutljudslagen för trestaviga (ljudl. § 71); jfr *armþeyja* o. s. v., där senare leden likaledes är kortstavig. Troligt är dessutom, att de haft biton på slutvokalen, eftersom sådana sammandragningar som *sáðaná* → *sána*, *háñjaná* → *háñná* förekomma.

4) Håla.-L. visar åtminstone en tendens åt sådant håll. Vid en räkning, som jag gjort i en del av densamma, har jag funnit 59 a hos kortstaviga mot blott 15 a hos de vida allmännare långstaviga, som där-einot i regeln hava *æ*.

Av övriga demonstrativer äro blott *tøkar* och *tøker* anmärkningsvärda. Varför *r* här bevarats och huru det kunnat intränga i nom. fem. sing., är svårt att bestämna (jfr dock exkursen om *r*-bortfallet).

Adv. *sínà* och *sánà* äro bildade av *se* (obeton. *sä*), som är målets form för rspr. *sä*, samt *jánà* och *dánà*.

E) Relativt pronomen.

§ 55. Målets enda relativ är *som* (obet. *som*) som. När relativet styres av en prep., sättes denna sist i satsen. Undantagsvis torde gen. *vaş* förekomma: *den kar, ti vaş hus han (h)a vyre den karl, i vars bus han har varit o. s. v.*

F) Interrogativa pronomen.

§ 56. Såsom interr. har målet:

1) *vam*, gen. *vams* — brukas självständigt;

2) sg. nom. dat. ack. m. *hókàn*, f. *hókàn* l. *hókår*, n. *hókà*; gen. *hókàns* och pl. *hókår* l. *hókèr* — både självst. och förenat;

3) det oböjliga (*va*,) *va* vad, vilket som självst. förekommer blott i neutr. sg., men i förenad ställning kan förekomma både i m., f. och n. samt i pl., t. ex. *va stem* vilken sten, *va köft* vilken kofta, *va hešta* vilka hästar;

4) sg. m. f. *vafør-em*, n. *vafør-et* pl. *vafør-ema* eller, med värbet inskjutet, *va (jær-a) før em*, pl. *va-før-a ema*, vilka former äro självständiga; samt sg. m. f. *váfør* l. *váføn*, n. *váfør* l. *váfør-e*, pl. *váfør* l. *vafør-a*, som begagnas förenat: *váfør kar* l. *váføn kar* vilken karl, *váfør* l. *vafør-a kara* vilka karlar o. s. v.;

5) *hø* — förekommer blott i enstaka uttryck, t. ex. *hø mo vata* ho kan veta.

Anm. 1. Interr. adverb äro *vana* varifrån (fht. *hwānan*), *vaş* varest eller varthän (fsv. *hvaris*). Ofta inledes en fråga med konj. *høt* huruvida (isl. *hvárt*, jfr ljudl. § 39 och 91): *høt? ska ge* skall han gå? (I. jag undrar just, om han skall gå).

Anm. 2. Rörande formerna *hókår*, *hókèr* må jämföras *tøkar* samt *nayar* och *anar* (§ 57,4 och 7). I *váføn*, *vafør-e* och *vafør-a* återfinner man obest. artikeln, som fogats till på samma sätt som hos adj.

G) Indefinita pronomen.

§ 57. Dessa äro ganska talrika.

1) *han, an, n* (*n, n, n*)¹ — begagnas självständigt i betydelsen »man»: *han jet lös, sém-àn alar het-a* man måste låtsa, som (om) man aldrig hörde det, *jéşu vil leva, no jétu` arbest* (är så att =) om man vill leva, nog måste man arbeta.

2) Sg. mask. ock fem. *em*, neutr. *et*, pl. *ema* — begagnas nästan som eng. *one* vid adj. (samt vid pron. *tøken* ock *sama*), då de syfta på ett förut nämnt eller känt subst., dock aldrig när adj. står i best. form: *an støn ein*² en stor sådan, *an tøken ein* en sådan, *a jút-à ema* fula sådana, *ve ha prakte-a kô, man dem ha dogle-a ema* vi hava präktiga kor, men de hava dåliga o. s. v.

3) Även pl. *tøker* kan förekomma såsom indef.: *ha-je tøker* ha Ni dylika? I sg. måste *em* tilläggas.

4) Sg. mask. *náyàn* l. *nan*, fem. *náyàn* l. *náyår* l. *nan*, n. *náyå* l. *na*³, pl. *náyår* l. *na*, som i betydelsen »någon, något, några» kan förekomma både förenat ock självständigt. Akcenten kan i särskilda ställningar bliva gravis.

De obetonade formerna sg. m. f. *nan*, n. *na* ock pl. *na* begagnas mest såsom ett slags partitiv artikel ock förekomma mycket ofta (§ 25 anm.).

5) Sg. mask. *yan*, fem. *yan* l. *yår*, n. *ya*, pl. *ya* (l. *yår*?) — brukas såsom rspr. ingen.

6) Av det gamla *hvårr* (hvarr) kvarstå åtskilliga spridda ræster:

¹) Att här fatta *an* (jfr obest. art.) såsom det ursprungliga ock återföra detta pron. på *einn* samt anse *han* som en sekundär form, övertörd hit genom förmedling av det pers. pronominet suffigerade former, är måhända säkrast. Men omöjligt är icke, att *han* är grundform, ty även 1:a ock 2:a persons pron. kunna brukas i betydelsen »man». För övrigt må jämföras det av TEGNÉR (Ark. V, 341) från Karlskrönikan anförda uttrycket: *Ån är batre at en tigher ån mena onth then han goth sigher*, där säkerligen både *en* ock *han* äro att anse som indefinita.

²) Här finnes således ordet »en» tre gånger: *en stor en en*.

³) Redan hos BURE (Suml. s. 31) förekommer *na* = något såsom västerbottnisk form.

a) det oböjliga *vqr* i betydelsen »vardera»: *tri vqr, an vqr* (se § 49) ock pl. *vqrvora* (§ 50, anm. 1);

Anm. Denna ordets distributiva betydelse återfinnes i uttrycket *háttá del vaš*¹ hälften var.

b) m. f. *vqnrån* (← ack. *hvárn* + obest. art. *an*), n. *vátè*²: *vqnrån dag* varje dag, *vqnrån hálè* varje hälg, *vátè qv* varje år; jämte dessa former förekomma även *varénda, vaténda*;

c) *vqr-ò ein, vát-ò et* var ock en, vart ock ett, gen. *vaš-ò ens*.

7) Obest. m. (*an*) *ån* (*anar* l. *qr*)³, f. (*an*) *ån* l. *anar* (*qr*), n. (*e*) *ana*⁴, pl. *gran* (isl. *áðrir*);

best. m. *danån* (för *dan anan*, jfr § 19,3), f. *danån* l. *danánra*, n. *danána*⁴, pl. *danáran*⁵. Kunna ock heta *denån, denáran* o. s. v.

8) Blott i neutr. finnes *somt* = en del (till isl. *sumr*): *somt ja(r) bra, o somt ja-dqlet* en del är bra, ock en del är dålig. Oböjlig är likaså pluralen *somle* somliga.

9) »Själv» heter *selv* eller *selvan*. Det sistnämnda tyckes vara bestämd form, men båda begagnas dock promiscue.

10) Det gamla *einka* återfinnes blott i uttrycket *éyk få: éyk få da gagan* högst få (äro) de gånger (då...).

11) Ordet *enda* är för övrigt oböjligt, men kan i självständig ställning få best. formen *endq*, n. *enda*: *dan endq* (*da enda*) *ja ha sit* den ende (det enda) jag har sett o. s. v.

12) *mây* många, *få* få, *flera* flere — förekomma blott i pluralis.

1) Tydligen = *hvárs* ock sålunda hörande till *hvárr*.

2) Då *t* här ovillkorligen förutsätter *r* + *t*, så måste väl också *n* i mask. ock fem. vara *r* + *n* ock formen således återgå till *hvárn*, ej till *hvan*.

3) Formerna *anar* ock *qr* för m. f. begagnas, när obest. artikeln utelämnas: *ja sey som anar qar* jag säger som en viss annan person.

4) *a* → *e* enligt ljudl. § 74,2 ock bortfall av *t* enligt ljudl. § 106,4.

5) Se ljudl. § 129.

V. VÄRBEN.

§ 58. Genom bortfallet av böjnings-r ock ytterligare utjämningar har målet avbördat sig särskilda **personaländelser**¹ utom i imp. plur.

Även skillnaden mellan **numerus** är till stor del uppgiven, men kvarstår dock i följande fall:

1) i imp., där plur. alltid ändas på *-an* l. *-en*:

sg. <i>kal</i> kalla	pl. <i>kalan</i> kallen
<i>fer</i> far	<i>feran</i> l. <i>fyren</i> faren;

2) i pres. ind. hos starka värb ock stundom hos kortstaviga ja-stammar. Sing. är hos dessa enstavig utan cirkumflex, under det att plur. är lika med inf.:

sg. <i>fer</i> far	pl. <i>fera</i> fara
<i>brin</i> brinner	<i>brin</i> brinna
<i>væn</i> l. <i>væne</i> vänjer	blott <i>væne</i> vänja;

3) i pret. med någon vacklan hos enskilda värb av 4:e ock 6:e st. konj., t. ex.

sg. <i>bgr</i> bar	pl. <i>bgr</i> l. <i>bgr</i> buro
<i>fik</i> fick	<i>fig</i> l. <i>fik</i> fingo.

Ann. Supinum akt. stämmer i målet överallt med part. perf., men för pass. har ett särskilt sup. uppstått.

§ 59. **Passivum** bildas i målet genom tillägg av *-(a)s*, vilket sker på tvänne sätt.

1) I första konj. lägges *s* till temavokalen (*a* l. *a*²), ock tempus- ock personaländelser, där sådana finnas, komma att stå efter pass. *s*. I part. pres. pass. står dock *s* efter participialändelsen.

¹) Presens-r finns dock kvar i *ger*, *stgr* ock *jgr* går, står, är. Hos BURZ (Saml. 31) finns bland »Glosor ur Bottnen» även »i hävi», således 2 pl. på *-i*.

²) Detta *a* är i inf. akt. bortfallet ock ersatt av cirkumflex på rotstavelsen, men återinträder i pass.

2) Hos övriga värb tillägges i regeln *-as* (hos starka pret. ock stundom i pres. blott *s*) till motsvarande aktiva form. Personaländelsen i plur. imp. får dock även här plats efter passivmärket.

Sup. pass. är oregelbundet i 1:a konj. ock har (genom avslutning till pret. ind.?) ändelsen *-sa*.

A. Svaga värb.

1:a konjugationen.

§ 60. Denna konjugation (**kalla-konj.**) kännetecknas därav, att pret. ock sup. ändas på vokal såväl i akt. som pass. (§ 59,1).

Den sönderfaller i två skarpt skilda grupper alltefter rotstavelsens kvantitet.

§ 61. Första klassen omfattar värb med urspr. kort rotstavelse. Värbets alla aktiva former (samt part. perf.) ändas på *-a*, utom 2 pl. imp., som ändas på *-an (-an)*, ock part. pres., som ändas på *-an*. Särskild konjunktiv finns icke.

	Akt.		Pass.	Dep.
Pres. sg. pl.	<i>bāka</i>	<i>sēka</i> ¹	<i>bākas</i>	<i>brētās</i>
Pret. » »	<i>bāka</i> ²	<i>sēka</i> ²	<i>bākasa</i>	<i>brētasa</i>
Imp. 2 sg. ³	<i>bāka</i>	<i>sēka</i>	—	<i>brētās</i>
2 pl. ⁴	<i>bākan</i>	<i>sēkan</i>	—	<i>brētasan</i>
Inf.	<i>bāka</i>	<i>sēka</i>	<i>bākas</i>	<i>brētās</i>
Part. pres.	—	<i>sēkan</i>	(<i>sēkanas</i> ⁵)	—
perf.	—	—	<i>bāka</i>	—
Sup.	<i>bāka</i>	<i>sēka</i>	<i>bākasa</i>	<i>brētasa</i> .

På detta sätt böjas t. ex. *bāda*, *gapa*, *klāya*, *prāta*, *rāka*, *skāda*, *sprāka*, *strāma*, *ṣvāra*, *tāla*, *vāka*; *mēka* (mocka), *lēva*, *skēda*; *pēta*, *smēta*; *dayas*, *hoyas*. Gruppen omfattar väl något

1) Betyder »knogar», färdas långsamt.

2) Ljudl. § 71,2, § 72,3 a ock § 100.

3) Akcenten är här ofta akut: *bākā*, *sēkā*, *brētās* (jfr s. 48 not 3).

4) I akt. kan ändelsen utbytas mot *-an*. Även i plur. kan akcenten vara akut.

5) Förekommer blott efter rörelsevärb, särskilt *kōma*: *han kōma sēkan(as)* han kom knogande.

öfver ett hundratal värb, varav säkert hälften har *g* i roten, ganska många hava *g* (isl. *o*) ock ett mindretal har *e*. Endast undantagsvis finner man *a* (*bláda*, *mæta*, *para*, *ráða*: ljudl. § 7 anm. 1) ock *æ* (*stræva* ock *svæva*, ljudl. § 11 anm. 2 c).

Anm. 1. Till denna grupp hava anslutit sig åtskilliga värb, som i isl. gå efter 4:e svaga (*duga*-)konjugationen, t. ex. *gapa*, *læda* (isl. *loða*), *spæra*, *væka*. Inf. ock part. perf. stämde redan med 1:a konj., ock därförotom gjorde den ursprungligen korta rotvokalen (*a*, *ø*) dem lämpliga att övergå till nämnda konjugation.

Från den kortstaviga ja-konjugationen (2:a svaga) har man skenbart fått hit *kræma* isl. *kremja* ock *dæra* isl. *dynja*. Målet har väl i dessa aldrig haft j-avledning.

Anm. 2. Ordet *sema* simma böjes vanligen efter denna konjugation, men har ännu pres. *sem*; likaså *mæta* (*mæta*), som dock ofta har pret. *mæt* (efter 2:a konj.).

§ 62. Andra klassen omfattar värb med urspr. lång rotstavelse. Enligt slutljudslagarna måste slutvokalen falla bort i inf. ock pres. akt.¹, varvid rotvokalen får cirkumflex, utom hos värben på *-ja*, *-la*, *-na*, *-ra* med föreg. annan kons., vilka (med undantag av några på *-ja* ock *-la*, ljudl. § 139,2 e ock 118,3) bliva tvåstaviga. I övriga former bevaras den gamla tema-vokalen, fastän försvagad till *a* (enligt ljudl. § 74,2).

	Akt.			Pass.	Dep.
Pres. sg. pl. ²	<i>kåst</i>	<i>sejal</i>	<i>børe</i>	<i>kåstas</i>	<i>råkas</i>
Pret. » »	<i>kåsta</i>	<i>sejla</i>	<i>børja</i>	<i>kåstasa</i>	<i>råkasa</i>
Imp. 2 sg. ³	<i>kast</i>	<i>sejål</i>	<i>børè</i>	—	(<i>råkàs</i>)
2 pl. ⁴	<i>kåstan</i>	<i>sejlen</i>	<i>børjan</i>	—	<i>råkasan</i>
Inf.	<i>kåst</i>	<i>sejal</i>	<i>børe</i>	<i>kåstas</i>	<i>råkas</i>
Part. pres.	(<i>kåstan</i> ⁵)	<i>sejlen</i>	—	<i>kåstenas</i> ⁵	—
perf.	—	—	—	<i>kåsta</i>	—
Sup.	<i>kåsta</i>	<i>sejla</i>	<i>børja</i>	<i>kåstasa</i>	<i>råkasa</i> .

¹) Det synes mig säkrast antaga, att 1 sg. pres. aldrig haft *r* i målet ock att det är denna person samt den lika lydande 3 pl. som hava besegrat de övriga.

²) *Kastar*, *sejlar*, *børjar*; *kustas*, *råkas*.

³) I avseende på akcenten jfr ljudl. § 72 anm. 1. Förutom av där anförda orsaker kan enstavighetsakcent väl ock vara framkallad av analogi från 2:a ock 3:e svaga konj., som i isl. hava enstavig imp.: *dóm*, *bygg*, *töl* o. s. v., samt från de starka.

⁴) Kan även hava akut.

⁵) *han koma kåstan(as)*; formen har i detta ex. passiv betydelse = han kom kastad.

Till denna grupp höra:

1) de flesta långstaviga på *-la*¹ (undantagna de flesta med *ll*, vilka gå efter 2:a konj.), *-na*, *-ra*: *ból*, *fél*, *grél*, *krél*, *síl*, *mýgal*, *nýgal*, *vakan*, *slakan* slockna, *hinar* hindra, *banar* (← *bendra* bråka);

2) alla de unga värben på *-era*: *hanter*, *huser* husera, *halver*, *rejer* regera;

3) en stor mängd andra värb: *dám* damma, *lógk* lunka, *læn* låna o. s. v.

Anm. 1. Från isl. 3:e svaga (*dóma*-)konjug. hava många värb övergått till denna grupp:

1) alla, vilkas stam i isl. ändas på *d*, *ð* l. t med föreg. konsonant² (undant. förbindelsen *nd*, se § 65): *él* isl. elda, *jél* isl. gerða, *fást* isl. festa, *hámt* isl. heimta, *lóft* isl. lypta, *vánt* isl. vænta o. s. v.;

2) en del enstaka, t. ex. *hamnas* isl. hefna, *kám* isl. kamba, *seyal* isl. sigla, *ræn* isl. reña, *dæv* isl. døyfa, *spár* isl. sperra, *trýg* isl. tryggja.

Anm. 2. Från 2:a svaga (kortstaviga *ja*-) konjug. hava hit övergått *flýtt*³ isl. flytja, *wát* isl. hvetja. Så även *sét* isl. setja, ehuru detta i pres. heter *sat* (utan cirkumflex, jfr isl. set) ock således har kvar en räst av sin forna böjning⁴. Med inf. *-e* (av *-ja*) hör fullständigt hit blott *høre* (isl. byrja *-aða*). Värbet *vile* isl. vilja har pret. ock sup. *vila*, men pres. *vil*.

Anm. 3. Jälpvärbet *lata*⁵ låta har pres. *let*, men pret. ock sup. *lata*, ock det för övrigt starka *koma* har pret. *koma*.

Anm. 4. Av värb med vokalistiskt stamslut finnes det några som höra hit, ehuru de vanligen sakna cirkumflex i inf. ock pres.⁶, nämligen: *frø* fröa, *kry* krya, *ro* roa, *oro* oroa. Däremot hava *skri* skria, *spø* spä ock *jsø* giva sig till tåle (isl. þjá) helt övergått till 2:a konjug.: *skrid*, *spôd*, *jsôd*.

¹) *wil* ock *dél* kunna gå efter denna konj., men hava vanligen pret. *wild* ock *dæld* (jfr isl. hvílda, deilda). *stíl* (giva kreaturen foder) har pret. *stíld* l. *stíla*, ock *kál*, *pól* porla, *rál*, *tríl*, *vól* välla m. fl. hava pret. på *-a*; annars höra de flesta med *ll* till 2:a konj.

²) Orsaken till denna övergång är väl den, att pres. ock pret. blevo lika, vilket annars ej var fallet med långstaviga ord.

³) Angående detta ock följande ord jfr ljudl. § 139,2 e samt anm. 6 därstädes. I anm. bör uttrycket »inflytande från pret.» utbytas mot »in-flytande från pres.»

⁴) Pret. har icke återgångsljud, ock målet stämmer i det avseendet med isl.

⁵) Om rotstavelsens kvantitet se ljudl. § 41,3.

⁶) Sannolikt emedan de vanligen stå reflexivt eller äro åtföljda av betonad prep., t. ex. *kry del-sa* krya till sig o. s. v.

2:a konjugationen.

§ 63. Denna konjugation (som motsvarar de isl. ja-konjugationerna, 2:a ock 3:e) kännetecknas i målet därav, att pret. ock sup. akt. ändas på *d-* l. *t-*ljud. Pass. bildas genom att *-(e)s* lägges till motsvarande form i akt.; undantagandes 2 pl. imp., där personaländelsen kommer efter passivmärket.

2:a konjugationen sönderfaller i två klasser, alltefter värbalstammens slutljud.

§ 64. Första klassen bildar pret. ock sup. genom tillägg av *d* samt omfattar sådana till denna konjug. hörande värb, vilkas rot egentligen slutar på vokal, *d* med föreg. vokal, *g* (dock ej *ng*), *l*, *f* (målets *v*) ock *r* föregånget av kort vokal (d. v. s. de *r*-värb, som i isl. bevara ja-avledningen).

Vid tillfogandet av ändelsen *d* inträda åtskilliga ljudförändringar:

a) Hos värb, som ändas på *ej* l. *øy*, övergå *j* ock *y* till *y* framför *d* (ljudl. § 140, 4): *bréj* *bréyd* (l. *bréd*), *béy* *béyd*, ock hos värb, som sluta på *gj* (← *ggj*), återinträder *y* framför *d*: *brýgj* : *brýyd*.

b) *d* sammansmälter med föreg. *l* till *d*: *væle* *våd*.

c) *d* sammansmälter med ett föreg. *r* till *d* l. *l*: *snære* *snåd*, *fær* *fæl* (förde): ljudl. § 101, 1, 2.

d) Vokalen förkortas alltid i pret. ock sup., ock därför förlänges alltid *d*-ljudet, när det följer omedelbart på vokalen.

Aktivum.

Pres. ¹	<i>skø</i>	<i>klé</i>	<i>drøy</i>	<i>byggz</i>	<i>stål</i>	<i>sør(e)</i>
Pret.	<i>skód</i>	<i>kléd</i>	<i>drøyd</i>	<i>bygd</i>	<i>stald</i>	<i>såd</i> ² l. <i>sød</i>
Imp. sg.	<i>skø</i>	<i>klé</i>	<i>drøy</i>	<i>byggz</i>	<i>stal</i>	<i>(sørè)</i>
pl. ³	<i>skøan</i>	<i>kléan</i>	<i>drøyen</i>	<i>byggan</i>	<i>stalan</i>	<i>sørjan</i>
Inf.	<i>skø</i>	<i>klé</i>	<i>drøy</i>	<i>byggz</i>	<i>stål</i>	<i>sørè</i>
Part. pres. (<i>flyan</i> flyende)						
Sup.	<i>skod</i>	<i>kléd</i>	<i>drøyd</i>	<i>bygd</i>	<i>stald</i>	<i>såd</i> ² l. <i>sød</i> .

¹) *skor*, kläder, dröjer, bygger, ställer, sørjer.

²) Formen förutsätter ett pret. **sorgða* (jfr ljudl. § 26, 1 a).

³) Akc. kan också vara akut.

		Pass.		Dep.
Pres.	<i>sko(a)s</i>	<i>kleas</i>	<i>stalas</i>	<i>fales</i> ¹ l. <i>faljas</i>
Pret.	<i>skodas</i>	<i>kledas</i>	<i>staldas</i>	<i>fadas</i>
Imp. pl.				<i>falesan</i> l. <i>faljasan</i>
Inf.	<i>sko(a)s</i>	<i>kleas</i>	<i>stalas</i>	<i>fales</i> l. <i>faljas</i>
Part. pres.				<i>faljanas</i>
» pret.	<i>skod</i>	<i>kled</i>	<i>stald</i>	<i>fad</i>
Sup.	<i>skódàs</i>	<i>klédàs</i>	<i>stáldàs</i>	<i>fádàs.</i>

1) Som *sko* böjas ungefär samma ord, som i rspr. tillhöra den nya 3:e konjugationen: *le, te; beró, bó, gío, gó, gró, ró, sno, tro; bry, fry* (isl. *frýja*), *fly, gry, ly* (uppvärma, isl. *hlýja*), *sy, sy, spy; brá(s), flá, klá, mæ, næ, snæ* (blåsa kallt), *spæ, sæ, træ, jsæ* (giva sig till tåls, isl. *þjá*); *dæ*.

2) Som *klé* böjas de, som urspr. sluta på *d* med föreg. lång vokal (jfr ljudl. § 100 mom. 1): *skré* skräda, *spé* späda, *tré* träda; *skrí* skrida (även starkt); *lý* lyda, *prý* pryda, *tý* tyda; *ö* öda, *blé* blöda, *flé* flöda, *fré* (*fröda förfrysa), *glé* glöda m. fl. Hit höra dessutom *frí* (fria sig) ock *skrí* (skria). Orden *ræ* (råda) ock *ly* (anstränga sig att höra, lyssna, isl. *hlýða*) sakna cirkumflex².

3) Som *drøy* (jfr ljudl. § 140,4) gå t. ex. *bréj* isl. *breiða* (ljudl. § 100,1), *léj* isl. *leiða*, *léj* isl. *leiga* fsv. *leggia*, *véj* isl. *vægja*; *bøy* isl. *bøygja*, *høy* fsv. *höghia*, *smøy* isl. *smøygja*, *tøy* isl. *tøygja*³.

4) Som *býgðz* böjas blott *brýgðz* isl. *bryggja*, *éðz* isl. *eggja*, *tíðz* isl. *þiggja*, *trýgðz* (även *trýg*) isl. *tryggja*. Värben på *-gga* (*dræg, yág, tæg, trýg* etc.) tillhöra 1:a konjug:s andra grupp.

5) Som *stál* böjas de flesta på *ll* (*fál, hál, sál, smál; fýl, sýl; spíl* o. s. v.) samt några andra, t. ex. *beháv, árv* (isl. *erfa*), *sáv*. Oregelbundet i inf. ock pres. ind. är *eyá*⁴: pres. *ey*, men pret. *eyd* ock sup. *eyd*.

6) Mer eller mindre nära till *søre*⁵ ansluta sig följande dels kort-, dels långstaviga:

1) Följas.

2) Till denna grupp hör också *sn(j)é* snöga, pret. *sn(j)éd*.

3) *strøy* har pret. *stréd* ock har sålunda övergått till gruppen 2.

4) Den kortstaviga inf. måste vara en nybildning på det enstaviga pres. (efter *veja* pres. *vej*?).

5) Ljudl. 139,2 a.

isl. berja	dfs. bære	pres. sg. bære	pret. báð	sup. bað
dylja	dǫle	dǫl(e)	dǫð	døð
ferja ¹	fære	fære	fáð	fað
krevja	kræve ²	kræv	krávd	krævd
kvelja	kwæle	kwæl(e)	kwáð l. kwád	kwæð
ryðja	røde	røde	ráð l. ród	rað l. røð
selja	sæle	sæl	sóld	sold
skilja	sile	síl(e)	síld	sild
'skylja	søle	søl(e)	sóð	søð
snerja	snære	snær(e)	snáð	snað
styðja	støde ³	støde	—	—
velja	væle	væle	váð	vað
verja	være	være	váð	vað
fylgja ⁴	fæle	fæle	fáð	fað
svelgja ⁵	swæle	swæl	swóð	swøð
telgja	tæle	tæl(e)	táð	tað.

Anm. 1. Som man finner, är i gruppen 6 skillnaden mellan lång- och kortstaviga på väg att försvinna. Det långstaviga *søre* (isl. *syrgja*) kan hava enstavigt pres., medan flera av de kortstaviga hava gjort pres. lika med inf.

Återgångsljud finns bland kortstaviga blott hos *dǫle*⁶, *røde*, *søle*, *sæle* och *væle*, men har varit på väg att vinna burskap i det långstaviga *søre*. Om övriga värb med återgångsljud se § 65,5 och 73,10.

Anm. 2. Från isl. 4:e svaga konjug. hava hit överförts *deya* isl. *duga*, *leva* isl. *lifa*.

Anm. 3. De vanligen starka *veya*, *græva*, *shæva*, *veva*, *seva* och *veya* kunna även hava pret. och sup. efter denna konjug.: *grávd* o. s. v.; likaså de, som sluta på *d* och tillhöra starka värbens 1:a kl. (§ 67): *glíð* till *glí* (*glida*) o. s. v.

§ 65. Andra klassen bildar pret. och sup. genom tillägg av *t* och omfattar de värb, vilkas rot slutar på *k*, *m*, *n* (även där det skulle stå för äldre *nd*), *ng* (målets *g*), *p*, *r* med föreg. lång vokal, *s* eller *t*.⁷

¹) Kan också böjas efter 1:a konjug. (såsom *bære*) både i bet. »färja» och »färga».

²) I detta ord (d. v. s. efter *v*) inträder aldrig *j* såsom i *falyas* o. s. v.

³) Bet. ljustra.

⁴) Jfr ljudl. § 35,1.

⁵) Ljudl. § 15,2 och 35,1.

⁶) Hos *dǫle* och *søle* kunde dessutom återgångsljudet förklaras enligt ljudl. § 57 anm.

⁷) Gruppen är, som man ser, vidsträcktare i målet än i repr., som har *t* blott efter *k*, *p*, *s* och *t*.

Vid tillfogandet av detta t inträda följande ljudförändringar:

- a) t sammansmälter med ett föreg. r till t eller t̃ (ljudl. § 107,1 ock 2);
 b) t sammansmälter med ett föreg. l till t̃ (ljudl. § 119 anm. 9);
 c) k ock m falla bort mellan r ock t (ljudl. § 107,1 a);
 d) p övergår till f framför t (ljudl. § 78);
 e) k inskjutes mellan y ock t;
 f) vokalen förkortas alltid i pret. ock sup. (utom hos dem som innehålla r), ock vi få därför övergångarna e → a, øy ock ø → ø.

Aktivum.

Pres. ¹	<i>rån</i>	<i>slép</i>	<i>rýjs</i> ²	<i>vårm</i>	<i>jsér</i>	<i>væne</i>
Pret.	<i>ránt</i>	<i>sléft</i>	<i>rýkt</i>	<i>væt̃</i>	<i>jsét</i> ³	<i>vánt</i>
Imp. sg.	<i>ran</i>	<i>slap</i>	<i>ryjs</i> ²	<i>varm</i>	<i>jsør</i>	<i>væn(è)</i>
» pl.	<i>ranan</i>	<i>slapan</i>	<i>ryjsan</i> ²	<i>varman</i>	<i>jsøran</i>	<i>vænan</i>
Inf.	<i>rån</i>	<i>slép</i>	<i>rýjs</i> ²	<i>vårm</i>	<i>jsér</i>	<i>væne</i>
Part. pres.	<i>ranan</i>	—	—	—	<i>jsøran</i>	—
Sup.	<i>rant</i>	<i>sléft</i>	<i>rykt</i>	<i>væt̃</i>	<i>jsét</i> ³	<i>vánt</i> .

Passivum.

Pres.	<i>ranas</i>	<i>slapas</i>	<i>ryjsas</i> ²	<i>varmas</i>	<i>jsøras</i>	<i>vænes</i>
Pret.	<i>rantas</i>	<i>slaftas</i>	<i>ryktas</i>	<i>væt̃as</i>	<i>jsøtas</i> ³	<i>vántas</i>
Imp. sg.	—	—	—	—	—	<i>vænès</i>
pl.	—	—	—	—	—	<i>vænesan</i>
Inf.	<i>ranas</i>	<i>slapas</i>	<i>ryjsas</i> ²	<i>varmas</i>	<i>jsøras</i>	<i>vænes</i>
Part. pres.	<i>rananas</i>	—	—	—	<i>jsøranas</i>	—
pret.	<i>rant</i>	<i>sláft</i>	<i>rykt</i>	<i>væt̃</i>	<i>jsøt</i> ³	<i>vánt</i>
Sup.	<i>rántàs</i>	<i>sláftàs</i>	<i>ryktàs</i>	<i>væt̃às</i>	<i>jsøtàs</i> ³	<i>vántàs</i> .

1) Som *rån* böjas:

a) alla på t ock s, t. ex. *být* pret. *být̃*, *nøyt* pret. *nøt̃*; *lýt* pret. *lýt̃*, *løys* pret. *lóst̃*;

¹⁾ åker (skidor), släpper, rycker, värmer, kör, vänjer.

²⁾ I st. f. *rýjs* o. a. v. även *rýk* o. a. v.

³⁾ Angående återgångsljudet se ljudl. § 57,4 med anm.

b) alla på *n*, även när detta står för äldre *nd*¹, t. ex. *län* lända, *sän* sända, *vän* vända, samt med lång vokal *tēn* tända. Även *tēn* isl. *þiöna* ock *skrēn* isl. *skriöna*, som annars gå efter 1:a konjug., kunna böjas efter denna, således pret. *tēna* l. *tēnt* o. s. v.;

c) alla på *ng*, målets *g*, varvid dock är att märka, att ett *k* inträder mellan *g* ock *t* i pret. ock sup., t. ex. *släg* pret. *slägkt*, *däg* pret. *dägkt*. Någon gång synes ännu en räst av *j*, t. ex. *slänj* jämte *släg* (ljudl. § 139,2 c), men böjningen blir densamma, d. v. s. pret. *slägkt* o. s. v.;

d) alla på *m*, undantagandes *rm*, t. ex. *kläm* pret. *klämt*.

2) Som *slép* böjas alla på *p*, t. ex. *jsöp* pret. *jsöft*, *snöpp* pret. *snöft*.

3) Som *röjs* böjas värben på *k*, undantagandes *rk*. De flesta hithörande värb hava jämte formen på *js* även en form på *k*, t. ex. kortstaviga *kläjs* ock *kläk* isl. *klekja*, *täjs* ock *täk* isl. *pekja*, *väjs* ock *väk* isl. *vekja*; längstaviga *kräjs* ock *kräk* isl. *krökja*, *röjs* ock *rök* isl. *rykkja*, *släjs* ock *släk* isl. *sleikja*. Blott *k* finnes i *bläk* ock *stök*, däremot blott *js* i *räjs* (springa i galopp).

Till dessa hava genom analogi anslutit sig värben *flöjs*² isl. *flytja*, *nöjs* isl. *nytja* ock *vöjs* isl. *vittja*, pret. *flökt* o. s. v., men även *flyjsa* etc.

4) Som *värm* (jfr ljudl. § 93 anm.) böjas orden på *rk*: *märk* pret. *mät*, *värk* pret. *vät*, *stärk* pret. *stöt*.

5) Som *jsör* gå *för*, *här*, *rör*, *snör* (isl. **snóra* kasta), vilka i pret. ha *föt* etc., samt *hör*, *sör* (isl. **skýra* hugga tvärsöver), *stör*, *ör*, som i pret. ha *hüt*, *süt* etc. Rörande det skenbara återgångsljudet i pret. se ljudl. § 55,3 ock 57 anm.

Jämte formerna *föt*, *hüt* etc. hava samtliga här behandlade värb i pret., men aldrig i sup. (part.), en biform med *l* för *t*: *föl*, *hül* o. s. v. Som detta *l* måste återgå på ett äldre *rd*, kunna värben sägas ha preteritiformer efter 2:a konjugationens båda grupper.

Nära dessa stå tre oregelbundna värb, nämligen: *jöra*, pres. sg. *jör*, pl. *jöra*, pret. *jöt*³ l. *jöl*, sup. *jot* l. *got*; *böra*, som böjes alldeles efter *jöra*; samt

¹⁾ Jfr annars § 62 anm. 1,1.

²⁾ I bet. flotta timmer.

³⁾ Detta ock de följande förete regelrätt återgångsljud enligt målets lagar, ljudl. § 57 anm.

smøre smörja¹, pres. sg. *smør(e)* pl. *smøre*, pret. *smøt* l. *smól*, sup. *smøt*.

6) Som *væne* gå *græme* isl. *grémja*, *sæme* isl. *sémja* ock *tæme* isl. *témja*.

Anm. Oregelbundet pres. pass. har *týjs* isl. *þykkja*, som heter *tys* (l. *tyfsas*).

B. Starka värb.

§ 66. I avseende på de starka värben må följande anmärkas:

Pres. ind. sg. är alltid enstavigt utan cirkumflex ock pl. alltid lika med inf.: sg. *bít* pl. *bít*, sg. *fer* pl. *fera*. Pres. angives därför icke i följande översikt.

Pres.-r finnes blott i *gør* ock *stør*.

I pret. förekommer skillnad mellan sg. ock pl. (se klasserna 4 ock 6) blott undantagsvis ock angives i det följande blott i noter.

Särskild konjunktiv för pret. finnes icke sällan ock angives därför i följande skema.

Imp. sg. är lika med pres. ind., ock pl. har alltid ändelsen *-an*, stundom *-en*, nämligen när imp. är bildad på part. pret., vilket angives i not.

Part. pres. ändas hos långstaviga på *-an*, hos kortstaviga på *-an* (ljndl. § 74,₁ e ock 2, c).

Part. pret. (sup.) ändas på *-e* (växlande med *-i*, *-i²*) De värb, som sluta på *k*, *p*, *s* eller *t*, hava här i målet (i motsats till förhållandet i rspr.) kort vok. + lång kons., de övriga tvärtom (jfr ljndl. § 155,₃ a ock b).

Passivum, där det förekommer, bildas i inf. på *-as* hos de långstaviga (*bít bitas*, *bjú bjúas* o. s. v.), på *-s* hos kortstaviga (*bera beras*, *veya veyas*); i pres. ind. i regeln genom tillägg av *-as*; i pret. alltid med *-s*. I pres. ind. förekommer dock understundom blott *-s*, vilket hos dem, som äro enstaviga ock sluta på vokal, gärna förlänges, t. ex. *stos* (*atar* fikar efter)

¹) Skulle lagenligt höra till 2:a konjug. 1 klass; jfr § 64,6 anm. 1.

²) Några ræster av ett ändelselöst pret. finnas, men dessa framtråda som rena adj., t. ex. *høt* (ihålig), *wíl* (utvilad) fsv. *huil*, *sør* (sårad, sårig) isl. *sárr*.

till *stø*, *føstø*s förstås, *şloş* slåss, *foş* till *fø*, *taş* l. *taş* l. *taks* (*vø* »tages med», skämtar l. sysslar med), *bjuş* l. *bjuas*.

a) 1:a klassen.

§ 67. Inf.	Pret. ind.	Pret. konj.	part. pret.
<i>bīt</i> bita	<i>best</i>	(lika med ind. ¹)	<i>bite</i> ²
<i>drīv</i> driva	<i>drev</i>	»	<i>drive</i>
<i>fīs</i> fisa	<i>fes</i>	»	— <i>fisa</i>
<i>grīp</i> gripa	<i>grev</i>	»	<i>gripe</i> ²
<i>glī</i> glida	(<i>glei</i>) <i>glid</i> ³	»	<i>glide</i>
<i>gī</i> gnida	(<i>ger</i>) <i>gid</i> ³	»	<i>gide</i> l. <i>gid</i>
<i>klīv</i> kliva	<i>klew</i>	»	<i>klive</i>
<i>ggīp</i> knipa	<i>ggrev</i>	»	<i>ggripe</i> ²
<i>lī</i> lida (om tid)	— <i>lid</i> ³	»	<i>lide</i>
<i>mīy</i> isl. <i>mīga</i>	<i>mey</i> ⁴	»	<i>mīya</i>
<i>nīy</i> niga	<i>ney</i> ⁴	»	<i>nīye</i>
<i>pīp</i> pipa	<i>pep</i>	»	— <i>pīpa</i>
<i>rī</i> rida	(<i>rei</i>) <i>rid</i> ³	»	<i>ride</i>
<i>rīv</i> riva	<i>rev</i>	»	<i>rive</i>
<i>sīy</i> isl. <i>sīga</i>	<i>sey</i> ⁴	»	<i>sīye</i>
<i>şīn</i> skina	<i>şen</i>	»	<i>şīne</i> l. <i>şīnt</i>
<i>şīt</i> skita	<i>şent</i>	»	<i>şite</i> ²
<i>skrī</i> skrida	<i>skrei</i> l. <i>skrid</i> ³	»	<i>skride</i>
<i>skrīk</i> skrika	<i>skrek</i>	»	<i>skrike</i> ²
<i>skrīv</i> skriva	<i>skrev</i>	»	<i>skrive</i>
<i>şlīt</i> slita	<i>şlent</i>	»	<i>şlite</i> ²
<i>sprī</i> sprida	— <i>sprid</i> ³	»	<i>spride</i> l. <i>sprid</i>
<i>stīy</i> stiga	<i>stey</i> ⁴	»	<i>stīye</i>
<i>tīy</i> tiga	<i>tey</i> ⁴	»	<i>tīye</i> l. <i>teya</i>
<i>vīk</i> vika	<i>vek</i>	»	<i>vike</i> ²
<i>wīn</i> vina	<i>wen</i> l. <i>wīna</i>	»	— <i>wīna</i>
<i>vri</i> vrida	<i>vrei</i> l. <i>vrid</i> ³	»	<i>vride</i> l. <i>vrid</i> .

Hit har i avseende på pret. även slutit sig

lēt låta⁵ *lest* *lite*².

¹) Hos de allra flästa hit hörande värb kan i konj. pret. även en form lik part. pret. förekomma.

²) Imp. pl. *bītan* l. *bīten*. Inom denna klass förekomma sådana dubbla former endast hos värb, som ändas på *k*, *p*, *t*.

³) Ljudl. § 58, anm. 2.

⁴) Ljudl. § 59, 1 a.

⁵) giva ljud. *laťa* (låta, tillåta) är svagt, pret. *laťa*.

2:a klassen.

§ 68. Inf.	Pret. ind.	Pret. konj.	part. pret.
<i>bjú</i> bjuda	— <i>bjáð</i>	lika med ind. ¹	<i>bjúde</i> l. <i>bjúð</i>
<i>brýt</i> ² bryta	<i>brøyt</i> ³	»	<i>brate</i> l. <i>bryte</i> ⁴
<i>drýp</i> drypa	<i>drøyp</i> ³	»	<i>drupe</i> l. <i>drype</i> ⁴
<i>fjúk</i> isl. <i>fjúka</i> (<i>fouk</i>) <i>fjúka</i>		»	— —
<i>flýy</i> flyga	<i>flou</i> l. <i>fløy</i> ³	»	<i>fluye</i> l. <i>flyye</i> ⁴
<i>flýt</i> flyta	<i>fløyt</i> ³	»	<i>flate</i> l. <i>flyte</i> ⁴
<i>frýs</i> frysa	<i>frøys</i> ³	»	<i>frase</i> l. <i>fryse</i>
<i>gút</i> ⁵ njuta	(<i>gout</i> ?)	»	<i>gute</i>
<i>gúp</i> ⁵ nypa	<i>gøyp</i> ³	»	<i>gape</i> ⁶
<i>gús</i> ⁵ nysa	<i>gøys</i> ³	»	— <i>gusa</i>
<i>glúk</i> (sluka)	(<i>glouk</i>) <i>glyka</i>	»	— <i>glyka</i>
<i>glúp</i> glupa	<i>gløup</i> ³	»	<i>glape</i>
<i>jú</i> ⁷ ljuga	(<i>lou</i>) <i>jáð</i>	»	— <i>jad</i>
<i>klýv</i> klyva	<i>klou</i> ³ l. <i>kløvv</i>	»	<i>klyve</i>
<i>ggýt</i> knyta	<i>ggøyt</i> l. <i>gýt</i>	»	<i>ggate</i> l. <i>ggyt</i>
<i>krýp</i> krypa	<i>krøyp</i> ³	»	<i>krape</i> l. <i>krype</i>
<i>ryk</i> ryka	<i>røyk</i> ³	»	<i>rake</i> l. <i>ryke</i>
<i>skrýt</i> skryta	<i>skrøyt</i> ³	»	— <i>skryt</i>
<i>smýy</i> smyga	<i>smøy</i> ³	»	<i>smyye</i>
<i>snýt</i> snyta	<i>snøyt</i> ³ l. <i>snýt</i>	»	<i>snyte</i> l. <i>snyt</i>
<i>sút</i> skjuta	<i>skoyt</i> ³	»	<i>skate</i> ⁸
<i>súp</i> supa	<i>søyp</i> ³	»	<i>sape</i> ⁸
<i>strýk</i> stryka	<i>strøyk</i>	»	<i>strake</i> l. <i>stryke</i>
<i>stúp</i> stupa	<i>støyp</i> ³	»	<i>stape</i> ⁸
<i>trýt</i> tryta	<i>trøyt</i> ³	»	<i>trate</i> l. <i>tryt</i> .

¹) Även här kan hos de flesta värb förekomma en form för pret. konj., som liknar part. pret.

²) Imp. pl. *brytan* l. *braten*.

³) Om biformer se Ljudl. § 61 anm. 2.

⁴) Ljudl. § 27,1.

⁵) Ljudl. § 127,2.

⁶) Imp. pl. *gupan* l. *gypen*.

⁷) En annan form finnes, nämligen *løy*, vilken böjes svagt, pret. *løya*; men pres. ind. heter *løy* utan cirkumflex och motsvarar isl. st. pres. *lýg*.

⁸) Imp. pl. *sutan* l. *skuten*, *supan* l. *sypen*, *stupan* l. *stapen*. Någon gång förekommer av dessa värb en särskild form för pl. pret. ind.: *skata*, *stupa*.

3:e klassen.

§ 69. Inf.	Pret. ind.	Pret. konj. ¹	Part. pret.
a) <i>gál</i> gnälla	<i>gal</i> l. <i>gáld</i>	som ind. l. <i>gól</i>	<i>gole</i> l. <i>gald</i>
<i>jál</i> gälla ²	<i>gal</i>	» l. <i>gól</i>	<i>gole</i>
<i>rák</i> räcka	<i>rak</i>	» l. <i>rók</i>	<i>roke</i>
<i>sláp</i> släppa	<i>slap</i>	» l. <i>slóp</i>	<i>sløpe</i>
<i>smál</i> smälla	<i>smal</i>	» l. <i>smól</i>	<i>smøle</i>
<i>smált</i> smälta	<i>smalt</i> l. <i>smált</i>	» l. <i>smólt</i>	<i>smølte</i> l. <i>smált</i>
<i>swál</i> svälla	<i>swal</i>	» l. <i>swól</i>	<i>swøle</i>
<i>swált</i> svälta	<i>swalt</i> l. <i>swált</i>	» l. <i>swólt</i>	<i>swølte</i>
<i>sálv</i> skälva	<i>skalv</i>	» —	— <i>galva</i>
<i>váks</i> växa	<i>vaks</i>	» l. <i>vóks</i>	<i>vøkse</i>
<i>vált</i> stjälp	— <i>valt</i>	» —	<i>vølte</i> l. <i>valt</i>
b) <i>bin</i> binda	<i>ban</i>	» l. <i>bón</i>	<i>bøne</i>
<i>brin</i> brinna	<i>bran</i>	» l. <i>brón</i>	<i>brøne</i>
<i>brist</i> brista	<i>brast</i>	» l. <i>bróst</i>	<i>brøste</i>
<i>dímp</i> dimpa	(<i>damp</i>) <i>dampa</i> ³	» —	(<i>dompe</i>) <i>dampa</i>
<i>drík</i> ⁴ dricka	<i>drak</i>	» l. <i>drók</i>	<i>drøke</i>
<i>fin</i> finna	<i>fan</i>	» l. <i>fón</i>	<i>føne</i>
<i>fəswin</i> ⁵	<i>fəswán</i>	» l. <i>fəswón</i>	<i>fəswóne</i>
<i>fənim</i> ⁶	<i>fənám</i>	» —	<i>fənóme</i>
<i>hin</i> hinna	<i>han</i> l. <i>hina</i>	» l. <i>hón</i>	<i>høne</i>
<i>rin</i> rinna	<i>ran</i>	» l. <i>rón</i>	<i>røne</i>
<i>sit</i> sitta	<i>sat</i>	» l. <i>sót</i>	<i>søte</i> l. <i>səta</i>
<i>spín</i> spinna	<i>span</i>	» l. <i>spón</i>	<i>spønc</i>
<i>sprík</i> spricka	<i>sprak</i>	» l. <i>sprók</i>	<i>sprøke</i>

¹) Vokalljudet visar, att det är plur. av impf. ind. som givit upphov åt konj., men utan i-omljud (jfr 4:e klassen).

²) Bet.: förelå, vara möjlig.

³) Då ljudet *a*, som här upprätthölls av lagarna för differentieringen (ljudl. § 7 anm. 4 c), icke kunde passas in i de starka värbens skema, bildades på pret. **damp* ett nytt svagt värb *dámp*, pret. ock sup. *dámpe*. Ock då part. **dampenn* enl. ljudl. § 80,1 måste ge **dompe*, som ej håller passade in i skemat, skapades därav ett nytt aorist-pres. *dómpe*, pret. *dámpe*. Både *dímp*, *dámpe* ock *dómpe* äro nu gängsae i målet ock alla svaga.

⁴) Imp. pl. *dríkan* l. *drøken*.

⁵) försvinna. Cirkumflexen i *fəswin* ock *fənim* är osäker.

⁶) förnimma.

Inf.	Pret. ind.	Pret konj.	Part. pret.
<i>sprintspringa</i> ¹	<i>sprant</i>	som ind. l. <i>sprént</i>	<i>sprénte</i>
<i>sprít</i> spritta	<i>sprat</i>	» l. <i>sprót</i>	<i>sprete</i>
<i>stik</i> ² sticka	<i>stak</i>	» l. <i>stók</i>	<i>stoke</i>
<i>stiy</i> stinga	<i>stay</i> l. <i>stiya</i> ¹	» l. <i>stög</i>	<i>stoge</i> l. <i>stiya</i>
<i>jsviy</i> tvinga	<i>jsvay</i> l. <i>jsviya</i> ¹	» l. <i>jsvög</i>	<i>jsvoige</i> l. <i>jsviya</i>
<i>vin</i> vinna	<i>van</i>	» l. <i>vön</i>	<i>vone</i>
<i>vint</i> ²	— <i>vinta</i>	» —	<i>vente</i> l. <i>vinta</i> .
Till denna	grupp kan man slutligen räkna		
<i>jeta</i> ⁴ nödgas	<i>gat</i> (<i>jeta</i>)	som ind. l. <i>gót</i>	<i>goite</i> l. <i>jeta</i> .

4:e klassen.

§ 70. Inf.	Pret. ind.	Pret. konj.	Part. pret.
	sg.	pl.	
<i>bē</i> bedja	<i>bā</i> l. <i>bēd</i>	<i>bā</i>	— <i>bēd</i> — <i>bed</i>
<i>bēra</i> bära	<i>bār</i>	<i>bār</i> l. <i>bār</i>	<i>bār</i> <i>byre</i> ⁵
<i>dræpa</i> ⁶	<i>drap</i>	<i>drap</i> l. <i>dröp</i>	<i>dráp</i> <i>drupe</i> ⁵
<i>ēta</i> äta	<i>ēt</i>	<i>ēt</i>	<i>ēt</i> <i>ite</i> ⁵
<i>je</i> l. <i>jēva</i> giva	<i>gā(v)</i>	<i>gā</i> l. <i>gāv</i>	<i>gāv</i> <i>jive</i> ⁵
<i>jæsa</i> l. <i>æsa</i> ⁷	— <i>äst</i> l. <i>jäst</i>		som ind. <i>ise</i>
<i>koma</i> komma	— <i>koma</i>	— <i>koma</i>	» <i>kome</i>
<i>lesa</i> läsa	<i>lās</i> <i>lést</i>	<i>lās</i> l. <i>lést</i>	<i>lést</i> l. <i>læse</i> <i>læse</i> ⁵ (<i>lest</i>)
<i>lig</i> ligga	<i>lāy</i>	<i>lāy</i> l. <i>lāy</i>	<i>lāy</i> — <i>leya</i>
<i>ræka</i> ⁶	<i>rāk</i> (<i>rākt</i>)	<i>rāk</i>	<i>rāke</i> <i>rike</i>
<i>sēma</i> simma	<i>sām</i> l. <i>sēma</i>	— <i>sēma</i>	— <i>sēma</i>
<i>sē</i> se	<i>sāy</i>	<i>sāy</i>	<i>sāy</i> — <i>sit</i>
<i>šæra</i> ⁶ skära	<i>šār</i>	<i>šār</i> l. <i>šār</i>	<i>šār</i> (<i>škyre</i> l.) <i>skure</i>
<i>stæla</i> ⁶ stjåla	<i>stāl</i>	<i>stāl</i>	<i>stāll</i> <i>stule</i> <i>stule</i> .

¹) Mot repr. *springa* svarar annars *sprāy*, som är svagt. Förmodligen är det differentieringslagen (ljudl. § 7,2) som framkallat det svaga *sprāy*. Jfr not 4 å a. 53. De svaga formerna *stiya* ock *jsviya* äro likaledes framkallade av systemtvånget.

²) Imp. pl. *stikan* l. *støken*. ³) falla omkull.

⁴) Detta ord motsvarar till formen isl. *gita*, men då det i Norrb. heter *ljota* (isl. *hljóta*), som bättre passar till betydelsen, är det förmodligen framgången ur en kompromiss mellan eller en förblandning av två skilda ord.

⁵) Imp. pl. *beran* l. *byren*, *dræpan* l. *dræpen*, *etan* l. *iten*, *jean*, *jēvan* l. *jiven*, *lesan* l. *lisen*.

⁶) isl. *drepa*, *reka* o. s. v. Jfr ljudl. § 11 anm. 2 a.

⁷) jäsa; pres. ind. *es*, *jæs* eller t. o. m. *es*, *øys* ock *asa*.

5:te klassen.

§ 71. Inf.	Pret. ind.	Pret. konj.	Part. pret.
<i>drag</i> l. <i>draya</i> ¹	<i>drø</i>	som ind.	<i>drøye</i> l. <i>drøye</i> ²
<i>fera</i> ³ fara	<i>før</i>	» l. <i>før</i>	<i>fyre</i>
<i>geya</i> ³ gnaga	<i>gøy</i> l. <i>geyd</i>	» l. (<i>gēyd</i>)	<i>gye</i>
<i>græva</i> ⁴ gräva	<i>grøv</i>	» l. <i>grive</i>	<i>grive</i>
<i>he</i> l. <i>heva</i> ⁵	<i>hø(v)</i>	» l. <i>hve</i>	<i>hve</i> l. <i>het</i>
<i>le</i> le	<i>lø</i>	» —	— <i>let</i>
<i>leka</i> läcka	<i>løk</i> l. <i>lëkt</i>	» l. <i>lke</i>	<i>lke</i> l. <i>lekt</i>
<i>mala</i> ⁶ mala	— <i>mala</i>	» —	— <i>mala</i>
<i>skapa</i> skapa	<i>skop</i> ⁷	» —	— <i>skapa</i>
<i>shëka</i> ⁸ skaka	<i>shøk</i>	» l. <i>shike</i>	<i>shike</i>
<i>shëva</i> ⁸ skava	<i>shøv</i> l. <i>shëvd</i>	» l. <i>shive</i>	<i>shive</i>
<i>slø</i> ⁸ slå	<i>slø</i>	» —	<i>sløye</i> l. <i>sløye</i> ²
<i>sløš</i> slåss	<i>sløks</i>	» —	<i>sløyes</i>
<i>søva</i> sova	<i>søv</i> l. <i>sëvd</i>	» l. <i>suve</i>	<i>suve</i>
<i>stø</i> ⁹ stå	<i>stø</i>	» —	— <i>støt</i>
<i>svøre</i> svärja	<i>svør</i>	» —	<i>svøre</i>
<i>tø</i> l. <i>tøya</i> ¹⁰	<i>tø</i>	» l. <i>tøye</i>	<i>tøye</i> l. <i>tøye</i> ²
<i>tøš, tøš, tøks</i> ¹¹ toks		» —	<i>tøyes</i> l. <i>tøyes</i>
<i>vøya</i> ¹⁰ väga	<i>vøy</i> (<i>vēyd</i>)	» —	<i>vye</i>
<i>vøva</i> ¹⁰ väva	<i>vøv</i> (<i>vēvd</i>)	» —	<i>vive</i>
<i>vøka</i> ¹⁰ vräka	<i>vøk</i>	» —	<i>vrike</i> .

1) Imp. pl. *drøyen* l. *drøjen* (l. *drøyen*).

2) Jfr ljudl. § 15,4.

3) Ljudl. § 10,1 a. Imp. pl. *feren* l. *fyren*, *geyen* l. *gyen*, *shëkan* l. *shiken*, *shëvan* l. *shiven*.

4) Imp. pl. *grøvan* l. *griven*.

5) Har i målet stor användning ock är till bet. lika rikt som eng. put. Imp. pl. *hevan* l. *hven*.

6) Blott pres. *møl* vid sidan av *mala* är starkt.

7) I uttrycket: *int he gy skop* = icke ett (skapat) grand.

8) Ljudl. § 41,6. Imp. pl. *sløen* l. *sløjen*.

9) Pres. har ännu kvar r i sing.: *stør*.

10) Imp. pl. *tøen* l. *tøyen*, *vøen* l. *vøyen*, *vøvan* l. *viven*, *vøkan* l. *vriken*.

11) Betyder: *sysala* (med), *gäckas*, *rotas* (med).

6:te klassen.

§ 72. Inf.	Pret ind.	Pret. konj.	Part. pret.
<i>fál</i> falla	<i>fəl</i>	<i>fəl</i>	<i>fele</i>
<i>fə</i> få	<i>fək</i>	<i>fīg</i>	— <i>foť</i>
<i>gə</i> ¹ gå	<i>gək</i>	<i>gīg</i>	— <i>goť</i>
<i>həl</i> ² hålla	<i>həl</i>	<i>həl</i>	<i>hele</i>
<i>håg</i> hugga	<i>hög</i>	<i>hög</i>	<i>hege</i> .

C. Oregelbundna värb.

§ 73. Oregelbundna äro följande värb:

1) *vəra* l. *və*; pres. sg. *gər*³ l. *je*, pl. *vəra*³ l. *və va*; pret. sg. *vər* l. *və va*, pl. *və va* l. *vər*; pret. konj. *vər vər*; sup. *vyre* (ljudl. § 10,s); imp. pl. *vyren*.

2) *vərasə*, *vəsə*, *vəsə* l. *vəsə*, begagnas i bet. »kunna»⁴, förmå, ock är formellt rspr. *vara sig*.

Jakande	Nekande ⁵		Frågande
Pres. sg. <i>jəsə</i> , <i>jes</i>	(jəs-int l.) <i>gər-int-sə</i>		<i>gə(r)</i> $\left\{ \begin{array}{l} ja \\ du \\ -n \end{array} \right\}$ -sə
pl. <i>vərasə</i> , <i>vəsə</i>	—	<i>və-int-sə</i>	<i>və</i> $\left\{ \begin{array}{l} ve \\ je \\ dam \end{array} \right\}$ -sə
Pret. sg. <i>vəsə</i> , <i>vəsə</i>	—	<i>və(r)-int-sə</i>	<i>və(r)-ja-sə</i>
pl. <i>vəsə</i> l. <i>vəsə</i>	<i>və-int-sə</i>	$\left. \begin{array}{l} və(r) \\ vəs \end{array} \right\}$ -int-sə	$\left. \begin{array}{l} vər \\ və- \end{array} \right\}$ ve-sə
Sup. <i>vyresə</i>	int <i>vyresə</i>		<i>vyresə</i> .

¹) Pres. ind. har i sing. änd. r: *gər*.

²) Imp. pl. *halen* l. *hølen*.

³) Formen *ter* för är finnes redan 1600 (Bure, Suml. s. 31) ock *vara* för äro likaså, ty Bure Suml. s. 41 har: »vara dom här, äro de här».

⁴) *kəna* betyder blott att hava den nödiga kunskapen för att göra något.

⁵) Även andra obetonade ord än negat. kunna instickas: *ve və-no-sə* vi kunna nog, *han gə-đo-int-sə* han kan då icke, o. s. v

3) *vål* varda; pres. *vål*, pl. *vål*; pret. ind. *vaŕ*; pret. konj. *vóŕ*; sup. *voŕe*. Ordet begagnas mycket, enär någon form av bli^{va} icke finnes i målet, ock märkas bör även, att det konjugeras med *hava*, icke med *vara*: *ja ha voŕe* (jfr rspr. *jag är vorden*).¹

4) *kona* kunna, har pres. *kon* l. *kön*, pret. o. sup. *kona*.

5) *skå* skola; pres. *skå* l. *ska*; pret. *skul* l. *skål*; sup. saknas.

6) *moŕa* i bet. måste; pres. *moŕ*; pret. o. sup. *moŕa*. Ordet är sällan brukat, i dess ställe begagnas vanligen *jeŕa gaŕ goŕe* (s. 54, not 4).

7) *hå*, *ha*, *hå* l. *hava*; pres. ind. sg. *hå* l. *hav*, pl. *hå*, *ha*, *hava*; pret. *håd*; sup. *haŕ* (för *haft*).

8) *vile* vilja; pres. ind. sg. *vil*, pl. *vile*; pret. ock sup. *vile*.

9) *vaŕa* veta; pres. ind. sg. *veŕ*, pl. *vaŕa*; pret. *viŕt*; sup. *vaŕa*.

10) *teŕa* l. *teŕa* töras; pres. sg. *teŕ* l. *teŕ*, pl. *teŕa*; pret. *toŕas* l. *toŕas* (jfr § 65,5); sup. *toŕas*. Jag tror, att inf. är en djärv nybildning på pres. ock att dess *e* är att fatta efter ljudl. § 57 anm. En annan liknande bildning på pres. föreligger i värbet *is* l. *isa*, pret. *iŕas* l. *istas* (se ljudl. § 100 anm. 4).

¹) Som imp. härtill fungerar med negation *vål-int*, pl. *vølan int* (låt bli, låten bli), vilka forner dock sannolikt tillhöra ett annat ord (jfr fsv. *wyrðh ey*). Anmärkas må emellertid, att även *vål* begagnas för att omskriva en uppmaning: *du val vara brå o jera ha* var så snäll ock gör det, *je val-int jera ha* gören icke det, vilket erinrar om BURE (s. 47) översättning: »! vahl debetio».

VI. PARTIKLARNÄ.

§ 74. I avseende på adverb ock prepositioner mÅ här endast anmärkas den rörlighet i betoningen, som förekommer, i det att man har t. ex. *tnane* l. *mané*, *évaro* l. *ovangé*, samt den omständigheten, att slutbetoning är ganska vanlig, se ljudl. § 74 anm. 4.

Anm. Värda uppmärksamhet äro följande grupper av lokala ock temporala adverb:

1) *dän* därifrån ock *jän* härifrån, vilka torde låta förena sig med isl. *þarna* ock *hérna*.

2) *däna* dädanefter, *jäna*¹ hädanefter ock *väna* varifrån (i en frågas början ofta *vänä*), vilka formellt fullkomligt motsvara fht. *danän* »von der zeit an», *hinän* »von jetzt an» ock *wanän* »woher»², men sakna lagenliga motsvarigheter i isl. (**þana*, **hena* l. **hjana*, **hvana*).

§ 75. I fråga om ordbildningen stämmer målet på det hela taget rätt väl med isl. ock fsv. Ett mera anmärkningsvärt fall, där målet tyckes hava slagit in på en främmande väg, mÅ här dock omnämnas. Målet har (troligen närmast från finsksvenskan³) upptagit en ny avledningsändelse *-as*. Med denna bildas nya st. mask., särskilt av adj. ock verb, t. ex. *vélträs* (en som lätt stjälpel, av *vélträr* isl. *valtr*), *slápräs* (en som pratar mycket⁴, av *slápar* prata), *jsizkäs* (kinkig person), *kláträs* (en som krånglar ock misslyckas, av värbet *klatar*), *jsáskäs* ock *fjáskäs* (hållningslös person), *múskäs* (sotig ock smutsig varelse, jfr spr. svartmuskig), o. s. v. o. s. v.

¹) *däna* ock *jäna* äro temporala adv., som alltid stå betonade, ock böra väl skiljas från de demonstrativa *jäna* ock *däna*, varom se § 54 anm. 2.

²) Jfr också ags. *ðanon*, *heonan* ock *hwanon*.

³) Åtskilliga subst. med denna ändelse finnas nämligen upptagna hos VENDELL, Östsvenska Monogr.

⁴) Begagnas också som namn på spärrhaken på en lyftkran.

EXKURS 1.

Om bortfall av slutljudande n.

När ljudläran skrevs, var jag ännu tveksam, huru lagen för bortfall av slutljudande n borde avfattas. Min tvekan därvidlag var framkallad förnämligast av sådana motsatser i målet som t. ex. starkt part. pret. *spone* isl. spunninn med förlorat n, men adj. *najsan* fsv. *nakin* med bevarat n; adv. *herma* isl. *heiman*, men subst. *hemar* fsv. *heman*; pron. *selvan* isl. *sjalfan*, men pl. *gya* fsv. *öghon*. Några av dessa motsatser kunna dock, som jag tror, ganska lätt förklaras, ock jag vill därför ånyo upptaga frågan om n-bortfallet till behandling, isynnerhet som den är av en viss betydelse för de följande exkurserna.

För att utgå från redan kända förhållanden vill jag här till en början formulera regeln i nära överensstämmelse med den, som SCHAGERSTRÖM givit för Vätö-målet (§ 218 b). Den får då följande lydelse: ursprungligen slutljudande kort n faller bort i fordom obetonad (i. svagt betonad?) stavelse.

Det är blott »kort» n som kan falla bort. Det är således alldeles i sin ordning, att adj. på -inn behålla sitt n, enär man kan antaga, att det är nom. mask. som bildar utgångspunkten för målets form: *fajan* isl. *feginn*, *farken* isl. *ferkunn*-. Likaså är det i sin ordning, att best. formen av maskulina subst. har n: *hestinn* isl. *hestinn*, *hayan* isl. *haginn*. När så är, så måste en oregelbunden utveckling föreligga hos det starka part. pret., som i målet förlorat n¹. Det ligger nära till hands att antaga

¹) I ett eller annat fall skulle man kunna anse n ännu finnas kvar i sammansättning, t. ex. *frásn-hára* eg. *frusen-hare*, varmed betecknas en för kyla ömtålig person. Anmärkas bör kanske ock, att målet annars ytterst sällan begagnar part. i attributiv ställning.

målets nuvarande form för part. vara utgången ur neutrum ock förmedlad genom supinum. Målet har nämligen, såsom framgår av en mängd fall, t. ex. prep. *del* för isl. till, *deltaksn* rspr. tilltagsen, haft en period, då t i obetonad stavelse övergick till ö, vilken period ligger före 1600, ty BURE har sup. skuttidh. Detta ö föll sedan under 1600:talet (åtminstone före 1750) bort i de fall, då det fortfarande att stå i obetonad ställning (i andra övergick det till vanligt d), ock av *skutid* måste så regelrätt uppstå formen *skute* (-i). Nu förhåller det sig emellertid, såsom jag i nästa exkurs skall visa, på det sättet, att långstaviga part. skulle få ändelsen -a ock kortstaviga -e l. -i. Så framt icke mitt öra bedrager mig, låter också formen *bröna* rätt väl höra sig; men säkert är, att jämte denna ock oftare än den höres formen *brön*. Detta är då så att förklara, att de långstaviga påverkats av de kortstaviga, vilket ej är synnerligen underligt hos starka värb.

Det är blott i obetonad eller svagt betonavad stavelse som n kan falla bort. Detta framgår tydligt ock klart redan av ett sådant exempel som *sn* isl. *sonr*, bredvid patronym. på -sa, t. ex. *pész* rspr. *Pärsson* (så redan hos BURE). När n står i fullt betonavad stavelse, kvarstår det alltid utan avseende på natur eller ursprung. På ett hithörande fall vill jag fästa särskild uppmärksamhet, nämligen på bestämda formen av enstaviga fem. med vokalslut (se forml. § 32, s a). Då dessa i motsats till samtliga andra starka fem. hava bestämd form på -n, visar det, att målet utgått från de även i fsv. lagar uppträdande formerna *ön*, *brön* o. s. v. ock icke ur en med isl. *eyin*, *brúin* analog form, ty i senare fallet hade deras n icke kunnat kvarstå. Jag skall i nästa exkurs återkomma till denna ordgrupp.

Att det slutligen är blott i fordom svagt betonavad stavelse som n fallit bort, visa följande exempel: *hemar*, där kontraktionen av ei till e i första stavelsen (jfr *heim* ock *herma*) bestyrker, att akcenten fordom legat på ultima; *vaman* fsv. *vapmal*, där första stavelsens stympling anger samma förhållande; ock *lakar*, som allmänt antages hava i äldre tider varit slutbetonat. Till gruppen av fordom slutbetonade torde man också kunna räkna kardinaltalen 13—19: *trafan* o. s. v. Undantag från regeln tyckes däremot bildas av orden *syskan* fsv. *systkin*,

som ser ut att även i äldre tider hava haft rotbetoning ock vars historia jag i nästa exkurs vill beröra, samt *nyuran*.

Part. pres., t. ex. *feran* isl. *farandi*, ock ordet *vælan* isl. *vélindi* kunna väl anses icke höra hit, då n hos dessa varit skyddat av det följande d. Dock torde det ej vara så lätt att säga, vid vilken tid detta d (som väl aldrig varit ö) kan hava försvunnit.

Så långt skulle således vår ovan givna regel för n-bortfallet kunna hjälpa oss fram. Det återstår emellertid att förklara ett fall, det svåraste ock efter min mening det viktigaste, nämligen det i exkursens början påpekade *solvan*, som förekommer vid sidan av *solv* utan skillnad i bruk eller betydelse ock som givetvis måste återföras på den gamla ack. sg. isl. *sjalfan*. Härmed äro vi också inne på frågan om adjektivets n-former. Ty lika säkert som det är, att målet självt numera fattar formerna m. *stön*, f. *stora*, n. *stora* (best. form i självt. ställning) ock m. f. *stön*, n. *stótè* (obest. form i förenad ställning) såsom bildade med artiklarna *-(a)n*, *-a*, *-a* ock *-(a)n*, *-(a)n*, *-e*; lika säkert torde det vara, att denna nybildning är framkallad eller förmedlad av den gamla ack. mask. på *-an*. Man kan väl anse sig hava så mycket större skäl att antaga detta, som fsv. handskrifter med en viss seghet hålla fast vid denna ändelse, vilken ej sällan kommer fram även i fem. ock i nom. Den måste hava funnits kvar ännu på den tid, då målets nuvarande former började bildas, vilket att dömma av de exempel från BURE, som finnas anförda i formläran, har skett före 1600.

Antager man nu, att n fallit bort endast i obetonad stavelse, så måste dess kvarstående i ack. sg. m. hos adjektiven bevisa, att ändelsen där även fordom varit försedd med biton. Detta är ju möjligt. Jag kan dock ej neka till, att det synes mig vara ganska betänkligt att förutsätta en starkare ton på ändelsen i nämnda fall än i åtskilliga andra (t. ex. isl. *pannan* eller fsv. *öghon*), där målet förlorat n; ock jag har därför blivit frestad att söka en annan förklaring på n:ts kvarstående i ack. sg. hos adjektiven, vilken förklaring jag här vill meddela för att närmare prövas av kommande dialektforskning.

Då t. ex. isl. *hestarnir* (bestämd pl. av starka maskulina) i målet en gång ovillkorligen måste hava passerat utvecklings-

stadiet *'hestan* (ännu äldre *'hestana*, jfr exkurs 2 C 2 b), men n-ljudet här spårlost försvunnit trots det en gång förhandenvarande skyddande a, medan det däremot finnes kvar i bestämd sg. *hestn'*, där det dock står ock väl alltid stått i obetonad stavelse, så synes mig här ett uppslag till förklaring föreligga, som icke bör lemnas obeaktat. Jag tror mig därför kunna — för mitt mål — ändra den ovan givna regeln så, att den får följande lydelse: slutljudande cerebralt n har fallit bort i fordom obetonad eller svagt betonavad stavelse, men postdentalt n har kvarstått.

Då »långt» n under alla förhållanden (se ljudl. § 124,3) är postdentalt, så värkar denna senare formulering av regeln inskränkning endast i avseende på »kort» n. De förklaringar av de skenbara undantagen i part. pret. ock orden *hemar* etc., som ovan äro givna, måste fortfarande ega sin giltighet. Det gäller således blott att visa, att under det »korta» n, så som detta brukas i vanlig isl. skrift, kan gömma sig ett cerebralt ock ett postdentalt ljud, samt att detta senare kan hava förelegat i adjektivens akkusativändelse -an.

I ljudläran s. 109 ff. har jag framkastat ock även sökt giva skäl för det antagandet, att äldre isl. haft både cerebralt l ock cerebralt n. Jag kan nu glädja mig åt att hava vunnit understöd för min åsikt av KOECK, som i Ark. IX, 254 ff. egnat frågan en utförligare framställning.

Med hänvisning för övrigt till dessa bägge ställen vill jag här ytterligare tillfoga några anmärkningar, som tala för saken.

Jag har i ljudl. § 111 anm. 1 ock 2 påvisat en överensstämmelse mellan de äldsta isl. hskr. ock målet, i det att ljudförbindelsen l + d i båda visar sig vara av två slag. Där hskr. hava ld, har målet också ld, ock där hskr. hava ld. har målet d (= l + d). Överensstämmelsen är genomgående. Första handen i Isl. Ann.¹ iakttaget samma skillnad, men avviker i så måtto från andra hskr., att den i stället för ld har lld. Samma hand gör emellertid även en skillnad mellan nd ock nd. Vid en flyktig genomräkning har jag kommit till följande resultat. nd förekommer i ordet land (enkelt eller i sammansättningar) väl över 150 ggr, medan nd endast finnes 4 ggr; i stavelsen -mund(r) i personnamn finnes nd 28 ggr, men nd blott 5 ggr; i þröndheim finnes nd 12 ggr ock nd 1 gg; i Lund(l) finnes nd 7 ggr ock nd 5 ggr. För övrigt finnes nd i sådana ord som andaðis, sandfallzvetr, suganda, handhogg, sendimaör, brendi, blinda, fundr, stundir o. s. v., till-

¹) I Sturlungasaga II (Vigf. ed.).

sammans väl bortåt ett hundraåttio gånger, under det att skrivningen nd (om man undantager utländska namn såsom Brandeborg, Andrés 7 ggr, Alexandr 6 ggr, Fländr 3 ggr, Nordmandi 4 ggr, Burgundia 1 gg, Vindland 1 gg, vindr 1 gg) inskränker sig till några få ord, som vackla. Dessa äro *sýndiz* (-uz), som förekommer 6 ggr med nd ock 2 ggr med nd; *týndiz* (-uz), som 7 ggr har nd ock 5 ggr nd; *ásýndar* med nd 1 gg; ock *funduz* med nd 1 gg, men flera gånger med nd. Då, som vi se, nd är genomgående i sådana ord som *hønd*, *sendi*, *blindr*, *fundr* o. s. v. ock alldeles övervägande i *land*, kan det väl ej vara utan betydelse, att man har *sýndiz* ock *týndiz* med övervägande nd. I analogi med förhållandet hos ld ock lö får man väl tolka nd såsom nō, ock vi få då fram formerna *sýnōiz*, *týnōiz*, *ásýnōar*, av vilka formen *týnōiz* redan förut blivit av Bugge uppvisad i runskrift (Ant. tidskr. X, 247).

Då lö i målet motsvaras av l + d, hade man kunnat vänta, att nō skulle motsvaras av n + d. Så är visserligen icke längre fallet, men, som vi se av statistiken här ovan, förspörjes redan i Isl. Ann. stark vacklan i avseende på dessa former, ock det bör då ej förundra, att målet har förlorat förbindelsen nō ock i stället fått *nt* : *sentas*. Att målet emellertid i forna dagar haft n i detta ord, torde möjligen bevisas av övergången y → ö.

Växlingen mellan n ock n i den återopade handskriften inskränker sig naturligen icke endast till ljudförbindelsen nd. n förekommer även i andra ställningar. Så t. ex. skrivs omväxlande *manna* ock *mana*, *hinn* ock *hin*, vilket icke visar något annat, än att n till sin natur är likställt med »långt» n. Emellertid synes mig behandlingen av ljudförbindelsen n + s anmärkningsvärd; ty man finner skrivningarna *fanz*, *logmanz*, men *Franz*, *Alezanz* ock slutligen genomgående *hans* ock *Jóns*. Att nz betecknar postdent. n (+ t?) + postdent. s, kan ej betvivlas. Att z i förbindelsen nz likaledes har värdet av (t +) postdent. s, torde väl ock vara säkert, ock då kan det föregående n ej beteckna annat än antingen postdent. n, i vilket fall skrivningen med n blott är en eftergift åt bruket i fråga om främmande namn (jfr ovan uppgiften om den konsekventa teckningen nd, aldrig nd, i icke-skandinaviska namn), eller ock vokalens nasalering (fransk nasal), varvid z har tillsatts just för att angiva det postdentala uttalet av sibilanten. Den ljudlikhet, som förefinnes mellan nasalerat a ock ljudförbindelsen *an*¹, har då förlätt skrivaren att återgiva det förre med tecknet för den senare (det närmaste han hade att tillgå). Men vad skall då ns i *hans* ock *Jóns* beteckna? Ja, icke kan det vara postdentaler, ty då skulle man väl åtminstone någon gång finna *hans* eller *hanz*, vilket icke är fallet. De måste väl alltså beteckna supradentaler eller cerebraler. Jag tillåter mig att påpeka, huru väl hekr. härvidlag stämmer med mitt mål, som

¹) I Degerforsmålet förekommer stundom växling mellan *ns* ock *gs*: *onsdayan* ock *ogsdayan*, *jónsà* ock *jógsà*.

har *fans*, *lagmans*, *frans*, men *hanʒ* (nom. däremot *han* isl. hann l. han) ock *jörʒå*.

På det åberopade stället i ljudläran har jag sökt visa, att skillnaden mellan *ll* ock *l*, *N* ock *n* icke kan vara kvantitativ, såsom allmänt antages, utan måste vara kvalitativ. Ett ytterligare bevis härför tror jag kunna hämtas från Isl. Ann. Ingen kan betvivla, att *n* bör hava samma kvantitet i orden *sýna* ock *ræna*; dock förekommer i Ann., som jag ovan visat, *sýndiz* 6 ggr av 8 med *n*, under det att *rændi* endast framträder med *N* (t. ex. under årtalen 1210 ock 1259). Degerforsmålet har också värbet *ræn* med postdentalt *n*, ock jag skall längre ned visa, att detta är just vad man kan vänta i nämnda ord.

Av det nu sagda torde framgå såsom åtminstone sannolikt, att författaren av första delen av Ann. har haft cerebralt *l* ock *n*. Nu är det emellertid nästan givet, att, om *l* i *fjölða* samt *n* i *sýndiz* ock i gen. *hans* varit cerebrala, också de följande *d*- ock *s*-ljuden böra hava varit cerebrala eller supradentala, ock vi få så fram en hel rad cerebrala ljud.

På grund av bristande material har jag nödgats inskränka mina undersökningar till Ann.

Efter denna digression återvänder jag till frågan om beskaffenheten hos *n* i ack. sg. m. av adjektiv. KOCK har Ark. IX, 257 givit en, som mig vill synas, särdeles tilltalande förklaring av den även av mig (ljudl. § 121 anm. 4 d) såsom anmärkningsvärd framhållna skillnaden hos *l*-ljudet i orden *ʒæl* isl. *sølr* ock *ʒæl* got. *saiwala*, i det han antar, att *l* i den ställning, det har i *saiwala*, varit postdentalt. Då *l*-ljudet ock *n*-ljudet för övrigt överensstämma i avseende på de ställningar, i vilka de uppträda som cerebraler, så måste ett med det ovannämnda *ʒæl* analogt fall inom *n*-ljudets område anses stödja KOCKS antagande, på samma gång dess egen förklaring stöddes av detta. Ett sådant fall föreligger just i ack. sg. m. hos adj. Om *l* i got. *saiwala* varit postdentalt på grund av sin ställning, så bör *n* i got. *gōdana* av samma orsak också hava varit det, ock vi hava då här skälet, varför detta *n* kvarhåller sig så segt.¹

I detta sammanhang torde isl. *ræna* förtjäna att omnämnas, ity att det kan sammanställas med fht. (bi)rahanen. Den dentala naturen hos *n* i detta ord bekräftas ytterligare av Ann., då part. där (1210) skrives rönt med *t* för *d*.

¹) Märkas bör också, att ändelsen i ack. sg. m. (åtminstone på 1300-talet) icke sällan skrives *-ann* i stället för *-an* (se Noreen Aisl. gr.² § 354, anm. 4).

Som bekant har BUGGE i sin avhandling om Rökstenen visat, att de undantag, som finnas i fråga om n-bortfallet i urnordisk tid, inskränka sig till de ställningar, där n i got. är åtföljt av ett a. Så vitt jag erinrar mig, har man intet som visar, att detta a kvarstått utöver den tid, då n annars föll bort, ock man tyckes då kunna hava rätt antaga, att det är n:s egen postdentala natur, ej det fordom följande a, som skyddat detsamma. Lagen för det (äldre) urnord. n-bortfallet bleve i så fall alldeles densamma som för (det yngre) n-bortfallet i målet.

Naturligtvis skall man genast invända, att om n i gódan kvarstått på grund av sin postdentala natur, så borde n kvarstå även i pl. *gpa* rspr. ögon got. *augóna*, där målet dock, som man ser, förlorat n. Jag tror likväl, att man här utan risk kan förutsätta en utjämning mellan en nom. *ęugun* med postdentalt n ock en gen. *ęugna* med cerebralt n (jfr målets vaoklan mellan l-ljuden i *spegal* isl. *spégill* ock plur. *spegla* isl. *speglar*, men *skakál*, som väl är att skilja från *skakál*, isl. *skokull* pl. *skaklar*, se ljudl. § 121,1 a med anm.). På detta sätt funne man en utan tvivel mycket naturlig förklaring på den hittills, så vitt jag vet, oförklarade motsatsen mellan isl. pl. *ęugu* ock fsv. pl. *ęghon*.

Någon torde också göra den invändningen, att om n i gódana varit postdentalt på grund av sin ställning, så bör även det ovan (s. 62) anförda *hestana* hava fått postdentalt n ock således givit *hestan* (eller i vårt mål, enl. exk. 2, C 1, *hestan*), men icke *hesta*, som målet faktiskt har. Detta är riktigt, ock sådana former som *dálana*, *karana* för isl. *dalarnir*, *kar(ð)arnir* visa, att cerebralen haft svårt att i längden hålla sig kvar i denna ställning. Emellertid är n i *hestana* uppkommet av r + n ock måste väl hava bevarat sig åtminstone så länge, som den obestämda formen hette *hestar*; ock då r ock n i målet synas ha fallit bort nära nog samtidigt, torde formen *hesta* ej vara omöjlig att förklara. Märkas bör dessutom, att målet icke utbyter n mot r, när det föregås av labial eller guttural (*hemar*, *vevarar*, *dayara* o. s. v., se ljudl. § 126 anm. 4). Man kunde således få å ena sidan *armara*, å den andra *hestana*, vilket förhållande lätteligen ledde till utjämning. Degerforsmålet har haft n i bägge fallen ock således fått *arma*, *hesta*; men andra norrländska dialekter finnas som uppvisa formen *hestan*.

Av vad som blivit anfördt rörande ljudförbindelsen *nd*, kan man finna, att det numera för undersökningen är tämligen likgiltigt, när *d* i part. pres. *farandi* → *feran* försvunnit, ty det kvarstående *n* kan nöjaktigt förklaras av *n* i Ann. sviðandi (1147), súganda (1178) o. s. v. Detsamma gäller om ordet *vætan* isl. vélindi. Ja, då kardinaltalen 13—19 trots sin forna ultiambetoning ej uppträda med *n*, utan med *n*, så kan detta bero antingen på inflytande från det närstående *t* i änd. *-tan* eller ock på inflytande från ordningstalen (jfr Ann. þrettánda).

* * *

Resultatet av föregående undersökning skulle således för målets vidkommande bliva:

att målets form för part. pret. hos de starka värben visat sig vara en supinalform, utgången ur part. neutr. ock företeende utjämning mellan kort- ock långstaviga till förmån för de förra;

att orden *hemar*, *vamar*, *lakar* fordontima haft tonen på ultima;

att adjektivets artikulerade former framkallats av den gamla ack. sg. m. på *-an*; samt

att lagen för *n*-bortfallet är att formulera antingen så: kort *n* faller bort i obetonad stavelse — ock då får man antaga, att ändelsen i ack. sg. mask. hos adjektiven haft biton — eller ock så: slutljudande cerebralt *n* har fallit bort i svagt betnad stavelse, men postdentalt *n* har kvarstått, vilken lag dock ej torde gälla numera.

Jag har dessutom anfördt skäl, som gå ut på att visa, att isl. ock fsv. haft cerebrala *l-*, *n-* (*s-* ock *d-*) ljud, samt att lagen för *n*-bortfallet möjligen varit densamma i urnord. som i målet.

EXKURS 2.

Vokalbehandlingen i ultima av tvåstaviga ord.

För att visa, huru i målet vokalen utvecklats sig i ultima av tvåstaviga ord, skall jag här anföra en fullständig samling sådana ord eller ordformer jämförda med motsvarande isl. Vid deras ordnande tager jag hänsyn såväl till rotstavelsens kvantitet som till ultimas beskaffenhet att vara öppen eller slutet.

A. Efter kort rotstavelse hava vokalerne a, i ock u hållit sig kvar, likgiltigt om ultima varit öppen eller slutet.

1) a → a: inf. (akt. ock pass.), t. ex. fara → *fera*, berast *beras*; sing. av mask. n-stammar (i obest. ock best. form), t. ex. haga → *haga*, bogann → *bejan*; adv., t. ex. meðan → *meda*; avledningar på -arr, t. ex. hamarr → *hamar*; part. pres., t. ex. farandi → *feran*.

2) i resp. e → e (med varianterna i l. r: ljudl. § 162,2): pl. av subst. i- ock u-stammar, t. ex. fjallir → *fjæle* (för mask. finner jag blott *synir* → *señe*); pret. konj. av starka värb, t. ex. sliti (till *slíta*) → *slite*, bryti (till *brjóta*) → *bryte* l. *bræte*; part. pret. av starka värb, t. ex. drepinn → *dripe*, etinn → *ete*.

3) u resp. o → o: sing. av fem. n-stammar (i obest. ock best. form), t. ex. hljóðu → *lõða*, hljóðuna (resp. hljóðunni) → *lõðan*; ordet hofuð → *hovu* ock i best. dat. hofu(ði)nu → *hovun*; adj. på -ugr, t. ex. fsv. girugher → *jerw*; pret. ind. pl., t. ex. skutu → *skutw*.

Som undantag från denna regel finner jag blott att anteckna några ord på -ill, vilkas avvikelser lätteligen förklaras, om man antar inflytande från motsvarande långstaviga, samt best. formen av enstaviga starka fem., som sluta på kons., t. ex. sökinn → *sákå*, ock av starka neutra, t. ex. þakit → *tákå*, ock deras dat. sökunni → *såkan*, þakinu → *tåkan*. Till dessa senare fall skall jag längre fram återkomma.

B. Efter lång rotstavelse är i urspr. öppen ultima vokalen alltid försvunnen ock ersatt genom cirkumflex på rot-

stavelser. När cirkumflexen i enskilda fall måste fördelas på två stavelser, framgår därav gravis.

Exempel på bortfall finnas givna i ljudl. § 72, 1.

Beaktansvärda undantag bilda kardinaltalen níu, tíu → *nía*, *tíá* ock pronominaladv. *hórna*, *þarna* → *jána*, *dána*. Möjligen har i dessa ord den slutjudande vokalen kvarstått därför, att de oftast förekomma i suffligerad ställning, t. ex. *trátíá*, *hánjána*, *hóndána* o. s. v. Det är ju ett även från andra håll bekant faktum, att tvåstaviga enklitika ej äro underkastade apokope. I de båda orden *hústru* ock *jansfru* har väl ulti^ma varit betonad.

C. Efter lång rotstavelse har i ursprungligen slutet stavelse vokalen behandlats på två sätt.

1) Samtliga vokaler hava övergått till *a* överallt, där de icke genom bortfall av ett *n* eller *r* blivit slutjudande.

a) *a* → *a*: subst. på *-naðr*, t. ex. *mánaðr* → *mæna*; supl. på *-astr*, t. ex. *djúpastr* → *júpast*; part. pres., t. ex. *fallandi* → *falan*; pass., t. ex. *kallast* → *kalas*; best. nom. ock dat. av svaga neutra, t. ex. *qugat* → *qya*, *quganu* → *qyan*.

b) *i* resp. *e* → *a*: enskilda ord, t. ex. *vélindi* → *vælan*, *érindi* (fht. *árunti*) → *eran*, fsv. *søngin* → *íyan*; avledningar på *-ilsi*, t. ex. fsv. *styrilsi* → *stýrals*; best. nom. ock dat. av starka neutra, t. ex. *orðit* → *ólá*, *riktit* → *rýka*, *borðinu* → *bólan*.

c) *u* resp. *o* → *a*: ordningstalen 7—10, t. ex. *níundi* → *niant*; fsv. *nakon* → *nayan*; best. dat. sg. av fem., t. ex. *mörkenni* → *mårkan*; best. pl. av fem. *n*-stammar, t. ex. *þíkurnar* → *þíyan*; enstaka ord, t. ex. *ferkunn-* → *farkan*.

Från detta moment finnas många undantag, som man dock helt visst utan fara för misstag vågar tillskriva inträdda kvantitets- ock akcentförändringar. Sådana undantag föreligga i ordningstalen 13—19, t. ex. *þréttandi* → *trætant*; i adj. på *-ótttr*, t. ex. *kringlótttr* → *klygru(t)*, som dessutom blivit sammanblandade med de sannolikt även slutbetonade adj. på *-ugr*; i avledningar på *-ing* (ljudl. § 157 anm. 1 e), *-ung*, *-dómur*; i komp. på *-ari*; i subst. på *-ari* m. fl. (angående starka part. pret. se s. 60).

Avledningarna på *-ill*, *-ull*, *-arr*, *-urr*, *-ilsi* hade vid tiden för övergången till *a* sannolikt växlande betoning (efter kort rotstavelse hade man väntat resp. *a*, *i* eller *u* ock efter lång rot-

stavelse *a*); ty bland orden på -ill, -ull tyckes *a* hava segrat, medan *a* blivit härskande hos dem på -arr, -urr (þiðurr → *jsædar*, men även *endurr* → *anar*, väl med anslutning till *hamarr*).

I orden *hemar*, *vamar*, *lakan* ock kardinaltalen 13—19 har, som jag i förra exkursen visat, andra stavelsen fordom haft huvudtonen. Andra ord, såsom *aksal*, *balðan*, *kanon* m. fl., hava ännu ultima lång, ock *jsövan* isl. *kofarn* har ännu i dag ultimabetoning.

2) Vokalerna hava övergått till *a* överallt, där de blivit slutljudande genom bortfall av ett följande *n* eller *r*.

a) *a* → *a*: adv. på -an, t. ex. *útan* → *uta*, innan → *ina*; enskilda ord, t. ex. *sptann* → *afta*; obest. nom. pl. av starka mask., t. ex. *hestar* → *hesta*; best. nom. sing. av svaga fem., t. ex. *pannan* → *pana*.

b) *i* resp. *o* → *a*: best. sing. av starka fem., t. ex. *sólin* → *sólá*¹; best. pl. av starka neutra, t. ex. *orðin* → *ólá*, *rikin* → *rika*; prep. fsv. *mællin* (resp. *mællon*, *mællom*) → *mela*; obeständ pl. av mask. *i*- ock *u*-stammar, t. ex. *gestir* → *jašta*²; pl. *einir* → *ema*³ (indef. pron.), *fiórir* → *fýra*⁴.

c) *u* resp. *o* → *a*: patron. på -son, t. ex. rspr. *Pärson* → *pésá*; obest. pl. av sv. neutra, t. ex. fsv. *öghon* → *aya*; enskilda ord, t. ex. *morgun* (ack.) l. *morgin* → *mora*; enklit. former av pers. pron. i fem., t. ex. *gikk hon* → *jíká*.

Från mon. 2 finner jag inga andra otvetydiga undantag än de båda plurala biformerna *vogna* (isl. *vánir*) ock *kuona*

¹) Jag instämmer således i den av SCHAGERSTRÖM (Sv. landsm. II. 4, s. 56) uttalade åsikten, att *a* i dessa former är ljudlagsenligt utvecklade.

²) Man beakte här det förhållandet, att *a* icke inträder, när *r* av en eller annan orsak kvarstår: *hvílikir* → *høker*, fsv. *naghir* → *najar* o. s. v.

³) Då jag alldeles icke kan förstå, varför den maskulina formen mot all vanlighet skulle hava blivit utträngd av fem., så håller jag denna ock nästa form för beviskraftiga.

⁴) Ännu ett fall torde man kunna föra hit, nämligen *systkin* → *syskar*. Då detta ord tyckes hava haft rotbetoning, så hade man i målet väntat **syska*. Den best. formen därtill måste hava hetat **syskana*. Av **syska* ock **syskana* har genom kompromiss uppstått *syskana*, ock därpå har till denna best. form skapats en obeständ form *syskar*, som sålunda återfått sitt *n*-ljud.

(isl. *kvernir*), som brukas vid sidan av *vögn* ock *kuögn*. Alla andra pluralformer, som skulle vara att föra hit, hava sin egen utvecklingshistoria, vilken jag vill behandla i nästa exkurs.

Hos adj. på -inn hade man för fem. kunnat vänta ändelsen -a, men denna ändelse visar sig i allmänhet icke, vilket ej torde vara så underligt, då dels betoningförhållandena fordomsdags tyckas hava varit något osäkra hos dessa adj. (i neutr. *lita* till mask. *litn* isl. *litill* är t försvunnet, vilket visar på *litö* med rotbetoning; men i *moyet* l. *moyant* står t kvar), dels ock väl kau antagas, att mask. utträngt fem., så att gruppen blev likställd med övriga adj. Spår av en form på a saknas dock icke alldeles. Så ha vi t. ex. i *nalta* (*grut*) »något litet» säkerligen att se ett fsv. *nakon litin* (*gryt*)¹. Den väntade formen *lita* finnes i andra dialekter.

Allt vad i denna exkurs blivit förebragt, visar klarligen hän på följande regler såsom gällande för stamord (men icke för avledda eller sammansatta):

1) Efter kort rotstavelse kvarstå alla ändelsevokaler, vare sig att ultiorna varit öppna eller slutna.

2) Efter lång rotstavelse hava alla vokaler

a) i ursprungligen öppna ultiorna fallit bort ock ersatts av cirkumflex på rotstavelsen; men

b) i ursprungligen slutna ultiorna

a) övergått till *a* överallt, där de blivit slutljudande genom bortfall av *n* eller *r*,

β) till *a* däremot överallt, där detta icke varit fallet.

* * *

Sedan huvudreglerna sålunda blivit klara, vill jag änyo föra på tal de ovan under A (s. 67) omnämnda undantagen *søk-in* → *såka*, *pak-it* → *tåka*. Det vore visserligen icke omöjligt att i dessa fall se en invärkan från de långstaviga, men en annan förklaring ligger dock alldeles för nära till hands för att kunna förbises. Trots kvantitetsolikheten måste nämligen *søk-in* ock *sól-in*, *pak-it* ock *orð-it* hava haft samma akcent, ock

¹) Fsv. *gryt* är neutrum, således här plur. Man jämföre den advärbliella formen *nalta*, som tydligen är utgången ur ett fsv. *nakot litet* ock där således intet *n* är bortfallet.

vad är då naturligare, än att ultima i båda fallen underkastats samma lag ock fått samma utveckling? Att så varit, bekräftas också i fråga om övergången u (o) → a till fulla av sådana fall som t. ex. skal hon → *skåla*. Helt säkert våga vi därför till de ovan givna reglerna foga ännu en, nämligen:

3) Om en enstavig stamform, vare sig kort eller lång, genom enklis blir tvåstavig, behandlas ultimavokalen såsom i ursprungligen tvåstaviga ord med lång rot.

Att denna regel icke får utsträckas till tvåstaviga böjningsformer av enstaviga ord, visar sig tydligt av sådana motsvarigheter som *senir* → *sene*, *fjalir* → *fjæle*.

Den genomgående konsekvens, som röjer sig i den här ovan anförda, såsom jag tror, i det närmaste uttömmande samlingen av exempel, gör, att jag icke ett ögonblick kan tvivla på, att även övergångarna -ir, -ur, -in, -un → a äro fullt ljudlagsenliga. Som bekant har NOREEN framkastat den förmodan, att a i best. formen av starka fem. uti våra allmogedialekter skulle vara framkallat genom analogisk invärkan från de svaga femininernas sida: *sólin* → *sola* liksom *pannan* → *panna*. För min del kan jag i ingen mån biträda denna åsikt, ock skälet därtill inses lätt av det redan sagda. Jag vill emellertid till yttermera visso anföras ett från mitt mål hämtat direkt bevis mot nämnda hypotes. I formläran har jag flera gånger berört den grupp, som bildas av urspr. enstaviga starka feminina med vokalslut, t. ex. isl. *kú*, *brú*, *á* etc. Alla dessa hava i målet bestämd form på n: *kön*, *brön*, *frun*, *en* etc., ock hava därför, med undantag av *kø* ock *fru*, blivit mask. Det är tydligt, att om a i *sóla* hade tillkommit genom analogiskt inflytande, så hade analogin nog sträckt sig även till ifrågavarande lilla ordgrupp, som nu står alldeles enstaka. Är däremot utvecklingen *sólin* → *sóla* ljudlagsenlig, så är det mycket lätt att förklara, varför ovan nämnda grupp ej kunnat falla under lagen (se exkurs I, s. 60). Målet har nämligen utgått från fsv. formerma *kon*, *bron* etc. (de dialekter däremot, som hava *køà*, *brøà* ha utgått från fsv. *koin*, *broin*). För degerforsmålets vidkommande synes mig beviset fullt bindande; men är motsvarigheten in → a ljudlagsenlig i detta mål, så bör man kunna antaga, att den är det även i andra dialekter, i vilka den uppträder under samma förhållanden.

En ljudövergång *in* → *a* synes emellertid kunna antagas endast i det fall, att man får förutsätta, att *n* är cerebralt eller ock står där blott som tecken för vokalens nasalering (jfr fr. *encore* etc.). Att cerebralerne utöva stark invärkan på föregående vokal, är en sak som bevittnas av de dialekter, vilka känna dessa ljud (t. ex. dfs. *sqn* ← isl. *sonr*, dfs. *fale* ← isl. *fylgja*, dfs. *dut* n. till m. *dyr* etc.). Då uti förevarande fall föga finnes, som talar för antagandet av nasalvokal¹, ock då *r*, som väl kan vara cerebralt, men aldrig beteckna någon nasalering, har utövat precis samma värkan som *n*, så synes mig resultatet av denna exkurs bekräfta det resultat, vartill jag kommit i den näst föregående (nämligen, att det *n*, som i målet fallit bort ock därvid framkallat den föregående vokalens övergång till *a*, varit ett cerebralt *n*), samt därtill giva vid handen, att vi sannolikt få öka vår cerebralrad med ett *r*-ljud.

EXKURS 3.

Om målets forna akcent.

Regeln 3 (s. 71) i förra exkursen bekräftar, vad man väl även därförutan kunnat tänka sig, att vi hava att på akcentens område söka den innersta grunden till de ljudövergångar, vår exempelsamling uppvisar. Föra vi för den skull undersökningen över på akcentens område, så bliva resultaten följande.

1) I tvåstaviga ord med kort rot har andra stavelsen sannolikt burit huvudtonen.

Det kan här icke gärna vara fråga om blott biton, ty gällde det endast vår nuvarande levis, så hade säkerligen

¹) Jag vill härmed icke hava förnekat, att målet i andra fall kan hava haft nasalvokal (jfr ljudl. § 70); men det vill av åtskilliga skäl, vilka jag ej här kan utveckla, synas mig, som om nasalvokalen i målet uti svagt betonad stavelse skulle givit *-a*, ej *-a*, till resultat.

ingen skiljaktig utveckling förekommit i de båda dat. mörkummi → *mörkan* ock hjoðummi → *ljóðan*. De hade väl båda erhållit ändelsen *-an*, enär de nu akcentueras lika.

För övrigt må följande omständigheter beaktas. Yngre låneord: *kanon*, *söldat*, *segar*, *balðan* o. s. v., vilka i rspr. ännu äro ultimabetonade, hava i vår dialekt vanligen fortis på första stavelsen ock semifortis eller stark levis på den andra. Vid akcentflyttningen har den konsonant, som följer efter den första stavelsens vokal, blivit förlängd, under det att ultima, som här är slutet, ännu har lång vokal. Samma förlängning träder oss till mötes hos en del gamla inhemska ord: *ikorni* → *ikör*, *guðraðir* → *guför* o. s. v., ock sannolikt är väl, att den här har samma orsak som hos de förut nämnda. Nu finnes emellertid en hel mängd förut kortstaviga ord, i vilka konsonanten (isynnerhet *k*, *p*, *s*, *t*¹⁾) blivit förlängd på liknande sätt (exempel se ljudl. § 155,3 med anm.), ock den enda rimliga utvägen att förklara förlängningen tyckes vara att antaga, att den även här beror på en akcentflyttning ock att orden således fordom hava haft slutbetoning. Visserligen har den ordgrupp, som här är i fråga, numera kort vokal i andra stavelsen; men den omständigheten bör ej välla stor svårighet, då ultima här är öppen (jfr ljudl. s. 78, not 1).

För verklig ultimabetoning med på sin höjd bibetonad penultima vittna slutligen även övergångarna *e* → *ɛ* ock *u* → *o* i första stavelsen av starka part., t. ex. *etinn* → *ite* (ljudl. § 14,1) ock *brotenn* → *brate*²⁾ (ljudl. § 27,1 a). Därmed kunna ock andra spår av de s. k. balans- ock harmonilagarna (se t. ex. ljudl. § 16,2 ock § 27,1 b i jämförelse med § 29,2) få sin förklaring.

2) Bland tvåstaviga ord med lång rot hava stamorden haft stark ton (sannolikt huvudtonen) på första ock de avledda orden på andra stavelsen.

1) Även andra konsonanter hava stundom förlängts, t. ex. *v*-ljudet i *høfuð* → *høvu*. BURE (Suml. s. 47) har från Ångm. *søvvið*, dfa. numera *søve*, vilket säkerligen är en kompromiss av *'suvit* (jfr *'vurith* pro *varith* hos BURE) ock *'sövvíð*.

2) Dessa former gå, såsom jag redan i exkurs 1 visat, egentligen ut från neutrum. Det slutljudande *t* kan ej hava fallit bort förr än efter akcentflyttningen.

Vacklan förefinnes hos avledningarna på -ill, -ull, -arr, -urr; ock undantag göra, som det vill synas, substantiverna på -naör: månaör → *mæna*, blånaör → *bløna* o. s. v.

I avseende på de avledda orden kan det för övrigt icke avgöras, huru vida andra stavelsen värkligen haft huvudtonen eller blott en stark biton.

3) Om ett enstavigt ord genom enklis blev tvåstavigt, behöll stamstavelsen huvudtonen, vare sig roten var kort eller lång: *vøk-in* → *våkå*, *gefr hon* → *jéva*.

Att akcenten i detta fall varit en energisk akut, bevisas väl av utvecklingen *hestinn* → *héstiñ* (för *hestån*), *soninn* → *san* (för *sånån*).

* * *

Givetvis måste man uppkasta den frågan: vid vilken tid skulle då dessa akcentlagar varit gällande? Sådana exempel i BURES *Sumlen* som »Pärssa pro Pärson», »smörgåsa pro smörgåsen», »ära» för är hon visa tydligt, att de ljudövergångar, som förutsätta ovan angivna akcentsystem, voro fullt genomförda omkring år 1600. Ja, det i not 1 å s. 73 omnämnda »sovwith» avger ett alldeles otvetydigt vittnesbörd om att åtminstone hos kortstaviga particip första stavelsen redan vid den tiden bar huvudtonen, ty annars hade en skrivning med *vv* ock *th* ej kunnat förekomma.

Men var alltså det nya akcentsystemet sannolikt färdigt i slutet av 1500-talet, så tyckes dock en ock annan omständighet tala för antagandet, att det gamla systemet gällt ännu på 1300-talet. Bortfallet av *n* ock *r* samt därmed övergångarna -an, -in, -un, -ar, -ir, -ur → *a* synas mig kunna förläggas till senare hälften av 1300-talet¹⁾, ock till denna tid måste i alla händelser den gamla akcenten ha varit rådande.

Genomförandet av den stora akcentförändringen torde således hava skett mellan 1350 ock 1600, sannolikt på 1400-talet. Därmed vill jag naturligen ej hava sagt, att akcentueringen i

¹⁾ Då *Själens tröst* har *uta*, *hvaða*, *sidha* (Kock, Ark. VI, s. 32, not V), så är detta en företeelse som torde stå i sammanhang med frågan om vårt *n*-bortfall.

alla enskildheter var färdig ock stadgad år 1600 (det är den ej än ock blir det nog ej, så länge språket lever), utan blott att de större ordgrupperna, särskilt de med kort rotstavelse ock kanske även de avledda orden, då redan fått en bestämd tendens att betona rotstavelsen.

EXKURS 4.

Om vokalbehandlingen i ultima av trestaviga ordformer.

I trestaviga ordformer är det vida svårare att komma till rätta med vokalbehandlingen än i tvåstaviga. Man har nämligen inga stamformer, utan allenast avlednings- ock böjningsformer att bygga på, ock möjligheterna för akcentskiften ock analogiska utjämnningar mångfaldigas. Några iakttagelser, som förefalla mig jämförelsevis säkra, vill jag dock här meddela.

I fråga om kvaliteten hos ultimavokalen i de fall, där denna kvarstår, torde det vara tillräckligt att hänvisa

å ena sidan till: komp. på *-ari*, t. ex. *jupara*; den bestämda formen av motsvarande *supl.*, t. ex. *jupasta*; kardinaltalen 30—90, t. ex. *traña*; best. *sg.* av mask. ock neutrala substantiv, t. ex. *ogđoman*, *hovuna*;

ock å den andra till best. *pl.* av kortstaviga substantiv, t. ex. *dayana*, *hayana*, *ledana*, *kekuna*,

för att man skall finna, att även i trestaviga ordformer *-a* är den regelbundna ändelsen, när intet *r* har fallit bort, men att däremot *-a* framgår som resultat, så snart ett *r* varit med i spelet.

Även på övergången *in* → *a* visar målet kanske exempel i en form på *-a*, som stundom förekommer i best. *dat. pl.*, t. ex. *hayema* fsv. *haghumin*. Detta *a* kan dock vara överfört från *nom. pl.* ock således vara ett yngre tillägg.

Ännu andra ändelser finnas, t. ex. *-e* (i. *-s*) hos adj. på *-ligr*: *sködale*, *harmale*. Denna ändelse kan helt säkert tilläkrivas en fordom stark biton. En sådan finnes ännu kvar hos adj. på *-samr*, t. ex. *árbesám*, ock flere substantivavledningar, t. ex. *lögahheit* ledsambet, *jémanskáp* gemenskap.

Svårare att reda än frågan om vokalkvaliteten är frågan om apokope. Man har nämligen här å ena sidan *yupara* isl. *djúpari*, *traþia* rspr. *tráttio*, *oyðoma* rspr. *ungdomar*, *sanyga* rspr. *sanningar*, *ðayana* isl. *dagarnir*, *løduna* isl. *hljóðurnar* o. s. v., ock å den andra *skraðar* rspr. *akráðdare*, *kafe* isl. *kallaða*, *baka* isl. *bakaða*, *hesta* isl. *hestarnir*, *piyan* isl. *pikurnar* o. s. v., vilket allt vid första påseende synes trotsa varje regel.

Jag meddelar här blott en kort översikt av de resultat, till vilka jag vid förnyade försök att reda härvan har kommit, ock stöder min framställning på de resultat rörande akcenten, som framgingo av nästföregående exkurs.

Utgående från det faktum, att målet har apokoperat ändelsen i tvåstaviga ord med lång rot ock ursprungligen öppen ultima (se 2:dra exkursen mom. B), d. v. s. i det öppna skemat $\alpha \text{ } \omega$; har jag a priori antagit, att apokope egde rum även i det öppna skemat $\alpha \text{ } \alpha \text{ } \omega$, om ett sådant fanns. Såsom säkert hithörande fall torde man kunna räkna *jsövan* fsv. *köwærne*, men isl. *kofarn* (ljudl. § 28,5), *almoy* isl. *almúgi*, orden på *-ingi*: *arvig* isl. *erfingi*, ordinaltalen på *-tándi*: *traþant* isl. *prettándi* (s. 65) jämte många andra.

Om mitt resonnemang i tredje exkursen är riktigt, så förlorade målet nu ändelsen i sådana fall som t. ex. isl. *hljóðuna* ock *hljóðunni* → *lødun*, isl. *farandi* → *feran*, isl. *bakaða* → **bakad* (sedermera *baka*). Däremot finnes intet vederhäftigt exempel på att målet skulle hava förlorat ultimavokalen i sådana fall, där densamma varit skyddad av ett följande *r*, ock målet måste därför under denna tid hava behållit orubbade de former, som motsvara isl. *ungdómar*, *dagarnir*, *hagarnir*, *hljóðurnar*.

Undantag från denna äldre slutljudslag bliva de förut omnämnda komp. på *-ari*, supl. på *-asti* (forml. § 46) ock kardinaltalen 30—90, om man nämligen vill tilldela dem skemat $\alpha \text{ } \alpha \text{ } \omega$.

¹⁾ Kardinaltalen *traþia* etc. hava nu akut tonfall, ock det är därför nöjligt, att ultima bevarats genom någon biton (jfr *hánjána*, forml. s. 37, not 3); men komp. ock supl. ha *gravis*.

Kom så en tid, då den äldre slutljudslagen upphörde att värka. Nu förlorade målet sitt plurala *r*, men hade fortfarande kvar sin starka slutbetoning på kortstaviga ord. Det fick således nu formerna: *'héstana*, *'jástana*, *'pýana*¹, *'bókrna* (isl. *bókrnar*), *'kálände*; men *'ogdóma* *'dayána*, *'rævána*, *'hayána*¹ ock *'ledúna*.

När ställningen var sådan, inträdde den yngre slutljudslagens skede, vilken angrep skemat $\underline{\quad} \cup \cup$. Genom dess invärkan fick målet *'hestan*, *'jastan* (sedermera *hesta*, *jasta*), *pýan*, *bókran*, *kalan* (kallande), *'kalað* (sedan *kala*); men hade fortfarande kvar *'ogdóma* *'dayána*, *'rævána*, *'ledúna*, *'hayána*.

Nästa steg i utvecklingen var bortfallet av *r* i obetonad eller svagt betonad stavelse, ock målet kom så från *'hestan*, *'jastan* till *hesta*, *jasta*. Den yngre slutljudslagen upphörde därefter att värka, ock akcenten i kortstaviga ord flyttades från ändelsen till rotstavelsen, varigenom målet fick *dayana*, *rævana*, *ledana*, *hayana*.

Till sist föll *d* ock även *g* (i vissa ställningar) bort, ock man kom då från *'bakað*, *'kalað* till *baka*, *kala* ock från *'skadaleg* till *skadale*.

Sådan ser teorin ut i skematisk framställning. Med uttrycket skematiskt vill jag hava sagt, dels att jag ingalunda anser det nödvändigt, att alla de utvecklingssteg, jag ovan angivit, måste bilda särskilda perioder (så t. ex. kan bortfallet av *r* mycket väl ha försiggått samtidigt med att den yngre slutljudslagen var värksam); dels ock att jag varken vill eller behöver förneka, att analogiska utjämnningar kunna hava egt rum (t. ex. mellan *-tándi* ock *-tandi* hos ordningstalen, eller så att man fått t. ex. *'kaland* vid sidan av *'bakand* o. s. v.). Det synes mig tvärtom sannolikt, att just den formbrytning, som uppstod genom den äldre slutljudslagen, framkallat den yngre.

Faktiskt är, att målet har apokope i det öppna skemat $\underline{\quad} \cup$; ock mer än sannolikt är väl då ock, att vokalen samtidigt fallit bort i det öppna skemat $\underline{\quad} \cup \cup$. Faktiskt är vidare, att slutvokalen är försvunnen i det öppna skemat $\underline{\quad} \cup \cup$. Säkert är slutligen, att i alla de oomtvistliga fall, där man

¹) Om *n* se nästa exkurs.

enligt 3:dje exkursen kan uppställa skemat $\approx \text{e} \text{ } \text{u}$, men ändelsevokalen varit skyddad av det plurala *r*, där kvarstår denna vokal, medan den däremot är borta under enahanda förhållanden i de fall, där man kan uppställa skemat $\text{e} \text{ } \text{u} \text{ } \text{u}$. Dessa omständigheter måste, så vitt jag kan finna, leda till antagandet av tvänne skilda apokoperingsperioder, den ena före ock den andra efter *r*-bortfallet.

Jag sade, att det är säkert, att det plurala *r* har skyddat ändelsevokalen i skemat $\approx \text{e} \text{ } \text{u}$, men icke i skemat $\text{e} \text{ } \text{u} \text{ } \text{u}$. Man kunde dock lätt frestas att formulera apokoperingsregeln så: »varje blottad ändelsevokal har fallit bort i trestaviga ord», ock sedan antaga, att det slutande *-a* i ändelserna *-ana* ock *-ana* blivit dit överfört från andra pluralformer. Ett sådant antagande visar sig emellertid snart omöjligt. Ty hade det plurala *r* icke skyddat vokalen i skemat $\approx \text{e} \text{ } \text{u}$, så hade det naturligen ej håller skyddat den i skemat $\text{e} \text{ } \text{u}$, ock under sådana förhållanden skulle i bestämd form ej ett enda ock i obestämd form endast ett ringa fåtal ord ljudlagsenligt ha haft *a* kvar, vadan sannolikheten av ett *a*-tillägg är ytterligt liten. Dessutom omfatta de ordgrupper, som nu hava *-na* (*-ana*, *-ana* ock *-ana*), tillsammans ett mycket stort antal substantiv (i alla händelser över ett hundratal); ock hade benägenheten att tillägga ett *a* i pluralis varit så stor, att den gripit dessa grupper, så hade väl även gruppen *pyan* fått följa med, men där låter dock *a* aldrig höra sig.

* * *

Om vad jag ovan framställt rörande tvänne apokoperingsperioder visar sig hålla streck, så måste cirkumflexen bliva ett gott gruppärke för de dialekter, som varit med om den första av dessa perioder.

EXKURS 5.

Om bortfall av slutande r (= R) ock om pluralisändelsen hos nomina.

I ljudl. (§ 133) har jag frambållit den olika behandling, för vilken ursprungligt r ock det av s (s) uppkomna r (R) varit utsatta i målet, i det att det förra bevarats, men det senare på några få undantag när gått förlorat. Visserligen kvarstår R i de ursprungligen enstaviga pluralformerna *fótr*, *spengr* etc.; men i detta fall hade det, såsom runskriften visar, mycket tidigt övergått till r. I ordformen *anar* (forml. § 56,s) föreligger urspr. r, jfr got. *anpar*. Tvetydigt kunde väl r förfalla i *hókár*, *tókár* (*náyár*) ock i pluralerna *hóker*, *tóker* (*náyar*), som kunna hava växlande betoning; men helt säkert hava vi här att göra med r, icke R. Ty då formerna med -ar, som vanligen brukas i fem., även stundom dyka upp i mask., så kan detta lätteligen förklaras som en anslutning till ordet *anar*. I *náyár* kan väl r dessutom vara ursprungligt (jfr isl. *nekkurr*, *nekkurrar* o. s. v.).

Gåtligt är r i plur. *sakar*, *vanar* samt i presensformerna *ger*, *ger* ock *stgr*¹.

* * *

Jag har i föregående exkurs omnämmt, att målet icke har apokope i de fall, då man har anledning att för äldre tider förutsätta skemat \bar{r} \bar{r} \bar{r} ock ändelsen ursprungligen varit skyddad av det plurala r: *ogdoma* ungdomar, *sanya* sanningar,

¹) I slutet av exkurs 2 har jag antagit, att skillnaden mellan r ock R möjligen kunde ligga däri, att r varit dentalt men R cerebralt. Vore detta antagande riktigt, så kunde man efter förhållandet med r (se s. 60) vänta, att R skulle kvarstå, när det kom under huvudton. Men det blir då svårt att säga, varför R ej finnes hos alla enstaviga presensformer. I *vanar* ock *sakar* kunde r också kvarstå på grund av äldre ultimabetoning, men varför är då r försvunnet i pl. av andra kortstaviga, t. ex. *sgne*?

konunga konungar, *hayana* isl. *hagarnir* etc. Apokope bör då icke håller bava inträtt i skemat $\underline{\quad} \cup$, när ultimavokalen fordom åtföljts av r. Detta antagande bekräftas till fullo av obest. plur. hos långstaviga starka mask., vilka endast förete typen *hesta*, *hesta*, *hesta*. Icke ett enda exempel finnes för typen *hest*, vilket är så mycket mer förunderligt, som ack. en gång bör hava haft denna form. På en analogisk invärkan från de kortstaviga kan man icke tänka, ty dessa äro därtill alldeles för fåtaliga. Mot den stora gruppen av starka mask. står emellertid en annan nästan lika talrik grupp, nämligen de svaga fem., vilka endast hava pluraltypen *pij* (aldrig *piya*). Även här måste varje tanke på analogisk invärkan vara utesluten. Följdriktigt tvingas vi då att återföra formen *pij* på en gammal plural *piko* (utan r).

Redan i ljudläran (§ 72, s ock § 126, anm. 4) har jag hänvisat på detta förhållande hos de båda största substantivgrupperna ock antytt, att detsamma konsekvent förde till det antagandet, att vår dialekt i motsats till isl. ock fsv. aldrig antagit r i plur. av svaga subst. Vid en förnyad genomgång av formläran tror jag mig hava funnit åtskilligt, som bekräftar nämnda antagande.

Hava de starka substantiven haft r i pluralis, men de svaga saknat det, så måste i dialekten utjämning föreligga, i det att långstaviga svaga mask. hava anslutit sig till de starka ock de långstaviga starka fem. till de svaga. Den större gruppen inom vardera genus skulle sålunda hava attraherat den mindre. Det gäller att visa, huruvida en sådan analogi kan på något sätt vara betingad av förhållandena.

Vad då först de långstaviga svaga mask. beträffar, behöver jag egentligen blott hänvisa till formläran §§ 4 ock 6. Man finner där, att alla fordom hithörande trestaviga ord vid apokoperingen av slutvokalen måste komma att övergå till de starka, emedan de icke kunde antaga cirkumflex (*erfinge* → *arvig*, pl. *erfingja* → *arvig*¹), samt att antalet av tvåstaviga svaga blev alltför ringa, för att de skulle kunna upprätthålla en cirkumflekterad pluralis, då så gott som alla andra mask. (de starka² såväl som de kortstaviga svaga) hade plur. på *-a*.

¹) Jfr den fda. pluralformen *arving* (Ark. V, 67).

²) De kortstaviga mask. i- ock u-stammarna skulle (enl. exkurs 2) i pl. ändas på *-e*. De voro dock redan fordom, som man kan se av isl.,

En brygga för analogisk utjämning slogs dessutom av *ia*-stammarna (forml. § 5, anm.), ty så snart dessa i sing. antagit cirkumflex, men i pl. hade *-a*, så stodo de mitt emellan de båda deklinationerna. Då emellertid det oaktat flera av de tvåstaviga svaga mask. (forml. § 6 anm.) övergått till fem. ock således i pl. hava cirkumflex, ock då några (*skóg* ock även *fém*) i sing. kunna vara både mask. ock fem., men i pl. blott uppvisa den cirkumflektade formen, så finner jag i ställningen hos den nu behandlade gruppen en bekräftelse på mitt antagande, att dithörande ord egentligen skulle hava haft cirkumflex i plur. Därigenom förklaras ock lätteligen, varför en del blivit fem.

Jag övergår till pluralbildningen hos feminina subst. Förhållandet är hos dem mera invecklat än hos mask. Om min förutsättning är riktig, så skulle bland de långstaviga de starka i plur. ändas på *-a*, de svaga däremot hava cirkumflex, ock bland de kortstaviga de förra i plur. ändas på *-a* (← *-ar*) eller *-e* (← *-ir*), de senare åter på *-a*. De sistnämnda, d. v. s. de kortstaviga svaga, bildade en tämmeligen starkt representerad, särdeles väl sluten grupp ock hava därför genomgående bevarat sitt *-a*. Alla de starka hava däremot mer eller mindre fullständigt förlorat sin ursprungliga ändelse ock antagit cirkumflex såsom de långstaviga svaga.

Må vi då först taga i betraktande de långstaviga starka. När *r* föll bort, måste hos dessa enl. exkurs 2 (mom. C 2, c) ändelserna *-ar* ock *-ir* övergå till *-a*. Därigenom blevo de i plur. lika med mask. Redan detta kan ju hava inneburit en olägenhet, men är dock ej i ock för sig tillräckligt att förklara en avvikelse från den ljudenliga utvecklingen. Annat blir förhållandet, om vi taga den bestämda formen med i räkningen. Vi finna då, att vid sidan av obest. plur. på *-a*: **hęa* isl. *heiðar*, måste hava hestätt (enl. samma exkurs, mom. C 1) en best. plur. på *-an*: **hęan* isl. *heiðarnar*. Viiserligen torde här någon gång hava inträtt en utjämning av **hęa* till **hęa* (jfr den enstaka stående plur. *vęyna* isl. *vánir*), isynnerhet som det slutande *-a* stod i strid med den allmänna balanslagen, vilken efter lång rot fordrade *-a*; men i alla händelser måste här en kamp hava mycket få ock vacklande. Regelbunden utveckling har blott *ęęre* isl. *ęęnir*, varmed formen *vęęnar* må sammanhållas.

uppstått mellan de ljudenligt utvecklade ändelserna *-a* ock *-an*. Denna strid måste blott alltför lätt hava lett till uppgivande av den ena ändelsen, om endast en passande analogi erbjöd sig.

En sådan låg här också nära till hands. Den stora livskraftiga gruppen av långstaviga svaga feminina hade nämligen i plur. typerna obest. *pīj*, best. *pīyan*. Den bestämda formen på *-an* slog således en brygga mellan de starka ock de svaga, ock då obest. plur. på *-a*, som jag ovan visat, var ur ljudlig synpunkt obekvämt, så kastades den över bord, ock den bestämda formen kom så att brukas även i obestämd ställning. Snart måste emellertid analogien gå ännu ett steg längre, man slöt då: *hē* : *hean* = *pīj* : *pīyan*, ock så kom cirkumflexen in även hos de starka. Att utvecklingsgången verkligt varit den nu angivna, bevisas tydligt av den omständigheten, att alla dessa feminina i obest. plur. hava en form på *-an* jämte en med cirkumflex. Sådana dubbelformer gives det icke hos mask. ock neutra. Just tillvaron av dubbelformer hos feminina avlägger ett kraftigt vittnesbörd om att en utjämning har egt rum; ock denna kan endast bestå däri, att de starka närmat sig de svaga, icke omvänt. Bland de svaga har man nämligen endast typerna *pīj* ock *pīyan*, men bland de starka gives det även andra former, såsom det redan omnämnda *vogna* jämte *vōgn* ock *vognan*, *kwane* jämte *kwān* ock *kwānjan*, ock hos avledningarna på *-ing*, vilka naturligen ej kunde antaga cirkumflex, är *-a* icke sällsynt i plur., ehuru orden då (sannolikt för pluralens skull) blivit mask. Exempelvis anför jag här ordet *sanyg*, som i best. sing. vanligen heter *sanyga* ock således är fem. (mycket sällan *sanygan* såsom mask.), men i plur. heter antingen *sanyga* (mask.) eller *sanygan* (fem.).

I tillståndet inom den långstaviga gruppen av starka fem. tror jag mig sålunda hava funnit positiva bevis för riktigheten av antagandet, att de svaga substantiven aldrig haft *r* i plur. Blott genom detta antagande kunna nämligen biformerna på *-a*, *-e*, *-a* hos de starka förklaras, ock — vad mer är — endast därigenom få vi en förklaring på den i ögonen fallande egendomligheten, att just hos fem. den bestämda formen brukas även i obestämd ställning, ja hos de starka understundom är vanligare än någon annan. Detta måste nämligen så förklaras, att den bestämda

formen varit förmedlingslänk i en analogiserie. Ty föreläge blott en förväxling av bestämd ock obestämd form, så skulle ju samma förhållande framträda även i sing. eller åtminstone i plur. av alla genera. Så är emellertid ej fallet: i sing. förväxlas de både formerna aldrig ock i plur. aldrig hos neutra. Hos mask. eger ett särskilt förhållande rum. Hos dem sammanfölla nämligen de båda formerna genom ljudlagsenlig utveckling, i det att *hestar* gav *hesta* ock *hestarnir* likaledes *hesta* (se förut s. 77).

Det återstår oss ännu att tala om de kortstaviga starka fem. Denna grupp, som från början varit ganska liten, har i målet lidit ytterligare minskning ock är högst sparsamt företrädd, isynnerhet som *jō*-stammarna kunna lemnas ur räkningen, emedan de i plur. voro långstaviga (t. ex. *dys* pl. *dysjar*, forml. § 11, anm. 1) ock därför måste dela de andra långstavigas öde. Det är således blott de rena *ō*-, *i*- (ock *u*-) stammarna som här komma i fråga. För kvantitetens skull hade dessa svårt att ansluta sig till de långstaviga, ock kampen har tydligen varit hård nog. Enligt regeln i exk. 2, mom. A måste här *-ar* bliva *-a(r¹?)* ock *-ir* bliva *-e(r¹?)*, ock bestämda formen måste heta (*-ana* →) *-ana* ock (*-ena* →) *-ena*. Man kunde kanske nu vänta, att hithörande ord skulle slutit sig till de kortstaviga svaga fem.; men dessa bildade en alltför sluten ock genom sitt karakteristiska *u* begränsad grupp (*lōdu*, *lōdana*) för att tillåta något intrång, ock följdén blev, att den lilla gruppen av kortstaviga starka fem. blev fullständigt splittrad (se forml. § 11 anm. 2). Några, som i plur. hade *-a*, ha blivit mask. eller vackla; några hava genom analogi antagit pluraländelsen *-an*, ock av dessa kunna flera även hava cirkumflex, t. ex. *vākan* l. *vāk*; de flästa hava dock jämte andra ändelser även den mot isl. *-ir* svarande ändelsen *-e*. En sådan mångfald av former visar tydligen, att denna ordgrupp varit påvärdad av analogiska inflytelser.

Av allt, vad jag ovan anfört, framgår, att alla de substantivgrupper, som — om mitt antagande, att de svaga substantiven i målet aldrig haft något *r* i pluralis, är riktigt — måste hava varit utsatta för analogi, icke blott icke lägga något

¹⁾ Se not å s. 79.

hinder i vägen för detta antagande, utan tvärtom kraftigt stödja detsamma, enär annars obegripliga former ock egendomligheter därav få en helt naturlig förklaring.

Till sist vill jag här återupprepa ett bevis, som finnes antytt redan i ljudläran (§ 126, anm. 4). Regelrätt skulle alla kortstaviga substantiv i bestämd plur. få ändelsen *-na*. Detta *-na* finnes också undantagslöst hos alla svaga såväl mask. som fem., t. ex. *hajana, steyana, lavana; kakana, ryjana*. Hos starka substantiv, isynnerhet hos fem., är nämnda ändelse visserligen ofta försvunnen, men ännu finnes det dock tillräckligt många exempel på densamma, för att vi där skola kunna spåra en bestämd lag, i det att *-na* inträder för *-na*, så snart roten slutar på labial eller guttural (forml. § 20, b). Det är nu å ena sidan klart, att *n* i t. ex. *dagana* isl. *dagarnir* icke kan vara framkallat av den föregående gutturalen, ty då skulle vi ha samma *n* även hos svaga substantiv, t. ex. *hajana* isl. *hajarnir* — ock det gives bland dessa åtminstone några dussin ord, vilkas rot slutar på labial eller guttural, utan att det cerebrala *n* kan spåras i ett enda fall — men å andra sidan känna vi från 1-ljudets historia, att cerebrala ljud gärna stå i närheten av labialer ock gutturaler. Man måste ju då nödvändigt antaga, att det *n*, som uppträder hos de starka har uppstått av *rn* (jfr *horn* ← *horn*) ock bevarats såsom cerebral genom labialens eller gutturalens närhet (jfr i sistnämnda avseende även *hemar, vamar* ock *lakan* s. 60), under det att hos de svaga något *rn* aldrig kan hava varit för handen¹.

Någon torde nu anmärka, att, därest målet aldrig haft *r* i plur. av de svaga substantiven, bör det icke heller ha haft *r* i plur. av den starka adjektivböjningen eller i 1 pres. sing. av värben.

Ja, få vi utan vidare förlita oss på cirkumflexens vittnesbörd, så visar det sig, att målet i intetdera fallet haft något *r*. Formerna *súk* för 'sjuke (men isl. *sjúkir*) ock *kál* för isl. *kalla*

¹) Att det av *rn* uppkomna *n* hos sådana kortstaviga starka, där ingen labial eller guttural föregick, övergått till *n* (*dálana, karana*), är blott en tillämpning i yngre tider av den lag, jag i exkurs 1, s. 64 ff. har förutsatt för det äldre språket, nämligen den att cerebral ej gärna fördrages i intervokalisk ställning efter obetonad vokal (jfr *saiwala, gódana*).

(men fsv. kallar) tyckas nämligen ådagalägga, att målet i detta fall varit mera konsekvent än både isl. ock fsv. Nu kan man visserligen i fråga om adjektivet antaga, att det är ack. som undanträngt nom., ehuru detta synes mig vara nästan djärvt, när det gäller adjektivet i predikativ ställning. Vad värben angår, kunde väl tänkas, att cirkumflexen vore överförd från 3 plur.; ehuru även ett sådant antagande synes mig osannolikt, enär sing. pres. annars icke så sällan avviker från pluralens form (jfr sing. *sey, kræv, fer, jær*; pl. *sæj, kræve, færa, vara* o. s. v.), utan att någon utjämning inträtt.

*
*
*

Naturligtvis är det omöjligt att närmare angiva tiderna för inträdet av de analogiska utjämningar, som i denna exkurs blivit påvisade. Åtskilliga av de ovan omnämnda företeelserna, t. ex. cirkumflexens överförande till ursprungligen kort stavelse, tillhöra otvivelaktigt de sista århundradena, men andra åter tyckas gå tämmeligen långt tillbaka i tiden. Att femininernas bestämda plur. på *-an* varit färdigbildad före 1600, kunde man hava tagit för avgjort, även om icke BURES *Sumlen* 'lemnat upplysning därom på flere ställen, t. ex. s. 73, där det heter »vågnetikken stikkorna på isvåghen».

Det vore onekligen rätt förvånande, om målet, som det vill synas, konsekvent undvikit tillägget av ett ursprungligt r i såväl subst. som adjektiv ock verb, då fsv. skriftspråket lika konsekvent gör tillägget i alla dessa fall ock isl. i tvänne av dem. Det egendomliga häri skulle dock försvinna, om vi antog, att målet hade cirkumflex redan vid den tid, då tillägget därstädes började komma i fråga. Ett sådant antagande synes vid första påseendet djärvt, men förefaller dock icke omöjligt. Vart jag blickar hän i målet, visar sig cirkumflekteringslagen (den äldre slutljudslagen) som den äldsta särdialektiska företeelse, jag kan spåra, d. v. s. som den första utveckling, vari målet avviker från isl. ock fsv. skriftspråk. Böjnings-r bortfaller som bekant i fsv. under senare hälften av 1300-talet, ock intet skäl finnes att förlägga dess bortfall i målet till en senare tid. Men ett en gång för handen varande r har, såsom jag förut visat, hindrat cirkumflexens uppkomst ock således måste väl den äldre slutljudslagen hava upphört att värka

såsom ljudlag redan före 1350. Under sådana förhållanden torde det ej vara så mycket vågat att antaga den hava börjat att värka något århundrade förut.

Jag spärrar här uttrycket »såsom ljudlag», ty det är givet, att man har att strängt skilja på värkningarna av en ljudlag såsom sådan ock på dess senare inflytande vid analogiska företeelser. Om målet den dag i dag är skulle upptaga såsom lån från rspr., låt oss säga, subst. *pumpa*, så lider det intet tvivel, att ordet skulle få formen *pómp* l. *pämp* med bortfallet a ock med cirkumflex; men detta är ingen värkan av slutljuds-lagen, utan en analogi efter svaga feminina. När däremot en gammal inhemska ordform såsom *hesta* kvarstår, utan att hava kastat bort a ock ersatt det genom cirkumflex, då måste detta bevisa, att ljudlagen upphört att värka, innan hestar förlorade sitt r.

Rättelser.

S. 11 rad	20	u. står	<i>vogne</i>	läs	<i>vogna</i>
> 18 >	9	u. >	<i>n lisa</i>	>	<i>an lisa</i>
> 21 >	8	u. >	<i>figrom</i>	>	<i>figrom</i>
> > >	4	n. >	<i>rikan</i>	>	<i>rikan</i>
> 26 >	16, 17	u. >	<i>guli</i>	>	<i>guli</i>
> 32 >	6	u. >	<i>dajan</i>	>	<i>dajan</i>
> 36 >	7	n. >	<i>hina</i>	>	<i>hina</i>

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIV XIII. 3.

OM

UPPKOMSTEN OCK UTVECKLINGEN

AV

SEKUNDÄRA NASALVOKALER

I NÅGRA SKANDINAVISKA DIALEKTER

STUDIER

AV

NATANAEL BECKMAN

—◆—

STOCKHOLM 1898

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Inledning.

Bland de företeelser, som skilja riksspråket ock de därmed närmast besläktade folkmålen från varandra, är knappast någon så påfallande ock så genomgående som motsvarigheten mellan rspr. -*en* ock dial. -*a* i artikelformer, adjektiv ock pronomina m. fl. ord. Försök att förklara formerna ha också gjorts av RYDQVIST, JESSEN, AASEN m. fl., men först med SCHAGERSTRÖMS avhandling om Vätömålet framkom en förklaring, som kunde tillfredsställa vår tids metodiska krav. SCHAGERSTRÖM inskränker sig till att göra sin teori gällande för det mål, han närmast behandlar, samt *ett* annat; lemnande oavgjort, huru till utseendet likartade former i andra mål äro att bedömma. Å ena sidan är ju en dylik självbegränsning värd allt erkännande, men å andra sidan måste man väl tillstå, att föga vore vunnet, därest de talrika analoga formerna i massor av andra mål skulle förbliva outhärliga. Jag ville därför giva ett bidrag till bevisningen av den Schagerströmska teoriens allmängiltighet, till en början genom att bevisa dess tillämplighet på ett tredje mål, varvid jag naturligen valde målet i min hemtrakt, trakten kring Skara i Västergötland¹. Med denna uppgift utarbetade jag en uppsats, vilken kort före jul 1890 inlemnades till diskussion inom härvarande Nordiska Seminarium. Vid fortsatt studium trodde jag mig finna, att en mängd dialekter icke blott medgävo användandet av Schagerströms hypotes, utan även erbjödo viktiga nya bevis för densamma. Jag trodde mig vidare finna, att den uppfattning av slutjudslagarna, vartill jag kommit, skulle kunna bidra till en något klarare uppfattning av vissa frågor av ganska allmänt intresse. Så uppkom tanken att utarbeta en något så när fullständig monografi över *n*-bortfallet ock därmed sammanhängande ljudlagar i ett antal exempelvis valda dialekter inom olika delar av det stora område, inom vilket detta bortfall gjort sig gällande. Min strävan har alltså varit icke så mycket efter geografisk fullständighet som efter fullständighet i

¹) Endast för målet i denna trakt (särskilt Synnerby socken) gör min framställning i avd. I anspråk på att vara uttömmande. Min mindre grundliga bekantskap med andra västgötska mål låter mig dock tro, att den i allt väsentligt skall befinnas riktig för Västergötland i det hela.

avseende på utredningen av bortfallets ljudlagsenliga begränsning, dess kronologi ock dess förhållande till språkutvecklingen i det hela, särskilt akcentutvecklingen. Med denna utvidgade plan förelåg uppsatsen i manuskript redan i maj 1891, således för över två år sedan. Sedan dess har åtskilligt utkommit, som berört mitt ämne, ock åtskilligt förut utkommet blivit mig bekant. Detta har nödgat mig till en mängd tillägg ock rättelser, av vilka det mästa möjliga införts i täxten, där det endast undantagsvis betecknats som korrekturtillägg. Detta sistnämnda till försvar för det något heterogena utseende, som vissa avdelningar med nödvändighet genom dessa ändringar erhållit.

Att det även för övrigt måste fattas mycket i klarhet beträffande uppfattning ock framställning, i fullständighet vid materialets samlande ock bearbetande ock i kritisk försiktighet vid resultatens sökande, det kan icke vara dolt för mig. Jag vågar dock hoppas, att något genom min uppsats skall vara gjort för vinnande av en riktigare syn på de av mig behandlade frågorna.

Till slut mitt uppriktiga tack till alla dem, som i olika utsträckning, men med samma välvilja varit mig till hjälp vid min undersökning.

Uppsala i september 1893.

FÖRFATTAREN.

I. Nasalvokalerna i de västgötska dialekterna.

§ 1. Slutljudande vokal faller i obetonad ultima, om ej penultima uppbär stark ton (huvudton eller stark biton)¹.

Ex.: kallape → *kallaþ → *kala* (jag) kallade
hæstane → *hæstan → *hæsta*.

Däremot heter det t. ex. *levano*, (*dæn*) *mkastə*, vilka former förutsätta stark biton på penultima ännu på den tid, då apokoperingen inträdde.

Anm. 1. Utom de ovan nämnda formerna finnas verkligt några, som skenbart göra undantag från regeln, men som jag tror kunna förklaras på ett annat sätt. Detta gäller särskilt komparativer och substantiv på -are, som ej apokopera. Jag tror det ej vara för djärvt att sammanställa detta med den ändelsebetoning, som en gång i vissa kasus tillhört n-stammarna². Substantivens obest. pl. på -ara (t. ex. *torpara*) med oförsvagad ändelsevokal talar även för ett sådant antagande. Passiva participer, sådana som *lapata* (*klær*), tillerkänner jag däremot intet vitsord, då de tyckas vara tydliga analogibildningar³ efter den vanliga adjektivböjningen; ej håller böjningsformer av adj. -ig, -lig, som i dipl. på 1400-talet möta apokoperade (jfr § 11). Ett uttryck sådant som (*dæ*) *fetastə* (*kritər*) är däremot ljudlagsenligt. Penultimas starka biton har skyddat ultima för apokope, men ej för försvagning.

Anm. 2. Apokopens ålder behandlas nedan i § 11 i sammanhang med n-bortfallets.

§ 2. Slutljudande⁴ kort -n faller i svagtonig stavelse, därvid föregående vokal nasaleras.

Ex.: kyrkian → *kyrkia → *şorka*
min fem. → *mī → *mī* (men mask. *min*)
(*hæstana* →) *hæstan → *hæsta → *hæsta*⁵.

1) För revision av min ursprungliga apokopingsregel har jag att tacka dr ROB. LARSSON.

2) Se Lindgr. Btr. § 81 anm. 10.

3) Jfr emellertid Lill Alf. s. 36.

4) Efter apokopen i § 1.

5) Undantag se § 3.

Att nasalering egt rum, ser jag mig berättigad att antaga på följande grunder.

1) Det är en ingalunda ovanlig företeelse inom ock utom de germanska språkens område, att vid bortfall av en nasal dylik reciprok assimilation inträder.

2) De vokaler, som föregått det sålunda bortfallande *-n*, stå ofta under inflytande av ljudlagar, som icke gälla samma vokaler under några andra förhållanden, men som stämma väl överens med den utveckling, som träffat nasalerade vokaler i andra språk¹.

Härför skall jag i det följande lemna detaljerad redogörelse; till en början blott ett skema, som utvisar de postulerade nasalvokalernas motsvarigheter i det nu levande målet.

A) *-n* faller utan att lemna spår efter sig i någon (av nasaleringen framkallad) förändring av föregående vokal:

an → *a*: kyrkian → *šørka*.

ön → *ē*: en → *ē* (fem. av en)

in → *ī*: min → *mī* (fem. av min)

ön → *ō*: blott i hon → *hō*

ån → *ɑ*: från → *frɑ*².

B) Föregående vokal förändras till sin kvalitet:

ön → *æ* → *a*: *æten* → *ætɑ* imperativ pl.; boken → *bøkɑ* (likaså *søn* → *a*, jfr § 5 anm. 9).

ön → *q* → *a*: *ögon* → *əja*.

ün [on l. *q*] → *ɑ*: mun (frågepartikel) → *mɑ*.

Anm. 1. Fornsvenskan har som bekant i ändelser en växling i: *e* ock *u*: *o*, som i olika dialekter regleras av något olika lagar. Vid *n*-bortfallets tid tyckes denna växling på västgötsk botten vara undanträngd till förmån för *e* ock *o* (åtminstone i ställning före *n*); ty att dessa öppna ljud genom nasaleringen övergå till *-a*, är ju icke alltför överraskande (jfr t. ex. uttalet av det franeka *gendre*). Men att i ock *u* på denna väg skulle ha erhållit uttalet *-a*, vore väl svårt att tänka sig. För *u* kommer härtill det (som jag hoppas säkra³) av mig anförda exemplet på en annan reflex av nasalerat **ū*. På (kort) *ī* har jag intet exempel från mitt eget mål, men jag får anledning tala därom i andra avdelningen.

¹) Även i en nypord. dialekt. Jfr särskilt det följande med Selbumålet (i avd. II). Om Alfta i Helsingland har jag intet av betydelse att lägga till LUNDELLS korta notis Alf. 123. (Jfr tillägg.)

²) Obs. dock fsv. *fra* isl. *frá*.

³) Jfr nedan § 7 ock avd. II C § 7, F §§ 6, 7.

Det kunde tänkas, att målet på *n*-bortfallets tid liksom nu låtit *e* (l) ock *o* (u) uppgå i *ə*, som då nasalerat (ʔ) vore närmaste stadiet före *ʔ* ock *a*, men därför saknar jag bevis. Litteraturen kan knappast något upplysa, då i detta fall danismerna svårligen låta skilja sig från dialektinflytelserna.

Jag övergår nu till de särskilda fallen, som upptagas i ordning efter skemat här ovan.

§ 3. *an* → *a*: *pigan* → *pija*.

Nystan heter *nösta*. *heman* har kvar sitt *-n* ock kan förklaras såsom riksspråkslån, men kanske bättre genom gammal suffixbetoning. Sådan antages av LINDGREN¹ för att förklara vokalen i rotstavelsen ock av ÅSTRÖM² för att förklara vokalen i suffixet (av båda med reservation). Kan överensstämmelsen vara rent tillfällig?³

Anm. 1. Vadsbomålet har *a* (ə) för *ʔ*, t. ex. *pojka*, *gumma*, best. fem. av *pojka(r)*, *gumma*.

Anm. 2. I räkneorden *trätan-nétan* är *-n* kvar. I *trätan-säckstan* är detta ljudlagsenligt, då orden haft stark biton på ultima. I *fätan-nétan* är det analogibildning efter de föregående. Advärb på *-an* ha former på *-a*, dock *utan* (jämte *uta*, åtminstone i Åse härad), men alltid *utafərə*, *inafərə*. Den adjektiviska akkusativändelsen *-an* står kvar i *vəran* (jämte *vən*), *əran*; *-n* torde här hava förlängts genom anslutning till adjektiviska ord på *-enn*. En association av nämnda slag måste alltid förutsättas för förklaringen av neutr. *vərat*, *ərat*.

Anm. 3. Enklitiskt *-hana* har på olika sätt utvecklats.

a) Vid enstaviga värbalformer (prepositioner etc.) på konsonant har det apokoperats på vanligt sätt, t. ex. *fék-a* ← *fekk-hana*.

b) Vid dylika på vokal har kontraktion redan tidigare bort inträda, t. ex. *se-na*, *trə-na*⁴.

c) Vid flerstaviga borde tidigt enligt NORENS regel⁵ den mellersta av tre svagtoniga vokaler synkoperas, t. ex. *jələ-na*. Redan Vidhemsprästen⁶ har *gördpe-nse*. NORENS ljudlag är ju för övrigt äldre än vår äldsta litteratur. Oklart är emellertid, av vad grund den vanliga apokopen uteblev. Har synkopen invärkat på kringstående stavelsers accent? Snarast ha vi kanske dock en analogibildning efter mom. a ock delvis mom. b, orsakad därav att i ett **jələ-n* skillnaden mellan mask. (**jələn* ← *-han*) ock fem. utplånats. I våra dagar synes *-na* vara på väg att uttränga *-a*.

¹) Btr. § 49 anm. 2 c.

²) Dfs. lj. § 74 anm. 3 d.

³) Jfr för övrigt avd. II A anm. 1.

⁴) Kock Skand. Arch. I, 36 ff.

⁵) Ark. VIII, 145 ff.

⁶) Schlyter VGL. 233 not 90.

§ 4. Långt (ock slutet) *ē*, *i*, *ō* (*ā*) förändras ej genom nasaleringen; t. ex.

a) *e* en fem. (proklitiskt *e*).

b) *m₂*, *d₂*, *s₂*, *min* etc. fem. vidare *māli*, *kāri*, *i_{li}* Malin, Karin, Elin.

c) *hō* hon (enda ex.)

d) *ifra frān* (om ← *frān*, ej ← *frā* isl. *frá*).

Anm. 1. Vid sidan av *e*, *e* finnas formerna *ena* (ur ack.) ock *a* (nom. eller ack. utvecklade i obetonad ställning). Formerna tyckas förekomma promiscue landskapet över. I Synnerby är *ena* huvudform; *a* har jag ej hört som räkneord.

Anm. 2. Formen *i_{li}* (Hof ihli) är nu nästan utträngd av *ēlin*. Med egna öron har jag hört *i_{li}* endast såsom ortnamn (även *i_{lis}*¹) för Elings socken ock kyrka i Barne härad, vilken i fsv. ock ännu på 1845 års karta (generalstabens) över Skaraborgs län bär namnet Elin, väl efter något hälgon (snarast S:ta Elin av Skövde). Riksspråksformens *-ng* torde vara uppkommet under strävan att återgiva det forntida dialektuttalet *i_{li}*, som ju med riksspråkets ljudbeteckning icke kunde exaktare återgivas.

§ 5. Ändelsen *-en* förutsättes:

1) i 2 plur. imp. av värb, t. ex. *koma kommen*, *eta äten*.

Anm. 1. I värb av typen kalla sammanfaller naturligtvis denna form såväl med infinitiven som med singularis av imperativen. Man skulle möjligen — såsom enskilt föreslagits mig — kunna tänka på att språket med stöd av sistnämnda formers överensstämmelse i den största värbalklassen lånat infinitiven i imperativens funktion. Denna förklaring synes mig dock ytterligt långsökt ock bestämt stridande mot den princip, som i dialekter ock talspråk gjort sig allmänligen gällande, att ersätta pluralformerna med motsvarande singularformer. Jag torde därför vara berättigad att anse formen fullt ljudlagsenlig; ock om den så är, är den i dubbelt hänseende intressant. Dels utgör den ett av de bästa bevisen för att man kan få antaga en direkt ljudlagsenlig utveckling *en* → *a* utan analogiskt mellanstadium **an*². Dels är den ett intressant exempel på tillämpningen av ekonomiens lag i landsmålen. Principen, som tillämpats, är ju lika enkel som praktisk. Man gör sig av med de överflödiga pluralformerna hos värbet — ock överflödiga äro de alla, då det vidstående subjektet tillräckligt utmärker numerus — dock kvarstår *en*, imperativen, som i regel står utan subjekt³.

¹) Ex. *sa hag-ga et i_{lis}? vi se_{or} i_{li} ælar i_{lis}, mæn ēli_g æ la ræt ætæ-*stævmg*. Bruket av *s*-genitiven som generaliserad kasus är sällsynt. Här förklaras det lätt såsom uppkommet ur uttrycket (S:ta) Elings kapell, ock stöder således antagandet att ordet ursprungligen är personnamn.*

²) Jfr anm. 5.

³) Samma tendens i no. diall., se Aas. Gram.² s. 227 anm.

2) i former av adjektiv, participier ock pronomina på *-enn*, *-en*, *-et*. Här böra nom. ack. sg. fem. ock nom. ack. pl. neutr. regelbundet ha former på *a* (\leftarrow *en*). Dessa former äro dock till större delen utdöda ock ersatta med låneformer (så väl alltid neutr. plur.). Vi ha dock några kvar just i sådana ord, där vi äro berättigade att vänta ljudlagsenliga former, som hållit sig fria från analogiens nedbrytande makt, nämligen

a) det i en mängd stereotyperade uttryck vanliga adjektivet *lita* liten;

b) i pronomina *ya*¹, *oka*, *seka*, *toka*.

Anm. 2. Vad jag sagt om låneformer (från mask.) i fem. av här behandlade adjektiviska ord, gäller Skaratrakten, men icke på långt när alla västgötaka dialekter. På andra håll, t. ex. i Barne härad ock i Vadsbo, är böjningen *-en -a -et*² fullt normal, t. ex. fem. *leta* rutten, *spröka* sprucken.

Anm. 3. Om *a* i proklis för obest. art. *en*, *ena* har jag talat ovan § 4 anm. 1.

Anm. 4. De under b nämnda pronomina heta i neutr. plur. *ya*, *oka*, *seka*, *toka*. Det vore naturligtvis möjligt att härleda dessa former ur gamla former på *-en*, men det är väl både försiktigare ock rättare att identifiera dem med de likljudande formerna i mask. ock fem. pl.

3) i former av substantiv med best. artikel:

a) i nom. ack. sg. fem. (starka) ock nom. ack. plur. neutr.

Detta *-en* reflekteras regelbundet av *-a*, t. ex. *boka*, *banja* (i delar av Vadsbo *-a*).

Anm. 5. Här ha de äldre åsikterna om de av mig behandlade formerna mött de största svårigheter. Jag skall i största korthet upptaga dem. RYDQVISTS förklaring ack. *bokena* \rightarrow **bokna* \rightarrow *boka* kan väl ej tilltala. Huru bli av med *-n* i *bokna*? För övrigt är det ju vanskligt att påstå, att *-a* ej skulle fallit, innan en dylik synkope kunnat inträda³. AASENS förklaring *boken* \rightarrow **bokan* efter sv. fem. är långt bättre, då den har stöd i faktiska former (jfr avd. II A). Den strandar dock på neutr. plur., som även efter den föregående åsikten blir oförklarligt⁴. Närmast det rätta synes mig LYNGBY ha kommit, då

¹) Mask. heter *ynen*. Fornvästgötiskan har således här haft *-nn*.

²) Respektive cirkumflekterad form, som utgår från *-en*, *-et*, t. ex. *gån*, *gala*, *gåt* Barne h. (enligt HALLENDERS samlingar till en ordbok över detta mål).

³) Detta borde väl dock ske i fem. på *-n*. *sokna* kan därför tilläventyrs utgå från *soknena* genom synkope (doc. WADSTEINS anmärkning).

⁴) AASENS av Noreen Dalbym. s. 207 akcepterade åsikt, att n. pl. är analogibildning efter fem. sg. tillbakavissas med skäl av Schag. Vätöm. 58 f.

han antar en ljudövergång $en \rightarrow sen \rightarrow an \rightarrow a$. Han skulle kunna förklara icke blott samtliga artikel- och adjektivformer på *-a*, utan även imp. plur. Men han stupar på de former, där *-n* (*-nn*) kvarstått. Det blir omöjligt att förklara, varför man ej här har *-an* (ex. 'gubban). För andra mål komma härtill ännu andra bevis. Se nedan avd. II C anm. 3.

Anm. 6. En del enstaviga fem. på vokal ha best. fem. på *-na*. Detta är utan tvivel den gamla ack., t. ex. *kóna*, *éna*. Att så är, framträder tydligt i mål, där best. fem. har *-i* (\leftarrow *-in*). Jfr t. ex. Södertörns *angi* och *brona*. *kóa*, som även förekommer, är naturligtvis nybildning efter vanlig typ. Blott skenbart av samma bildning är n. pl. *træna*. Fäv. *træn* kvarstod ljudlagsenligt, men har ombildats med ny artikel, då det icke passade i målets analogier. Om rspr. *bina* se avd. II G.

b) i best. pl. av konsonantstammar. *böndrene* (*-a*), *hændrene* borde naturligtvis i vgm. apokoperas ock erhålla formen *böndren*, *hændren*, som också faktiskt förekomma i fsv., väl genom inflytelser från apokoperande mål. Därur ha sedan *bönara*, *hænara* utvecklats sig ljudlagsenligt (om man bortser från svarabhaktivokalen, som är lån från obest. form). Ljudlagsenliga äro även *jæsa*, *løsa*¹.

c) i best. pl. av *i*- och *u*-stammar, där vi utgå från typen *præsteni* (*-a*). Målets faktiska form är *præstera*. Jag förklarar den på följande sätt. Nom. ack. *præsteni* (*-a*) har ljudlagsenligt bort giva *'præsten* \rightarrow *'præsta*. Båda dessa former sticka emellertid ganska bjärt av från den motsvarande obest. formen *præster*. En anslutning vore därför att vänta, ock man har så mycket lättare kunnat genomföra den, som konsonantstammarna erbjödo en nära till hands liggande proportionell analogibildning. Sålunda har man omstöpt antingen *'præsten* till *'præsteren* eller senare *'præsta* till *præstera*. Resultatet blir i båda fallen det samma, målets faktiska form; ock i båda fallen har man haft stöd av konsonantstammarna genom proportionen *feter*: *fetera* (resp. *'feteren*) = *præster*: *x*, som tydligen ger $x =$ *præstera* (resp. *'præsteren*, som då utvecklas till *præstera*).

Anm. 7. Lundell Frändsk. 64, förklarar formen *vænnera* ur ett *'vænneran*, analogibildat efter *'stenan* (varur *stena*). Jag vill ej bestrida möjligheten av en dylik förklaring: den synes vara den enda rimliga, som man kan vinna utan hjälp av ljudlagen $en \rightarrow a$; men jag ger bestämt företräde åt min ovan givna. Då man är tvungen att tillgripa analogibildningen såsom förklaringsprincip, är det nämligen bättre

¹) Om formerna *böndren* etc. jfr N:n GPhil. I, 522 (a, 2, δ); N:n Ark. VIII, 143; nedan avd. II D anm. 2.

att taga till utjämning inom ett paradigm än växelvärcan mellan olika paradigm, som dock faktiskt i allt väsentligt tiderna igenom gått var sin väg, hälet om man, såsom LUNDELL gjort, nödgas tillgripa en icke uppvisad proportionell analogibildning som icke är alldeles exakt proportionell (stena(r) : 'stenan = vänner : 'vänneran?).

ANM. 8. Ett stöd för den ovan postulerade utvecklingen *præsteni* → 'præsten → 'præsta anser jag mig ega i några västgötska ortnamn, som i fsv.¹ ega former på -*ni* ock nu i folkspråket ega dylika på -*a* (i nsv. skrift dels -*ene(d)* dels -*a*). Dessa äro: HÄNDENE(d), GÖTENE(d), ULLENE(d) ock HUDENE(d), vartill komma BÖJA (fsv. *Beghini*), VÅLA (fsv. *Vælini*) ock HÖRA (fsv. *Hyrini*), i vilka målets former sagrat öfver rikspråkets konservatism, liksom även i HÄNDA (namn på en by i Händeneds socken). *Klia* ock *Kliemed* förekomma om varandra i skrift; det förra är i tal vanligast. De fyra förstnämnda namnen heta på västgötamål: *hända*, *jeta*, *ula*, *hu(d)a*. Å andra sidan ha vi värligen några dylika namn med bibehållet -*ene*, t. ex. *levvne*, ock ett par, där synkope av -*e*- tyckes ha egt rum före apokopen, t. ex. *hæne* = HÄRENE (vilket förklaras, om vi antaga att vokal utstötts inellan *r* ock dental på samma gång som mellan lika konsonanter).² Huru de förra äro att förklara, vågar jag ej avgöra. Att antaga inflytande från skriften är naturligtvis betänkligt, då det gäller ord, vilka i så hög grad som namn på socknar ock byar leva i vars mans mun. Att t. ex. *Levene* har kort rotstavelse ock således en gång akcentuerats *liffvini* (med stark biton), kan förtjäna påpekas, ehuru kortstavighetsakcentens senare öden i vgm. äro mig obekanta. Jag är näst böjd för att antaga, att orden genom association med sammansatta namn antagit (resp. mot vanlig regel bibehållit) en akcentuering, som hindrade apokopen.³ En annan förklaring av växlingen, som kunde tänkas, måste jag avböja. Man kunde tänka, att t. ex. rspr. HÄNDENE vore best. nom. (ack.) pl., vgm. *hända* obest. gen. pl. av samma ord. Åtminstone i just det föreliggande⁴ fallet är detta antagande mellertid omöjligt med hänsyn till gen. *händes* (*händes sörka*, *händesbø*). Då målet eger ett stort antal generaliserade genitiver på *a* som ortnamn, vilka naturligtvis ha sin gen. = nom. (ex. *Skara*); då vidare en hel del andra namn bilda gen. på -*a* (ex. *jerama sörka*, *entörpa jøle*, så redan på 1300-talet, t. ex. VGL. IV: *Vidhemmæ sokn*, BSH. II, 38 ff. flerst.); då slutligen till dessa grupper av gen. på -*a* slutit sig namn på -*sta* ← -*staþr* (gen. *Holmistaðha* → *holmista* genom apokope etc., jfr § 1): så blir gruppen av dylika genitiver så stor, att det vore högst påfallande, om en enda form skulle ha brutit sig ut därur

¹) Enligt Styffe, Skand. und. unionst.

²) Jfr s. 9 not 3.

³) Kand. v. FRIESEN påpekar, att hos Vidhemsprästen i ordet *Levene* v-ljudet tecknas på ett avvikande sätt, ett sätt som snarast tyder på att det av skrivaren uppfattats som (formellt) sammansatt ord.

⁴) HÄNDENE är den enda bland de nämnda socknarna som ligger inom området för det mig bäst bekanta målet.

ock utbildat sig med nytt genitivmärke. Jag tror därför, att formen *händes* för sin förklaring förutsätter mellanformen *'hænden*. Då den fanns, hade man nys apokoperat obetonade slutvokaler i vissa ställningar och hade väl kvar tendensen att där icke tåla sådana. Mellan de befintliga genitivändelserna *-a* och *-s* hade man således knappast något val, man måste välja den senare, och formen *händes* framgick därför med en viss naturnödvändighet¹.

Anm. 9. Här uppför jag av brist på bättre plats den räst av partikeln *än*, som målet eger. Ordet ersättes i regel av ett annat ord *äle*, men finns kvar i förbindelsen *annat-än*, såsom man kunde vänta, utvecklat till *a*. *Annat-än* heter sålunda *ant-a*, t. ex. *dæ æ ygn anta jak*.

§ 6. Från grundformer på *-ON* ha vi ett utgå i en grupp av ord, av vilka dock åtskilliga äro på ett eller annat sätt tvetydiga. Följande torde mellertid få anses som säkra:

1) Pluralerna *ögon* och *öron* hava ljudlagsenligt utvecklats till *öja*, *öra*.

Anm. 1. Best. plur. heter även *öja*, *öra*. Detta är kanake analogibildning efter maskulina *a-* och *an-*stammar, som även ha dessa former lika och båda på *-a*. Jfr dock Schag. Vätöm. 56.

2) Namn på *-son* antaga ljudlagsenligt former på *-sa*, t. ex. *anes pæsa*.

Anm. 2. Just dessa hava dock i Synnerby regelbundet påverkats av simplex *sen* och riksspråket (namnunderkrifter och dylikt). Orsaken torde vara, att de i vardagespråket mästadels utträngts av genitivkonstruktioner sådana som *pæra anes*, *gustavæs leta*. Redan i grannsocknen Saleby äro dock namn på *-sa* i regelbundet bruk. Jfr avd. II C.

3) Låneordet (*kyrie*) *eleison* skall enligt HOF (Dial. Vestrog. s. 27) ha uttalats (*kiöria*) *laisa* i södra Västergötland.

4) Fem. av *nøken* heter ljudlagsenligt *nøka* någon.

5) Hit torde jag få räkna best. plur. av *ön-*, *ün-*stammar sådana som *gäterä*, vilka former förklaras ur *gatona(r)*, *'gata* på samma sätt som ovan § 5,3 c. *prästera* ur prästene-*'prästa*.

Däremot kunna följande förklaras även på annat sätt:

a) *mëra* och *afta* kunna utgå från avljudsformer på *-an* (eller *-en*).

b) De fruktnamn, som i nsv. riksspråk hava former på *-on*, hava som bekant i fsv. ofta vid sidan av dessa former svaga fem.-bildningar på *-a*. Då dessa former i sg. borde

¹) Framför *-s* faller *-n* utan att vålla nasalering, ex. *gubbes* = *gubbens*.

sammanfalla (*pæra* → *pæra*; *pæron* → *pæra*) ock pluralen kunde analogibildas efter vanlig typ (*pærer*), så synas de i målet nu existerande formerna, vilka alla (utom *sveskæn*, som är ungt lån) hava utseendet av svaga feminina, fullkomligt tvetydiga (ex. *pæra*, *plama*, *frjka*, pl. *fræsær*, *smultrær* etc.). I ett hit-hörande ord torde utveckling från neutrum på -n vara så gott som säker, nämligen i *ala* (fsv. *aldin*, *alden*, *allon*, *aallon* Södw. Ordb.); men det är dock fortfarande oavgjort, huruvida vi böra föra det till denna § eller till den föregående, d. v. s. huruvida vi ha att utgå från -en- eller -on-formerna. (Jfr härmed Schag. Bär- o. fruktnamn på -on, Hellqv. Ark. VII, 7¹.)

c) Best. sg. av svaga fem., t. ex. *sørka*, heter som nämnts även *sørka*. Detta ser närmast ut att vara nominativen *kyrkian*; men något hinder ser jag ej att identifiera det även med ack. *kyrkiona*. Dessa former borde ju ljudlagsenligt sammanfalla (såvida de icke dessförinnan gjort det genom analogi).

Ann. 8. Att i svenskt rikspråk ock svenska dialekter finnes en (ännu mycket oklar) ljudövergång *o* → *a*, torde knappast vidare kunna bestridas². För vgm. kan jag icke antaga någon sådan övergång. De enda exemplen skulle vara de ovan uppräknade; men med stöd av övergången *e* → *a*, vilken torde få anses bevisad, har jag icke tvekat att i nasaleringen söka grunden även för den här föreliggande utvecklingen.

§ 7. På nasalerat *u* (*u*?) har jag endast ett exempel: frågepartikeln *mæ* mätte: *mæ di komæ-sæt?* *mæ dæ* ja så etc.

Ann. Man skulle vara böjd att härleda *mæ* ur jålpvärbet *må*, men detta stöter vid genomförandet på tvånnu svårigheter av betänklig art.

a) Det är svårt att förklara övergången från betydelsen *må* (önskan) till *mätte* (i målet betecknar *mæ* indifferent fråga: är man ivrig, brukas ej frågeordet).

b) Gammalt *ā* (*ā*) reflekteras i proklis regelbundet av *ø*. *Må* i sådan ställning brukat borde ha givit **mø* (som finnes i Åse härads *metrø* bredvid *mæ dæ*). Jfr *slø*, *slø* etc. med *klø*, som ej brukas i proklis.

Det återstår då intet annat än att sammanställa ordet med *mätte*, vartill det från betydelsens synpunkt passar förträffligt. Ur fsv. *mon* kan det icke härledas: det skulle givit **ma*. Enda återstående alternativet blir alltså *mun*.

Att övergången står isolerad, utgör naturligtvis intet bevis mot dess tillvaro, då några exempel på en annan reflex av samma ljud icke

¹) *Slinna* etc. »sannolikt dock yngre bildningar».

²) Jfr för denna fråga: N:n GPhil. I, 477; Liudgr. Btr. § 46 anm. 10, samt på det senare stället anförd litteratur.

torde kunna anföras. För övrigt skall jag i andra avdelningen framdraga analogier ur ett par andra dialekter¹.

§ 8. Jag har nu, i den mån det varit mig möjligt, framdragit det material, min hembygds dialekt erbjuder till belysning av den föreliggande uppgiften. Har jag lyckats att för de behandlade dialekterna bevisa riktigheten av SCHAGERSTRÖMS hypotes?

Vad angår de egentliga slutljudslagarna, apokopen och n-bortfallet, så torde det väl ej vara behöfligt att därom vidare orda. De ligga så klart för öppen dag och äro kända från så stora grupper av svenska mål², att svårligen någon tvekan kan uppstå. Huvudfrågan är väl också den postulerade nasaleringen. Är den möjlig och förklarar den de företeelser, som jag därmed velat förklara? Ja varför skulle den ej vara möjlig? Varför skulle svenska dialekter följa andra lagar än dem, som bruka gälla för andra språk, då de förlora en nasal³? Man torde få erkänna, att orsaken till den tvekan, man hyser, att antaga den uppställda hypotesen, har sin grund närmast i en viss obenägenhet att för de ifrågavarande dialekterna konstruera upp ett ljudsystem, som man finner tämligen främmande för det levande språket. Men man må därvid icke glömma, att på nordisk botten ett stycke längre tillbaka i tiden nasalerade vokaler varit en synnerligen vanlig företeelse, ett förhållande som intill våra dagar bibehållits (helt eller delvis) i de ålderdomligaste Daldialekterna⁴. Härtill kommer en viktig omständighet, att en norsk dialekt, Selbumålet, »har nasalering där en ännu i isl. befintlig nasal senare bortfallit»⁵. Det är således en nasalering av just den formation, till vars existens SCHAGERSTRÖM (och jag) på teoretisk väg slutit.

Icke mindre viktig är den andra ovan framkastade frågan: kunna de av mig förutsatta vokalförändringarna förklaras genom vokalernas nasalering? Att gomeglets ställning icke kan direkte på mekaniskt-ljudfysiologisk väg invärka på käk-

¹) Jfr avd. II C § 7, F §§ 6, 7. Den liknande uppfattningen hos UPMARK (Södert. 13) har jag först efter redaktionen observerat.

²) Lll GPhil. I, 947.

³) Sievers Phon.³ s. 239.

⁴) N:n Ark. 3, 1 ff.

⁵) Ib. 23—24; nedan avd. II F och tillägg.

vinkeln eller på läpp- och tungartikulationen, är ju självklart. Å andra sidan är det ett erkänt faktum, att »genom resonansen i näsan vokalernas specifika kvalitet i någon mon utplånas och närliggande vokaler sammanfalla för örat»¹. Detta kan naturligtvis indirekt framkalla en mindre exakt artikulation av det mindre exakt förnumna ljudet, och dylika små ljudförändringar — av den ena² eller andra orsaken framkallade — kunna under tidernas lopp summeras och bliva tillräckligt stora för att av språkvetenskapen iakttagas och betecknas med namnet ljudlagar.

Då således de ovan uppställda ljudlagarna icke stå i strid mot kända ljudfysiologiska eller akustiska förhållanden; då de nöjaktigt förklara en del fakta, som just därigenom att de äro fakta kräva en förklaring (något som de förut icke fått)² och dessutom giva möjlighet till ganska enkla förklaringar av andra fakta, som förut blott på långa vägar låtit sig nödtorftligen förklara³; då de vidare, så vitt jag känner, icke lida några undantag, som icke med berättigade metodiska hjälpmedel låta sig bortförklara, så synes det mig, som skulle de tillfredsställa alla de krav, vilka böra ställas på en språklig hypotes.

§ 9. Vi vilja då övergå till bestämmandet av tiden för slutljudslagarnas inträdande. Jag börjar med *n*-bortfallet, emedan där det bästa materialet står till buds.

a) För *n*-bortfallets datering erbjuder »utvecklingen av svarabhaktivokal framför *n*» en god hållpunkt. Då t. ex. boken och sooken, vilkas slutstavelser numera i rspr. äro i alla avseenden identiska, i målen ha så olika motsvarigheter som *bōka* och *sokēn*, så framgår därav otvetydigt, att *-n* i boken fallit på en tid, då sooken ännu (i motsats mot boken) hade stavelsebildande *-n*. Nu brukar man datera svarabhaktivokals framträdande i rspr. till omkr. 1500; och då företeelsen synes ha spritt sig från söder⁴, så ser jag intet skäl att göra den yngre i västgötskan än i rspr., enär ju Västergötland

¹) Lll Alf. 122.

²) Till exempel de starka feminina adjektivformerna (inkl. pronomen) på *-a*; ortnamnen på *-ene* → *-a*; imp. pl. på *-a*, samt de i första delen av § 6 nämnda orden med *-on* → *-a*.

³) Se § 5,3 (artikelflexionen).

⁴) N:n GPhil. I, 482.

ligger fullt så nära de sydligare trakter, där den först uppträtt, som de orter, vilka voro för den tidens riksspråk mest bestämmande. Jag måste således redan på denna grund förlägga *n*-bortfallet till 1400-talet.

Ann. Att vid sidan av *sooken*, *vatten* med svarabhakti existerar ett uttal (*sook-ŋ*) *vatt-ŋ* med stavelsebildande *ŋ*, torde väl ej kunna bestridas¹. Det kan då frågas: med vad rätt talar man om en allmän svarabhaktiutveckling? På denna fråga skall jag ej söka giva något svar — det behöves ej för mitt ändamål. Faktum är i varje fall, att omkr. 1500 visa slutstavelserna i ord av typerna *boken*, *sokn* tendens att sammanfalla i skriften, vilket väl omiskänneligt tyder på sammanfall i uttal. Detta sammanfall kan sedan (individuellt eller dialektiskt) ha skett så, att *boken* givit **bokŋ*; kanske i vissa fall på det ena, i andra på det andra sättet. I varje fall måste *n*-bortfallet ha skett på en tid, då de båda ordgrupperna hade olika slutstavelse, ock resultatet blir med avseende på *n*-bortfallets kronologi det samma som förut.

b) En annan hållpunkt inom själva ljudläran erbjuder skillnaden mellan urspr. *-n* ock *-nn* i obetonad stavelse, vilken måste ha strängt uppehållits vid *n*-bortfallets tid. Detta framgår otvetydigt av deras olika behandling (ex. *Iten mask.* — *Ita fem.*). Nu har KOCK visat, att i åtskilliga urkunder redan från förra hälften av 1400-talet sådan osäkerhet i beteckningen av *-n*- ock *-nn*- i svagtonig ställning börjar visa sig, att skillnaden i uttalet måste anses upphävd², åtminstone på vissa håll. Vid 1400-talets slut gäller detta långt allmännare. På 15 sidor³ i *Medelt. Dikt.* har jag antecknat 14 enkelskrivningar för urspr. *-nn*- i inljud i artikelformer (ex. *syndena gen.*) mot blott en dubbelskrivning; allt under det i rotstavelserna alltid *-nn*- tecknas. Att en del av de enkelskrivna *n* betecknas med förkortningstecken, betyder ingenting, då i rotstavelser detta på dessa sidor aldrig betecknar *nn*. Således måste åtminstone vid denna tid skillnaden ha upphävts ganska allmänt. Detta visar med avseende på resp. dialekters *n*-bortfall, att

¹) L.-W. Ljudl. § 314 uppge dock, att detta endast eger rum i vårdalöset tal ock endast efter tandljud. Delvis annan mening: Lil Alf. 147; Storm Norv. I, 34. Jfr Sievers Phon.³ 38.

²) Kock Fsv. ljudl. 291. Exempler från *Klosterläsning* (= Ox. hdskr. av 1385) ock *Med. Post.* I (c:a 1420) äro väl för få för att medge slutsatser med avseende på uttalet. Jfr Kock Fsv. ljudl. 383.

³) 121—136: »Kroppens ock själens skillemessa», »De uno peccatore».

det skett åtminstone före slutet, på vissa håll före mitten, av 1400-talet¹. Jämför tillägg.

§ 10. Osökt framställer sig nu den frågan: huru förhåller sig den fornsvenska litteraturen till min på teoretisk väg uppställda kronologi. Känslan av riksspråkets krav i motsats mot dialekterna kunde ej ha vunnit en sådan styrka, att denna genomgripande ock vitt utbredda företeelse kunnat helt ock hållet utestängas från möjligheten att visa sig i litteraturen. Tvivelsutan skulle jag med större beläsenhet på detta område ha kunnat meddela mera bevisningsmaterial; men jag hoppas, att vad jag har skall visa sig tillräckligt för ändamålet. Då den västgötska litteraturen från 1400-talet är ganska torftig ock icke mycket upplysande, vore det ometodiskt att begränsa undersökningen till densamma. Såväl n-bortfallet som de företeelser, efter vilka jag på teoretisk väg sökt bestämma dess kronologi, äro ju för massor av svenska mål gemensamma ock väl i de närmare besläktade (särskilt de i litteraturen representerade medelsvenska) tämligen samtidiga. Jag tar därför allt i ett sammanhang.

Omkring år 1600 finna vi i de äldsta dialektuppteckningarna (från nordskandinaviskt område) omisskännliga bevis på genomfört n-bortfall. Så t. ex. hos PRYTZ²: *såmå* = *samma* (Älfdalen); hos BURE³: *a* = *hon*, *huraa häit* = *huru hon heter* (fr. »Bottnen»⁴), *smörgåsa* = *smörgåsen* (Ångm.), *Pårson* = *Pårson*, *bua* = *boden* (Medp.)⁵. För att rätt förstå betydelsen av dessa former för vår uppgift må man besinna, dels att det gäller dialekter av vida mer konservativt skaplynne än de närmast ifrågakvarande, dels att de bekanta vokalövergångarna tyckas ha haft tid att inställa sig efter n-bortfallet. (Jfr dock s. 19 not 4).

Från 1500-talet kan jag anföra åtminstone ett västgötskt exempel: i *senga*⁶ ur en redogörelse till konungen från »Regi-

¹) NORRENS regel GPhil. I, 487 [§ 167 b] är tvivelsutan för vid i sin formulering eller felaktig i sin kronologi.

²) Kon. Gust. then första (Sv. landsm. Bih. I. 1).

³) Sumlen i Sv. landsm. Bih. I. 2.

⁴) A. st. 187.

⁵) A. st. 203. Har (någon del av) Medp. förlorat -m: »byna pro bynom»? »Uddha pro udden» är väl av helt annan art. Jfr adj. udda.

⁶) Handl. rör. Skand. hist. XXIX, 122.

menterådet i Västergötland» (1540). I rätta¹ är däremot något tvivelaktigt: det kan vara analogibildat efter till rätta (gen.). Det har för övrigt icke alldeles samma ställning, som i senga har. Detta tillhör genom sin betydelse vardagsspråket långt mer än det officiella språket. Det kunde därför lätt i sin vardagkostym tränga in i skriften. Den med vgm. närsläktade närkiskan har väl egt de adjektivformer på -o, t. ex. andro, woro (våra), som uppträda hos OL. PETRI ock av KOCK² väl med rätta härledas ur fsv. formen på -on (-un?). Visserligen ha vi ej i de närkiska mål, jag undersökt, några dylika former kvar, men de kunna vara undanröjda genom analogier. Närsläktade sörml. mål ha t. ex. ögo (← ögon -un), älvo³ (← äl-vuna, obest. -ur). Liknande former har även Södertörn. Närrikes öger är naturligtvis analogibildning. OL. PETRI var noggrann med språket. Hade formerna inom hans eget mål ej varit stadgade, hade han väl ej mot sina fsv. förebilder använt dem. Man torde därför få anta, att de varit i bruk redan då OL. PETRI i slutet av 1400-talet lärde sig Närkesmål⁴. Ur en läkebok från början av 1500-talet har KOCK⁵ anfört sidha, inna ock ögho.

c) Det viktigaste blir emellertid vad som finnes för 1400-talet. I litteraturen är hittills anfört: av KOCK ur *Sialinna tröst* (omkr. 1430): vta, hvadha, sidha, noko — vartill kunde läggas gensta 2 ggr (om värligen ← genstan), samt av SCHAGERSTRÖM andirso (diplom fr Dalarne av 1414)⁶. Dessa exempel bliva dock tvetydiga; det dalska genom sin isoletrade ställning, samtliga genom den nära liggande möjligheten av felskrivning (uteglömning av förkortningstecknet), som i *Sialinna tröst* styrkes genom två skrivningar ha för han(n)⁷.

1) A. st. 123.

2) Språkhist. 100 ff.

3) Sv. landsm. II. cl.

4) Kanske har dock OLAUS PETRI fått de nämnda formerna genom sina vänner »Strengnenses».

5) Ark. VI, 32 not V.

6) Dipl. Dalec. II, 11.

7) Om möjligheten, att hvadhan, sidhan som betonade bort behålla -n jfr avd. II C anm. 5. Härmed vill jag naturligtvis ej påstå, att den av S. T. representerade dialekten i sin folkliga habitus ej haft n-bortfall. Jag anser motsatsen möjlig, ehuru ej bevislig. Några få felskrivningar med tillsatt -n förekomma. Jfr s. 21 not 2.

Lyckligtvis har jag funnit en bättre källa, den yngre rimkrönikan (Rkr. II). Då man kastar en blick på denna i KLEMMINGS upplaga, särskilt på rättelserna, vore man böjd att tro, att den icke vore användbar för någon sorts språkliga undersökningar. Så finner man genast, att den hyllar en regel ungefär så lydande: varje ändelsevokal kan när som hälet utbytas mot varje annan ändelsevokal. Detta torde knappt kunna förklaras på mer än ett sätt: redaktören ock några bland hans skrivare ha talat ett *a*- eller *e*-mål ock därför haft svårt att hålla reda på vilka ändelsevokaler man i rspr. borde begagna. Hypotesen stödes av de drag av folkspråk, som i andra avseenden visa sig¹. Särskilt få dialektformerna jälpur varjehanda rimnöd — en utväg som nog även i våra dagar användes någon gång. Oberoende av rim ock meter begagnas av första handen i hdskr.² drothninga best. form åtminstone 6 ggr (49, 85, 93, 176, 204, 213, ex. drothninga ok konungen 204). I denna del av hdskr. har ingen parallellform antecknats, i de övriga är drottningen enrådande. Huruvida vi ha att utgå från drottningen eller från ett svagt fem. 'drottningen', kan jag ej avgöra. Huvudsaken är i alla fall klar, att vi möta best. fem. med botfallet -n i 6 fall. Att vad jag anser vara nasalvokal tecknas -a, även där -en ligger till grund, förekommer nog i åtskilliga fall, såsom nedan visas⁴. En annan fråga blir, varför just detta ord möter i sin dialektiska form. Jag tänker mig, att ordet såsom varande en titel icke strängt sammanhölls med andra artikulerade fem. substantiv (där skillnaden mellan rspr. ock dialekt tydligare uppfattades). Ordet

1) Tyvärr vet man intet om avfattningsorten. Att vi hava *e*-mål inom de orter, som vid denna tid utgjorde kulturens medelpunkter (Östergötland), är ju bekant. Att dessa måste tidigt nog ha antagit sitt karakteristiska -e, framgår t. ex. av *e* lita flekke, gryte ob., men boka best.: *a* → *e* innan 'lita', 'boka' förlorat nasalklangen, ty eljes är obegripligt, varför de ej försvagats. Jfr t. ex. språkprov från Enådalen Sv. landem. II, 7.

2) Om hdskr. se Klemming Rkr. III, 254 ff.

3) Jfr drothninga Margareta 150, 175, drothninga Philippa 458, 471 — här väl obest. fm. Jfr Södw. ordb.

4) Att vi fysiologiskt sett redan hade *a* (*a*), vill jag icke påstå. Skrivningen torde ha sin grund i den akustiska likbet, som enligt min mening (härovan) förorsakat det fysiologiska sammanfallet.

kändes snarare som ett nomen proprium. Jag har i mitt eget hem — en prästgård på landet — bland tjänstefolk, som obestridligen med en viss framgång bemödat sig om att tala riksspråk, varit i tillfälle iakttaga åtminstone en person, som länge sedan lärt sig att säga boken, solen, lampan etc., men icke kommit att tänka på att i stället för vgm. prostinna införa rspr. prostinnan som tilltal, utan har kvar sitt prosten ock prostinna alldeles analogt med Rkr. II drothninga ok konungen. Ett annat ord, som ofta möter med best. fm. utan -n, är tidh, t. ex. vm sanote mikels tidjha¹ (443), moth jwla tidha (470), jnnen fastagangx tidha (1992), alla dessa i rimslut². Jfr därmed 2864 tiden (: riden). Tidsbestämningar av detta slag tillhöra väl givet mera vardagsspråket än litteraturspråket. Skrivarne torde därför ingalunda ha behövt göra våld på sin språkkänsla, då de så enhälligt begagnade dem i deras vardagliga form. Mer sporadiska företeelser äro: mot laga (671, 1019), mx lagha (6678)³, af marka (2492), räffstatinga (490), Karl af Foglevike (best. fm.? 1230), then nöde (9618), danabroca (5980, 5995). Alla dessa ord stå i rimslut utom danabroca den ena gången. En märklig form är böndere, the böndere, ther mx schulle böndere heem fara, böndere i daala etc.⁴, tillhörande 1:sta handen i hdskr.⁵ Naturligtvis vill jag läsa 'bönderę ock däri se grundformen för det bekanta bönnera. Att vi ha e här mot -a i flertalet fall förut såsom tecken för nasalvokal, bör ej utgöra något hinder för min menings riktighet. Dels ha vi ju även förut mött -e någon gång, dels ha vi överallt utom v. 700 förkortningstecken, som kanske med lika rätt kunnat upplösas -ra. En annan påfallande konstruktion är a badha sidha, pa alla sidha o. dyl. (1375, 2447, 6049, 6060, 6614, 8689⁶ etc.). Kanske ha vi här att läsa sidha⁷ (-ę) ock böra häri se grundformen till siera (jfr § 6). Omöjligt

¹) Rättat i upplagan till -e efter rimordet sidhe.

²) Flere ex. 1907, 2850, 3296, 4987, 5017, 6809, 7316, 8070, 8093, 8778, m. fl. i krönikans olika delar.

³) Jfr efter laghen (7059), som laghen lydha (7672); lagh är alltså n. pl.

⁴) Se 664, 669, 670, 688, 691, 693, 700, 728, 828 (alla ex.).

⁵) Jfr ovan om drothninga.

⁶) Sidhaa.

torde dock ej vara att åtminstone i vissa fall anse $a = e$ ock således läsa sidhe (sidor obest. fm).¹

Om nu också några bland de anförda formerna kunna förklaras annorledes, än jag här gjort, så blir väl alltid ett tillräckligt antal kvar, där *n*-bortfall måste förutsättas. Det stora antalet analoga former ävensom rimslutet borttager varje tanke på felskrivning eller annan sorts tillfällighet. Redaktören av RKr. II har tydligen haft till sitt förfogande dialektformer framgångna ur de äldre formerna genom bortfall av *-n*. Detta bortfall har således enligt otvetydiga bevis åtminstone i någon bygd inträtt före mitten av 1400-talet. Att det i mellersta Sverge överhuvud var genomfört före utgången av samma århundrade ock även i de nordligaste näjderna inträtt före utgången av det följande århundradet, torde förut ha visats².

Å andra sidan torde bortfallet icke kunna ha inträtt före 1400. I vgm. tyckes det ha skett efter övergången $\ddot{o} \rightarrow o$, att dömma av $\ddot{h}on \rightarrow ho$. Nämnda övergång torde även böra förläggas till (början av) 1400-talet³.

§ 11. Rörande apokopen kan jag dess bättre fatta mig mera kort. För de dialekter, som hava samma ordning mellan slutjudslagarna som västg. (ock dessa torde vara de flesta, kanske alla⁴), behöver man blott gå tillräckligt långt tillbaka från tiden för *n*-bortfallet. Jag skall emellertid anföra några exempel, förnämligast från västgötska diplom, som enligt min mening tyda på apokope. Sådana äro de vanliga fraserna: **Gode besynnerlig vän eller ärlig och välbyrdig man stränge herre o. dyl., t. ex. BSH. V, 28 överst ock nederst 64, 65, samt i övrigt flerstaviga then alsmeectog Gud ib. 32 nederst, 413, 455.** Dessa former äro från omkr. 1505. Icke fullt så många har jag funnit från 1400-talets början. Dipl. nr 1752 (Skara 1413) har

¹) Härmed kunna jämföras sådana former som *tjidan rätt* till 635 ock *rättan 4 ggr* anført under *rätt* till 754. Jag vågar dock ej urgöra denna jämförelse, då vokalismen i ändelser visar sig så inkrånglad.

²) Man kan jämföra *the skrifven* 3730, *forramen inf.* 8165 (rimslut), likaså *kommen BSH. III nr 31* (1453). Osäkerhet om var *-n* borde stå ock icke stå torde förklara den besynnerliga germanismen. Vidare *mannannan gen. pl. Hel. Bernh. 279* (29, 30).

³) Lindgr. Btr. § 48 anm. 4.

⁴) Jfr nedan särskilt avd. II C samt F anm. 3.

dock *kære nadugh herre*; nr 1825 . . . *articulos stadugh, trygga ok fasta halda*; RKr II then *ädle dygdelig qvinne rene*. Det förvånar oss då icke, att i den ovan nämnda västgötska urkunden i HSkH. XXIX finna *afsagde forsonatt och handlatt* (subj. saker) eller then *upprättatt och beleffuatt stadga*¹. Allt detta är fall då adjektiv med i oböjd form svagtonigultima förlorat böjningsändelser, som de övriga behållit. Från andra områden kan jag erinra om *kalmarn* i RKr. II (ex. 3056, 3231) jämte det äldre *kalmarne*. Att t. ex. *fogda, frisdala, fiende* (679, 4969, 8884²) kunna vara best. form, vilket passar bättre i sammanhanget, torde av en jämförelse med det föregående vara klart. Pres. hist. begagnas visserligen någon gång obestriddigt med en märklig frihet, men då man finner t. ex. *bidha* koordinerat i intimt sammanhang med *lotho*, blir man böjd att tänka på de i dialekterna numera så ytterst vanliga formerna *hoppa* för *hoppade* etc.³ Vanskligheten blir väl närmast antagandet, att *-ð* bortfallit; men jag tror, att den låter sig övervinna. För de dialekter, vilka på 1400-talet (»vor 1450») ha övergången *-ð* → *-p* → *-t* i slutljud efter svagtonigvokal⁴, blir det väl rentav nödvändigt; *hoppað gäve eljes hoppat* (ej *hoppa*). För vgm. tror jag mig för övrigt omkr. 1500 spåra bortfall av *ð* även i midljud, t. ex. *tyande tidende*⁵. I några västgötadiplom från 1396 ff.⁶ har jag funnit till foren 5 ggr⁷, samt beskrivat plur. 1 gg⁸. Det synes mig dock tvivelaktigt, om man får bygga något på dessa skrivningar, då omisskännliga spår av danskt inflytande röja sig i dessa brev.

Ann. 1. Det sannolika resultatet av denna undersökning blir väl: *apokopen* har inträtt omkr. 1400. Detta gäller om *apokopen* såsom genomförd ljudlag. Redan dessförinnan torde den få förutsättas såsom begränsad till vissa satsställningar (sandhilag). Uttryck sådana

¹) Sid. 83 r. 8 uppifr., 103 r. 2 nedifr.

²) Jfr *fiendena* 8882. Andra ex.: 919, 935, 4434, 9469.

³) Ex.: 204, 424, 463, 854, 1380, 2168, 3814, 4430, 4456, 5840, 5864, 5912, 5970, 8157, 8494, 8528, 8667, 8725, 8732, 8746, m. fl. m. fl. Jfr dock t. ex. 6100, 8772.

⁴) GPhil. I, 484.

⁵) BSH. IV nr 200 (bis), V nr 61, 109.

⁶) BSH. II nr 18—22.

⁷) = till förene, ex. sid. 42 r. 4.

⁸) Sid. 40 r. 6 nedifr.

som: (jag) klappade på, (hon) lagade mat, (jag) hoppade i land äro väl nu i avseende på betoning fullt likställda med enkla ord, som ha svag biton (biakut) på första samt huvudton på sista stavelsen, under det mellanstavelserna äro obetonade. Det första ock andra skola då — under förutsättning, att denna betoning är gammal — synkopera (apokopera) efter NÖRENS regel, GPhil. I, 482 (§ 150), det tredje redan tidigare enligt den regel, som meddelas Ark. VIII, 145. Denna sandhi-apokope är naturligtvis lika gammal ock lika utbredd som de ljudlagar, enligt vilka den skett, således allmänt östnordisk. Att den icke tydligt framträder i litteraturen, beror väl på att varje ord gärna skrives (ock bör skrivas) så, som det ljuder fullt tydligt uttalat utan påvärkan av sandhilagar. Emellertid torde på detta sätt bli klart, varför talspråket ock många dialekter apokopera imperfekta, men bibehålla t. ex. hästarne: artikulerade substantiv torde väl ytterst sällan förekomma i proklis¹ ock borde därför bliva oförändrade i sådana dialekter, där apokopen aldrig blivit mer än sandhilag.

Anm. 2. Från ock med omkring 1450 uppträda i fsv. litt. bestämda pluralformer på -en (← -ene, -ena) i mask. ock fem., t. ex. böndern². Jag har redan antytt, att jag i likhet med SCHÄGERSTRÖM³ anser dem vara dialektformer; om orsaken till deras uppträdande i litt. se avd. II G. Inflytande från de talrika apokoperande dialekterna spårar jag även i best. form av starka fem., där nom. boken segret över ack. bokena tvärtemot vanliga förhållandet⁴.

¹) Då sydevenska mål ha hoppa impf. men hästarne, kunde detta med apokoperingslagen i § 1 förlikas enligt avd. II C § 8.

²) N:n GPhil. I, 522 (a 2 d).

³) Vätöm. 59; däremot delvis N:n Ark. VIII, 143. NÖRENS tal om »de äldsta citaten» synes dock gentemot kronologien i det föregående icke bevisande.

⁴) För antagandets möjlighet i fda., som har samma egenhet, jfr Kock Ark. V, 66 ff., N:n GPhil. I, 482.

II. Nasalvokalerna i en del dialekter utom Västergötland.

Denna avdelning gör ingalunda anspråk på fullständighet. En sådan stode ej att vinna med de otillräckliga material-samlingar, som för närvarande föreligga, ock om man också skulle inskränka anspråken på fullständighet därhän, att man funne dem tillfredsställda, om allt det i de f. n. tillgängliga dialektavhandlingarna föreliggande materialet genomarbetats, så skulle det ändock ej överensstämma med uppsatsens plan att eftersträva den. Men inom de grammatiska kategorier, där de här behandlade slutjudslagarna gjort sig gällande, förete dialekterna en nästan överskådlig rikedom på former. Att söka förklara några de mäst typiska sådana genom undersökningar rörande de dialekter, där de förekomma, är denna avdelnings syftemål. Jag har ju redan förut påpekat, att överensstämmelser i viktiga punkter finnas inom stora grupper av dialekter. Jag bör väl då också söka svar på den frågan, vilket är det mera väsentliga: likheten eller olikheten? Vid denna undersökning anser jag mig emellertid kunna förfara jämförelsevis summariskt. På de likheter, som ligga för öppen dag, slösas ej många ord.

För att ej allt för ofta behöva hänvisa till den utförligare framställningen i avd. I har jag hela vägen bibehållit en ock samma uppställning. Under varje behandlad dialekt eller dialektgrupp svara paragrafer ock delvis¹ moment mot partier i avd. I (§§ 1—8), som behandla samma företeelse. Olägenheten av att så en gång för alla fastställa en indelning av ämnet har jag ansett kunna uppvägas av de stora fördelar, som medfölja den överskådlighet, vilken jag därigenom hoppats vinna.

¹) Särskilt under § 5, som behandlar den för formläran viktiga ändelsen -en.

A. Målet i Östra härad i Småland.¹

§ 1. Målet ligger som bekant på gränsen mellan de apokoperande ock de icke apokoperande dialekterna². Man kan därför a priori hysa tvivelsmål om huruvida det egt apokope eller ej, ock då man ser, att det i 1:a konjugationens värb har impf. sådana som *tvättade*, synes man vara berättigad att sluta: någon apokope har i detta mål icke egt rum. Emellertid är jag icke övertygad, att en sådan slutsats vore riktig. A priori omöjligt är icke, att målet rekonstruerat -de efter värb med tvåstavigt svagt imperfektum. Målet har pres. *tvätta*³ (jag) *tvättar*. Likheten mellan två former, vilka så ofta som presens ock imperfektum stå i direkt motsatsförhållande, var naturligtvis för språkets praktiska ändamål högst menlig, något som torde rättfärdiga antagandet av analogi från en mindre böjningsgrupp till en större. Ock att apokope (jänte n-bortfall, varom nedan) bestämt förutsättes för sådana former som *marrka*⁴ maskarna, *bya* byarna⁵ ock många andra, torde vara obestriddigt.

§ 2 a. »n efter a i obetonad stavelse bortfaller nästan alltid; men a'et får i sådant fall det slutna ljudet, t. ex. *flekka*, *pia*, *laa*, *unna* undan, *senä* sedan, *mäa* medan, i *börja*, *Håka* (mansnamn)»: Gadd s. 5. Emellertid ha vi enligt formläran *ho*, *mi*, *di*, *si*, *inge* (fem. av *ingen*), samt icke blott *eka*, som kunde vara ← **ekan*, utan även *bessla* (betslen), som bestämt förbjuder denna begränsning av ljudlagen. Formuleringen torde därför kunna bli densamma som ovan (avd. I, § 2).

Anm. 1. Ögen, ören ock det efter dem bildade *nösten*, plur. av *öga*, *öra*, *nösta*, ha n i behåll. De synas ha i formen påverkats av fruktnamnen ock några andra neutra på -n, av vilka bestämt några haft suffixbetoning:

1) Troligen *heman*, se avd. I § 3 ock Å:m Dfs. fornl. exk. 1.

¹) GADD, *Allmogemålet i Östra härad*. Skolprogram (Karlskrona 1871).

²) Om apokope på sydsvenskt område se s. 23 not 1.

³) Vgm. har här *tvætar*.

⁴) Jag sätter *a* för Gadds *a* ock *a* för hans *ä*, vilket rättfärdigas av Gadd s. 3.

⁵) Se Gadd s. 8, 9.

2) Enligt Å:m Dfs. Ij. § 74 anm. 3 d *syskon, lakan*. I Åströms mening vill jag så till vida instämma, att om vgm:s *søskənə, lakənə* ej äro yngre nybildningar, dessa förutsätta stark ton på penultima vid tiden för apokopen — de borde eljes ha förlorat slutljuden. Detsamma gäller väl dalbym. *søsn*¹. Jfr även älvd. *lokən* (älvd. förlorar -n i svagtonig stavelse). Märk dock, att rotstavelsen är kort.²

3) Ännu i dag har fryksd. *pärön*, vilket väl snarare är en ålderdomlighet än en nyare utveckling, då flyttning av akcenten mot ordets slut strider mot språkets tendenser ock ej får antagas utan speciella anledningar.³

4) Dalm. (Orsa) har *fuggeran* med bibehållet -n (repr. **fingran* jfr fsv. *fingrini, gullfingran*).

I här nämnda ord ha vi bildningar av flere slag (se särskilt Hellqv. Ark. VII, 6 ff.). Vilka av dessa bildningar som haft etymologiskt berättigad suffixbetoning ock vilka som fått den genom analogi, vågar jag ej avgöra.

b) Reflexerna av de postulerade nasalvokalerna äro med några modifikationer de samma som i vgm.

§ 3. *an* → *a*; *exx.* under § 2 a strax ovan, även *hana* → *a* (hänne).

§ 4. *ē, mī, hō* som ovan (avd. I).

§ 5. *ən* → *a*. Ibland uppträder *e* l. i för fsv. *en-in*. Jag betraktar detta som reflex av fsv. *in* → **ī*, varom nedan.

1) Imper. plur. på -a »torde man knappast få höra annat än i de värb, som redan i sing. hava denna ändelse» (Gadd). Är denna form en utdöende form för Ö. Härad, eller är den förf. bekant från andra håll?

2) Adjektiv på -a ← -en är blott *lita*. Pron. *ingen, tåkken, håkken* ock det efter dem ombildade *eren* ha fem. på -e; *ingen* därjämte på -i, liksom vid sidan av *lita* finnes *liti*. Jag betraktar detta *e* som reflex av fsv. -in, vilket i alla dessa ord, utom det tydligen sekundära *ere*, kan vara bibehållet till n-bortfallets tid genom vokalharmonier.⁴ *Ingi* ock *liti* ha låtit rotstavelsens vokal på ny räkning påvärka ändelsen.

Anm. Huru fornsml. fem. **liten* kunnat existera vid sidan av **litin*, vet jag ej. Oregelbundet är även -a, då en bort giva *a*. Men kanske har fornen, isolerad som den är, anslutit sig till den svaga adjektivböjningen (**lita* → *lita* efter *lilla*?).

1) N:n Dalbym. 206, Schag. Vätöm. 58 not.

2) Jfr avd. II D, § 2 anm. 1.

3) N:n Fryksd. Ij. § 106.

4) Fsv. *litin, holikin* etc.

3) Former av suffigerade artikeln:

α) nom. ack. sg. fem. *fjåra*,nom. ack. plur. neutr. *ågga*, *vættna* m. fl.

Anm. Om möjligheten av att de här behandlade feminina formerna återgå på ett *-an* (analogibildat efter svaga fem.) har jag talat ovan. Det förtjänar anmärkas här, då i målets granskning sådana former ännu förekomma.

β) best. plur. av konsonantstammar, t. ex. *böttera*, *tåera*, *brännera*.

γ) best. pl. av *i-* och *u-*stammar, t. ex. *leera*, *marrkera*.

§ 6. På övergången *on* → *a* äro exemplen hos GADD så få, att jag ej bestämt vågar påstå, att en sådan ljudlag existerat, då analogier här kunna ha verkat. Jag har nämligen icke lyckats finna uppgift om namn på *-son*. Orden *ögon*, *öron* ha ombildats efter analogi, och jag törs därför ej bestämt påstå, att *-a* i *flekke* går direkt tillbaka på *-on* (*-o*). Det kunde helt eller delvis bero på analogi från *i-* och *u-*stammarna. Något direkt hinder ser jag dock ej mot att antaga en ljudlag *on* → *a*, och vi skulle genom den vinna, att vi i *flekka* icke behöfde se en generaliserad nom. blott och bart, utan att i den kunde ligga implicite nom. *flickan*, ack. *flickona* ljudlagsenligt sammanfallna.

B. Målet i Östra Närke.¹

Någon monografi öfver målet finnes ej, och uppteckningarna — ehuru förträffliga i andra avseenden — äro ej så goda i fonetiskt avseende, att jag känner mig fullt trygg vid deras bearbetning.

§ 1. Målet apokoperar såsom vgm., t. ex. impf. *slakta*.§ 2. Slut-*n* faller enligt vanlig regel.§ 3. a) *an* → *g* i bitonig stavelse, t. ex. *gumma*, *pigg* etc.b) *an* → *a* i stavelse utan levis (i äldre tid), t. ex. *friara*.

Anm. 1. Hästarne heter *håstgr*. Antingen har den ljudlagsenliga utvecklingen varit *håstane* → *håstg*, därtill *-r* lagts genom avslutning till *obest*. Eller och kunde man tänka sig: *hæstaner* →

¹) DJURKLOU, *Ur Nerikes folkspråk och folklif*, Örebro 1860. Samme i Sv. landsm. I, 624 ff. Samme *Sagor och äfventyr*, Sthm 1883.

'hæstanr → 'hæstär (→ -gr). Den senare processen förutsätter, att målet synkoperat obetonad ändelsevokal, även om den icke stod i slutljud¹. Huru därmed förhåller sig, vågar jag av brist på material icke avgöra.²

Ann. 2. Fallet b) är kanske så att fatta: a har blivit ø före n-bortfallet. Detta ø har sedan nasalerats ock ø → a liksom e → a, varom nedan.

§ 5. en → a, t. ex. ega, inga, magta, skrina.

Ann. 3. Mora möter flere gånger i *Sagor och äfventyr*. Antingen är det en svag biform till mora ('móran), eller ock är det fel i beteckningen.

Ann. 4. Det brukar uppges³, att a i *gumma* är långt. Varför ej a ← en, då det har levis, är så även, förstår jag ej.

C. Målen i Fryksdalen ock Värmlands Älvdal.⁴

Bland dialektavhandlingar, som rörande av mig här behandlade frågor kvarstå på en äldre — ock väl föräldrad — ståndpunkt, äro även prof. NOREENS utmärkta monografier över ovannämnda mål. Visserligen har SCHAGERSTRÖM⁵ sökt göra sin teori gällande för det ena av dem, Dalbymålet, ock hans bevisföring har akcepterats av NOREEN själv i en anmälan av Schag. Vätöm.⁶ Men dels har jag i en fråga en annan mening än SCHAGERSTRÖM (så vitt jag förstätt honom rätt); dels ha slutligen de värmländska målen synnerligen viktiga upplysningar att lemna till lösningen av de här behandlade frågorna. Jag sammanställer därför en översikt av deras former.

§ 1. Målen apokopera slutljudande, svagtonig vokal i alla ställningar⁷.

¹) Så Vätömålet: Schag. § 218.

²) Ett slags analogi skulle vara kallgr (jämte kallader ← kalla-ö(e)r); enligt benäget meddelande av dr ROB. LARSSON.

³) T. ex. LEFFLER i Sv. Fornm.-fören. tidokr. II, 49 (gäller Nora bäragslag, som i detta avseende följer med Närrike, enligt enskilt meddelande till mig även Vadsbo).

⁴) N:n Fryksd. ljudl.; N:n Dalbym.; N:n Fryksd. ordb. Magnusson o. N:n tillägg till nämnda ordb. (Sv. landsm. II. 2).

⁵) Vätöm. 58 ff.

⁶) Nord. revy II, sp. 11.

⁷) N:n Fryksd. ljudl. §§ 39, 80; Dalbym. §§ 38, 53 m. fl. st.

Anm. 1. Apokopen har tydligen inträtt i två perioder. Detta framgår av kallaöe → *kalla → kál¹. Den senare apokopen har således inträtt efter bortfall av ö (t). Även sup. heter därför kál. Samma förlopp kan även uppvisas i starkt apokoperande jutska mål. Jfr N:n GPhil. I, 482, Kock Ark. V, 66 ff. med Lll Frändsk. 52.

§ 2. Slut-n faller efter vanlig regel². Om skenbara undantag ock deras förklaring se under § 6 samt nedan § 8 anm. 4.

§ 3. an → a, t. ex. unna.

§ 4. ön → ö, t. ex. ö fem. ← en, stöfat ← stenfat (äldre ultimabetonning).

in → i, t. ex. Eli samt mi etc.

ön → o i ho ← hön, jo ← Jon.

§ 5. en → a:

1) Imper. plur. på -a tyckes vara utdöd.

2) Adj. på -ønn ha i Fryksd. fem. på -a, t. ex. vessa, sleta etc. Dalbym. har här lånat maskulinformen. Ljudlagsenliga former äro dock kvar i pron. öka, teka slika (mask. sliken).

Anm. 2. De flesta adj. ha i Dalbym. fem. på -a, t. ex. långa fem. av lang. Med allt skäl anmärker N:n, att detta icke kan vara den gamla ack. fem., som naturligtvis måste apokoperas. N:n föreslår att betrakta det som analogibildning efter subst. i best. form. Rättare tyckes mig vara att betrakta det som bildat genom vidhängande av obest. artikel. Ett dylikt bruk av denna artikel är ju i målen ytterst vanligt. Jfr t. ex. Å:m Dfs. lj. § 72,3 f.

3) Former av suffig. art.:

a) nom. ack. sg. fem. ock nom. ack. pl. neutr., t. ex. sola, på ål visa (på alla sätten) i Fryksd., bjarka, hōna i Dalbym.

Anm. 3. Till de ovan nämnda bevisen för omöjligheten av äldre försök att förklara a i boka etc. kunna vi här lägga ännu ett par.

1) I alla mål, som i likhet med de nu behandlade apokopera även tvåstaviga ord, förbjuder den Rydqvistska förklaringen bokena → *bokna → boka sig själv, så länge man ej visat, varför dessa ord göra undantag från målens vanliga apokoperingsregler.

2) Ungefär detsamma gäller e- ock ä-målen. Har man förklarat, varför a i *bokna ej fallit, så återstår att förklara, varför det ej övergått till e (ä).

3) Antagandet bokan → boka stöter även på svårighet i e-målen. En specialförklaring måste även här alltid sökas för uteblivandet av övergången a → e (ä), ock då denna förklaring torde få vända sig om

¹) N:n Fryksd. ljudl. § 39; Dalbym. § 53.

²) Fryksd. ljudl. § 155 mom. 5—8, 10, 12; Dalbym. § 118, § 172 anm.; Schag. Vätöm. 58 (not).

-n, blir man väl även på denna väg driven till antaganden föga olika dem som jag gjort¹.

§ 6. on → a: fryksd. Pär̄sa ← Person.

Anm. 4. Dalbymålet har här kvar -n, men det har också akc. 2, under det Fryksd., som förlorat -n, har akc. 1. Jag tror, att detta förhållande innebär nyckeln till frågan om växelformerna son-*sq* (-sa etc.) i målen, och jag antar, att en gång dessa namn riket över kunnat ha fakultativt akc. 1 (och svag biton) eller akc. 2 (och stark biton). I förra fallet bortföll -n ljudlagsenligt, i det senare kvarstod det. De olika akcentueringssätten torde åter ha växlat så, att akc. 1 uppkom då ett proklitiskt förnamn föregick, akc. 2 åter då ordet stod ensamt, ex. *P̄erson men *Jan-P̄erson². Detta förhållande reflekteras i Vätö-målet sålunda, att -n faller i namn på -son, då förnamn föregår (ex. *mats-p̄sæ*), men kvarstår eljes (ex. *jansan*); alla ha dock numera akc., 2³.

§ 7. un → å föreligger i må ← mun, Hakå ← Hakun.

Anm. 5. Mina anmärkningar i avd. I § 7 om vgm. *mā* gälla även här. Jag är så mycket säkrare därpå, som prof. NOREEN vid ventilering av denna avhandlingens första avdelning tycktes beredd att obetingat dela min åsikt i detta fall.

§ 8. Rörande apokopens och n-bortfallets absoluta ålder i dessa mål skall jag icke uttala någon mening, då målens utveckling är en väsentligen annan än de med riksspråket närsläktade dialekternas, och då kronologiska hållpunkter inom deras egen ljudlära icke stå mig till buds. Däremot måste jag klargöra frågan om deras relativa ålder. Då man ser sådana former som t. ex. *glygga* *gluggarna* etc., så är man ju berättigad att fråga: varför kvarstår -n? Snarast torde man vilja vända om ordningen mellan slutljudslagarna och säga:

¹) Formen *boke*, som här visats vara den man enligt äldre uppfattningar borde vänta, finnes visserligen, men är ingalunda karakteristisk för e-målen, av vilka flere ha t. ex. *e gryte* (obest.) men *gryta* (best.), *e lita flekke* etc.

²) Jfr *lōdsām* men för *lōdsamt*. Att ord (och därmed likställda ordförbindelser) uned första stavelsen utan fortis även i äldre tid fingo akc. 1 och försvagad biton, har visats av Kock Akc. I, 104; II, 80 ff.; Ark. III, 72 ff.; Fsv. ljudl. 344. Att åter förnamn i här ifrågasvarande ställning saknade fortis (voro proklitiska), framgår av synkoperingar sådana som *Er(i)k* ←, *Ben(di)kt* ←, *Jön(i)s* ← enligt NOREENS regel GPhil. I, 482 (§ 150 c). — Skulle mitt antagande här ovan vara riktigt, låge det nära till hands att i analogi härmed förklara det kända faktum, att i allmänhet tillnamn av svenskt ursprung kunna ha båda akcentueringssätten (Nörberg och Nörberg etc.). Jfr Kock Akc. II, 486.

³) Schag. Vätöm. § 135 B 3 a.

n-bortfallet har inträffat före apokopen, ock -n stod alltså ej i slutljud i dessa ord vid tiden för bortfallet¹. Emellertid är det onekligen ett betänkligt antagande, att två så vitt utbredda ljudlagar skulle ha inträtt i olika ordning på olika punkter. Detta leder till den konsekvensen, att de framträtt alldeles spontant; sannolikheten talar väl annars för att de spritt sig efter »vågteorin», ock vi finna även i t. ex. Ångm. samma form hästa hästarna som i vgm. Vidare kan man undra på att akusativen, som brukar helt ock hållet undantränga nom., i fem. spårlöst försvunnit. Bokena borde ju ha givit *boken, men en sådan form finnes ej. Allt detta finner emellertid på ett enkelt sätt sin lösning, om vi observera NOREENS meddelande hos Lindgr. Btr. s. 47 not², att sådana former som glyggan ha »en mycket stark biton [på ultima]». Så f. n. i Fryksd. Att förutsätta sådan akcent för Dalbym. i äldre tid är väl då icke alltför djärvt, häst kanske det oförsvagade -a i ock för sig kräver ett dylikt antagande. I så fall är ju saken enkel, då -n faller blott i svagtonig stavelse.

Anm. 6. Fev. hana heter -a. Om man utgår från den åsikt om slutljudlagarnas tidsföljd, som jag här sökt bekämpa, så kommer man till det resultat, att fev. hana ej kan läggas till grund för den värmländska formen, utan man får för den använda ett några gånger mötande fev. han. Härav följer åter, att han måste vara en ursprunglig sidoförm till hana. Enligt min mening är saken enklare. Där han icke rent av är felskrivning för hana, är det en i litteraturen sporadiskt uppträdande dialektform med genomförd apokope. I gamla urkunder bör det bedömmas enligt avd. I § 11 anm. 2 (satsdubblott till hana).³

D. Målen i Ångermanland.⁴

§ 1. Apokope tyckes ega rum såsom i vgm.: första klassens svaga värb haya »inf., pret. (ock supinet) alldeles

¹) Så väl Schag. Vätöu. 58 not ock avgjort Lll Frändsk. 28.

²) Jfr ock Lindgr. a. st.

³) Formen förekommer först i VGL. I, s. 29 § 15 hos Schlyter. Näst äldsta citatet, så vitt jag vet, är Cod. Bur. (Fev. Leg.) I, 4, r. 28. Ätminstone på senare stället föreligger med all sannolikhet satsfonetisk synkope.

⁴) SIDENBLADH, *Allmogemålet i Norra Ångermanland*, Ups. 1867. NORDLANDER, *Anmärkingar ock Rättelser till förest. arb.*, Sv. landam. II, xc ff. BLOMBERG, *Ångermanländska bidrag till de sv. allmogemålen ljudl.* Hernös. 1877, s. 16 ff.

lika¹. Däremot apokoperas icke tvåstaviga former. Kanske bör apokoperingslagen formuleras något vidare än i avd. I, t. ex. så: obet. slutvokal faller i stavelse, som icke omedelbart föregås av en huvudtonig stavelse (vgm. huvudtonig eller starkt bitonig). Vi ha nämligen t. ex. äran ärende.

§ 2. Slut-n faller enligt vanlig regel.

Anm. 1. Härvid är dock följande att märka. Målet i Ångm. har — liksom nordskandinaviska dialekter över huvud — synnerligen tydliga spår av fornspråkens motsats mellan kortstaviga ock långstaviga ord (vokalbalans)². Så t. ex. växlar i pres. inf. av värb i SIDENBLADHS förteckningar a ock å fullkomligt undantagslöst efter vokalbalanslagen. Då man nu vet, att vokalbalansen har sin förutsättning i en stark biton, som vilade på ändelsen hos kortstaviga ord, så kan man nästan a priori vänta, att denna starka biton på något håll kvarstått till tiden för n-bortfallet ock således nu reflekteras av en (möjligen av yngre analogier störd) »vokalbalanslag» för bortfall eller kvarstående av -n. Jag tror mig ha rätt att inom Ångm. spåra en sådan lag i följande fakta:

1) »Svaga fem. subst. med urspr. kort vok. + kort kons. ha vanligen best. sg. på -n ock icke på -a såsom feminina i allmänhet»³. Ex. *stuge*n, *kake*n.

2) »De mask., som i obest. pl. ändas på -ar» [enligt vokalbalanslagen = kortstaviga ock efter dem ombildade], få best. pl. på ar (= Nordl. an?). Ex. *dagar*n⁴.

3) Neutr. plur. best. har i regel ändelsen -a; -er förekommer dock i *belen* i frasen *i sø hænn belen* (jfr isl. *bíl*). Så Blomb. a. st. Jag tror dock snarast, att *belen* hänvisar på isl. best. dat. *bílinu*.⁵ Jfr Sidenbl. *belan*.

4) Subst. på -er med musikalisk högton på ändelsen (= långstaviga a-st. samt i- ock u-st.) få i pl. -a.⁶

Att dessa förhållanden icke direkt reflektera den ljudlagsenliga utvecklingen, är väl tydligt. Lika tydligt synes mig dock, att denna utveckling omiskännligt blickar igenom: -n har ljudlagsenligt kvarstått i kortstaviga ord, tydligen på grund av dessas starka biton på ändelsen. Spår av denna ljudlag träffas — utom i Västerbotten — även i Rågö-Wichterpalmmålet.⁷

¹) Sidenbl. § 101.

²) Lll Alf. 137, 141 ff., Frändsk. 20 ff., 49; Storm i Norv. I, 62 ff.; Kock Fsv. lj. 239, 316, 341 ff., 550 ff. (delvis efter N:n), Akc. II, 404 f., Ark. IV, 88 f., PB. Beitr. XV, 262; äversom litt. till § 1 i avd. II E, F nedan.

³) Nordl. a. st.

⁴) Blomb. a. st. BLOMBERGS regel tyokes ha störts av analogier i n. Ångm. Jfr Sidenbl.

⁵) Blomb. a. st. n ← rn är väl här oriktigt.

⁶) Blomb. a. st.

⁷) Frth. RW. 184 (§ 36), Lll Alf. 32.

Anm. 2. Best. plur. på *-en* av några långstaviga, däribland konsonantstammarna, synes stå i sammanhang med de ännu mycket outredda akcentförhållandena i de fornnordiska dialekternas artikulerade substantiv, varom jag något talat under C § 8 ock varom vi få anledning att vidare orda under E samma §. Säkra exempel på bibehållet *-n* i best. form av fem. *n*-stammar med lång rotstavelse känner jag ej. Skulle sådana kunna uppvisas, äro de tvivelsutan analogibildningar efter de kortstaviga, vilka just inom denna kategori uppträda i stort antal. I varje fall anser jag därför, att vi här hava förklaringen till det faktum, att »i svaga subst. kvarstår *-n* bättre än i starka»¹. Jfr även E anm. 2.

Anm. 3. I *min, din, sin* står *-n* kvar genom inflytande från mask. ock starktoniga former.

Anm. 4. Kortstavighetens betydelse för konsonanternas utveckling i ändelser har hittills föga beaktats². Dock ha vi väl här ett nytt bevis för att det var stark biton (semifortis) som vilade på ändeleen i dessa ord.³ Med vad som här sagts bör man sammanhålla de fakta, som påpekats av mig Ark. VIII, 171 ff. ock 175 (III). Att man erkänner skillnaden mellan stark biton (i kortstaviga) ock svag (i långstaviga)⁴, är av största vikt för uppfattningen av den nordiska akcentueringens historiska uppkomst. Det tyckes mig nämligen, som skulle därigenom Kocks kritik (P.-B. Beitr. XIV 75 ff., särsk. 78) av NOREENS åsikt härom⁵ förlora större delen av sin kraft. Var det en stark biton som bibehöll de långa ändelsevokalerna i kortstaviga ord, så är det ju intet som hindrar, att svag sådan (lik den nev. »levis») samtidigt vilade på de långstavigas ändelser ock även där i vissa fall (såsom t. ex. i pret. plur. *funno*, ptc. *funnen*) stod i direkt sammanhang med den ieur. ändelseakcenten.

Anm. 5. Att i Ångm. i kortstaviga stark biton på ändelsen kvarstått ända till *n*-bortfallets tid, behöver man ej antaga. Kvarstod den blott tillräckligt länge för att orsaka konsonantförlängning⁶, så blir i alla fall *-n*ets kvarstående förklarad, då ju *-nn* alltid bibehålles. Från denna synpunkt är kanske just för den av *Sielinna Tröst* (jfr avd. I, § 10) representerade dialekten *hvadhan, sidhan* att förutsätta såsom ljudlagsenliga (i huvudtonig satsställning), ock de i avd. I, § 10 anförda *n*-lösa formerna av dessa ord få därigenom ännu mindre betydelse, än jag förut tillerkänt dem.

§ 3—7. Nasalvokalernas reflexer äro de vanliga. Ex. *hästa, skåpa, döra*. Märk *a* (hon).

¹) Lll Alf. 32.

²) Jfr dock Kock Akc. II, 405 (om Ångm.).

³) Bestrides av Heinzel AfdA. XIV, 220 not. H:s bevisning tyckes föga lyckad.

⁴) Så nu även Kock Ark. VII, 374.

⁵) GPhil. I, 455 ff., särskilt 458.

⁶) Jfr N:n GPhil. I, 487; förf. Ark. VIII, 171; Lindgr. Btr. § 69,1; Kock Ark. IX, 160.

E. Västerbottniska mål.¹

Några ord må även nämnas om de hittills undersökta målen i Västerbotten. Vi ha av två dugliga dialektforskare att vänta nya bidrag till kännedomen om dessa mål, ock jag borde kanske ej gå dem i förväg. Redan det bekanta ger dock ett par upplysningar, som jag ej kan undvara. Jag sammanställer därför följande skematiska översikt.

§ 1. Målen apokopera slutljudande vokal i trestaviga ord (med huvudton på antepenultima) ävensom i tvåstaviga med urspr. lång rotstavelse².

§ 2. »Isl. n har bortfallit som ursprungligt slutljud efter kort vokal i svagt betonad stavelse»³; ex. *afta*, *heima*, *mëra* m. fl.

Anm. 1. Före n-bortfallet tyckes -nn i Dfs. ha förenklats (ock sedan bortfallit) i några fall. ÅSTRÖM upptager nämligen bland sina exempel ptc. mask. *spone*, varmed kunna jämföras exemplen under § 27,1 a ock 31,2 b, som alla ega denna form. Men förf. anmärker, att -n kvarstår i adjektiv⁴ på -en, ävensom i mask. av artikeln. Tydligt har väl då nn (ock n) kvarstått eller bortfallit efter akcenten, således medelbart beroende av rotstavelsens kvantitet ock annat, som därvid kan värka (om art. jfr § 8,2), ehuru analogien sedan förvirrat de ursprungliga förhållandena. Märk för övrigt, att Gamla Karleby förlorar -nn genomgående⁵.

Anm. 2. Även i västerbottniska mål spåras den i avd. D uppställda regeln: n kvarstår efter kort rotstavelse. UNANDER upplyser nämligen s. V: »De starka fem. hava -a, men de svaga, som bibehålla vokalen e l. u i obest. ställning [= kortstaviga], få -n, varemot de, som förlorat nämnda ändelse, få samma ändelse som de starka». Något liknande framgår av Å:m Dfs. forml. § 22; av WIDMARKS exempelsamling a. st. samt av språkprov i Sv. landsm. II, lxxx ff.; III. 2, 32 ff. ock antydes av Lll Alf. 32. Att icke starka substantiv behålla -n, då rotstavelsen är kort, beror naturligtvis på att suffig. artikeln icke på samma sätt som

¹) ÅSTRÖM, *Degerforsmålets ljudlära*, Sv. landsm. VI. 6; *formlära* ib. XIII. 2; LINDGREN, *Burträskmålets grammatik* ib. XII. 1; UNANDER, *Allmogemålet i södra delen af Vesterbottens län*, Ups. 1857; WIDMARK, *Bidrag till kännedom om Vesterbottens landskapsmål*, Sthm 1863.

²) Å:m Dfs. lj. § 71, 72, forml. s. 66; Lindgr. § 80, 81 (anm. 14).

³) Å:m Dfs. lj. § 128,1, forml. s. 59. Jfr tillägg.

⁴) Spärrat av mig.

⁵) Hagfors i Sv. landsm. XII. 2 § 146,2, 259 ff.

andra ändelser påverkats av rotstavelsens kvantitet (jfr Kock Fsv. lj. 289, 90).

Anm. 8. Även *-m* faller i vissa delar av Norrbotten (jfr Lll Alf. 24 samt språkprov ovan anf.), ex. *kraingö kringom, lögö lagom, so som*. Jfr ock § 15 anm. 3.

Rörande nasalvokalernas reflexer tar jag blott i betraktande följande moment:

§ 3. *an* → *a*, ex. § 2; även btr. *ärma* isl. *armarnir*.

§ 5¹. *en* → *a*: *åksla* isl. *qxlin*, *snärsa* isl. *sneisin*, *hónsa* isl. *hónsin*, *jsælerna* isl. *kærlingin*, *merfsa* isl. *merkinn*. Hit hör väl även *mäl/a* ← **mæðlin* (snarare **mæðlen*) Magdalena.

Anm. 4. Enligt LINDGREN'S föredöme har jag ovan ansatt grundformer med isl. *-in*, ehuru jag naturligtvis här som eljes anser *-en* vara stadiet närmast före nasalvokalen. Participia præteriti ha enligt Lindgr. i btr.³ *-m*. Från dylikt *-m* (-*?*) utgår väl närmast dfs. *-e* i dessa ord. Jfr anm. 1. Ändelsens *-i* kan hos de långstaviga ha bibehållit sig intill tiden för *n*-bortfallet genom någon lag för ofullständig vokalbalans⁴. Analogi från kortstaviga är för Dfs. svårt att antaga. Detta antagande synes böra leda till bibehållet *-nn*. Till införande av form på vokal kan dock ptc. neutrum (supinum), som så flitigt brukas ock där *-t* faller, ha bidragit.

§ 6. *on* → *a*:

α) dfs. namn på *-sa*: *jogsa, nysa*, samt *ęga, ęra* (ögon, öra);

β) btr. *a* hon, *tęga tungona, vęga vaggona, ęga ęghon(in), ęra ęron(in)* o. s. v.⁵

§ 8. Allmänna anmärkningar.

1) Bevisande för nasaleringen är här närmast övergången *en* → *a*, men i viss mån även bibehållandet av *-a*, t. ex. *arma*. Ty *-a* borde i denna ställning ha uppträtt som *ä*, om det ej stått i grannskapet av enkelt *n* (som faller)⁶. Rörande *on* → *a* må

1) Exemplen till större delen från Lindgr. Btr. § 18.

2) Lindgr. Btr. s. 109 β.

3) Ib. § 74 anm. 1.

4) Jfr Kock Fsv. lj. 288 ff. Regeln kunde t. ex. lyda: »i bibehålles framför *-nn* (*n* + kons.)». En sådan regel gäller med vissa inskränkningar inom västgötiska mål för rotstavelser, där eljes *i* → *e*. Jfr även SILJESTRAND, *Ordböjningen i Vestmannalagen*, s. 181 (alltid i framför två kons. i artikeln) samt THOMSEN, *Forhandlingar paa de 4:e nord. filologmöde*, s. 215.

5) Lindgr. Btr. § 76,1.

6) Jfr dock att *l, r* bibehålla *a*. De av Lindgr. Btr. a. st. upptagna orden på *-ar* böra kanske knappt hit, då de genom sitt kvarstående *n* tyckas karakteriserade såsom en gång ändelsebetonade: jfr avd. II A, anm. 1.

märkas, att o så ofta även i huvudtonig stavelse övergår till -a, att jag finner det mycket möjligt, att vägen här gått över -an. Tiondelängden för Skellefte av 1571 har Olsan omkr. 50 ggr mot Olson 4 à 5 ggr¹.

2) Att »artikeln en gång, ock i vissa bygder antagligen för ej så länge sedan haft stark biton», uppvisas av Lindgr. Btr. § 18 anm. 4. Man kan tillägga, att den en tid med all sannolikhet i olika former haft olika akcent, samt att somligstads under denna tid förlängning av kons. i starkt bitonig stavelse ock apokope (samt n-bortfall) inträffat. Vad som varit bestämmande för denna akcentväxling, vet jag ej. Nominets form likaväl som artikelns längd (stavelseantal o. s. v.) kan därpå ha invärkat (jfr Lindgr. Btr. a. st.). Sådana former som Dfs. *dayana*, *steyana*² stå skenbart i den skarpaste strid med målets slutjudslagar ock torde knappt kunna förklaras annat än så, att artikeln på apokopens tid (efter kortstaviga subst.?) haft självständig betoning (artikeln har ju själv kort rotstavelse ock borde självständigt akcentuerad icke apokopera³). I andra fall tillåter akcenten apokope, men genom ställning i starkt bitonig stavelse bibehålles -n. Sådana äro till exempel hos VIDMARK icke blott kortstaviga såsom *dågan* *dagarna*, utan även konsonantstammar såsom *nettren*, *döttren*, ock hos LINDGREN *bökran* (← *bökrinar*), *rötran*. Jfr även dat. neutr. *banan* ← *barninu*⁴. Att i detalj undersöka denna fråga vore intressant, men krävde långt mer material, än jag har till mitt förfogande, ock skickligare händer skola, hoppas jag, taga itu med den. Här har blott varit meningen att påpeka en källa till skenbar regellöshet i ifrågavarande avseende⁵.

¹) Lindgr. Btr. § 46, anm. 9. Kaneke representerar dock Olsan ett uttal Olsa med försök att skriva rspr.

²) Å:m Dfs. lj. § 126,3 c, form. exk. 2. Jfr tillägg.

³) Enligt TAMM Uppsalastudier 27 gäller i Östg.-lagens täxtkodex vokalbalanslagen för artikelns ändelsevokaler (*bokinne*, men *fötrin*), vilket synes förutsätta, att artikeln ännu ganska sent akcentuerats som självständigt ord.

⁴) Att orsaken till kvarståendet av n här icke kan vara den, att apokopen i tiden följt efter n-bortfallet, synes tydligt av former sådana som *arna* ovan.

⁵) Att stark biton efterträdes av ingen biton, förekommer nog även på andra områden än hos artikeln. Vgm. *birå* visar både genom t

Sedan tryckningen av denna uppsats redan långt framskridit, har jag med författarens benägna medgivande fått del av lektor ÅSTRÖMS under tryckning varande *Degerforsmålets formlära*, som behandlar även frågan om slutljudslagarna. Det är med tillfredsställelse jag konstaterar, att olikheterna mellan hans ock min uppfattning varken äro synnerligen många eller synnerligen betydliga. Beträffande apokopen framställer han den meningen, att enklitiska ord icke apokopera, en teori vars giltighet för hans mål jag icke vågar bestrida, men som dock knappast passar på alla håll. Beträffande *n*-bortfallet har han tillgodogjort sig sin av KOCK understödda teori om tvänne *-n* (*n* ock *ñ*) i fornspråket, vilken kanske kräver ytterligare bevis, men i alla fall obestridligt förtjänar allvarsamt beaktande. Anmärkas bör emellertid, att hr ÅSTRÖM synes uppfatta akcentutvecklingen en smula mekaniskt. Denna utveckling har enligt min mening skett mera genom analogier än genom ljudlagar, vadan man vid betraktande av språket vid en given tidpunkt svårligen kan uppställa så generella akcentlagar, som hr Å. gör. Han tyckes ej håller alltid med all tillbörlig skärpa isärhålla de olika (bi)akcentgraderna. Förklaringen ur oregelbunden akcent kan därför genomföras något längre, än han gjort. Dock synes hans förslag mycket gott för 2 plur. imp. Hade *godana*¹ postdentalt *-n* på grund av *n*:ets ställning, så borde även got. *-aina*² i sin nordiska motsvarighet få postdentalt *-n*. Bibehållandet av *-n* i denna form blir eljes mycket svårförklarligt. Även vokalismens utveckling förklarar han, med avböjande av antagandet av nasalvokaler, ur det bortfallna *n*:ets kakuminala natur. Här kan jag endast delvis följa honom. De sekundära nasalvokalerna måste väl i varje fall ha existerat, ock de utvecklingar, som åstadkommas av det fallna *-n*, inträda åtminstone delvis även vid *m*-bortfall, där

(*y* → *ɨ* i några fall i tonlös stavelse) ock genom *h* (*r* → *h* i uddljudet av starktonig stavelse), att ordet haft tonen på ändelsen (ss. i friskan). Dock har det nu akc. 1.

¹) En »rimlig analogi» för förklaring av *n*:ets kvarstående i *godan* tror jag mig ha föreslagit ovan avd. I § 3 anm. 2.

²) Om *-aina* såsom förutsättning för *-en* i 2 pers. plur. se Löffler Tfil. NR. V, 77. Jfr Bugge Ant. tidskr. V, 23 ff.

sådant förekommer. Å andra sidan kan möjligen antagandet av urnordiskt \rightarrow jälpä oss vid förklaringen av övergången $-on \rightarrow a$, som eljes kommer i egendomligt motsatsförhållande till den i andra språk icke ovanliga utvecklingen $an \rightarrow o$. Det har synts mig lämpligt att låta hr ÅSTRÖMS ock min åsikt framträda vid sidan av varandra, då de kanske snarare komplettera varandra än göra varandra omöjliga. Jag har därför låtit ett ock annat av det föregående stå kvar även då, när jag ej bestämt velat urgera det gent emot hr ÅSTRÖM. Då så låtit sig göra, har jag vid korrekturläsningen insatt hänvisningar till hr ÅSTRÖMS nya arbete.

F. Norska mål.

I det föregående (avd. A—E) har jag övervägande sysselsatt mig med de mötande olikheterna mellan vgm., som jag begagnat som typ, ock övriga mål. Likheterna kan var ock en söka själv i den befintliga litteraturen rörande respektive mål, ock huvudfrågan: ha vi här att göra med historiskt enhetliga företeelser eller med tillfälligtvis sammanfallande resultat av helt olika utvecklingar? — denna fråga beror för sin lösning mindre på massan av till utseendet samstämmande fakta än på möjligheten att förklara de mötande motsägelserna. Jag har sökt förklara dessa med hänvisning till kända fav. akcentförhållanden, ock en stor del av den skenbara regellösheten synes därvid ha visat sig, om icke regelbunden, dock åtminstone möjlig att regelbinda. I denna avdelning blir syftet ett annat: att uppvisa likheten mellan en del påtagliga fakta ock de företeelser, till vilkas existens i en förgången tid jag på indirekt väg ansett mig kunna sluta. Det är nämligen min mening att i korthet redogöra för bithörande företeelser inom Selbumålet¹,

¹) Lars. SG. = A. LARSEN, *Oplysninger om Dialekten i Selbu- og Guldalen*; Lars. Throindhj. = *Oversigt over de Trondhjemske dialekters slægtskapsforhold* i Kgl. Norske vidensk. selsk. skrifter 1881 o. 1885; N:n Ark. III, 23, 24.

ock därvid i ett par punkter underkasta LARSENS i de flästa avseenden utmärkta behandling av detta mål en revision. Då så finnes lämpligt, tar jag hänsyn även till dialekterna i Selbus närhet, där nasalresonansen numera uppgivits. Jag följer samma skema som hittils.

§ 1. »Den egentlige thronhjemske apokope bestaar deri, at en vokal, som i oldnorsk staar ubetonet i udlyden, bortfalder efter lang rodstavelse».¹

Anm. 1. L. anser apokopen till sin natur vara en satsfonetisk företeelse, ock stöder denna åsikt på de många undantagen. Några av dessa — kanske alla — kunna dock förklaras på annat sätt. För övrigt hindra de oss föga i detta sammanhang.

§ 2. I svagtonig stavelse faller slutljudande n. m faller, som det tyckes, blott i obetonad stavelse (»efter enstavelsets tonelag»)².

Anm. 2. Jag var till en början tvivelaktig om riktigheten av LARSENS distinktion, då jag ansåg, att man för så analoga företeelser borde söka analoga orsaker. Men den faktiska tendensen att bibehålla -m (under det -n bortkastas) i massor av mål talar ju för den aprioriska sannolikheten av L:s regel, för så vitt den gäller -m. För denna talar även dat. sg. pl. *mínnám*, som jag ej kan förklara genom analogi; mot den talar *háná* ← *hananum*, men här kunna möjligen analogier ha värkat (jfr nedanför). Tvivelsutan bör dock LARSENS uttryck om n-bortfallet i »udlyd udenfor hovedakcenten»³ modifieras så, som jag gjort. Då man har t. ex. *isøey isarna*, synes det mig, som man borde autaga stark biton (jfr C § 8) som grund både till n:ets kvarstående ock kanske — genom förlängning i starkt bitonig stavelse — till palataliseringen; ty »den palatalisering, som forekommer i efterlyden, er vesentlig in-skrænket till lang konsonant». Man kunde även tänka på fno. *isanne* med assimilation -rn → nn; men då målet har tendens att (såsom fav.) förlora -r helt ock hållet (obest. *isa*), så är kanske den föregående förklaringen fullt så sannolik. En sak, som ej är mig fullt klar, är emellertid kortstavigas förhållande i detta fall. Jag vet nämligen ej något om styrkan hos bitonen i dessa ord.

Anm. 3. LARSENS förklaring av dat. sg. mask. ock dat. pl. synes mig icke tillfredsställande. Dat. pl. på -om vill han härleda ur fav. -omen genom apokope av *-omę; dat. sg. på -a ur -enum genom -enu

¹) Lars. SG. s. 44. Av sammanhanget framgår otvetydigt, att — som man väntar — även trestaviga ord apokoperas.

²) Lars. Thronhj. 78. Reglerna för m-bortfallet tyckas växa något i de besläktade dialekterna. I västra delen av stiftet behålles m blott i kortstaviga (»ord med ligedannelse»).

³) Ib. 75.

→ -en → -a. En dylik efter nasalbortfallet inträdd apokope är icke uppvisad. Då barninu ger barni, ha vi tydligen haft den vanliga apokopen här, som eljes före n-bortfallet. Att utan bindande skäl postulera upprepande av samma ljudlagar är ometodiskt. Härtill kommer, att formerna böra förklaras i sammanhang med formerna i besläktade mål. Dat. sg. på -a återfinnes i Härj. ock Jämtl. under formen -a; men dalm. har -əm (kalləm). Vbott. (btr.) har -om (kårom); däremot har det pl. med akc. 2 kårrom, men det med btr. närmast besläktade mål, som förlorar -m (Norrb.), har -o (ex. Degerbarjbäoko best. dat., jfr E anm. 3), som tydligen förutsätter äldre -om. Den norrländska formen -om torde åter kunna föras tillbaka på samma -em, som föreligger i dalm. -əm. Jfr girem → jerum vgm. jerom. Får jag då i analogi med dalm. ock btr. för Selbu konsturera en dat. sg. *vëgom (e förutsättes även av muljeringen) ock plur. *vëgom, så framgår ju enligt LARSENS regel sg. veéja pl veeghäm fullt regelbundet.

En annan ock svårare fråga blir: hur uppkommo sg. kårlem pl. kårlom ur de äldre kårleuom, kårlonuom-kårluuim? Jag vill med all reservation framlägga ett förslag, som, även om det icke är riktigt i detalj, dock kanske kan bidra att påvisa några synpunkter, som icke böra lemnas ur sikte. Jag fogar ock till det följande den anmärkningen, att mitt resonemang strax ovan icke faller med det följande; ty vilken förklaring kårlem än må få, så kan det icke ha uppkommit genom sådant nasalbortfall, som här behandlas — då ju den urspr. slutljudande nasalen kvarstår. Något hinder finnes väl då tils vidare ej att postulera formerna för den tid, som föregick bortfallet av slut-m.

Jag börjar med dat. pl. I ock för sig tyckes denna kunna tillåta den enklaste förklaringen. Man behöver nämligen enligt min mening ej utgå varken från isl. -onnuom eller fsv. -omen, utan kan, om man så vill, utgå från den i litteraturen visserligen sällsynta -omom¹, som dock tyckes få förutsättas som grundform för fsv. -omen. Om i stället för dissimilation synkope inträdde mellan lika kousonanter², så är ju formen kårrom färdig.

Däremot är det visserligen sant, som LINDGREN påpekar³, att om man lyckas få en ljudlagsenlig förklaring av sg. kårrom-kårlem, denna måste bli sådan, att den kan användas även för pl. Huvuduppgiften blir därför naturligen att förklara den, ock jag påpekar då den analogi, som finnes dels i da. ham, dels i hëu (honom)⁴. Det sistnämnda åter bör väl sammanhållas med de metateserade formerna hëu och dylika, som förekomma litet varstades ock kanske ha analogier i fsv. gyuon (= *gyuon?). En metates honom → homon, genom → gemon synes

¹) Anf. av Kock, Tffil. NR. VIII, 301; N:n Ark. VIII, 146 ff. Antydan av NOREEN i Ark. V, 392 not 4.

²) Jfr Lars. SG. 49, som tyder på dylik tendens.

³) Btr. § 18 anm. 3.

⁴) Iakttaget av mig sommaren 1889 på Skaftöland vid Fiskebäckskil; finnes (enl. HALLENDER) även i Barne hd i Västergötland.

mig osannolik. Snarare ha vi haft stavelsebildande -m: *honn̄m*. Härur kunde lätt *honn̄m* framgå genom metates, då m hållre föregår än efterföljer n. Sedan kunde akcenterna antingen flyttas båda på vokalen, då man erhöill *honn̄(n)*, eller ock biakcenten till det sista ljud, som kunde uppbära stavelse-ton: *honn̄m*, såsom i vgm. Vokalsynkopen förutsattes i varje fall i da. *ham* ← *hanum*, ock den kan väl låta sig förena med synkoperingslagarna, ehuru jag ej känner dessas formulering för sådana fall, där vokalen följes av kons., som kan uppbära stavelse-ton¹. Parallellismen mellan *karlem* ock *honn̄m* styrkes för övrigt av att dat. *honom* i Selbu heter *a*, närmast ← **hom*, **ham* (Lars. Throndlj. 79).

Som nämnts kan btr. pl. *kårrom* förklaras på samma sätt, ock Selbu sluter sig härvid till btr., så vida LARSENS regel för m-bortfall är riktig. Skulle m (kort) ha fallit ljudlagsenligt även i svagt bitonig stavelse, får man ta sin tillflykt till formerna på -*omom*, varom ovan. Vid vokalsynkope kommo ju tvänne -m i slutljudet, ock dessa borde hålla sig mot avnötning.

Jag har flere gånger haft anledning opponera mig mot antagandet av en apokope efter nasalbortfallet, ock jag vågar i själva verket helt ock hållet betvivla tillvaron av en sådan apokope. En form, som synes förutsätta en dylik apokope, återstår emellertid att förklara. Älvdalsmålet skulle, om man får tro, att PRYTZ här såsom i allmänhet har älvdalsformer, ha egt en best. dat. pl. på -*omma*, ex. *klådharma*, tydligen utvecklad genom nasalbortfall ur fsv. *klådharma*. I nu levande mål har prof. NOREEN, som benäget låtit mig se sina anteckningar, endast iakttagit former på -*om*, ex. *kallom*. En förmedlande ställning skulle intagas av ARBORELIUS², som har både *kallum* ock *kalluma* etc. (ARBORELIUS uppgift har för övrigt avtryckts av LUNDELL). Emellertid har A. den betecknande förkortningen »ant.», varigenom han tydligen anger formen på -*uma* som »antik». Troligen har därför denna form icke funnits ens på hans tid, utan upptagits ur äldre källor för att belysa den historiska utvecklingen. Bland källorna är den äldsta just PRYTZ, till vilken vi således ånyo återkomma. Vad PRYTZ beträffar, så har han uppenbarligen ej lyckats att fullt klart sårhålla de olika dalmålen från varandra ock från riksspråket. Om det möter svårigheter att i älvdalsmålens utveckling inpassa formerna på -*omma* -*uma*, så kan man följaktligen ha rättighet att uppställa det spörsmålet: har inånu formen inkommit från andra dialekter? Sannolikheten för att denna fråga bör jakande besvaras, ökas därav, att den dialekt, som PRYTZ i sin barndom hört av sin omgivning, med nästan full visshet kan förutsättas ha egt former på -*oma*. PRYTZ var nämligen uppfostrad i Östergötland (Söder-

¹) Gränsen mellan vok. + kons. ock stavelsebildande kons. i tonlös ställning är väl ofta nog ganska svävande. I en sådan fras som jag har *honom* där skulle väl efter nsv. akcentuering synkope inträda ljudlagsenligt. — Ett bortfall av -*no*- saknar alla analogier.

²) Gramm. linguæ Dalec. (Ups. 1818).

köping¹⁾ ock AURIVILLIUS anför²⁾ formen *backoma* såsom befintlig »apud Ostrogothos sylvestres».

Att formen på *-omma* utgår från *-omen*, har jag här förutsatt som nästan självklart; att best. dat. pl. på *-om* utgår från den norsk-isländska formen *-onnom*, synes mig på de här ock hos LINDGREN³⁾ anförda skälen ytterst antagligt. Geografiskt innebär det intet orimligt, att Ålvdalen skulle ha följt norskan, under det Mora ock Orsa följt fornsvenskans utveckling. — Till sist bifogas den anmärkningen, att om formen *klädomma* skulle få förutsättas såsom i Ålvdalsmålet hemmahörande, så är dess utveckling till *kläd*om troligen analogi efter obest. form ock icke ljudlag. För Selbumålet följer därav, att utvecklingen *karlomen* → *karloma* → *karlom* får antagas som möjlig. Sannolik blir den ej, då formen *-omen* icke är säkert uppvisad från norskt område, ock väl knappt låter sig uppvisa från ett område, beläget så nära den norska kulturens (resp. det norska litteraturspråkets) gamla medelpunkt. Något stöd för antagandet *karlenum karlenū* → *'karlen -a* kan i varje fall ej därav hämtas, ty någon plausibel analogi kan ej här anföras, som skulle ha framkallat vokalbortfallet, ock i alla fall för detta antagande till den betänkliga konsekvensen, att man måste supponera icke blott en upprepad apokope, utan även ett upprepat nasalbortfall.

Nasalvokalerna i Selbum. gruppera sig som följer:⁴⁾

§ 3. *an* → *a*, ex. *noora* »nordenfor»;

§ 4. *in* → *ii*, ex. *mi* min fem.;

§ 5. *en* → *a* ock *in* → *i*.

Här är att märka, att *a* ← *e* visar sitt ursprung ur »len» vokal genom »muljering» av föregående *k l g*. LARSEN anser växlingen *a-i* för en senare analogivärkan. Detta synes dock delvis behövt, om man, såsom ovan skett, gör bruk av forn-språkets växling *en-in*. Jfr A § 5,2; E anw. 4 samt nedan anm. 5.

1) 2 pl. imp. Många värb ha särskild imp. pl. på *-a*; »men der er frihed i anvendelsen og forbindelsen mellem stammen, og suffixet er vaklende: medens nemlig *draagh* har i plur. *draagha*, så har *hang* *haya*. Analogi fra saadanne former har grebet om sig, hvor intet *-n* hör hjemme, f. ex. *taa*, plur. *taaya*». Dessa former ha vanligen nasaliserat *a*: *taaya* (besläktade dialekter ha imp. plur. på *a*, så i Tydalen, Holtaalen, Stören, men ej Melhus⁵⁾).

¹⁾ Lundell, Sv. landsm. Bih. I, 1.

²⁾ Gram. 77.

³⁾ Btr. § 18 anm. 3.

⁴⁾ Lars. Throindhj. 75 ff.; SG. 35, 40, 48 ff.

⁵⁾ Lars. SG. 55 (58, 60, 63, 66); Throindhj. 77.

Anm. 4. Vad som föranlett frånvaron av nasalering i flertalet hithörande former, torde med mig till buds stående begränsade resurser icke kunna avgöras. -a kan dock ej gärna utgå från annat än -en, ty:

α) det palataliserar föregående »guttural» — undantagen därifrån äro tydligen analogibildningar;

β) gammalt a skulle givit å efter kort, men bortfallit efter lång rotstavelse.

Nasaliteten är för övrigt vacklande även i dat. sg. neutr.

2) Fem. av adjektiv på -en, t. ex. *vakja* i Selbu, *liita* »allesteds».

3) I former av subst. med best. art.:

a) nom. ack. sg. fem. } t. ex. sg. fem. *ssæriya*, *sååja*, *tååa*,
nom. ack. pl. neutr. | *bookja*; pl. neutr. *boora*, *eija*.

b, c) [icke i plur. av konsonantstammar ock i- u-stammar, om vilka se anm. 2;] Indherred har dock dubbelformer: *bøskern* : *bøskra*, *bønnern* : *bønnra*.

d) best. dat. sg. mask. ock neutr.: *veja*, *boori*. Jfr anm. 3.

Anm. 5. Rörande formerna för dat. sing. är ännu en sak att anmärka. Vad som yttras anm. 3, förklarar icke motsatsen mellan neutr. *boori* ← *borðinu* ock mask. *iisa*. Jag anser här som förut motsatsen utgå från fno. växling i : e, reglerad av vokalbalans, vokalharmoni eller någon annan princip ock således ursprungligen hemmahörande i båda genera. Denna växling har efterträts av en växling i : (e) a, ock nu ha motsatta analogier värkat. Till införaudet av -i i neutra ha bidragit de talrika ia-stammarna, som åtminstone i fsv. längre än andra ord bevarat ändelsen -i.¹ En motsatt värkan på dat. mask. kan ha utövats av an-stammarna, om de ljudlagsenligt fingo a ← *am. Jfr att Tydalen ock Stören ha -a i båda genera.

Anm. 6. »Gårdsnavne på oldn. -in og -ini (-en og -ene) har mest -e eller -i i Indherred, søndenfor fjorden og i Stjørdalen tildels -a» (jfr s. 11 anm. 8). Beror detta på skilda dialekters olika behandling av e eller kanske snarare på en vid n-bortfallets tid existerande motsats -in, -en? De av LARSEN anförda exx. tala icke avgjort för det senare alternativet, men differentieringen kan ju vara yngre än de av honom nyttjade urkunderna. För likformig utveckling av -en (e) talar kraftigt att vi (i Thronhj.) hava fem. *liita* »allesteds» (Lars. Thronh. 77).

Anm. 7. Oklart är dat. sg. fem. *miina*.

§ 6. on → a, ex. *ögha*, *honom* → a.

Anm. 8. »Patronymica på -son [-sun] varierer mellem -a (peer'sa Persen), f. ex. i Guldalen, og -å (efter »Folkevennen» for 1863 pag.

¹) Kock Fsv. ljudl. 261 ff. Så bl. a. i ett diplom från Dalarna (nordekandinavisk dialekt).

518 f.), ialfald på Bynæsset». Snarast ha vi väl å ← un; a ← on (jfr nedan).

§ 7. un → q: vikuna → vokq.

Anm. 9. -q kan ej komma ur -on, ty detta skulle ge -a (enl. § 6). För övrigt ha ordets andra former -u i ändelsen. Om -sun → -så jfr § 6. Märk: tilljämningen har varit värksam efter de av nasaleringen framkallade vokalövergångarna.

Anm. 10. Att -n här faller även efter kort rotstavelse är — om det icke beror på senare analogi — en bekräftelse på den gamla satsen, att kortstavighetsakcenten (den starka bitonen) snarare uppgavs i västnordiska än i östnordiska dialekter. Spår av »vokalbalanslag» i m-bortfallet se Lars. Thronhj. 78 nederst (-m kvarstår på vissa håll »i ord med ligedannelse»).

* * *

Såsom resultat av den föregående undersökningen torde jag kunna anteckna:

1) Apokope har i samtliga de behandlade dialekterna träffat obetonad slutljudande vokal, föregången av svagtonig stavelse. I vissa mål har den haft ännu större utsträckning och träffat varje dylik vokal, oberoende av föregående stavelses akcent och kvantitet, t. ex. Fryksd. Dalbym., eller ock varje sådan, som icke omedelbart föregåtts av en kort rotstavelse (såsom i de västerbottniska och thronhjemska målen).

2) Slutljudande -n faller efter apokopen i nästan alla enligt samma princip: då det är kort och står i svagtonig stavelse. Trots identiteten i princip äro olikheterna i resultatet ganska betydliga, beroende på den olika utsträckning, i vilken stark biton på ultima eller därav framkallade konsonantförlängningar vid n-bortfallets tid förefunnits i de olika målen.

3) De uppkomna nasalvokalerna hava även på ett väsentligen analogt sätt utvecklats. e har i alla dialekterna blivit a (varur a eller a). I de flästa ha vi även e → a, ehuru här exemplen äro färre ock delvis tvetydiga. De långa (ock slutna) ljuden ē, ī, ō bliva oförändrade. Även här möta vi emellertid en del dialektiska olikheter, som dock vida mindre tyckas bero på olikheter i de behandlade ljudlagarna än på olikheter i det språk, varpå de värkat (växl. o-u, e-i).

Naturligtvis äro dessa företeelser ej begränsade till de små områden, som av mig här undersökts. Lätt tillgängliga

källor upplysa oss, att de äro vida mera utbredda. Jag skall i största korthet hänvisa till några av dem¹, utan att såsom förut i detalj diskutera deras upplysningar.

N. Bohuslän² har apokope av trestaviga ord (t. ex. impf. *akta*), n-bortfall, men e för fsv. en-in i böjningen (t. ex. *marke marken*). Det kan på n-bortfallets tid ha varit »i-mål». Best. plur. *armane* o. dyl. strider ej mot § 1, om målet på apokopens tid haft den från flera håll uppvisade starka bitonen på stavelsen -an³.

Norra Småland⁴ överhuvud står i det stora hela på samma plan som Östra härad (jfr avd. II A).

Öland⁵ apokoperar i samma stora utsträckning som de värmländska målen, har n-bortfall ock e, e → a, ex. *tanna*, *ega* (fem.) egen, Larsa Larsson.

Färömalet⁶ har åtminstone n-bortfall enligt exakt samma regler, som ovan av mig uppställts.

Norrut finna vi i Medelpad⁷ *pänyan* pänningarna, med apokope men bibehållet -n, vilket torde få förklaras på samma sätt som liknande former i Fryksd., ty i svagtonig stavelse faller -n, ex. *utimla*, *nata*. Former sådana som *tin* behöva ej överraska oss. De visa blott, att kontraktion efter föregånget bortfall av -ö- inträtt före n-bortfallet.

Slutligen ha vi i trakter av Jämtland ock Härjedalen⁸ apokope enligt vokabalansen ock vanligt n-bortfall. Målen sluta sig synnerligen nära till de motliggande norska (throndhjemiska). Vi ha t. ex. dat. sg. mask. på -a. Påfallande äro dock dat. sg. neutr. ock imp. plur. med bibehållet -n.⁹ Nasa-

¹) Översikter hos Lill Alf. 31 ff., Frändsk. 14 f., 43; Aas. Gr. § 59, 107, 131, 168, 169, 173, 185 m. fl. st.

²) NILÉN, *Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygdén*; språkprov i Sv. landsm. I, s. 640.

³) Jfr även avd. I § 11 ann. 1.

⁴) Språkprov i Sv. landsm. I, s. 632 ff.; II. 7; II. 9, s. 19 ff.

⁵) BODORFF, *Bidrag till kännedom om folkspråket på Öland*, Stockholm 1875; Språkprov i Sv. landsm. II. 9, s. 13 ff.

⁶) NOREEN i Sv. landsm. I, s. 368; språkprov ib. s. 365, 570.

⁷) Språkprov i Sv. landsm. I, s. 578 ff.

⁸) JESSEN, *Notitser om diall. i Herj. og Jemt.*, i No. hist. tidskr. III; språkprov i Sv. landsm. I, 584 ff.

⁹) Om dat. neutr. på -an har jag ingen bestämd mening. För kvarstående av -n kunde man tänka på dativformernas suffixbetoning

leringen reflekteras här (i Linsäll) utom genom vanliga övergångar även så, att »tilljämnade» ord på *-ø* få *-o* i de fall, där vi ha att förutsätta sekundära nasalvokaler, t. ex. best. nom. *gato*, best. dat. *heno* mot *-ø* i andra former.

Vi återfinna således de behandlade ljudlagarna inom de mäst skilda mål på svensk botten. Rörande deras område i Norge skall jag ej yttra mig, utan blott med hänvisning till AASEN anf. st. påpeka, att »landsmålet» har best. fem. sg. *skaali*, visa, neutr. pl. *aari*, *augo*¹.

Större vanskligheter erbjuda de finsk-svenska målen, av vilka flere tyckas bibehålla *-n*, åtminstone i flertalet fall. Gamla Karleby förlorar dock både *-n* ock *-nn* (utom i 2 plur. av vb.²). Estsvenskan åter kommer tillbaka med välkända företeelser: apokope efter vokalbalans ock *n*-bortfall på vanligt sätt (i Rågö-Wicht. dock ej i kortstaviga svaga fem.).

Att en så stor överensstämmelse skulle vara tillfällig, att så identiska ljudlagar skulle ha uppkommit spontant på alla eller de flesta bland de här nämnda orterna, är väl ytterst osannolikt. Tvärtom tyckes det väl framgå, att samma ljudlagar i samma tidsföljd från en eller ett par begynnelsepunkter vågformigt gått fram över de olika bygderna. Givetvis ha de väl då på vägen mellan tvänne skilda orter passerat de mellanliggande. Sannolikheten talar således för att även mellanliggande orter stå på ungefär samma basis. På svenskt område finnes väl också knappast någon dialekt norr om Småland, som undandragit sig den allmänna utvecklingen, med undantag av Gästrikland, som lär utgöra en språkö³. Rörande detaljerna av Dalmålets utveckling vågar jag icke uttala någon

ock den oregelbundna akcentuationen av artikulerade subst. i andra fall, ehuru det då återstår att förklara motsatsen mellan neutr. ock mask. Imperativen kan ha kvar *-n* genom konstruktion framför pron. I. Jfr s. 37. Samma oregelbundenhet finnes i Norrbotten (Widmark s. 18) ock Gamla Karleby (Hagfors, Sv. landsm. XII. 2 § 286 ff.). Jfr även Lll Alf. s. 31. För Norrbotten kan man värkligen tänka på inflytande från part. pret., vars rotvokal i starka värb överförts på imp. — Till slut påpekar jag den enastående ock svårförklarliga övergången *-en* → *-an*.

¹) På avvikande utveckling av nasalvokalerna fäster jag uppmärksamhet.

²) Hagfors, Sv. landsm. XII. 2 § 146 o. först.

³) Jfr Lll, Nord. Fam.-bok i art. Gästrikland.

mening. Detsamma gäller i ännu högre grad de finsk-svenska målen. Tar man emellertid i betraktande de kronologiska hållpunkterna s. 15 ff., så finner man, att i stort sett redan på 1500-talet inom hela det på den tiden svenska språkområdet, med undantag av trakter i Finland ock Småland, dialekterna genomfört slutljudsavstympningen. I de centrala orterna har som nämnts redan på 1400-talet samma utveckling inträtt.

Det blir då en helt naturlig fråga: ha dessa vitt utbredda ljudlagar haft något inflytande på svenskt riksspråk? Att ett riksspråk överhuvud till sitt ursprung är blott ock bart en dialekt, som på grund av politiska ock litterära förhållanden fått övertikt inom tongivande kretsar; att det emellertid snart nog blir något annat¹, då den dialekt, från vilken det utgått, fortsätter sin obämnade utveckling, under det riksspråket, påverkat av skriften ock ett snart nog vaknat, åtminstone delvis medvetet språkriktighetssträvande, antar en mer konservativ karakter, dock utan att någonsin kunna helt frigöra sig från moderdialektens ock övriga dialekters påverkningar: detta allt är väl allmänt erkänt, likaväl som att de dialekter, vilka i Sverge intagit maktställningen, voro Mäljarprovinsernas ock Östergötlands, ock att dessas övertikt kan sägas vara avgjord omkr. 1350². Men om arten ock graden av riksspråkets ock dialekternas ömsesidiga påverkningar, därom finnes ytterst litet i litteraturen framställt — helt naturligt, då varje försök till sammanställning av dylik art strandat på bristande upplysningar om de dialektiska företeelsernas ålder. Skall en företeelse kunna ha kommit in i riksspråket ur folkmålen, så måste den ju i de senare vara äldre än i det förra, men huru avgöra detta?

Detta uppfordrar mig att för några frågor i allmänt svensk språkhistoria söka tillgodogöra mig några bland resultaten av föreliggande undersökning, speciellt de kronologiska resultaten s. 15 ff.

Jag börjar då med att söka ett svar på frågan: när emanciperade sig det svenska riksspråket från de dialekter, ur vilka det framgätt? Frågan synes mig ha intresse icke blott för språkhistorien, utan även för kultur-

¹) Paul Princip. 350 ff.

²) Kock Fsv. ljudl. 489 ff. (särsk. 532).

historien, ock från dess synpunkt kunde den formuleras så: när blev den andliga förbindelsen mellan olika svenska bygder så pass intensiv, ock när fick litteraturen inom jämförelsevis vidare kretsar så pass betydelse, att de kunde hålla vid liv ett särskilt språk, som icke vidare hade stöd däri, att det inom någon bygd därjämte var folkspråk?

Med stöd av den föregående undersökningen kunna vi svara: åtminstone i början av 1400-talet. Ty då började slutljudsavstympningen inom de trakter, där tidens kulturcentra lågo. Denna var — jämte några andra egendomligheter, som med säkerhet icke äro yngre — tillräckligt väsentlig för att åt folkspråk ock litteraturspråk ge en genomgående olika karakter, ock riksspråket hade då livskraft nog att hålla uppe sina traditioner gentemot dialekternas snart nog nästan enhälliga yrkanden¹.

En annan fråga blir då, »på vad sätt ock genom vilka medel ett allmänt riksspråk kunnat utbilda [resp. bibehålla] sig utan någon för allmänheten tillgänglig litteratur, utbredd läskunnighet eller ordnat skolväsende». Jag vill på den frågan svara såsom LUNDELL på samma ställe, där han framkastar den²: »genom ämbetsmännen ock förvaltningen överhuvud, kanske även genom kyrkan», blott att jag är böjd att stryka över »kanske» ock stryka under »kyrkan»; ty hon var dock tidens mäktigaste ock bäst centraliserade institution, ock hon hade med svenskt språk vida mer att skaffa, än man hittills plägat vilja erkänna, såsom av SCHÜCK³ på övertygande sätt bevisats⁴.

Här har jag således sökt visa, att redan ganska tidigt litteraturspråket kan anses ha skilt sig icke blott från några

1) Av den tidens svenska landskap torde knappast mera än en del av Småland ha förblivit på samma ståndpunkt som riksspråket i avseende på slutljuden. Märk, att Finland väl åtminstone haft apokope.

2) Lill Frändsk. s. 64 ff.

3) Sv. litt.-hist. I, 175 ff.

4) Man torde nu bättre än förut förstå, varför jag s. 16, 17 i noterna bestämt tillbakavisade den konsekvens, vartill den Kock-Noreenska uppfattningen av konsonantförkortning i svagtonigt slutljud skulle lett mig med avseende på n-bortfallets kronologi. Hade detta inträtt före t. ex. 1385 (Oxenstiernska hdskr.) ock hade apokopen inträtt ännu tidigare, så hade det varit oförklarligt, att de kommit att trots sin stora utbredning förbliva dialektiska. Jfr emellertid tillägg till s. 15 (s. 54 ff.).

folkmål, utan från dem alla. Men svalget var med all säkerhet ingalunda överstigtligt. Vardagsspråket inom de bildade klasserna, sådant som det gestaltade sig i synnerhet på landet, kom enligt sakens natur att förmedla förbindelsen, ock då vi gå att söka några spår av dessa inflytelser på riksspråket, göra vi väl klokast i att tillse, huruvida bland de behandlade dialektformerna några finnas kvar inom detta blandspråk, sådant vi nu känna det. Ock svaret kan väl icke bli mer än ett. Nog höra vi litet varstädes *ropa*¹ för *ropade*, *barna* ock *benä* för *barnen*, *benen* — allt rena dialektformer — eller kompromisser mellan riksspråk ock dialekt sådana som *husena*². Att dessa närmanden mellan överklassens talspråk ock folkmålen varit större förr än nu, då skolorna ock litteraturen fått ett så stort inflytande, ligger i sakens natur, ock det framgår för övrigt t. ex. av Sv. Hof's *Dialectus Vestrogotica*, som stämmer ganska väl med våra dagars folkmål ock likväl hade till ett väsentligt ändamål att lära västgötarna — ock givetvis icke bönderna, ty för dem skriver man icke på latin — vad som i deras språk var felaktigt³. Det vore väl då icke alltför underligt, om från talspråket dialektformer inkommo i skriften, hälet inom sådana delar av ordförrådet, som på grund av sin betydelse mera tillhöra vardagsspråket än litteraturen, eller sådana böjningsformer, där inom riksspråket självt värkande analogier gynnade lånet.

På det förra sättet torde kanske i julas ock till samma typ hörande ord förklaras. De tillhöra genom sin betydelse mera vardagsspråket än litteraturen (ock gjorde det ännu mer fordom, då litteraturen mindre än nu sysselsatte sig med vardagslivets förhållanden) ock kunna därför förklaras såsom dialektlån, ock i dialekterna skulle de ljudlagsenligt uppkomma

¹) Att denna form låter förklara sig inom rspr., påpekas avd. I § 11 anm. 1. I dess fullständiga seger i talspråket ha väl dock dialekterna del.

²) Märk dock, att denna form kan förklaras på annat sätt. Jfr da.

³) Hof Dial. Vestr. s. 8 ff. Hof betecknar för övrigt en sådan mängd enskilda ord såsom »rustica», använda av »plebs» o. s. v., att man har skäl antaga, det flertalet obetecknade tillhörde även överklassens språk. En del visa redan genom sin form, att de ej kunnat tillhöra folkspråket (så alla med *y*-ljud). Hans exempel på (sämre) skollatin äro också i avseende på ljudformen ren bondvästgötska.

ur fsv. i *julas* e. I *afse* ock i *afses* anser jag vara orddubletter, utvecklade det förra inom rspr., det senare inom de apokoperande dialekterna, båda ur det från 1300-talet anförda i *aftonse*¹. I *julas* etc. skulle då ha dubbelt genitivmärke (jfr *kyrkios* etc.), vilket passar bra tillsammans med att t. ex. i *paska* verkligt förekommer².

På det senare sättet torde de apokoperade — nu av yngre utvecklingar ersatta — dialektformerna *föttren*, *händren* ock de vanligare *mössen*, *gässen* etc. ha kommit in i rspr., på grund av det stöd de egde i neutr. barnen o. dyl.³ I *bina* ha vi utom rspr:s artikel, som antagit funktion av pluralmärke, en annan, som är för rspr. relativt främmande, men i målen är så mycket vanligare ock väl därifrån lånats, då de nybildade formerna slöto sig så väl till andra artikelformer på *-na*.

I *bittida* brukar man anta att *mlty.* *bettiden* föreligger analogiskt ombildat efter sv. adv. på *-a*⁴. Man kan därvid fråga: varför denna ombildning? — då eljes just *-en* är den segrande typen, ock dialektformen *bettia* etc. kan då komma till jålp⁵. Det samma kan med en modifikation tillämpas på mellan. Till genomförandet av denna form kunna dialekternas *mälla* (← *mællon -in*) ha bidragit: man återförde dem folketymologiskt på ett *-an*. Å andra sidan kan alltför väl övergången *en* → *a* på liknande sätt ha haft en nästan motsatt värkan på rspr. Som bekant är den gamla advärbialbildningen på *-a* i utdöende. I dess ställe gör en yngre bildning på *-en* stora erövringar. Till dess framgångar kan möjligen ha bidragit, att

¹) Jfr Stockholmsmålets i *vårare*: Sv. landsm. I, 608 (9) r. 12. Ordet kan dialektiskt i sen tid ha varit »formellt sammansatt» ock således undgått apokopen.

²) Om ifrågakommande bildningstyp se Rydqv. V, 134; Hellqu. Ark. IV, 318 (H:s teori om metates *afses* → *afse* är knappast antaglig); Schag. ib. 338 ff.; N:n Ark. VI, 339 (om uppkomsten av *e* i *afse*, *aftonse* etc. — N:n yttrar sig ej om dess bortfall, i denna »hittills icke närmare utredda bildningstyp»).

³) Jfr Schag. Vätöm. s. 59. Formerna uppträda fr. 1450, vilket passar bra till kronologien ovan s. 15 ff.

⁴) Tamm Et. Ordb. 38.

⁵) Jfr dock talspr. *bitti*, som kanske förutsätter ett *betidha* före apokopen.

man vid valfrihet kommit att föredraga *-en*, då *-a* vid sidan därav kunnat synas vulgärt, liksom boka bredvid boken¹.

Utgående från denna uppfattning av dialektlänets förutsättningar vill jag försöka en förklaring av ordet *anka*. Huvudsakligen två förklaringar äro förut framställda: den ena av HOF, TAMM² ock BRATE³ (*anka* ← *andkona*); den andra av KOCK⁴, till vilken sedan TAMM⁵ ock HELLQUIST⁶ slutit sig (båda dock med en viss försiktighet i uttrycket), att *anka* skulle vara tyskt (Lübeckskt) lån. BRATES förklaring a. st. är i huvuddrag följande: *andkona* → *an(d)kana* enligt ljudlagen *o* → *a* i obet. stavelse. *An(d)kana* har sedan missförståtts såsom en form av bestämda femininböjningen, ock därtill har nybildats obet. nom. *anka*. KOCK, som bestrider ljudlagen *o* → *a*⁷, har utom detta att mot BRATE anföra, att man svärigen förstår, efter vilket normalparadigm *'an(d)kona* ombildats, i vilken senare anmärkning jag för min del obetingat instämmer. Där emot synes KOCKS mening, att *'andkona* knappast kan förutsättas, då det enligt honom saknar analogier (nsv. *ankbonde* hjälper oss ej, då det är bildat av *anka*, ej av *and*) — denna KOCKS mening, säger jag, synes mig mindre grundad, ock jag vill däremot anmärka:

1) Att *'andbonde* skulle ombildas efter *anka*, då detta blev namn på släktet, är självklart. Det var ju icke blott otydligt, utan vilseledande, sedan *anka* kommit att beteckna en annan fogel än *and*.

2) I varje fall bevisar ordet, att *bonde* har brukats för att beteckna hanen bland vissa foglar. Läger man därtill *karl*

1) På dylika folketytologier på ändelsernas område vill jag anföra ett ex. från annat håll. I Synnerby kyrkoböcker från 1700-talet skrives naturligtvis riksepråk, men en bland pastores loci skriver regelbundet *Skallmejs* (*kyrka* etc.) vgm. *skq̄lmæjs*. Då *æ*-typen aldrig eljes begagnas, tyckes gen. *mænsæ*, *scholæ* etc. ha föresvävat skrivaren ock förmått honom att akceptera en dialektform.

2) Bidrag till Et. Ordb. Ups. 1874.

3) Vestmannalagens ljudlära, 21 not.

4) Sv. Språkhist. (70) 74 ff.

5) Et. ordb. (Ups. 1890).

6) Ark. VII, 144.

7) Enligt Kocks senaste mening skulle dock *o* → *a* just här kunna vara ljudlagenligt: Skand. Arch. I, s. 40 not.

i nsv. *gåskarl* ock Sörbygdsmålets *ånker*¹ (som knappast kan vara annat än *'andkarl*), så tyckes mig *'andkona* ha analogier nog för att kunna användas, ifall de formella svårigheterna låta sig lösas.

Har då ordet från början haft tonen på första stavelsen, såsom enligt BEHAGHEL'S teori om betoning efter variationsmöjligheterna² tyckes antagligt, då foglarna äro många, men könen blott två, så bör det tidigt nog ha haft svag biton på penultima för att kunna träffas av dialekternas slutljudslagar. Dess utveckling bleve då *'andkona* → *'andkon* → *'an(d)kø* → *anka* (på vissa håll kanske *'anko*, till vilket *anka* kunde bildas som nom. enligt proportionen *anka* : *anko* = *gata* : *gato*). Hade man då i dialekterna fått *anka*, kunde det lätt upptagas i rspr., då annan form i fsv. litteratur icke fanns, ock ordet hade stöd i övriga fem. på *-a* (ock speciellt på *-ka*).

Anm. Huruvida man kan utsträcka denna förklaringsprincip till några fler bland de av BRATE a. st. anförda orden, är en annan sak. Jag skall nöja mig med ett par antydningar. Förklaringen av *gosse* ← *goð son* behöver icke möta formella hinder, såsom redan av NOREEN antytts (Ark. VI, 318 not). Däremot är väl svårigen BRATE'S förklaring av ord på *-ka* användbar i sådana fall, där även isl. har *-ka* ock *-kona*, bredvid varandra, t. ex. *frænka* : *frænkona*. Det har fallit mig före, att vi i vissa ord av en annan typ skulle kunna ha ett *-ka* ← *kona*, nämligen i motionssuffixet *-ska*. I sådana ord som *Bergströmskan* ock de möjligen därefter bildade *pastorskan* etc. går det ju bra. De beteckna *hustrun* (*kona*) till den man, på vars namn eller titel de bildats, ock suffixet skulle innehålla genitiv-*s* + *kona*. Vårre är det med nomina agentis på *-ska* (*tvätterska*). Betydelseövergången kunde väl förklaras, men formernas uppträdande i denna funktion redan 1420 (enl. Tamm) gör antagandet för vissa fall högst betänkligt från kronologisk synpunkt. Detta hindrar dock ej, att en inhemsk bildning av ifrågavarande slag kan ha bidragit till bildandet av det livskraftiga motionssuffixet *-ska*, vars förklaring uteslutande ur främmande källor tyckes göra någon svårighet³.

¹) Ordet är i Sörbygdsmålet både mask. ock fem.

²) Behaghel, GPhil. I, 552; Lindgr. Btr. § 16 anm. 2. Att ordet fått akc. 2, kan bero på analogi från övriga fem. på *-a*. Jfr Sörbygdsmålets form, som dock även kan vara analogi.

³) Jfr Tamm, Tyska änd. 38 ff.

Tillägg.

Till s. 6 not 1.

Sedan 1:a arket av det föregående redan var uppsatt ock två gånger korrekturläst, har jag under några timmars besök i Alfta haft tillfälle konstatera riktigheten av LUNDELLS uppgift om nasalvokaler i denna sockens mål. Jag hörde t. ex. uttalas: *kyrka*, *hallmila* (halvmilen); däremot — om jag ej misstog mig — (»nog ä ni snart vid kyrkan alltså», som tyckes tyda på att målet ännu har satsdubbletter av ord med äldre -n(bindning). Några för min undersökning mera betydande iakttagelser medhunnos ej på den korta tiden.

Till s. 14.

Jag är i tillfälle anförä ett direkt bevis på tillvaron av nasalvokaler i 1600-talets svenska. Fransmannen BARTH. POUREL DE HATRIZE, som 1650 utgav en fransk grammatika, vilken tillegnats drottning Kristina, har i sin uttalslära gjort flera jämförelser mellan franska ock svenska, som äro upplysande för det senare språkets ljudförhållanden¹. På tal om franskt n yttrar han: ». . . änder thett någon stafuelse, så liuder thett såsom n uthi desse Swenske orth: *anka*, *ankestall*, *ankebuss*, *eng*, *säng*; och *HON*, när en cons. följer effter, ut *Amandement* . . .» Det lider väl intet tvivel, att versalerna skola framhålla *HON* (*hɔ*) såsom den par préférence adekvata jämförelsepunkten. Trots interpunktionen få vi väl antaga, att bestämningen »när etc.» gäller det franska uttalet ock ej det svenska. Märkligt är, att ett uttal *hɔ* existerade även i de kretsar, främlingen kom i beröring med². — I sammanhang härmed må ett par rader få plats om ett annat ord med 'ɔ, nämligen personnamnet *joɔ* *Jon*, som finnes i flere dialekter ock lär ha funnits även i vgm.³ *oɔ* utgår väl från *ɔ*, ock skälet

¹) Bland annat har han en antydning om olikheten mellan franskans ock svenskans musikaliska satsbetoning.

²) Jfr e fem. av en Col. Ordesk. XXI.

³) Hof Dial. vestrog. s. 162.

till utveckligen torde vara, att *q* kommit i huvudtonig ställning. I denna ställning var nasalvokalen något i våra dialekter så enastående, att dess ljud- och uttalsbild lätt sammanföll med den närmast besläktade ljudgrupp, som fanns, d. v. s. förbindelsen *og*. Jfr avd. I, § 4 anm. 2.

Till s. 15 ff. (avd. I, § 9).

I det föregående har jag sökt visa, att fsv. ända in på 1400-talet uppehållit skillnaden mellan *-n* och *-nn* även i svagtoniga stavelser, och jag har därför tillbakavisat de åsikter, som framställdes, att redan den äldre fsv. i dylika stavelser skulle ha utplånat skillnaden i konsonanternas kvantitet. Sedan detta skrevs, har saken ännu en gång kommit på tal, då KOCK i en anmälan av R. LARSSONS avhandling om *Södermannalagens språk*¹ velat förklara några enkelskrivna *i* i nämnda lag genom svag satsbetoning. Jag kan emellertid ej finna KOCKS bevisning tillfredsställande.

Till en början synes motsatsen *stjæl-vill* omöjlig att förena med hans åsikt². Själv har också KOCK³ gjort troligt, att i lagspråket åtminstone dialektiskt skillnaden mellan *mask. gamall* och *fem. gamal* uppehölls, vilket stämmer utmärkt med min teori i det föregående, men svårligen låter förena sig med KOCKS här kritiserade åsikt. I allmänhet synes det mig ytterst betänkligt att för proklitiska och enklitiska ord uppställa ljudlagar utan att tillse, det dessa lagar gälla svagtoniga ändelser. Vidare påpekar KOCK själv andra förklaringsmöjligheter för en hel del av de på anf. st. upptagna orden. Jag tror mig därför med avseende på de övriga böra förhålla mig skeptisk.

Medan saken är på tal, tillåter jag mig påpeka, att det är av särskilt intresse, att just *i* dubbelskrives. Detta beror tvivelsutan på den kvalitativa skillnad mellan långt och kort *i* (kort *ı* och långt *ı̄*), som vi med stöd av nutida folkmål måste antaga, och det utgör därför ett nytt bevis på det kaku-minala *i:s* ålderdomlighet. Det är för övrigt icke blott SöDL. som har denna egenhet. Jag har iakttagit den i ÖgL. och

¹) Ark. VIII, 381 ff., särskilt 385 f.

²) Skulle något av de behandlade orden ge exempel på utvecklingen i *proklis*, borde det väl vara *vill*.

³) Fsv. ljudl. 418.

ett par andra skrifter, ock bland KOCKS exempel från andra lagar på dubbelskriven slutkonsonant¹ äro de allra flästa exempel på ll. Mitt antagande bekräftas av materialet från SöDL. Dess stisæl, pol, vill motsvaras i vgm. av *fæ̃l*, *tē̃l*, *vel̃*, dess skal av sv. talspråks ska, vgm. *sq*, Columbus skaal. Övriga värballformer äro ombildade efter analogi.

Å ena sidan tyckes mig således fortfarande bevisningen för den supponerade konsonantförkortningen ofullständig. Å andra sidan skall jag ej förtiga, att jag vid studium av 1600-talets grammatici funnit ett uttalande, som i avsevärd mon försvagar min motbevisning i det föregående. AURIVILLIUS har nämligen *Cogitationes* s. 33 f. en uppgift om uttalet av artikulerade substantivformer i 1600-talets svenska, som väl för-tjänar här anföras. Enligt honom har e två ljud: e ock ä, på vilka upptagas en mängd exempel, varibland även ord med skrivet e i ändelser, i vilket fall regeln är, att e förekommer i öppen, ä i sluten stavelse, en regel som även kan framletas ur andra äldre grammatikor. Ett tredje ljud, som skall vara ett mellan-ljud mellan de föregående, förekommer »in fine tantum vocis ante l, n, r.» NOREEN har *Col. Ordesk. IX* förmodat, att detta mellanljud skulle vara »utan tvivel detsamma som nysv. äger», varmed han väl måste syfta på *ø* l. a. Med stöd av formerna hos COLUMBUS har man väl dock snarare att tänka, att detta e icke var något e alls, utan att det av AURIVILLIUS åsyftade uttalet var *l̃*, *ñ*, *r̃* (jfr NOREEN a. st. XIX); ty det blir väl svårt att finna en anledning, varför *ø* skulle ha uppkommit just före l, n, r. Det viktigaste för oss är emellertid, att detta mellan-ljud skulle förekomma i maskulina artikelformer, under det de feminina ha -än. Att A. verkligen åtminstone just i detta fall, i best. art. i mask., åsyftat uttalet *ñ*, framgår av ett yttrande *Gram. s. 72*: »Quoad pronunciationem: talis ea vulgo recepta est, ut in masculinis in consonam desinentibus in hac forma -en non clare exauditur, sed e fere eliditur, ut konungn, gubbn, rocken, stocken (sic!) etc. In femin. vero clarius exauditur.» Man skulle således i svagtonig stavelse haft övergångarna: enn → *ñ*, en → än. Om detta är riktigt

¹) Fsv. ljudl. 414 ff.

(vilket kanske ej är höjt över allt tvivel¹⁾) ock allmängiltigt (något som är än mer problematiskt), så skulle, som man ser, hela den teoretiska delen av min kronologi vara förfelad, då de sammanfall mellan *en* ock *n*, *en* ock *enn*, vilka jag ansett mig kunna förutsätta, icke skulle ha egt rum förr än minst 250 år senare, än jag ansett. Hade vi en övergång *enn* → *n*, så skulle ju detta förklara, att äldre *n* började skrivas *-en* (»svarabhakti-utvecklingen»), likaväl som att *-n* kvarstod i ord, där vi haft äldre *-enn*, då ju stavelsebildande *-n* kvarstod. Härmed vore också denna fråga skild från sitt sammanhang med förkortningen av midljudande *-nn-*, ock därmed skulle alltså min anmärkning mot kronologien för förkortning av kort konsonant i svagtonig stavelse förlora sin betydelse. Emellertid torde väl min kronologi för slutljudslagarna vara bevisad blott ock bart genom de ur fsv. litteratur anförda formerna.

Till s. 52.

Ark. IX s. 161 kritiserar KOCK en av NOREEN framställd åsikt, att isl. *aldri*gin fsv. *aldri*gin skulle vara bildat genom tillägg av den nekande partikeln *-ne*. KOCK vill sammanhålla ordet med ett även befintligt *længin*, ock han anser båda bildade med partikeln *-enn* (ännu). Det är kanske ej alldeles utan betydelse, att det senare ordet ännu finnes i vgm. ock där har formen *læyæn*, vilken form nödvändigt förutsätter äldre *-nn* ock således tyckes tala till förmån för KOCKS åsikt.

¹⁾ Jag måste dock erkänna, att AURIVILLII ord äro svåra att bortförklara. Man förstår ej, varifrån han skulle fått sin sats, om ej genom iakttagelse; den snakar ej alls av den tidens grammatiska dogmatik.

Rättelser.

S. 10 r. 12 u. ock s. 23 r. 12 n. står avd. II G — läs s. 50
S. 36 not 2 står tillägg — läs s. 37

Om behandlingen av a framför rt

i nordiska språk

av

ELIS WADSTEIN.

Såsom bekant anses äldre a framför rt + vok. ha övergått till ā (som sedermera vanligen utvecklats till å) i vissa delar av det nordiska språkområdet (Tamm Fon. känn. s. 15, Kock Fsv. lj. s. 403, Språkhist. s. 45, med något olika formulering av ljudlagen; jämför ock Noreen i GPhil. I, 481). Att denna förlängning icke inträtt över ett så vidsträckt område, som man antagit, framgår emellertid av de hithörande exempel från olika nordiska språk och mål, som jag samlat och här går att meddela. Jag medtager därvid, för att pröva riktigheten av ljudlagens formulering (vilket icke torde vara överflödigt, då den ju avfattats på grundval av mycket litet material), även sådana ord, i vilka rt icke följes av vokal.

Exemplen äro (med utelämnande av de låneord, vilka i resp. språk eller mål endast förekomma med vokalisationen a) följande:

A) Från danskan:

a) Från jutska dialekter:

1) a uppträder i:	2) a → å-ljud i: å(r)t »art», Feilb. ^{1*} , Thors. ² s. 16. årt »arte», Feilb. årti »artig», Feilb. bårt »skæg», Feilb.
bjat »klart» Feilb. fart Feilb.	få(r)t »fart», Feilb., Thors. fårt »farte», Feilb., Kok ³ (fåhrt). fårtow »fartöj», Feilb.
hart»hårdt», Kok, Hag. ⁴ harta »hartad» Feilb., Kok (hatta).	hõt »hårdt», Grønbn. ⁵ s. 232. hårte »hartad», Feilb.
hjah(r)t »hjærte», Kok, Lby ⁶ s. 10 (jart), Thors. s. 25 (hjat), Varm. ⁷ s. 34 (hjat').	(h)jåt »hjærte», Lby s. 10, Thors. s. 25.
patt »part» Hag.	kort, lat. charta, Grønbn. s. 267, Hag. (kåhr), Thors. s. 75 (kwõt). knort, Grønbn. s. 267. påt »part» Thors. s. 16. snåt »snart», Thors. s. 16.
stjat(t) »stjært», Kok, Thors. s. 25.	stjåt »stjært», Thors. s. 25. svort »svart», Kok, Hag. (s(v)ótt), Thors. s. 24 (swot, su ^o t, swòt), Varm. s. 28 (swutt). vort, plur. vårt'r »vorte», Lby s. 49, Grønbn. s. 270 (vut), Thors. s. 75 (wot).

Tillser man nu, huru de anförda formerna förhålla sig till den ovan upptagna regeln för behandlingen av a framför rt, så finner man bland dem flere, som icke stämma med den-samma. Vad emellertid årt, fårt etc. angår, så kunde de ju vara analogi från sådana kasus, i vilka vokal följde på rt, men denna förklaring duger ej för hõt ock adv. snåt »snart». hõt kan visserligen vara analogi från hård, men snåt visar,

°) De med siffror utmärkta noterna återfinnas i slutet av uppsatsen.

att **a** blivit **å** även då **rt** icke följdes av vokal (jfr härmed Thors. s. 16). Av formen **hart** »hårdt» framgår emellertid å andra sidan, att detta icke kan ha varit förhållandet i alla jutska dialekter (jfr ock **fart**, **patt**, ehuru dessa såsom låneord icke äro mycket bevisande). **Hart** »hårdt» i förbindelse med den ovan även angivna formen **hjah(r)t** etc. »hjärte» kunde nu låta förmoda, att i vissa jutska dialekter **a** framför **rt** under inga förhållanden övergick till **å**, utan alltid bevarades. Att denna förmodan vore oriktig, framgår emellertid av Thors. s. 15, 16 under 4 f givna allmänna regel ävensom av den omständigheten, att **a**-formen **hjah(r)t** etc. synes vara den över större delen av Jutland använda (jfr Kok ock Thors. s. 25). Bevarandet av **a** i **hjah(r)t** får alltså ha en annan förklaring; sannolikt sammanhänger det med att **a** här ingår såsom del av diftongen **ja** (jfr ock **bjat**, **stjat**, i vilka ord dock i vissa kasus ingen vokal följer på **rt**). Att angiva de geografiska gränserna mellan de med hänseende till behandlingen av **a** framför **rt** olikartade jutska dialekterna är icke möjligt endast med hjälp av vad som i de av mig citerade arbetena rörande denna fråga meddelas. Jag konstaterar därför här endast, att **a** framför **rt** — utom i förbindelsen **-jart(-)**, som över större delen av Jutland alltid bevarat **a** — i vissa jutska dialekter alltid övergått till **å**, yngre **å** (**o**, **u**); men att denna övergång i andra jutska dialekter endast inträtt, då **rt** följdes av vokal.

b) Från danska riksspråket (här medtar jag ock de få hithörande exempel från östdanska dialekter, som i den för mig tillgängliga literaturen anträffats):

1) **a** uppträder i:

garte »småsnakke», K.⁸
hart »hårdt», K., M.⁹, Dial.¹⁰
hartad »næsten», K., M.
hartkorn, M. Jfr K. under
hard 2.

hvert »hvorhen», K.
kart, lat. **charta**, K.

kartnegl, isl. **kartnagl**, K., M.

2) **a** → **å**-ljud i:

hvort, K.
kort, K., M.
korteleeg »kortspil», K.
kortenspil, **kaartenspil**, K.
korte »spille kort», K.
kortnegl, K.

knart »knude», K.

knartekæp, K.

knartevoren, K.

knort, K., M.

knorte »knude», K., M.

knortekiep, M.

knortevoren, K.

m. fl. sammansättningar.

knortet »knudret», M.

Morten (Mårten¹¹), lat. Mar-
tinus.

norta »snatta», sv. dial. narta
(se nedan s. 6), Bornh.¹²

snart adv., M.

varte, isl. varta, Molb. Gloss.* vorte, M.

Några ord i denna lista synas strida mot den s. 1 ovan angivna ljudlagen, men detta endast skenbart. Garte hos K. är troligen forndanskt; ordet är hämtat från MOTHs handskrivna ordbok (om vilken se Univ.-jub. da. samf:s Blandinger I. 32, not). Eller ock är det möjligt, att ordet är norskt, ock att således MOTH även upptagit norska dialektord: i nyno. förekommer nämligen ett garta med samma betydelse (se nedan). Knartekæp, knartevoren bero på analogi från knart. Varte är fornda. Hvort hör säkert icke hit, utan har fått o i följd av övergången va → vo (vilken även kan föreligga i vorte). Kort ock knort (såvida icke i det senare ordet o även i da. är gammalt, se nedan s. 7) bero på invärkan från former, i vilka vokal följde på rt. I kortnagl står rt framför konsonant, ett fall som uppställarna av lagen för här berörda övergång icke alls tänkt på att undersöka, varför man har att tillse, om icke möjligen a även därvid övergått till å. Man får dock icke på grund av kortnagl draga den slutsatsen, att detta varit förhållandet, ty o här kan vara inkommet från former av det enkla kart, i vilka vokal följt på rt (jfr också fsv. karta nagel). Lika litet som kortnagel kunna därför andra sammansatta former såsom kartnagel, hartkorn ge utslag i frågan. Något enkelt ord innehållande förbindelsen art + kons. i fda. är icke känt, men fsv. bör ha haft ett svartna (nsv. svartna). Men även om ett svartna från nyda. l. nsv. dial. skulle uppvisas, så tror jag dock icke, att å uppkommit i detta

*) Förekommer utom å det hos MOLBECH anförda stället även i den forndanska Cod. Arn.-Magn. nr 187 oktav; se SÅBYS edition s. 81. 20.

ord, utan beror det nog på analogi; ty såsom Tamm Fonet. känn. s. 16 påpekar, var det väsentliga villkoret för förändringen av *a* framför *rt* nog det, att *rt* skulle vara fördelat på tvänne stavelser. KOCKS formulering »*sv. å* framför *rt* [*har*] övergått till *ā*, nysv. *å* i flerstaviga ord: *vårta*, *tårta* etc., men där- emot icke i enstaviga», enligt vilken svartna bort ge 'svårtna, beror väl endast på förbiseende av detta exempel.

Av föregående ordlista ock resonnemang framgår alltså, att *a* övergått till *å* framför *rt* + vok. i danska riksspr. ock därför sannolikt även i östdanska dial.

B) Från svenskan:

a) Från sydsvenska dialekter:

1) *a*-vok. i:

artig Hall. ¹⁴

hart, Åsb. (*hart* ¹³) ock

Hall. ¹⁴

schvart, Blek. ²¹

vart »håll, riktning»,

Hall. ¹⁴

2) *a* → *ā* (som sedan har utvecklat sig vidare) i:

vanórti, *vonorti* adj., Åsb. ²⁰

hort, Åsb. ¹⁵

kaurt »kort» subst., Åsb. ¹⁶

kaurtnal »kartnagel», Åsb. ¹⁷

knort, Skå., Blek. ¹⁸

knorted, Skå. ¹⁸

knortig, Skå. ¹⁸

naurta, da. dial., *norta*, Skå. ¹⁹

skorta »liderligt fruntimmer» (jfr no. dial.

skarta, s. 13 här i det följ.), S. Skå. ²²

svort, Skå. ²⁰, Hall., Blek. ²¹

vårta, Skå. Blek. ²³ (*vaurta*, S. Luggude ²⁴).

Dessa exempel visa alldeles evident, att övergången *a* → *å* inträtt i dessa sydsvenska mål, då *rt* följdes av vokal. Vad *hort* angår, så beror dess vokal på invärkan från former av ordet, i vilka *a* stått framför *rö*; *svort* har fått *o* från former, i vilka *rt* följes av vokal; *artig* är tydligen ånyo infört från riksspråket.

b) Övriga svenska dialekter (för vilka jag haft tillgång till uppgifter rörande något eller några av de hithörande orden):

1) *a*-vok. uppträder i:

arta »årta», Gottl. (årtr ²⁵), Finnby (*afo* ²⁶).

darta »fälla, släppa», Medp. ²⁷

2) *å*-vok. i:

*harta »avskala», Öbott. (hartt²⁷).

hvert, Ögötl., När., Medp., Vbott.²⁷, Nyl. (kvart²⁸).

kart subst., Öl.²⁷, Kalm. l.²⁷, Skarab. l. (kartbjörk²⁷), Sörb.²⁹, Fryksd. (katt³⁰), När.^{27, 31}, Södm.³², Västn. (kartbjörk²⁷), Vätö (kaf³²), Häls. (karst³⁴), Burtr. (háf⁴⁵), Fby (kaf²⁶), Nyl.²⁸, estsv. (katt³⁶).

kat, lat. charta, estsv.³⁶

karta »kart», Nyl.²⁸

karta v., När.³¹, Södm. (kartä³²), Västn.^{27, 37}

kartig Kalm. l. (katig²⁷), Ögötl. (kartig^{27, 38}), Vgötl. (karrtig³⁹), Södm.³²

knart »kart», Smål.²⁷, Ögötl.^{27, 38}, Vgötl.^{27, 40}, Sörb.²⁹, Fryksd. (knatt³⁰), Södm.³², Häls.³⁴, Nyl.²⁸

*knarta v. Södm. (knartä³²), Häls. (knarsta³⁴).

knarte »småväxt människal. djur», Södm.³²

knartugr, Södm.³², Häls. (knarstug^{27, 34}).

narta »snatta», Häls.^{27, 34} (även narsta).

snartadv. Sörb.²⁹, Fryksd.³⁰, Vörå (snast⁴¹),

Fby (snaf²⁶), Nyl.²⁸, estsv. (snát³⁶).

snátom »snart», estsv.³⁶

svart Gottl.²⁷, Smål.²⁷, Ögötl.⁴², Vgötl.⁴²,

Sörb. (svárt(e)²⁹), Fryksd. (svatt),

Södm.¹⁸, Uppl.⁴² (svátär Vätö⁴³), Dal.⁴²

(suarf Älf., suarf Mora⁴⁴), Häls.

(svarst²⁷), Jämtl.⁴², Vbott.⁴² (Degerfors

swaf⁴⁵, Nysätra swáf⁴⁶), Öbott.⁴² (svatt

Närp.⁴⁶), Fby (svaför²⁶), Nyl.²⁸, estsv.

(svatter, swattan, swatter³⁶), Runö

(svafan⁴⁷).

knät(björk) i Jönköpings län²⁷.

knort, Smål.²⁷, Ögöt-
l.^{27, 38}, När.²⁷, Södm.³²

²⁷) Se J. V. LINDGREN i Sv. landsm. XII. 1, s. 110. Jfr om *o* Lll Alf. s. 112. Detta ljud åsyftas väl med *å* i Svärt- (första sammansättningsled i ortnamn från Luleå-trakten) Sv. landsm. VI. 3, s. 13, 19, 23, 26. I Burträskmålet är utvecklingen av förbindelsen -art- oklar. Enligt LINDGREN anf. st. skulle *mårn* »Mårten» ock *swáf* »svart» möjligen förutsätta en gammal förlängning av *a* framför *rt* + vok. Mot detta antagande strider dock Burträskmålets *váf* »vårta».

svarta Vgötl. (= »svart mærr»²⁷), Sörb. (= »svårta», subst. o. värb²⁹), Fby (*svafo* »fogel»²⁶).

svarten »svart häst», Vgötl.²⁷

svartna, Sörb.²⁹, Fryksd. (*svått&n*³⁰), estsv. (*svattn*³⁶).

vart(en) adv., Södm.³²

varta »vårta», S. Gottl.²⁷, Sörb.²⁹, Jösse h.²⁷, Fryksd. (*vått*³⁰), Värml. Älf. (*va'tt*³⁰), Dalby (*våt*⁴⁹), Uppl.²⁷ (Vätö *våta*³³), Orsa (*parta*⁵⁰), Älf. (*qarta*⁵⁰), Häls. (*varsta*³⁴), Dfs. (*våt*⁴⁵), Btr. (*våt**), Fby (*våfo*²⁶), Nyl. (*varto*²⁸), estsv. Ormsö, Nukkö (*vatt*^{36, 51}), Runö (*våt*⁵²).
vartebidare, Sörb.²⁹.

vålta, Vgötl.^{27, 48}

vårt(e)-bit, Vgötl.²⁷, Smål.²⁷, vå(r)t-bitare Ö. här.⁵³, vårtebitare, Ydre³⁸.

vårt-gräs, Västbo (Smål.²⁷).

Iakttaget man, att ordet **knort** kan lemnas ur räkningen såsom — i vissa trakter åtminstone — innehållande gammalt o (jfr ty. *knorz* med samma betydelse), skulle alltså, av denna ordsamling att dömma, ljudlagen om a:s övergång till å framför rt + vokal endast gälla: i Småland (möjligen icke i någon del av det östra: jfr *kart*, Kalm. län mot *kåtbjörk*, Jönk. län), vidare i (det in i Smål. skjutande) Ydre härad av Ögötl. samt i Västergötland (möjligen icke i någon del av Skarab. län: jfr *kart* ovan). Att bestämdare utpeka den geografiska gränsen för ljudlagens giltighet är emellertid tydligen omöjligt med det lilla material, som står mig till buds från de sistnämnda områdena. Från hela det övriga svenska språkområdet har jag icke funnit något, som skulle tala för att den här behandlade övergången inträtt i någon del av detsamma**. Särskilt vill jag, emedan det är av intresse i fråga om riksspråket, framhäva, att Upplands **varta** ock de många exemplen från Södermanland på förbindelsen -art + vok. avgjort visa, att ljudlagen icke gälla för dessa landskap***.

*) Se noten å föregående sida.

**) Såvida ej Vbott. *svårt*, skulle vara att så uppfatta (ock icke på sätt som ovan framställes). Jfr emellertid även s. 14 i det följ.

***) Man kan nämligen icke förklara dessa södm. exempel såsom beroende på invärkan från ord ock former, i vilka rt icke följes av vokal, ty om ljudlagen gälla för Södm., hade åtminstone något av dessa ord

c) Från svenska riksspråket:

<p>1) a-vokal i:</p> <p>hart(när), Lind.⁵⁴</p> <p>hvert*, Speg.⁵⁵, Ser.⁵⁶, Lind, Ihre⁵⁷, Sahlst.⁵⁸, nsv.</p> <p>kart, Speg., Ser., Lind, Ihre, Sahlst., nsv.</p> <p>kartig, Lind, Sahlst.</p> <p>karta, lat. charta, Lind, nsv.</p> <p>kartnagel, Speg., Lind, Sahlst., nsv.</p> <p>qvart, »pro qvar» Sahlst.</p> <p>Martin, nsv.⁶⁰</p> <p>skart, Speg. (isl.?^{***}).</p> <p>snart, Speg., Ser., Lind, Ihre, Sahlst., nsv.</p> <p>svart, Var.⁶¹, Linc., Speg., Ser., Lind, Ihre, Sahlst., nsv.</p> <p>svarta subst., Lind.</p> <p>svarta värb, Linc., Lind, Sahlst.</p> <p>svartna, Speg., Ser., Lind, Sahlst., nsv.</p> <p>varta, Var. (s. 13, 27, 35), Ser., Lind, Sahlst. (»vide wårta»)†.</p>	<p>2) å, o i:</p> <p>kort**, Linc.⁵⁹, Ser., Lind, Ihre, Sahlst.</p> <p>landkort, Ser., Lind, Ihre.</p> <p>sjökort, Ser., Lind, Sahlst.</p> <p>kortnagel, Speg. (under wårta: »wårtnagel, kallas ellies kort- nagel»).</p> <p>Mårten, Lind, nsv.⁶⁰</p> <p>wårta, Linc., Speg., Ser. (»vide vårta»), Lind (»s(e) wårta»), Ihre, Sahlst., nsv.</p>
---	--

bort uppvisa å-vokal; ja, det hade i detta fall tvärtom förr bort inträffa, att a-formerna utträngts av å-formerna (jfr smål. kåtbjörk ock sydav. svort ovan), emedan de förra skulle varit betydligt färre än de senare.

o) För att slippa upprepa ordet två gånger använder jag här v i st. f. w, som anf. äldre arbeten ha. Så även vid följ. ord med v.

oo) I kort ock sammansättningar är dock nog i äldre svenska liksom i nsv. o = o, icke = å; jfr Choort i ARVIDIS *Manuductio ad poesin svecanam*, Strengnäs 1651 s. 73 samt nedan s. 10.

ooo) SPEGEL upptager som bekant även »gamla Göthiska ord».

†) Jfr ock Hof Dial. vestr. s. 319: »Sv(ethice) wårta, verruca. Sed Svecorum pleriqve wårta dicunt. Speg. Seren. Sahlst. Lind».

vartfull, Var. (s. 27).
vartig, Ser., Lind.

vårtefull, Linc.
vårtig, Lind, Sahlst., nsv.
årta, Ser., Sahlst. (»vide Årta»),
nsv.

Förestående lista visar exempel såväl med den här ifrågasvarande övergången a → å framför rt + vok. som utan denna övergång, ock detta stundom från ett ock samma arbete. Ettdera slaget exempel måste alltså vara dialektiskt eller, bättre uttryckt, förskriva sig från andra dialekter än dem, varifrån riksspråket huvudsakligen utgått.

Mot den nu gällande åsikten anser jag, att å-formerna ursprungligen icke tillhört riksspråket, ock att riksspråket alltså icke haft den här ifrågasvarande övergången a → å. Detta bevisas av följande omständigheter:

1) varta, vartfull i Var. Enligt Kock Språkhist. s. 53 skulle denna form vara dialektisk, vilket skulle stödjas av att Var. även uppvisar en sådan form som hard för hård. Men hard behöver ej vara dialektiskt; dess a bör förklaras på samma sätt som Kock Fsv. lj. s. 400 förklarat a i rspr. kall, gall, d. v. s. såsom beroende på invärkan från nom. ock ack. sing. neutr., gen. sing. mask. ock neutr. samt från sammanställningar, i vilka hard icke hade huvudtonen. I striden mellan a- ock å-formerna av detta adj. segrade slutligen å, varför också Var.-upplagan av 1544 endast har hård. Däremot bibehåller denna upplaga a i varta, vilket ytterligare stöder den av mig förfäktade åsikten om denna form.

2) SERENIUS, som (enl. *Nordisk familjebok*) var född på Svartsjölandet ock sedermera blev kyrkoherde i Nyköping (där han ock 1757 tryckte ny upplaga av sitt arbete) ock alltså borde vara en god representant för riksspråket, föredrar varta, varför ock denna a-form torde tillhört hans hembygds språk. Den av honom även anförda formen vårta liksom hans årta måste han alltså fått från annat håll. Särskilt beträffande årta göres detta också troligt av den omständigheten, att årtan är »högst sällsynt» å andra ställen i Sverge än i de sydliga landskapen (se t. ex. Nilss. fauna II.³ 442), varför SERENIUS i mellersta Sverge nog aldrig sett eller hört talas om denna fogel.

3) Riksspråkets nuvarande uttal av vokalen i kort (lat. *charta*) som *o*, vilket väl (såsom doc. TAMM muntligen föreslagit) beror på invärkan från skriften*, visar, att rspr. icke kan ha haft en form med uttalet 'kårt, ty i detta fall hade missuppfattningen av *o* såsom = *o* icke gärna varit möjlig.

4) Den i det föregående meddelade undersökningen om nysvenska dialekters förhållande till den i denna uppsats behandlade ljudlagen torde ensam lämna tillräckligt bevis för att *a*-formerna endast kunna förskriva sig från riksspråket mera fjärran liggande dialekter.

Rörande ett par av dessa *å*-former, nämligen *vårta* ock *årta*, är jag ock i tillfälle visa, på vilket sätt de blivit riksspråksord. *Vårta* anser jag inkommet i rspr. därigenom att *å*-formen varit den, som använts i det mäst lästa äldre nsv. arbete, vari *vårter* omtalas, nämligen i ARFWIDH MÅNSONS *Örta Book*, vars första upplaga utkom 1628 ock så följdes av åtminstone fem nya upplagor, en för denna tid nästan exemplösa spridning. Anledningen till att *å*-formen brukas i detta arbete är den, att förf. var hemma i Småland (enligt titelbladet var han från Rydaholms socken), där ordet just (se föreg. s. 7) bör ha denna vokalisation. Ordet förekommer hos MÅNSON endast i plur. *wårter*, vari redan *-er* för *-or* antyder, att formen är dialektisk. Förf. var också väl medveten om att han icke var så säker i behandlingen av riksspråket. Han säger nämligen i sitt företal: »Jagh haffuer intet studerat . . . vthi någhon Academia, vthan allenast vthi gemeene Scholer Här kan wäl vthan twifwel finnas någhon feel på ordh och stafwelser, hwilka then som bättre förståndh haffuer, wäl weta kan». *wårter* är också icke det enda dialektordet hos MÅNSON.

Att *årta* inkommit från Sydsverige är, såsom redan s. 9 i det föregående framhållits, troligt av att denna fogel huvudsakligen träffas i södra delen av vårt land. I äldre tid användes

*) Kanske sammanhängande denna läsning av *o* såsom *o* med en folketymologi: man trodde möjligen, att i kortspel (eller 'ohortspel', såsom ordet på 1600-talet nog stundom skrevs; jfr noten s. 7) första sammansättningsleden vore det äldre franska *court*, *cort* nyfr. *cour* »hov». Anledningen till denna folketymologi skulle då varit dels den, att kortspel väl först infördes ock idkades vid hovet, dels den att kortleken innehåller kungar ock (såsom man nog förr sade i st. f. »damer») drottningar (jfr ty. *königin*, eng. *queen* »dam» i kortspel).

jämte *årta* även *arta*. Detta senare representerar kanske ett *arta*, i det ett dialektiskt *a*, som just framför *r*-supradentaler i dial. uppträder för *rspr*:s såväl *a* som *å* (se Lll i Sv. landsm. I, 97) felaktigt återgetts med *å* i st. f. med *a*; emellertid är det ju lika möjligt, att *arta* är en *-jön*-bildning. *Årta* är i de två första upplagorna av LINNÉs *Fauna suecica* den enda använda formen av ifrågavarande fogelnamn. I den år 1800 utgivna 3:dje upplagan av sistnämnda arbete, som ombesörjts av A. J. RETZIUS, säges emellertid fogeln beta: »*Suecis Årta, Årta*»; här sättes alltså formen *årta* före *arta*. Följa vi så fogelnamnet vidare i den zoologiska litteraturen, så finna vi hos den största auktoriteten på detta område efter LINNÉ, nämligen S. NILSSON, i hans *Skandinavisk fauna* från ock med första upplagan (av år 1820) endast formen *årta*; det samma är förhållandet i det storartade väerket *Svenska fåglarna*, vars 4:de del (utgiven år 1886), där denna fogel behandlas, är författad av J. KINBERG. Förklaringen till att RETZIUS, NILSSON ock KINBERG föredragit formen *årta* är den, som man på förhand misstänker: de voro alla tre från ett av de landskap, där enligt min föregående undersökning övergången *a* → *å* framför *rt* + *vok.* inträtt, nämligen från Skåne. Jag anser alltså, att det är genom dessa författare som *årta* fastslagits såsom riksspråksform för fogelnamnet i fråga.

Vad kort ock *Mårten* angår, kan jag visserligen icke uppvisa, huru de blivit *rspr*:ord; men att de måste vara låneord, framgår av det föregående. Jfr särskilt beträffande kort (som väl kommit från danskan) denna uppsats s. 10 samt beträffande *Mårten* (som utom från danskan även kan ha kommit från sådana svenska dialekter, som haft övergången *a* → *å* framför *rt* + *vok.*), att nyno. *Morten* likaledes beror på lån från danskan (se s. 14 i det följ.).

SPEGELS kortnagle är icke nu *rspr*:ord ock har nog aldrig varit det; dess förekomst hos SPEGEL sammanhänger tydligen med att denne var född i Blekinge, ock att hans arbete tryckts i Lund. Jfr därmed att kortnagle, MÅNSONS *Örta Book* 1:sta uppl. s. 267, i upplagan av år 1654 s. 201 ändrats till *kartnagle*.

Att jag här alldeles lemnat ur räkningen de av Kock Fsv. lj. s. 403 (med tvekan) även hitförda orden *tårta* ock

vår(d)tecken, beror på att de enligt min mening icke höra hit. tårta är nämligen icke; att sammanhålla med franska tarte, utan med franska tourte, ital. ock sp. torta, ty. torte (såsom bekant ← lat. torta); ordet har således lånats med sin nuvarande vokalisation. Det skrives också i ARVIDIS Manud. s. 73 Torta (ock uppges där rimma med borta ock förkorta). Vokalen å i vår(d)tecken kan bero på att ordet lånats med långt a; såsom även KOCK anf. st. påpekar, skulle nämligen enligt SCHILLER-LÜBBENS *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* den medelågtyska formen av ordet varit wärtōken. Hade emellertid, såsom ett par lexikografer uppgiva (se Kock anf. st. samt Kluge Etym. Wb.), mlt. här ä i första stavelsen, så beror å i det ifrågavarande svenska ordet på att den nu faktiskt förefintliga folketymologiska ombildningen av detsamma redan i fsv. tid företagits: warteken har ändrats till wardhteken, som regelrätt ger nsv. vårdtecken.

Genom det föregående anser jag alltså vara uppvisat, att — oaktat det nutida svenska riksspråkets alla hithörande ord visa å för äldre a framför rt + vok. — egendomligt nog den här behandlade övergången a → å icke inträtt i sv. rspr.

C) Från norskan (de ord, för vilka intet belägg angives, äro hämtade ur Aas. ordb.):

1) a-vok. i:
 dart subst., Ross ordb.
 darta vb., Ross.
 darten adj., Ross.
 garta vb.
 hart
 kart
 karta
 kartnagel
 kartnøver
 kartutt
 knart
 knarta
 knarte, Ross.
 knarte- (i smsättn.), Ross.

2) aa, o i:

kort »kart»

kort, lat. charta.

kort- (i smsättn.)

kvart »hvorhen»

skart

skarta »pynte, udstaffere»

skarten

snart adv.

snart subst.

snarta

snarte

starta

svart

svarta subst.

svarta vb.

svart(e)- (i smsättn.)

svarten subst.

svartna

tart subst.

tvart adv.

korta

Morten, Aas. Navnebog s. 83.

snort på »nogle steder»

svaart, Sætersdalen.

svorta subst.

svorta vb.

svorte- (i smsättn.)

svortna

tvort adv.

vorta »Vorte»

vortutt adj.

Vid första påseendet förefaller det ju, som om den här behandlade övergången *a* → *å* även i norskan icke skulle vara utan exempel. Vad emellertid **kort** »kart», **kort** »charta», **korta**, **svorta** subst. ock vb., **svorte-**, **svortna**, **vorta** ock **vortutt** angår, så är deras *o* enligt AASEN = »oo» (*o*), ock de höra därför icke hit. **Kort** »charta» är att förklara såsom sv. **kort** (se s. 11 i i det föreg.); förlängningen av ordets vokal kan dock här bero på det följ. rt: jfr no. **kort** adj. med »oo». Vad de övriga angår, så är deras *o* kanske ← *q* (i ett par av dem t. ex. **svortna** skulle då *q* vara analogiskt infört). På detta sätt synes nämligen AASEN vilja förklara *o* i **vorta** (← obl. kas. **vortu**; utvecklingen *q* → »oo» här beror nog delvis på att **v** föregår). I något av dessa fall är det ju emellertid möjligt, att *o* är gammalt. Vokalen i **snort**, som enligt AASEN är »o'», är väl gammalt *o*. Osannolikt är dock ej, att den går tillbaka till *q* (i vilket fall ordet skulle vara gammal *u*-stam); att *q* kan utveckla sig till »o'» framför rt, visar nämligen nyno. **svort** (med »o'»), femininum till **svart**, i vissa dialekter (se Aas.

Ordb.*). Kanske har därför även aa i sætersd. *svaart* »svart» uppkommit (genom förlängning** av »o'») ur *q*, vilket spritt sig från u-omljudskasus (jfr det likartade förhållandet med o ← *q* i svenska adj. *ond*, no. *vond*). Här kan emellertid aa bero på en utveckling *va* → *vå* enligt A. LARSEN (se det i andra noten nedan anf. st.); genom en liknande övergång har nog adv.-formen tvort uppkommit***. Att aa i *svaart* skulle bero på en fornnorsk förlängning *a* → *ā*, synes man mig däremot icke böra antaga, såvida ej Sætersd. uppvisar andra ord med förbindelsen -aart-, vilka icke kunna förklaras på något av de angivna sätten. — Morten är, såsom redan Aas. Navn. s. 83 framhållit, lånat från danskan.

Den här behandlade övergången *a* → *å* synes således icke ha inträtt i norskan.

* * *

a framför *rt* behandlades alltså i de olika (forn)nordiska språken på följande olika sätt:

1) *a* → *ā* under alla omständigheter. Detta inträffade i flera jutska dialekter (jfr 3 nedan).

2) *a* → *ā* endast då vokal följde på *rt*, men bevarades i andra fall. Detta var förhållandet i danskan med *de* i 1

*) På grund av no. *svort* (ock sætersd. *svaart*?) bör den möjligheten framhållas, att vokalen i det s. 6 i det föreg. anförda *Svårt*- (i ortnamn från Luleå-trakten), såvida den icke är att förklara såsom anf. st. skett, kanske har ← *q*. Det är vidare även tänkbart, att *vårta*, *årta* i vissa mål, som icke haft övergången *a* → *å* framför *rt* + vok., dock icke äro låneformer, utan fått sina vokaler från kas. obl. *'vortu*, *'ortu*. Häremot må icke invändas, att *q* framför *r* ju bör ha givit *ø* i östnord. Detta är visserligen ett allmänt gällande antagande, men har dock aldrig i hela sin omfattning bevisats. Att *q* före *rt* (i t. ex. *'ortu*) bör ge annat resultat än framför t. ex. *rn* (i t. ex. *børn* → *børn*), synes mig vara tydligt av parallellen med den olika utvecklingen av diftongen *io* i dessa båda ställningar: jfr t. ex. *jort* mot *björn*.

**) Jfr om dylik förlängning framför *rt* A. LARSEN *Indberetning om bygdemålene i Kristianssands stift* i Univ. og skole-ann. för 1890.

***) Att vok. i adv. *tvort* icke liksom *svaart* är lång, antyder kanske, att dylik nyno. förlängning blott inträtt, då *rt* följdes av vokal, vilket är fallet i de flesta former av *svaart*.

ovan gjorda undantagen (jfr ock 3 nedan) samt i vissa sydligare svenska dialekter.

3) a bevarades under alla omständigheter. Detta var fallet i svenskan med de i 2 ovan omnämnda undantagen samt i norskan (ock dessutom i många jutska dialekter, då a föregicks av j).

Uppsala i februari 1891.

Noter.

1) Feilb. = H. F. FEILBERG, *Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål*, H. 1—7, Købh. 1886— . Av de hos F. anförda forrnerua med samma vokalisation medtager jag endast en för varje ord.

2) Thors. = P. K. THORSEN, *Bidrag til en norrjysk Lydlære*, Købh. 1886.

3) Kok = J. KOK, *Det Danske Folkesprog i Sønderjylland*, I, Købh. 1863.

4) Hag. = E. HAGERUP, *Om det danske sprog i Angel*, Købh. 1867.

5) Grøn. = O. L. GRØNBORG, *Optegnelser på Vendelbomål*, Købh. 1884.

6) Lby = K. J. LYNGBY, *Bidrag til en sønderjysk sproglære*, Købh. 1858.

7) Varm. = L. VARMING, *Det jyske Folkesprog*, Købh. 1862.

8) K. = KALKAR, *Ordbog til det ældre danske sprog*, H. 1—17, Købh. 1881— .

9) M. = MOLBECH, *Dansk ordbog*, Købh. 1859.

10) I Nordsjælland enligt KRYGER i *Blandinger, udg. af Universitets-jubilæets danske samfund*, I. 382: på MØN enligt THORSEN i *Kort udsigt over det philologisk-historiske samfunds virksomhed* octbr. 1884—octbr. 1885, Købh. 1886.

11) KRYGER, anf. arb. s. 377.

12) Enligt ADLER, *Prøve paa et bornholmsk dialekt-lexikon*, Købh. 1856.

13) Se BILLING i Sv. landsn. X. 2, s. 92, 93.

14) Se MÖLLER, *Ordbok öfver halländska landskaps-målet*, Lund 1858.

15) Se Bill. anf. arb. s. 92.

16) Se Bill. anf. arb. s. 130.

17) Se Bill. anf. arb. s. 129.

18) Se RIETZ, *Ordbok öfver svenska allmogespråket*, s. 338.

19) Se Rietz' anf. arb. s. 461.

20) Se Bill. anf. arb. s. 100.

- 21) Se Rietz' anf. arb. s. 702.
- 22) Se Rietz' anf. arb. s. 595.
- 23) Se Rietz' anf. arb. s. 496.
- 24) Se OLSÉNI i Sv. landsm. VI. 4, s. 48.
- 25) Se P. A. SÄVE i *Sv. Jägarförbundets nya tidskrift*, III. s. 196.
- 26) Se VENDELL, *Ordlista öfver det svenska allmogemålet i Finnby kapell af Bjärnä socken i Åbo län*, i »Bidr. till käuned. af Finlands natur och folk», utg. af fi. vet.-soc., 49:de h., Hfors 1890.
- 27) Se Rietz' anf. arb.
- 28) Se VENDELL, *Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet*, Hfors 1884.
- 29) Se N. F. NILÉN, *Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden*, Sthm 1879.
- 30) Se NOREEN, *Ordbok öfver Fryksdalsmålet samt en ordlista från Värmlands Älfdal*, Upps. 1878.
- 31) Se H. HOFBERG, *Allmogeord i vestra Nerikes bygdemål*, Örebro 1861.
- 32) Se G. ERICSSON, *Ordlista ur Åkers och Öster-Rekarne härads folkspråk*, i Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria, I—V.
- 33) Se SCHAGERSTRÖM i Sv. landsm. X. 1.
- 34) Se *Ordbok öfver allmogeord i Helsingland*, utg. af Hels. forum.-sällsk., Hudiksvall 1873.
- 35) Se LINDGREN i Sv. landsm. XII. 1, s. 110.
- 36) Se FREUDENTHAL och VENDELL, *Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna*, Hfors 1886.
- 37) Enligt meddelande af Aman. R. ABPI.
- 38) Se L. F. RÅÅF, *Ydremålet*, Örebro 1859.
- 39) Se P. A. SÄVE i Ant. tidskr. f. Sverige II, s. 169.
- 40) Se S. HOF, *Dialectus vestrogothica*, Sthm 1772.
- 41) Se FREUDENTHAL, *Vöråmålet*, Hfors 1889.
- 42) Se Rietz; ordet endast anført såsom led av en sammansättning.
- 43) Se SCHAGERSTRÖM i Sv. landsm. II. 4, s. 11.
- 44) Se NOREEN i Sv. landsm. IV. 2, s. 208, 209.
- 45) Se P. ÅSTRÖM i Sv. landsm. VI. 6, s. 14.
- 46) Se FREUDENTHAL, *Bidrag till ordbok öfver Närpesmålet*, Hfors 1878.
- 47) Se VENDELL i Sv. landsm. II. 3, s. 138.
- 48) Se Hof Dial. (»wårta & rustice wåhlta»).
- 49) Se N:n i Sv. landsm. I, s. 177.
- 50) Se N:n i Sv. landsm. IV. 2, s. 214, 215.
- 51) Se VENDELL, *Laut- u. Formenlehre der schwed. Mundarten in Ormsö und Nukkö*, Hfors 1881, § 8,4.
- 52) Se VENDELL i Sv. landsm. II. 3, s. 10.
- 53) Se GADD, *Om allmogemålet i Östra härad af Jönköpings Län* (lärovärksprogr.), Karlskr. 1871.
- 54) Lind = (O. LIND), *Swänsk Och Tysk Orda-Bok*, Sthm 1749.

⁵⁵⁾ Speg. = HAQ. SPÆGEL, *Glossarium Sveo-Gothicum*, Lund 1712.

⁵⁶⁾ Ser. = J. SERENIUS, *Dictionarium suethico-anglo-latinum*, Sthm 1741.

⁵⁷⁾ Ihre = J. IHRE, *Glossarium Suiogothicum*, Ups. 1769.

⁵⁸⁾ Sahlst. = A. SAHLSTEDT, *Svensk Ordbok*, Sthm 1773.

⁵⁹⁾ Linc. = J. PETRI GOTHUS, *Dictionarium Latino-sveco-germanicum*, Lincopiæ MDCXL.

⁶⁰⁾ Jfr Sv. landsm. VI. 7, s. 10.

⁶¹⁾ Var. = *Variarum rerum vocabula* etc., varav jag använt en upplaga från år 1544.

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIV XIII. 5.

TILL
LÄRAN OM U-OMLJUDET

AV

ELIS WADSTEIN

STOCKHOLM 1892

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Stavsättet är tidskriftens.

I *Fornnorska homiliebookens ljudlära* (Uppsala 1890¹) ansåg jag mig gent emot KOCKS framställning i Ark. IV, 141 ff. (ock P.-B. Beitr. XIV, 53 ff.) samt SÖDERBERGS avhandling *Några anmärkningar om u-omljudet i fornsvenskan* (i Lunds universitets årsskrift 1890) hava bevisat, att östnordiskan haft omljud värkat av kvarstående u, v (se mitt anf. arb. s. 153). Häri har nu KOCK i sin avhandling *Till frågan om u-omljudet i fornsvenskan* (Sv. landsm. XII. 7²) i huvudsak instämt, ock SÖDERBERG har icke (liksom ej håller någon annan) mot min berörda åsikt framställt någon invändning.

Vid undersökningen av de östnordiska u-omljudsföreteelserna torde det alltså hädanefter endast gälla att söka besvara spörsmålet: under vilka förhållanden värkade kvarstående u, v omljud i östnordiskan? Min framställning i Hom. lj. lemnar på denna fråga följande svar: dylikt omljud inträder (under samma förhållanden som i västnord. ock under samma förhållanden som omljud vid bortfallet u, v; d. ä.) möjligen under beroende av vilka konsonanter det är som stå i närheten av det ljud, varpå omljud skulle värkas³ (ock enligt mig skulle

¹) I det följ. betecknad med Hom. lj.

²) I det följ. betecknad med K.

³) Rörande denna min hypotes säger K. s. 25 noten, att WADSTEIN »får anses själv ha övergivit den vid nedskrivandet av slutet av sin avhandling, eftersom han där söker förklara frånvaron av omljud på ett helt annat sätt». Detta K:s förmenande är ett misstag, som är så mycket obegripligare, som jag, i st. f. att någonstädes taga hypotesen tillbaka, å en av de sista sidorna (s. 151 not 3) begagnar mig av densamma (för ett fall, som jag — i förbigående sagt — nu icke längre tror gärna kan förklaras på detta sätt). Att jag uttrycker mig så försiktigt om denna hypotes ock att jag icke i flere fall andragit den såsom förklaringsgrund, beror på ett skäl, som jag s. 47 framhållit,

därvid i likhet med förhållandet vid det fht. i-omljudet samma konsonanter i olika trakter kunnat hava olika värkan) ock avgjort endast då det omljudsvärkande ljudet står i svagtonig (d. v. s. icke i huvudtonig ock icke i starkt bitonig) stavelse. KOCK i Sv. landsm. XII. 7 svarar följande: För att omljud skall kunna inträda framför kvarstående u, v, fordras, att vissa konsonanter stå i närheten av den vokal, varpå omljud skulle värkas, samt därjämte att u, v står i icke-huvudtonig stavelse. Alltså har K. upptagit min konsonantteori, men anser i olikhet med mig, att det endast är omljud framför kvarstående u, v som varit beroende av de konsonanter, som stått i närheten av det ljud, varpå omljud skulle värkas. Vidare betonar KOCK gentemot mig, att i starkt bitonig stavelse stående vokal kan åstadkomma omljud.

* * *

För att det skall kunna utredas, huruvida de östnordiska u-omljudsförhållandena vid kvarstående u, v kunna förklaras genom antagandet, att dylikt omljud — i motsats till vad som skulle varit förhållandet med omljud framför bortfallet u, v — endast skulle inträtt, då vissa konsonanter stått i närheten av den vokal, varpå omljud skulle värkas, är det då nödvändigt att skärskåda de exempel, som finnas på ifrågavarande omljud. Jag vill därför här upptaga dem, som äro mig bekanta.

Av de i Hom. lj. s. 152, 153 sammanförda exemplen anser nu även K. (jfr s. 28) följande 8 vara hithörande:

nämligen att jag misströstade om att den skulle kunna ur de nu föreliggande nord. språkliga minnesmärkena obestriddigen styrkas. Ock vid förklaringen av de fsv. u-omljudsföreteelserna ville jag s. 142 ff. i Hom. lj. endast bygga på, såsom jag trodde, erkända förutsättningar. Därav att jag i slutet av min avhandling funnit på en ny förklaringsgrund för u-omljudet, följer ju också icke, att jag vid nedskrivandet av denna del måst hålla ifrågavarande hypotes för oriktig, ty ofta ligger ju mer än en orsak till grund för en språklig företeelse, ock detta kan också ha varit förhållandet här.

K:s här omtalade misstag är väl anledning till hans yttrande s. 1 att »WADSTEIN själv under den tid, som förföt mellan utgivandet av förra ock senare häften av hans egen avhandling, ganska väsentligen ändrat sin uppfattning om u-omljudet».

1) voro	5) systur
2) h(w)oro	6) ymumaper
3) honom	7) myklu(m)
4) Omundus ¹	8) byskuper ²
- 9) bykkiu (jfr K. s. 5) hör även hit.

10³) laudhuby Sv. Dipl. III, 249. För att skrivningen med **au** här skulle visa, att första sammansättningsleden haft u-omljud, anser K. s. 16 först behöva ådagaläggas, »att **au** annars i svenska handskrivna urkunder brukar representera ljudvärdet **ø**». Härvid är dock först att observera, att ordet förekommer i ett latinskt diplom ock att i dylika de för latinets främmande ljuden ofta tecknas på ett annat sätt än i inhemsk skrift, beroende på att man sökt återge dessa ljud med endast latinska typer: jfr t. ex. Sv. Dipl. I, 545 **alsnu**, I, 547 **alsno** för **alsnø**; I, 159 (år 1208) **thiselwason**, **yxstadhum** för **þisælva-**, **-stapum**; I, 163 **-biu** för **-by**; I, 218 **eulsta** för **ølsta**; III, 94 (från Upp-

¹) Enligt Hom. lj. har i orden 1—4 **ā** först givit **ō**, som sedan givit **ö**. K. s. 6, 7 anser däremot, att det här icke funnits någon vilopunkt **ō** mellan **ā** ock **ö**. Att en sådan funnits, visar emellertid isl. prep. **ón** ← **ānu** (vars **ō** vid ordets bruk i mindre betonad ställning bevarats från att övergå till **ö**, se Hom. lj. s. 72).

²) Att Hom. lj. s. 152 de fyra sistnämnda orden uppföras bland dem, som skulle tala för min åsikt, finner K. »överraskande». Enligt honom (s. 5) skulle nämligen ingen kunna likställa denna ljudutveckling **i** → **y** med det »yngre» u-omljudet: 1) emedan detta senare blott skulle värka på **a**, ock framför allt 2) emedan detsamma skulle framkallas av det i följande stavelse stående u-ljudet ensamt, oberoende av vilken konsonant som föregår den för omljud utsatta vokalen. Hvad då »1» angår, så angives ju där såsom skäl just vad som skall bevisas (petitio principii!). Obs. ock **søro**, **snøro**, **røro** etc. hos Bugge Ark. II, 252, **læsum** Hom. lj. s. 82, fno. **gøgnum** Hom. lj. s. 81, fsv. **gønnum** samt fno. fsv. **møssø**. Att exemplen på omljud förorsakat av **u** på andra vokaler än **a** äro jämförelsevis få, torde bero på att de konsonanter, som (på grund av sitt bildningäläge) kunnat medvärka till eller tillåta en övergång **e** → **ø** eller **i** → **y**, varit betydligt färre än de, som kunnat medvärka till en övergång **a** → **o**. Ock vad »2» beträffar, så är det däri framsatta påståendet icke bevisat ock motsäges av det enda kända förloppet vid ett omljuds inträde, nämligen i-omljudets i **fit**., på grund av vilket man måste hålla för troligt, att omljudet i allmänhet även varit beroende av de konsonanter, som stå i närheten av den för omljud utsatta vokalen.

³) De följande orden äro ordnade alfabetiskt efter den konsonant, som följer på den omljudda vokalen.

land, början av 1300-talet) *gialaug* för *gislog*. Men för rätten känner man ju till bruk av *au* för *ø* från fsv. runinskrifter ock i synnerhet från västnord. Från östnord. kan man icke vänta att få se många sådana fall, eftersom där exempel på u-omljud ju över huvud taget äro sällsynta. Jag är emellertid i tillfälle att lemna exempel på *au* för *ø* just från samma slags skrifter som den, hvori *laudhuby* förekommer. Till det namn, som på isl. heter *Qgmundr*, har jag antecknat följande direkta motsvarigheter i fsv. diplom: *augmund*- Sv. Dipl. IV, 747¹, *Augnundus* (det första *n* är ett lättförklarligt fel för *m*) Sv. Dipl. IV, 217 (från Västergötland), *Augmunda*- Sv. Dipl. VI, 182 (från Uppland). *KOCK* har själv Ark. VI, 32 noten anmärkt det i Sv. Dipl. fr. 1401 I, 831 (från Östergötland) flere gånger mötande *Aughmund*-. I detta har han naturligtvis med sin dåvarande åsikt om det fsv. u-omljudet icke sett u-omljud, ehuru han icke kunnat underlåta att finna, att här något ditåt föreläge. Han säger nämligen till förklaring av detta ord ock ett på samma gång anført *laughum* endast: »Har *a* i ljudförbindelsen *agh* efterföljd av *u* dialektiskt övergått till *au* eller rönt en labial affektion, delvis jämförlig med det yngre u-omljudet i isl.?» Att *ugh*- här icke kan bero på någon dialektisk utveckling, visas av den stora utbredning det enligt mina ovan anförda citat haft. Jämför med dessa den liknande skrivningen *Augmund* t. ex. i Dipl. Norv. III, IV registret, samt att samma namn skrives *Ogmund* i Sv. Riksark. perg.-bref III, 173. Vidare har jag antecknat *au* = *ø* i *Auluarus* Sv. Dipl. III, 262 (jfr vidare om detta ord här i det följ. s. 12 samt *Aulfuer* = *Qlver* i Eyst. Jordeb. s. 372). Från fno. ock isl. torde här icke någon större samling exempel på bruket av *au* för *ø* behöva meddelas, då man såsom bekant skulle kunna fylla många sidor med sådana; jag vill endast anføra följande: *Laudhouallum* Eyst. Jordeb. s. 7 (ort i Grønafylke, nyno. *Løvoll*; jfr att samma gård anf. arb. s. 6 skrives *Laduoullum*), *Laudu vallom* anf. arb. s. 75 (ort i Vestfold, nyno. *Løval*; s. 76 skrives samma gårdsnamn *Lodvullom*), *Laudu vølli* anf. arb. s. 45, *Laudugerdj* anf. arb. s. 76. — Såsom möjligen ytterligare styrkande u-omljudet i fsv. *laudhuby* vill jag påpeka

¹) Från Södermanland. S. 751 skrives samma persons namn *agmund*-, vilket dock icke visar, att han uttalat sitt namn med begynnande *a* i st. f. *ø*; se Hom. lj. s. 154 rad 13.

nsv. Lådeby (i Västerås län, se Sv. postortlexik.), som väl uppkommit ur ett fsv. *Leþuby*.

11) Nsv. *Skövde*, namn på tre orter i Västergötland. Ordet skrevs i fsv. tid¹ *Sködve*, *Sköthve*, *Sködhvi* ock, på grund av en övergång *ö* → *y*, varom se NOREEN i GPhil. I, 477, *Skythwæ*. Dessa former förutsätta ett *Skæþwi* (jfr *Skædhwi* Sv. Dipl. VI, 69, 97, ort i Uppland), som övergått till *Skæþwi* (genom i-omljud, som antingen beror på i i vi — jfr *þyri* ~ *þorvi* — eller troligare på invärkan från i-omljudda kasus av u-stammen *skæþ*, se nedan); jfr det på flere ställen förekommande ortnamnet fsv. *Skædhwi* t. ex. Sv. Dipl. III, IV reg., nsv. *Skedvi*. I detta *Skædhwi* har *æ*, i följd av att andra stavelsen haft (eller genom analogi fått) starkton, bevarats från att u-omljudas genom invärkan från det följande *w*. I Västergötland har däremot andra stavelsen av ordet varit svagtonig, varför *Skæþvi* blivit *Skæþvi*, som så gett nsv. *Skövde*. Vad angår första sammansättningsleden i *Skæþwi*-, så anser ARNESEN (som icke sammanför *Skædhwi* ock *Sködhwi*) i KZ. XXII, 92, att detta uppkommit ur ett till isl. *skæið* »kapplöpningsplats» svarande fsv. ord. Häremot talar dels att *Skædhwi* då nästan måste skiljas från *Sködhwi*, dels att *skæið* »kapplöpningsplats» icke synes passa ihop med den andra sammansättningsleden *vê*, *vî* »hälgedom», eftersom man icke har anledning antaga, att kapplöpningsplatser utgjorde några särskilt heliga ställen. Jag anser i stället, att i *Sködhwi* *Skædhwi* ingår ett till got. *skadus*, ags. *sceadu* »skugga» svarande ord. *Sködhwi* *Skædhwi* betyder alltså (jfr ags. *sceadu-zeard* »nemus, lucus») »lundhälgedom»; det är ju en allbekant sak, att de gamla germanerna ock nordborna plägade hava sina hälgedomar i lundar. Samma *skæþ*- anser jag ock ingå i fno. *Skaðvin*, nyno. *Skøjen*, vilket alltså betyder »skuggig gräsmark».

12) Da. *vugge*. Att u här, såsom jag Hom. lj. 146 ansett, skulle bero på u-omljud, anser K. s. 13 vara möjligt. Detta medgivande visar, att K:s några rader ovanför uttalade dom, att jag »utan skäl» skulle kritiserat SÖDERBERGS förklaring av ordet, var förhastad. Att min kritik av samma förklaring icke var obefogad, visar ock den omständigheten, att icke håller K. kan akceptera densamma utan tillägg. K. anser nämligen, att u i

¹) Se LUNDBREN, *Spår af hednisk tro och kult i fsv. personnamn* s. 55.

ordet — om det nu icke uppkommit ur φ — skulle bero icke endast på det föregående v , utan på detta i förening med det följande gg . Vad nu denna av K. uppställda lag angår, så är den ju så begränsad, att endast detta enda ord faller under densamma, eftersom förbindelsen $vagg$ icke eljes för något annat danskt ord uppvisats. Det är därför omöjligt att utröna, om den är riktig eller icke. Det förefaller emellertid eget, att K. med sina nuvarande åsikter om det fsv. u-omljudet dock föredrager den senare förklaringen av ordet. Ty då K. håller för sannolikt, att kvarstående v i förbindelse med föregående gg kunnat värka omljud, så borde han väl funnit troligare, att här u i förbindelse med det föregående gg haft samma värkan — allra hälst som i detta ord framför a funnits ett v , som ju enligt K. kunnat medvärka till omljud — än att $v + gg$ ensamma skulle föranlett övergången $a \rightarrow u$.

Såsom talande för min förklaring av da. *vugge* påpekade jag redan Hom. lj. s. 146 det norska *vogga* med från oblika kasus överfört omljud. Jag kan nu anföra ännu ett stöd ock detta från svenskan: *vögga* »*vagga*» i Hälsingedial.¹

13) Om fsv. *Augmund* = *Qgmund* se sid. 6 i det föregående.

14) *Mogens* (jfr Hom. lj. s. 152) skulle även enligt K. vara hithörande, ifall formen nämligen uppkommit ur **Māgnus*. Att antaga, att nord. haft en dylik form med \bar{a} , synes dock överflödigt även från K:s sida. Ty då K. håller för troligt, att i **Māgnus* »kombinerat» omljud skulle inträda, så borde han väl även anse, att de här till omljudet medvärkande konsonanterna skulle haft samma värkan i *Māgnus*, så att detta skulle övergått till **Moggnus*, vilket sedan i vissa trakter bör ha givit *Mog-* (jfr $\varphi \rightarrow o$ framför gg i nsv. dial. *hogga* samt fsv. *hogga*, *hogh*). Att den omljudda vokalen, såsom K. alternativt antar, skulle kunna bero på lån från fornnorskan, därför att detta namn först skulle vunnit utbredning i följd av att den dansk-norska konungen, norrmannen Magnus den gode (född 1024), burit detsamma, anser jag otroligt. Ty jämförelsevis få voro väl de danskar, som hört denne konungs namn uttalas av norrmän.

¹) Se *Ordbok öfver allmogeord i Helsingland*, utg. af Hels. forn.-sällskap.

Kännedomen om detsamma i vidare ock avlägsnare kretsar härledde sig nog ursprungligen från skrift; men från denna kunde icke o-vokalen i ordet komma in i östnord., då konungen sannolikt icke skrev sig *Mognus* eller något dylikt, utan *Magnus*. Härpå kan man vara så mycket säkrare, som ju latin i äldre tider var det språk, som i konungabrev användes, ock i dylika bör detta ord så mycket snarare ha återgetts i sin ursprungliga latinska form, som ju även nordiska ord i latinska handlingar gärna i äldre tid skrevos så, att de fingo ett så latinskt utseende som möjligt (jfr s. 5 här i det föreg.). Emellertid finnes intet enda konungabrev från Magnus den gode nu i behåll (märk dock, att de i de nu bevarade fno. diplomerna omnämnda senare norska konungarna med namnet *Magnus*, *Mognus* aldrig — icke ens i på norska avfattade diplom — skriva sig eller betecknas med annat än *Magnus*); men väl finnas några under hans regering slagna mynt (det var väl huvudsakligen genom sådana konungens namn blev bekant ock spritt), ock dessa visa just a-typ i första stavelsen av ordet¹. På grund av det nu anförda bör alltså *Mogens* förklaras ur *Mognus*.

15) *Hurruku* (Hom. lj. s. 146) i ÖgL. Bygda B. 23 mot två handskrifters *hurruku* behöver ock bör nu, sedan fsv. uppvisats ega omljud värkat av kvarstående u, icke längre med SÖDERBERG (Anm. s. 58 not 1) hållas för skrivfel. Ty u har här utvecklats ur *q* före *k*; jfr fsv. *skruk* : isl. *skrök* (se Noreen Ark. VI, 310). I *hurruku* kunde för rätten också ställning i mindre betonad sammansättningsled ha medvärkat till övergången *o* → *u*. Jämför även rörande detta ord s. 19, 20 i det följ. ock där anförd litteratur. Med *hurruku* ← *-røku* är ock att jämföra

16) nsv. *Rusätter* (i Närke). Detta har uppkommit ur *Røkusetter*, såsom framgår av jämförelsen med en äldre skrivning av namnet: *Rakusetir* Sv. Dipl. fr. 1401, II, 408. Jfr *racunes* Sv. Dipl. V, 627, *Rukulunda* Sv. Riksark. perg.-bref 1351—1400, registret, ock *Rukothorp* Sv. Dipl. I, 50.

17) *thokno*, dat. sg. neutr. av partic. *takin*, Sv. Dipl. fr. 1401, III, 519 (i diplom från Västergötland). Bevarandet av den omljudda vokalen här beror på att ordet förekommer i ett stående juridiskt uttryck: *engo vndan thokno*.

¹) Se SCHIVE, *Norges mynter i middelalderen*, s. 20 ff. samt tab. I, II.

18) ADAMS av Bremen namn på Uppsala: *Ubsola(m)* (se Monum. Germ. Hist. VII, 304, 326, 379, 380, 381) har tydligen fått o från den, såsom vanligt i ortnamn, ofta förekommande dativformen *Uppsolum*. Förekomsten av u-omljudet här är att jämföra med bevarandet av i-omljudet i samma ortnamn i *Upsælæ*, *upsælum* Uppl. s. 88, 4, *Upæl* Sv. Dipl. fr. 1401, I reg., varemot appellativet *salr* varken i den väst- eller i den öst-nordiska litteraturen visar någon form med i-omljud (jfr *Thorserghe* Sv. Riksark. perg.-bref n:o 1688, i motsats till eljes förekommande *hargh-*, *horgh-*).

Det i Hom. lj. bland exemplen på fsv. u-omljud upptagna *Tolothorp* hör kanske icke hit. Såsom K. s. 16 påpekat, föreligger måhända här icke en sammansättning med *tala*, utan i stället en sådan med ett nom. propr. (som dock eljes icke är uppvisat) *Tola*. Stödet för min i Hom. lj. framställda uppfattning, det hos MUNCH, *Hist.-geog. Beskriv. over Norge* s. 203, upptagna fno. *Tøluþorp* (i Bohuslän), kan nämligen enligt K. bero på felaktig normalisering av MUNCH, i det dennes källa kanske i första stavelsen av ordet haft o, som i fno. kan användas både för o ock ø. Det enda ställe i den gamla litteraturen, där jag träffat ordet, Dipl. Norv. XI, 48, har också o. Ordet skrives där *Tolþorp*¹. På grund av andra stavelsens o kan man emellertid icke med visshet sluta, att första stavelsens o betyder o, icke ø, ty första leden saknade kanske huvudton, i vilket fall andra stavelsens vokal bör vara o, icke u, vare sig att den förstas vokal är o eller ø. Men MUNCH kan ju till grund för sin uppgift ha haft andra källor, i vilka namnet kanske skrivits *Taløþorp* eller *Tauløþorp*, ock den betänklighet K. s. 16 framställer mot ett *Tøluþorp*: att en sammansättning med *tala* vore »något påfallande», bör väl hävas av den omständigheten, att dylika sammansättningar även eljes förekomma: jfr *Tøluholmr*, *Tøluvík* hos MUNCH anf. arb. s. 40, *Talaby* Dipl. Norv. IV registret, *Talobergh* Eyst. Jordeb. s. 258, *Taluberghe* (dat.) Dipl. Norv. IX, 273 (samma ort skrives *Talabærg(h)*) Dipl. Norv. III, 95 ock V, 53, *Tallaberge* Dipl. Norv. II, 120 i en handling från yngre fno.; jfr med denna 11-form det av K. s. 16

¹) Den anf. st. även förekommande skrivningen *þoløþorp* är tryckfel, såsom framgår av en jämförelse med det faksimile av diplommet, som finnes i G. BRUSEWITZ' *Elfsyssel* s. 116.

noten anförda **Tolletorp**, från år 1546, vilket troligen är samma namn ock ort som det äldre **Toluborp**). Slutligen må rörande o för möjligen väntat s i fsv. **Toluborp** jämföras s. 19, 20.

Rörande **Tolothorp**, som (i Sv. Dipl. III reg.) endast med frågetecken förlägges till Västergötland, framställer K. ock den möjligheten, att kanske därmed i själva verket åsyftas det nyss omtalade i Bohuslän belägna **Toluborp**, i vilket fall ordet alltså icke skulle tillhöra fsv. Då emellertid i Västergötland två ställen finnas, som på nsv. heta **Toltorp** (se Sv. postortlexikon), så är det väl ett av dessa, varom här är fråga. Det diplom, vari **Tolothorp** förekommer, handlar också om ett av abbedissan i Gudhems kloster i Västergötland värkställt köp. Men även om K:s förmodan skulle vara riktig ock orten således skulle ligga några få mil längre åt väster, så är väl dess namn för det, varom här är fråga, lika bevisande.

19) Det Hom. lj. s. 152 från SAXO anförda **Olvir** skulle enligt K. s. 18 möjligen härleda sig från en isländsk källa. Detta skulle antydvas av att hos SAXO fyra rader ovanför möter namnet **Rati Fionicus**, vars io skulle visa, att detta namn lånats från isl. Nu är emellertid **Fion-** icke län; eftersom dels vokalisationen io, eo är den av SAXO alltid använda i namnet på nuvarande **Fyen** (de hos honom förekommande formerna äro **Feonia**, vanligast **Fionia**, samt för innebyggarnes namn **Fion(i)-enses**, **Fionii**) ock dels samma vokalisation även möter i andra fda. skrifter, t. ex. **Langebek Script. I, 223** (i *Annales Esromenses*), 256 (i *Annales fratrum minorum Wisbyenses*), VII, 26, 132, 523. Därför torde nog icke heller **Olver** vara lånat, allra häst som en dylik omljudd form även eljes förekommer i östnord., nämligen under formen **Olue**, **Oluy**: Niels. Pers.-navne s. 110¹. Samma ord ingår även i ortnamnen **Ølfwitthorp** (i Västergötland, Sv. Dipl. fr. 1401, I, 151, 163; jfr **Sølfuidtsborg** för **Sølvborg** Sv. Dipl. fr. 1401, I, 602), **Oluisseke** (i Uppland²) Sv. Riksark. perg.-bref 1351—1400, registret, **Olusestum**

¹) Om det i danskan tidiga bortfallet av slut-r i dylika fall se **Wimm. Narneo. s. 50.**

²) Flere uppländska ortnamn äro sammansatta med **-eke**, isl. **eiki**, såsom **Alseke**, **Fyleke**, **Salkendeke**, **Skyeke**, se Sv. Riksark. perg.-bref 1351—1400, registret, där även det enkla **Eke** förekommer, **Odhins(h)eke** Sv. Dipl. IV, 241.

(i Köpingstrakten) Sv. Dipl. VI, 136. Däremot är osäkert, om det av FREUDENTHAL, *Om nyländska mans- och kvinnonamn* s. 42, hitförda *Olwer* hör hit. Troligen är detta identiskt med fsv. *Ulvær*, isl. *Ulfr*; o för ø kunde dock bero på mindre betonad ställning framför ett annat namn. Jfr med omljudet i östnord. *Ølver*

20) *Aularus* Sv. Dipl. III, 262 (från Uppland) = isl. *Ólvarr*. Detta är tydligen samma namn som fht. *Aloher*, ags. *Ealhere* ock återger alltså urn. **Alu-hariz* (jfr isl. *Böðvarr*, såsom bekant ← **Baðu-hariz*).

21) Samma antagande, som K. gjort om *Mogens* ock *Olver*, nämligen att de skulle vara låneord, uppställer K. s. 18 för *SAXOS Solve* ock (liksom *Södb. Anm. s. 102*) för den da. *Glavendrup-runstenens* (på Fyen) *saulua*¹. Detta synes redan a priori vara att alltför mycket använda »lån» såsom förklaring. Vad nu den nyssnämnda formen beträffar, så är antagandet,

¹) SÖDERBERG anf. st. (vari K. instämt) antyder till förklaring av *saulua* även en annan möjlighet, som han dock håller mindre på, nämligen att denna form skulle vara gen. plur. av en *va*-stam, som skulle betecknat namnet på en folkstam. Enligt honom skulle omljudet alltså kunna bero på analogi från kasus, i vilka *v* bortfallit. Mot detta talar, att dylika namn vanligen fås genom »at danne af stedsnavne et stærkt masculins-fleertal med *i*-flexion og *i*-omlyd» (Munch, *Beskr. over Norge* s. XVI), t. ex. *Sygnir* till *Sogn*, *Lóir* till *Lóar*, *þilir* till *þela*(mørk). Namnet på innevärnarna i en ort *Solve*, *Solvea*-, *Saluo*- (se ovan) skulle alltså bli nom. plur. urn. **Salvia*, som så med SÖDERBERGS åsikt, att kvarstående *v* icke värkar omljud, skulle ge **Selvir*, gen. **Salva* eller genom analogi **Selva*. På detta sätt förklaras således icke *saulua*. Att förklara omljudet såsom analogi från sing.-former, vari *v* bortfallit, går icke håller, eftersom någon sing. till dylika folknamn icke anträffats, beroende på att sing. nog ersatts av någon annan bildning; jfr t. ex. *danski* l. *daniskr maór* till plur. *danir*. Däremot kan med min åsikt om *u*-omljudet *saulua* ha utgått ur en dylik gen. **Salva*. Enligt MUNCH anf. st. finnas dock (vanligen jämte *i*-stammarna) även former (vilka emellertid förefalla mig vara yngre bildningar) sådana som *Raumar* till *Rauma*(riki), *Vorsar* till *Vors*, *Jamtar* till *Jamtaland*. Men att dessa icke äro *a*-stammar, utan *n*-stammar, visa sing.-formerna (blott i nynord. funna): *Jämte* till *fno. Jamtar*, fem. sing. *Vossa* (Aas. *Gram. § 277*) till mask. plur. *fno. Vorsar*. Bildat i analogi med dylika skulle alltså här ifrågavarande folkstamsnamn med SÖDERBERGS åsikt om *u*-omljudet bli sing. **Salve*, plur. **Salvar*, ock även i detta fall bleve för SÖDERBERG *saulua* oförklarad.

att den **Ale**, över vilken stenen är rest, skulle varit »goðe» i det norska **Solve**, omöjligt på den grund, att denne man tydligen varit bosatt i Danmark. Att han det varit, framgår däruv, att han — av inskriften att dömma — haft hela sin familj där; jfr inskriftens: »Ragnhild setzte diesen stein nach Ale Sálvegode, der tempel ehrwürdigem wächter. Ales söhne machten diesen hügel nach ihrem vater und sein weib nach ihrem gatten; aber Sote ritzte diese runen nach seinem herrn» (Wimmers översättning i Runenschrift s. 369). Man behöver också nog icke gå så långt från Glavendrup för att återfinna runstenens **saulva**: endast 30 kilometer sydost om denna ort ligger nämligen ett **Søllinge** (socken ock by i Vinding herred¹⁾) som enligt LANGEBEKS Script., registret (del IX), förr skrevs **Solinge**, **Solingia**, **Sølyng**, **Solvige**. Detta sist anförda **Solvige**, som tydligen är felskrivning för **Solvinge**, i det såsom icke sällan nasaltecknet uteglömts, synes göra sammanställningen av **Søllinge** med **saulua** ganska otvivelaktig². Att **Solvinge** uppkommit ur **Sølvinge**, framgår alldeles tydligt av **Salling**, namn på Fyens sydvästligaste härad, vars norra gräns också ligger omkring 30 kilometer från Glavendrup samt sydost om **Søllinge**, ock i vilket härad ligger en by **Sallinge**. Saknaden av omljud här förklaras av att huvudtonen icke legat på första stavelsen (jfr s. 19 här i det följande) eller av att andra stavelsen haft stark biton. Vidare återfinnes **salv-** möjligen även i **Søllerup** (← **Sølva-porp**, jfr **Sølfuo-thorp** här nedan samt s. 19 här i det följ.), ort i samma härad. Då **salv-** således ingår i namn på ett ganska stort område å Fyen, synes ingen tvekan böra råda om att run. **saulua** just åsyftar detta område. Troligast synes mig då, att **saulva** är gen. plur. av namnet på dess innebyggare (jfr noten å föreg. sida). **salv-** i ortnamn är för övrigt icke inskränkt till Fyen ock den nordvästligaste delen av Norden (från vilken senare utom **Sølvi** må anföras **Sølvaklofi** Fms. XII reg., **Sauluarudhi** = nyno. **Sølverod** Eyst. Jordeb. s. 23, på Island: **Sølvadalr**, **Sølvaflórðr**, **Sølvaflamarr**, se Isl. sög. I, reg.). I Jutland förekommer ett **Sallingssyssel** ock ett **Solingwraa** (se Langebeks

¹⁾ Se TRAP, *Stat.-topogr. Beskriv. af Konger. Danmark* IV. 208.

²⁾ Rörande ortnamn på **-inge** se FALKMAN, *Ortnamnen i Skåne* s. 57. Jfr beträffande II för IV **Syllesborrich**, **Syllisburg** för **Søluesborgh** i LANGEBEKS Script. IX ock LORENZEN i *Småstykker* s. 62.

Script. IX). Hit torde ock höra: nsv. *Solvestad* (om o ← q se s. 19 ock 20 här i det följ.), vilken ort (belägen i Småland) i Sv. Dipl. VI, 144 kallas *Soluostadh*¹; *Sol(f)uothorp*, enl. Sv. Dipl. fr. 1401, II, 398—400 möjligen = nsv. *Solvarp*; *Saluathorp* Sv. Riksark. perg.-bref n:o 3029; *Saluo* kvarn anf. arb. n:o 2596; samt nsv. *Salvered*, *Salvaryd*, *Sölve* (det sista i Blekinge), se ROSENBERG, *Geogr.-stat. handlex. öfver Sverige*.

Rörande stadsnamnet *Sölvesborg* är man däremot högst oviss, huruvida för dess *ø* ett äldre *q*² eller *y* (som kan ge *ø*, Noreen GPhil. I. 478) ligger till grund. I detta senare fall är ordet sammansatt med *Sylve*, ett personnamn som, såsom K. s. 18 påpekar, förekommer i fda. ock vars vokalisation fda. run. *silfi* visar vara så gammal, att *y* här icke, såsom möjligen i *Syllesburg* här ovan, kunde bero på en senare (Noreen anf. arb. I. 477) förekommande övergång *ø* → *y*. *Sylve* hör emellertid möjligen även till sådana exempel, vari omljud värkat av kvarstående *v* förekommer, om nämligen detta ord uppkommit ur *'silvi*³.

Vad nu slutligen SAXOs *Solve* angår, så torde efter det föregående ingen nödvändighet föreligga att förklara dess *o* bero på lån från isl., utan bör det lika väl som *o*, *ø* i nyss anförda ortnamn (i ett ock annat av vilka säkerligen just detta personnamn ingår) anses ha uppkommit på östnord. botten.

22) *ollo* VmL. s. 127, dat. sing. mask. av *allær*.

Det i Hom. lj. medtagna ordet *Hæmundeboth* hör väl icke hit, eftersom första leden däri är en *va*-stam (jfr isl. *hǫr* »hög») ock omljudet alltså icke behöver bero på det följande *u*. K. s. 15 vill icke godkänna den förklaringen, att *ø* här uppkommit ur *ø*. Att *ø* i fsv. dial. kan bli *ø*, visa dock det bekanta *höön* i SmåL., som även finnes i DalaL. (se föret. s. XXX) ock som jag antecknat

¹) Här beror *ø* antingen på annan akcentuering med huvudtonvikten på första leden eller ock på invärkan från det enkla ordet.

²) Härför synes *Solvisburgensi* Sv. Dipl. fr. 1401, I, 836 tala, vars *o* för *ø* vore att bedömma enligt s. 19 ock 20 i det följ. Jfr dock s. 5 här i det föreg.

³) K. upptager anf. st. jämte *Solve* även ett fno. *Saulve*. Här betecknar *au* dock *ø*, varför dessa båda skrivningar ha samma betydelse ock icke bort uppföras såsom två särskilda ord. Rörande det på samma ställe av K. anförda run. *sulfi* kan man vara oviss, huruvida därmed *Sylve* eller *Solve* åsyftas (jfr Hom. lj. s. 152 not 1).

från Cod. Bildst. (se Fsv. legend. s. 537.27) samt de av KOCK själv Ark. V. 97 påpekade ock genom dylikt antagande förklarade sydsv. dial. *nött* »natt» ock *nöttegammal*¹. K:s förklaring, att *Hømund-* uppkommit ur *Høghmund-*, anser jag icke vara tillräckligt styrkt. Ty för det första är det icke så avgjort, att gh skulle bortfalla i den senare formen. Denna är nämligen icke alldeles likartad med de av K. anförda parallellerna; jfr om *Simun-*, *Sigmun-* Noreen Orddubbl. s. 109 ock Sievers Ark. V. 137 samt att g även i fty. stundom saknas i sammansättningar med *sig-*. I de övriga av K. anförda exemplen följer på g ett v, som kanske icke varit utan betydelse för bortfallet (jfr Noreen i GPhil. I. 489). Vidare är att observera, att det förefaller, som om *hå-* även i östnord. skulle vara den såsom första sammansättningsled i personnamn uteslutande använda formen av adj. »*hög*» (jfr Lundgr. Språkl. intyg s. 38 ock samme förf:s Fsv. personnamn s. 8²).

Om det osäkra *Humblum* se Hom. lj. s. 147 (jfr K. s. 18).

23) Nsv. *Tronemosse* (i Dalsland), i VgL. skrivet *Tranumosi*, håller jag icke längre för ett mindre säkert exempel (jfr Hom. lj. s. 152). Om o ← äldre *ø* är att jämföra s. 19 ock 20 här i det följ. samt det hos Munch Hist.-geogr. Beskrivn. over Norge s. 202 upptagna *Trollgel* (ort i Bohuslän, endast omkring 15 kilometer sydväst om *Tronemosse*), fordom *Trønugil*. Vidare är med *Tronemosse* att jämföra nsv. *Trönäs* i Kvillinge socken (Östergötland)³, som tydligen är den ort, vilken i Sv. Riksark. perg.-bref nr 1325 skrives *Tranunæs*. Detta ställe skulle visserligen enligt anf. diplom ligga i Eneby socken; men i denna, grannsocken till Kvillinge, finnes intet om *Tranunæs* påminnande namn, varför saken nog förhåller sig så, att *Trönäs* vid en i senare tid företagen sockenreglering förts över till Kvillinge från Eneby socken. För att *Trönäs* är sammansatt

¹) Märk, att *Hømundebøth* var en ort i södra Sverge.

²) I ortnamn förekommer däremot *haug-*: *høg-*, vilket beror på att dessa äro yngre än personnamnen ock på att denna typ vid dessa namns bildande varit den enda — såsom enkelt ord — bevarade. Möjligt är ock, att det är subst. *haugr* som ingår i dyl. ortnamn. K. torde därför även behöva styrka, att ett namn såsom det antagna *Høghmund* icke är utan analogier.

³) Se THAM, *Beskrifning öfver Linköpings län*, s. 873 ff.

med *trana*, talar ock den omständigheten, att stället är beläget på en i Bråviken utskjutande halvö. Nord. *trana* anser jag nämligen ursprungligen betyda »spets, udd» (ock därför även »halvö»); detta framgår av de betydelse, varmed ordet förekommer. I Dalarna finnes en by Trönö, Tröne ← fsv. Tröno (obs. omljudet!¹⁾) Dipl. Dalek. III reg.², Sv. Riksark. perg.-bref 1351—1400, III reg. ock i Hälsingland en socken Trönö (se Rosenberg, Geogr.-stat. handlex.) med kyrkbyn Trönbyn, vilka båda byar ligga på en kil mellan två vattendrag, som sammanflyta vid kilens spets. Trönö socken sträcker sig visserligen utom denna kil, men har naturligtvis fått sitt namn efter kyrkbyn. Invid Stenkjær i Norge ligger en gård *Trana*, som att dömma av *Topograf. Kaart over Kongeriget Norge, udg. af Norges geogr. Opmaaling* ligger på den i en avlång spets nedskjutande delen av en bärgås. Appellativet *trana* betyder i nsv. dial. enligt Rietz: »1) *trana*; 2) ett slags takstol . . . , ben på en takstol, en ställning av järn med utgående arm, på vilken grytan vid kokning hänger över elden»; i isl.-fno. (»*trani* whence later *trana*») enligt Vigfusson: »1) a crane; 2) a snout»³, men även (se Egilsson under *trani*) »*gladius*»³, vilka två sista tolkningar särskilt tydligt visa ordets enligt min åsikt ursprungliga betydelse. Den för nsv. under 2 ovan (jfr ock isl. *tjaldtrönur* »a tent-frame») angivna betydelsen förklaras ock ur en ursprunglig betydelse »spets, udd», så »något utstående, utskjutande», eftersom det för takstolen i fråga utmärkande nog är det utstående »ben», varmed takstolen fasthålls innanför övre kanten av väggen, ock det för grytställningen karakteristiska nog är den »utgående arm», varpå grytan hänger. Svårare kunde det förefalla att i fogelnamnet »*trana*» se samma ursprungliga betydelse, men denna fogel kan ju ha sitt namn av sitt långa, spetsiga näbb: jfr nsv. *tupp* ursprungligen enligt Noreen Orddubbl. nr 266 »*topp*», så om »*toppen*», kammen på hane av hönsläktet, sedan om hela djuret.

1) Även skrivet *Thræno*, vari h dock är endast grafiskt, liksom *Thunom* : *Tunom*, *Tomtha* : *Tomta*, *Thoptom* : *Toptom*, *Thiærna* : *Tiærna* i Dipl. Dalek., se del. III, registret.

2) Skrivningen *Trønie* anf. st. är att jämföra med nsv. plur. *trånjer* till *trana*, varom se Rietz.

3) Spärrat av mig.

24) Run. *ununt Lilj. 1028, vari första runan är mindre tydlig, ansåg jag Hom. lj. s. 147 möjligen åsyfta †ununt = Qnund. Ristaren skulle då, såsom icke sällan skett, först huggit † i st. f. †, men så upptäckt felaktigheten ock tillsatt ett nytt tvärstreck i rätt riktning. Jag kan nu hänvisa till flere alldeles likartade fall (se BRATE ock BUGGE, *Runverser* s. 424). Att en omljudd form av ifrågavarande ord funnits i fsv., synes även framgå av nsv. *Anunshög* ← *Anunds-* Runa 1843, III, 8—10). Möjligt är emellertid, att första typen i *ununt värligen är, vad den synes vara, ock att ordet är att återge med Hönund; jfr nämligen *Hanundus* Sv. Dipl. III (enl. registret »pro *Anundus*») ock Sv. Riksark. perg.-bref, registret, *Hanundö* Sv. Dipl. fr. 1401, III, 519. I alla händelser hör ordet alltså hit.

25) Fsv. *gønum* (se Söderwalls ordbok) ← *genum*; jfr Hom. lj. s. 81.

26) Fsv. ortnamnet *Hørund* (i Västmanland), anfört i Sv. Riksark. perg.-bref fr. 1351—1400 nr 3069 samt i Dipl. Dalek. nr 653 (2 ggr) = nsv. *Hør(ø)nde*. Att detta namn uppkommit ur ett äldre *hørund*, visa de norska ortnamnen *harvnd*, *harvndar* florpr i *Jomsvikingasagan* (af Petersens edition 1882, s. 108. 13, 14), *Hørundstaðir* (i Orkdølafylke) Munch Beskriv. ov. Norge s. 83, *Harundstaðir* (i nuvarande svenska Bohuslän) Eyst. Jordeb. s. 683 m. fl. orters namn i samma trakt. Detta *Hørund* styrker kraftigt den i Hom. lj. s. 43, 147 förfäktade åsikten, att o i fsv. appellativet *horand* (1 gg i Cod. Bildst.) beror på u-omljud, i det *horand* skulle vara kompromissform mellan *horund* ock *harand*; en förklaring mot vilken K. s. 12 har särdeles mycket att anmärka. Till att börja med skulle den vara omöjlig redan emedan ordet visar o, icke ø i första stavelsen. Men o i dylikt fall är även eljes icke utan exempel i ganska sen tid: jag påminner om born i y. VgL. för väntat børn. Vokalen o i *horand* får förklaras på samma sätt, som man förklarar o i *born*, nämligen genom uteglömmande av tvärstrecket¹ eller genom invärkan från

¹) Dylikt uteglömmande är icke sällsynt i Cod. Bildst.: *fordhe* 290.24 för *fordhe*, *oktis* 342.14 för *øktis*, *hoghra* 361.3 för *høghra*, *hordhe* 546.10 för *hørdhe*, *motte* 564.8 för *møtte*, *hoghste* 573.5 för *høghste*. Tvärtom är tvärstreck oriktigt ditsatt i *føster* modhir 546.1 för *foster* modhir. Kanske därför o även i *horand* beror på skrivfel

originalet. Till ett slaviskt avkopierande av horand ur originalet fanns också en särskilt anledning, nämligen att detta ord troligen var utdött på Cod. Bildst:s tid, vilket synes framgå av att man funnit det nödvändigt att förse ordet med en tillskriven översättning: *licama*. Kanske har ordet därför i vissa dialekter aldrig upplevat övergången $\varrho \rightarrow \emptyset$ framför *r*. För övrigt är att observera, att denna övergång kan hava inträtt senare i vissa dialekter än i andra; kanske har ϱ i vissa dial. aldrig övergått till \emptyset i här ifrågavarande fall¹. O för \emptyset i horand utgör således intet hinder för riktigheten av den i Hom. lj. använda förklaringen. K:s övriga betänkligheter mot denna förklaring äro, att WADSTEIN är nödsakad att antaga: 1) att man haft ett fsv. 'horund, som ingenstädes påvisats; 2) att man haft ett fsv. 'harand, som ej håller någonstädes påvisats, ock med avledningsändelsen -and, ehuru denna ej från något språk påvisats i detta ord; 3) att horand utgör en kompromissform av 'horund ock 'harand. Vad då först »1» angår, så har jag här i det föregående påvisat ett Hørund, som förutsätter ett äldre fsv. horund. Beträffande »2» får jag påpeka det östnord. personnamnet Harand (se Niels. Oldda. Pers.-navne s. 40). Att det i »3» berörda antagandet är riktigt, torde efter detta få anses självklart. Men även om de former, genom vilkas sammanblandning horand uppstått, icke kunnat uppvisas, så hade man icke bort vara misstrogen gentemot antagandet av en kompromiss, då exempel på dylika överflöda. Jag vill endast påpeka t. ex. östnord. Biarund (Niels. Oldda. Pers.-navne s. 12), som

för \emptyset , en förklaring som på grund av de anförda likartade fallen är fullt berättigad. Däremot har man icke rätt att, såsom K. s. 13 gör, utan vidare antaga, att ordet är »skrivfel för harondh (eller harundh)»; ty för att få förklara något för skrivfel, bör man antingen kunna uppvisa en anledning till skrivfel eller ock visa, att dylika skrivfel även eljes förekomma.

¹) Därpå synes tyda Horghum i Häls.: Sv. Dipl. III, 643, 644 (år 1324 ock slutet av 1400-talet), i Småland: Sv. Riksark. perg. nr 232 (år 1355), nr 937 (år 1370), Hurghum nr 1019 (år 1371), nsv. Horg (Ögötl., just där Cod. Bildst. är skriven), men Hørja (Skåne); se om de båda senare formerna Svenskt Postortlex. (Stockh. 1883). Alla dessa ← äldre horg-. Möjligt är kanske, att dess former härleda sig från sammansättningar (jfr s. 19 o. 20 här i det följ.), såsom t. ex. Vesthorgha, Sv. Riksark. perg. III, reg., just i Värnamo socken liksom det här först anförda Horghum (jfr Hom. lj. s. 45).

väl endast kan förklaras såsom kompromiss av ett icke uppvisat **Biarand* ock ett icke uppvisat **Biorund*; *Jalunda*, Sv. Riksark. perg.-bref, reg., kompromiss av **Jaland-* ock **Jolund-*; fno. *æptann*, kompromiss av **æptinn* (= ags. *æften*) ock *aptann* (Noreen Ark. I. 155); monad N. G. L. II, 314, 315, kompromiss av *mónuð-* ock *mánað-*; nyisl. *göfgr*, kompromiss av *göfugr* ock *gañgr*; fsv. *Jærund*, kompromiss av *Jarand-* Niels. Oldda. Pers. ock *Jorundr* Sv. Dipl. IV reg. (jfr ock *Jarind* Sv. Riksark. perg. reg.). För övrigt är det vid uppkomsten av dylika bildningar kanske icke ens nödvändigt, att resp. ord väckligen uppvisa båda de förutsatta avledningsformerna; det torde stundom endast behövas, att andra med samma avledning bildade ord göra det. Det här anförda belyser även min Hom. lj. s. 148 givna förklaring av fsv. **flætur* som kompromiss av **flotor* (jfr isl. *flotorr*) ock **fiatar*, vilken förklaring K. s. 24 not 1 finner »föga tilltalande». Jfr ock fsv. *iafur* : *iufur*¹.

I *Orthuscogher*, ett även enligt Hom lj. mindre säkert fall, skulle enligt K. s. 14 o vara = å, som skulle uppkommit genom »den vanliga utvecklingen ärt → ärt → ärt». I Sv. landsm. XIII. 4 har jag dock nu visat, att denna utveckling icke är »vanlig» i svenskan. Då emellertid *Orthuscogher* står i en västgötakund, så är det ju (jfr min framställning anf. arb. s. 7) möjligt, att o väckligen är på detta sätt att förklara. Å andra sidan är det dock icke, såsom K. anser, omöjligt, att i *Orthuscogher* omljud föreligger, därför att här står o, icke ø. Ty, såsom jag Sv. landsm. XIII. 4 s. 14 påpekat, är det icke bevisat, att ø framför r under alla förhållanden övergått till ø. I stället är det troligt, att ø framför r följt av t icke bör bli ø. Men även om ø framför rt icke bör ge o, så kan o här förklaras ur ø. O kan nämligen bero på att ø i en mindre betonad sammansättningsled utvecklats sig olika mot i huvudtonig stavelse. Jfr därom Kock Fsv. ljudl. s. 471 (samt även Noreen Ark. VI. 307). Exempel på dylikt o anser jag föreligga i följ. ord: **Løpbuby* (se s. 7 i det föreg.), ?*Tolothorp* (se s. 11), *Oluseeke* (se s. 11), **Solvinge* (se s. 13), *Sollerup* (se s. 13),

¹) Såsom bidrag till belysande av de jämtländska omljudsförhållandena må i sammanhang med det ovan behandlade namnet på -und påpekas *Rofund* (i Jämtl.) Sv. Dipl. III, 723, IV, 302; Sv. Dipl. III, 239 däremot *Rafund*.

Solvestad (se s. 14), ? Solvarp (se s. 14), ?? Solvisburg (se s. 14), Tronemosse (s. 15), Trollgel (se s. 15), Vesthorgha (se s. 18); vidare morkæbothæ, morkæthæ skogh Sv. Dipl. V, 619 (från år 1346), vilket ords första sammansättningsled nog är identisk med västnord. mork »skog»¹ ock vars andra led säkert är det fsv. heþ, nsv. hed, vars e (← ei) i mindre betonad sammansättningsled förkortats till æ liksom i det i Södw. ordh. under heþ upptagna ortnamnet sighthurdhæ hædh Sv. Dipl. III, 69 (från år 1312). Ordet mork(h)æthæ² innehåller alltså, fast i omvänd ordning, samma led som det norska landskapsnamnet Hæiðmork, nyno. Hedemarken. Vad angår tautologien i mork(h)æthæ skogh, egentligen »skogsheds-skogen», så är ju sådan ganska vanlig i ortnamn³, oftast i följd av att man icke längre förstått deras betydelse, men stundom även eljes; jfr t. ex. Sæfsjösjön (en sjö i närheten av köpingen Sæfsjö i Småland), egentligen väl = »sjösjösjön».

27) I run. usur = Ozurr skulle enligt K. s. 17 omljudet värkats av ett bortfallet v. Att så är, skulle framgå av det oomljudda östnord. Aszur, som skulle vara oförklarligt, ifall kvarstående u värkade omljud. Aszur är dock med min åsikt långt ifrån omöjligt att förklara: antingen beror saknaden av omljud här på mindre betonad ställning (framför ett annat namn, jfr härom s. 27 i denna avhandling); eller på att andra stavelsen i vissa trakter bevarat den starka bitonen (denna förklaring är redan lemnad i Hom. lj. s. 147, se vidare s. 26 här i det följ.). En förklaring, som även K. utan vidare bör godkänna, vore, att saknaden av omljud beror på att huvudtonen i vissa bygder legat på andra stavelsen. Vidare synes för den som gillar KOCKS åsikt i u-omljudsfrågan ett i *At(t)svarur bortfallet v icke ha bort värka omljud. Detta exempel är nämligen icke likställt med andra, i vilka K. ansett bortfallet v hava haft dylik värkan. Ty i dessa står v i samma stavelse som den vokal, som är föremål för omljudet, ock just denna omständighet har SÖDERBERG (Anm. s. 99) samt även K. s. 10 not 3 frambävt såsom skäl till att (sedermera) bortfallet v skulle haft

¹) Märk, att morkæth- just är namn på en skog.

²) Rörande bortfallet av h se Noreen i GPhil. I, 466.

³) Jfr Mörkaskog m. m. s. 16, 17, 249 hos FALKMAN, *Ortnamnen i Skåne*.

större förmåga att värka omljud än kvarstående v. I *At(t)s-*varur står däremot v i annan stavelse än a, varför detta exempel är mera likställt med sådana, i vilka v kvarstår. Slutligen har det bortfallna v icke kunnat värka omljud här, emedan andra stavelsen av ordet vid v:s bortfall icke torde hava varit svagtonig¹. Under dessa omständigheter måste alltså omljudet i *usur* ha föranletts av ett kvarstående v eller u.

28) Liksom run. *usur* (: *asur*) synes även run. *esusur* (: *sasur*, se Niels. Oldda. Pers. s. 80) vara hithörande. I litteraturen är visserligen ingen omljudd form påträffad, men detta är lika litet fallet med det förra av dessa namn.

29) I detta sammanhang må ock anföras följande exempel på u-omljud av e: *kyndilsmöesso*, *kirkmöesso* VmL. s. 92 not 53, 55, *kindilmöesso* Sv. Dipl. fr. 1401 III, 10; jfr vord. *möesso*.

30) *Gotsabodh* (jfr got. *gatwa*), se Södw. ordb.

31) Önord. run. *sautu* (å två stenar), *sutum* (jfr Hom. lj. s. 44, 145) anser K. s. 19 (liksom Södb. Anm. s. 102, 103) icke betyda *søttu(m)*, utan möjligen *søttu(m)*²). Denna

¹) Här om ytterligare å annat ställe.

²) Rörande den av K. s. 20 framställda alternativa förklaringen, att *au*, *u* i run. rent av skulle betyda *a*, torde jag endast behöva påpeka, att K:s svaga stöd för detta osannolika antagande, den hos Lilj. 2020 upptagna formen *sotu*, i en inskrift som enl. Lilj. lyder: *Olafr kunükr sotu milistaino þisa* (på en sten i Sogndals socken i Norge), endast beror på konjektur, som troligen gjorts i runstensavteckningar av S. M. Adj. N. J. EKDAHL, vilka Lilj. s. XI utom *WORMS Mon. Dan.* anger såsom sin källa (dessa EKDAHLS avteckningar hava icke varit mig tillgängliga). I *Mon. Dan.* s. 466 anges nämligen inskriften så: *olafrkunuklitautmilistainapisa* ock i *Urda* II, 39 (på grund av CHRISTIES undersökning av inskriften år 1827) så: *olafrkunukrsa(utmilistaina)-þisa*. Om de här inom parentes satta typerna meddelas därjämte (i *Urda*), att de äro »yngre og efterhuggede», vilket beror på »at der paa det sted, hvor hiine staae, har været en flis, som er afskallet fra stenen», ock det är enligt CHRISTIE »ikke at paatvivle, at de ældre ægte runer have været indhuggede derpaa» (på denna flisa). Samma upplysning finnes hos NICOLAYSEN, *Norske Fornlevninger* s. 462 (jfr ock MUNCH, *Kortfattet Fremstilling af den ældste nordiske Runeskrift* s. 44). Sing. *sotu* saknar alltså fullständigt stöd i verkligheten, varför på detsamma intet kan byggas. Men även om denna form funnits på stenen, så behöfde den icke bevisa något för K:s ändamål: ett *sotumilistaino* kan upplösas *sotum milistaino* = »jag — konung Olaf — satte» etc., jfr Thorkelsson *Ark.* VIII. 34 ock min framställning där-sammastädes s. 86.

uppfattning skulle kraftigt stödjas av en av K. framdragen sing. suti (Lilj. 1272), vari ju u ej gärna kunde betyda e, samt beträffande sautu (som alltså skulle vara att återge med saitu) av att en skrivning saitu skulle förekomma å en sten (Lilj. 1598). K. har emellertid haft en märkvärdig otur med dessa former (liksom med sotu, se noten): såväl suti som saitu bero på oriktigheter hos Lilj.; suti är nämligen helt enkelt tryckfel hos Lilj. för sati, såsom den av Lilj. angivna källan Bautil nr 1000 har, ock i st. för saitu, som Lilj. 1598 (enligt Worm Mon. Dan.) angiver, har ifrågavarande sten enligt NICOLAYSEN, *Norske Fornlevninger* s. 250 reisti (så läst av ARENDT år 1805). Då dessa former, som stödja betydelsen i, e hos n-runan, visat sig så opålitliga, har jag ansett nödigt att även granska övriga stöd för att n-runan skulle ha kunnat hava detta ljudvärde. Resultatet av denna granskning, som jag meddelat i Ant.-ak. Mån. 1892, har blivit, att intet av dessa exempel innehåller ett n, som bör återges med i, e. Under sådana förhållanden kunna de här ifrågavarande formerna sautu, sutum endast åsyfta *søttu, *søttum, ock utgöra de således ett par gamla viktiga exempel på av kvarstående u i örnord. värvat omljud¹.

¹) Sedan alltså nu de fall avlägsnats, som K. s. 19, 20 påpekat såsom särskilt utmärkande exempel på mångtydighet i våra yngre run-inskrifters vokalbeteckning, torde man icke längre behöva hysa en så stor misstro till dessa inskrifters ordformer, som K. anf. st. lägger i dagen; en misstro som går till fullständig överdrift, då K. s. 20, 21 förklarar, att även om de av mig framdragna runorden skulle tala mot K:s åsikt i u-omljudsfrågan, ock även om man framdeles skulle finna ytterligare runord, som skulle synas tala mot denna K:s åsikt, så skulle ingen vikt därpå kunna läggas. Detta domslut motiverar K. visserligen utom med runinskrifternas förmenta mångtydighet — rörande graden av vilken man ju dock intet säkert vet, så länge dessa inskrifter ännu icke blivit gjorda till föremål för en noggrann ock fullständig undersökning — även med det skälet, att det fsv. litteraturspråket skulle »avgjort vittna» för K:s åsikt. Men att detta senare icke är fallet, torde den här föreliggande avhandlingen visa. För rätten hade det, för att litteraturspråket skulle kunnat tillmätas så stor vittnesgillhet gent emot de anförda runorden, som i förhållande till detsamma äro äldre, icke varit nog, att litteraturspråket »vittnat för» K:s åsikt; det skulle fordrats, att detta alldeles oförtydligt bevisat riktigheten av densamma. Men det har väl icke ens KOCK någonsin velat påstå.

Jag vill nu här på ett ställe sammanföra dem av de ovan anförda exemplen, som innehålla omljud av **ä**, samt ordna dem efter de ljud, som stå emellan det omljudsvärkande **u**, **v** ock den vokal, på vilken omljud värkats:

- 1) **ö** står emellan i laudhuby s. 5.
- 2) **gg** > > > vugge (vögga) s. 7, 8.
- 3) **gm** i Augmund- s. 8.
- 4) **gn** i Mogens s. 8.
- 5) **k** i hurruku s. 9, Bu(ku)sätter s. 9.
- 6) **kn** i thokno s. 9.
- 7) **l** i Ubsola(m) s. 10, Olvir (Ølue) s. 11, Auluarus s. 12, Solve (saulua) s. 12.
- 8) **ll** i ollo s. 14.
- 9) **m** i Omundus s. 5.
- 10) **n** i honom s. 5, Tröno (Tronemosse, Trönäs) s. 16, *ununt s. 17.
- 11) **r** i voro s. 5, h(w)oro s. 5, Hørund (horand) s. 17.
- 12) **t** i gota s. 21.
- 13) **tt** i sautu, sutum s. 21.
- 14) **ts** i usur s. 20, susur s. 21.

Denna ordförteckning visar alltså, att av kvarstående **u**, **v** värkat omljud inträtt framför åtminstone 14 olika konsonanter ock konsonantförbindelser. De konsonanter ock konsonantförbindelser, framför vilka omljud värkat av bortfallet **u**, **v** inträtt, äro icke så många fler; en stor del av dessa äro de samma som i förra fallet. Visserligen finnas exempel på det senare slaget av omljud framför några konsonantförbindelser, framför vilka man icke har exempel på omljud av det förra slaget; men man har också exempel på det förra omljudet framför konsonantförbindelser, framför vilka man icke har exempel på det senare slaget av omljud. Även om man skulle försöka ordna de anförda exemplen på något sätt med hänsyn tagen jämväl till de konsonanter, som föregå den omljudda vokalen, så torde icke häller beträffande ifrågavarande konsonanter ock konsonantförbindelser någon bestämd skillnad mellan exemplen på omljud värkat av kvarstående **u**, **v** ock exemplen på omljud värkat av bortfallet **u**, **v** visa sig.

De exempel, jag kunnat anföra på det förra slaget av omljutt **ä**, äro visserligen endast 23 stycken; men detta är ett

mycket aktningsvärt antal, om man betänker, att de kända exemplen på omljud av ä värkat av bortfallet u, v endast utgöra ett 40-tal. Dessutom är att observera, att min ifrågasvarande förteckning alldeles icke kan göra anspråk på fullständighet, i synnerhet som flere av exemplen endast händelsevis av mig anträffats. För övrigt bör sedan ö nord. nu erkänts ha egt omljud framför kvarstående u, v, till denna förteckning även läggas åtskilliga exempel på omljud framför bevarat u, v, som man hittills, delvis med ganska stor svårighet, sökt förklara såsom analogier från former, vari u, v synkoperats. Av dylik art äro t. ex. run. h(a)ukva, fsv. nokor, fda. nokær (jfr Hom. lj. s. 153 not 1).

På grund av det föregående torde alltså vara påtagligt, att KOCKS här ifrågasvarande förklaring — att i ö nord. det omljud, som värkats av kvarstående u, v, i motsats till det, som värkats av bortfallet u, v, endast skulle inträtt, då vissa konsonanter stått i närheten av det ljud, varpå omljud skulle värkas — är alldeles omöjlig.

* * *

Jag övergår därför till min förklaring av anledningen till att i många fall i ö nord. väntat omljud framför kvarstående u, v icke uppträder.

Den av mig i Hom. lj. använda huvudförklaringsgrunden, nämligen att i starkt bitonad stavelse stående ljud icke skulle värkat omljud, skulle det enligt K. icke ha lyckats mig att göra trolig. I några av K. påpekade ord med omljud skulle nämligen på omljudstiden den stavelse omöjligen kunnat vara svagtonig, vilken innehåller den vokal, som värkat omljudet.

Dessa av K. framhållna ord äro: isl. adj. på -óttir såsom skötlottir, röndóttir, isl. ord på -ung(r) såsom öldungr, hǫrmung, isl. ofund, ofunda, samt fsv. drötning.

Vad orden på -óttir angår, invänder K. först mot min i Hom. lj. givna förklaring, att några former på -utr från isl. icke uppvisats. Dylika måste dock väl även K. förutsätta, ty icke kan K. väl mena, att -ó- skulle värkat u-omljudet här. Vokalen u i -utr ansåg jag i Hom. lj. bero på att avledningsändelsen stundom skulle varit svagtonig (i vilket fall ó framför de ändelser,

som innehålla u, såsom vanligt¹ bör övergå till u). Häremot invänder K., att »ljudutvecklingen -ötter → ütter . . . beror på en allmän utveckling ö → ü med vokalförkortning framför två konsonanter», såsom Kock Ark. IV. 176 ff. skulle ha visat. Anf. st. uppvisas dock icke, att någon dylik övergång skulle varit allmän, endast att ö-nord. ö dialektiskt givit u »framför ett långt konsonantljud». Ock om detta varit allmänt ock även gällt för isl., hur skulle då formen -öttr förklaras, för att icke tala om de många andra isl. ord, som innehålla ó + lång kons.? Långt ifrån att vederlägga min uppfattning, passar således K:s förklaring av u aldeles icke. Vad nu beträffar den olika betoning av avledningsändelsen, som egt rum i ord på -öttr, så behöver man icke ens antaga, att denna tillhört olika dialekter; analogien *gamlom* : *gamall* synes mig tala för att i dat. sg. mask. (samt i andra kasus med vokalistiskt begynnande ändelse) av t. ex. *ronðóttr* andra stavelsen haft svagare betoning (alltså icke stark biton) än i t. ex. nom. sg. mask.

Jag vänder mig så till isl. ord på -ung- såsom *öldungr*, *hormung*. Dessa skulle enligt K. ådagalägga, att i stark bitonad stavelse stående vokal kan värka omljud, emedan bevisat skulle vara, att de i fornspråket kunnat på -ung- erhålla dels fortis, dels semifortis, ock det då skulle vara »aldeles otroligt», att på -ung- därjämte även svag biton skulle ha förekommit. Nu är emellertid icke bevisat, att dessa ord på u-omljudstiden i västnord., varom här är fråga, kunnat hava fortis på -ung-; för fsv. antydes på det ställe, dit K. hänvisar, möjligheten att så varit förhållandet, men att i fsv. samtidigt tre olika betoningsmöjligheter för dessa ord förefunnits, har jag aldrig förutsatt².

Isl. *öfund*, *öfunda* synes förefalla K. såsom det starkaste beviset mot min här ifrågavarande åsikt, emedan enl. dr F. JÓNSSON isl. *öfund* ännu uttalas med stark biton på andra stavelsen³. Att emellertid ordet i fornisl. kunnat sakna denna

¹) Se Noreen Aisl. Gram. § 113.

²) Till här berörda ord räknar K. ock *allungis*, *ölungis*, men detta är icke av samma art; se Noreen Aisl. Gram. § 196.

³) Vad angår att, såsom K. framhåller, även nsv. *avund* fortfarande har denna akcentuering, så talar detta ju icke mot mig, utan tyder i stället på att ordet i fev. hade minst stark biton på andra stavelsen, vilket just enligt min mening förklarar ordets saknad av omljud i svenskan.

starka biton, visar *ovondarmenn* Heilag. I: 395.28, *ofond* Stockh. Hom:bok 51.36, 210.39, *ofonda* anf. arb. 211.2, vari o-ju endast kan ha uppkommit i svagtonig ställning. Ock dessutom bör *ofund*, även då det eljes har stark biton på -und, sakna denna i de många sammansättningar, vari ordet ingår, t. ex. i *ofundarmaör*, *ofundarorö*, *ofundfullr*, *ofundgirni*, *ofundsamr*, *ofundsjúkr* m. fl., så att det med min åsikt icke finnes någon brist på möjligheter till förklarandet av omljudet.

Vad slutligen det stundom uppträdande fsv. *drøtning* fgutu. *drytning* beträffar, så fins det ju dock ett fall, från vilket saknad av den starka bitonen på andra leden kan förklaras, nämligen från proklitisk ställning, såsom före ett namn. Icke håller detta ord bevisar således mot min åsikt, att i starkt bitonad stavelse stående ljud icke kan värka omljud.

K:s försök till bortförklaring av det starka stöd för min åsikt, som ligger i saknaden av omljud i de många adj. på -igr, såsom *lostigr*, *måttigr*, kan jag icke finna annat än alldeles misslyckat. Enligt K. s. 27 not 2 skulle nämligen saknaden av omljud i dessa ord icke bero på avledningsändelsens starka biton, utan »såsom det vill synas» på att -igr innehåller »ett ursprungligen långt i-ljud». Att denna uppfattning är oriktig, framgår med all önskvärd tydlighet av de många fall, vari en ursprungligen lång vokal värkat omljud. Jag vill endast erinra om förhållandet vid ändelsen -ir (→ -ir, got. -eis) hos i-stammarna, -i hos in-stammarna, -i (got. -ei-) i pret. konj. ock -u(-) hos ün-stammarna.

Till de i Hom. lj. s. 146 meddelade typer för exempel på i starkt bitonad stavelse stående i, som icke värkat omljud må särskilt läggas ord på -ingi, såsom *armingi*, *aumingi*, *bandingi*, *brautingi*, *daufingi*, *foringi*, *hlaupingi*, *kunningi*, *ofringi*, *mordingi* etc. Då någon gång omljud hos ord av denna typ förekommer, beror detta tydligen på analogi, såsom *erfingi* (jämte *arfingi*) från *erfa*.

På grund av vad i Hom. lj. ock här anförts (jfr ock nedan s. 28 ff. meddelade ex.) kan jag icke komma ifrån den åsikten, att i starkt bitonad stavelse stående ljud icke värkat omljud¹.

¹) Jag är K. tacksam för påpekandet, att en så framstående forskare som PAUL i P.-B. Beitr. VI. 171 lutar åt samma mening. I Hom. lj. trodde jag ju också denna åsikt rent av vara den allmänna, fastän utan

Jag är nu i tillfälle att uppvisa ytterligare ett fall, i vilket omljud — emot vad man hittills antagit — icke inträtt. Man har redan observerat (jfr Falk Ark. III. 295, Noreen GPhil. I. 454), att ett väntat omljud ofta saknas i ord, som ingå som led i en sammansättning. Därvid har man dock oriktigt trott, att detta endast skulle vara förhållandet med långstaviga ord. Att emellertid omljud även saknas i kortstaviga ord, visa följande (ur Egilssons Lex. poet. hämtade) exempel från vnoord.: hurgrund (mot enkelt hyrr, ja-stam), brunseer (: hryr, ja-stam), rumgáðir, rumleið (: rymr, ja-stam), þrumakur (: þrymr, ja-stam), baðliós (: bæð, va-stam), lagdýr (: loðr, u-stam), sparrhaukr (? : sporr, va-stam¹). Då man till förklaring av saknaden av omljud i de många fallen av denna art icke kan antaga, att de här ifrågakarande sammansättningslederna varit svagtoniga, måste dylika sammansatta ord² alltså visa, att omljud icke inträder i starkt bitonig stavelse³.

icke märkt, luru viktig dess innebörd är, särskilt för förklaringen av de fsv. u-omljudsförhållandena. Det gläder mig att kunna påpeka, att även NOREEN i 2:dra upplagan av sin Aisl. Gram. § 65 anslutit sig till samma åsikt.

¹) Antagandet, att saknad av väntat omljud skulle vara inskränkt till långstaviga sammansättningsleder, utgör även ett av stöden för Kocks omljudsteori (se Ark. IV. 151 ff., P.-B. Beitr., XIV. 63 ff.). Detta stöd har alltså visat sig vara falskt.

Enligt NOREENS ytterligare utförande av denna teori i GPhil. I. 454 skulle ett *l*, som stöder efter kort starktonig stavelse ock framför en starktonig vid sitt bortfall värka omljud; alltså skulle icke blott i kortstaviga ja-stammar, utan även i i-stammar med kort rotstavelse omljud inträda, då dessa stodo såsom första leder av sammansättningar. Men att detta senare är oriktigt, visar den — såsom jag tror — allmänna saknaden av omljud i detta fall. Jfr nämligen t. ex. vnoord. hlutskipte, hlut-takare m. fl. sammansättningar med hlutr, hugdirfö, huglauss, hugró m. fl. (ungefär ett hundratal hos VIGFUSSON angivna) sammansättningar med hugr, munráð m. fl. med munr, samt de många sammansättningsarna med ham-, mar-, sal-, skut-, stað-, svan-, val- m. fl.

²) Jfr ock ex. nedan s. 28 ff.

³) Då omljud förekommer i sammansättningsled såsom i herskip, sötland, loðmaör, vörösetr, så beror det alltså antingen på att denna led haft huvudtonen eller ock på analogi eller på att sammansättningen är en yngre bildning.

Denna omständighet, att omljud endast inträder i huvudbetonad stavelse, kan naturligtvis leda till viktiga upplysningar om huvudtonens plats. Exempelvis i rettynde, domere, dýrere, skynseme.

Detsamma framgår av det saknade omljudet i fem. på *-andi*, t. ex. isl. *biðandi*, *bindandi*, *gróandi*, *hyggjandi*, *kunnandi*, *kveðandi*, i vilka (jfr Noreen GPhil. I. 457) näst sista stavelsen icke gärna kan ha varit svagtonig.

Slutligen vill jag påpeka en hittills icke beaktad omständighet, som i många fall förklarar anledningen till att a uppträder i st. f. väntat *q*. Denna är att såsom bekant *q* framför flere konsonantförbindelser förlängts till *q̄*, vilket sedan, såsom känt är, i de flesta fall sammanföll med *ā*, som vanligen tecknades *a*. Ett dylikt fall är t. ex. isl. subst. *hálfa*, som älst hette nom. *hálfa*, obl. *hólfo*, så *hálfa* : *hólfo*, sedan (såsom i nyisl.) *hálfa* : *hálfu*. På samma sätt bör t. ex. fsv. *langær* älst ha böjts: n. s. m. *langr*, n. s. f. *long*, d. s. m. *longom*, sedan *långær* : *lōng* : *lōngom*, men vid tiden för nedskrivandet av de älsta fsv. handskrifterna (jfr *laangh* från år 1309, Sv. Dipl. II, 572) *långær* : *lāng* : *lāngom*. Eftersom vokallängd i fsv. vanligen icke betecknas, böra dessa former — såsom faktiskt skett — skrivas *langær* : *lang* : *langom*, varigenom de två senare formerna fått precis samma utseende som de skulle ha haft, ifall omljud icke inträtt i dem. Betänker man nu, i huru många fall *a* i fsv. förlängts (framför *ld*, *ng*, *rp*, dialektiskt framför *rt* + vok., *mb*, *nd*, *nk*), så inser man, huru viktig den här påpekade omständigheten är för bedömandet av de fsv. u-omljudsförhållandena.

Jag skall nu, till belysande av frågan om anledningen till saknad av väntat u-omljud samt till ytterligare bestyrkande av mina i det föregående andragna förklaringsgrunder, från vissa isländska ock fornnorska skrifter meddela hithörande fall. Därvid utmärker jag anledningen till saknaden av omljud *a*) med »starkton. u (v)», då det eljes omljud värkande ljudet stått i starktonig stavelse, b) med »saku. huvudton», då den vokal, hos vilken man skulle hava väntat omljud, stått i stavelse utan huvudton, c) med »förläng. *q* → *ā*», då *q* före vissa konsonantförbindelser förlängts till *q̄*, som sedan tecknats *a*.

1) I Stockholms Homilibok saknas väntat u-omljud i följande exempel beroende på: a) starkton. v: *nacqvar* 140.37

kveðsköpom har alltså huvudtonen legat på andra stavelsen. Att detta varit förhållandet i ett sådant exempel som *dómendr*, visas utom av omljudet i andra stavelsen även av saknaden av omljud i den första.

m. fl. st. — b) sakn. huvudton: **margfaldom** 60.34—35, ? **faronauta** 62.16, **dasamopo** 130.36, **óargø** 150.23.

2) I Cod. 1812 IV:o etc. (se Larssons ed. s. VIII) saknas väntat u-omljud endast i följande fall beroende på sakn. huvudton: **solar gango** 8.23, **fardagom** 19.11, **suprlándom** 34.19 (jfr 4 c nedan).

3) I Norska Homilieboken saknas väntat omljud framför bortfallet u, v i följ. ord (se Hom. lj. § 2 c α) beroende på sakn. huvudton: **ácast** plur. 14.17, **hafð** (jfr 4 b nedan) 129.28, **sanghus** 96.12, **ottosangs** 122.2.

4) I Ágrip (se Dahlerups ed.) saknas väntat u-omljud i följ. fall beroende på: a) starkton. u: **callop** 1.22, **hvarfopo** 77.10¹, **Magnus** 6 ggr t. ex. 53.19². — b) sakn. huvudton: **hafpo** 13.9 (saknar såsom jálpvärb vanligen huvudton), **uestrlandum** 18.23, **faporbroper** 62.20 (jfr 7 a nedan). — c) förläng. $\varrho \rightarrow \bar{a}$ kan föreligga i **landom** 57.17 (jfr **rapom** för **røpøm** 93.6). Nyno. **aanda** (: **anda**) Romsdalen, **aandfløga** Valdels (eljes **andfloga**), **aandaeloko** Telemarken (eljes **andaeloka**) torde nämligen visa, att i norska dial. (liksom i svenska ock danska) vokalförlängning framför nd förekommit. Jämföras bör möjligen ock **suprlándom** med **á** i mom. 2 ovan.

5) I Cod. Arna-Magn. 645 IV:o saknas väntat u-omljud i följ. fall (jfr Larssons ed. s. XXXVII) beroende på: a) starkton. u, v: **fagnop** 96.19 (jfr got. -**öpus**, fht. -**öd** med lång ock alltså starkt bitonig vokal), **magnvs** 9.14 (jfr 3 a ovan), **naoqvát** 17 ggr t. ex. 5.14, **naoqerrt** 13.17, **sanondom** 60.14. — b) förläng. $\varrho \rightarrow \bar{a}$: **halfom** 19.8, **hialp** för **hiólþ** ← **hiólþ**³ 47.24, **svartom** 15.12⁴.

1) Att andra stavelsen i dessa ord varit starktonig, antydes av att dess vokal i got. motsvaras av **ó**: jfr got. **salbóþs**, **salbóða**.

Naturligtvis anser jag icke, att i dessa ock andra ovan anförda fall betoningsförhållandena över hela Norden på u-omljudstiden varit de samma.

2) Jfr att **ú** i nyial. här är långt ock alltså starktonigt. Saknaden av omljud kan dock i detta ord naturligtvis bero på invärkan från latinets.

3) **hiólþ** för **hiolþ** har då berott på analogi. Möjligt är emellertid, att andra komponenten av brytningsdiftongen **io** vid framför vissa konsonantförbindelser inträdd förlängning sammanfallit i ljud med **ä**.

4) Här är emellertid **-ar-** uttryckt genom förkortningstecken, som troligen — av brist på utrymme i slutet av en rad — på detta

6) I Elis saga ok Rosamundu (Cod. de la Gard. 4—7), utgiven av KÖLBING, saknas väntat u-omljud i följ. fall beroende på: a) starkton. u: *almosor* 2.3, 3.5, *ambun(a)* 6.5, 25.6 (om stark biton i andra stavelsen här jämför Hom. lj. § 30 a α ock § 61 c), *biorblandoðu* 61.1 (jfr 4 a ovan). — b) sakn. huvudton: *akavom* 5.3, *havom* 62.3 (jfr 4 b ovan), *sparhauki* 112.3. — c) förläng. q → ā: *valkum* 12.4¹, *sialfum* 5 ggr t. ex. 88.7².

7) I Den äldre Gulathings-Lov (tryckt i *Norges Gamle Love* I. 1—110) saknas väntat u-omljud endast i följ. fall beroende på: a) starkton. u (v): *faður* 18 ggr t. ex. 31.6, 64.2 (skr. *pltúr*, jfr gr. *πατήρ*). — b) sakn. huvudton: *hafum* 11 ggr t. ex. 6.5, *hafuðbaug* 74.13, 75.10, *mano* 87.18³, *faður-* som 1:sta led av sammansättning, 68 ggr t. ex. 82.2, 105.3 (jfr även a ovan), *stiupfaður* 4 ggr t. ex. 108.12 (hör troligen under a ovan), *matunaut(ar)* 3 ggr t. ex. 62.25. — c) förläng. q → ā: *halfum* 69.29 (jfr 6 c ovan).

8) I Cod. Arna-Magn. 623 IV:o, fullständigt avtryckt av UNGER i *Heilagra manna sögur* I. 23—27, 256—269, II. 9—14, 211—221, 236—240 samt *Postula sögur* 455—465 (jfr även GÍSLASON, *Um frum-parta* etc. s. L ff.) saknas väntat omljud i följande ord beroende på: a) starkton. u, v: *nackort* I: 267.12, *svaropo* 9 ggr t. ex. II: 9.25, *falmopo* II: 11.31, *samnæpose* II: 12.31, *vaenop* Post. 457.1. — b) sakn. huvudton: *æstrhalfo* I: 256.2—3 (hör väl till c nedan), *þurfamannom* Post. 460.1. — c) förläng. q → ā: *sialf* nom. sg. fem. I: 258.33, *sialfom* II: 213.9, 217.11, *hialp* II: 218.4, *halfom* II: 13.27, *handom* I: 261.27 (jfr 4 c ovan samt *hand*, Tidskr. f. Phil. II. 301, *Gering* Isl. ævent. XIV), *vatnom* I: 267.1, II: 216.18, *qvalom*

ställe mindre nöjaktigt använts för *qr*. Jfr dock 6 c, 8 c ock 9 c nedan samt den dialektiska förlängningen av a efter v i nyno., varom se LARSEN i Univ.- og skole-ann. 1890 s. 22. *ua* → *uā* är att jämföra med *io*, *iu* → *iō*, *iū*.

¹) Här kan förlängningen bero icke blott på det föreg. v — jfr 5 b ovan — utan även på den följande förbindelsen lk: jfr LARSEN anf. arb. s. 14.

²) Se rörande förlängning i nyno. dial. av a framför lf LARSEN anf. st., Aas. gram. § 116 samt Hom. lj. § 61 a.

³) Såsom jälpvärb syntaktiskt mindre betonat; a kan emellertid här bero på yngre analogibildning från sing.

II: 12.39, svar Post 455.12, vakom Post. 459.5 (jfr rörande dessa 4 ex. med föreg. v mom. 5 b ovan).

9) I Alexanders saga (utg. av UNGER, Krist. 1848) saknas väntat u-omljud i följande exempel beroende på: a) starkton. u, v: nackvat (hör kanske till b nedan) 3 ggr t. ex. 9.16, (u)staðug-¹ 8 ggr t. ex. 23.4, markuð 64.26, vanduð 70.15. — b) sakn. huvudton: hundraðum 21.25, 26, fortalu- 3 ggr t. ex. 25.31, vstaðulegr 101.19, hafum (jälpvärb) 144.27, sammansättningar med -halfu (höra kanske till c nedan) 9 ggr t. ex. 157.8. — c) förläng. q → ā: sialvo(m) 21 ggr t. ex. 76.3, 113.27, ? biartv (jfr den från annat håll bekanta förlängningen av a framför rt) 113.29, kvalvm (jfr 8 c ovan) 155.17, sialf nom. sg. fem. ock nom. pl. neutr. 8 ggr t. ex. 85.9, halvum(m) 3 ggr t. ex. 112.2.

Genom förestående exempelsamlingar torde mina förklaringsgrunder till att ofta (värkligen eller skenbart) oomljudd vokal uppträder i stället för väntad omljudd vara hävda över allt tvivel. Ty varför skulle annars alla undantagen från det eljes i berörda handskrifter ymnigt uppträdande u-omljudet² falla in under mina förklaringsregler?

Härtill kommer nu min fjärde förklaringsgrund till saknad av väntat omljud: vissa konsonanters ock konsonantförbindelsers förhindrande av omljud. Efter detta torde de örnord. u-omljudsförhållandena börja förefalla ganska begripliga.

* * *

Rörande den närmare förklaringen av en del speciella fall av saknat u-omljud hänvisar jag till Hom. lj. s. 146 ff. (jämförd med den här föregående framställningen), där dessa visserligen äro behandlade i största korthet, men dock tillräck-

¹) Obs. särskilt den underlåtna synkopen i staðugir 68.1.

²) Mot min uppfattning av ifrågasvarande exempel kan icke den omständigheten andragas, att i åtminstone några av dessa handskrifter omljud anträffas under samma förhållanden som i de av mig påvisade oomljudda exemplen. Ty det är naturligtvis icke att vänta, att någon handskrift ännu skulle orubbade bevara de omljudsförhållanden, som rätt inom ett visst område på omljudets tid. Naturligtvis ha analogi-inväringningar, inflytande från skrivare av annan dialekt etc. på många sätt spelat in.

ligt utförligt för att meningen skall vara klar¹. Här vill jag vidare endast tillägga några ord till besvarande av ett par ytterligare mot min framställning i Hom. lj. gjorda anmärkningar.

Att jag i Hom. lj. särskilt framhävde, att i den legendariska Olafssagan kvarstående v alltid värkat omljud, förklarar K. s. 4 för en »åtminstone överflödig» opposition, emedan KOCK själv i P.-B. Beitr. XIV skulle rättat sin i denna punkt oriktiga framställning i Ark. IV. Jag beklagar, att jag, som först efter utarbetandet av anf. st. i Hom. lj. fick se den tyska redaktionen av KOCKS uppsats, icke observerat denna rättelse. Detta torde vara förklarligt av det otydliga, indirekta sätt, varpå rättelsen givits. Men även efter KOCKS rättelse var mitt framhävande av berörda förhållande icke överflödigt, eftersom icke ens KOCK själv syntes ha observerat, vilken svår stöt nämnda förhållande med v-omljudet i leg. Olafssagan gav KOCKS omljudsteori.

S. 21 noten framhåller K., att »fsv. gamul, usul ej innehålla något 'urgerm. u-omljud' eftersom» etc. Citationstecknen omkring »urgerm. u-omljud» göra, att det kunde förefalla någon, som om K. menade, att jag skulle påstått, att i dessa ord dylikt omljud föreläge. Jag vill därför påpeka, att jag ingenstädes sagt detta (vilket icke håller är K:s mening, då han ju använder ifrågavarande citationstecken för ett annat ändamål, nämligen

¹) K. anmärker s. 4, att WADSTEIN i Hom. lj. ofta »i stället för utförda förklaringar av ord ock former, som synas vara oförenliga med hans uppfattning, inkränt sig till korta antydningar». Såsom exempel härpå anföres emellertid endast s. 149 med noten 1 i min avhandling. Jag kan icke finna annat, än att de å berörda ställe behandlade orden där fullt tillfredsställande uppvisats vara förenliga med min uppfattning. Frågan gäller anf. st., huruvida östnord. va-stammar utan omljud skulle — såsom SÖDERBERG menat — bevisa, att östnord. icke haft omljud värkat av kvarstående v. Anf. st. påvisar jag då, att norskan, vilken både SÖDERBERG ock även KOCK, då detta skrevs, tillerkände av kvarstående v värkat omljud, hade med de östnord. alldeles likartade va-stammar utan omljud. Slutsatsen härav kan jag icke finna vara annat än tillräckligt tydlig ock klar: alltså bevisa ifrågavarande östnord. oomljudda va-stammar icke, att östnord. saknat omljud värkat av kvarstående v. Mera behövde jag anf. st. för mitt syfte icke bevisa, men dessutom har jag även angivit, huru saknaden av omljud i ifrågavarande ord kan förklaras. I denna uppsats har jag nu lemnat ytterligare bidrag till förklaringen av saknat omljud.

för att framhålla, att jag i Hom. lj. tagit ifrågavarande uttryck i en särskilt betydelse).

På grund av att ortnamn i den trakt, varifrån den legendariska Olafssagan otvivelaktigt stammar, ännu i nynorskan uppvisa exempel på omljud värkat av kvarstående u, ansåg jag s. 143 i Hom. lj. den slutsatsen vara klar, att ifrågavarande saga (liksom också *Aslak Bolts jordebog*, som anför dessa ortnamn med oomljudda vokaler) icke visar det ursprungliga förhållandet med omljudet i denna trakt. K. vill däremot s. 22 tyda berörda omständigheter på ett helt annat sätt. Han säger: »I fall man överhuvud är berättigad att härav draga någon slutsats, så måste det tydligen bliva den, att i denna trakt omljud inträdde först efter år 1440» (då Aslak Bolts jordebog skall vara skriven). Jag torde icke behöva framställa några skäl mot denna senare uppfattning. Min slutsats förutsätter endast — ock detta ansåg jag så naturligt, att det i Hom. lj. icke behövde särskilt påpekas — att skrivaren av Aslak Bolts jordebog, i likhet med vad så ofta skett ock sker, omsatt ortnamnen på sin tids vanliga (eller på sitt eget) språk, som här generaliserat de oomljudda formerna.

S. 22 not 1 talar K. om de norsk-isländska skaldedikternas vittnesbörd i u-omljudsfrågan ock anser, att dessa tala »väl snarast för, att i de äldsta skaldernas språk det yngre u-omljudet ännu icke genomförts». Jag förstår icke denna slutsats. Ty då skaldevisorna, såsom K. även nämner, också innehålla ex. på saknad av omljud framför bortfallet u, ock detta av K. förklaras bero på analogi, så hade det väl varit följdriktigt att giva samma förklaring på den förra saknaden av omljud. Värser av sådan art som de av K. anförda bevisa därför intet i u-omljudsfrågan. Tager man emellertid hänsyn till att ett annat slags värser förekommer, nämligen sådana, i vilka en av bortfallet u, v omljudd vokal rimmar med en av kvarstående u, v omljudd, så torde det vara påtagligt, att skaldedikterna snarare bevisa, att K:s s. k. »yngre» omljud var genomfört på deras tid. Jfr t. ex.

ÞORBJÖRN HORNKLOFE'S Glymdrápa: rodd dynskotum kvæddusk (4.8);

EINARR SKÁLAGLAM'S Vellekla: sønn Einriða mönnum (8.2);
fyr til Sogns of gqrva 13.4);

ÚLFR UGGASON'S Húsdrápa: *møgr hafnýra fœgru* (2.6);
 HALLFREÐR VÁNDRÆÐASKALD'S Ólafsdrápa: *Hörðavinnr ór*
Görðum (1.4); *hørð ok austr í Görðum* (2.4); *hørgbrjótr í*
stað mœrgum (3.2).

Underlåtet omljud i skaldedikter torde emellertid i många fall belysas av de av mig i det föregående påvisade förklaringsgrunderna för saknad av väntat omljud. Till denna fråga hoppas jag snart få återkomma å annat ställe.

S. 23, 24 anser K., att man till förklaring av böjningen. *stiarna* : *stiarnu* måste förutsätta analogi efter en böjning *sagha* : *saghu*, *aska* : *asku* etc. Jag tror, att man här kan nöja sig med analogi efter ord med kort rotstavelse såsom *sagha* : *saghu*, vilka även enligt min åsikt i följd av deras över en betydlig del av det östnordiska språkområdet starkt bitonade ändelse icke böra ha fått rotstavelsens vokal omljudd (jfr Hom. lj. s. 147). De fsv. ord med lång rotstavelse, som innehålla *ä*, voro så få, att det gör litet till eller ifrån i detta avseende, om de böjts med omljud i oblika kasus. Jag erinrar mig av detta senare slag endast *aska*, *ganga* ock *maska*. K. anmärker, att om dylika ord en gång i obl. kasus haft omljudd rotvokal, så borde dylik någon gång ha anträffats. Men i *ganga* övergick *ø* till *ā* framför *ng* (jfr i det föreg. s. 28), varför omljudet icke kunnat komma till synes; *maska* är endast funnet 1 gg i den fsv. litteraturen ock kan på samuna sätt som *aska*, i likhet med typen *stiarna* : *stiarno* i st. f. *stiorno*, ha analogiskt efter typen *saghu* fått omljudd vokal i obl. kas. (jfr ock Hom. lj. anf. st.): För övrigt kan saknaden av omljud även bero på invärkan från ordens förekomst i huvudton saknande sammansättningsled; märk att särskilt (-)asko(-) ingår i många sammansättningar.

S. 25 frågar K., huru man kan veta, att ord på *-ul* haft stark biton på denna stavelse. Vad då först angår dem av dessa ord, som hade kort rotstavelse — ock dessa utgöra majoriteten — så är det ju avgjort (till stor del genom KOCKS undersökningar) att dessa åtminstone över en betydlig del av det östnordiska språkområdet haft stark biton på den följ. stavelsen¹; jfr ock *skàkál*, *skàkól* (= isl. *skokull*) hos LINDGREN Sv. landsm. XII. 1, 19. Ock vad orden med lång rotstavelse

¹) Jfr NOREEN i GPhil. § 52, II, 3.

beträffar, så hade även i dem suffixet åtminstone i vissa trakter stark biton, eftersom detta ännu i nsv. dial. är förhållandet; jfr *áksál*, *aksál* (isl. *axull*) ock *átál* (fsv. *atol*) anf. st. ock ÅSTRÖM Dfs. lj. 107 samt *mantul*, *Kock Fsv. lj. s. 224*, vars u tyder på stark biton. Men även om den starka bitonen efter lång rotstavelse å somliga trakter skulle saknats, så kan dock det underlättna omljudet här förklaras. Ett förklaringsätt finnes redan angivet i *Hom. lj. s. 148 not 1*. Ett annat vore, att orden med lång rotstavelse gjort sig av med omljudet genom analogi efter de kortstaviga. I några av dem följer också på rotvokalen ng l. nk, framför vilka enligt det föregående ett a kan representera ett äldre q. De återstående fsv. orden med ä äro endast¹ *axol* (: *axel*) ock *mantol* (: *mantel*). Då av båda dessa ord former med annan suffixvokal förekomma, så kunde saknaden av u-omljud närmast bero på inflytande från dessa former. Orden användas också ofta i sammansättningar, vilket även kan ha bidragit till spridandet av de oomljudda formerna.

Med anledning av ett genomgående missförstånd hos K. ber jag till slut att få särskilt framhålla, att vad som för mig i *Hom. lj.* utgjorde huvudfrågan — ock vad som väl även värkligen utgjorde en huvudfråga — var, huruvida den åsikten vore riktig, att östnord. (ock östnorskan) endast skulle haft u-omljud vid synkoperat u, v, men aldrig vid kvarstående u, v. Det var denna av KOCK ock SÖDERBERG förfäktade åsikt, som jag sökt gendriva ock trott mig hava gendrivit i *Hom. lj.* Vad däremot KOCKS ock SÖDERBERGS teori om två omljudsperioder beträffar, så yttrar jag visserligen mycket starka tvivel rörande densamma, men framhåller dock till slut, att om denna teori vill jag icke här bestämdare uttala mig. (s. 153 not 2²). Det är ledsamt för mig, att K. icke observerat detta förhållande; ty i stället för att hans avhandling nu genomgående kommit att få form av en opposition mot mitt inlägg i u-omljudsfrågan i *Hom. lj.*, hade i detta fall rent av slutsatsen av hans framställning vad beträffar huvudfrågan även till formen blivit,

¹) Jfr Söderberg Anm. s. 61.

²) Trots detta i slutet av min avhandling gjorda uttalande framhåller K. s. 1 särskilt, att jag (även) i denna del ville gendriva åsikten om skilda u-omljudsperioder.

vad den ju dock i alla fall till innebörden är, nämligen ett instämmande i det slutresultat, vartill jag i denna fråga kommit i nämnda arbete.

* * *

Vad beträffar KOCKS periodteori, så har K. i sin här berörda avhandling insett, huru betänkligt den skakas av det nu uppvisade förhållandet, att östnord. har omljud även vid kvarstående u, v¹. KOCK hänvisar därför såsom stöd för densamma till »förhållandet med i-omljudet.» Det stöd detta kan lemna torde dock icke vara mycket värt, då som bekant KOCKS teori för i-omljudet just å sin sida uppgjorts ock vunnit anslutning på grund av det stöd, man förmenade, att u-omljudsförhållandena lemnade densamma². Emellertid hänga i- ock u-omljudsfrågorna onekligen så nära tillsammans, att jag liksom i Hom. lj. även nu vill uppskjuta att bestämdare yttra mig om denna teori, till dess jag fått tillfälle att även göra i-omljudsförhållandena till föremål för en undersökning.

Uppsala i juni 1892.

¹) Även med KOCKS åsikt i berörda arbete blir ju periodteorien alldeles överflödigt.

²) Se t. ex. HEINZEL i Anz. f. deutsch. Altert. XIV. 219 not: »Kock beruft sich auf die klarere geschichte des u-umlautes.»

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIF XIII. 6.

SVERGES SISTA HÄXPROCESS

I DALARNE 1757—1763

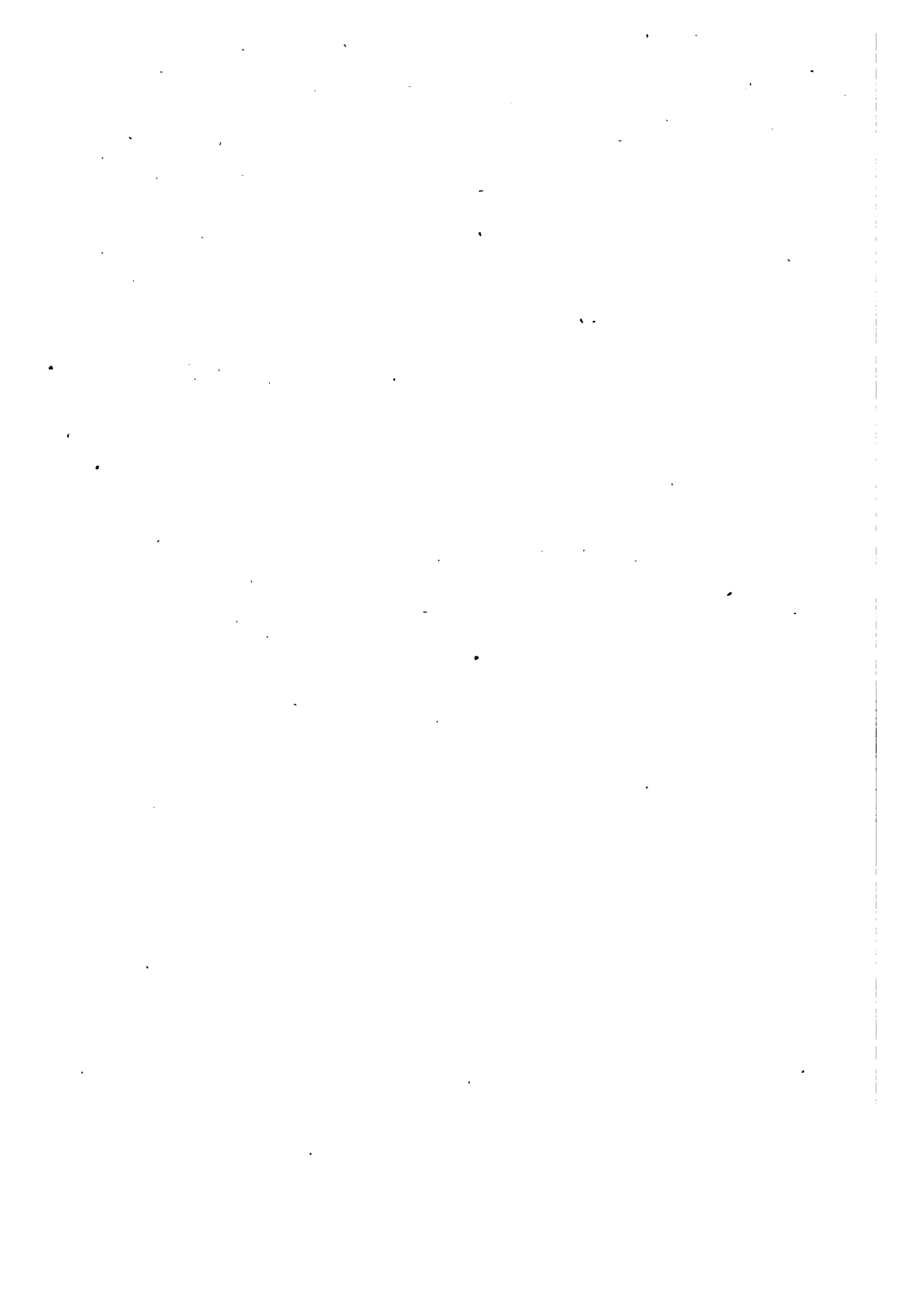
EFTER HANDLINGARNA I MÅLET TECKNAD

AV

ELLEN FRIES

UPPSALA 1898
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTR.-AKTIEBOLAG

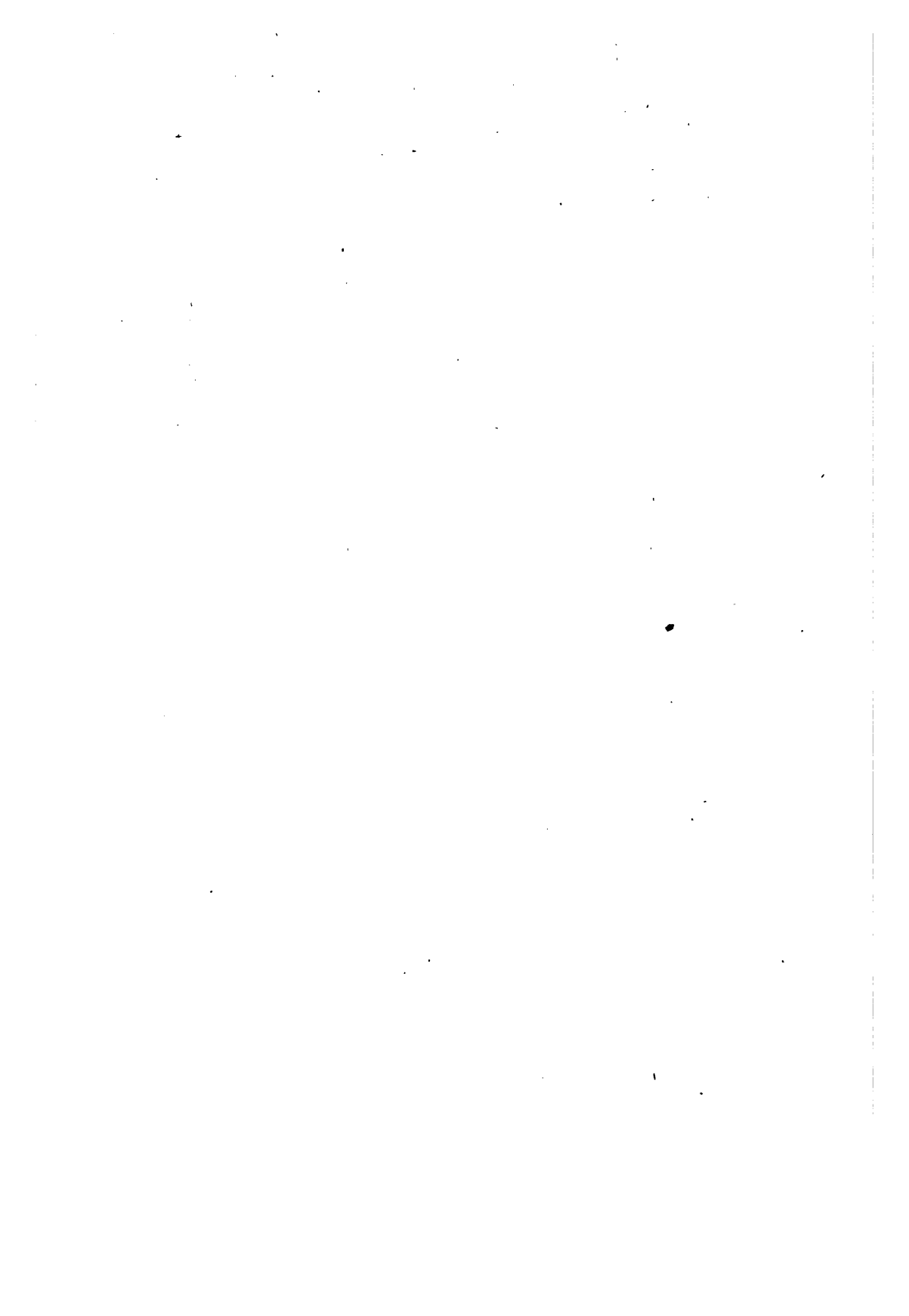
Ett efterspel till de stora häxprocesserna under Karl XI:s regering är den häxprocess, som fördes i Dalarne 1757—1763. Den är märklig dels såsom varande den sista process av detta slag, dels för det egendomliga sätt, varpå den fördes ock som ger en god inblick i den tidens rättegångsväsen, dels slutligen för den kunnskap vi genom densamma erhålla om en mängd vidskepliga föreställningar ock bruk, som ännu vid denna tid allmänt härskade i Dalarne ock varav spår kvarlevat ända till våra dagar.

Alla handlingar i detta mål samlades av greve PONTUS DE LA GARDIE ock hans grevinna, född TAUBE, ock finnas inbundna i tre delar i Riksarkivet, dit de blivit förda från det i Lund förvarade De la Gardieska Arkivet.

Den märkliga processen har ej undgått forskares uppmärksamhet. Redogörelser för rättegången återfinnas i: *De la Gardieska Arkivet*, del. VIII; art. Samuel Troilius i *Biografiskt Lexikon*; E. FRIES, *Märkvärdiga kvinnor*: Katarina Charlotta Taube, ock slutligen i en akad. avhandling av H. MALMQUIST, *Om Hexprocessen i Dalarne*. Lund 1877.

Ingen av dessa uppsatser kan dock sägas uttömma ämnet, inte ens den sistnämnda, som har lemnat åsido många märkliga detaljer.

Allt, som i denna process omtalas av vidskepelse samt av svenskt folklyne ock svensk sed, skall i det följande meddelas, i de flästa fall med anförande av protokollens egna ordalag. Däremot meddelas av processens gång endast så mycket, som för sammanhangets skull är nödigt. Stavsättet är tidskriftens, även i de ordagranna utdragen ur handlingarna. Allt som i dessa handlingar ej tillhör stavsättet i inskränkt bemärkelse, utan kan anses tillhöra tidens eller landskapets språkbruk i övrigt, är oförändrat. I interpunktionen äro några mindre jämkningar gjorda.

Ur den av Svea hovrätt för ytterligare rannsaking i målet förordnade advokatfiskalen RISBERG den 9 febr. 1761 till hovrätten ingivna memorial hämta vi följande redogörelse för trolldomsväsandets första framträdande ock myndigheternas första ingripande mot detsamma:

En sockne-skomakare vid namn Pär Oloffson i Ål hade haft för sed i någre år tillbaka att för sine lärogossar tala om trollpackor, uppräknat dem han därför misstänkte samt yppa sig om sätt ock medel att upptäcka ock framskaffa dem.

Dess utlåtelse ock samtal med dess lärogossar om slike ting hava änteligen gjort det intryck på en gosse vid namn Erik Johansson, att han begivit sig att eftertänka ock, som orden lyda, ofta grubbla däruppå, huru han måtte värkställa, vad han således hört omtalas, till de misstänkta yppande, varöver han omsider en gång fallit i så djupa tankar, att han därmed tillbragt en hel natt ock icke förän efter solens uppgång slumrat något in samt då i dvala eller dröm tyckt sig värkställa, vad han i slikt ämne hade hört. Det han således drömt, har han sedan för skomakaren omtalat såsom värkeligen hänt, ock denne åter talat därom för andra, varigenom en saga kommit att utspridas. Ock sedan den på sådant sätt kommit först i gång, har gossen låtit därvid förbliva ock hållit sig vid det han en gång hade sagt. Det sätt att upptäcka dem, som trulldom öva skulle, sådant som Erik Johansson det lärt, är av honom så beskrivet, att därtill skulle nyttjas såsom värktyg först en kniv, smidd av nio genom våda avbrutna knivs- el. syluddar, icke på en gång, utan tränne på varannan följande torsdag-kvällar; för det andra, ett fyrbladigt väpplingsgräs; ock sist någre hår av en misstänkt kvinnas blygd. Försedd med slike saker skulle den, som konsten öva

kunde, rista en ring omkring sig, varest han hälst ville, i samma ring slå ned en yxa, sätta sig på yxan, ock så mana de misstänkte för sig, då desse icke skulle kunna undgå att inställa sig, ock icke kunna skada honom, som dem manat hade.

Ett av förr omrörde värktyg, nämligen en så besynnerligen smidder kniv, som sagt är, har Erik Johansson sedan upptett, vilken Lång Erik Eriksson på heden erkänt sig hava smitt ock notarien vid domkapitlet i Västerås skall sedermera till sig tagit. Men kvinnohåren ock det fyrbladiga väpplinggräset har han ej gittat visa, utan föregivit, att han hade saknat dem, då han vaknat dagen efter det han skulle hava brukat dem, ehuru han då skulle haft dem i en papperslapp invecklade i en sin byxsäck.

Jämte det en så beskaffad undanflykt, att ej uppvisa tvänne av de föregivne värktyg, tyckes hava bort straxt göra sagan misstänkt, änskönt den eljes varit mera sannolik, så hade ock dess ofog kunnat därav genast finnas, att varken väppling eller annat gräs hade där i orten hunnit ändå uppväxa, då det fyrbladiga väpplinggräset skulle blivit hämtat. Vartill kommer, att vid minsta efterfrågan det kunnat bliva både kunnigt ock bevisligt, att den kvinna, ifrån vilken håren skulle blivit tagne, icke varit ur sitt hus den aftonen, då sådant likväl skulle efter gossens sägen hava skett ute på fältet.

Efter denne gossens dröm ock hans därpå sedan grundade berättelse skulle han värkställt sin konst på sådant sätt, att han försedd med förenämnde värktyg en torsdagsafton klockan älva vid pass gått upp på en backe vid Kils by, Korpbacken kallad, ristat där en ring i jorden, huggit ned en yxa i samma ring ock satt sig ned på yxan, samt sedan en av de misstänkte kvinnor, vilken han tillfälligtvis skulle på vägen träffat, ock då följt honom till backen, skulle på tillsägelse att skaffa fram de flere, tagit fram en mässingpipa, $1\frac{1}{3}$ kvarter lång, ock däri blåst tränne gånger, skulle han först hört ett fasligt gny ock då i luften ock sedan sett de misstänkte komma fram till ringen, vilka utom den, som hade blåst i pipan, pigan Anna Eriksdotter, skulle varit samma pigas moder, enkan Back-Karin Larsdotter, enkan Hoberg-Anna Jönsdotter, hannes dotter Karin Eriksdotter, soldaten Mecks hustru, Kerstin Olofsdotter, hannes moder, enkan Björk-

Anna Mattsdotter, dennes sonehustru, Svens-Brita Andersdotter, hustru Times-Anna Andersdotter, händes syster, enkan Fändriks-Kersten Andersdotter, pigan Gölis-Sara Eriksdotter, händes syster, hustru Skrivar-Brita Eriksdotter, samt enkan Mygg-Anna Nilsson, som alla skulle förefallit honom något grå ock mörka i ansiktet. Där skulle han haft samtal med dem till klockan fyra vid pass om morgonen; varefter de skulle gått bort igän, sedan de förbehållit sig tysthet av honom, vid förlust både av syn- ock talemåta.

När han den aftonen gått upp på backen, skulle han till säkerhet, som orden lyda, tagit med sig Lutheri katekes; ock då han hört det förut omtalade gny ock dån i luften, skulle han hava uppläst ock således missbrukat det eljest tröstefulla Kristi löfte: "På detta hälleberg vill jag bygga min församling, ock hälvetes portar skola icke vara händes övermåttige." — — — — —

Emellertid ock sedan en slik trolldaga hade efter pingsthälgen år 1757 blivit i orten kunnig, så tilldrog sig, att en så kallad general-visitation vart i församlingen anställd i juli månad därpåföljande, varvid församlingens prästmän månde anmäla samma av dem ringa ansedda saga hos då varande stiftets biskop, nu mera ärkebiskopen, högvördige härr doktor Samuel Troillius, efter han då var närvarande. Härr ärkebiskopen månde därpå låta gossen ock angivaren Erik Johansson för sig kallas samt över hans angivelse förhöra honom. Enligt härr ärkebiskopens sedermera till högvälborne härr baronen, presidenten, skattmästaren ock riddaren d. 14 mars 1758 skrivne ock för höglovl. Kongl. hovrätten d. 5 april näst därefter uppläste ämbetsbrev, hade väl härr ärkebiskopen genast funnit på de Erik Johansson gjorde frågor hans svar ock berättelser så litet sammanhängande, att härr ärkebiskopen icke håller hade kunnat anse dem annorlunda än en av honom diktad osanning. Icke dess mindre månde härr ärkebiskopen låta de av honom angivne kvinnor jämväl för sig komma samt föreställa dem så var för sig som sedan alla på en gång att upptäcka, om de voro mindre eller mera skyldige, med försäkran, att det inför Gud skulle bliva mellan dem ock honom; ock när de hade då påstått sig oskyldige, månde härr ärkebiskopen vidare till att pröva deras konte-

nans, som orden lyda, i församlingens prästerskaps närvaro föreställa dem, att de Gud till ära ock till bevis av deras oskuld ville med honom bedja, det, ifall de voro i någon måtto skyldige, Gud ville låta dem bliva så mörke, grå ock stygge i ansiktet, som gossen hade beskrivit dem. Sedan de hade alla instämt i slik bön, så månde härr ärkebiskopen yttermera föreställa dem, om de ej ville, att gossen måtte bliva lagligen tilltalad för det om dem utkomne ryktet. Men när de hade svarat, att det föreföll dem för ömt, om han därigenom bleve olyckelig, ock att de ville hällre låta all talan emot honom falla, allenast han för kyrkoherden i församlingen toge sina ord tillbaka, så månde härr ärkebiskopen av sådant deras svar göra sig det slut, att de hade fruktan ock farhåga för en laglig undersökning. Antydde dem därför slutligen, det han ville angiva saken hos konungens befallningshavande till undersökning vid ett urtima ting.

Anstalt till urtima ting i saken vart så strax därpå begärd hos Kongl. Majestäts befallningshavande i orten, ock till den ändan honom utdrag meddelat ur domkapitlets notarii över härr ärkebiskopens förut anrörde förhör hållne protokoll; dock allenast över det med gossen, som angick angivelsen, men icke över det med kvinnorne, däri de hade då redan så besynnerligen betygat deras oskuld.

Det brev, varigenom Kongl. Maj:ts befallningshavande månde då föranstalta om målets undersökande, har blivit ställt ock avgånget till ordinarie domhavande i orten, härr härads-hövdingen Sernander; men så lærer hava hänt, att härr härads-hövdingen Sernander något därförut erhållit frihet från tjänstgörande, ock att dåvarande vice notarien, härr Pär Emanuel Ekman, blivit förordnad att förrätta, vad i domsagan kunde förefalla, så länge häradshövdingen hölle på till hälsans sköt-sel att dricka något hälsovatten.

Det av Risberg nämnda utdraget ur visitationsprotokollet av d. 11 juli visar, att gossen av ärkebiskopen förhörts i rätta förståendet av första budet i närvaro av matheseos lektorn vid gymnasium i Västerås, magister Axel Hellberg; kyrkoherden i socknen, Anders Ihrstadius; komministern därstädes, Karl Johan Avelin; adjunctus pastoris i Orsa, kandidaten Anders Ihrstadius; vice pastorn, magister Lars Ihrstadius; komministern i Gagnef, Erik Berglöf; jämväl ock vice kronobefallningsman Martin Eng-

man ock kronolänsman Karl Tillberg. Gossen svarade väl ock avgav därefter en berättelse lika med den, som han sedan avgav inför tinget, varom här nedan enligt tingsprotokollet förmäles.

* * *

År 1757, den 17 augusti, hölls urtima häradsting i Åls socken ock Tunsta by. Närvarande: expeditionsbefallningsmannen, välbetrodde Martin Engman, ock kronolänsmannen, välaktad Karl Tillberg, samt följande tingslagets nämnd [etc.].

Uppå konungens befallningshavandes i orten till domhavaden ankomne brev under den 14 juli sistlidne, med anmodan att i anledning av expeditionsbefallningsmannen Martin Engmans angivande vid ett urtima ting rannsaka över skomakardrängen Erik Johansson i Kilen, som vid den förledne sommars här i socknen hållna generalvisitation vidgått samt med betygad ånger bekänt, det han icke allenast sökt ock skaffat sig vidskepeliga medel, utan dem ock värkeligen brukat till att på en skogsbacka bredevid Kils by få se någon i bemälte by ock annorstädes här i församlingen för trulldom honom misstänkte personer, så förekallades bemälte dräng, om 20 års ålder ungefärligen, samt av medelmåttig, men dock stadig växt. Uppå undfängen allvarsam förmaning att redeligen ock frivilligt bekänna, berättade: att när han så väl som dess föräldrar med flere av grannarne förmärkt, det deras kreatur dels hastigt ock på besynnerligt sätt dött, samt understundom, som han tyckt, sålunda med trulldom blivit skadad, att boskapen, enär de om aftnarne kommit till Hobergs-Erik Johanssons enkas, Anna Jonsdotters, gård i Kilen, hava de åter sprungit åt skogen, samt dessutom vissa tider befunnits fläcketals på ryggen [skalliga] ock ganska orklöse, har han därför så väl som de övriga kvinnorne misstänkt henne ock de övriga för att öva trulldom; ock vid det Eriks fader, Matts Jansson, hållit arvscliffe efter dess framledne svärmoder, har ock bem:te Anna Jonsdotter även varit närvarande, såsom morbroders hustru åt drängen, ock därvid hotat och tillsagt Matts Jon varjehanda skada ock olyckor, för det hon förment sig ej fått så mycket arv, som henne lagligen tillkomma bort. Av vilket allt drängen allt mer ock mer blivit styrkt uti sin för henne havda misstanka, att öva trulldom, ock därför ständigt vinnlagt sig därom att ljusligen bliva underrättad, om det så i sanning

vore. Ock enär han förledit år näst för midsommar gått åt Falu bärgslag, att därstädes idka sitt hantverk, har han vid inkomsten under vägen i så kallade Repbodarne träffat en vid namn Björk Hans Ersson, som omtalt varjehanda konster, han kunde göra, i synnerhet att visa ren stil på rent papper, utan minsta skrivning, vilket satt drängen i den tanka, att han av honom skulle bliva underrättad, huru han på behändigt sätt skulle få ock igäkänna alla av honom för trulldom misstänkte kvinnfolk, så mycket mera som han tillföre av andra fått höra, det denne Björk Hans vore namnkänd för ganska klok, ock därför, sedan denne följt drängen uppå anmodan ut på gården, omtalt för honom sin åstundan att få på en gång se alla de av honom misstänkte trollkäringar, på det man måtte kunna akta sig för sådane illasinte människor, varjämte han även omtalt för Björk Hans, det han i anseende till sällsamma förelupne omständigheter vore av den tankan, det så väl hans föräldrars som de övriga grannarnes boskap vore med trulldom skadad; varpå Björk Hans sagt, det han väl visste, huru ock på vad sätt man detsamma kunde åstadkomma, men kunde dock ej yppat för drängen, efter han ej vore försäkrad om hans tystlåtenhet, därest han de misstänkte personer medelst de av Björk Hans förskrevne medel skulle få se, varföre Erik honom därom på det högsta försäkrat, då Björk Hans därefter på Eriks enträgna begäran sig sålunda utlätit: om du får dig en kniv, som är gjord på 3 torsdags aftnar av nio vådeligen avbrutne uddar, ock ett så kallad fyrväpplings gräs, samt några hår av en av de misstänkte personers blygd, så skall du få se alla de av dig misstänkte trollkäringar, på vad ställe du hälst vill, allenast du först ritar en ring om dig, ock sedan inom densamma sätter dig på en av dig därstädes nedhuggen yxa, som orden lydde; samt därhos försäkrat drängen, att ingen, sedan han satt sig inom den ritade ringen, skulle kunna göra honom något ont; varefter de åtskildes, sedan drängen dock förut av Hans blivit om all tystlåtenhet härvid åtvarnad.

Någon tid därefter har Erik gått till Lång Erik Ersson på Heden, efter han av Björk Hans blivit underrättad, att han en sådan kniv kunde förfärdiga, ock sedan han lemnat Lång Erik några vådeligen avbrutne syluddar, anmodat honom

att göra sig en dylik kniv, vilket ock Lång Erik drängen genast lovat, samt några veckor därefter densamma denne tillställt, varvid dock Erik ej omtalt, vad han med kniven ville göra; varefter Erik förledne våras, onsdagen för Kristihimmelsfärdsveckan, förskaffat sig förenämnde fyrväpplingsgräs: Sedermera ock fredagen samma vecka om aftonen, enär drängen, försedd med förenämnde kniv ock gräs, bortgått ifrån sin husbonde, skomakaren Pär Olson i Kilen, har han på heden utanför byen mött pigan Giölis Sara Ersdotter, som han även misstänkt för att öva trulldom, ock därför henne tillsport, om hon ämnade att följa torsdagskäringarne, varpå hon intet svarat, utan ifrån honom bortgått, ock som han tyckt hemåt. Men liten stund därefter har hon åter kommit efter honom, ock drängen ovetandes nappat honom i axelen, då denne sagt, att gemenligen vid brottande med kvinnfolk pläga manfolken vinna, men pigan detta oaktat ryckt drängen på sitt knä, då han i detsamma upptagit med handen, ock av henne på dess blygd utryckt några hårstrån, vilka han genast hos sig stoppat ock i en papperslapp gömt; varpå pigan straxt honom släppt, då drängen därvid förmärkt henne blivit något modfällter, varefter de åtskildes ock drängen hemgått. Tränne eller fyra dagar därefter, då drängen även varit försedd med alla omnämnde verktyg, har han om aftonen gått till sin husbonde, ock under vägen hört ett faseligit gny i luften, ock som då månen varit litet lysande, har han även sett något liksom skymta för densamma. Efter en halv timmas varelse hos sin husbonde har han begivit sig hemåt, ock vid det han kommit mittför så kallade Mattes Mattssons fähus i Kilen, har en kvinna kommit utur fähuset, som han igänkänt ock nu namngav med Mygg Anders Pärs hustru, Anna Nilsson från Gagnef ock Gräf, då han henne tillsport, av vad orsak ock anledning hon ditkommit, ock vad hon i fähuset hade att göra; vartill hon ej det ringaste svar avgav; varföre drängen henne å nyo därom förhållit, samt därjämte frågat, om hon ock ville förgöra boskapen i Kils-byen som de andra; då hon omsider sig utlåt, det hon väl visste, att hon nu skulle råka ut för sådan olägenhet; varefter Erik ej vidare med henne samtalt, utan tillsagt henne att bortgå, vilket hon ock genast efterkommit, ock drängen hemgått.

Någre dagar därefter, om en torsdagsafton eller natten efter Kristihimmelfärdsdag sistledne, har Erik, försedd med förenämnde värktyg, gått ifrån sin faders gård till Korbacken ock därstädes med en stör eller käpp ritat en ring samt straxt därpå åter hemgått, men dock samma afton, sedan han någon stund sig vilat ock ätit aftonmåltid, klockan 11 ungefärligen, å nyo gått åstad till bemålte backa, i hopp att få se alla honom för trulldom misstänkte personer, ock vid han kommit litet stycke från Kils-byen eller på åkren, har han mött pigan Anna Ersdotter i Kilen, av vad orsak ock tillfälle obekant, vilken han funnit ganska svartaktig ock grå i ansiktet, ock därvid bett hånne följa sig, som hon ock utan ringaste motsägelse genast gjort, men [i] intet tal sig med honom inlåtit, förrän de framkommit till backen, varest Erik straxt instigit i den av honom förut ritade ringen, ock sedan han satt sig på en av honom då nedhuggen ock medhavd yxa, har han anmodat pigan, som kvarblivit utanför ringen, att framskaffa de övriga trollpackorne, då hon svarat, det hon det samma ej vore i stånd att efterkomma, varföre Erik utlåtit sig veta, det hon väl kunde sådant göra, varpå efter en liten stunds förlopp Anna framtagit en liten mässingspipa av $1\frac{1}{2}$ kvarters längd, ock sedan hon med densamma blåst tränne resor, har drängen hört ett faseligit gny ock dån i luften, varvid han blivit något rädd, ock därför upptagit doktor Lutheri lilla katekes, som han till sin säkerhet med sig tagit, ock i början därutur uppläst följande ord: "Uppå detta hällebärget, nämliga, att Kristus är levandes Guds son, skall jag bygga min församling, ock hälvetis portar skola icke vara hånne övermäktige"; varefter Erik vid ett stenkast när fått se utom förenämnde piga följande kvinnfolk framkomma till ringen, nämligen: Back Karin Larsdotter, Hobergs Erik Johanssons enka, Anna Jonsdotter, dess dotter Karin Ersdotter, soldaten Mexens hustru, Kerstin Olsdotter, hånnes mor Björk Olof Pärsons hustru, dess sonhustru Svens Brita Andersdotter, alla i Kilen; Times Erik Ers hustru i Moren, Johan Pärns enka, Kerstin Andersdotter i Hälgånäs, Giölis Erik Ersdotter, Sara Ersdotter på heden, Skrivar Anders Anderssons hustru, Brita Ersdotter i Kilen, samt Mygg Anders Pärssons hustru, Anna Nilsdotter från Gagnäf ock Gräf, vilka alla, sedan de kommit

honom närmare ock uppställt sig kring ringen, Erik igänkänt, emedan de uti allt varit sig lika, undantagande att de synts något grå ock förmörkade i ansiktet. Vidare berättade Erik, det han med förenämnde kvinnfolk samtalt på ovannämnde backa, ifrån klockan något efter 11 om aftonen till inemot kl. 4 om morgonen, då de ifrån honom bortgått ock, som han tyckt, hemföljt Back Karin Larsdotter, varefter han ock hemgått ock sig lagt, varvid hans föräldrar ej vaknat. Samtalet, som varit drängen ock kvinnorne emellan, har däruti bestått, att Erik velat påbörda dem, det [de] förgjort boskaps kreaturen i Kils-byen, vartill dock kvinnorne enständigt ock gemensamt skola nekat, med utlåtelse därhos, att det ännu icke skett, utan skulle hädanefter värkställas, varom så väl som deras närvaro på detta ställe de, under hot av förlust på både syn ock talegåva, utav Erik all tystlåtenhet sig förbehållit.

Fråga(n)des Erik, om han förut ock innan hans i ovannämnde måtto fattade beslut kom till någon värkställighet, detsamma för någon uppenbarat? Svarades, att han åtta dagar förut yppat sin åstundan för sin husbonde, vilken honom därifrån ej vidare avrätt, än att han föreställt Erik den fara, som av satan därvid vore att befara. Förehölts Erik, huru han veckan för Kristi himmelfärdsdag kunde ernå något fyrväplingsgräs, så vida marken den tiden ej länge varit bar? Svarades, det sådant gräs då litet varit utspruckit, ock att det som då redan varit uppväxt, varit efter Björk Hans Erssons föreskrift nog kraftigt ock tillräckeligt till hans föresatte ändamål. Uppå tillfrågan, om Erik detta drömt eller diktat? Svarades nej, hålst Erik varit alldeles vaken, enär han gått till oftanämnde backa, samt betygade därhos ganska stor ånger över sitt begångna brott; ock utlät sig ej vidare hava att bekänna.

Rätten sporde gossen, om han kunde säga, i vilken ordning "käringarna till backen framkommit"; varvid han trodde sig minnas, att Back Karin kommit först ock Giölis Sara Ersdotter sist, men för övrigt mindes han ej ordningen. Då rätten sporde, vart redskapen tagit vägen, svarade han, att han vid generalvisitationen lemnat kniven till expeditionsbefallningsmannen Engman, men håren ock gräsen, som han lagt i en papperslapp i en liten byxficka, hade han saknat redan på morgonen. Tillspond, om solen varit uppgången, innan han lemnade backen, svarade han nej. Likaledes

sade han sig Kristi himmelfärdsdag ej hava varit ute mer än till kyrkan, förrän han gick till Korpbacken.

Efter att hans föräldrar erhållit några obetydliga frågor, in kallades

Back Karin Larsdotters dotter, pigan **Anna Ersdotter**, om 22 års ålder samt lång och smal till växten, vilken efter utfången allversam förmaning att giva Gudi äran ock bekänna sanningen, frivilligt berättade:

Det hon natten efter Kristi himmelfärdsdag sistledne, litet stycke hemifrån eller på Kilgärdet, mött drängen Erik Johansson ock uppå hans tillsägelse följt honom, ock i intet tal sig med honom inlåtit, förrän de kommit till Korpbacken, varest drängen, sedan han instigit inom en ritad ring ock på en av honom nedhuggen yxa satt sig, anmodat hänne framskaffa de övriga trollkäringarne, men hon svarat sig ej vara i stånd det att göra. Dock på ytterligare tillsägelse av drängen, har hon allenast en gång blåst igenom nävan, som hon knuten för mun hållit, ock därefter genast utan ringaste dån eller gny blivit varse följande kvinnfolk: dess moder Back Karin Larsdotter, Hobergs Erik Janssons enka, Anna Jönsdotter, dess dotter Karin Ersdotter, soldaten Mexens hustru, Kerstin Olsdotter, hännes mor, Björk Olof Pärsons hustru, dess sonehustru Svens Brita Andersdotter, Giöles Erik Ers dotter, Sara Ersdotter, Skrivar Anders Anderssons hustru ock Mygg Anders Pärns hustru, men Times Erik Ers hustru ock Jan Pärns enka, Kerstin Andersdotter i Hälgnäs, sade Anna sig ej minnas hava sett. Efter någon stunds varelse på backen, ungefär till klockan ett, utan att hon något samtal med drängen fört, angående boskaps förgörande, eller förmärkt det de övriga kvinnfolken, som jämte hänne omkring den om drängen ritade ringen stått ock allenast sett på honom, spekat eller hotat drängen, har Anna allena hemgått ock i sin säng sig lagt.

Frågades, om de andre kvinnfolken kvarblivit efter Anna? Svarades, att hon det ej kunde minnas, men förmente dock, det modren ock de övriga efter hänne kvarblivit; varjämte Anna uppå tills[p]örjan även anmälte, det hon ej eller hade sig bekant, huru desse till backen kommit ock därifrån hemfarit. Frågades, om drängen hänne hemföljt? Svarades nej, utan skall Erik efter hänne kvarblivit. Uppå tillfrågan, om

hon efter drängens berättelse blåst med en mässingspipa, svarades nej. Frågades, om Anna blev varse fanen på backen? Svarades nej. Frågades, om Anna förmärkt, det modren allena hemkommit, eller om de övriga kvinnfolken varit henne följaktige, då Anna utlät sig ej sådant kunna minnas. Frågades, av vad orsak ock anledning hon medföljde Erik till backen? Svarades, att hon på hans anmodan ej annat kunde än följa med. Frågades, om hon medelst blåsningen förmente sig varit orsaken därtill, att de övriga kvinnfolken även kommo till backen? Svarades, det hon ej sådant kunde veta, men trodde dock, det Erik varit första orsaken därtill ock allenast av henne som ett medel sig betjänt.

Uppå vidare föreställning, om Anna kunde trolla ock vem henne sådant i den händelsen lärt, utlät sig Anna, det hon vid dylik synd ej blivit lärd; men dock av modren blivit förledd att henne till fanen eller Blåkulla medfölja ock det för tri ock ett halvt år sedan. Frågades, huru ock på vad sätt Anna då rest? Svarades, att enär fanen en torsdagsafton klockan ungefär 11 för 3 $\frac{1}{2}$ år sedan kommit till hennes mor, som då jämte Anna legat hos modren, tillsagt henne uppstiga ock följa sig, varpå dottren, utan att hon då blivit varse, uppstigit ock jämte modren utgått på gården, varest denne framtagit en käpp ock satt sig på, samt därjämte tillsagt dottren under löften om varjehanda förmåner att följa sig jämte modren baktill på käppen, vilket hon utan minsta gensägelse genast gjort, ock sedan modren ropat hui väder, uppflugit över fägården, ock efter en stunds svävande i luften nedkommit vid en stor röd gård, som hon namngav med Blåkulla, varest hon jämte modren, sedan de ingått genom porten på gården, blivit varse fan, som varit gräselig svart ock stygg till anseende, utkomma utur byggningen, samt därvid tillsagt dem vara välkomna ock följa honom in, samt hålla tillgodo, vad han kunde hava att giva dem, vilket de genast efterkommit, ock vid inkomsten i förstuvan ingått uti en liten kammare på vänstra sidan, varest Anna ej blivit varse någon förut vara, men dock sett mat stått på bordet, som liknade klossor ock ormar; fanen bett henne sätta sig till bordet att äta, vilket hon ej gjort, men modren har dock, uppå fanens befallning, jämte honom satt sig till bordet ock ätit av förenämnde mat, var-

under Anna stått vid dörren ock därå allenast varit åskådare. Efter slutad måltid ock sedan modren tagit avsked av fanen, har Anna jämte modren utgått, då denne åter framtagit käppen, varå de genast satt sig, ock efter ropande av hui väder i luften hemfarit. Vid hemkomsten på gården har Anna ingått ock sig lagt; men därvid ej varseblivit, varest modren, som genast i stugun efterkommit, gömt käppen. Frågades, om Anna vid varelsen i Blåkulla hörde fanen läsa något för maten? Svarades nej. Uppå tillfrågan, om fanen varit Anna ock modren följaktig på hemvägen, svarades nej. Varjämte även Anna angav, det hon dagen därpå blivit av denne resa ganska trött ock orklös.

Anna bekände sig ock $\frac{1}{2}$ år senare varit i Blåkulla, varvid allt tillgick på samma sätt, utom att hon ej såg någon mat, utan i stället hörde spelas ock dansas i andra rum av byggnaden ände, i vilka hon befann sig. Fanen hade då ock bett henne vara modern följaktig ock bett modern lära henne, vad hon kunde. För övrigt nekade flickan att hava varit med om något trolleri av vad slag som helst ock sade sig ej veta, vad egentligen modern kunde.

Frågades, om modren smörjt käpparne, de påridit till Blåkulla? Svarades, det Anna aldrig sådant förmärkt, ej älter att fanen smörjt dem; dock skall Anna känt, det käpparne varit med något bestrukne. Frågades, varföre Anna ej detta omtalt för prästerskapet i socken? Svarades, att fanen alltid tillsagt henne att ej något härom för någon omtala, ock varje gång hon ämnat angiva detta för prästerna, har fanen henne därifrån genom onda tankar avrått ock förhindrat.

Hon fick avträda, ock Tillberg anmodades att förhindra hennes samtal med de andra kvinnorna.

Sedan inkallades **Back Karin Larsdotter**, 44 år, "liten, men dock stadig till växten". Hon nekade enträget till något brott. Då förhördes de av Tillberg inkallade vittnena, en dräng ock ett par pigor, av vilka den förstnämnde på ed intygade, att Karin Larsdotter sagt:

att om gossen skulle stämma ihop oss ett varv till, få se huru det då gingo, samt därpå berättat, det varken hon eller de övriga gummorne varit så länge på Korpbacken, som gossen berättat ock för prästerskapet angivit, utan har han måst släppa dem, när deras husbonde kommit, varpå vittnet tillsport Karin, vilken vore hennes husbonde, då hon svarat,

att det vore fanen själv, som den gången kommit åkandes i vagn med hästar före; men ej har Karin omtalt, ehuru hon därom av vittnet blivit frågad, att hon densamma sett eller varseblivit.

De kvinnliga vittnena, Kerstin, Brita ock Margareta Andersdöttrar, hade hört Karin säga, att hon "förliden natt varit bortförd", att man ej kan slippa detta, "att man kan rida lika väl på folk som få", samt att "Hobergs Anna ej kan så mycket göra som hannes dotter". Vidare hade sistlidne måndag Karin frågat en av dem, "om hon även nu vid tinget skulle vittna på henne". Därpå hade hon svarat, det hon måste gå, dit hon kallas; varpå Karin hånne tillsagt: "Har hin frälsat mig denna gång, så kan han ock väl frälsa dig, ock blir det ej på detta sätt, så blir det dock på ett annat, ock om du denna gång ej skulle fria dig, kan det dock ske vid annat tillfälle, som hannes egentliga ord lydde." Margareta Andersdotter berättade, att för 12 år sedan hade Karin under höbärgningen under tre dagar mjölkat vittnets kor, vilket hon gjort före soluppgången ock förrän dess svärmoder gått till fähuset, varav boskapen blivit så förvirrad, att den alltid hela den sommarn gått förbi vittnets gård ock lagt sig i Karins fägård, samt "skytt ock sprungit för vittnets fägård".

Back Karin nekade ej till dessa beskyllningar, men svarade "med en fräck ock grym min, det hon sådant sagt allenast för att roa sig".

Man försökte flere gånger förmå hånne bekänna, men förväges; hon avfördes då att underkastas tortyr. Följande dag den 18 aug. efterskickades hon,

ock sedan hon vid före kallandet högeligen betackat rätten, för det hon till bekännelse tvungen blivit, så vida hon nu förmente, att med den Högstas tilljälps bliva ifrån fanen, som hon i så många år tjänt, skild samt ernå förlåtelse för denna sin hittills begångne grova synd, som hon nu alldeles redeligen ville omtala, berättade Karin uppå tillfrågan frimodigt ock frivilligt:

Att natten efter Kristi himmelsfärdsdag sistledne har hon om aftonen klockan ungefär älova, sedan hon lagt sig, blivit hastigt utur sin sömn uppväckt, samt därvid hört en röst hånne sålunda tillsäga: "Skynda dig på den stämning du är kallader på", som orden lydde. — — —

Hon sade sig gått till Korpbacken ock där sett några andra kvinnor, vilka jämte hånne tysta "beskådat" gossen. Hon hade ock hört ett gny i luften ock sett fanen med hästar ock vagn komma åkande, men ej talat med honom. Nekade sig ha sett

dottern, men möjligen var hon där, ty det var så mörkt, att hon ej kunde se alla.

Vidare ock utan tillspörjan anförde Karin, att sistledne våras sist på föret, om en torsdagsafton kl. 11, har fanen, svartklädder ock i människoskapnad, till hånne inkommit ock därvid tillsagt hånne, att hon nu skulle ut på sina beställningar, som orden lydde; varföre hon genast uppstigit, ock sedan hon utkommit på gården, har fanen givit hånne en käpp, som hon förmärkt varit smörjder, ock anbefallt hånne att sätta sig därpå, vilket hon ock gjort, samt efter ropande av hwi väder genast därpå uppflugit i luften, samt på en backa emellan Kilbyen ock Gräf i Gagnefs socken, Knusbacken benämnd, nedkommit jämte Svens Brita Andersdotter ock Karin Ersdotter, vilka även farit på käppar. Sedan Karin lagt käppen ifrån sig samt fanen, som därstädes även varit, nedsatt sig, begynte denne att spela på en fiol, ock Karin jämte de tvänne övriga kvinnfolken att dantsa, ock under det desse ibland sig vilat, har fanen stämt fiolen. Sedan de dantsat till kl. 1 ungefärligen, tillsad fanen Karin ock de övriga tvänne att hemfara, som de ock genast gjort, samt på samma sätt som ditresan skett, hemfarit. Dagen därpå har Karin därav funnit sig ganska öm ock sönderkrossader i hela kroppen. Uppå tillfrågan, om hånnes dotter varit Karin följaktig till Knusbacken, svarades nej. Frågades, huru gammal Karin var, när hon först begynte att lära sig tjäna fanen? Svarades fjorton år. Frågades, av vem? Svarades: av en gammal piga, Knuts Anna benämnd, som dock redan med döden avgången är.

Frågades, huru många gånger hon farit till Blåkulla? Svarades: fyra gånger. Uppå tillfrågan, huru ock på vad sätt hon dit farit, berättade Karin följande: att första gången, då hon fyllt sina 14 år, har bemalte Knuts Anna ifrån Leksands socken ock Knutsbacken om en torsdagsafton klockan 11 kommit in till hånne till Västannor i bemalte socken, där hon är födder, då hon legat, ock under tillsäjelse ock löften av varjehanda förmåner ock nöjsamheter anmodat Karin uppstiga ock följa sig, varföre hon genast uppstigit, ock sedan hon utkommit på gården, har Knuts Anna satt sig på en stör eller käpp hon framtagit, samt därvid anmodat Karin sätta sig bakpå den samma, som [hon] ock gjort, varefter Knuts Anna ropat.

med hög röst hwi väder, då de genast uppflugit ock efter en stunds svävande i luften nedkommit vid en stor, röd gård med flere byggningar ock tvänne portar, en stor ock en liten, igenom vilken Karin ock Anna ingått, ock vid inkomsten på gården har fan, klädd i svarta kläder med peruk ock hatt på huvudet, emot dem utkommit, ock sedan han bett dem vara välkomna, tillsagt Knuts Anna sålunda: Du får ej taga med dig denna flickan mera, förrän du lärt henne bättre, ty annars gör hon dig olyckelig, som orden lydde; varpå Anna följt fanen in i den stora byggningen, som stått mitt på gården, men Karin blivit kvarstående på gården, varest hon sett igenom dörren till rummet, där fanen ock Anna ingått, som stått öppen, huru de setat ikring ett bord ock ätit klossor ock ormar, samt därvid även varseblivit, det en piga, som liknade Karin till klädebonaden, burit in maten. Sedan fanen jämte Anna spiset, hava desse åter till Karin utkommit, då fanen av henne begärt blod, att därmed skriva hennes namn på sitt eget bröst, vilket hon dock denne gången vägrat, varföre Karin genast därpå blivit uppryckt i luften, samt allena ock utan käpp hemfarit.

Vidare anförde Karin, att andra gången två eller tri år därefter har åter Knuts Anna en torsdagsafton kl. 11 inkommit till henne i stuvan, där hon låg, varvid dock fanen svartklädder henne varit följaktig; ock sedan Karin så av fanen som Anna blivit tillsagd att uppstiga ock dem följa, samt undfått löfte att i hela sin livstid ej lida någon nöd, utan ernå lycka med allting, dock i synnerhet med boskap, har Karin godvilligt uppgått, ut på gården, varest hon blivit varse, det Anna framtagit tvänne käppar ock dem med handen smörjt, varefter fanen bett dem bägge sätta sig på var sin käpp, samt vid påsättandet ropa hwi väder, hälst de eljest ej kunde komma av rummet, vilket ock Karin så väl som Anna genast gjort, ock därpå uppflugit i luften i norden, ock vid samma gård som förra gången nedflugit, ock sedan Karin jämte Anna ställt ifrån sig käpparne utanför porten ibland andra störrar, som där förut stått, ingått genom den lilla porten, Anna förut ock Karin efter, ock vid inkomsten på gården har fanen blackklädder utkommit, samt därvid tillsagt dem att de vore välkomne, ock därhos bett dem gå in att äta ock dricka, samt

tjäna honom; varefter han begärt blod av Karin, vilket hon ej vägrat, utan godvilligt framräckt vänstra handen, då fan med en knappål stuckit hål på lillfingret ock därpå med blodden, som droppvis utur fingret runnit, skrivit hannes namn på sitt eget bröst, som han blottat för henne vist. Efter det ingingo de med fanen i byggningen samt inkommo i samma rum, som Karin förra gången såg Anna ingå, vilket var litet, ock därinne blev Karin varse följande kvinnfolk, som voro där förut, näml. ett kvinnfolk ifrån Näs i Leksands socken, som Karin ej till namnet känt, utan allenast på dess klädebonad igänkänt, såsom ock ett ifrån Mora socken, klädd i Mora klädedräkt, samt ett härifrån socknen vid namn Båg Marita i Kilen, som dock för några år sedan med döden avgått. Flere kvinnfolk sade Karin sig ej sett i detta rummet, men anmälte därhos, det hon hörde folk varit i de övriga rummen i byggningen, som dansat ock spelat. Efter inkomsten i kammaren har fanen bett dem sätta sig till bordet att äta, ock sedan fanen förut läst för dem fader vår etc. fram ock tillbaka, vilket Karin ock Anna efterläst, men ordet *icke* har fanen uteslutit, där det borde vara, samt tillsatt därest det ej borde stå, hava de satt sig kring bordet ock ätit av den på bordet stående maten, som bestått av fisk, smör ock bröd, vilket dock varit sönderskuret i små stycken ock ikringlagt på vissa tallrikar. Vid ana ändan av bordet har fanen setat ock kringdelt maten, samt givit dem dricka, som varit i bläckskålar. Under det de spisat, har fanen ständigt samtalat med dem, samt bett, att de aldrig skulle upphöra att tjäna honom, ock därhos tillsagt dem föröva alla slags grova synder, ock i synnerhet befallt dem föröra boskap, samt bedriva hordom, så vida det ej vore någon synd, vilket allt Karin jämte Anna ock de övriga honom lovat. I ena hörnet av kammaren har varit en spis, varutur svavel brunnit, samt ljus av svavel, som brinnande stått på bordet. Efter fulländad måltid, av vilken Karin ej funnit sig särdeles mätt, begynte fanen att spela på en fiol, ock kvinnfolken dantsa, vilket dock ej varat längre än en timma ungefärligen, varefter fanen tillsagt dem fara hem, som de ock genast gjort, ock sedan Karin jämte Anna utanför porten, var-est de vid ditkomsten ställt sina käppar, de samma återtagit,

har Karin jämte Anna var ock en för sig hemfarit, ock vid hemkomsten har Karin lagt sin käpp på gården, samt därefter ingått ock sig lagt.

Uppå tillfrågan, huru Karin farit till Blåkulla tredje resan, berättade denne, att 2:ne år därefter, ock sedan hon blivit gift hit till Kilen, har fanen allena svartklädder, natten emot en pingstdag vid samma tima som de förra gångurorna till Karin inkommit, då hon ock legat, efter Knuts Anna då redan med döden avgått, ock sålunda henne tillsagt: Upp nu ock res dit du plägar resa, som orden lydde; därpå Karin uppstigit ock vid utkomsten på gården har fanen givit henne en av honom smörjder käpp, samt därhos bett henne följa sig att skava klockorna, samt sedan släppa det, som hon kunde skava, i den djupaste sjö, hon komme att fara över, ock därvid önska, att hon så långt skulle bliva skild ifrån sin Gud, som detta vore ifrån klockorne, vilket dock Karin vägrat, varföre fanen å nyo tillsagt henne att resa dit hon plägade resa, varvid han sagt, det han skulle inleda henne i någon större synd, men ej omnämnt, vad synd det skulle vara; varefter fanen åter ingått i stuvan ock lagt en i vrån stående kvast till Karins man, som sovande kvarlegat i sängen, på det denna ej skulle sakna hustruns bortovaro. Ock sedan fan utkommit, ock åter igän anmodat Karin sätta sig på käppen, har denne satt sig på den samma, ock sedan ropat: hwi väder, uppflugit i luften, västerut, varvid fanen försvunnit, samt vid framkomsten till Blåkulla har Karin som de förra gångorne nedflugit utanför den lilla porten, ock där ställt sin käpp, varvid hon blivit varse, det flere dylika förut stått, varefter Karin ingått på gården, ock vid det hon inkommit i förstugan, har fanen henne mött, ock tillsagt henne ingå, då hon därpå ingått i samma rum hon förr varit samt därinne, utom de kvinnfolk hon sista gången där träffat, inga andra varseblivit. Sedan Karin [en] liten stund varit i rummet, varunder fanen åter käriligen anmodat henne ock de övriga kvinnfolken att ständigt ock troligen tjäna honom, samt begå alla slags grova synder, har fanen givit dem dricka utur en på bordet stående silverbägare; men mat sade sig Karin denna gången varken sett eller ätit. Efter det har fanen begynt att spela på en fiol, ock Karin jämte de övriga dantsat,

men som tiden nästan varit förliden, hava de allenast dantsat en fjärdedels timma, varefter Karin jämte de övriga kvinnfolken, uppå av fanen erhållit tillstånd, på sina käppar var för sig hemfarit, ock vid inkomsten i sin stuva, sedan hon förut borttagit den av fanen i sängen lagda kvasten, varvid mannen ej vaknat, har Karin i sin säng sig lagt.

Huru ock på vad sätt Karin fjärde resan färdat till Blåkulla, anfördes av hanne följande: Att någon tid sedan hannes avledne man med döden avgädd, har fanen, som då varit brunklädder ock till utseende ung ock vacker, samt vittlätt i ansiktet, en torsdagsafton, sedan hon lagt sig, kl. ällova till hanne inkommit, ock därvid hanne sålunda frågat: Vill du nu på samma ärende som förr, eller vill du bedriva någon grövre synd, på det jag må få så mycket större makt med dig? Varpå Karin svarat, det hon väl ville följa med honom på samma sätt som förr, men ingen större synd bedriva. Varföre fanen tillsport hanne, om hon med fullt allvar ville tjäna honom? Det Karin därvid svarat ock lovat att i all sin tid i hull ock tro tjäna honom, som orden egenteligen lydde; därpå hon uppstigit ock med fanen utgått på gården, varest fanen tillsagt Karin, att i stället för käpp taga sig ett kreatur, ock om hon det ej ville, en människa, vilken hon hälst behagade att rida på, vartill hon dock enständigt nekat, ehuru fanen flere resor, så med lock som hot, sökt att hanne därtill förmå; varföre fanen åter smörjt en käpp ock givit hanne, varpå Karin efter fanens befallning sig satt, samt med hög röst ropat hwi väder, ock därpå åter uppflugit samt framkommit till Blåkulla.

Beskrivningen på hannes besök därstädes är lika med föregående beskrifningar, med den enda skillnad, att då Karin skulle gå ut, hade hon varseblivit,

det tvänne av de andre kvinnfolken kastat några ben, som liknade hästben, uti ett i vråen stående träkar, varpå Karin jämte de övriga, sedan de utom porten tagit sina käppar, hemfarit var ock en till sin gård ock hemvist.

Flere resor sade Karin sig ej varit till Blåkulla, ock uppå tillfrågan, om hon något manfolk därinne någonsin varseblivit, svarades nej. Frågades, om Karin drömt, att hon på sådant sätt följt fanen? Svarades nej, med utlåtelse därhos,

att Karin varje gång hon följt fanen varit aldeles vaken ock vid sitt sunda förnuft.

På tillfrågan, varföre hon ej för prästerskapet biktat dessa synder, svarade hon, att hon flere gånger tänkt därpå, men att "fanen dels närvarande ock dels genom onda tankar hünne därifrån avstyrkt", ock då hon skulle begå nattvarden, hade han sagt hünne: "ehuru du vid nattvarden undfär förbannelsen, skall du dock få nåd av mig." Hon sade sig i går nekat också till följd av de onda tankar, fanen ingivit hünne, så att hon tyckte, det var "illa gjort mot fanen samt aldeles förbryta sin till honom gjorda förbindelse, om hon då skolat bekänna".

Hon nekade bestämt på tillfrågan, "om fanen aldrig haft köttslig beblandelse med hünne", "ehuru fanen väl flere gånger sådant hünne erbjudit". Likaledes nekade hon till att hava skadat djur eller människor, ehuru fanen bett hünne därom, samt att hafva lärt dottern trolldom. Detta senare nekandet föranledde en konfrontering med dottern, varvid hon omsider av denna övertygades om att så skett, men hon nekade enständigt, att fanen tagit blod av dottern eller att hon skävt klockorna.

Dottern vidhöll sanningen av det hon berättat "med utlåtelse därhos, att hon ej kunde neka till det hon berättat, såvida hon i sitt samvete därom vore övertygad, att det vore sant, vilket ock modern för sin del ånyo, uppå tillfrågan, även vidgått".

På eftermiddagen förekallades Hobergs Erik Jansons enka, **Anna Jönsdotter**, "om 50 års ålder ock medelmåttig växt".

Hon nekade först att hava varit på Korpbacken natten efter Kristi himmelfärdsdag, men avgav slutligen en bekännelse härom lik den föregående, utom att fanen kom svartklädd med svart mössa ock att hon där på backen fann utom de av gossen namngivna kvinnorna en annan, Giöles Erik Ers enka, hustru Brita Olsdotter på Heden, att de talat med gossen, som förehållit dem varföre de förgöra boskapen i Kilsbyn, vartill de nekat. De hade ock dansat, men "om fanen haft samma pipa som pigan, visste Anna ej att berätta". Hon sade, att alla rest hem på källpar; endast gossen ock fanen hade stannat kvar på backen. Sade sig aldrig förr haft något med fanen att beställa ock nu ditsänts av gossen. Då man invände, att fanen ej haft makt att taga hünne med till Korpbacken, om hon ej förut tjänt honom, svarade hon, att "gossen varit väl i stånd sådant göra".

Då hon ej vidare ville bekänna, påsattes handklovarne, ock prästerskapet anmodades förmå hünne till bekännelse, liksom hännes företräderska förmåts att bekänna.

Därefter inkom Anna Jönsdotters dotter, **Karin Ersdotter**, "23 år gammal ock av medelmåttig samt stadig växt".

Hon avgav samma berättelse som modern om besöket på Korpbacken. Sade sig av modern "den synden lärt" ock hade

med hanne för 6, 7 år sedan varit första gången hos fanen. Resan dit på en av fanen smord käpp, hans bostad ock besöket där förete intet nytt, utom att de åto "smör, bröd ock fläsk", ej fingo att dricka, sågo eld på spiseln ock ljus liknande talgljus. Hon hade även den sistlidne vintern hemsökts av fanen, då hon ock modern varit ock skurit av klockan i Åls klockstapel, vilket skilddras till de minsta omständigheter lika med föregående dylika färder. Hon säger sig ock vid vårens inbrott varit en gång i Blåkulla ock beskriver detta besök liksom det första. Nekade till något vidare.

Den 19 aug. anmälde Tillberg, att nu vore Hobergs Erik Jans enka, **Anna Jönsdotter**, sinnad att bekänna. Denna berättade då, att hon med sin nu afidna mor vid 25 års ålder besökt fanen, ock avgav därom en berättelse lik de föregående, utom att hon sista gången hos fanen träffat kvinnor hon ej kände, att de ej druckit, ehuru dricka stått i bläckskålar på bordet, utan ätit klossor.

Uppå tillfrågan, om Anna flere resor varit hos fanen, utlät sig Anna, det hon tvänne gånger haft sin dotter Karin med sig till Blåkulla, samt gjort om förloppet därav enahanda med dottren förledne gårdag avgivne berättelse. Vidare anförde Anna, utan tillspörjan, det hon allena för 3 år sedan ungefärl:n, en torsdagsafton, sedan hon av fanen blivit tillsagd att uppstiga ock resa dit hon plägade resa, farit till fanen ock därvid, uppå fanens tillsägelse, ingått uti Matts Jan Janssons i Kilen fähus, som varit oläst, ock därstädes uttagit en vit kviga, samt efter fanens föreskrift, sedan hon av denne blivit smord, satt sig på buken fram ock tillbaka, samt hållit i svantsen, som gått förut ock huvudet efter; varföre ock som fanen förmärkt, det Anna uti allt varit honom lydig, fanen försäkrat hanne att i all sin tid ej lida någon nöd ock dessutan tillsagt Anna stor lycka med boskap.

Flere gånger sade Anna sig ej varit till Blåkulla, men berättade därhos, det hon sistledne våras sist på föret varit till en emellan Kil ock Gräf belägen backa, Knusbacken benämnd, samt därvid haft bemälte sin dotter med sig, ock avgav däröfver enahanda berättelse med dottren, dock med denne tillägning, att fanen under Annas vistande på bemälte backa köttlig beblandelse med hanne plägat; varföre Anna föreställes, det fanen såsom en ande ej kunde sådant göra: då Anna svarade, det fanen denna resan uti en Ålkarls gestalt varit skapad, samt påstod på det högsta, det fanen på före-

nämnde sätt sig med henne väckeligen beblandat. Uppå tillfrågan, om fanen av den blandade säden gjort smörja, svarades nej.

Vidare tillspordes Anna, om hon förmärkt, det Matts Jan Jansons kviga, hon på ridit till Blåkulla, blivit något därav skadad, då Anna gav till svars, det hon allenast varseblivit, det kvigan varit på sidorne ock ryggen något skallug samt på knotorne litet rödsprutig. Frågades Anna, av vad orsak kvigan blivit skallug? Svarade, sig ej sådant veta, men förmente dock därav hänt, att kvigans rygg understundom blivit stött emot topparne av träen hon farit över.

Uppå tillfrågan, om Anna ej varit på några flere ställen, utlät sig Anna, att enär hon ännu var ogift ock hemma hos sin moder, har fanen svartklädder en torsdagsafton till henne, som då låg hos sin moder, inkommit ock därvid tillsagt dem bägge att uppstiga, varföre Anna jämte modren uppstigit ock med fanen utgått på gården, varest denne, sedan han tillsagt dem att fara i kyrkan, upptagit tvänne käppar ock dem smörjt samt åt Anna ock modren lemnat var sin, varpå de sig genast satt ock efter ropande av hwi väder, varvid fanen försvunnit, uppflugit över fägården i nordnen, ock efter en stunds svävande i luften nedkommit vid kyrkan här i socknen, varest de avstigit ock käpparne vid bogårdsmuren ifrån sig ställt, samt därpå ingått i kyrkan genom norra dörren, som stått öppen. Vid inkomsten i kyrkan har Anna jämte modren satt sig i sina bänkar samt därvid varseblivit ganska många kvinnfolk, men ej flere än följande kvinnfolk igänkänt, näml. Lusbo Kerstin ock Tedikos Anna, som dock redan med döden avgångne äro, samt Björk Olof Pärsons enka, Anna Mattsdotter, ock Giölis Erik Ers enka, Brita Olsdotter. Sedan fanen en stund gått på gången ock omtalt alla slags grova synder, han tillsagt dem bedriva, samt käriligen bedit dem fortfara däri att ständigt tjäna honom, vilket allt Anna ock modren med de övrige honom lovat, har denne gått fram i koret näst frammanför disken ock därvid upptagit en stor tennflaska, som han haft vin uti, samt en skäppa med rågbröd. Sedan fanen brutit sönder brödet ock det samma på en tenntallrik lagt, samt utur flaskan slagit vin i en liten tenntumlare, har han givit var ock en en bit bröd samt

bemålte tumlare med vin uti ock därunder var ock en sålunda tillsagt: Äten ock dricken samt tjänen i all eder tid ock tagen detta av mig till en underpant. Varefter alltsammans slöts med fader vår, som fanen läste fram ock tillbaka. Därpå gingo de alla jämte fanen ut, ock Anna jämte modren hemforo på sina käppar [varvid Anna även varseblev, det de övriga kvinnfolken hemflögo på käppar], ock fanen försvann. Frågades Anna, om dörrarne av fanen efter dem blevo tillslutne? Svarades, det hon ej sådant kunde minnas. Frågades Anna, om hon flere gånger varit med fanen i kyrkan? Svarades nej.

Vidare anförde Anna sig ej varit med fanen på några flere ställen eller något mera hava att bekänna, utan anhöll om tillgift ock lindring i straffet, varefter förhölls henne, om hon med trulldom skadat någon människa eller något kreatur, då Anna gav till svars, det hon aldrig skadat någon människa, men dock förledne sommars av fanen blivit förledd att skada Matts Jan Janssons i Kiln boskap. Frågades, på vad sätt? Svarades, att boskapen ej velat hemgå med de andre kreaturen, utan kvarblivit i skogen samt därvid äv:n funnits ganska magre ock fläcketals på ryggen skulluge. Frågades, varmed Anna förenämnde kreatur skadat? Svarade Anna sig ej sådant veta, utan sökte ständigt leda skulden på fanen, samt därhos anmälte, det hon intet utan fanens tilljälp kunde åstadkomma.

Till slut tillspordes Anna, om hon ej större delen av det vad hon berättat drömt ock diktat? Då Anna sig utlät, det hon så mycket mindre kunnat detta drömt eller diktat, så vida hon i sitt samvete vore därom övertygad, att allt vad hon omtalt vore väckeligen skett ock sant, samt att hon alltid med sunt förnuft färdat till de av henne nu angivne ställen. Frågades Anna, av vad orsak hon tjänt fanen? Svarades, att fan därför ständigt tillsagt henne lycka med all ting ock i synnerhet med boskap, som ock Anna vederfarits. Frågades, om Anna under sin tjänstetid hos fanen begått Härrens högyärdiga nattvard? Svarades ja, ock därhos anmälte, det fanen tillsagt henne att allenast för en syn skull samma dyra måltid begå, ock ehuru hon därvid skulle unfå förbannelse, skulle hon dock av fanen ernå nåd.

Protokollet upplästes, ock hon erkände dess riktighet. På eftermiddagen tillkallades Hobergs Erik Janssons dotter. **Karin Ersdotter**. Frågades, om hon vidhöll den bekännelse, hon under gårdagen gjort, vartill hon jakade. Frågades sedan, om hon eller modern haft "köttslig beblandelse" med fanen, vartill hon nekade; likaså till att hava skadat Matts Jansons i Kilen boskap. Då det anfördes, att modern bekänt detta, sade hon, att det ej vore så otroligt, efter modern "så länge tjänt fanen".

Sara Ersdotter inkallades, av medelmåttig växt ock 17 år. Erkände efter en stunds nekande, att hon sistledne Kristi himmelfärdsdag mött gossen Erik på heden vid Kilsbyn, då denne frågat henne, "om hon ämnade följa torsdagskuringarne, vartill hon dock intet svarat, utan gått åter hemåt, ock vid det hon nästan hemkommit, har Sara åter vänt om ock gått efter Erik samt vid anträffandet honom ovetandes fattat i axeln, samt därvid ryckt honom på sitt knä, varvid Erik upptagit kjortelen ock med handen uttryckt några hår av Saras blygd, som dock ej gjort ont, varefter denne hemgått."

Sara nekade att ha varit på Korpbacken, förklarade bestämt, att de som sett henne där talade osanning. De s. k. vittnena förekallades, men Sara ändrade ej mening vid deras ord. Beslöts, det handklovarna skulle påskruvas.

Den 20 aug. anmälte Tillberg, att Sara under natten hade bekänt:

att natten efter Kristi himmelfärdsdag sistledne har fanen svartklädder med peruk samt av däjelig ock ung skapnad klockan ungefär 11 till henne inkommit, som då allena i en stuga ock säng legat, samt därvid tillsagt henne uppstiga ock följa sig, vilket hon genast gjort, ock vid utkomsten på gården, varest modren, som legat i en annan stuga, förut varit, har fanen bett dem bägge sätta sig på en vitfläckig ko, som stod på gården, vilken Sara ej igänkänt eller vetat varifrån hon kommit, ock sedan fanen ikullagt kon, har Sara jämte modren satt sig på kons buk ock därvid vänt rygg emot rygg samt modren hållit i hornen ock dottren i svantsen, ock efter fanens befallning har modren, men ej Sara, ropat hwi väder, då kon genast baklänges uppflugit, samt därvid förmärkt, det fanen varit dem följaktig i luften till Korpbacken, varest de jämte fanen nedflugit, ock denne genast emottagit kon, men Sara ock modren uppgått på backen, varest Sara varseblev Back Karin Larsdotter, dess dotter Anna Ersdotter, Hobergs Erik Janssons enka ock dess dotter Karin Ersdotter; men inga flera kvinnfolk sade Sara sig sett. Uppå

tillfrågan, om hon sett drängen sitta inom en om sig ritad ring, svarades ja, samt därhos anmälte, det hon ej hört Anna Ersdotter blåsa på någon pipa, ej eller varseblev, det Anna någon sådan blåsa, utan sedan fanen uppkommit på backen ock han begynt spela på en av honom upptagen fiol tränne styc-ken vanliga daldantsar, varefter Sara jämte modren ock de övriga kvinnfolken dantsat, har fanen tillsagt dem hemfara, varföre Sara jämte modren genast nedgått av backen, varvid fanen varit dem följaktig ock återlemnadt dem kon, då de på förenämnde sätt hemfarit med fanen i följe, ock vid hemkomsten på gården har Sara jämte modren avstigit ock uti sina förra rum ingått, men fanen kvarblivit på gården med kon. Uppå tillfrågan yttrade sig även Sara, att de övriga kvinnfolken kvarblivit på backen jämte drängen. Vidare tillspor- des Sara, om bemälte moder, Brita Olsdotter, haft Sara med sig till fanen ock huru gammal hon då varit? Då utlät sig Sara, att hon följt sin moder tvänne gånger till Blåkulla, ock enär hon första gången följde sin moder, var hon allenast 14-år gammal.

Sara bekände sedan, att hon med sin moder för tre år sedan, ridande på en ko, varit hos fanen, som var ung ock väl- skapad, ock i hans röda stuga, där hon i sällskap med andra kvinnfolk ätit smör, bröd, ost ock rökt kött. Andra besöket för 1½ år sedan företer inga nya detaljer.

Den 21 aug. var söndag, den 22 fortsattes tinget.

Tillberg anförde, att **Anna Mattsdotter**, Björk Olof Pär- sons hustru, om 72 års ålder, "av liten ock klen växt", ville be- känna sitt brott.

Hon erkände, att hon, som med sin sonhustru, Svens Brita Andersdotter, varit på fåbodarna, med hänne på en ur soldaten Mex fähus uttagen röd ko med vit buk på övligt (se föreg.) sätt farit till Korpbacken, där fanen spelat ock kvinnfolken dansat, vilka kom- mit dit ridande på kor, människor ock käppar. Vid återkomsten var kon fläckig på ryggen ock skallig på sidorna, vilket uppkom- mit därav, att "kons rygg understundom under ridandet blivit stött emot bärgknallar ock toppar ock stora trän". Nekade känna de kreatur ock människor, på vilka käringarna ridit till backen.

Hon bekände vidare, att hon redan vid 9 till 10 års ålder en natt mot påskafton följt sin nu avdöda moder ridande på en ko först till klockstapeln, där de på övligt sätt (se föreg.) bitit av klockorna, kastat bitarna i sjön ock nedkommit vid Blåkulla, där de inkommit på en gård. Fanen kom dem svartklädd till

mötes ock sade: "Varen mycket välkomna ock ingån samt hållen till godo, vad jag kan hava att fagna eder med, som orden lydde." Hade inne hos fanen varken ätit eller dansat, allenast språkat, ock före hemresan hade fanen på övligt sätt tagit blod av Anna.

Anna erkände, att dem följaktige hade varit hennes bror, Björk Daniel, ock syster Sara, vilka sutit mellan henne ock modern på kons buk ock sedan varit med om både klockskavningen ock blodskrivningen. Anna sade sig flere gånger varit vid Blåkulla, men det var länge sedan, ock hon kunde inte mycket minnas därom.

Rätten förhöll Anna, att hon lärt sin dotter, Mexens hustru Kerstin Olsdotter, att öva trolldom. Vilde först ej bekänna här om, utan bad rätten henne göra det. Hon beskrev då en färd först till klockstapeln, lika med föregående, ock så togs vägen till Blåkulla, där de dock endast dansat, under det fanen spelat fiol.

Då inkallades Mexens hustru, Kerstin Olsdotter, som bestämt nekade sig varit på Korpbacken eller i Blåkulla. Modern inkallades ock bad under tårar dottern bekänna. Denna fick då på sig handklovarna ock överlemnades till Tillberg ock Ihrstadius.

Varefter tillspordes åter modren, om hon på sitt samvete kunde säga, det hon haft bemälte sin dotter med sig till fanen samt henne å Korpbacken varseblivit? Vartill Anna svarade ja. Anna förhöllts därpå, om hon ej detta, som vore ganska otroligt, drömt eller eljest sig sådant inbillat, vilket hon ock högeligen bestridde. Vidare tillspordes Anna, om hon någon gång haft sin sonhustru, Svens Brita Andersdotter, med sig till fanen, efter hon berättat, att denna följt henne till Korpbacken? Vartill Anna väl i början nekade, men omsider vidgick, det hon sistledne våras, natten emot påskafton, tagit henne med sig ock därvid brukat en avskedade ock gamla soldaten Mexens tillhörig röd ko, svartvit under buken, ock Anna jämte sonhustrun utur Mexens olästa fähus samma natt tagit. Ock för övrigt gjorde Anna om förloppet häröver enahanda berättelse med föregående om dottren Kerstin Olsdotter.

Urtima tingsrätten lät härpå förekalla Annas sonhustru, bemälte Svens Brita Andersdotter, om 34 års ålder ock av medelmåttig, men dock stadig växt, ock efter undfängen allvarsam förmaning att frivilligt bekänna sitt brott, tillspordes

Brita, om hon natten efter sistledne Kristi himmelfärdsdag varit uppå Korpbacken? Vartill svarades nej, ock därjämte utlät Brita sig vara alldeles oskyldig, samt ej det ringaste av denna saken veta. Frågades, om hon ej sistledne våras, natten emot påskafton, följt sin svärmoder till fanen? Svarades, sig icke sådant kunna finna. Ock ehuru rätten på allt sätt sökte att förmå hänne till sanningens bekännande samt även till den ändan lät svärmodren om sitt brott övertyga, ville dock ej Brita på minsta sätt något vidgå, utan ständigt svarade sig ej sådant i sitt jërta kunna finna.

Urtima tingsrätten lät hänne därpå avtråda samt tillsades Tillberg att allena låta hänne förvara, ock som Brita befanns vara rådder, så anmodades allenast prästerskapet att flitigt hänne besöka ock till en ren ock omständelig bekännelse bereda. Varefter åter tillspordes **Anna**, om hon denna sin om sonhustrun avgivne berättelse diktat eller drömt? Svarades nej. Frågades hänne även, om hon i sitt samvete vore därom övertygad, att allt vad hon berättat vore sant ock ej lögn? Vilket Anna på det högsta påstod, samt därhos anmälte, det [hon] av kärlek till sin dotter ock sonhustru sådant om dem berättat, på det dessa så väl som Anna hädanefter för en sådan grov synd måtte sig till vara taga. Uppå tillfrågan, om Anna flere gångor rest till fanen, utlät sig Anna, det hon nu dragit sig till minnes, att hon även ungefär för 20 år sedan, enär hon bott i Aspeboda på ett bärgmans Anders Gjøransson tillhörigt hemman, Skog benämmt, varpå hännes man Olof Pärson den tiden varit landbonde, på meromrörde sätt rest till Blåkulla på en bemälte Anders Gjørsson tillhörig ko, som varit dels vit ock dels röd, samt därvid tillika haft sin dotter Kerstin med sig. Vidare sade Anna sig ej hava att bekänna eller något mera, som hännes samvete kunde hänne påminna, utan anhölt om lindring i straffet i anseende till dess frivilliga bekännelse.

23 aug. Kerstin Olsdotter inkallades, bekände nu, att hon varit på Korpbacken sagda natt. Hon hade tyckt sig höra en röst, att hon skulle stiga upp, vaknat, sett fanen vid sin säng, som vänligen bett hänne följa med på en smord küpp; hade på backen frågat Erik, varföre hon blivit ditkallad; fanen hade spelat på fiol några vanliga daldanser ock alla dansat. Vid hemkomsten hade hon åter sett fanen, som tagit emot käppen ock frågat

hänne, "huru hon tyckte om skjutsen", då hon därtill svarat, "det hon ej ville mera lita på densamma, som orden lydde".

Kerstin nekade att mer än en gång ha varit vid Blåkulla ock avgav därvid enahanda bekännelse som modern. Erkände sig hava varit vid sitt fulla förstånd, då hon på förenämnda sätt rest till Blåkulla, ock anhöll om lindring i straffet, "såvida hon till denna synd av sin moder förledd blivit. Avträdde."

Efter middagen inkallades Svens Brita Andersdotter, som förklarade sig oskyldig. Vice pastorn Ihrstadius sade sig på allt sätt hava sökt förmå henne att bekänna. Anmodades att taga henne ytterligare om hand.

Härefter förekom Times Erik Ers hustru, Anna Andersdotter, 51 år, "medelmåttig växt". Nekade först. Sade sedan, att hon varit på Korpbacken, men vägrade bestämt säga, huru hon kommit dit. Beslöts slutligen, att handklovarna skulle påsättas henne ock magister Ihrstadius förmana henne.

Den 24 aug. anmältes, att Anna Andersdotter ville bekänna. Fanen hade inkommit till henne kl. 11, en kvast hade blivit lagd i sängen hos hennes man, ock på en käpp hade hon på övligt sätt farit till Korpbacken, där först Anna Ersdotter ock sedan fanen spelat på en pipa; "men om det varit samma pipa" de haft, "visste Anna ej att berätta". Sade sig lärt denna synden av Anna Jönsdotter, Hobergs Erik Jans enka, sistlidne vår. Hade med henne på en ko på övligt sätt besökt klockstapeln, under övlig ed kastat bitarna i Insjön, anlant till Blåkulla, ätit smör, ost ock kött, varunder de samspråkade med fanen, som satt vid bordsändan ock kringlade maten ock som uppmuntrat dem till grova synder. "Uti ena hörnet på rummet har Anna varseblivit ett stort kar, vari färsk dricka stått, vilket av de närvarande manfolken blivit öst uti en på bordet ständigt stående tennskål." Efter måltiden hade fanen spelat på mässingspipa, ock de dansat. Sedan hade fanen på övligt sätt tagit blodet av Anna. Nekade för övrigt till andra trolldomssynder.

På eftermiddagen inkallades jämte Anna Andersdotter enkan Anna Jönsdotter, som nekade att hava lärt den andra den synden, den hon redan kände förut, ock efter åtskilliga underhandlingar erkände Anna Andersdotter, det hon vid 13 år lärt sig trolla av modern. På förfrågan, huru detta tillgått, sade hon, att "modern henne först lärt fader vår, tron ock tio Guds bud fram ock tillbaka, samt sedan samma tid", natten mot en skärtorsdag, "med modern ock fanen på en ko farit till Blåkulla" ock avgav en berättelse lika "med det hon förmiddagen om förenämnda sin med Hobergsenkan gjorda resa berättat."

Annas syster, "Fendrik Kerstin", Kerstin Andersdotter, hade ock varit med, bitit i klockorna ock givit blod åt fanen, men detta var också allt Anna ville bekänna. Nekade sig av fanen erhållit nattvarden eller plågat synd med honom, ehuru han därom

bett henne. Hade i stället gått till nattvarden, då fanen lovat henne nåd för förbannelsen, som hennes tillstånd medförde. Fanen hade ock dels närvarande, dels med onda tankar avrätt henne från att med prästerna tala om sin synd.

25 aug. inkallades **Kerstin Andersdotter**, 48 år, av stadig växt. Bekände sig varit på Korpbacken. Hade ridit dit sittande bakom fanen på en käpp, som hon sedan bränt upp. Sade sig vid 10 års ålder lärt synden av modern ock avgav samma bekännelse som systemen. Sade sig ock sedan flere gånger varit på Blåkulla, en gång med modern ridande på en get. Rätten frågade, om det ej var svårt få rum. Svarades, att det var trångt, men gick för sig. Hade en annan gång farit på en kalv, men ej skadat andra kreatur. De hon ridit på, hade blivit "orkelösa ock kring sidorna ock ryggen skalluga samt å ryggknotorna rödsprutiga". Nekade, att under mannens livstid ha varit i Blåkulla, men väl genast hon blivit enka. Hoppades få lindring för sin fullständiga bekännelse.

Mygg Anders Pärns hustru, **Anna Nilsson**, förekallades, 48 år, "liten, men stadig". Sade sig visst varit på Korpbacken, men visste ingenting. Fördes i Tillbergs ock Ihrstadius' vård.

Den 26 aug. inkallades åter **Anna Nilsson**, som nu ville bekänna, ehuru hennes minne var svagt.

Anna utlät sig på följande sätt: att bem:te natt kl. ungefär 11, sedan hon lagt sig, har fanen, svartklädder ock mörk, till henne inkommit, samt därvid tillsagt henne att genast uppstiga ock följa honom till förenämnde backa, varföre hon genast uppstigit ock med fanen utgått på gården, varest denne visslat en eller annan gång, då en svart hund genast framkommit, vilken fanen smörjt, ock uppå av denne undfångnen befallning har Anna på densamma å buken sig satt samt efter ropande av hwi väder uppflugit ock vid Korpbacken nedkommit, varest hon nedanför backen lemnat hunden ock därpå uppgått på backen, varest hon varseblev **Erik Jansson** sitta uti en om honom ritad stor ring, samt alla kvinnfolken. Sedan Anna till ringen framkommit, har hon förhållit **Erik**, varföre han henne dit skaffat? Då **Erik** svarat sig ej det gjort, utan tillsport henne, om hon skadat hans föräldrars ock de övriga grannarnes i Kilsbyn kreatur? Vartill hon enständigt nekat samt därjämte hotat **Erik** att på varjehanda sätt skada honom för det han henne dit skaffat, ock om han för någon människa skulle omtala, att han henne därstädes varseblivit. Varefter Anna, utan att hon hört, det fanen spelat, hemfarit ock vid hemkomsten på gården har fanen henne

anträffat samt emottagit hunden, varefter hon genast ingått, då fanen ock hunden försvunnit. Frågades, om Anna varseblev Anna Ersdotter blåsa på någon pipa? Svarades, det hon ej sådant kunde minnas. Frågades, av vem hon denna synden lärt? Svarade Anna sig ej eller kunna minnas, så vida hon varit nog ung, enär hon detta blev lärd. Uppå tillfrågan, om hon varit till Blåkulla, svarades ja; men huru ock på vad sätt hon dit kommit, visste Anna ej att berätta, såsom ock huru många gånger hon dit rest. Vidare tillspordes Anna, om hon varit på några andra mötesplatser med fanen? Svarades, det hon sistledne våras sist på föret varit på en emellan Kil ock Gräf belägen backa, Knusbacken så kallad; men huru ock på vad sätt hon dit kommit, visste Anna ej att berätta. Frågades, om fanen någon gång haft köttslig beblandelse med henne? Svarades, det fanen sådan styggelse flere resor med henne plägat, dels i dess säng, dels i hennes kornlada, ock dels hos fanen själv i Blåkulla. Vidare förestältes Anna, varföre hon ej omständeligen kunde sitt brott bekänna? Då Anna gav till svars, det hon gärna det ville, allenast hon kunde minnas. Frågades henne därför, om hon detta drömt eller eljest diktat, såvida hon ej kunde omständeligen förloppet av sin synd angiva? Svarades nej.

Hon skulle ytterligare förmanas av Ihrstadius ock avträdde.

Den 27 aug. inkallades några av de förenämnda, utan att vidare beaktelser avgåvos. Den 28 var söndag. Den 29 inkallades hustrun Svens Brita Andersdotter. Hon uppgav sig nu vara sinnad att bekänna ock avgav en berättelse lika med den, som svärmodren avgivit. Hotade på Korpbacken Erik för att han henne ditskaffat. Avträdde.

Den 30 aug. infann sig Ihrstadius ock berättade, att Anna Andersdotter ock hennes syster Kerstin inför honom återtagit sina beaktelser. Dessa upplästes för dem. De vidgingo dem ånyo, "med förmålan därhos, att de ej något därtill hade att tillägga eller fråntaga, utan utlovade att därvid förbliva, såvida de i sitt [sinne] därom voro övertygade, att de voro skyldige. Frågades, av vad orsak det komme, att de sin beaktelse för Ihrstadius återkallat. Svarades, det fanen genom onda tankar dem därtill styrkt. Avträdde".

Länsmannen Tillberg anmälte, att Svens Brita Andersdotter även återkallat sin berättelse. Hon förblev nu vid att hon

på sig ljugit. Svärmodern inkallades, stod vid sin bekännelse ock besvor sonhustrun att ej neka.

Den 3 sept. anmälte Ihrstadius, att Hobergs Erik Jansons dotter, Karin Ersdotter, återtagit sin bekännelse. Hon efterskickades, sade att hon inför prästen återkallat bekännelsen av orsak, "att enär magister Ihrstadius varit inne hos Svens Brita Andersdotter ock velat hänne till en ock samma bekännelse bereda, har Brita dock ständigt nekat ock därvid sagt, det hon vore alldeles oskyldig, vilket Karin allt åhört, då därvid den tankan hos hänne upprunnit, att hon skulle lida straff ock Brita däremot ej, ehuru denna vore lika med Karin delaktig i denna synden". Hännens bekännelse upplästes nu ånyo, då hon vidgick den.

Däremot vägrade den nu inkallade Mygg Anders Pärs hustru, Anna Nilsson, ej blott att avgiva ytterligare bekännelse, utan ock att vidgå vad hon redan bekänt. Hon bestred sin förra bekännelse.

Den 4 sept. var söndag.

Den 5 sept. infördes inför rätta Björk Hans Erson, som sade sig känna gossen Erik Johansson, men enständigt nekade sig hava lärt honom någon trolldom. Han hade endast omtalt för honom, "huru han utan minsta skrivning skulle kunna visa en stil på rent papper, vilket Hans åter fått veta av en gesäll [från] Gryxbo pappersbruk, som dock redan från orten avrest". Vidare ville han ej bekänna ock fick slutligen avträda.

Varefter förekallades Björk Daniel Mattsson från Sätra, om 91 års ålder ock liten samt klen växt, ock sedan han blivit förmant att redeligen bekänna sitt brott, blev han därom underrättad, det hans syster Björk Olof Pärssons hustru, Anna Mattsdotter, anmält, det han jämte hänne ock systren Sara följt deras avledna moder till Blåkulla på en röd ko, som modren uti ett av grannarnes fähus uttagit, ock tillspordes fördenskull, om han på sätt som systren berättat följt modren till Blåkulla? Då Daniel sig utlät, det han aldrig varken med modren eller någon annan följt till Blåkulla, så mycket mera som modren ej sådant kunnat, utan skall hans bägge systrar denne trollkonsten lärt av en vid namn Grop-Marita i Mårtanberg, som dock redan med döden avgått. Frågades, huru Daniel därom blivit underrättad, att hans syster Anna lärt av bemälte Grop-Marita? Svarades, det han ej sådant kunde minnas, men förmente dock, det systren under den tid hon Marita skiötlat, sådant lärt, hälst sistnämnde varit över allt namnkänd för att öva trulldom. Frågades Daniel, om han

blivit varse, det Anna med trulldom någon skadat? Svareades, det han väl ej sådant sett, men vore dock alldeles där-om övertygad, att hon en sådan grov synd kunde göra, hälst enär han för många år sedan till henne inkommit, har hon hållit på att kärna, ock sedan hon allenast tränne resor ned-ränt staven i kärnan, har hon genast fått smör. Frågades Daniel, om han kunde trolla, efter han i hela socknen vore namukänd för ganska klok samt därför undfått namn av kloka gubben? Vartill Daniel gav till svars, det han ej mera än någon annan utom naturliga ock vanliga medel kunde ut-rätta, ock för det han skall botat flere för svåra sjukdomar, har han av grannar ock andre undfått namn av kloka gubben.

Prästerschaften med flere av rättens ledamöter anmälte därpå, det denne Björk Daniel i flere åren skall haft tillopp av folk, som hos honom sökt råd ock bot för varjehanda skador ock sjukdomar, samt dessutom skall Daniel, enär någre, för vilka dels hästar ock andra kreatur bortkommit, till honom inkommit, ock sådant för Daniel omtalt, genast emot skälig vedergäldning dem sådant på besynnerligt sätt återskaffat.

Rätten förhöll Daniel därpå, av vem han sådan konst lärt? Då han gav till svars, det han ej av någon lärt, hälst han dylikt ej kunde göra, eller annat besynnerligt, utan vanliga medel ock värktyg; anmälande därhos, att enär han för flere år sedan legat i en ganska häftig sjukdom, har en röst nattetiden till honom sålunda ropat: 'du skall jälpa många till livs, men innan det för dig lider till slut, skall du därför mycket lida', som orden lydde. Vidare sade sig Björk Daniel ej hava att berätta, ej eller kunde rätten vidare besked av Daniel ernå, varföre detta för honom upplästes, som till alla delar vidkändes. Avträdde.

Anna Mattsdotter inkallades. Vidhöll, att hon lärt trolldom av modern ock att brodern ej vore oskyldig. Frågades, om hon ej härom "genom något bindande skäl skulle kunna övertyga brodern". Ansåg det omöjligt. Avträdde.

Den 6 sept. förekom länsmanen Tillberg ock anmälte, det han efter rättens honom givne befallning införskaffat Skrivar-Anders Pärsson i Kilen ock avskedade soldaten Anders Danielsson Mex, vilka därför, jämte Anna Mattsdotter, förekallades ock såsom

jävaktige utan ed var för sig avhördes; ock berättade uppå tillfrågan Anders Pärsson, det all hans boskap ej på lång tid varit synnerligen friske, utan på besynnerligt sätt sjuke, ock skall han flere resor, ock isynnerhet förledne år ock sommar, blivit varse, det en av hans kvigor, som är röd till färgen, synts tämmeligen skallog på ryggen ock sidorne samt på knortorne något rödsprutig; skolandes samma kviga ej ännu vara synnerlig frisk. Varefter Anders Pärsson anhölt att få följande andraga, nämligen: För 12 år sedan har Anders Pärssons hustru en gång, enär hon gått uti stallet, blivit varse ett ansöls snott, ock med fäm dylika knutar knytt band ligande i stallet emellan dörren ock tröskelen, vilket hon, sedan mannen det sett, uppvist för Björk Olof Pärssons hustru, Anna Mattsdotter, samt därvid denna frågat, om hon igänkände bandet? Då Björk Olofs hustru svarat ja samt därvid frågat henne, huru ock på vad sätt hennes band i dess stall kommit? Varpå Anders Pärss hustru intet svarat; men genast därefter har Anders mistat tränne hästar allt å rad. Något därefter, enär Anders varit ute på åkren ock kört, har bemälte Björk Olofs hustru till honom kommit samt därvid sålunda honom tillsagt: 'det går gräselig fort för dig att köra', vartill Anders svarat: 'det går väl an', som orden lydde, varpå hon genast ifrån honom bortgått, ock enär Anders samma afton lett sin häst i stallet, har han blivit så svag ock på ett ganska besynnerligt sätt sjuk, så att tredje dagen därpå har Anders funnit honom död i stallet.

Vidare anförde Anders, att för 9 år sedan, enär han släppt en sin svarta häst uti så kallade Busmers täkt, har han alltid ock varje gång Anders densamma därifrån upptagit, förmärkt, det hästen överallt varit tämmelig våt ock fläcketals på ryggen ock sidorne skallog.

Uppå tillfrågan utlät Anders sig ej vidare hava härom att berätta. Upläst ock vidkänt. Avträdde.

Varefter soldaten Mexen före kallades ock uppå tillfrågan berättade, det han nu i flere åren förmärkt, det en av hans kor, som är röd-svart-vit under buken, understundom varit tämmelig orklös samt fläcketals på ryggen ock sidorne håren avgådde. Frågades, om han visste, varav kon sådan blivit?

Svarades nej, men förmente dock, det onda ock illasinte människor hånne förgjort. Uppläst ock vidkänt. Avträdde.

Björk Olof Pärss hustru, **Anna Mattsdotter**, tillsporades därpå, om hon medelst det hon lagt ett på besynnerligt sätt knytt band uti Skriver Anders Pärssons stall, varit därtill orsaken, att han mistat tränne hästar därefter? Vartill Anna gav till svars, det hon väl, som Skriver-Anders Pärsson berättat, av dess hustru undfått ett på sådant sätt knytt ock hånne tillhörigt band, men dock har hon ej avvetat, huru ock på vad sätt hånnes band i deras stall inkommit, eller på ringaste sätt till den Anders Pärsson genom förenämnde hästars mistande tillfogade olycka bidragit.

Vidare ock uppå tillfrågan tillstod Anna, det hon på sätt, som Skriver Anders berättat, till honom på åkren utkommit ock med honom därstädes samtalt angående hans körande med hästen, men Anna ville dock ej vidgå, det hon medelst trulldom hans häst till livet skadat.

Rätten tillsporde hånne vidare, om hon ridit på någon Skriver Anders Pärsson tillhörig svart häst till Blåkulla eller annorstädes i följe med fanen, efter densamma även befunnits fläcketals på ryggen ock sidorne skallog. Vilket Anna högeligen bestridde.

Till slut anförde Anna, det hon på Skriver Anders Pärssons röda kviga ock gamla soldaten Mexens röda ock vita ko ridit till Blåkulla, ock varit orsaken därtill, att de blivit på ryggen ock sidorne skulluge samt orklöse, ock anmälte därhos, det hon ej på något mera förenämnde personer tillhörigt kreatur färdat, ej eller ridit på flere än de av hånne nu angivne ock vidgådde kreatur. Uppläst ock vidkänt.

På eftermiddagen framkallades Mexens hustru, **Kerstin Olsdotter**. Hon hade nekat sanningen av sin bekännelse inför Ihrstadius, vidgick den ånyo till en del; visste tydligen ej, vad hon skulle bekänna. Såsom vittnen inkallades hånnes svärfar, kyrkovaktaren Olof Pärson i Kilen. Denne hade hört hånne i fleres närvaro i söndags yttra, det hon varit vid Blåkulla. Hade dock ej förut märkt, att hon övade trulldom, men bekände, att hon "ständighaft haft en besynnerlig lycka med boskap, ock enär Olofson, Pär Olofson, utsläppt sin ko, har Kerstin uti Olof Pärssons närvaro strukit densamma med handen över ryggen, varefter denna förmärkt, det kon blivit ganska svag samt ej med den andra bo-

skapen hemgått, utan antingen kvarblivit i skogen eller ingått uti sonhustruns fägård ock rytit, men sedan Pär Olofson Kerstin därför bannat, har kon genast blivit brav". Andra vittnen instämde. Kerstin erkände. Avträdde.

Daniel Pärson i Ålbyn inkallades att vittna på sitt syskonbarn, Fänrik Kerstin Andersdotter. Han berättade, att hans far för många år tillbaka mist en röd ko, vilken förut varit ganska sjuk, "på ryggen ock sidorna skallog"; att en vit kalv ock flere getter för ungefär 12 år sedan även befunnits illa medfarna ock sedan dött, samt slutligen att han hört av andra, det sagda kvinna övade trolldom. Kerstin Andersdotter tillfrågades, om hon fördärvat andra kreatur än dessa. Nekade till att de kunde dött av färden, om de ock farit illa därav. Hon vidhöll till alla delar sin förra bekännelse ock afträdde.

Giölis Erik Ers enka, Brita Olsdotter, "om 54 års ålder ock av medelmåttig växt", förekallades. Nekade att någonsin ha varit på Korpbacken. Dottern Sara, som bekänt den 20 aug., inkallades, vidgick först sin bekännelse; sade sedan, att hon ljugit på sig. Rätten kunde ej "få besked av dessa kvinnfolk".

Den 7 sept. inkallades vittnen mot dem. Erik Giörsson ock hans dotter sade, att hela Hedebyn misstänkte Giölis Brita för trolldom, emedan det alltid hänt, varmed hon dem hotat. Den förre hade förlorat på 7 års tid 4 hästar, vilka förut varit ovanligt sjuka. Även 6 kor hade för honom dött inom kort.

Margta Mattsdotter vittnade, att varje gång hennes afl:ne moder, Margita Ersdotter, kommit att ordkastas med Brita Olsdotter, har denne alltid hotat henne jämte Margita att skada dem, samt därvid yttrat sig i följande ord: 'kan jag ej göra dig ock din dotter något i stuvun, skall jag väl göra eder det som värre är i fähuset', som orden lydde; vilket ock dem hänt, därmedelst de på en kort tid mistat en svartfläckig ko ock 2:ne st. kvigor, vilka förut av Margita blivit funne fläcketals på ryggen ock sidorne håren avgådde. Vidare anförde Margta, det hela byen i anseende till sällsamma förelupna omständigheter misstänkt henne för att öva trulldom. Avträdde.

Pär Jansson uppå aflagd ed: att Brita varje sommar hon slagit inpå grannarnes ock de nästgräntsandes tegskiften, alltid hotat att på varjehanda sätt skada dem, enär de henne därför varnat ock tillsagt. Vidare anmälte vittnet, det han av flere fått höra, det Brita kunde trolla ock en sådan grov synd övade. Uppå tillfrågan, om vittnet förmärkt, det Brita en sådan synd brukat ock därvid någon skadat, svarades nej. Varjämte även vittnet anhölt att få omtala,

det Brita Olsdotter ibland hotat att skada honom samt isynnerhet för grannarne sagt, att hon skulle göra honom skada. Ock som han i 3:ne år ock ännu är plågad av en svår ock obotelig sjukdom, så förmente han, det Brita honom densamma genom sitt bekanta trolleri tillskyndat. Avträdde.

Ett annat vittne anförde om Brita, det hon sagt, att hon, allenast hon komme hem, skulle "väl betala" för angivelserna mot henne.

Varefter fjärdingsmannen Anders Danielsson förekom ock anhöلت att få följande andraga: Att för 2^{1/2} år sedan, när han kommit i någon träta med Brita angående någon jord, har denne tillsagt Anders att honom skada, varföre denne sagt: 'Gack bort ifrån mig, trollkåring!' som orden lydde. Sedermera ock 8 dagar därefter har Brita träffat Anders i kyrkoporten samt därvid tillsagt Anders, att hon ej tålde på sitt samvete, vad Anders hånne för 8 dagar sedan på gårdet tillvitte, då Anders hånne anmodat att låta honom befredas på kyrkovägen, samt därpå ingått uti kyrkan, ock vid det han inkommit inom kyrkedörren, har Brita tillsagt honom, att han inom en liten tid skulle väl för sådant bliva lönt. Uppå tillfrågan, om Anders sedermera någon skada av Brita blivit tillfogad, utlät sig Anders, det han 8 dagar därefter, när han varit i kvarnen ock malet, har han av en ovanlig händelse kommit att söndermala sin högra hand, vartill han förment Brita varit orsaken. Avträdde.

Vittnesmålen upplästes ock vidkändes. Varefter tillsporades Brita Olsdotter, om [hon] förenämnde vittnen, på sätt de berättat, hotat? Då Brita sig utlät, det hon väl på sådant sätt dem tillsagt, men förklarade därhos, att hon därmed alltid önskat dem Guds välsignelse, ehuru de på ett så ont sätt detsamma nu uttytt. Ock ehuru rätten på allt sätt sökte att förmå hånne till sanningens bekännande, ville Brita dock ej det ringaste vidgå, utan förblev ständigt därvid, att hon vore oskyldig. Alltså lät rätten tils eftermiddagen hånne avträda, samt anmodades åter vice pastoren Jhrstadius att hånne till bekännelse genom tjänliga föreställningar bereda.

Sedan inkallades Giölis Erik Ers dotter, hustru Brita Ersdotter, som enständigt nekade, ock då hon "dessutom befanns rådder", så lät rätten hånne avträda.

Flere vittnen från Heden inkallades mot Brita Olsdotter.

Ett vittne, Olof Pärson, förklarade, det Britas framlidne

man "ständigt kallat henne för trollkåring, samt även för sådan synds övande så hatat henne, att han ej velat ligga i säng med henne eller såsom man med henne umgås". Han hade dock ej omtalat, på vad sätt hustrun kunde trolla. Vittnet själv hade ej märkt, att Brita kunde trolla. Erinrade sig dock hava mist en ko, som befunnits skallig.

En hennes svägerska berättade, att då hon för att fråga efter sitt arv besökt Brita, hade denna lovat henne varjehanda olyckor, slutligen sägande: "ehuru du har man ock förmenar utav honom hava försvar, skall jag dock så laga, att du skall väl bliva lönt för vad du nu av mig begärt, hälst jag i all min tid blivit bönhörd om det jag bedit." Hon förklarade vidare, att vittnet skulla bliva hädanefter hatad av sin bror ock mor, vilket ock inträffat, dock så att deras kärlek nu återvänt, sedan Giölis Brita blivit häktad. Giölis Brita levde ock i osämja med grannarna. Vittnet hade dock ej mist mer än en röd- ock vitfläckig ko, ehuru hon blivit hotad att förlora alla.

Anders Andersson, ojävad efter aflagd ed: Att han jämte de övriga grannarne ständigt misstänkt Brita att öva trulldom ock vidskepelse, hälst både dess mor ock mormor för samma synd, även de, varit tingsförde. Uppå tillfrågan anförde vittnet, det han flere resor varit närvarande ock hört, det hon lovat att på varjehanda sätt skada sina grannar; ock har han även förmärkt, det dem alltid hänt, vad hon dem lovat. Till slut berättade även vittnet, att Britas avledne man högeligen hatat henne, för det hon en så vederstyggelig synd övade, samt besynnerligen därav, att mannen oförvarandes kommit att i stället för tjäruhornet taga hennes smörjehorn, (d)ock därmed smort sin kärra, vilken genast därav begynt att hoppa.

Frågades, om vittnet varit närvarande ock åsett, huru mannen med Britas smörjehorn bestrukit kärnan, som därav begynt att hoppa? Svarades nej, utan skall vittnet sådant av mannen ock andre fått höra. Avträdde.

Hustru Brita Pärsdotter, ojävad efter avlagd ed: Att förledne sommar ock även därtillförene har Brita hotat Karin Pärsdotter eller följande vittne att henne skada; varefter Karin genast fått en ovanlig mattande sjukdom, som hon ännu drages med. Vidare anfördes, att för 9 år sedan ungefärl. har Britas dotter Sara tagit en vittnet tillhörig get ock uti modrens fägård densamma mjölkat uti flere barns närvaru, varföre ock sedan vittnet därom blivit underrättad, hon genast samma afton till Brita ingått samt sådant för henne om-

talt ock därvid Brita tillsagt, att ej sådant vidare göra, var-
över enkan blivit så förtörnad ock ivrig, att hon strax därpå
med knytnäven givit vittnet en kindpust, varvid mössan av
hänne fallit, samt därjämte hotat ock tillsagt vittnet, att
därest hon ej ville bortgå, skulle Brita slå henne med en i
vråen stående stör, med utlåtelse därhos: att därefter skulle
vittnet ej vidare få se sin hälsos dag, som orden lydde. Straxt
efter den undfångne örfilen har vittnet genast undfått en svår
tandvärk, som hon ej förr avvetat. Ock enär vittnet med
mycken möda ock räddhåga i sin gård hemkommit, har hon
känt sig ganska sjuk ock matt, vilket hon allt sedan, fast ej
i så hög grad, ständigt hos sig förmärkt, samt nu även syn-
tes tämmeligen matt ock menför. Till slut berättade vittnet,
att enär hon uppå enkans enträgna begäran ej velat byta ull
med hånne, har Brita genast tillsagt vittnet olycka med dess
boskap; varefter vittnet straxt därpå mistat 8 st. får. Av-
trädde.

Hustru Karin Pärsson, utan ed: Att förledne sommars
har Britas son ingått uti Karins täkt ock därstädes uppryckt
ock plockat allehanda slags gräs, varföre Karin tillsagt gos-
sen att bortgå ock med sådant avstå, vilket han straxt gjort,
ock enär Karin ej långt därefter kommit att träffa Brita, har
denne genast sig utlåtitt, att hånne ont tillfoga, varpå hon
råkat i en gräselig mattande ock ovanlig sjukdom, så att hon
ej mäktar stå eller något gå, samt därav ännu tämmeligen
plågas.

Förledne höstas skall Karin ock mistat en röd ko, som
fläckotals på ryggen ock knotorne varit skallog, samt året
därtillförene större delen av sin småboskap. Anmäländes
även, sig nu hava en ko, röd ock vit till färgen, som på
samma sätt på ryggen ock sidorne finnes medfaren, ock dess-
utom med en okänd sjuka är besmittad. Avträdde.

Vittnen betygade, att dessa kreatur ej förut varit sjuka.

Giölis Brita erkände, att hon hotat dessa kvinnor ock att
hon till ock med slagit med kvasten, men nekade bestämt, att
hon hade någon del i deras olyckor. Hon hade alltid sedan
"önskat dem Guds välsignelse". Hon nekade till berättelsen om
kärran, då hon aldrig haft något smörjehorn, eller att hon haft
någon gemenskap med den onde."

Varken hot eller förmaningar jålpte.

Rätten tillsade Brita än ytterligare att giva Gudi äran ock bekänna sanningen, då Brita i dessa orden utbrast: 'Varföre skall jag bedja Gud?' Rätten förehölt därför Brita dess ogudaktighet, ock på det allvarsammaste tillsade henne att bekänna. Då hon intet svar ville avgiva. Ock enär rätten eller Brita själv kom att nämna fanen, nigde hon med största vördnad, som aldrig förmärktes, enär Gud blev nämnd.

Det blev beslutat, att hon skulle "lindrigt ock varsamt" på väggen uppdragas. Hon sade sig då vilja bekänna ock yttrade (enligt Tillbergs anmälan): "Om jag kunnat tro, det någon skolat torts tvinga mig till bekännelse, skulle jag bekänt första dagen, enär jag därom av rätten blev tillsagd." Var om händerna blodig, vilket Tillberg sade härleda sig av att klovarna varit för löst tillskruvade, så att hon av ilska sökt händerna utdraga.

Hon bekände sig varit med döttrarna vid Korpbacken, men ej gått upp på densamma, ock en gång i vintras vid Blåkulla, men mindes ingenting. Något vidare besked av henne lyckades man ej få.

Den 8 sept. voro döttrarna inkallade. De nekade.

På eftermiddagen den 8 sept.

förekom några av allmogen, som till bevakande av förenämnde brottslige brukade blivit, ock jämte flere av nämnden anhöllo, att i anseende till den för dem varande angelägne tid, denna brottmålssak måtte till nästa månad uppskjutas. Ock som Lång Erik Ersson samt skomakaren Pär Olsson jämte flere, vilka rätten funnit nödigt att i denna sak, inom slut bliver, höras, ej ännu, så vida de i sine längst borta avlägsna fäbodas vistande äro, ehuru Tillberg anmält sig flera bud dem givit, sig inställt; alltså ock i betraktande av förenämnde omständigheter, finner urtima tingsrätten för gott att med denna brottmålssaks vidare fullföljande ock avslutande till den 1:sta oktober, nästkommande, uppskjuta, till vilken tid förenämnde personer vid laga ansvar böra införskaffas. Ock sedan alla förenämnde för trulldom ock vidskepelse mistänkte kvinnfolk ånyo blivit förekallade, anmälte de övriga, utom Sara ock Brita Ersdöttrar samt Svens Brita Andersdotter ock Anna Nilsson, vilka enständig sade sig vara oskyldiga, uppå tillfrågan, det de till alla delar förblevo vid sine förr gjorde berättelser, som nu ånyo för dem särskilt upp-

lästes, varefter alla dessa, utom pigorne Anna ock Karin Ersdöttrar, vilka personlig borgen för sig ställt, uppå allmogens ock socknemännens samt nämndens enträgna begäran, till undvikande av vidare befarad olägenhet, till Falu landsfängelset insände blevo. Varom brev till konungens befallningshavande i orten expedierades. År ock dagar, som förr skrevne stå. På urtima häradsrättens vägnar,

Pehr Im. Eckman.

(L. S.)"

* * *

Ovan anförda protokoll kan anses vara ett troget uttryck av de härskande vidskepliga föreställningarna, men det kan ingalunda sägas innebära en noggrann redogörelse för förhandlingarna, sådana de verkligen fördes inför rätten. Protokollet är nämligen i flere avseenden vanställt, såsom det av de följande undersökningarna framgår. Kvinnorna hade ej bekänt frivilligt, de hade underkastats långt hårdare behandling, än vad av protokollet framgår, ock svaren lades ofta av dommaren ock länsmanen dem i munnen.

Redan några dagar efter kvinnornas ankomst till Falun upptäcktes dessa förhållanden.

Fångarnas förstörda utseende ock ynkliga belägenhet väckte landshövding BERNHARD REYNOLD VON HAUSWOLFFS uppmärksamhet. Han besökte dem i vittnens närvaro i fängelset, föreställde dem, att alla dessa häxerihistorier endast voro inbillningar ock drömmar, samt befallde, att de ånyo skulle av prästerskapet förhöras.

Detta skedde också den 12, 19 ock 21 sept. De inkallades två till fyra åt gången.

De protokoll, som vid dessa förhör anställdes, sakna ej sitt kulturhistoriska intresse, vadan ett av dem må in extenso här införas:

Anno 1757 d. 19 sept. hade jag efter höge landshövdingeämbetets befallning, genom h:r överhovpredikanten, härr doktor Stiernman, till förhör uti nya kyrkans sakristia de kvinnspersoner ifrån Åls sockn, som för trulldom misstänkte ock vid urtima häradsrätt skolat därom blivit övertygade ock gjort sin bekännelse, nämligen:

1: Gulik-Brita Olsdotter, eller Erik Ers enka. 2: Björk-Anders Ols hustru, eller Svens Brita Andersdotter. 3: Erik Johans enka, eller Hobergs Anna Jönsdotter. 4: Mygg-An-

ders Pärs hustru, eller Plåt Anna Nilsdotter från Gagnäfs sockn. Vilkom jag, efter föregången bön med dem, tillställte följande frågor, ock fick sådana svar, som följa.

Frågor.

1) Tron I, att Gud haver skapat eder till evinnerligt liv? — Svar: Gulik Brita: "Ja, det tror jag." De andre lade det till: "Visst vill Gud hava människan salig". Här taltes om syndafallet, vilket de ock gjorde en bekännelse om.

2) Tron I, att Härren Kristus har lidit pina ock död för eder? — Svar: "Ack, visst har han lidit för oss, ock vi må därföre gärna nu lida, fast vi äre oskyldige."

3) Tron I, att den helige ande har i dopet fött eder på nytt till Guds barn? — Resp. alla svara ja, med mera, ock att de hade fått sine namn "Brita" etc. i det heliga dopet.

4) Tron I, att någon djävul är till, vilken söker skilja eder från Gud, liv ock salighet? — R. Mygg Anders Pärs hustru svarade: "Ja visst, han går omkring såsom ett rytande läjon" etc., ock de andre sade: "Vi ha visst nu fått höra, att en djävul är till" etc.

5) Haven I någonsin av sagt djävulen ock varest? — Resp. Erik Johanssons enka svarade, att hon har av sagt honom i döpelsen, ock sedan aldrig haft göra med honom; utan så vida allenast, att hon gjort svaghetssynder. Varpå de övriga suckande sade: "Gud nås! håcken kan vara utan synd?"

6) Vad förbund haven I uti dopet gjort med Gud ock lovat honom? — Resp. Gulik-Brita: "Vi ha fullt lovat tro på Gud fader, Son ock den helige Ande." På invändningen: det ha edra faddrar sagt, svar: "Vad de hava sagt, vilja vi hålla, vi ha ock varit faddrar" etc.

7) Haven I hållit edert döpelseförbund? — Resp. Björk Anders hustru: "Ingen kan hålla döpelseförbundet fullkomligt, dock har jag sökt i min svaghet hålla't", ock därmed instämde de andre.

8) Haven I någonsin åstundat jälp av hin onde eller onda människor, dem I hållit för kloka? — Resp. Erik Jans hustru: "Det har jag aldrig gjort, ej ell:r vill nån'sin göra; Gud bevare mig i Jesu namn! Han är en själamördare; Gud

i himmelen bevare min själ!" Sammaledes de övriga. Icke heller kände de någon klok människa.

9) Haven I lärt någon konst, antingen av hin onde el:r hans redskap? — Resp. Mygg Anders hustru: "Aldrig har jag lärt el:r hört sådant." Jag invände om gossen. Alla nekade sig varit på backen, som han sagt, utan vad de angående det målet bekänt på sig för dommaren ock länsman, det hade de gjort för pina, hunger, hot, hugg skull.

I haven ju bekänt detta för dommaren, efter som gossen eder uppenbarat?

Resp. Mygg Anders hustru sade, att hon av skrämselfliksom var från vettet, att hon icke visste, vad hon sade. Erik Jans enka, vilken skall stått på föttren ock måst hålla sina järnspända händer ned till golvet så länge, sade sig av vända hava sagt till dommaren: "Säg, huru I viljen, jag tar på mig." Därpå blev hon avklädd ock kastad i ett hästlider. Gulik Brita sade, att hon blev upphängd på en stock eller ås över lidret, ock järnet så skruvat på henne, att blodet rann, ock ett ben ovan handen tycktes vara knäckt, alla hennes finger begynte dö bort, ock nu hade hon ifrån handen upp till axlan uti 2 dygn haft sådan värk, att hon ingen blund fått i sin ögon. Dessutom hava de vakhållande gossar ock drängar stuckit henne med störor ock käppar. Säger sig dock icke haft något på sig att bekänna för dommaren, men länsman skall hava hanterat henne ganska hårt ock farit illa med hennes arm, varföre hon fruktade att bliva en menförd människa i alla sina dagar. Hon grät ock framför de andra ganska bitterligen under hela rannsakingen eller förhöret. Mygg Anders hustru säger sig icke hava bekänt på sig, utan allenast talat i sin förskräckelse ock svaghet, det hon nu icke kan veta el:r minnas. Erik Jans enka berättar, att länsman sagt åt henne: "Säg allt det jag vill, eljest skall du få stå här så fastslagen." Ock hon svarade: "K. härr länsman, jag skall säga", men hon visste ej annat, än att hon skulle dö för pinan av järnen, ock hon var som hon legat i elden. Därpå har länsman berättat för dommaren, såsom han ville, ock så fick hon omöjligan neka; men efter hon icke ville rent ut bekänna, skall hon blivit havder ut ock in flera resor, ock än-

teligen har hon då sagt: "Säg huru I viljen, jag står intet längre ut med sådan pina", ty jag tänkte, sade hon, bättre är jag får dö med hast, än så pinas. På min invändning: I haden bort inför den allvetande Guden ock ert samvets vittnesbörd tala sanning, evad i voren skyldige eller oskyldige, de svarade: "Vi fingo icke 'säja sanningen, utan som länsman ock dommaren sade, så måste vi säja. Gud ske lov! vi få nu tala sanningen." Allt vad de läste ock bad Gud vart vänt i skrymteri ock begabbelse; "ja, sade de, du läs — — du har Gud — — du?" —

Länsman har räknat opp deras namn ock frågat: "Var den med? Var den med?" Då måst Erik Jans enka säja ja, att hon måtte slippa sitt elände; ock då händren tycktes brinna såsom i eld för pina, gav hon den ock den an; varvid Björk Anders hustru sade: "När jag hörde detta, fāsade jag ock tänkte: nu bär det på galnan alldeles". Över länsman klagade de, att han var orsaken till allt, sammalades spögubben ock gossen. Denne hade sagt för h:r biskopen, att de som kommo på backen, voro grå i ansiktet ock hade inga fötter; men de visste där intet av. När Erik Jans enka frågade dommaren: "Skall jag göra så stor synd ock ljuga på mig?" "Intet", sade han, "är det någon synd." Men prästerna hade förmant dem att bekänna sanningen ock att varken ljuga eller dölja något, ock detta tröstade dem, eljest voro de så skrämde, att de visste varken vad de svarade eller talade. De kunna ej nog begråta sin olycka, att de äro angivne för trollkåringar, ock bliva därför i alla sine dagar skällde, vetande icke huru de skola töras komma till Åls sockn igär. Aldrig hade de vetat av trulldom ock alltid bett Gud bevara sig för sådant. Dommaren hotade Björk-Anders hustru med handklövarne, om hon icke skulle bekänna; ock när hon bekände, att hon var havande, sade länsman: "Bekänner du icke för dommaren din trolldom, så blir barnet en trollunge", varav en svår förskräckelse överföll hånne, att hon ej annat visste, än att hon skulle dö. Ock ved första kvällen har hon dånat, när dommaren sade, att de voro av djävulen så förhärde ock förtjuste, att de ej kunde bekänna; ock då hon av dåningen nedföll, hava nämdkarlar ock bönder sagt: "Det syns, vad denne har på samvetet".

Men hon tyckte i sin yra, att stugan for upp ock ned för hånne etc. Här gräto de alla, ock sade, att de blivit omänsk-ligen hanterade, ock visste, sade de, vår nådige överhet, huru vi arma blivit hanterade, så — —. De måtte säja, vad de ville, sade dock dommaren, att han såg på deras ögon, att de voro trollpackor, ty deras hy förvandlades etc. Varpå Björk Anders hustru svarat: "Det är intet under, om jag vid sånt väsende blir skrämnd ock förvandlad" etc. Besynnerli-gen klagade de över länsmans hat, hot ock förföljelse, orsa-ken visste de icke så noga; dock har han i förstone hoppat ock ropat: "Si, nu få vi rätt på trollkärningarna!" Men de gräto ock åkallade Gud, då han sagt: "Ja, det lönar sig, att du läs ock ber." Dock bekände de, att de hos sig själve av Guds ord ock bönen kände tröst etc., ock nu har Guds ord blivit oss allt kärare etc.; ock ju mer de blevo hädde, ju större hopp fattade de till Gud etc.

10) Om, när, huru ock på vad sätt haven I kommit i bekantskap med eder så kallade husbonde? — Alla svarade sig aldrig haft med den onde någon bekantskap — Gud be-vars. —

11) Haver någon [av] dem tillskrivit sig honom med sitt blod, eller annorledes? — Resp. "Gud bevare oss därifrån! Vi have i vår enfaldighet icke vandrat ifrån Guds ord, ock Gud har alltid bevarat oss ifrån den onde fienden, fast vi nu lida orätt."

12) Haven I aldrig sett i någon skapnad den onde, an-tingen som präst, härre eller djur, vitt, svart etc.? — Resp. "Aldrig", sade de, "ha vi sett den minsta hamn, det sade vi ock för dommaren, men det help intet, utan han svarade: "Ja, dä har intet sett honom, jo, jo, visst har dä sett — —." Besynnerligen skall Björk Anders hustru blivit tvingad att säja sig hava sett honom; men sagt därpå: "Nå, det må så, vara då" — —.

13) När I församlat eder, haven I farit uti luften till eder samlingsort, ock huru ser där ut? — Resp. Så sade de sig hava bekänt för dommaren, men gjort det av tvång. Erik Jans enka sade, att dommaren hånne frågat: "Har du varit i hälvete?" Hon svarade ja av räddhåga; men aldrig

har hon varit där, utan gossen har före ro skull ljugit på henne.

14) Vad gören I på er församlingort? — Resp. Erik Johans enka: "Aldrig har jag varit ur min säng." Så sade ock de andre, ock "om de ville taga livet av oss, så ha vi dock aldrig varit på något sådant rum".

15) Kunnen I förvända synen på någon, till exempel, att en kvinna skall se ut såsom en ko etc.? — Resp. "Sådant ha vi aldrig hört, förrän det taltes därom vid tinget, men vi kunna int förvända någons syn eller annat."

16) Kunnen I göra någon skepnad eller liknelse av beck etc. såsom Egypti trollkarlar etc.? — Resp. "Av sådant veta vi varken litet eller mycket."

17) Kunnen I låta se någon dödan, såsom trollkvinnan syntes uppväcka prof. Samuel för konung Saul? — R. "Aldrig ha vi vetat sådant; men vi ha nu så blivit frästade ock skrämde, så Gud i himmelen jälpe oss!"

18) Kunnen I mjölka annars ko? etc. — Resp. "Länsman skulle truga oss att taga på oss sådant, men aldrig ha vi så mjölkat; utan när våra grannar varit borta, ha vi mjölkat åt dem, ock de sammaledes åt oss."

19) Kunnen I göra människor eller boskap skada, ock huru är det med gossens ko? — Resp. "Aldrig kunna vi göra ett hår skada, ej håller ä' vi orsaken till gossens skada."

20) Kunnen I skaffa någon vinning, rikedom eller annan förmon, såsom spåkvinnan — — Apl. gern. 16, v. 16.? — Resp. Björk Anders hustru svarade: "Aldrig, utan allt det mig Gud vill unna, ingen" — läste upp värsern till ändan. Erik Jans enka sade: "Fattigdom ock rikedom giv mig icke, Härre" etc. Gulik Brita: "Jag är fattig ock i år har varit svårt, men jag har trott på Guds försorg" etc.

21) Har husbonden vist eder någon härlighet, som han en gång viste Kristo? Matth. 4. — Resp. "Aldrig ha vi sett varken vackert eller styggt, varken levandes el:r dött."

22) Kunnen I göra örter ock växter skada? — Svarades av alla: "Aldrig".

23) Kunnen I göra väder, storm, dunder, eller annan sådan konst, såsom skedde med Job? etc. — Resp. "Inga-

lunda“. Gölick-Brita sade: “Jag har mistat 5 getter, vem vill jag skylla därföre?“ Erik Jans enka sade: “Jag mistade en ko, icke kan jag skylla någon eller misstänka andra därföre, utan sjukdom på människor ock boskap kommer från Härren.“ Till Erik Jans enka har länsman sagt: “Om du kan få denna stolen till att dantsa, så skall du slippa järnen.“ Hon svarade: “Gud ge jag kunde, så skulle jag gärna göra't, att slippa denna pinan.“

24) Kunnen I sända något skott? — Resp. “Huru är det?“ Sedan: — “Å, ingalunda.“

25) Haven I någonsin brukat vid tillfälle sikt eller säll, läsning, satt något vid brunnar, sett genom glas, brukat krut, eld, salva? etc. — Resp. Detta förstodo de icke, förrän jag förklarade dem något om vidskepelse. Varpå de sade: “Aldrig“. Men Björk-Anders hustru sade, att hon en gång har tagit in krut för rev ock andra gången för stingn. Gölick-Brita sade: “Vi ge boskapen krut, när den är sjuk, lusig etc., intet veta vi mer med det.“

26) Kunnen I besvärja eller förtjusa någon? — Resp. “Sådant ha vi aldrig hört, förrän vi kommo för rätten.“

27) Fån I veta av husbonden, vad ske skall, ock har sådant hänt? — Resp. “Av sådant veta vi icke mer, än den dagen vi skole dö: Gud bevars från veta något av den onda.“

28) Haven I någonsin tillbett honom eller har han begärt det av eder, såsom han anmodade Frälsaren att falla ned för honom? etc. — Resp. “Därom har densamma icke frågat oss; vi ha en Gud, honom ha vi tillbett, till bords, ock när vi ha stått upp eller gått i säng“; de ha nog hört dommaren nämna honom eljest, så att de skälvde vid hins ondas namn.

29) Har han satt eller bränt teckn på eder? — Det visste de icke, huru det förstodes.

30) Haven I fått pänningar eller annat utav honom? — Resp. “Aldrig, aldrig“, sade alla, “men vid tinget böds oss pänningar ock mat, om vi ville taga på oss det de ville.“

31) Tron I, att djävulen kan vara god, eller göra något gott, som manikæir ock prischiliaristerne trott? Detta förklarade jag vidare etc. — Resp. “Han måst int vara god; han är det högsta onda, Gud allena är god, men den onde

går omkring såsom" etc. Härvid läste de denna värsen: "Vår största fiende är djävulen visst" etc.

32) Har han lovat eder någon lycksalighet här i livet eller efter? — Resp. "Ingalunda. Aldrig gör han någon människa gott, som själv är fördömder, fördärvad till liv ock själ."

33) Tron I då, att han är Guds ock människors avsågde fiende? — Resp. De svarade med tårar: "Vi måste visst tro det nu; vår olycka kommer ifrån honom: Gud i himmelen, fräls oss etc.!"

34) Har han skrytit för eder, att han är Gud, denna världens Gud, som i 2 Kor. 4 värs, ville han titleras för Gud? — Resp. "Vi ha hört honom nog nämnas vid tinget, ock därför darrat; men aldrig hava vi givit honom sådan titel ock ära. Gud är Gud, på honom tro vi."

35) Men har han ej sagt eder, att han ock tror en Gud? — Resp. "Intet tror han, ock intet hopp har han; han är en frestare ock frestade Kristus själv, vad" etc.

36) Haven I någonsin hållit till uti kyrkor eller på kyrkogårdar? — Resp. "Aldrig, utan allenast såsom kristne människor i gudsfruktan ha vi gått i Guds hus, ock där dyrkat honom, fastän vi stundom haft mindre andakt, stundom större."

37) Har han gjort några teckn ock under för eder? — Resp. "Omöjiligen."

38) Haven I haft bilägar med honom? — Resp. "Aldrig, ock aldrig ha vi hört eller tänkt sådant; det är omöjligt."

39) Haven I för eder hållit någre hælgedagar, såsom påsk, pingst, Michaelis dag? — Resp. "Aldrig andra, än de som vi vanligen hålla." Dommaren skall hava frågat Björk-Anders hustru: "Var du icke sta påskafton?" Hon nekade, men slapp ej, förrän hon måste säga ja, men var då ej där, som sades, utan hade boföret.

40) Offren I husbonden något? — Resp. "Ingalunda."

41) Läsen I Guds ord, tron, fader vår bakfram, ock haven I nattetid brukat nattvarden? — Resp. "Detta ha vi aldrig tagit på oss, fast dommaren tvingat oss därtill."

42) Talar han med eder genom mun eller genom buken?

— Resp. "Aldrig, Gud vare tack ock lov, aldrig har han talt med oss, men vi ha icke fått tala sanningen."

43) Haven I sett eller gjort spöken? — Resp. "Aldrig, aldrig; men vi ha intet fått ursäkta oss eller tala sanningen."

44) Haven I märkt, att hin onde slår dem, som icke skicka sig efter hans vilja? — Resp. "O, nej! men han är en mandråpare ock går illa åt dem, som han får makt över. Gud i himmelen, bevarare oss!"

45) Haven I hört honom tala om predikoämbetet, överheten, eller andre Guds ordningar? — Resp. "Aldrig ha vi hört sådant."

46) Haven I icke håller sett honom? — Resp. "Aldrig". Men Björk-Anders hustru sade sig hava för dommaren bekänt, att hon sett honom såsom en bonde. Erik Jans enka sade sig hava bekänt, att hon sett honom såsom en präst; "men till samma osanna bekännelse", sade de, "har dommaren tvingat oss".

47) Haven I då aldrig haft något sällskap med honom? — Resp. "Aldrig: utan så fria äro vi från sånt sällskap, som I nu veten, att vi aldrig varit i edert sällskap."

48) Jag finner, att I alls intet bekännen, fast I förr bekänt för dommaren ock länsman? Vad hindrar eder? Skrämer den onde anden eder? — Resp. "Om vi vore skyldige, skulle vi bekänna av järtat. Men dommaren har tvingat oss att bekänna på oss; inte kan den onde anden skräma oss, men länsman har skrämt oss ock dommaren."

49) Jag tycker, I frukten mer länsman än hin onde? — Resp. "Ja, visst göra vi det, den onde kunna vi korsa oss före, men så kunna vi inte för länsman; den onda måste vika, när vi be Gud, men för länsman kunna vi int fria oss."

50) I törens int bekänna för det timmeliga straffets skull? — Resp. "Ingalunda. Ty vad är detta livet emot evigheten; skull vi icke häldre lida här, om vi vore saker? Gud bevarare våra arme själar från hälvetesstraffet!"

51) Tron I, att en uppståndelse ock räkenskap varda skall efter detta livet? — Resp. "Ack, ja! Räkenskap för alla gärningar, evad de äro goda eller onda; både levande ock döde skole göra räkenskap" etc.

52) Tron I, att himmel ock hälvete äro till? Himmelen

för de trogna, men hälvetit för de ogudaktiga? — Resp. "Vi mått visst tro det i Guds ord, ock våre själsörjare hava väl sagt oss det, Gudi tack! Vi ha int ont efter Guds ord, vi ha goda präster, den delen äro vi rike på, fast vi eljest äre fattige."

53) Kunnen I läsa trons artiklar? — Resp. De läste dem vant ock med andakt.

54) Tron I av järtat, vad I läsen? — Resp. "Ja, vi tro på Gud fader, ock på Guds Son, ock på Gud den helige Ande."

55) Tron I detta, så ären Gud med eder bekännelse. Då Achan hade stulit det spillgivna, sade Guds förste, Josua, till honom: "Min son, giv Härren Gudi ärone ock" etc. Alltså förmanar jag nu eder, giver den treenige Guden, Fadren, Sonen ock den helige Ande ärone ock bekännen etc. — Resp. "Om vi ha gjort så, skulle vi bekänna; dommaren ock länsman sade, att vi äre förtjuste ock hava låtit själva djävulen förtjusa oss, efter vi icke bekänna, vad de säja, men Gud bevare oss från sådan förtjusning."

56) Om I bekännen, ångren er synd ock tron på Kristum, så är han redan av Kristo försonad. — "Ja, han har lidit för alla våra synder; men denna synden, som vi äre anklagade före, hava vi aldrig gjort, fast vi eljest alltid synda av svaghet."

57) Kunnen I svärja eder fri, om dommaren befallte eder? — Resp. "Ja, ock vi tillbödo oss att göra ed för dommaren; men han sade: 'Så far du till djävulen i hälvetit levandes'." Björk-Anders hustru sade sig svarat: "Då få vi si, om det så är", ock de hörde ej annat än banskap ock fördömdes till liv ock själ. Erik Jans enka sade, att hon för skrämsel aldrig hade kunnat kommit sig till, om icke de andra hade styrkt ock tröstat hänne, ock de gruva sig för länsman, huru de skola töras hem, om de bleve löse.

58) Jag må förundra mig över eder, att I så nu renen eder ock haven icke för dommaren gjort er fria? — Resp. Björk Anders hustru svarade: "Jag trodde full visst i förstone, att jag skulle kunna fria mig, men då frestelsen påkom, blev det annat; gossen höllo alla med, men vi togos för huvud." Ock till Erik Jans enka sade länsman vid hannes

ankomst: "Kommer du nu, trollkona! Du har trollögon, trollnäsa, trollmun" etc. Han skall ock en gång sparkat henne, att hon kullrat åt dörren, etc.

59) Men hava icke enderas döttrar bekänt på sin moder sådan synd? Hur kunde de utan orsak det göra? — Resp. Gölick Brita svarade, "att när döttrarna sågo hannes pina ock älände samt blodet flyta, hava de storligen bett modren taga på sig, ock eljest, sade hon, att de blivit tvingade till att ljuga på modren, som tog på sig, att hon måtte slippa ock behålla livet."

60) Så hör jag, att I intet viljen hava till att göra med något av de anförda saker? — Resp. "Ja, oskyldige äre vi, ock så visst som intet liv är uti stenen i muren, så visst hava vi ingen del däri, men vi hava fått så omöjeligen bekänna sanningen, som vi skulle nu ränna huvudet genom väggen, men Gudi vare tack, att vi nu få tala sanningen."

61) Skall jag då tro er, att I haven talat sant? Betänken, att jag ock I nu ärom för den närvarande Gudens ansikte, ock hur gräseligit det är att vilja bedraga honom. — Resp. "Ja, visst är Gud här, han vet att vi nu ha sagt sant." Härpå bådò de Gud med upplyfta händer ock tårar, att han ville hjälpa dem till rätta; så skulle de på sina bara knän tacka honom ock tjäna honom av allt järta. "Vi hava", sade de, "hört predikas om frestelse, nu hava vi fått erfara, vad frestelse är, ock hade vi inte haft Guds ord till tröst, så hade vi varit förlorade ock alle. Ack, vi hade hållre velat lidit den allra svåraste sjukdom än sådan pina ock skam, ty den hade kommit från Gud, men detta från människor ock mandråparen, som söker människans fördärv.

P. S. Uti sin kristendom hade dessa gott, enfaldigt begrepp ock läste opp utantill åtskilliga värser av psalmboken, som passade sig till saken, vilken under samtalet var. Att således är frågat ock svarat, betygas av

Falun den 19 sept. 1757

Johan Ihrman.

Landshövdingen befallde sedan läkaren i Falun O. KALMETER att undersöka kvinnornas hälsotillstånd, av vilkens rapport, daterad den 22 sept. 1757, framgår, att flere av dem voro av hård behandling lidande till sina lemmars bruk.

I följd härav inkallades länsmannen Tillberg för att stå till svars för det sätt, varpå fångarna blivitt behandlade. Denne undandrog sig då varje ansvar för de åtgärder, som mot kvinnorna vidtagits, hänvisande till häradshövding Eckmans befallningar, enligt prot. över förhöret i landskansliet dat. 24 och 26 sept. 1757.

Landshövdingen lät frigiva kvinnorna och återsända dem till sin hemort, det synes och hava varit genom hans bedrivande som målet ånyo togs upp.

* * *

Vid lagtima häradstinget i Leksand i nov. 1757 infunno sig landshövding von HAUSWOLFF och vice lantfiskalen OLOF WALLMAN. Ny undersökning i målet företogs av den ordinarie dommaren, SERNANDER.

Endast en kort översikt av förhandlingarna vid detta ting med de få kulturhistoriska enskildheter, som förhöret erbjuder, kan vara av intresse.

Skomakaregossen togs ånyo i förhör. Hans liksom kvinnornas berättelser om besöket på Korpbacken stämde ej överens med varandra, och han blev överbevist om tvetalan vad angick tiden för besöket på Korpbacken och erhållandet av redskapen.

Gossens samtal med Björk Hans Erson hade varit den egentliga anledningen till att han skaffat sig de nämnda trollvärktygen. Hans husbonde, skomakaren Pär Olsson, bekände, att han i gossens sällskap sammanträffat med Björk Hans Erson, vilken förklarar sig kunna "läsa i mörkret vad som vore skrivet om dagen, samt att med alun skriva på ett papper, då det ej strax synes, men så snart man håller det över elden, får man se bokstäverna, och uppå Pär Olssons erinran, att sådant vore mot naturen och följaktligen synd, har Björk Hans sig utlätit, att det ej vore någon synd, samt att han det läst uti frikonstiga böcker, som en pappersgesäll vid Gryxbo bruk vid ett tillfälle för honom skall vist." Gossen hade sedan yttrat, det Björk Hans vore "en konstig karl, och kunde åtskilligt mera, som han lovat honom lära, allenast han därför finge 2 styver."

Pär Olsson berättade och, att han "3:ne dagar efter denna av Erik undfångne underrättelsen var på Korpbacken i tanka att få se ringen, som Erik för Pär beskrivit vara säx alnar uti diameter, men därstädes ej blivitt varse något tecken till en dylik ring, vilket och Pär sedermera omtalt för Erik, då han föregivit, att som han ej mycket djupt i marken, vilken varit gräsgrödd, ritat, har det lätteligen kunnat hända, att den ej länge därefter skulle synas."

Samtalen om dessa trollkonster hade fortsatt mellan skomakargossarna och mästarern "på ett av dessa inrättat särskilt

språk, vilket de allenast sig emellan förstodo“, egentligen för att ej bliva förstådda av en gammal gumma, “som setat i spiseln“.

Kniven hade förfärdigats på gossens begäran av en smed benämnd Lång Erik Ersson. Denne berättade, att då han andra torsdagskvällen var sysselsatt med knivens förfärdigande, hade kommit till honom uti smedjan i annat ärende skomakaren Pär Olsson ock hans lärgosse Erik Johansson. Då “hade Pär Olsson sagt sig ej tro, att han skulle kunna få honom alldeles färdig, emedan då han sista kvällen därpå arbetade, skulle han av skator bliva så hindrad ock brydd, att han från dess vidare förfärdigande måtte avstå, varvid Pär Olsson berättat, det han hört, att en vid namn Mört Erik uti Gagnefs socken skall också börjat att göra en sådan kniv, men på förenämnde sätt blivt hindrad att göra den färdig.“ Smeden påstod i det längsta, att han ej visste, det kniven skulle nyttjas att locka fram trollkäringar, utan endast för att finna gruvor ock malmstreck, men erkände det slutligen, ock skall Pär Olsson vid ovannämnda tillfälle sagt, att just emedan kniven kunde nyttjas att få se trollkäringar, skulle skatorna hindra dess förfärdigande. Kniven hade ej håller blivt färdig i rättan tid, utan hade gossen fått låna Lång Eriks. Då den igänlemnades, hade gossen yttrat, det den var oduglig, vartill Lång Erik svarat, “att sådant väl torde hända“.

Vidare berättade Lång Erik, att vid ett tillfälle sistlidne våras ock före Kristi himmelsfärdsdag, då han hade haft denna kniv hos sig samt skulle till Pär Olsson föra säd, så har Hobergs Erik Jans enka varit med Pär Olsson hos honom, “vilken han förmärkte bliva uti ansiktet förvandlader samt förefallit grå ock svartaktig, varav han blivt förskräckt, samt förmente denna hannes förvandling borde tillräknas knivens kraft. Avträdde.“

Pär Olsson meddelade gossens berättelse till honom om käringarnas besök på Korpbacken, varvid förekommo följande nya enskildheter:

Back Karins dotter hade blåst dem alla tillsammans, gossen hade bett dem uppställa sig efter nummer, varefter han samtalat med dem. De hade “lovat Erik 300 dlr, om han ville giva sig till dem, men i vidrig händelse hava de hotat honom att mista ögonen, varvid 3 av de tillstädesvarande, nämligen Mexens hustru ock Skrivar Anders hustru, samt den 3:djes namn mindes han ej, skola snutit eld på honom, men så snart Erik slagit kniven uti den omkring sig gjorda ringen, har elden försvunnit.“ Likaledes skall Erik för Pär Olsson berättat, att han frågat dem, huru de hållit sitt döpelseförbund, vartill de svarat, att de ej blivt döpta. Slutligen skola de ock för honom omtalt, att uti Blåkulla vore allenast stenhus, “varförutan Svens Brita skall betygat sin ånger däröver, att hon begivit sig bland dessa trollpackor ock därför bett Erik att bedja Gud för sig ock att å

hännes vägnar gå till det vördiga prästerskapet samt detta uppenbara; men då han sådant vägrat samt tillsagt henne att själv bekänna för prästerskapet, har hon sagt sig ej töras.“

Till följd av den tvetalan, som röjdes i dessa berättelser, underkastades gossen enskilt samtal med magister Ihrstadius. Han bekände sedan, att hans föräldrar haft otur med boskap, att det i anledning därav dem emellan talats om trolleri ock slutligen,

att natten efter Kristi himmelfärdsdag har sådant allt honom uti dröm förefallit, sedan han dagen förut efter den anledning, han av Björk Hans fått, mycket starkt tänkt på, huru detta skulle kunna värkställas, vilket han sedan för sin husbonde omtalt, såsom värkeligen vore skett, som det åter för andra berättat, varutav det sedermera kommit att utsprias, varföre han av fruktan för någon ledsamhet ej håller velat omtala, att det varit en dröm, utan hållit sig vid det han en gång berättat.

Frågades, om han tycktes se alla de utav honom namngivna personer uti drömmen; svarade ja, utom sin faderbroders, Matts Janssons, hustru ock Guliks Erik Ers enka.

Frågades, varföre han namngivit sin faderbroderhustru, efter han ej skall uti drömmen sett henne. Svar: att som han hört, det hon om vårtiden plägar lägga bröd uti fähusknutarne, varigenom boskapen skall bliva bevarad från olyckor, så har han i anseende därtill henne också nämnt.

Sade ock, att det var i en dröm han tyckte sig taga håren utav Sara Ersdotter.

Rätten sökte förmå honom bekänna, att det ej var en dröm. Han erkände, att han möjligen kunde hava diktat det.

Hans husbonde bekände ock, att han med gossen talat om häxorna, ock att båda tyckte sig hava sett ett par av de namngivna kvinnorna vid solnedgången bliva blekgrå i ansiktet ock flere av dem "hade gränat".

Även hade han låtit sin hustru veta knivens kraft ock värkan att uppsöka gruvor samt pröva smör, om mjölken därav det är gjort, varit angripen av trollpack. Ock att därmed kunna sammanstämma på något visst ställe trollkvinnor.

Lång Erik vittnade också, att "Erik Jansson yttrat sig, att en person honom lärt, att om han skulle vilja se trollkäringarne, skulle han gå 3 stenkast ifrån dens hus, som sist byggt uti byen, ock med sig hava förenämnda medel, då käringarne jämte husbonden skulle komma."

Denne nekade ej härtill. Lång Erik bekände sig ock hava förfärdigat tre knivar liknande de nämnda; en hade han själv, en hade Erik Johansson, ock en hade länsman Tillberg, "vilken erkände, att han innan urtima tinget densamma bekommit ock ännu hade i behåll hemma hos sig".

Samma dag (23 nov.) bekände gossen, att han allt diktat, ock kvinnorna, att de endast falskeligen ock av rädsla på sig bekänt, ock en av dem frågade, huruvida någon ersättning för det utståndna lidandet måtte bestås.

Rätten förklarade, att några av dem bekänt godvilligt, att åtskilligt var bestyrkt med vittnens utsagor, isynnerhet mot Giölis' ock soldaten Mex' hustrur, så de kunde ej gärna hava diktat på sig allt, "hålst genom tvång ej något bort kunnat hos dem uträttas, om de oskyldiga varit, så förblevo de likväl vid sin förr gjorde utsago, ehuru rätten sig bemödade att av dem en ren bekännelse erhålla".

Prosten Nordman hade på rättens anmodan dem i sitt förhör ock fann dem hava en försvarlig kunnskap i sin kristendom.

"Härr Magister Ihrstadius anmälte även, det Björk Hans för honom berättat, att det så kallade fyrväpplingsgräset skulle ega den kraft ock värkan, att då man hade det hos sig, skulle man kunna förvända synen på folk, vilket Björk Hans uppå tillspörjan av rätten nu erkände sig hava för Ihrstadius sagt, samt föregav, att han sådant för ungefärl. 20 år sedan av en vid namn Kohlmäter Jakob uti Falun skulle hava hört, vilken för flere år sedan genom döden avgått".

Prüsterskapet intygade om Erik Erson, att han var "nog svag" i sin kristendomskunnskap ock "dessutom ej mycket sig därom vilja värda".

Landsfiskalen WALLMAN yrkade nu straff för Erik Jansson, han borde förklarar ärelös samt erhålla kroppsstraff; för Erik Ersson, Pär Olsson ock Björk Hans, vilka tre umgåtts med vidskepelse ock bidragit till den väckta förargelsen. Erik Ersson ock Erik Jansson borde lemna orten.

Brita Larsdotter ansågs böra plikta, emedan hon tillkallat Erik Johansson för att av honom få veta, om en hennes tillämnade sonhustru var behäftad med trolldom. Bekände sig väl frågat bemälte gosse, men ej fått någon upplysning, då han sade henne, det han förlorat sina redskap.

Den 25 nov. föll rättens utslag. Erik Johansson dömdes till 24 par spö, ärans förlust ock förvisning från orten, samt att betala 100 daler smt till kvinnorna. Pär Olsson ock Erik Ersson dömdes till 20 dalers böter vardera eller 8 dagars vatten ock bröd.

Kvinnorna frikändes; "dock böter Giölis Brita Olsdotter, som finnes isynnerhet vara efter de avhörda personers utsago orolig ock med hot sina grannar överfallit, för det hon vittnet,

hustru Brita Pärsdotter på Heden, kindpustat under någon uppkommen ordväxling, för det hennes dotter Sara skulle olovligen mjölkat Brita Pärsdotters get, att därför böta sina säs daler s. mynt". Likaledes sakfälldes ovannämnda Brita Larsdotter.

* * *

Målet var dock härmed ej utagerat. Ärkebiskop TROILIUS, underrättad om häradsrättens utslag, vände sig i en serie skrivelser till Svea hovrätt med anmodan att revidera målet. I ärkebiskop Troilius' skrivelse av den 14 mars 1758 läses bland annat följande:

"Ty om sådana på given anledning började undersökningar skulle avstanna, de mera eller mindre skyldiga utan vidare åtgärd släppas, ock sättas i den tanken, att man för vissa konsiderationer varken ville eller torde mera röra vid dem, så skulle påföljden bliva, att desse personer måtte i deras vidskepelses synd mer insövas, satans värk i dem mera stärkas, ock vägen till deras omvändelse ock salighet alldeles igänstängas" *) — — —

Hovrätten infortrade handlingar i målet, ock landshövding VON HAUSWOLFF ansåg sig böra i skrivelse av den 14 mars 1758 utförligt motivera sitt handlingssätt att lössläppa kvinnorna. Han nämner även, det en skrift av kvinnorna inlemnats, i vilken de begära ersättning för det våld, de lidit under första tinget, främst genom länsman Tillberg.

Häradshövding SEBANDER erhöll nu hovrättens befallning av den 14 april att hålla ett urtima ting för att rannsaka i målet. Tinget hölls den 6 juni till den 2 juli 1758. Närvarande voro landshövding VON HAUSWOLFF, den av landshövdingeämbetet förordnade aktör, expeditionsbefallningsmannen LARS ALMBERG, samt de av konsistorium förordnade: prosten NORDMAN i Leksand ock kyrkoherden EKMAN i Gagnef. För att föra kvinnornas talan mot häradshövding ock länsman i anledning av deras hårda medfart infann sig mantalskommissarien ZACHARIAS WIENS. Inför komminister AVELIN hade de utförligen omtalat sina lidanden, vilka han omedelbart fört till protokoll, för vars riktighet han gick i borgen. Dessa bekännelser äro 13 till antalet, ock i dem framträder ganska väl kvinnornas olika skaplynne; en del tydligen mer än vanligt enfaldiga, andra kloka framom mängden, vilka tvänne kategorier kunna sägas i alla tider rekryterat häxornas led.

Så berättade Jan Pärssons enka, att hon hade ett mycket svagt huvud. Visste ej, vad hon berättat förut om sig. Påminde

*) Jämför MALMQVISTS ovannämnda avhandl. s. 27, där brevet utförligare anföres.

sig dock, att länsman ock dommaren sagt, "att jag var så full med djävlar i järtat, att det inte gick mer i mig, ja, så att det runkade i bläsa på mig; än sade han, jag hade något kring halsen, det jag inte kunde bekänna — — —. Jag såg, vad de andra ledo, som höllo sig vid det som rätt var, ock det intet jälpte försvara sanningen. Därföre lät jag gå, huru det ville. Jag får väl ett bättre liv än detta en gång."

Karin Ersdotter i Kilen berättade bland annat följande:

Sedan hades jag inför rätten. Allt det länsman har frågat mig ute, det frågade dommaren mig, när jag stöd för domstolen, ock jag svarade, som de ville hava det. När jag intet hinte svara, så fort de ville, dels ock tyckte det gick mig för svårt till sinnes, att jag skulle svara eller säga lögn ock osanning, ock kom till att tiga, då sade dommaren med skarpa ord, så att det syntes fräsa av honom: "Jag vet intet, varför du står så fördjävlad efter, att du intet skall kunna säga, med mindre man skall just tolka ur dig vart ord." Så begynte han åter fråga om något, ock jag svarade ja eller nej, så fort jag hinte. När jag nu hunnit säga så mycket de ville hava, så blev jag intet satt i järnen mera under hela tingstiden, allenast jag eljest satt fången uti Olof Kristoffers, bevarad av en vaktkarl, samt ibland två om dygnet. Då fick jag sitta ock göra något åt länsman, ibland fick jag ock gå ned till sjön ock hacka granris åt länsman, men intet fick jag stort för det jag gjorde. Sedan fick jag komma till länsmansgården, sömma skjortor, sticka kjortlar, sömma örngåtsvard, taga löv, tvätta, bake. Än voro vaktkarlarne med mig, ännu fick jag vara med pigan ock drängen. Under tiden hade han in mig för rätten, att jag skulle säga, det jag hade sett de andra där ock där. Men jag tordes intet tala efter mitt samvete, utan måste säga det, som var honom i lag.

Sista fredagen bad jag, det jag skulle få vara hemma från arresten, jag bad länsman ock fjärdingsman, det fick jag lov på. Sedan hade länsman mig opp i nastugan för sig själv ock skulle pina mig till att skaffa sig smörja. Jag sade: "Fick ni icke av mor? Intet haver jag någon smörja. I haven ju hört, det jag har sagt för dommaren, det jag intet haver någon smörja." Han sade: "Kan du icke göra mig så mycket till viljes, nu så väl som förr?" "Om jag vore god till, skulle jag göra det, men det står intet i min makt." Han

lovade mig ett mösstyg, om jag ville skaffa honom smörja, ock satte mig till, att jag skulle gå till andra ock be dem giva mig smörja, ock intet skulle jag få säga, det länsman skulle hava smörjan. "Ingen synd är det där", sade han, när jag gjorde det inkastet, ock sade: än det är synd då? "Den synden tager jag på mig", sade han. "Om det skulle så vara, att det skulle ta på ock agga samvetet något, nog skall jag lär däj råd för det", sade han. "Du ska gå till prästerna ock uppenbara det för dem. Om de uppenbara dig för någon, så kostar det dëras kapp". "Jag är ändå intet i stånd att få henne", sade jag mång gånger. "Kanske du tör intet gå ensam", sade han. "Får jag följa dig", sade han, "eller en annan karl?" Oh! Jag vart så rädd, men nog sade jag: "Jag vill hava en annan karl med mig." "Men om du har karlen med dig, så får du intet hava honom med dig fram, där du skall taga smörjan", sade han. Jag räddes mer ock mer, så att jag intet visste, var jag stod. "Gack bara ut då", sade han, när jag nekade mig kunna skaffa henne. "Vart skall jag då gå?" frågade jag. "Gack nån stans, gack vart du vill." "Jag är ändå intet i stånd till att skaffa smörja åt er." Han tala ock om åcken smörjan var, att hon stod ock skalv som ett moln. Han sade ock, att om vi talade om det där, så skulle han driva oss, efter vi ändå intet hade något vittne. Jag säger vi eller oss, ty han kallade efter min moder ock hölt sitt tal till oss båda. Han talade om, att han smort ett långsäte ock hade en student med sig ock for till hälvetet. "Jag vet mycket bättre, huru det står till i hälvetet, jag, än ni." Intet vet ni, huru det står till där. Den där smörjan, sade han, han ville hava att taga fisk med. Vissten I icke, huru mycket fisk jag fick, först jag kom hit, ock det fick jag med en sådan smörja. Jag satte henne i vattnet. Han sade ock, att han strök henne på bössan, så kunde han skjuta så mycket han ville.

Men om ni tal om det där, så driv jag er ändå, ty I haven inga vittnen.

Sedan tog han min mor i armen ock föst ut henne. När jag sade, det jag intet var i stånd att skaffa honom smörja, så gick det an, men sade jag just nej, så blev han så rasande ock hasker.

När jag sade, jag intet var i stånd till att skaffa honom smörja, så sade han: "Gack från mig då, du skall väl få följa med på arresten." Åter hade han upp mig ock på samma sätt handlade han med mig. Viste änteligen ut mig, frågade efter vaktkarlen, följde mig i ham ock hä. Jag fick intet ligga om natten, där jag legat förr, utan skaffade mig till Jan Pärs. En orolig natt hade jag då. Jag kunde intet sova. Om morgonen innan det var väl ljust, skickade han efter mig. Då frågade han mig, om jag var lika som i aftes. Svarades ja. "Gack ifrån mig då", sade han, "du skall väl få följa med." Men jag fick likväl bliva hemma. — — —

Aldrig trodde jag, i det tillstånd jag den tiden var, att jag skulle få så mycket lätta mitt sorgse jërta, utan mente det jag oskyldigt skulle dö. Men Gudi vare tack ock lov, som hört min bön ock sitt till mina tårar ock skjutit i nådiga överhetens jërta att efterfråga, om jag är skyldig eller oskyldig till en så faselig synd — — .

Anna Nilsdotter från Gagnef berättar bland annat följande: Jag grät, men det jålpte intet gråta. Jag måste bära den plågan, jag av människor intet förtjant. I handklovarne stod jag till söndagsmorgon. Om söndagen satt jag på bänken med dem — — — Det var förskräcklig elaka vaktkarlar, de satt ock påta mig med störor, så jag skulle inte få vila på något sätt. Jag blev så utfarin, att jag förmådde mig ingenting. Jag fick fel ner om medjan — — Sedan jag släppte de jærnen, sprang länsman där om kvällarne; som jag hade läsit ock befallt mig i Guds hand, så kom han ock svor ock kall mig trollpacka, så jërta hoppe i mig, så jag visste inte, var jag var; han fråga mig, om jag inte ha besinna mig än ock om jag inte ville bekänna. Men åcken skulle förstå sig på sådant; det gick just över förståndet.

Bland de märkligare bekännelserna är **Gölik-Erik Ers-sons enkas** berättelse, vilken jämte hannes dotters må anföras i sin helhet:

Mina tvänne döttrar, Skrivar-Anders Anderssons hustru i Kilen ock min ogifta dotter, pigan Sara Eriksdotter, voro i Tunsta, såsom angivne ock i arrest tagna, för det de skolat hava någon delaktighet i trulldomsväsande.

Jag skulle gå dit med mat åt dem samt i mening att befria dem ifrån det vanrykte, i vilket gossen Erik Jansson i Kilen igenom sitt vidskepliga, fördömeliga giöckleri hade försatt dem. Jag gick in till Johan Pärsons, då vaktkarlärne av länsman fingo bannor ock blevo hotade med spön för det de släppte in mig. Klockar-Anders Andersson på heden, den yngre, ock Sins Ol Andersson i Satträ voro då vaktkarlar, jag minns intet flere. Jag hade ärnat mig hem igän, men än lovade länsman mig gå hem, än befallte han mig bli kvar ock lovade han skulle sätta järnen på mig ock slå fast mig. Dagen efter fick jag modren, för vilken befallningsman gav mig in mjölk ock tjära. En kappe eller liten skål med vatn uti att stänka på mig, när jag svimmade ner, spjarn länsman med foten ock kallade honom en trollkappe. Här låg jag på en säck med halm uti. Där såg jag begynnelsen av Hobergs-Erik Jans enkas lidande, där hörde jag min dotter Saras ynkeliga låt ock jämmerliga skri, där såg jag Mexens hustrus förskräckliga plåga. Mån icke sådant skulle föröka min bedrövelse ock förskräcka mig. Jag minns intet annat än att jag låg i Jan Pär[s] en vecka över i stor svaghet. Huru de kommo till att hysa de gemena tankar om mig, att jag kunde trolla, var mig obekant.

Länsman ropade trollkona på mig straxt, utan lag ock dom under många faseliga eder ock svordomar, varöver Gud sig nådeligen förbarme.

Om jag minns rätt, så var det vid slutet på första veckan, när de hade mig in för rätten första gången. Mårts Anders i Hälgbö var då min vaktkarl, en man, som var stygg i mun emot mig i förstone.

När jag kommer in, begynner dommaren att läsa upp utav protokollet, vilande att jag skulle ta på mig det Sara säger hava sig åtagit. Men jag förstod mig intet på sådant väsende.

Det är ändlöst att omtala, huru många gånger jag var för rätten ock vad skarpa ord jag där hörde, huru jag blev kallad trollkona, huru fjärdsman nöp mig i armen, skakade mig ock bad mig ta på mig, det jag var trollpacka. Huru ivrig dommaren sig uppförde, slog i bordet, förbannade mig, med mera. Men jag bad, att Gud skulle stå mig på högra

handene bi. En gång hade de in min dotter, då jag skulle stå bakom muren ock höra min dotter säga, det jag lärt henne trola, men då börja hon gråta ock sade: det är mörkt för mig det där. Så blev hon utföst igän.

Jag hotades med pinan på flerehanda sätt. Än sade de de skulle hänga mig, än sade de de skulle giva mig ris; än sade de de skulle hänga mig i taket framför en björkvedsbrasa ock hänga mig, än sade de de skulle bort i sjön med mig. En gång kläddes jag av ock låg naken i ett lider. Sen klädde de åter av mig spritt naken ock lät mig ligga in på natten på bara backen i ett lider, då vaktkarlarna tre gånger frågade efter, om jag var död. Då hade jag intet ätit på hela dagen, förrän Jan Pärns enka kom ock stal sig till att räcka in litet ärtsåpan åt mig under väggen. Jag bad min halv-syster, hon skulle sälja mig en bulla bröd, men hon sade: jag tör intet, om någon skulle giva mig fäm plåtar.

Svordomar hörde jag alltid, jag vill intet oroa någon. Länsman ock Magas Olle vore till mig en sundag, ock medan folket var i kyrkan, överhopade mig med stygga eder, svordom, öknamn, hotelser att jag skulle hänga, ligga i kistan, ris, brasu, ock vad det vore, jag skulle intet slippa. Hur jag läste, så sade de: Den onda kan läsa han ock.

Änteligen skruvades handklovarne på mig, ock dem hade jag nio gånger, som jag minns, inberäknade de gånger jag hade dem på mig, när jag satt på väggen. Näml. tre dygn vid golvet, tre dygn låg jag med dem, två gånger hängde jag i dem, ock den nionde gången, när jag reste till Falun. Alla gångorna mäst lika hårt, men icke alltid lika när intill golvet. Allra hårdast Bartolomeidag, när Jan Pärsson i Holm var min vaktkarl. Grop Erik Ersson var ock ett dygn, Britas Anderses Olle var ock ett dygn. Torn-Karin lærer väl ock veta, huru illa jag for. Jag fick intet gå ut i angelägnaste ärenden. Torn-Karin måste mata ock kläda på mig som ett barn. Att räkna upp alltsammans i ordning tillåter intet minnets svaghet, ock i det nogaste beskriva, vad smärta, försmädelse ock kval jag vid allt detta utstod, tillåter intet tiden. Var ock en lærer kunna veta ock föreställa sig något därav, som haver öppnade ögon, dock allra bäst den, som haver oskyldigt lidit dylik pinsam medfart som jag.

Förrän jag något förmäler, om hängningen, som sist skedde, vill jag något tala om ett annat plågosätt.

Det var en av de många gånger jag hade inför domstolen märkvärdig: när jag hade varit inför domstolen den gången, som skedde uti den sista tingsveckan, då jag var rätt utmärglad av plågor, avmattad av bloddrypande, bestört ock ängslig av värk ock vedermöda, så att när jag stått vid domstolen ock kom ut, var jag darrande i hela kroppen ock ett skådespel för alla. Jag minns inte, om det var en av de gånger jag blev räknad ovärdig att stå med höljt huvud för domstolen, ty två gånger revo de av min huvudbonad just inför domstolen, spottade ock sade: Tvi dig, huru stygg du står ock huru det logtar av dig! När jag då kom ut, så hade de mig in i länsmans stugu ock satte mig på en stol. Då tog fjärdsman ock bockade ned huvudet, begärande en kniv, då jag tänkte de skulle skära halsen av mig. Jag befallte mig i Guds hand ock visste intet just, huru det skulle hända. Fjärdsman skar mig bak i halsen. Jag ropade till, ty det gjorde ont. De andra frågade: "Fick du ut någon blod?" Fjärdsman svarade: "Ja, jag fick väl ut, jag strök på näsan, på halsklädet är det ock."

Nu kommer man att tala om hängningen.

I Göras Maases portlider på stolpen, där slog fjärdsman opp mig första gången; då måtte jag säga efter, som Märts Ol Pärsson sade förr mig, då slapp jag neder. När jag kom ner, så höll jag mig vid sanningen, då drog åter fjärdsman opp mig. Så mått jag säga efter Kils Karin, då släpptes jag ner igän. När jag kom ner, sade jag: Det får nu vara som Ni har sagt, men de sade: Du ska säga själv. Jag drogs upp 3:dje gången; då sade jag: Det får vara, som I haven sagt.

När jag begynte hänga första gången, så var det långt för solen gick ned, som jag tyckte, men jag var så svag, att de måtte leda mig till pinorummet, jag visst intet så just, huru dags det var, ock när pinan den slöts, så begynte jag varken se eller höra. Mitt rop hördes så väl till Älbyn som annorstädes. När jag leddes till pinorummet, länsman förut, fjärdsman efter, då jag knappt orkade gå, så spottades jag kav i ögonen, så det slakade vid.

När jag satt ock hängde, var det en stor hop dels stora drängar, dels gossar, somliga hade långa störrar, somliga smärre, gjorde spe ock löja av mig ock stingo mig ut ock för ända. Ingen var, som varkunnade sig.

När jag satte ock hängde, ledde de dit min dotter, hustru Brita, som var havande, att hon skulle se på mitt elände, hotade henne, att hon skulle hänga dagen därpå. När hon kom ut ock hörde mig säga efter Mårts Olle, så ropade hon: "Kära moder, ljug intet på edra barn!" Varpå hon leddes in igän. Länsman gjorde icke annat än gäck av mig. Han böd mig god natt den ena gången efter den andra, ock sade, jag skulle sitta där hela natten, om jag inte bekände. Svor åt mig, ock fjärdsman svor ävenså; glädde sig, att han fick ut blod ock svevatten, som rann utför åt armbågen, sägande: "Nu har jag fått rätt på Göliks-käringen! Aldrig skall hon mala av mig handen mera". När jag sattes opp, lyftades jag opp på en korg; då de slagit fast mig, ryckte de hastigt undan, då hela kroppen hängde på armarna, ock jag tänkte de skulle slitas ifrån kroppen, ty fötterna räckte inte neder åt backen, ej eller fingo knän komma åt stolpen, utan de där drängarna petade mig därifrån, att jag skulle känka.

Jag mente just, jag skulle gå åt alla tre gångorna. Jag ropade: "Min Frälsare, hjälp mig! Jag släpper dig intet!" De ropade: "Bekänn, bekänn!"

Ett dygn eller något därefter hängdes jag åter igän på samma ställe ock på samma sätt till den ändan, att jag skulle stå fast vid det jag sagt. När jag satt uppe, så måste jag säga efter dem, annars tror jag verkligen de hade plågat ijäl mig. Men när jag kom ner, så tog jag mot, ty jag tyckte mitt samvete intet borde tåla att bära den vederstyggeliga lögnen. Så släppte de mig i kvarteret.

När jag skulle till staden, kan tänka, huru svårt jag led, när mina sårade ock slitne händer åter i de djupa såren skulle bära de med hårdaste ock obarmhärtigaste Maggens Olles händer åtskruvade handklovar. Hiäls Pälle såg väl mitt elände.

Giölis Erik Ers enkas dotter Saras berättelse:

Om onsdags morgonen förfogade jag mig till Tunsta. Till aftonen var jag med flere andra i farstugukvisten nedre

på gården. När det börja bli skymt, föste länsman oss in i köket. Därifrån föste han oss över gårdsgården till Johan Pärs enkas. När det led inpå aftonen, kom min mor dit med litet mat, efter jag på min anhållan intet fick lov att gå hem efter åt mig själv. När jag hade klätt av mig det mästa innan att vila, ock sedan jag till den ändan lagt mig på bänken, kommo länsman ock Magas Olle ock drevo mig opp i kammaren inom bryggestugan; därest jag var intill torsdags afton. I skymningen kom länsman ock Byngs-Pälles Olle med handskruvarne, ock efter jag mot mitt samvete på en med eder ock svordom uppfylld befallning ej kunde åtaga mig det jag mött gossen, som är hemma i Kilsby, ock att säga, att ock var han (som) mötte mig, skruvade de handklovarne på mina handleder, slogo fast mig vid golvet. Jag minns intet, om icke de hade mig opp i nastugan först ock med löfte, att jag skulle slippa, om jag ville bekänna. Sökte att förmå mig till att taga på mig. Uti den där kammaren stod jag en liten stund inpå aftonen. Härpå slogo de mig lös, skruvade handklövarne inåt armbenet, så långt de kunde gå. Ack, jämmer! Vad sveda ock plåga jag lida mände! De ledde mig så i köket ock slogo mig vid golvet i en sådan ställning, att jag på ett tvärfinger när vid pass var när intill golvet. Vaktkarlar voro Skräddar-Erik på Heden ock Klockar-Olles Pär Olsson i Brenäs. I handklåvarne stod jag, till dess det blev ljust om morgonen. Klockar-Olles Pärsson slog mig över ronen under pinan med ett spö, som granris var hackat av, tjockt ock stadigt; han slog mig så hårt, att jag var galni över ronen hela veckan efter, då jag, som tröttnade av att stå krokot, ville söka få vila (antingen stig på knä eller hur jag for). Samma vaktkarl svor ock sade: "Skall jag taga säx par spö för din skull, jag? Jag skall förr slå dig, så länge du rör dig." Skräddar-Erik tog av mig halskläde, när jag blev svettig av påkänningarne vid den svåra pinan. Sen om morgonen klädde han på mig detsamma ock satte på mig skorna. Sen låg jag något på bänken. När jag då av svedan ock värken i händerna stänkade, sade både befallningsman, länsman [ock] Byngs-Pälles Olle, det jag var full med den onda ock att jag stänkade över det. Det var folk full stugan. Sen hade de mig till Smedses-Maas, därest jag var hela

tingstiden, förutan några timmar, på vilka jag var när Maggas-Olles.

Inför domstolen svarade jag än ja, ock än nej, det räckte väl till alla delarna. Jag var ett skede in en gång var kväll; somliga dagarna var jag intet in. Alltid hörde jag hotelser. Mycket slog han i bordet. När jag [i] det jag i min förskräckelse på åtskilliga frågor gav bifall till att slippa den svåra medfart, som jag förr fått smaka, tog igän mig, efter det gjorde mig ont att hava givit lögnen bifall, så ville de det ingalunda tro. När jag frågade, om någon skulle kunna trolla ock intet veta därav, så stormade dommaren till, ock nämkarlarna tillsade mig, säjande: "Du bör intet fråga efter sådant."

Det var ett skede, som jag av det stränga förfarandet med mig var på vägen att bliva från förståndet, jag kunde varken läsa eller annat, då jag såg mig varken råd eller tröst, utan jag skulle taga på mig, antingen jag var skyldig eller oskyldig.

Gud vet, vad det där var för en dom, när man intet skulle få vara till frids, då man intet gjort något galit, eller vad den där gossen sett för hamn. Aldrig har han varit mig så när, som han säger, det är jag viss på. Men det månt varken be eller säg nej där borta, jag vet intet, huru det var vuli.

När jag börja på ock ta igän mig ock ångra, det jag hade ljugi, så klädde Maggas Olle av mig en gång, ock länsman sade, jag skulle ut på pålan. Jag sade: "Det jælper intet det." Men så slapp jag. Jag blyges för att nämna, dock tycker det vara nödigt uppenbara, att Maggas Olle i följe med länsman klädde av mig, sedan vaktkarlen var utvist; han klädde av mig så nära, att jag bara hade strumporna ock skonna kvar. De sade, jag skulle visa, var det var som gossen tagit. Jag [svarade]: "Jag kan icke visa det, som aldrig har hänt." När de skulle gå ut, ock jag fick lov att kläda på mig själv, frågade jag, huru det satt till, att jag så skamligen skulle hanteras? Fick till svar: De skulle plåga fan ur mig, det lät väl så allt ena. Detta skedde vid sista av tingstiden. Till staden hade jag handklovarne på mig på den ena handen.

Jag haver ej mer att säga, utan att de bägge smärsta fingren på vänstra handen äro dovna. Jag var rätt övergiven och rådlös i alltsammans. Gud give den rätt, som rätt bör ha! Jag anförtror mig hel och hållen uti Höga Överhetens händer och är säker om nådigt slut.

Kvinnorna vidhölllo, att de voro oskyldiga, och anklagade länsmannen för den hårda behandling, de utstått vid det första tinget. De understöddes härutinnan av Wiens. Rätten resolverade, att Tillberg genast skulle svara på de mot honom framställda beskyllningarna. Målet uppsköts mellertid till den 28 juni, då gossen Erik Johansson inkallades. Denne återtog nu sina vid förra tinget gjorda bekännelser och förklarade, att han blivit till deras avgivande skrämmd av landshövdingen och landssekreteraren.

Efter åtskilliga protester ingav Tillberg den 1 juli ett skriftligt svaromål, i vilket han underkände kvinnornas vittnesrätt och förklarade, det fängslandet skett på dommarens befallning, vadan denne borde jämte honom instämmas. Rätten avtog denna hans begäran, och aktor i målet (från den 28 juni landsfiskal Wallman) yrkade på Tillbergs suspension, såsom den där begått fel i sin ämbetsutövning. Häradshövding Sernander var tveksam och slets mellan olika partier. Han tilltalade dock kvinnorna med stor hårdhet och befordrade en av Erik Johansson inlemnad supplik om befrielse från straff i anseende till sjukdom.

Osäkert är, huru dommen skulle vid detta ting hava utfallit, om förhandlingarna fullföljts. De avbrötos emellertid den 2 juli, därigenom att Sernander till följd av en skrivelse från justitiekansleren, v. Stockenström, nödgades avresa till Falun för att rannsaka över Jöns Landbergs bekanta upprorsstämplingar.

Genom v. Hauswolffs försorg hade kvinnorna under tinget insänt en klagoskrift (av den 21 juni) till Svea hovrätt och en supplik till justitiekansleren (av den 28 juni), båda uppsatta av Wiens. Till den förra bifogades de ovan delvis anförda bekännelserna, uppsatta av den för de anklagades bästa varmt nitälskande komminister AVELIN. Dennes människovänliga uppfattning tyckes dock hava framkallat de båda andra närvarande prästernas, Nordmans och Eckmans, förtrytelse. Deras meddelande till konsistorium i Västerås föranledde en skrivelse till Svea hovrätt från ärkebiskop Troilius av den 28 okt. 1758 med beklagande, att "mellan den första och andra undersökningen och av dem, som icke vederbort, denna sak så underligen blivit borttrasslad".

Den 29 nov. 1758 utföll hovrättens dom. Kvinnorna frikändes. Endast Back-Karin dömdes till 8 dagars vatten och bröd för vidskepliga yttranden. Erik Johansson dömdes till 16 dagars

fångelse på vatten och bröd samt att i skadestånd betala 100 dlr silvermynt. Han sändes likväl i stället som soldat till Pommern. För övrigt stadfäste hovrätten häradsrättens beslut med undantag av att skomakaren Pär Olsson, av häradsrätten frikänd, dömdes till 10 dlrs böter. Angående kvinnornas pinande vid första urtima tinget ville hovrätten yttra sig däröver, "när sådant vederbörligen utrett varder".

* * *

Under året 1759 synes målet legat nere, men på samma gång småningom blivit känt i vidsträcktare kretsar.

Det var under detta år som grevinnan KATARINA CHARLOTTA TAUBE, gift med dåvarande översten Pontus Fredrik de la Gardie, synes hava börjat intressera sig för de olyckliga kvinnornas öde. Hon understödde dem frikostigt. Deras ekonomiska ställning var nämligen bekymmersam, dels emedan några av dem blivit oförmögna till arbete genom den tortyr de undergått, dels emedan de blivit utsatta för sina grannars misstänksamma förföljelser. Genom grevinnans försorg synas de i advokatfiskalen RISBERG ha erhållit en lika energisk som skicklig försvarare. Fullmakten för honom är av Svea hovrätt utfärdad den 8 mars 1760.

Risberg inlemnade omedelbart å kvinnornas vägnar till Kongl. Maj:t en supplik, i vilken de anhöllo om att undersökning måtte hållas angående de lidanden, de utstått vid första urtima tinget. Landshövding v. Hauswolff hade därom redan förut anmodat häradshövding Sernander, men förgäves — förmodligen därför att han fruktade att själv bliva ställd till ansvar, emedan han låtit Eckman fortsätta det urtima tinget in i september, fastän dennes konstitutorial gått till ända den siste augusti.

Sernander kunde dock ej längre hindra en ny rannsaking, i juni 1760. Till domhavande förordnades v. häradshövding SADOLIN, aktör var landsfiskal WALLMAN. Dessutom närvaro liksom vid första tinget å konsistoriets vägnar de ovannämnde prästerna Nordman och Ekman, vilka borde noga undersöka, huru prästerskapet i Al förhållit sig i detta mål. Kvinnornas fullmäktige var den ovannämnde Risberg.

En mängd vittnen avhördes. Oaktat de anklagade bland desse ej saknade personliga vänner, som vid tinget varken hört eller sett något otillständigt passera, så voro de flästa vittnesmålen i hög grad graverande för både Eckman och Tillberg. Utom den tortyr kvinnorna undergått, hade de även utsatts för hårda ord, svordomar och bespottelser, och deras förmenta beklännelser hade blivit dem lagda i munnen av Eckman eller Tillberg. Vittnesmålen överensstämde med kvinnornas ovan delvis anförda, av Avelin upptecknade beklännelser.

De anklagade, Eckman* och Tillberg, skyllde på varandra; men då den förre såg, att målet hotade taga en för honom betänklig vändning, anhöll han om tillstånd att få resa till en anhörigs begravning. Detta vägrades honom visserligen, men icke desto mindre reste han sin väg. Skrivelse avgick nu till hovrätten med anhållan om att den måtte befalla Eckman åter finna sig vid tinget. Då emellertid hovrättens svar dröjde och Eckman ej infann sig, beslöt rätten att hänskjuta hela målet till hovrätten, enär beskyllningar mot Eckman förekommit, som hörde till dess forum och det dessutom ej vore "tillständigt" att utlåta sig blott angående anklagelserna mot Tillberg.

De ovannämnde prästerna, Ekman och Nordman, ville anställa undersökning mot Åls prästerskap. Den mot kvinnorna välvilligt stämde komminister Avelin synes särskilt hava varit dem en nagel i ögat. Men rätten förklarade, att den ej kunde befatta sig med en sak, varom hovrättens skrivelse ej innehållit ett ord.

* * *

TROILIUS, nu bliven ärkebiskop, tog illa upp härads- och hovrätternas försumlighet.

Den 19 febr. 1761 upptog prästerskapet i Västerås stift, med understöd av ärkebiskopen, denna fråga i prästeståndet vid den församlade riksdagen, med beklagande att detta viktiga mål ej dragits inför konsistorium, utan i stället nu blivit ett rekonnventionsmål. Ärkebiskopen föreslog, att ett protokollsutdrag skulle lemnas till de andra stånden och Svea hovrätt anbefallas att till ständernas justitiedeputation avlemna alla till denna sak hörande akter samt inkomma med en omständlig berättelse om målets förlopp, och att under tiden rekonnventionsmålet skulle vila. Benzelstierna, Gadolin m. fl. menade, att "saken vore öm", och varnade för att lägga några mål under ständernas domsrätt. Ärkebiskopens förslag blev dock det segrande.

Saken blev sålunda en riksdagsfråga.

Den 23 febr. 1761 inlemnade härr ALEXANDER MORATH till Ridderskapet och Adeln ett memorial rörande trolldomsprocessen med dess "besynnerlige procedurer". Han begärde, att hovrätten måtte förständigas skyndsamligen avgöra detta mål och sedan lemna handlingarna till riksdagens överseende. Memorialet bordlades. Herr C. G. Boije protesterade icke häremot, men ville betona, vilket självsvald detta mål visade, och att undersåtar hanterats värre än bland turkar.

Den 9 mars kom frågan åter före. Prästeståndets protokollsutdrag jämte Moraths ovannämnda memorial upplästes. Flere

* Skrivs både Eckman och Ekman; antages av Wieselgren (i "de la Gardieska ark.") ha varit släkt med prosten Ekman.

talare uppträdde, betonande barbariet ock yrkande på att en dommare sådan som Eckman skulle häktas. Lantmarskalken bad under diskussionen dessa talare hålla sig till Moraths memorial. Justitiekansleren v. Stockenström ansåg, att dommaren ej kunde häktas, innan han blivit hörd ock dömd, vilket endast kunde ske inför lagligt forum. "Ock fast man ej trodde trulldom, häxeri likväl vore skadeligit, då det i en landsort sig inritade ock ej mindre genom prästerskapets åtgärd än genom dommarens handläggande borde utrotas, varföre denna saken enligt prästeståndets tanke icke kunde från sitt laga forum dragas direkte till justitiedeputation, ock att han för den skull instämde med härr Moraths memorial såsom lag ock process likmätigt, dock att hovrätten måtte anbefallas, att detta mål framför alla andre med slut avjälpa." Andra talare menade, att det var omöjligt komma åt dommaren, ty det var ett civilmål. Frihärre G. Reuterholm yttrade:

Jag anmärker härvid två nya omständigheter: 1:o att prästeståndets deputation, som deras extractum protocoll avlemnade, muntligen tillade, "ståndet ej vilja hindra lagens lopp", vilket emot deras extractum protocoll gör en kontradiktion ock i vår påskrift borde observeras. 2:o det ovanliga ock blott i gamla historier tillfinnande ädelmod, varmed grevinnan de la Gardie jälpt desse förtryckte kvinnor, vilket icke allenast förtjänar att enskilt berömmas, utan ock i publiken borde med en medaljs slående till hennes heder bliva bekant.

Resultatet blev, att ståndet instämde i Moraths memorial samt beslöt slå en medalj över grevinnan "till belöning av en ovanlig dygd".

Den 6 april upplästes Moraths ock Reuterholms memorial i prästeståndet. Årkebiskopen var upprörd ock dikterade till protokollet en skarp reservation mot det sätt, varpå denna fråga behandlats av rikets första stånd. Han slöt med följande ord:

Ja i sanning, mina vänner, är detta ett så bedrövligt prov därav, att jag ej ser, huru det första budet ock förbudet i vår katekes mot allt avguderi med förklaringar däröver skall bliva beständande, om sådant jämväl vid våra riksmöten får opåtalat passera, då likväl religionsstadgan av den 20 mars 1735 så uttryckligen ock allvarligen förbjuder, att ingen vid allmänna sammankomster eller riksdagar må understå sig att proponera eller utsprida något, som kan på ett eller annat sätt vara anstötligt mot den rena evangeliska läran.

Moraths memorial upplästes. Ståndet medgav, att åtskilligt vore eftertänkligt, men ansåg, att efter lag borde rekonventionsmålet först avslutas och därefter alla handlingar inlemnas till justitiedeputationen. Så blev också ståndets beslut.

* * *

Den 29 mars 1762 föll hovrättens dom i rekonventionsmålet. Eckman dömdes för sitt hårda förfarande mot kvinnorna till 21 dagars fängelse vid vatten och bröd, att ersätta kvinnorna deras lidande med 3,900 dlr s. m. samt deras kostnader med 2,000 dlr samma mynt. Dessutom skulle han återbetala kronans förskott till 1760 års undersökning. Dock skulle han, i enlighet med Kongl. Maj:ts läjdebrev, ega tillåtelse att, därest han så önskade, inom 6 veckor begiva sig i säkerhet. Den ovannämnda skadeersättningen skulle fördelas lika på kvinnorna, med undantag av Back-Anna Eriksdotter, emedan det av åtskilligt framgått, att hon icke varit utsatt för hård behandling.

Tillberg dömdes "för sitt otillbörliga förhållande i ämbetet" till 8 dagars fängelse vid vatten och bröd.

Fjärdingsmannen Anders Danielsson dömdes för vidskepelse till 4 dagars fängelse vid vatten och bröd.

* * *

Besvär till Kongl. Maj:t över detta utslag anfördes av Eckman, Tillberg, Risberg (å kvinnornas vägnar) och Grewesmöhlen (å advokatfiskalämbetets vägnar).

Eckmans besvär lemnades obeaktade i utslag av den 26 maj 1762, utom att han skulle till processens avgörande hållas under behörig bevakning. Angående Tillberg innehöll Kongl. Maj:ts utslag av den 3 mars 1763, att hans straff skulle skärpas till 14 dagars fängelse vid vatten och bröd.

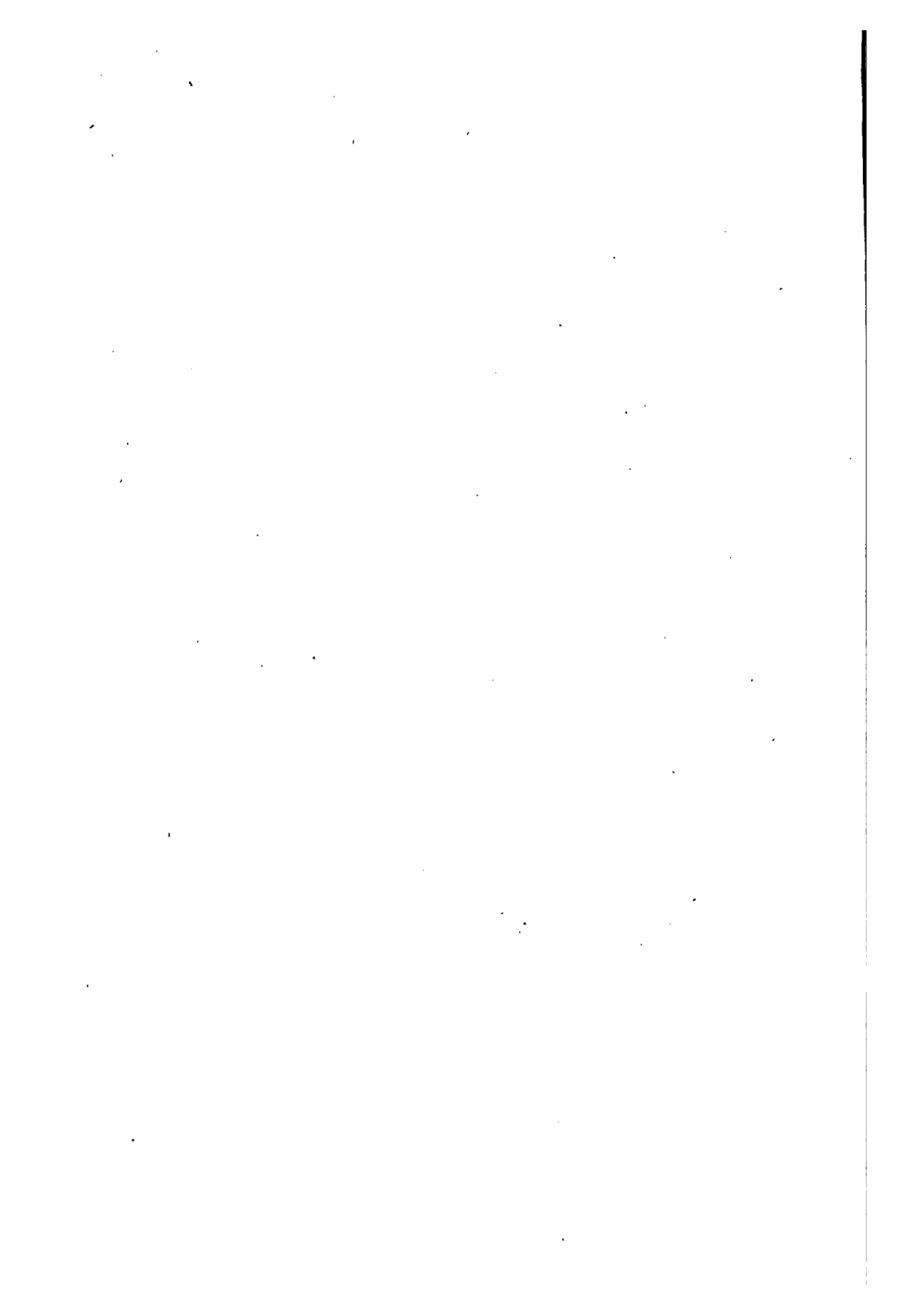
Risberg och Grewesmöhlen hade anført besvär över att Engman och nämnden blivit utan ansvar och Tillberg för lindrigt straffad, samt över att ersättningen ej utfallit.

Kongl. Maj:ts slutdom häröver utföll den 3 mars 1763, varigenom hovrättens beslut stadfästes, utom att Eckman ålades utgiva 100 dlr s. m. till Back-Anna Eriksdotter, som av skrämselförmått bekänna, att hon bedrivit trolldom, och däröver "råkat i ett svärmodigt och oroligt tillstånd". Vidare skulle Eckman ej vidare få bekläda dommareämbetet, men dock hava rätt använda det förutnämnda läjdebrevet 6 veckor från det han fått del av utslaget.

Eckman synes sålunda ej saknat gynnare. Han begagnade sig av läjdebrevet och rymde. Några pänningar erhöles ej kvinnorna. De inlemnade därför en supplik till Kongl. Maj:t, varuti

de anhöllo om att av allmänna medel få den dem tilldömda ersättningen. Denna anhållan bifölls genom Kongl. brevet av den 4 april 1764, dock endast så till vida, att hälften av den begärda summan skulle till dem genom statskontoret utbetalas.

Ock därmed kan Sverges sista häxprocess sägas vara avslutad. Den hade varit det sista offentliga framträdandet av dylik vidskepelse ock av ett psykologiskt tillstånd, som kan spåras ända tillbaka till den dunkla forntiden ock som har sin motsvarighet i alla Europas land.

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIV XIII. 7.

BOHUSLÄNSKA FOLKMÅLSDIKTER

FRÅN SLUTET AV 1700- OCK BÖRJAN AV 1800-TALEN

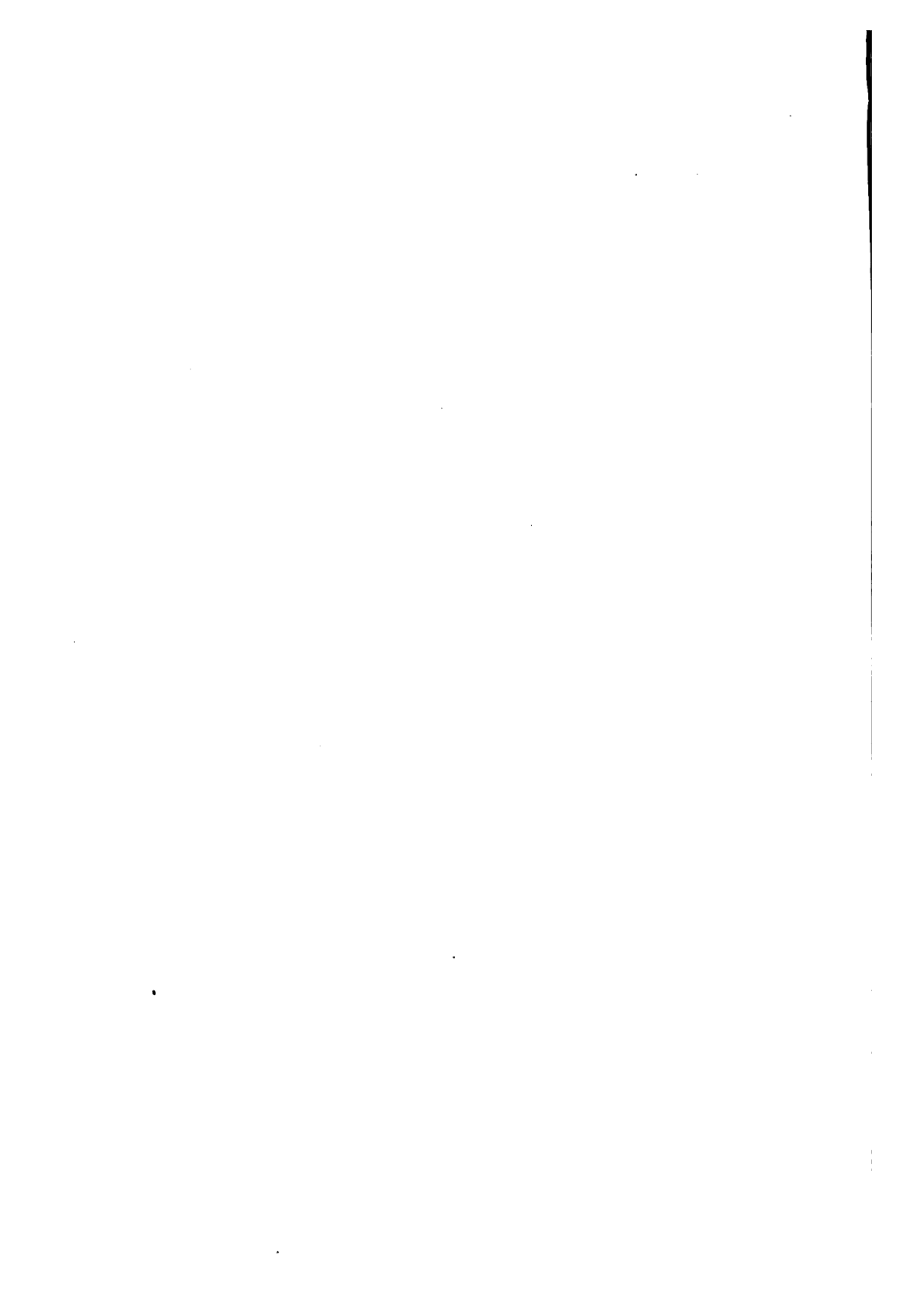
SAMLADE

AV

FRANS BUSCK

STOCKHOLM 1894
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Frans Busck.

Frans Busck föddes den 6 maj 1868 å Tvetlanda Haga inom Kville socken och härad i Bohuslän. Föräldrarna voro kommissionslantmätaren Rudolf Teodor Busck ock hans maka Anna Sahlberg. Han åtnjöt undervisning i hemmet till höstterminen 1880, då han intogs i Uddevalla skolas andra klass. I augusti 1884 inskrevs han i VI: I vid Göteborgs latinläroverk, där han våren 1888 med heder avlade mogenhetsexamen. Av sjukdom hindrad att genast egna sig åt de studier, för vilka han egde så brinnande håg ock hoppgivande anlag, inskrevs han ej förrän året därpå vid Uppsala universitet. Här avlades fil. kandidatexamen i jan. 1892 med historia, nordiska språk ock estetik såsom huvudämnen. Den 11 april 1893 avled Frans Busck i en tärande sjukdom (perniciös anemi), som i slutet av mars tvungit honom att avbryta sina studier för att i hemmet erhålla nödig vård.

Dessa äro de yttre konturerna av ett liv, som bröts i sin första blomstring, men som inom sin knappt tillmätta ram egde rikare innehåll än mången dubbelt så lång ock mera växlande levnadsbana. Det var innehåll i detta liv, ty där fanns en ärlig ock oförtruten strävan mot medvetet bestämda mål. Ock de mål, Frans Busck eftersträvade, de ställdes icke lågt. Ett *mål* blev för honom gärna liktydigt med ett *ideal*; ock den tanken, att idealens realiserande just icke är utmärkande för vår värld, nedslog honom icke, ty han var djupt övertygad därom, att man endast genom att sträva efter det högsta tänkbara kan vinna det högsta möjliga. Detta rörde det mäst centrala i hans

inre, personliga liv. Den entusiastiske idealisten inom Frans Busck lyste fram i förtroliga stunder med någon vän; annars talade han ej mycket om det, som låg hans jërta närmast. För kamrater ock bekanta i allmänhet var han blott den fitige, tillbakadragne studenten, vars energi ock allvar i arbetet väckte aktning ock beundran.

Allmänt känt var också hans varma intresse för landsmålsstudium, varvid naturligtvis hans egen hemtrakt lemnade det rikaste ock närmast till hands liggande stoffet för iakttagelser. Redan i de tidigare ungdomsåren började han samla berättelser, visor, ord ock uttryck, som för denna trakt äro egendomliga, ock bohuslänsmålet sysselsatte framdeles alltjämt hans tankar ock intresse. Oförgätliga äro de stunder, då Busck för sina nationskamrater i Uppsala eller inför något större eller mindre auditorium sjöng sina visor ock berättade sina »paschaser» på hembygdens tungomål. Då framträdde starkt en humoristisk anläggning, som man eljest icke lätt anade hos den merändels allvarlige »plugghästen». För visso hade dock landsmålsstudiet för Frans Busck ett vida högre intresse än tidsfördrivets. Däröf vitta först ock främst de i språkligt hänseende värdefulla undersökningar ock samlingar, som han gjort under den korta tid, det blev honom förunnat att vara värksam. Om ock på vad sätt resultaten av hans arbete skola komma landsmålsstudiet till gagn, må andra avgöra; det är emellertid att hoppas, att de icke bliva alldeles bortglömda.

Det rent språkliga intresset var dock icke den enda, kanske icke den starkaste drivkraften i detta arbete. Hos en äkta idealist sådan som Frans Busck var fosterlandskärleken den mäktiga ock djupa känslan, som utan att göra mycket väsen av sig likväl ständigt för honom själv gjorde sig påmind genom uppfordran till arbete ock strävan. Kärleken till fosterjorden fick hos honom sitt konkretaste uttryck i kärleken till hembygden ock dess folk. Här, i det klippiga Bohuslän, där en kraftig, i fädrens sedvänjor, sägner ock talesätt minnesgod allmog lever, trivdes han bäst; ock detta folk, som överallt omfattade honom med sympati, studerade han icke blott med iver ock intresse, utan även med kärleksfull pietet. Det finns personer, som »studera» folklivet på samma sätt, som en tanklös menageripublik med nyfikenhet beskådar sällsamma, underliga

djur. För Frans Busck var detta en styggelse. Det var i det personliga, broderliga umgänget med hembygdens allmoge som han gjorde sina iakttagelser. Han kände folket, och folket kände honom; och båda vunno på bekantskapen.

Det är alltid vanskligt att yttra sig om vad som kunde ha varit. Men åtminstone så mycket torde utan överdrift kunna sägas, att Frans Busck, om ännu några år av jordiskt liv blivit honom beskärda, skulle ha visat sig ega icke blott vilja utan även förmåga att göra en god insats i vårt folks andliga odling. En i rask utveckling stadd poetisk talang, vars alster dock aldrig hunno till offentligheten, gav förhoppningar om att en frisk och tilltalande, i vissa avseenden särdeles originell diktning en gång skulle komma till synes. Måhända skulle Busck även såsom vetenskapsman kunnat uträtta något värdefullt. Till historiskt specialstudium hade han valt Sverges medeltid, vars språkliga och litterära förhållanden särskilt fånglade hans intresse; och han hade här påbörjat undersökningar, som lovade goda resultat.

Spårlöst har dock ej detta liv gått förbi, fast det ej fick förvärliga alla de möjligheter, det inneslöt. Frans Busck har satt märke efter sig överallt, där han gått fram. Om han också aldrig hann bliva en framstående man, så var han dock i ovanlig grad en god och ädel människa; och en sådan har aldrig levat förgäves.

Erik Rinman.

Företal.

De visor på norrbohuslänskt folkmål, som nu — på två undantag när — troligen för första gången utgivas i tryck, ha inom de orter, där de besjungna tilldragelserna inträffat, varit mycket spridda, ja somliga av dem ha t. o. m. under någon tid varit verkliga folkvisor (om visan 3 har jag dock i detta avseende ingen uppgift). Av de äldre personer, hos vilka jag haft skäl förmoda någon kännedom om visorna, har nu blott en ock annan varit medveten om deras förekomst eller på sin höjd haft i minnet enstaka uttryck. Avskrifter torde även vara mycket sällsynta.

Då de ha en rätt ansenlig ålder — en går upp till år 1761 — ock då åtminstone de flesta av de avskrifter, jag lyckats komma över, tyckas omsorgsfullt återge ett äldre språkbruk, torde deras utgivande nu kunna påräkna något intresse.

Enligt uppgifter ha samtliga visor sjungits. Endast till tvänne är jag dock i tillfälle att meddela melodierna.

Svårförstådda ord ock uttryck förklaras i noter vid varje visa. Härvid har jag även sökt påpeka sådana ordformer, som antingen kommit ur bruk eller nu äro mindre vanliga.

Visorna från Kville ock Tanum, med vilka orters språk jag är närmare förtrogen, hava även återgivits med landsmålsalfabetets skrift, varvid prof. LUNDELL varit mig bejälplig. Då det naturligen är en alltför vanskelig uppgift att med ledning av visornas stavning söka i landsmålsskrift återge språket på den tid, under vilken visorna skrevos, har jag i allmänhet sökt återge det nutida uttalet, dock — om möjligt — med bevarande av rim ock meter. Även har jag i denna uppteckning gjort en ock annan ändring till förmån för språkets korrekthet ock äkta folklighet. Om en ensam ordform förekommer i en not, betyder det, att jag anser denna bättre eller vanligare än den i täxten förekommande.

Visorna äro, såsom vid var ock en särskilt angives, från fem olika socknar inom norra Bohuslän, den s. k. »Hättebygden», ock representera sålunda fem olika dialekter inom norrbohuslänskans inördes tämligen enhetliga, men från sydbohuslänskan skarpt skilda språk. Ordningen visorna emellan är geografisk. Jag börjar med den från Uddevalla ock följer sedan landsvägen åt norr, genom Foss — härvid dock en avstickare åt öster, till Sörbygden — Kville ock Tanum.

F. B.

1.

Manuskriptet till efterföljande visa, vilken meddelats mig av f. d. bruksförvaltaren C. SANDBERG på Hoga i Foss socken, är utfört med synnerlig omsorg, ock dess stavning sluter sig nära till det bohuslänska uttalet. Enligt uppgift av hr S. är denna avskrift gjord av hans äldre broder, sedermera prosten i Naverstad, magister C. AUGUST SANDBERG, vilken på 1830-talet var förste lärare vid Gustavsbärgs barnhus, beläget strax söder om Uddevalla.

Vem författaren till denna visa varit, kunde hr S. ej med visshet säga, men uppgav med sannolikhet en PLATE, som bott i Uddevalla eller i trakten däromkring; det senare är antagligare, då författaren säger sig ha både galt ock mærr ock dessutom åker in till stan.

Sannolikt föreligger sålunda i visan Uddevallamål eller mål från trakten närmast däromkring.

Hr SANDBERG, som trots sina 80 år ock mer besitter ovanliga själsförmögenheter, kunde visan mästadels utantill ock har meddelat mig betydelserna av flera ålderdomliga ord ock uttryck, vilka jag sedan hört vara okända för eljest minnesgoda gamla personer.

Regteg Berättelse

om då söm hännte, då ja åga¹ på vinråsrag² inpå
Härr Hanlingsman³ Ere Solbers å mamselle Maja Wess-
los brölöbb⁴ i Öddevall den 27 Oktober 1778.

1. Gur qväll⁵ här i stöfva⁶ bå Herre å fru!
Jä mennar då I mej nock känner.
Gu qväll Herr Brugåmål⁷ å vackre Herr⁸ Bru!
Gu qväll, alle sammen go vänner!

1) Impf. av 1 konj. = åkte. 2) Mskr. har tydligt denna skrivning, som hr SANDBERG ej förstod. Möjligen kunde man gissa på -våg (det hela lika obekant); men en sådan form motsäges av den omständigheten, att detta ord i visan annars över allt har den riktiga formen »väj». 3) handlande. 4) bröllop; nu i allm. *brölup*. 5) God kväll. 6) *støqa* stugan. 7) *brugåmal* brudgum. 8) Enligt gamla personer en vanlig titulering likasom »härr mamsell» (se v. 86) o. s. v.

5. Jä ber öm purgass⁹, att jä kommer härin,
För jä velle glana¹⁰ på galgrannen¹¹ min,
På allt dä, söm hos jer¹² no hänner¹³.

I otte så drab¹⁴ jä en resbide¹⁵ galt,
Söm kärringe skölla å raga¹⁶.

10. Den har jä vre burt¹⁷ å fått köpt nogge¹⁸ salt,
Fast mången mett fläsk velle vrage¹⁹.
En daler ble ofver²⁰, den har jä latt²¹ gå
Far subar, men ligeval²² står jä ändå
Å ved mine sager å maga²³.

15. No häckte²⁴ jä märre på trappa jär här,
Ho pla²⁵ ente gjörna sä slida.
Stor sag i en timme, jä ba hanum Pär
Ge hånne en hödött²⁶ å bida. —
Hem²⁷ å dä, söm drar mäj i rocken? ja så!

20. Välkommen Härr Mansjör²⁸, stor tack ska I få
Far dröbben²⁹ dor³⁰ flaska, den hvida.

Jär skål alle sammen! se dä gjole sus³¹!

Jä känner dä kröljar å mörlar³²,

No stabbar³³ jä piba med fine karpus³⁴,

25. Fast mauen³⁵ min ligesom körlar³⁶.

⁹) *purgås* förlåtelse; jfr visan 5, not 17. ¹⁰) *glana* titta stort.
¹¹) *galgrån* gårdsgrannen. ¹²) *jer*, liksom *jær*, = er. ¹³) händer.
¹⁴) »drap», slaktade. ¹⁵) två år gammal galt. Jag har från Kville formen
resbid, använd om djur, särskilt om grisen. »Med ens han kommer till
halvtannat år, blir det resbid; sedan blir han *tröaring*» (*me ens hag-*
komæ-je halt ant or, blæ-dæ resbid; sig blæ-ñ-trearey). ¹⁶) *sköla*
o raga skällade ock rakade. ¹⁷) *vre burt* vridit bort, sålt. ¹⁸) *nogge*
något. ¹⁹) vraka. ²⁰) *ble øver* blev över. ²¹) Sup. av *la latæ* låta.
²²) *ligeval* likväl. ²³) vet »naka», sköta, göra i ordning mina saker.
²⁴) »häktade», band. ²⁵) plågar [ej gärna slita. ²⁶) *hødet* hötapp, att
bita i. ²⁷) vem. ²⁸) Skrivningen *mansjör* beror kanske på folketymo-
logi. ²⁹) *drøbn* droppen. ³⁰) *dor* ← *ud-or*, utur. ³¹) *dæ jøls sus*
det gjorde värkan. ³²) *krøljar o mjlar* (*mølar*) kryper ock morlar.
Krölja torde vara mycket ovanligt; sannolikt besläktat med ordet **kry**
i uttr. *kry o my* kråla i mängd om vartannat, vimla; jfr Nilén Sörb.
ordb. Här sköla orden återgiva, att det blir liv i magen. ³³) stoppar;
nu *stapar*. ³⁴) kardus. ³⁵) *mauen* magen. ³⁶) *hølar* (enligt SAND-
BERG, i mindre värdat uttal sannolikt *hølar*), ungefär = kurrar.

Hem klingar på fela³⁷? spell öpp³⁸ en koral!
Den töse, där sedder³⁹, ä vacker å smal,
Ho dansar⁴⁰ väl, fast jä no jörlar⁴¹.

- Hö⁴² ä dä söm logtar i näsa så gödt?
30. Jo, jo jä ser bohle⁴³ stå duga⁴⁴
Mä möen sirad⁴⁵. Hem har väl kunna spådt
Om söddent? No kliar mi kruga⁴⁶.
Å stege⁴⁷, aj, ja ja den smagar på max⁴⁸,
Jä trur, dä ä både skädda⁴⁹ å lax
35. Å baxembrö⁵⁰, högt söm e ruga⁵¹.

Se anse mä ente me vin⁵², Herr Mansjör!
Gu tår! dä rann ljuffligt i bötten.
No ä jä så hed, så jä mennar jä dör,
La tösene lätte på⁵³ dötten⁵⁴.

37) *fela* fiolen. 38) *spel-öpp* spela upp; imp. *spæl*, fastän *spæla* går efter 1:a konj. 39) *sedr* sitter. 40) *dansar*. 41) *jøla, jøla* jollar, skämtar. Uttalet *jøla* torde nu vara det vanligaste (Nilén har det från Sörb.); från Kville har jag *jola*. 42) *hø* vad. 43) *bøle* [= borden N.]. 44) dukat [dukade N.]. 45) *siråd* siratlighet, med mycken prakt. 46) *krujar mi kruga*: med »kruka» menas väl hans gom; således liktydigt med: det vattnar sig i munnen. 47) *stège* stekten. 48) *maks* (smakar alldeles) förträffligt; uttr. ovanligt. 49) *sæda* rödspotta. 50) Jag har från olika håll (även av hr SANDBERG) endast hört uttalet *boxenbrö* (*boksnbrø*), som var ett slags »skrivbröd», om vilket HOLMBERG i Boh. hist. o. beskr. II, s. 54 säger: »Egendomligt för Bohuslän är skrivbrödet, vilket består av en papperstunn kaka av korn eller ädlare säd, varpå utklenas en smet av vetenjöl ock ägg, vilken under gräddningen »skrivs» eller utristas med ett i form av en kan utskuret trästycke. Det är högtidsbrödet ock ganska välsmakligt; men den som ser, huru det tillredes, torde sväriligen kunna förmås att förtära det» — detta senare väl om allmogens förfaringssätt. Ordet är mycket ovanligt. 51) *ruqa* ruka (fisk) eller (sannolikt): massa, uppstaplad hög, en betydeelse som jag eljest aldrig hört i Bohuslän. IHRE har med denna bet. fornerna *ruqa* l. *ruka*. Boxenbrödet brukade uppläggas mycket högt. 52) Betyder: full av vin. 53) I st. f. *lätte på*, som hr SANDBERG sade, hade mskr. *ta udå*. 54) *døtt*: »dott» = tapp, sammanpackad massa av tyg o. d., som stod i ventilationshålet. Om man »lättrade på» (tog undan) denna, kom förstås frisk luft in.

40. Tack, dä va e mocka⁵⁵ resengrynsgröd⁵⁶,
Den tärpa⁵⁷ ho smaga mäj bädder⁵⁸ än flöd
Å gjoble go helsa i skrötten.

De are små raskety⁵⁹ ger jä go da,
Hö ska jä mä söddent å gärä?

45. Skam få den, söm anser dä j'ente vell ha,
Hö ä dä väl värdt å förtära?
Jä mennar de stennar⁶⁰ målera mä färg,
En öldreck ä bädder, den kan sätte merg,
Om jä här i lauet⁶¹ ska vära.

50. Men jä kan ble gahlen, hö ä dä far ty⁶²,
De broggar⁷⁷ i stället far lufva⁶³?
Dä ä just oppsnasit⁶⁴ å pegar di sky⁶⁵,
Den Vonne⁶⁶ har lärt dem å skrufva.
Jä rår där⁶⁷, bränn öppet⁶⁸ mä buller å fjäs,
55. Å ta ä⁶⁹ Pesalmebog⁷⁰ vackert å läs!
Ha heller ä gammeldas lufva!

När⁷¹ Bästefar⁷² lefte, så mins jä han sa
Å farryn⁷², söm flere feck höra,

⁵⁵) *moka* mängd. ⁵⁶) risgrynsgröt. ⁵⁷) Hr SANDBERG uttalade *tärpa* (i värsen *tärpa* best. form), men visste ej ordets betydelse. Möjligen har det varit någon slags sås till risgrynsgröten, alldenstund den smakade bättre än flöd (*flöd*), tjock grädde, som ju eljest användes till gröten. ⁵⁸) bättre. ⁵⁹) Naskety(?) har väl varit bakverk, slisksaker o. d., som han nu gav en god dag efter den »mocka resengrynsgröd», han fått. ⁶⁰) Hr SANDBERG sade: »dä stimulerar min färg». ⁶¹) *lawet* laget. ⁶²) tyg, ting, »ordningar»; oftast i sammansättningar, t. ex. raskety, luvety (se visan nr 5, v. 18). ⁶³) *lufa* mössa. ⁶⁴) uppnäsig. ⁶⁵) *pega-d: sy* pekar i sky. ⁶⁶) *dæn vonæ* den onde. ⁶⁷) Där, där, der = er. ⁶⁸) bränn upp det. ⁶⁹) Obest. art. fem. skrives här å utom på ett ställe (e). ⁷⁰) *pesalmæbog*, allmänt uttal i århundradets början. Jag har blott hört det i historier om gamla personer. Liknande stavning förekommer ofta i gamla kyrkopsalmböcker. ⁷¹) när. ⁷²) farfar [*lefta* levde. ⁷²) Formen förutsätter ett fem. subst. med tonvikt på första stavelsen; betyder: vidunderlighet, ovanlig händelse. Jag har såväl från Kville som söder därom även hört ett *faryn*. HOLMBERG anf. arb. har *foryn*. Man »säger» (*sif*) ock »hör» ett *faryn*, »ser» det ej. *Farynet* omtalas närmare i slutet av strofen.

- Dä hånnte därnerådder⁷⁴, söm han då va,
 60. I Ufven, ja då va ä röra,
 Då brägade⁷⁵ tuppar, en man hedde Ralf⁷⁶,
 Hans ku feck en södden farunnerli kalf
 Mä töpp och mä ringar i öra. —

- Men Gu signe kongen å ge ham go natt!
 65. Han broggar⁷⁷ bå boxer⁷⁸ å jacka,
 Söm allvarsamt passar, mä gammeldas hatt,
 Ja Hannum vi alle mä tacka
 Far möe go omsorg i stort å i smått.
 Ah! söde Herr Mansjör, ta hid nogge vått,
 70. No vell jä mä brufolket snacka.

- Te löcke⁷⁹, te löcke, dä önskar jä der⁸⁰,
 Gu ge där⁸¹ allt gödt här på johle
 Å la dem förögas te ferdöbbelt fler
 Här mellan berge å sohle!
 75. I källaren väda⁸⁰, i köckenet⁸¹ mad,
 Tellräckeli tallrekar, skear å fað,
 Mä glahs å puteller på bohle.

- De sir⁸², I ha fohle⁸³ all verhle ikring,
 Herr Brugåmmål, dä va ä länga⁸⁴.
 80. Där lär I ha sett många löjelig ting,
 Söm Er no i minnet kan hänga,
 Men ligevahl måtte I här stanne qvar;
 Jo jo, Herr Mamsell har väl nogge söm drar,
 Söm kärleg hos Er kunde fånga.

⁷⁴) där ner(e) åt. ⁷⁵) brägade. ⁷⁶) HOLMBERG anför bl. namn hos den äldre generationen: Relf, Rolf. ⁷⁷) broggar brukar. ⁷⁸) boksär byxor. ⁷⁹) till lycka. ⁸⁰) »väta», drickesvaror. ⁸¹) köket. Formen torde nu ej förekomma. ⁸²) sîr säger. ⁸³) fohle, som — då hl över allt betyder s. k. »tjockt» l — måste läsas *fåls* farit, av *fåra för förå*. l i st. f. r beror kanske på invärkan av värbet *fålas* (fårdas), så framt ej detta rent av åsyftas; borde i så fall skrivits *fåla(t)s*. ⁸⁴) *lång* längd.

85. No söm i va löckeli, ligeså I,
Herr Mamsell å bru, kan I tänka,⁸⁵
En södden man skulle jår käraste bli,
Når I ville löfven⁸⁶ bortskänka.
Ja lef då tillsamman i sämja mä fröjd,
90. Den ene så vähl söm den are förnöjd,
Så kan inge modgångar kränka.

Nå jä ser [mäj⁸⁷] nön läjlighed⁸⁸ noggen gång ha
Te stan, lär jä ente försumma
Att titte in te dår mä hö⁸⁹ I kan ha.

95. En sub, söm ä värdt å berömma,
Får i vähl då ge mäj mä ost atterve⁹⁰ —
Vonnt⁹¹ hade dä squalpety⁹², kaffe å thé,
Så dä vell jä aller⁹³ förglömma.

- Om I kommer te mäj, så få I se på,
100. Hö Ähli⁹⁴ der hemma kan gära.
Ho rasslar vähl sammen⁹⁵, hö smått ho kan få,
Söm dner på bohle frambära,
Mä östemus⁹⁶, flödemjöl⁹⁷, fröa⁹⁸ å smör,
Ett hönsesö⁹⁹, dä kan ho koga på kär¹⁰⁰
105. Mä klonkar å hö dä ska vära¹⁰¹. —

85) Meningen i värs 85 ock 86 ej fullt klar; antagligen: »nu, som (= då) Ni, härr brudgum, var lycklig, likaså kan Ni, härr mamsell ock brud, tänka, att den lyckan har hänt Er, att en sådan man» o. s. v. ⁸⁶) *loven* loven, »tro ock loven». ⁸⁷) Insatt av utgivaren (för att klargöra meningen). ⁸⁸) någon läglighet. ⁸⁹) med vad (hö = *hø*) I kan ha att bjuda på. ⁹⁰) till, jämte. Jag har endast hört formen *atteve* (*atøve*); sälleynt. ⁹¹) *vonnt* ont, dåligt, illasmakande. ⁹²) *skvalpety* tunn, vattenaktig anrättning; jfr t. ex. *teskvalp*. ⁹³) aldrig. ⁹⁴) *Ähli* Elin, författarens hustru. ⁹⁵) samlar väl, skrapar väl ihop. ⁹⁶) Ett stycke ur vasslen upptaget ostämne, som hopklänmes i handen, varvid det får ungefärlig form av en mus; eljest allm. *ostemus*. ⁹⁷) *flödemjöl* mjöl med flöd, jfr värs 41. ⁹⁸) *fröa*, vasslefröa ostämne, som blir kvar, när vasslen silas; uppkok på vassle. ⁹⁹) hönsesoppa. ¹⁰⁰) koka på utmärkt sätt, på karlavis (?) [eller »på tupp», d. v. s. hönsesoppa på tupp; jfr berättelsen om torpargumman, som ville sälja en *hønekær* till en fru Kock: gumman vågade ej säga *kær* = tupp. Var. dä kan ho: kan de væl. N.]. ¹⁰¹) med »klonkar» ock vad det nu skall vara i soppan.

- No knäggar¹⁰² mi Sverra¹⁰³, no får jä vähl ud.
 Adieu¹⁰⁴ allesammen här inne!
 En spörresub¹⁰⁵ kan I¹⁰⁶ vähl ge mä te slud,
 Söm kan kurantere¹⁰⁷ mitt sinne.
110. Tack ska I no ha för bå Sverra å mäj!
 No rir jä helt lusti dor gästebu, hej!
 Ja dä går mäj aller dor³⁰ minne.
- Men la mäj få hveske ve Er, käre far
 Å bruggom, söm ingen ska höra.
115. Leg vackert å kärлит mä Fru, söm ä rar,
 Så ho kan la blih å säj snöra
 Mä hvalfen¹⁰⁸ å söddent, söm Helsvir¹⁰⁹ har lärt — —
 Jä sir ente mer — I förstår jar affärt.
 Go natt! — Jä må klöfve¹¹⁰ hemföra. —

¹⁰²) gnäggar. ¹⁰³) Namn på hans märr. Min far hade ett sto med namn Svea, som drängarna kallade Sverra. Möjligen låg i namnet en tanke på hannes egenskap att vara sverrete väcken, lätskrämd.
¹⁰⁴) Var. *farvæl* N. ¹⁰⁵) *spøræsüb* avskedssub, möjligen med avseende på sporrar, som nu skulle komma till användning; *æn stor, dokti süb, sam jole negø* (från Kville). ¹⁰⁶) Var. *kan de* N. ¹⁰⁷) göra kry. ¹⁰⁸) valfiskben. ¹⁰⁹) den onde. Jag har endast hört *hælsøfyr* (*hælsøfyr*); betyder vanligen denne infernaliska potentats rike: »*drag at hælsøfyr ma dæ!*» ¹¹⁰) *kløve* (best. sing.) bördan på klövsadel.

[Enligt N. kan visan vara från något av häradena Bullaren, Tunge, Stångenäs eller Sotenäs, knappast från Sörbygden eller trakten närmast Uddevalla; från trakten söder om Uddevalla skulle hon kunna vara endast så vida som hon möjligen av kopisten (Sandberg) lämpats till t. ex. Bullaremål. N. har 1878 hört fragment av visan i Sörbygden.]

2.

Även denna visa är mig meddelad av herr SANDBERG. Avskriften är av samma hand som förra visans.

Såväl om visans författare (rättare författarinna) som om de närmare omständigheterna vid dess författande är jag i tillfälle att efter herr SANDBERG lemna bestämda uppgifter.

Då ADRIAN SIMMERSTRÖM ock JEANETTE SALBERG på Skulevik inom Häby socken i januari 1819 firade sitt hembröllop, d. v. s. den fäst som hölls av de nygifta strax efter det egentliga bröllopet i brudens föräldrahem, hade av obekant anledning en deras umgängesvän ock släkting (?) ej bjudits. Denna var fru MAJA ELISABET HALLENBERG, född HEDELIUS ock första gången gift med hr JAKOB SANDBERG (farfader till min sagesman). Men en Evas sannskyldiga dotter, hade nu fru Maja Lisa svårt finna sig i att vara okunnig om tilldragelserna på Skulevik, ock visans början avspeglar med all önskvärd tydlighet hennes förtrytelse. Vål söker hon trösta sig med andras förvåning över att det på Skulevik kunde vara bröllop, utan att hon var där, men besluter sig slutligen för att, förklädd till piga ock i »hulehatt», dock gå åstad för att åtminstone se stäten; det var »i den gamle go vale», som hon fick äta sig mätt på det stället. Som åskådare utanför beskriver hon sedan fästligheterna ock sina missöden där ock under hemvägen. Som hon säger sig strax efter hemkomsten hava nedskrivit sina iakttagelser, får man väl sätta tro till dessa. Man må dock kunna undra, om hennes ofta upprepade lyckönskningar för brudparet under ovan angivna omständigheter varit fullt järtligt menade.

I underskriften »Med Egen Hand» ligger tydlig anspelning på författarinnans initialer.

Fru HALLENBERG, som dog omkring år 1829 vid 80 års ålder, levde hela sitt liv på Kviström i Foss socken, vadan man kan vara fullt viss om att i hennes bröllopsvisa föreligger Foss-mål.

Vid Adrian Simmerströms och Jeannette Salbergs hembröllopp (hemkomst från brölloppet) 1819 i Januarii.

1. Hö ä dä for tynning¹, kom flyan² te mäj,
Då sorsen jä sadd här ve glahset?
Dä va nok en kär, kom in frå en väj,
Å spurchte³: hör Du ej kallasset,
5. Som Dine go vänner på Skuhlevig gär?
Kan där være bröllobb, å Du sedde här?
Jä mennar, Du ä då de rasset⁴.

Å då svara jä, dä må vest være lögn,
Mä limstånge Du vest no ränner⁵;

10. Men kären han svur, han ha vurt der ett dygn
Å ved allt söm skett å der hänner:
»Ja skaffat hem granris å tysslinge⁶ löf,
Skallmeja⁷ ho dönnä, så jä ä mest döf;
Gack did, så Dej ingen der känner!»
15. Jä tänckte, ja får no väl krybe härud;
De onge vell jä uppå glana,
Då Adrian hemfört si älskade brud,
Söm vest ente ä nogge flana⁸,
Men söd å finurli⁹ i seer¹⁰ å dygd,
20. Ve får väl snart höra, ho pryder vår bygd.
Te ingenting kan jä dem mana.

De ha både vedd¹¹ å farstan söm ä gödt,
Å därför de lönnä¹² ha vunnet.
Jä kan ente ge dem, men ynske dem gödt,

25. Dä längtade målet upphunnet;

1) underrättelse. 2) (som kom) flygande. 3) sporde; uttalas nu endast *spuŕ*. 4) rasen (slakten); skrivningen med två s skall väl endast angiva öppet s, som nu åtminstone är långt (*rasst*). 5) Ränna (springa) med limstången är liktydigt med att fara omkring med lögn. 6) *tysley* lingon. Kanske vanligare är *kröser*. 7) trumman. 8) Sjasigt, slarvigt fruntimmer. 9) *finurli*: trevlig, behändig. 10) seder. 11) vett [ock förstånd. 12) *lönnä* lönen.

Att löcka floreras på åger å äng,
Ja kärlegen fulje¹³ dem dor¹⁴ å di säng;
Då allt i hörare ha funnet.

- Men hølles ska jä få den ynskan te jär?
30. Jä skäms för att komme å sniga.
På träskelen¹⁵ kunne jä sädde mäj ner,
Ja gjörna klä ud mä te piga
Å krybe i vråe ve spellemans rygg,
Å när de ble var, att där sad å far stygg,
35. Så skulle jä sti öpp å niga.

- No tänkte jä på en le¹⁶ å lång gång.
I skoppa¹⁷ jä tar mäj å läfsa¹⁸,
Den å go å ha, när mauen blir svang¹⁹,
Å ligså te betja²⁰ söm gläffsa;
40. Aj ia mäj! feck jä mäj en huhldehatt²¹,
Då engen i lauet mä kunne ta fatt,
När höjt te mä klåne²² jä hämsa²³.

- Men mäns jä där sad, feck jä se ett stort boh!
Mä lys å mä kransar udsnöcka,
45. Då kunne jä aller få öpp nogge oh!,
(Men tänkte: de onge ske löcka!)
Ja, fuglar å änglar all känsel förtog,
Jä velle på dörre, jä mäj ej förstog
På grannlåtvis nogge kund' snacka.

¹³) *fulje* följe. ¹⁴) ur [ock i. ¹⁵) tråskeln; eljest *treskall*. »Den som å uböen [objuden], får sedde på treskall». ¹⁶) led, besvärlig.
¹⁷) *skopa* = förklädet eller främre delen av klädningkjolen, uppvikna för att däri bära något; även en sålunda buren börda. Här best. form: *skoppa*. ¹⁸) »stunnbröds», som stekts så lätt, att det kan hopläggas; har sålunda ej hunnit bli en »lev». ¹⁹) tom; jfr *svankryggad* om hästar.
²⁰) *bejsa* hynda. HOLMBERG har (ännu 1843) *bloka*. I en mycket gammal visstump på melodien »väva vadmal» har jag: »stora *fåbekan* å *Karin*. ²¹) Uttalet *huldehatt* åsyftas nog: hatt att hölja sig i för att vara oigänkännlig. ²²) *klåne* kläderna. ²³) droge upp, tillsamman.

50. Hö ä dä far pråling, söm ser ud så nätt?
 Jä mennar, dä ä nogge gable.
 Här har jä vest mangel gang ede mä mätt,
 Men dä va i den gamle go vahle²⁴.
 Dä må no vest väre dyrbarare mad,
 55. Dä äder²⁵ dor hoar²⁶, på udkrusa fad,
 Ä nogge de sluger dor skahle²⁷.

Men se dä söm töse bär in på stort fad!
 Ho rätt öppi ansigtet glinta²⁸.

- Jä spurchte: hö ä dä? Ho sa: dä ä mad,
 60. »Ä tänke mäj», sa gamle Flinta.²⁹ —
 Nock har jä sett förr på min faddige³⁰ desk,
 Du gär dä så stor, »dä ä herrefesk»³¹;
 Du må no vest väre ä slinta³².

- Men söm jä sad länger, så feck jä då se,
 65. De kom in mä två trinne skålar,
 Men no börja gästene glisa³³ å le,
 Trompetta ho mögge väl skrålar.
 Då va jä no gla, att jä packa mä ud,
 Far de va no vest ente äsla³⁴ min trud.
 70. Jä sad, söm jä sad uppå nåhlar.

Jä får no väl gå, fast dä ä nogge ledt³⁵,
 Att dybt³⁵ udi blöda³⁶ få trampa.
 Jä ska no udtegnat³⁷, hö jä har no sett,
 Men först ska jä blås öpp mi lampa.

²⁴) *våle* världen. ²⁵) De äta [ur hoar. ²⁶) *ho*, pl. *hoar* = käril av trä, vanligen för vattning av kreatur; även att hacka kött i (hackho) o. s. v. ²⁷) Det de sluka ur skalen, är ostron. ²⁸) Impf.: såg [på mig], troligen med föraktfull åtbörd. ²⁹) Hela raden är ett nu troligen ej brukligt ordstäv med betydelse: det gör det samma. *Flinta* har varit en gammal gumma, som haft till ordstäv det citerade. Här använder pigan uttrycket till författarinnan i betyd.: »(detta är mat, men) vad rör det dig?» Värserna 61—63 innehålla författarinnans svar. ³⁰) fattige; nu *fat*. ³¹) Härmed menades hummer. ³²) Ungefärligen: slyna. ³³) *glisa* skratta, så att tänderna synas. ³⁴) *äsla*, partic. = ämnat. ³⁵) djupt. ³⁶) *blöda* = den av rägnig väderlek eller tjällossning åstadkomna smutsen ock smörjan på vägar. ³⁷) uppteckna.

75. Jä aller ska glumma den ljufflige qväll,
Då Adrian mä si Johanna ble säll,
Fast jä udi hängedy³⁸ dampa³⁹.

Far väl, minne vänner, no har jä vurt här.
Välsignelse onge å gamle!

80. I ha allti vurt å ä mäj än kär,
All löcka å välgång sej samle!
Tack ska I no ha för hör evige gång⁴⁰,
Jä naggat⁴¹ har hid, fast väjen är lång!
Gu lad jer i sämjja få lefvas!

Med Egen Hand.

³⁸) *hængedy* gungfly. ³⁹) damp. Inf. *dampa* är bildad efter impf. *damp*.

⁴⁰) *hör evi gång* (fr. Kville) med förstärkande bet.: »var enda gång».

⁴¹) strävat ock gått.

3.

Följande visa, om vars tillvaro prof. LUNDELL underrättat mig, meddelas efter ett fästtryck (2 bl. fol.), som finnes på Uppsala Universitetsbibliotek i en av tillfällighetsdikter bestående samling, signerad »Personalskrifter 1760—1769. K—Li».

Bröllopet mellan handlanden i Uddevalla LILJA ock fröken GYLLENGAHM, för vilket tillfälle visan är författad, stod enligt överskriften år 1761 »på Röd i Hee sacken». Att härmed menas gården Röd ock Hede socken inom Krokstads pastorat ock Sörbygdens härad (öster om Foss ock Kville), är tydligt av en annan fästskrift från samma tillfälle, vilken jag funnit i ovan nämnda samling, med titel: »Den lyckeliga jagten, då handelsmannen uti sjö- och stapel-staden Uddewalla, ädel och högagtad, Herr Carl Nicolaus Lillja, med välborna fröken, fröken Catharina Charlotta Gyllengahm, til et ljuft ägta sammanboende christ- och högtideligen invigdes; som skedde på gården Röd uti Sörbygden, den 1. December år MDCCLXI.» o. s. v. (Göteborg, Lange jun.).

Vid hava sålunda här Sörbygdsmål från 1700-talets mitt; på samma gång det hittills äldsta kända exemplet på bohusslänskt folkmål.

Landsmålsdiktens personligheter belysas i någon mån av den ovan nämnda dikten på riksspråk, vars innehåll i korthet är följande:

Författarinnan¹ är ute i skogen ock träffar »en vördig man med skägg-bevuxne kinder», vilken befinnes vara ingen mindre än själve guden Pan. Han visar nu författarinnan,

hur inom granar trenne²

En sköner Fogel satt, som gyldne fjädrar bar.

Si där, sad han [Pan], en GAHM, det är ock efter Denne,

Som jagten är utstald: väl den en sådan tar.

Ty äfven som du ser Dess ädla fjädrar skina

Mot soleu öfver alt, och blänka utaf gull;

Så lysa äfvenväl Dess inre dygder fina

Af ärbarhet, hvaraf Dess själ och kropp är full.

¹) I en efterskrift till läsaren heter det:

»Jag skulle, om jag varit Kar,
Det bättre gedt, men konsten har
Mig icke mer meddelat.»

²) Uddevalla stads vapen har tre granar.

Strax härpå visar sig Fortuna med en härre, »som uti Lilje-Drägt behagligt klädder var». Hon hämtar ock fram Cupido, som med konst sänder sin pil i »Gammens hjerta», varvid alla ropa: »Herr Lillja vunnet har». Härefter följa författarinnans lyckönskningar, bland andra den, att »mång täcka Lilljor små uti Dess [brudparets] sköt upprinne».

Författaren till landsmålsvisan, vilken kallar sig »Ole Husman i Prestegåhln», tror jag mig hava funnit med jälp av en fröken G:s titel: »Vår Herr Prästemors Sösterdatter».

Hos ANREP, *Sv. adelns ättartaflor* ock SKARSTEDT, *Göteborgs stifts herdaminne* synes, att av kyrkoherden i Romeled I. F. KREITLÖWS döttrar en, KATARINA MARGARETA, var gift med adjutanten vid Bohusläns dragoner C. G. GYLLENGAHM — deras dotter var den besjungna bruden — samt en annan, ANNA ELEONORA, gift med kyrkoherden J. APELBERG i Krokstad. Denna fru APELBERG är sålunda »Vår Prästemor».

År 1761, samma år som bröllopet stod, hade kyrkoherde A. en informator, BERNHARD WESSMAN. Denne, som var född i Varbärg år 1741, hade genomgått Göteborgs gymnasium ock tagit studentexamen i Lund i början av året, varefter han kom till Krokstad. Det synes mig ligga nära till hands att antaga, att denne WESSMAN begagnat pseudonymen »Ole Husman i Prestegåhln». Ole är ju ett mycket populärt allmogenamn, som med fördel ersatt det mer ovanliga Bernhard. Som bröllopet först var i december, har han haft nästan ett helt år, under vilket han kunnat sätta sig in i dialekten, om han ej gjort det förr.

WESSMAN blev emellertid komminister ock APELBERGS andre efterträdare som kyrkoherde i Krokstad, likasom han ock blev hans måg. År 1792 dog han. Han var »en stilla ock vacker prästman ock har egt, var han arbetat, sina åhörars kärlek» — sannolikt även, när han uppträdde som landsmålare.

Te Löcke å Wålsegnels, | som han sir¹ hos oss i vår
Byu² | då | Den lelle, wene å gille³ Mönsoeren ifrå Åddewal, |
Herr Monsör Hanlengsman | Carl Nicolaus Lillja, | skulle
pockeleras⁴ å hobbettas⁵ elle som han sir wyas⁶ te sam-
mens | mä | Den förhjartans snille å døjdesamme Jom-

¹) säger. ²) by [*by* f. betyder i n. Boh. »bygd»: N.]. ³) präktige.

⁴) Ungefär: det skulle pokuleras för honom [eller = kopuleras L.].

⁵) *Betta i hop* = spänna tillsamman hästar, som tillhöra olika personer; såges då t. ex. tvänne grannar sätta var sin häst för vagnen, att därav

bliver helbett l. tvåbett (Rietz). ⁶) vigas.

frue, Wår Herr⁷ Prästemors Sösterdatter, som han
sier, Då Wållborne Fröknet, Herr Mansell Jomfru,
Catharina Charlotta; Gyllengahm, | På Röö i Hee Säckén
den föste dan i Juhlemånen 1761, Önskar jack Ole
Husman i Prestegåhln, Som no tilliga drecker Dåras
skåhl, | å Gud gi māj så lifwet lätt, | Som ja ska
drecke skåle⁸ rätt. | Götheborg, | Trykt hos Johan Georg
Lange, Jun.

Māj⁹ forláf, bli ecke wone¹⁰,
At en fadej¹¹ kladdet¹² bone¹³,
Mā et lidet doclament¹⁴.

Kommer fram i detta lanet¹⁵,
5. Fast jā å dā¹⁶ sāmste slauet¹⁷,
Kan jā nåck min reverent.

Jāj ä alti want¹⁸ te wåra
Mā å coplamenter gära
Hos förnämlegt Härrefolk:

10. Allre¹⁹ pla jā wåre blyuer²⁰,
Spör Herr Far, om jā no luyuer²¹,
Han har ofta fylt min hålk²².

Sist, när han had mange gæster,
Wa jā dāras dansemåster,

15. Dā geck juflegt mā²³ j tru;
Når de are sprang å mohla²⁴,
Då sa Herrfar: Kom fram Ola,
Engen dansa kan som du.

7) Om tituleringen se visan 1 not 8. 8) *skåle* skålen. 9) Antagligen: med.
10) onda. 11) fattig, nu *fatr*. 12) Kladdete (*kladdete*) = kladdig, trasig.
13) bonde, *bono*. Enligt Nilén Sörb. ordb. vanligare *bono*. 14) dokument.
15) laget, sällskapet. 16) Antagligen omkastning för: å dā = är av.
17) slaget. 18) *vant* van. 19) aldrig. 20) blyg, nu *bluwa*. Dā i visan
u efter vokal betecknar landsmålsalfabetets *w*, har kanske funnits ett
uttal *blywær*. 21) ljuger, nu *luwær*. 22) *hålk*, ett slags dryckeskärl.
23) mā [tryckfel för mā N.]. 24) *Mola*: slå sig på tvären, »mucka»
(Rietz), ej komma sig i ordning.

- Därpå jäj mä föddar rappe²⁵
 20. Opsallwera tackter snappe²⁶,
 Bästa, som jä hade lärt;
 Ingen så jä wa frontera²⁷,
 Uta jä ble wähl exmera²⁸,
 Alle holl met sällskab kjärt.
25. Flere ganger jä wäl kunne
 Nämna, som jä sammelunne²⁹
 Har press-tera min persun;
 Men dä blefwe för willöftogt³⁰,
 Om jä et å alt rät röftogt³¹
30. Remmetterar mä resun.
 Därför well jä dätte taget³²
 Ecke ta mäj dä umaget³³
 Snacke mer om min respäkt;
 Bädre ä no i mett töcke
35. Crattellere³⁴ Dom te löcke,
 Som no ser set Brollop käckt.
- Män föst well jä mäj no tåga³⁵
 Fram, å mä Er något språga,
 Er Herr Monsör Hanlengsman,
 Som no mä all tockt³⁶ å ära
40. Ska i da Brugåmmä³⁷ wära:
 Swara mäy no, om I kan.
 Härför³⁸ skulle I jyst bya³⁹
 Änte⁴⁰ börje på å frya⁴¹
 För föl⁴² I feck denna se;

25) med rappa fötter. 26) hastiga. 27) stött, förargad. 28) Vanligen *åkstämra*, ansedd, observerad. 29) sammalunda. 30) vidlyftigt; nu *vilafstt.* 31) ? antagligen: omständligt, noggrant. 32) denna gång. 33) *umaggöt* omaket. 34) Tryckfel för *gratellera*. 35) *tåga* (*tåka*, *tåoka*) sig fram = flytta sig fram. 36) *tokt* tukt. 37) Målet har nu (enl. Nilén, Sörb. ordb.) *bru-gåmmäl* (se även visan 1, not 7). 38) Trycket har *härför*; jfr värs 45! 39) bida, vänta. 40) (ock varför) inte. 41) fria. 42) Ordet ej upptaget hos Nilén Sörb. ordb.; vanligt i det till Sörbygden gränsande Dal m. fl. ställen: *fälle* = ju. [För föl tryckfel i st. f. För häl eller Förl? N.]

45. Härfor tog I ecke häller
Däf⁴³ de Jomfrur å Manseller,
Som Er budde stras brewe.

Likså i Wälborne Jomfru,
Som i måran ska bli Ongfru;

50. Härför kun i ente ta
Er en Man där opp i lauet,
Förl I kom te saltewanet,
Å te Åddewalle Sta.

Män jä wed de Begge swarar

55. Gud, som alle mänsker parar,
Haret⁴⁴ sålles jäncka hop⁴⁵.
Ingen kan hans welje wänna,
Eller kaste åfwer ännu
Dän dä⁴⁶ well han hogger snob⁴⁷.

60. No så sir jä då te löcke
Er som fåt Härares töcke,
Ja te löcke nåck⁴⁸ en gang:
Häls- å sunbed Er ej tryde;
Men alt gått i hobar flyde
65. Te Er hele dauen⁴⁹ lang.

Rossenoblar⁵⁰ å dokatter
Önskas Er i store katter⁵¹,
Alle wrännar⁵² fulle få,
Å för öfrekt i e somma,

70. Gud lat Er få Bon å Blomma,
Länge lefwa å wähl må!

A M E N.

⁴³) Feltryck för *där* = er [snarare för *udäf* = (ut)av L.]. ⁴⁴) har det.
⁴⁵) ställt ihop, ordnat. ⁴⁶) Tr. har *dä*. ⁴⁷) *bugger* i vädret l. d.?
Sammanhänger med *snopen*? [*hogø snog* = ta miste, bli skamsen N.]
⁴⁸) ännu. ⁴⁹) dagen. Övergången *g* → *w* i ordet förekommer blott i
sammansättningar (*dawələ daks* daglig dags); eljest nu *dq.* best. *dgn.*
⁵⁰) *Rose-nobler*, ett engelskt mynt, som användes i Sverge under medeltidens senare hälft. ⁵¹) sparbössor(?) eller skatter(?). ⁵²) *vrår*: *vrø*,
pl. *vrænar* eller *vrænjar*.

4.

De tvänne närmast följande visorna — de s. k. »Linderotsvisorna» — hava inom Kville, där de författats, ock angränsande trakter åtnjutit stor popularitet. Som deras författande ligger närmare vår tid — åren 1824 ock 1826 — än övriga här meddelade visor, är kännedomen om dem större. Jag har även kommit över flera avskrifter, vilka rätt ofta i enskilda värserader förete olikheter. De avskrifter, jag här använt, äro mig meddelade av medicine jubeldoktorn EDV. STRÖM från Lund, den ena (nr 5) gjord samtidigt med visans författande ock troligen efter författarens original, den andra (nr 4) sannolikt något senare.

Då jag en gång i avsikt att fråga efter betydelsen av några ovanliga ord kommit till en av mina kunnskapare i folk-mål, förre gårdsmannen AXEL PETERSSON, ock för honom uppläste visan 4, utropade han: »Å, dä ä ju Kal Elis Linnerods visa!» Gubben, som är född »på netten» (år 1819), berättade då, att denna visa genom den däri besjungne fanjunkare WESSLAUS försorg kommit ut bland allmogen, ock att hon där »va gangbar te töll, trätten är ätter mäj» (efter min födelse), vadan hon sålunda, då hon skrevs år 1826, allmänt sjungits av allmogen inom Kville i 5 till 6 år. Den form, i vilken gubben kunde den, avvek oväsentligt från den här meddelade. Han kallade för övrigt visan — i enlighet med allmogens estetiska tärminologi¹ — »e sladänga» på grund av det vid de flesta värserader upprepade »sa'n».

KARL ELIS LINDEROT känna de flesta gamla Kvillebor. Han var yngre son av kontraktsprosten ock kyrkoherden i Kville, filosofie jubeldoktorn KRISTEN LINDEROT ock hans hustru JULIANA BOHMAN. Brådmogen, utmärkte han sig tidigt för lysande begåvning, talade — enligt SKARSTEDT (Göteborgs stifts herdaminne) vid 10 års ålder flytande latin, var skicklig botanist ock visade goda skaldeanlag. Efter att i Lund ha avlagt juridisk examen blev han hovrättsauskultant i Jönköping, ock såsom sådan dog han därstädes i närvfieber vid 22¹/₂ års ålder, den 10 mars 1832.

Han hade med noggrannhet inhämtat sin hembygds folk-mål, vilket han fyndigt visste behandla i värser. Ofta illustrerades

¹) Åtminstone i min hembygd (Kville) skiljes mellan »sladänga», metriisk framställning med omkväde; »visa» av episkt innehåll; samt »sång» av företrädesvis lyrisk karakter, t. ex. »Värvindar friska», »Du gamla, du friska, du fjällhöga Nord!»

sålunda någon högtidlighet med ett upptåg av KARL ELIS, som då sjöng en för tillfället skriven visa — »landamålade». Hans sång-röst lär hava varit mycket klen, men denna brist ersattes av en ypperlig mimik. På grund härav var han gärna sedd över allt, för sitt hurtiga ock öppna sätt beundrad av gamla ock unga; därav ock privilegiet att föra fritt språk, ty av KARL ELIS' mun kunde tidens sedesamma damer höra allt utan att rodna.

»I grannprästgården till Kville. Överby i Tossene pastorat av Sotenäs härad, bodde den tiden kyrkoherden, fil. dr C. C. STRÖM, ock mellan de närboende prästfolken rådde det förtroligaste förhållande. Ej blott den avlägsna släktskapen, utan ännu mer de gamles gemensamma minnen från bemygden ock ungdomstiden, deras barns glada ock syskonlika umgänge, samt framför allt det jätliga deltagandet i varandras glädje ock bekymmer hade mycket nära förenat dessa familjer. Besöken, som växlades dem emellan, förekommo väl ej ofta till följd av tidens besvärliga kommunikationer, men voro i stället så mycket mera efterlängtade ock värderade» (dr Ström).

Den 7 oktober — »den syne daen udi denne maen» — firades på Överby älsta dottern DORAS (TEODORA CHARLOTTAS) födelsedag. Samma födelsedag — ock därför firad samtidigt på Överby — hade händes ungdomsväninna KAROLINA SVENBERG, dotter till avlidne kyrkoherden S. ock boende på det närbelägna enkesätet Prästgårde. Till dessa födelsedagsfäster äro nu meddelade visor skrivna. KARL ELIS föredrog dem då, klädd som bonddräng i urvuxna kläder, grå jacka, som dock hängde ut över axlarna ock med korta armar, samt dito byxor¹. På födelsedagen 1824 hade han vid sin sida sin »fästmö» MARTA, vartill den i följande visa omnämnde fanjunkaren WESSLAU var utklädd.

I maj 1826 flyttade prosten LINDEROT till Skepplanda i Ale härad av Älvsborgs län. Trots den långa vägen försummade dock ej KARL ELIS fästen på Överby den 7 oktober. Delvis under resan dit skrev han visan nr 5, ock man vet ännu berätta om det ställe på landsvägen, där han diktat vär 9 (»Nono um farladelis, härr kaptin, sa'n»), vilken han själv ansett mycket fyndig. DORA var nu bliven förlovad med kaptenen vid Bohusläns regemente C. C. SALBERG, ock tydliga anspelningar göras i värserna på en väntad förlovning mellan yngre systemn MINA ock fanjunkaren WESSLAU, som vid fästen även var närvarande.

¹) Kvillebyxorna torde för övrigt länge hava bibehållit sitt karaktistiska utseende enligt ett talesätt utsocknes: »Han ä frå Kville; boksene rör 'n» (röjer honom). Vilken denna form varit, vet jag ej. HOLMSTRÖM (Boh. hist. o. beskr.) uppger knäbyxor ock silverspännen såsom högtidsdräkt för Bohuslän (särskilt kustlandet).

Första värser av visan nr 4 har en viss likhet med första värser av visan nr 6. Sannolikt är, att LINDEROT känt till denna senare, vars meter han även använder. Hans andra visa av år 1826 torde dock till fullo rättfärdiga hans rykte för originalitet ock genialitet.

Melodierna äro upptecknade av fröken ANDREA STRÖM.

Med avseende på transkriptionen märkes, att den i allmänhet återger uttalet i norra delen av socknen. Då i handskriften prep. »för» konsekvent skrives *far, fa*, har jag dock tecknat den *fär (fa)*, vilket uttal är det vanliga i södra delen av socknen, där Kville prästgård ligger. I norra delen är uttalet *fe, før* det vanligare.

o-ö-vokalen framför det av ett g uppkomna *w* tecknas i här meddelade handskrifter med *o* eller *a* (dessutom förekomma *u, ö, ô, å*). Olika uttal finnas även på olika trakter; sålunda har jag antecknat *ow, ow, uw, uw*. Efter meddelade handskrifter har jag här skrivit ljudförbindelsen med *ow*, som är södra sockendelens uttal, medan i norra delen *uw* är vanligast; t. ex. öga: *owa—uwa*; i håg, en hög, en hog [= högt beläget ställe]: *how—huw*.

ä-ljudet framför *r, l, n, t, s* har jag tecknat med *a*, ehuru ljudet ej är så öppet som det uppsvenska. Att det tydligt skiljer sig från ä-ljudet i samma ställningar i Tanumsmålet — vilket jag tecknat *æ* — är en av de omständigheter, som vanligast påpekas även av allmogen själv i fråga om språkliga skilligheter de båda socknarna emellan. Om *a* är det vanligaste uttalet över hela socknen, är jag nu ej i tillfälle att upplysa.

På Dora Ströms ock Karolina Svenbergs födelsedag den
7 oktober 1824.

1. Mett härrskab, jäj um fa - tänkels¹ ber, Att jäj så
1. *met haskab, jæj uw-fa - tænjæls¹ ber, at jæj sæ*

näss - - - vist be - - gynnar² snacka. Men far sa
næs - - - vist be - - jyn - a² - snak - a. mæw - fa - sæ

1) förlåtelee, ursäkt. 2) Nu vanligare *bynar*.

te mäj: hör på, min Pär, Släng hastugt³
 te - mæ: hör på, min - par, slæng hastuuct³

präst - gån å gra - te - - le - - ra De to mam-
 präst - gar o gra - tæ - - lë - - ra de tvæ mam-

I våre galar har gått ett snack,
 Att I bär boxne far⁶ alle töser.

10. Jäj tänkte, mi skull'⁷ vurt ligså frack⁸,
 Men no fastår jä, hu ente löser⁹.
 Gillt¹⁰ e I klädte me stackar¹¹ pene¹²,
 Å därte spällar I snällt me bene¹³
 På skura gulf¹⁴.

15. Gu la Er lefva i langli ti
 Fa uda¹⁵ smarta i glams å löje!
 Jäj båbas¹⁶, att I ska löckli bli,
 Å möggen¹⁷ morro¹⁸ jårt lif fatöje¹⁹.
 Jäj säkert trur, de ska ente klecka,
 20. Att I ska nyda²⁰ bå mad å drecka
 Te döda.

Inno²¹ en ynskneng jäj har fa Er,
 Sum jäj kan gönna²² la laoet²⁴ höra,
 Att I snart får hör jår bandteler²⁵

25. Me mässesärk²⁶ äller pänn'²⁸ bag öra²⁹,

³) hastigt. ⁴) skynda. Andra uppteckningar av visan ha: flou, fluo o. s. v. (*fluw*) = flyg. ⁵) Vanligare är årstal (*gsta*). ⁶) Bår byxorna för = överträffar. ⁷) I talpr. *skull*. ⁸) duktig. ⁹) förslår, går upp mot. ¹⁰) fint, präktigt. ¹¹) kjolar. ¹²) vackra. ¹³) Spela med benen: uttryck för yster livlighet, här t. ex. dans. ¹⁴) Åven *golv*. ¹⁵) förutan. ¹⁶) Åven

på däj di randte jacka, 5. Fly⁴ burt te
po - dæ di ran - tæ ja -- ka, fly⁴ bur - te

säl - ler, sum glaligt fe -- ra Sin fö - dels - da⁵!
sæ -- læ - sum glælet fi -- ra sin - fø - dls - da⁵!

∴ værø gølar har gat et snak,
atø ∴ bar boksøø far⁶ alø tøsør.

10. jæ tæntø, mi skul⁷ vut læsø frak⁸,
mæn nø fastør jæ, ho entø læsør⁹.
jilt¹⁰ æ ∴ klætø ma stakør¹¹ pæn¹²,
o dæte spælør ∴ snælt ma bænø¹³
på skjøra gulv¹⁴.

15. gu læ der leva ∴ lætø tē
fauda¹⁵ smætø ∴ glams o lætø.
jæ hæbas¹⁶, at - ∴ ska lætø blē
o mægøn¹⁷ morø¹⁸ jæt - læv fatøtø¹⁹.
jæ sætø - tru - dæ ska - ntø klekø,
20. at - ∴ ska nydø²⁰ bo mæd o dretø
te dødø.

mø²¹ e ønskneø²² jæ hør fa der,
sum jæ - kan jønø²³ la lætø²⁴ hørø,
at - ∴ snæt før hø - dør bantøler²⁵

25. ma mæsøark²⁶ ælø²⁷ pæn²⁸ bag grø²⁹,

høpas. 17) mycken. 18) glädje, nöje. 19) förlänga. 20) njuta.
21) ännu. 22) Även *ynskneø*. 23) gärna. 24) laget, sällskapet. 25) Ordet,
som förekommer även i följande visa, värø 40, måste — av sammanhanget
att dömma — anses betyda: friare, fästman. Se not anf. st.! 26) mäss-
skjorta, sål. en präst. 27) Även *hæls*. 28) *pænø*. 29) I vanligt tal: *grat*.

Sum har bå värqvärn³⁰ å brännvinspanna³¹
 Å kan åstakomma ett sòm auna³²
 Fa kärringe.

- Å käre töser, når I en gang
 30. Ha blett³³ kuplera³⁴ me snälle kärar,
 O! må I aller³⁵ då li³⁶ fafang³⁷
 Ånten³⁸ på fänna³⁹, få alle märar,
 Ha káfven⁴⁰ full utå mjölkebonkar
 Å pulsa⁴¹, pantal⁴² å gveddeklonkar⁴³
 35. Fa uda⁴⁴ tröd⁴⁴.

- No sist jäj ber Der, min⁴⁵ söde De,
 Vri hid de De har te näbb å våra⁴⁶,
 Så kan den kryben⁴⁷ då sjol få se,
 Att prästgarstösene e ente säre⁴⁸.
 40. Men håller I jår därte fa pene,
 Så byr⁴⁹ nåck⁵⁰ Martha mäj käftebene,
 De engen sag⁵¹.

- No unrar far, hö⁵² jäj e fa kär,
 Sum slår tor hau'n⁵³ de jäj har å syda⁵⁴.
 45. Å mor blir futten⁵⁵ alltpå⁵⁶ sin Pär,
 Sum ente kommer å skrabar gryda.
 Nej rämnen⁵⁷ stå i säj jäj tör bia,
 Um jäj vell släppe⁵⁸ få bag då⁵⁹ via⁶⁰,
 Men sir gonatt.

³⁰) Åven -*kvæn*. ³¹) för husbehovsbränningen. ³²) Måste nu heta: *qnt*.
³³) Vanligare är *blevø* (l. *bluvø*). ³⁴) förenade, gifta. ³⁵) aldrig.
³⁶) lida. ³⁷) förfång, skada. ³⁸) antingen (varken). ³⁹) fårajord.
⁴⁰) Kove: mindre förvaringsrum l. -ställe för mat. ⁴¹) korv. ⁴²) palt; även *patal*.
⁴³) veteklunkar, klunkar av vetemjöl. ⁴⁴) Sammanhänger med *tryta*: utan att tryta, i stor mängd; jfr *trød* tålmod av *trøda* vänta.

sum hær bo varkvæn³⁰ o brænnspana³¹
o kan astakoma et sum ana³²
fa særene.

- o sara tæsa-, hær i ey-gag
30. har blet³³ huplera³⁴ ma snæla hærar,
o! mæ i alri³⁵ do li³⁶ fafag³⁷
anti³⁸ po feng³⁹, fæ æla²⁷ mærar,
ha kevan⁴⁰ fuul uta mjelhabogkar
o pulsa⁴¹, pantal⁴² o gvedaklogkar⁴³
35. fauda¹⁵ tred⁴⁴.

- no sist jæ be-de, min⁴⁵ sæda de,
vri hid dæ de hæ-te næh o vara⁴⁶,
sæ kan dæy-krybæn⁴⁷ do sol fa se,
at præstgætssæna æ-nta sara⁴⁸.
40. mæn helær i de dæte fa pena,
sæ by⁴⁹-nak⁵⁰ mata mæ sæftabene,
d-æ enen sag⁵¹.

- no unrrar fær, hæ⁵² jæ æ fa hær,
sum slæ-ter hown⁵³ dæ jæ hær o syda⁵⁴,
45. o mör blir fatn⁵⁵ alt po⁵⁶ sim-pær,
sum-nta komær o skræbar gryda.
næ ræmn⁵⁷ stæ i sæ jæ-ter bria,
um jæ-vel slæpæ⁵⁸ fa bag ta⁵⁹ vya⁶⁰,
mæn sår go nat!

⁴⁵) mina. ⁴⁶) till mun att vara (som tjänar till mun). ⁴⁷) »det krypet», i smeksam mening, till den fingerade fästmon; se inledn. till visan!
⁴⁸) blyga. ⁴⁹) bjuder. ⁵⁰) nog. ⁵¹) det är ingen sak (lider intet tvivel).
⁵²) vad. ⁵³) Slår ur hågen = glömmet. ⁵⁴) sköta. ⁵⁵) förargad.
⁵⁶) Sammansättningen finns nog ej i talspr. ⁵⁷) den onde. Hela uttrycket är en uu mindre vanlig svordom. ⁵⁸) slippa. ⁵⁹) utav. ⁶⁰) vidjan.

5.

På Dora Ströms ock Karolina Svenbergs

1. En gammål² känneng³ här i baude⁴
 1. *ey* - *gamal*² *sæney*³ *har* ; *bowde*⁴

flött, sa'n, Far att Er få rå - ga Å no
flut, *sa-n*, *far at* *jer fo* *rø - ga* *o no*

nött⁶, sa'n. Se på mej, sa'n, Här står
*nūt*⁶, *sa-n*. *se på* *mæj*, *sa-n*, *hå - står*

- Houar I⁸ då jej farväll⁹ här tou¹⁰? sa'n;
 10. Då va skrig å jammer¹¹, kösseng ou¹², sa'n.
 Mine ouer ränner¹³
 Sum två vattenspanner¹⁴,
 När den daen fäller¹⁵ mej i hou, sa'n.
 Men burt mä gråd, sa'n,
 15. Å all slaus¹⁶ låd, sa'n,
 Ästemeras¹⁷ no ej far en plåd, sa'n.

¹) Om författare, omständigheter ock språk, se upplysningarna vid visan nr 4. ²) Denna form brukas endast av gamla personer; eljest *gamal* gammal. ³) bekant. ⁴) bygden. Axel Pettersson sjöng: *bøjde*, vilket uttal nu även är vanligast. ⁵) född. ⁶) strävat. ⁷) lille.

5.

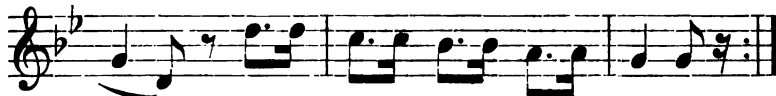
födelsedag den 7 oktober 1826¹.

fött³, sa'n, Sum på lan - ge vä - jer burt har
föt³, sa-n, sum po la - gø væ - jar but har

lide språga Denne lange vä - jen bid har
lida språga dænə layə væ - jæn hid ha

jäj, sa'n, Sjol Cal Chrestensen den vessle⁷, häj! sa'n.
jæj, sa-n, sol kal-krestn - sən dæw-veślə⁷, hæj! sa-n.

howar⁸, do jæ farvæl⁹ ha-tov¹⁰? sa-n;

10. dæ va skrig o jamər¹¹, søsey ow¹², sa-n.

mænə owər rænə¹³.

-sum två vatnspænə¹⁴.,

-nə-dæn dæn han-fælər¹⁵ mæj i how, sa-n.

mæm-but me grəd, sa-n,

15. o al slaws¹⁶ ləd, sa-n,

æstæməräs¹⁷ no-nə fa-n pləd, sa-n.

⁸) kommer ni i håg. ⁹) I värsen farvæl, i talspr. färvæl. ¹⁰) Formen obruklig, nu tog. ¹¹) jəmər (Axel P.). ¹²) också. ¹³) rinner.

¹⁴) I talspr. vas-spanar l. -spænar. ¹⁵) faller [mig i hågen. ¹⁶) slags.

¹⁷) Vanl. ækstæməräs.

- Men purgars¹⁸! den gamle va'n¹⁹ je har, sa'n,
 Att ett lufvety²⁰ jäj gönnä²¹ tar, sa'n.
 Lang²² då hid me bällen²³
20. Å slå i far ställen,
 Sum står här far er bå kunt²⁴ å klar²⁴, sa'n.
 Struben min, sa'n,
 E ej fin, sa'n,
 Men så skråf²⁵, tes suben slonket in, sa'n.
25. Åb, no slank de ner så skönt å vått, sa'n;
 Nytt kurass kom i min hele skrött, sa'n.
 No så ska jä sjonga,
 Så att gulv ska rongä²⁶.
 Aj den drammen²⁷, hö han väska²⁸ gödt! sa'n.
30. Far nok ved I, sa'n,
 Att öl å spri, sa'n,
 Kuranterar²⁹ folk i allan ti, sa'n.
- Dora å Carlina, ly³⁰ på Cal! sa'n.
 Füst te Er dresserar han sett tal, sa'n.
35. På den synne daen³¹
 Udi denne manen
 Ved jäj fyller I järt åretal³², sa'n.
 Löcke te, sa'n,
 Ro å fre, sa'n,
40. Allsköns moro, bantelerer³³ mä! sa'n.
- Dora allt en pelt har snöde³⁴ säj, sa'n;
 Carolinna går väl samme väj, sa'n.
 Tru mäj, käre töser,
 De e ty³⁵, sum löser³⁶,
45. Te å väre gift, de ved nok jäj, sa'n;
 Far Börta är, sa'n,
 Mäj så kär, sa'n,
 Att jäj ej ger burt'a³⁷ far e mär, sa'n.

¹⁸) Eljest skrivet purgass, strunt, förlåt. ¹⁹) I talspr. *vän*. ²⁰) Även *lufvety* rus (lufa mössa). ²¹) gärna. ²²) I talspr. *langa* langa. ²³) Ett runt drickeskäril av trä, allmänt använt av allmogen. ²⁴) Båda orden vanligen tillsammans: livslevande, ledig, färdig o. d. ²⁵) skrovlig. ²⁶) darra l. gå runt. ²⁷) supen. ²⁸) Nu vanligare vaska. ²⁹) gör kurant, kurerar.

- mæm-purgas*¹⁸! *dæg-gamlæ van*¹⁹ *jæ hæ, -sa-n,*
*at et luuvaty*²⁰ *jæ jøna*²¹ *tæ-, -sa-n.*
*lag*²² *do hid ma bely*²³
20. *o-sle i fa stely,*
*sum stær hæ fa de bo kont*²⁴ *o klæ*²⁴ *-, -sa-n.*
strubæn min, -sa-n,
æ-ntæ fin, -sa-n,
*mæn sæ skrøv*²⁵, *tes subæn sloykæ m, -sa-n.*
25. *æ, no slagk dæ ne-sæ font o vat, -sa-n;*
nyt hursf kom i min hela skret, -sa-n.
nø sæ ska-jæ soya,
*sæ at gulv ska roya*²⁶.
*aj dæn dramn*²⁷, *hæ haw-væska*²⁸ *get! -sa-n.*
30. *fa-æk ved i, -sa-n,*
at øl o spræ, -sa-n,
*huranterar*²⁹ *folk i alan tæ, -sa-n.*
- dora o kalna, ly*³⁰ *po kal, -sa-n.*
fast te jæ-dræserar han set tæ-, -sa-n.
35. *po dæn sunæ dan*³¹
udæ dænæ man
*ved jæ fylær i jat grætæ*³² *-, -sa-n.*
løjæ te, -sa-n,
rø o fre, -sa-n,
40. *alfons moro, bantælerær*³³ *mæ! -sa-n.*
- dora alt-n pelt hæ-sønædæ*³⁴ *sæj, -sa-n;*
karolna gær væl samæ væj, -sa-n.
træ mæ, sære tæsær-,
*-dæ æ ty*³⁵, *sum lyses*³⁶ *-,*
45. *-te o vgræ jft, dæ ved næk jæj, -sa-n;*
far buta æ-, -sa-n,
mæj sæ sæ-, -sa-n,
*at jæ-ntæ jær but-a*³⁷ *fær e mæ-, -sa-n.*

³⁰) lyss. ³¹) Ovanligt uttal; eljest *dan*. ³²) Vanligen *østæl*. ³³) Fäst-män; jfr visan 4, not 25. Axel P. visste ingen betydelse på detta ord. »När ve sjongte visa — sade han — vesste ve, vasken [varken] hō [vad] dā va älle betydte.» ³⁴) snutit, skaffat sig. ³⁵) tyg, sak, något. ³⁶) duger, tjänar till något. ³⁷) bort hånne (vits på *buta* Bërta).

- Messtyck bare ente mine rå³⁸! sa'n.
50. När I en gang hårr³⁹ jár gubbe få, sa'n,
La'en⁴⁰ fritt husere
Å i galn regere.
Så ska allteng snällt, finurlit gå, sa'n.
Bare li⁴¹, sa'n,
55. Tröd⁴² å ti⁴³, sa'n,
Blir en sum en sö⁴⁴ snart spag å bli, sa'n.
- Far den Dora! Fast jä kunn'⁴⁵ väl tru, sa'n,
Att ho skulle bli e kneektefru, sa'n;
Ente har mankera,
60. Att ho har blett⁴⁶ fira,
Frirar⁴⁷ har ho hatt bå sex å sju, sa'n.
Men tve völ⁴⁸ den, sa'n,
Salbergen, sa'n,
Sum skulle få den pene markongen⁴⁹, sa'n.
65. Nono um farladels⁵⁰, Härr Kaptin⁵¹, sa'n,
Jä står å vräger dor⁵² mäj sum ett svin, sa'n.
Men å si⁵³ allvula,
Va I enge sula⁵⁴,
Sum kunn'⁴⁵ snyde jár e tös så fin, sa'n.
70. Go kuplation⁵⁵, sa'n,
Å gille⁵⁶ bon⁵⁷, sa'n,
Ynskar jä no der då hjärtans gronn, sa'n.
- Körkehärre, Er jä sjönger⁵⁸ till, sa'n.
Allt gött hånne Er, sum jäj dett vell! sa'n.
75. Gu la Er flurere,
Engenteng fallere⁵⁹,
Men jár lefnad väre logn å still, sa'n.
Precis så, sa'n,
Skull'⁶⁰ de gå, sa'n,
80. Um Cal Chrestensen kunn'⁴⁵ nogge⁶¹ rå, sa'n.

³⁸) råd. ³⁹) var [er (var sin); i denna sammanställning är där vanligare än jár. ⁴⁰) Vanligare är *la-n* låt honom. ⁴¹) lid. ⁴²) hav tålmod; jfr visan 4, not 44. ⁴³) I talspr. *tij* tig. ⁴⁴) ett får. ⁴⁵) I talspr. *hunnø*. ⁴⁶) Jfr visan 4, not 33. ⁴⁷) Friare. Axel P. sände: *ho har rut båt (båt) flera* hon har varit bjuden flera. ⁴⁸) I talspr. *tve (tv)*

- mestaf bær enta minn ra³⁸! sa-n.
 50. nær i ey-gag hö-dar³⁹ gubba fa-, sa-n,
 la-n⁴⁰ frít husera
 o i gar rejera,
 sa-ska altey snælt, fmu|it ga, sa-n.
 bær h⁴¹, sa-n,
 55. trgd⁴² o t⁴³, sa-n,
 bli-ñ-sum-ñ sð⁴⁴ snat-spag o bli, sa-n.
 fa-dæn dora! fast jæ hñn⁴⁵ væl tru, sa-n,
 at ho skulð bli e knektöfru, sa-n;
 enta hær magkera,
 60. at ho hær biet⁴⁶ fýra,
 frírar⁴⁷ hær ho hat bo sæks o fu, sa-n.
 mæn tre vul⁴⁸-dæn, sa-n,
 salbærñ, sa-n,
 suni skulð fa dæm-penð markoyñ⁴⁹, sa-n.
 65. nono ur-faladls⁵⁰, hær kaptñ⁵¹, sa-n.
 jæ stgr o vræggr dgr⁵² mæ suni et svñ, sa-n.
 mæn o s⁵³ alvula,
 vq i eye sula⁵⁴,
 sum hñn⁴⁵ snydð jar e tgs sð fin, sa-n.
 70. gq koplasqn⁵⁵, sa-n,
 o jld⁵⁶ bqn⁵⁷, sa-n,
 ynskar jæ-no de-ta jatañs grun, sa-n.
 surkähara, jar jæ søpð⁵⁸-tel, sa-n.
 alt got hæñð ja-, sum jæ-dæ vel! sa-n.
 75. gu la jar floreru,
 eyntey falera⁵⁹,
 mæn jæ-leyna vara loyn o stl, sa-n.
 presis sa, sa-n,
 skulð⁶⁰ dæ ga, sa-n,
 80. um kal-krestnsög-hñn⁴⁵ nogð⁶¹ ra, sa-n.

vqlð l. vqlð tvi varde! ⁴⁸) Smeksam benämning på en liten flicka.
⁵⁰) förlåtelse. ⁵¹) I talspr. kaptñ. ⁵²) vråker ur. ⁵³) för att säga
 [allvar. ⁵⁴) Sola, dum person. ⁵⁵) förening, giftermål. ⁵⁶) vackra,
 präktiga. ⁵⁷) barn. ⁵⁸) sjunger; »föygr ä råare». ⁵⁹) fattas. ⁶⁰) I
 talspr. skulð. ⁶¹) något [råda.

- Te Er, mi söde fru, står no mett ol, sa'n.
 Lige gemen⁶² är I sum i fjoll, sa'n.
 I ä södden⁶³ qvinna,
 Sum bli ledt⁶⁴ ä finna,
 85. Um jä rännte kreng den bele jol, sa'n.
 Rask ä fyr⁶⁵, sa'n,
 Sum e myr⁶⁶, sa'n,
 Um järt hushåll ino⁶⁷ länge styr, sa'n.
- Mamsäll Minna, vär ved friskt gemöd! sa'n.
 90. Ho e väl ente åver söstre stöd⁶⁸? sa'n.
 De kommer snart en uffcer⁶⁹
 Mä bå plid⁷⁰ ä duffser⁷¹,
 Sum järt hjärte lägger udi blöd, sa'n.
 Kom i hou, sa'n,
 95. Cal ä gou⁷², sa'n,
 Sputten⁷³ mett i syne⁷⁴, um han lou⁷⁵! sa'n.
- Se på remmen⁷⁶! där står Wäxlo⁷⁷ sjol, sa'n.
 Tack, fanjonkare, tack far i fjol! sa'n.
 Minns I, når um jule
 100. I vell⁷⁸ mä j skamfule⁷⁹,
 När jä for till Sköre qvärn⁸⁰ ä mol? sa'n.
 Men burt me hanis, sa'n,
 No ä ve sams, sa'n.
 Här ska bare være skrod⁸¹ ä glams, sa'n.
105. I⁸², då bare morofull⁸³ jä j är, sa'n,
 Bekantingar jä j ser i alle vrär⁸⁴, sa'n;
 Härre⁸⁵ jä j mä j vänner,
 Åfver allt jä j känner
 Ongkärar ä töser samla⁸⁶ här, sa'n.
110. Far härstäs, sa'n,
 På Sodenäs, sa'n,
 Finns de sådent ty⁸⁷ så tyckt⁸⁸ sum gräs, sa'n.

⁶²) nedlåtande, vänlig. ⁶³) ni är (en) sådan. ⁶⁴) som det blir svårt [att.
⁶⁵) livlig. ⁶⁶) myra; nu alltid *en myr*, således ej fem. utan mask.
⁶⁷) ännu; i talspr. *mö*. ⁶⁸) stött. ⁶⁹) I talspr. *ofser*. ⁷⁰) plit, värja.
⁷¹) tofsar. ⁷²) god, säker; ett uttal *gow* l. dyl. har väl ej funnits
⁷³) spotta honom. ⁷⁴) ansiktet. ⁷⁵) ljög. ⁷⁶) Se på fan! Jfr

- te der mǫ sǫðo frú, sta-ŋq met q-, sa-n.
 lǫgø jemen⁸² æ i sum i fjø-, sa-n.
 i æ sǫðŋ⁸³ kvina,
 sum bli-let⁸⁴ o fina,
 85. um jæ rænta kreyðæn helø jø-, sa-n.
 rask o fy⁸⁵-, þa-n,
 sum e my⁸⁶-, þa-n,
 um jat húsøl mo⁸⁷ længø sty-, þa-n.
- mamsæl minna, vgr ve frist jemgt! sa-n.
 90. ho æ væl enta øvø-þøstre stut^{88?} sa-n.
 dæ komø-ŋat-ŋ, øfsø⁸⁹
 ma-þo plid⁷⁰ o dufþø⁷¹,
 sum jat jata lægø⁷² udr bløð, sa-n.
 kom i how, sa-n,
 95. køl æ gø⁷², sa-n,
 sput-ŋ⁷³ met i syne⁷⁴, um han lau⁷⁵! sa-n.
- se þo ræmŋ⁷⁶! dæ-þtar væhslo⁷⁷ jø-, sa-n.
 tak fanþogkara, tak þar i fjø-! sa-n.
 mms i, ngr um jule
 100. i vel⁷⁸ mæj skanfvlø⁷⁹,
 ngr jæ fjø-þe sþrø kvæn⁸⁰ o mō-? sa-n.
 mæm-þat ma hams, sa-n,
 no æ ve sams, sa-n.
 hø-þka þarø vgrø skroð⁸¹ o glams, sa-n.
105. i⁸², do þarø moroful⁸³ jæ ø-, þa-n,
 bekanteyar jæ ser i alø vrg⁸⁴-, þa-n;
 hørø⁸⁵ jæ-mæ vænar,
 øvø⁸⁶ alt jæ þænø
 øþkarar o tæsa-þamla⁸⁶ hø-, þa-n.
110. þar hastþæs, sa-m-,
 þo sǫðænæs, sa-n-,
 fms dæ sǫðnt ty⁸⁷ sǫ tykt⁸⁸ sum græs, sa-n.

visan 4, not 57. ⁷⁷⁾ Vanligt uttal bland allmogen av namnet Wesslau.

⁷⁸⁾ Bör vara: velle. ⁷⁹⁾ skamfila, misshandla; vanligare kanske är skanfqlø.

⁸⁰⁾ Då för tiden känd för där förekommande slagemål.

⁸¹⁾ gott skämt. ⁸²⁾ Håj. ⁸³⁾ glädjefull, uppsluppen. ⁸⁴⁾ vrår; vanl.

vrúnar. ⁸⁵⁾ varthän. ⁸⁶⁾ samlade. ⁸⁷⁾ sådant tyg, sådana. ⁸⁸⁾ tjockt.

- Men körkehärre, orsäkta jäj ber, sa'n,
La mäj här i natt få slå mäj ner! sa'n.
115. Um I skulle fara
Burt till Ale hära,
Ska mi Burta nok traktere Er, sa'n,
Mä gveddebrö⁸⁹, sa'n,
Å all slaus⁹⁰ sö, sa'n,
120. En pallasé⁹¹ auså⁹², d'ä enge nö, sa'n.
- No ä jäj besätt då brännevin, sa'n,
Sum e vinnelega⁹³ ä mett sinn, sa'n.
E ansqvätten⁹⁴ taua⁹⁵
Legger far mett oua;
125. Sälles har den suben trängt säj in, sa'n.
Men vänner, hör, sa'n,
Min kolör⁹⁶, sa'n,
Ä att allti ha kurant homör⁹⁷, sa'n.
- Spälleman⁹⁸, hå ä detta fa mojäng⁹⁹? sa'n.
130. Klare¹⁰⁰ fela snart å bouen¹⁰¹ sväng! sa'n.
Uppå gulvet svansa,
La no bene dansa.
Peltar, tüser små i hörtigt fläng! sa'n.
Hå, se så, sa'n,
135. La no gå! sa'n.
Rättno kryber vessle⁷-Cal i vrå¹⁰², sa'n.

⁸⁹) vetebröd; g-ljudet finns kvar blott hos mycket gamla personer ock blott i vissa delar av socknen. ⁹⁰) slags [soppa. ⁹¹) Kaffe ock brännvin, kallas även gök (süddevallare-). ⁹²) också. ⁹³) Ett slags väderflöjel.

- mæn sarkæhara, osæhta jæ be-, sa-n,*
la mæ har i nat fo slæ-mæ ne-! sa-n.
 115. *am i skjule fara*
bat-te ala hara,
ska-mi huta nak traktera de-, sa-n,
ma gvedæbrg⁹⁸, sa-n,
o al slaws⁹⁰ sg, sa-n,
 120. *em-palase⁹¹ owsa⁹², d-æ eye nq, sa-n.*

nq æ jæ besæt ta brænvin, sa-n,
sam e vinlega⁹³ æ met sin, sa-n.
e anskvæt⁹⁴ towa⁹⁵
legar far met owa;
 125. *selas ha-dæn subæn trænt sæ m, sa-n.*
mæw-vænær, hq-, sa-n,
mig-kolq⁹⁶, sa-n,
æ o alti ha furant homq⁹⁷, sa-n.

spælman⁹⁸, hq æ dæta fa-mojæy⁹⁹? sa-n.
 130. *klaræ¹⁰⁰ felq snat o bowæn¹⁰¹ svæy! sa-n.*
apo galvæt svansa,
la-no benq dansa,
pelta-, tæsa-smq i huta flæy! sa-n.
hq, se sq, sa-n,
 135. *la-no gq! sa-n.*
rætno krybær veslæ¹-kal i vrq¹⁰², sa-n.

⁹⁴) förskräcklig, otäck. ⁹⁵) dimma; vanligen *tæga*. ⁹⁶) Här: sinnelag.

⁹⁷) I talespr. *homør*. ⁹⁸) *spælman*. ⁹⁹) sätt; vanl. i pl. *mojæyær*.

¹⁰⁰) gör i ordning [fiolen. ¹⁰¹) bågen, stråken. ¹⁰²) Vanl. *vrq*.

6.

Av fru ULLA GERLE, född STRÖM, på Häller i Bro socken ha mig delgivits följande tvänne visor. Avskrifterna äro ej så omsorgsfullt gjorda som till övriga här meddelade visor. Ej håller förefalla de vara så gamla; dock sannolikt minst trättio år. Fru G. kan ej säkert påminna sig, varken när eller av vem hon fått dem. Den person, som värkställt avskriften, torde ej hava varit från Tanum, orten för visornas författande. Jag har därför ej noggrant följt dessa avskrifter i sådana självklara fall som t. ex. skrivningar med -a i st. f. -e i ändelser, helst som jag till stöd för dylika ändringar kan åberopa ett tryck av den ena visan från 1850-talet.

I *Germaniens Völkerstimmen Sammlung der deutschen Mundarten in Dichtungen, Sagen, Märchen, Volksliedern u. s. w.* Herausg. von JOHANNES MATTHIAS FIRMINICH (Berlin 1854), III, s. 855 är jämte tysk översättning visan nr 7 avtryckt, den tyske utgivaren meddelad av hr C. G. ZETTERQVIST i Stockholm. Stavningen där är på många ställen vilseledande för den med målet obekante, varjämte åtskilliga tryckfel förekomma. Vid sidan av denna visa meddelas ur C. G. ZETTERQVISTS (ännu outgivna) polyglottsamling en översättning till Tanumsmål av »En finsk bondetös' visa», om vars stavning gäller det samma som om ovannämnda visa. Särskilt att märka i dessa visor äro skrivningar sådana som **hån, hån, sått, snåcke, tänker, städit** ock **smågar** — det sista är det enda ex. i Olas i Sobbhult visa, ehuru anledningar till flera ex. ingalunda saknas — i st. f. **han, hans, satt, snacke, tanker, städit** ock **smagar**. Alla dessa likartade former kunna omöjligen vara tryckfel. Förcteelsen bestyrkes dessutom av HOLMBERG (Boh. hist. o. beskr., II [utg. 1843], s. 60), varest »hättespråket» karakteriseras bl. a. därigenom, att »a uttalas inuti ord som ett lent å, t. ex. **pånne, flåske** (panna, flaska)». Då emellertid icke ett enda exempel härpå förekommer i de säs nu tryckta manuskripten, av vilka ett säkert är från 1826, ett annat (nr 1) möjligen

ännu äldre, torde man få begränsa nämnda företeelse till den nordligaste delen av länet med Tanum som gräns i söder¹. Eller kanske man kunde våga gissa, att det på 1840-talet endast varit en historisk företeelse, vilket i någon mån torde bestyrkas av den omständigheten, att Sobbhult-visan med sina 59 värser (om två korta räknas som en) blott har ett enda exempel, under det den av hr ZETTERQVIST — som kanske endast haft teoretisk kännedom om målet — värkställda översättningen med 17 värser har åtta exempel.

Obestridligt är emellertid, att båda visorna (nr 6 ock 7) äro från Tanum. Manuskriften uppge som tillkomstår för båda 1819, ock i båda kallar sig författaren Ola i Sobbhult, vadan det väl bör hava varit samme person.

Men vem var då denne Ola?

Fru GERLE vill påminna sig hava hört, att de båda visornas författare varit dr AUG. VILHELM BRUNIUS, död som provinsialläkare på Öland. Denne var en bland de många barnen — en broder var den berömda professorn i Lund, arkitekten C. G. BRUNIUS — av den originelle ock lärde prosten GOMER BRUNIUS i Tanum († 1819) ock hans hustru MARIANA RODHE. Hans systrar voro de i visan nr 6 besjungna mamsellerna LOTTA ock ULLA, av vilka den förra blev gift med en kapten VON SEGEBADEN. Denne VILHELM BRUNIUS var bekant som angenäm sällskapsmänniska samt glad ock munter, egenskaper vilka ingalunda äro oförenliga med ifrågavarande författarskap. Men icke desto mindre har jag andra uppgifter, vilka åtminstone göra honom äran stridig.

Enligt dessa skulle under »Olas i Sobbhult» namn dölja sig kommissionslantmätaren JOHAN JAKOB BOGENHOLM. Min far, som i sin ungdom var lantmäteriauskultant hos en lantmätare DALIN, vilken i sin ordning varit medjälpare till ovan nämnde BOGENHOLM, brukade berätta, att denne ofta utklädd uppträdde som »Ola i Sobbhult» ock sjöng visor. Om min far kände till de här meddelade, vet jag ej.

BOGENHOLM härstammade från en gammal lantmätaresläkt på Dal, vilken på något sätt stått i förbindelse med fru CARLÉNS föräldrar. Hos en BOGENHOLMS bror uppfostrades EMELIE SMITHS dotter med hovrättsauskultanten REINHOLD DALIN, en B:s nära släkting.

I ock för det år 1803 började enskiftesvärket kom BOGENHOLM till Bohuslän, i vars norra del, företrädesvis Tanum, han slog sig ned. Här hade han att kämpa med mången gång svåra ekonomiska bekymmer, men hans goda lyne höll honom uppe.

¹) Flere med folkniål väl förtrogna studerande av Göteborgs nation i Uppsala från nordligaste Bohuslän säga sig aldrig hava hört å-ljud i nu uppgivna ställningar.

Många historier och infall berättas om honom. En gång bevistade han en fäst i Strömstad. En välaktad borgare, som dock var mindre förfaren i den oratoriska konsten, började sitt tal med en upprepad försäkran, att han ej var beredd, varvid BOGENHOLM genast anmärkte: »Nå gå då till en garvare!»

Slutet av sitt liv tillbragte han under goda ekonomiska omständigheter på en i närheten av Strömstad belägen egendom, Vesby, varest han dog omkr. år 1843.

Mot BOGENHOLMS författarskap tyckes tala överskriften till visan nr 7: »E enföldi visa, som Ola i Sobbholt dekta å sang på Krauenäs hos lanmädar B.» Saken synes mig dock kunna förklaras på följande sätt. BOGENHOLM har någon tid bebott någon av byggnaderna vid häradshövdingbostället Krage-näs i nordligaste delen av Tanum. Vid någon fäst har bl. a. gäster varit även häradshövding UNGER med fru. För att roa sällskapet har då B. skiftat hamn ock såsom »Ola i S.» med sin sång än vänt sig till UNGER, än till värden på stället —

E visa, dekta tå Ola i Sobbhålt på Kaften Sägerblas

1. Purgass², je stier³ så drestet på
I stövva⁴ här å tör diskurere,
För mor därhemma sa: Ola, gå,
Gå no te prästgäln å grattulere
5. Å ösuke trevne
Å all vällevne,
Ja be vår Härre, han må välsegne
De onge två.

- Ja ho sa senn⁵, att dä sövle⁶ va,
10. Att Doktern skulle si tös bortlövva
Å dä mä Kaften vonn Sägerbla.
Je minns, han butte på Säm i stövva;
Han va då role⁷,
Mä ham⁸ je tole⁹
15. Berädda, houles¹⁰ je brogga jole —
Ja han va bra.

¹) förlovningekalás. ²) förlåt. ³) stiger. ⁴) stugan. ⁵) stig.
⁶) således. Jfr visan 7, v. 48: såules, som förutsätter uttalet *sövləs*

ty »Ola» var ju en främmande. Intet är väl för övrigt vanligare, än att man, då man uppträder med diktat namn, talar om sig själv för att förvillia åhörare.

Men — BRUNIUS eller BOGENHOLM — en god landsmålare berättas »Ola i Sobbholt» hava varit. Han var förtrogen ej blott med sin ords dialekt, utan även med allmogens åskådningar samt seder ock bruk, vilka han med ovanlig naturtrohet återgav. En gång uppträdde han i diktat tjänsteärende hos härads-hövding UNGER, varvid dennes dotter AMELIE trakterade honom med kaffe. »Ola» lade härunder helt ogenerat bussen på kaffebrickan ock förde — hela tiden okänd — en konversation, som satte mamsell AMELIE i stor förlägenhet.

Min transkription är från socknens södra del. Tanums prästgård ock Kragenäs ligga i den norra. Då visornas författare voro från någon av dessa orter, förklaras härav den på några ställen bristande överensstämmelsen mellan transkription ock täxt.

å Mamsäl Lottas fästeröhl¹ i Tanum. Juli 1819.

1. *purgas²! ja stja³-sa drestit pa
i støva⁴ hær o to-diskurera,
fo mo-dær hema sa: ola, ga,
ga no te præstgan o gratulera*
5. *o ynska treyna
o al vøleyna,
ja be var hærø, han mo vølseyna
de oga tvø.*
10. *ja ho sa sen⁵, at dæ sølas⁶ va,
at doktøn-skulø s- tøs butløva
o dæ ma kaptøn-ron segørbla.
ja mins, ham-butø po sæm i støva;
han-va do røle⁷,
ma ham⁸ ja tølø⁹*
15. *beræta, høløs¹⁰ ja broga jøle —
ja han-va brø.*

1. *sølas*, vilket jag dock ej hört. Nilén Sörb. har dock *såvvel* ock *hävvel* huru. ²) Vanligare *røle*. ³) *hanum*. ⁴) *tordes*. ¹⁰) huru (jfr not 6)

No Jösses¹¹ tack då för längese'n⁵,
 Å gje er löcke på denne jola!
 I va då Lyttnant, ä no Kaften¹²,
 20. Men je ä ino densamme Ola,
 Sum väl er unner
 E löcke runner¹³,
 Å gull å sølver i store tunner
 Dä ska I ha.

25. No, mi mamsäl, je kun'¹⁴ väll tru,
 Att I ble lett åt att ensam vandre.
 Så rask e tös plä bli rask e bru¹⁵,
 Dä har je funne så väl sum andre.
 Nå ho vell svenge,
 30. I kjöget sprengje,
 Så bli dä mad å all Guss välsegne¹⁶
 I fad å krus.

Men hött¹⁷ ä dä? Kors, dä lokter gött,
 Se här ä ponns uttä bägge slaue¹⁸.
 35. No kläjer dä 'ti min hele skrött,
 Je ber er, Kaften, I må behaue¹⁹
 Att slo 'ti stoben²⁰
 Å gje den togen,
 Sum väuer²¹ här in ti härskabs-hoben
 40. Å be um vätt.

No se, hå vackert dä sköller²² rött,
 Å glasse ä sum tä bar'²³ demanten²⁴;
 Ajiamäj, hō dä smagar sött,
 No dä va nå't²⁵ för den gamle fanten²⁶.
 45. Ja denne vare
 Ä tä den rare,
 Sum bla²⁷ frå Spanjen i buttlar fare
 Mä lacke²⁸ rött.

11) Jesus, vanligt uttryck, liksom: *jösses ja da* (ja då). 12) *kåptin*.
 13) rund. 14) *funnə*. 15) *brur*. 16) välsignelse, *vælseyns*. 17) vad.
 18) slagen. 19) behuga. 20) stopen. Då stop är neutr., måste här menas

- no jøsøs¹¹ tak do fo lænsen⁵,
 o j-dar løhø po dænø jøla!
 i vq da lytnant, æ no kaptén¹²,
 20. mæn jæj æ inø dæn samø qla,
 saw-vø-der unør
 e løhø runør¹³,
 o gul o selvør i størø tanø-
 -dæ skø i hq.
25. no, mi mamsæl, jæ juuv¹⁴-væl tru,
 at i ble let ad o ena vandrø.
 sø rask e tøs bla blø rask e bru¹⁵,
 dæ hør jæ funø sø vø-sam andrø.
 nør hq vel svejæ,
 30. i sggøt sprejæ,
 do blø-dæ mād o al gus vælséjñø¹⁶
 i fqd o kruus.
- mæn hæt¹⁷ æ dæ? jøs-dæ loktar gøt,
 se hær æ ponf uta bæqø slawø¹⁸.
 35. no klæja-dæ-tø min hælø skrot,
 jæ bē-dar, kaptin, i mæ behawø¹⁹
 o slø-tø stqøn²⁰
 o j-dæn togøn,
 sum vøvar²¹ hær in i hæskubshqøn
 40. o bē uw-væt.
- no se, hø vakæt-dæ skølør²² rut,
 o glase æ sum ta bqr²³ demantj²⁴;
 aj ejamæj hø dæ smaga-søt,
 no dæ va nã't²⁵ fō-dæj-gamlø fantj²⁶.
 45. ja dænø varq
 æ tå dæn rarø,
 sum blq²⁷ frø spanjen i butlar farø
 ma lakø²⁸ rut.

pl. best. form, som emellertid i målet heter *stqbe*. ²¹) vågar. ²²) ser ut,
 liknar. ²³) *bqrø*. ²⁴) I visor förekommer nu *dramant*. ²⁵) Måste heta
noqø. ²⁶) slarvig, lätt karl. ²⁷) Även *plq* ock *blø*, pläga. ²⁸) *lakøt*.

- Å skål²⁹, Härr Docter! I ä en kar,
 50. Sum ha kunn'¹⁴ ruslat³⁰ ä skaffe föa;
 Ja. där sum förr bare uty³¹ va,
 Där växer no bådde hö ä gröa.
 Å Docterinne
 Ho ä e qvinne,
 55. Sum ha kunn'¹⁴ röslat³⁰ bå ud³² ä inne
 I sine dar.

 Se mamsäl Ulla så sörse³³ går
 Å våuer³⁴ knaft uppå söstre skua³⁵;
 Män vänta holt³⁶, inna kort, je spår,
 60. Så kommer friern mä fjär i lua.
 Då blir dä more³⁷,
 Då dugas bole
 Mä alt, sum växer på denne jole —
 Å glasse går.

 65. Farväll³⁸, mett härskab, förlad³⁹ mett snack!
 Je tör ej länger här diskurere.
 Ja, Gu välsegn Er, I ska ha tack!
 Farväll³⁸, Härr Kaften! Je sier⁴⁰ ej mere.
 Mä töse rare
 70. Ej vine spare,
 Män gje Er träjjet tå flaske klare,
 Å no: gonatt!

²⁹) Finare uttal: *skø*. ³⁰) strävat, arbetat; eljest i uttrycket *rusla göi*
 =reda sig väl, må bra. ³¹) otyg. ³²) *udä* ute. ³³) sorgsen. ³⁴) vågar

- o skál²⁹, hæ-doktær! : æ-y-ka-,
 50. -sum hær þun¹⁴ rusla²⁰ o skafa fæa;
 ja, dæ-þun-fer þæræ uty³¹ va,
 dær væksæ-ηo boda hæ o græa.
 o doktærna
 ho æ e koma,
 55. sum hær þun¹⁴ rusla²⁰ bo ud³² o ma
 : sma dar.
 se måmsæl ula sæ søsæ³³ ger
 o vovar³⁴ knapt po søstre þjua³⁵;
 mæw-vænta holt³⁶, ma kæt, jæ spæ-,
 60. -sæ komær fræn ma fjer : luvæ.
 da blæ-dæ mæra³⁷,
 da dugas bœle
 ma alt, sum væksær po dænæ jœle —
 o glæsæ ger.
 65. farvæll³⁸, met hæskab, fœlad³⁹ met snak!
 jæ tœ-ηtæ lænær hær dæskuræra.
 ja, gu vælseyn dær, : ska ha tak!
 farvæll³⁸, hær kaptin! jæ sœ-ηtæ⁴⁰ mæra.
 ma tæsæ ræra
 70. æj vmet spæra,
 mæn jœ-da-þræjæt ta flaskæ klæra,
 o nœ: go nat!

²⁵) skáda; sannolikt ovanligt i Tanum. ³⁶) háll. ³⁷) Förrimmets skull; eljest mæra. ³⁸) Vanligen færvæll. ³⁹) förlåt. ⁴⁰) säger inte.

7.

E enföldi visa, som Ola i Sobbholt dekta á

1. Fast Ola no här iblann storfolket á,
Ändå tör han sönga á glamma.
Jä ved, att I alle orsäktar väl dä,
Ja alle, som här ä församla.
5. Ty jej vell no vesst ej² gå noggen för när,
Jä bare vell takke för dä jä förtär
På enfällaus³ vis, kan I veda.

Dä ä no väll sant, I kan spörre⁴ i qväll,
Härr Ola ä kommen i laue⁵.

10. Men Bogenholm, som mä no alti vel väl:
»I mä» — sa han — »Ola, behaue⁶
Te hälje att komme i stöfva mi in,
Så ska I bli fägna⁷ mä mad á mä vinn
Tå töser mä tru, som ä rare».
15. Nä mor ho feck höra, jä skulle te folk,
Ho tvätta á laua⁸ mi skjurte,
Á krauen⁹ ho stifva¹⁰, sen¹¹ dro fram en holk
Mä smörja á skonnane¹² smurte.
Ho sa sen¹¹: »min Ola, no håll dä kontant¹³!
20. Men glöm ej bland tösene — hör du, din fant¹⁴? —
Att du har e kärring här hemma!»

Mi Inger, mi Inger, hu¹⁵ glömmar jä ej,
För ho ä den bäste på jola,
»Å udom vår Bogenholm» — sir ho¹⁶ te mej —

25. Ho ingen har kärar¹⁷ än¹⁸ Ola».

¹) Rörande förf. ock andra omständigheter se under nr 6. ²) *entä*.
³) enfaldigt; ovanligt ord. ⁴) spörja, märka. ⁵) *lawat* = sällskapet. ⁶) be-
haga. ⁷) trakterad. ⁸) lagade. ⁹) kragen. ¹⁰) gjorde styv, stärkte. ¹¹) *sja*.

7.

sang på Krauenäs hos lanväddar Bogenholm.¹

1. fast qla no hær iblan storfölkæt æ,
sæ tæ-ŋ ændo søŋa o glamsa.
jæ ved, at i alæ osæktar væl dæ.
ja alæ, sum hær æ fösåmla.
5. för jæ-vel no vest æj² gæ nogen fo-ŋær,
jæ bæræ vel takæ fo-dæ jæ föjær
po erföldit³ vis, kan i veda.

dæ æ no væl sant. i kan spæræ⁴ i kvæl,
hær qla æ komŋ i lawæ⁵.
10. mæm bogænhölm, sum mæ no altæ vel vel:
i mæ — sa-ŋ — qla, behawæ⁶
te hælje o komæ i støvæ mæ m,
sæ ska i blæ fæŋna⁷ mæ mæd o mæ vin
ta tæsær mæ tru, sum æ ræræ.
15. nær mör ho feŋ hæræ, jæ skulæ te fölk,
ho tvæta o lawæ⁸ mæ fuitæ,
o kravæn⁹ ho stiva¹⁰, sen¹¹ dro fram-ŋ hælke
mæ smurja o skonæ¹² smutæ.
ho sa sen¹¹: min qla, no hæl dæ kontant¹³!
20. mæŋ-glam æj² blant tæsæ¹⁴ — hær-u, dæ-fant¹⁴? —
at du har e særæy hær hema!

mæ eŋær, mæ eŋæ-, dæŋ-¹⁵ glamær jæ æj²,
för hæ æ dæm-bæstæ po jøle,
o utov-var bogænhölm — sör o¹⁶ te mæŋ —
25. ho eŋæn har særær¹⁷ æl¹⁸ qla.

¹²) skorna; vanlig pluralbildning. ¹³) kontant ordentlig. ¹⁴) slarv.
¹⁵) En ack. hu av hon har jag aldrig hört, i stället hænæ. ¹⁶) h i ho bortfaller ofta i rasht tal liksom d i du; jfr väis 20. ¹⁷) særæræ. ¹⁸) ælæ.

Å dä ved ho ouså jä räcknar ej på,
 Tå Bogenholm håller bå store å små,
 Ja alle mä huklä å lua.

- Skål no, Härösödeng¹⁹, er tacke jä ved
 30. För qvinna, I ga mej, den gilla.
 I dönte mä te a²⁰, jä huuar²¹ ho gred;
 I ved, ve va komne i villa.
 Män rätten ble refven²²; te presten jä geck,
 Han sa nogge ol, å sex daler han feck²³.
 35. No kärreng mä engen jä byder²⁴.

- Se tösene blues²⁵, dä vackert vest ä,
 Å röna²⁶ går opp åfver kinne²⁷.
 För tjuve år sen jole Inger ou dä,
 När ho hörte talas om tinge²⁸.
 40. Men no ä dä burte, så går dä mä er,
 Mä tie för såddent i rönnar ej mer,
 Nä I no fått nogge ärfare.

- Men Bogenholm, hör I, ge hid nogge vått!
 Mä glasset jä vell mä no bua²⁹,
 45. För Härösödeng-frue ha tvillengar fått,
 Sen sist nådi frue jä skua²⁹.
 Ja skål no, Härösöding, I just ä en kar,
 Som såules på gamle dar kräftene har.
 I blir vär å värre mä tie.
 50. No börjar just ponsen å ge mä hymör,
 Å jä tör på tösene glane.
 De klä sej så gilt å så smale sä snör,
 I bringa så vide som svane,
 Å håret i töfser bå framme å bag,
 55. Å kruser å buckler mä mygge³⁰ umag.
 Må tru, de kan onene³¹ blinna.

¹⁹) *hæşden*. ²⁰) till hånne. ²¹) kommer i håg. ²²) Man säger i allm. i stället, att rätten blir *hæft*. ²³) *feh-ŋ*. ²⁴) byter. ²⁵) blygas. ²⁶) rodnaden.

o dæ ved ho ousə jæ ræfna-ŋtə pə,
ta bogənhelm helər bo stqrə o smə,
ja alə ma hukklə o luva.

- skə-no, hæsgdəy¹⁹, da-takə jæ ved
30. fər koma, i gə mæ, dæn jila.
i dantə mæ tē-q²⁰, jæ huvar²¹ ho grəd;
i ved, ve va komnə i vila.
mæn rætŋ ble revən²²; te præstŋ jæ jeh,
han sə nogə ql, o sæhs dælər haw-feh²³.
35. no særey ma eŋən jæ bydər²⁴.

- se tqsəno bluwəs²⁵, dæ vakət vest ə,
o rənq²⁶ gər ep əvər sine²⁷.
fər suwə ə-sen¹¹ jolə eŋər ow dæ,
nər hq hatə tqlas om teŋə²⁸.
40. mæn nq ə dæ butə, sə gə-dæ ma der,
ma tte fə-sodnt i rəna-ŋtə mē-,
-ŋər i har fat nogə ərsfərə.

- mæm-bogənhelm, hgr i, j: hɪd nogə vat!
ma glasət jæ vel mæ no boka²⁹,
45. fər hæsgdəy¹⁹-frue ha-tvleŋər fat,
sen¹¹ sɪst nad: frue jæ skəda.²⁹
ja skə-no, hæsgdəy¹⁹, i just ə-y-ka-,
-sum seləs po gamlə dar kraftŋə hgr.
i blɪr vər o vər ma tte.

50. no bynər just ponsən o j:-mæ homər,
o jæ-tor pə tqsəno glənə.
de klæ-ʒə sə jilt o sə smələ sə snər,
i breŋq sə vidə sum svəne,
o hgrət i tufsər bo framə o bag,
55. o krusər o bukłar ma mөгən³⁰ umag.
ma tru, de kan uwənə³¹ blma.

27) kenden; torde vara ovanligt, eljest säggen. 28) Måste i prosan vara teŋət. 29) bua, liksom skua (v. 46), har jag aldrig hört i Tanum.
30) Även myn. 31) ögonen.

- Den onga där burte, så fin e mamsell,
 Ho sagte³² ej länge vell bia;
 — Förlåd jä så pradan³³ ä här i qväll! —
60. Snart kommer väl nån³⁴, som vell fria,
 En frir, ja en frir, som ä änne kontant;
 Jä önskar, han ä som er far spekelant,
 Som ved att på pontene³⁵ vränga.

- Dä ä ju er sön, som på gulved där står,
 65. I boge han väl nock studerar.
 Ve höuskolen³⁶ ha han ju vört många år,
 Där oppe som Kongen regerar.
 De sir, att där oppe ä sole så klar,
 På hemmeln ho skiner bå nätter ä dar;
 70. Ja där bu de höut opp i väret.

- Men jä står ä pradar — hö ska I väl tru?
 Jä värten bör önske te löcke.
 Skäl no, Lanmädar, ä I, käre Fru,
 Må modgangen aller er tröcke!
75. Må löcka er ge, dä ho hittells förment!
 Dä kan no väl ske, fast dä [ä]³⁷ nogge sent.
 Gutår! no snart ponsen mä knäcker.

October 1819.

³²) säkerligen, helt visst. ³³) »pratande», pratsam. ³⁴) *nogon*. ³⁵) lag-
 punkterna; jfr det vanliga uttrycket »vränga lagen».

- dæn oga dær buta, sô frî e mamsêl,
 ho sakt²² nta læng vel bja;
 — fôlgd jæ sô pradanâs²³ æ hæf i kvêl! —
60. snat komar væl nå'n²⁴, sun-vel frîa,
 ew-frîr, ja ew-frî-, sum æ ænâ kontânt;
 jæ ynskar, han æ sum dar far spejalânt,
 o ved o po pontnâ²⁵ vrænga.
- dæ æ ju da-son, sum po galvat dæ-stær,
 i boge hav-væl nak studerar.
 ve huwskor²⁶ hq-η ju vut noge æ-,
 -dær epâ sum kogon rejerar.
 de syr, at dæropâ æ solê sô klar,
 po hemaln ho sînar bo nætar o dar;
70. ja dær bu-de huwt epî værat.
- mæn jæ-stær o pradar — hê ska i væl tru?
 jæ vætū bær ynskê te læhâ.
 skâ-nq, lanmêdar, o i, særa frw,
 mæ modgagæn alrî da-trêhâ!
75. mæ læhâ dar jî-dæ ho hites foment!
 dæ kan no væl se, fast dæ æ²⁷ nogâ sent.
 gutær! no snat ponfan mæ knæhær.

²⁶) högskolan; meningen måste sålunda vara Karolinska institutet i Stockholm. ²⁷) Insatt av utgivaren.

8.

Fil. kand. O. ÖRTENBLAD har för mig påpekat likheten mellan visan nr 6, värns 57—64, ock en visa, som han i sin barn- dom hörde sjungas av drängen JOHANNES vid sitt föräldrahem. På kand. ÖRTENBLADS uppmaning har hr T. LUNDIN på Över- Säms i Tanum efter ovannämnde JOHANNES, vilken för övrigt som ung kommit från Dal, gjort nedan meddelade uppteckning, vars överskrift jag ditsatt. JOHANNES hade nu glömt slutet av visan.

Om visans tillkomst känner jag för övrigt intet. Hänses ålder kan dock ungefärligen bestämmas efter en av de om- nämnda personerna, STRÖMBERG, »som arbetar flitigt tell liv ock själ, att ingen osämja bliver». Denne person har ej kunnat vara någon annan än den länsman STRÖMBERG, som blev skjuten på sitt boställe Kärra av sin arrendator till följd av dennes förbittring mot STRÖMBERGS fru.

STRÖMBERG var länsman i Tanum från omkring år 1854 till 1863. Härmed stämmer ock JOHANNES' uppgift, att han kunnat visan omkring 40 år.

[Lektor NILÉN har hört visan av en man, som på 1840- eller 1850-talet hört den sjungas av en annan; visan är enligt N. antingen från Stångenäs eller Sotenäs. Möjligen bli vi senare i tillfälle att publicera visan i dess helhet, så som N. hört den; här nedan lemnar N. ur minnet en del varianter.]

Bröllopsvisa.

1. Då va på våren uppå den ti,
då kråger, kajer, de foglar alle
de byckte bo, som de varp uti;
je har ej mer att uppå dem klandre.
5. Min väj ble näre,
je ble förfäre,
de tänkte, jej velle dem besväre,
men slang förbi.

- De sade alle, som mötte mej:
 10. Där borte, som de mä krudet smäller,
 där gör de gästebö ock gifter sej,
 öck skynde dej, medan suben gäller!
 I brurehuset
 de skänker kruset,
 15. me flasker alle de giva ruset.
 Ge hurrum hej!

- Ock när je kommer på den lange bro,
 så hade je så näre gått ifrå mi tro.
 Där small ock knalle
 20. i bärke alle.
 Je tänkte, värle ho skulle falle,
 men står ino.

- Ock när je kommer lide länger fram¹,
 så feck je höre fioleljud,
 25. men du mä tro, de lät ente ille.
 Je sprang ock hoppe
 ligsom e loppe,
 ja, hele väjen je doktit hoppe —
 de höll je ud.

30. Ock när je kommer på gården fram,
 där mötte mej de brurparen granne.
 De skänkte mej ock en dokti dram
 ock ligeså gott öl i kanne.
 Brynost ock kage
 35. de feck je smage.
 De gjole gott ve en sulten krage,
 den gode dram².

Ock skål för brurgum³ ock brur ock präst
 ock skål för vår värdinna allramäst!

⁴ — — — — —

[¹] ud, ²) Vv. 36—37: De jor-so gott i min arma maga, de gode kramm. ³) V. 38 började: Ok skål, brugåmmål (sedan: skål vår värdinna här allrabäst?). ⁴) Skål, mine vänner, skål spelemänner, skål tjällarsvänner! När brännvin ränner, skål allramäst!

40. Bryngel stryger sin fiöl väl⁵,
 ock Strömberg ä väl ente sämre⁶.
 arbetar fitigt tell liv ock själ,
 så att enge⁷ osämja bliver.
 Orene ande,
 45. fly frå vårt lande,
 så går allt väl, som vi ha i hande.
 Ge hurrum hej!⁸

- Soffi nulla ho sorsen går,
 ho lyster ej uppå syster skåda.
 50. Men bia hålt, inna kort, je spår,
 där kommer friar me fjör i luva.
 Men här blir more
 me dukat borden
 ock allt, som växer på gröne jorden,
 55. ock glassen går.⁹

⁵) Du, Bröggel, stryger din fiöl väl, ⁶) Sofi ok Ulla de troget arbéta, ⁷) så att där eggen ⁸) Vv. 46—47: Så profijonen går väl i händer, så går allt väl. ⁹) Vv. 48—55 har N. icke hört. utan i stället en sådan strof: O nä dän lelle (barnet) blir så pass frakk (duktig), se (så) han på gulvet kan gå o tulla (stulta), då kommer han mä sett skrod (joller) o snakk o sine neddar (nötter) o sokkerbeddar o lokkar framm både lamm o tjeddar (killingar), så sir han takk.]

P. S.

Enär samlaren tyvärr ej fått läsa korr., lemnar detta åtskilligt övrigt att önska. Jag har blott avlägsnat några mindre inkonsekvenser, men har måst låta många sådana stå, i ovisshet om huru det borde vara. Lektor NILÉN har godhetsfullt genomsett ett korr. (av honom gjorda anmärkningar signeras N., av tidskriftens utgivare gjorda signeras L.).

LIII.

Anmärkningar om några svenska ord

av

AXEL KOCK.

frydhe (frijdhe, frogde).

I OLAUS PETRI's *Svenska Krönika* s. 5 förekommer detta ord under formen **Frijdhe**, då det heter: ». . . om them diktade the wijsor, saghor, rijm, som the pläghade kalla Frijdhe¹, och andro sådana dichter . . .». Rydqv. VI, 134 översätter ordet på detta ställe med »sånger, dikter» ock jämför det med isl. *frœði*. På följande sida hos OLAUS PETRI omtalas å nyo »wijsor och Frijdhe». Men redan fsv. hade ordet. I Södw. Ordbok upptages ett »frödhe? (frydhe · fride · frido · frogde), n. [isl. *frœði*] berättelse, exempel», t. ex. »han nam ther frogde oc quæde mongh» (MD.), »ryma oc siwnga frido dyr» (ib.).

Det är emellertid tydligt, att de anförda växelformerna icke utan vidare kunna återföras på ett icke påvisat fsv. **frødhe*, identiskt med det bekanta isl. *fróþi* »kunnskap, kväde, trolldomsformulär»: formernas mångskiftande vokalisation skulle i så fall bli oförklarad.

Jag fattar det fsv. *frydhe* (*fride*, *frogde*) såsom en sammanmältning av ett tyskt låneord med ett en gång i svenskan brukligt **frødhe* (= isl. *fróþi*).

¹) Jag hoppas i annat sammanhang kunna visa, att växlingen *dh* : *d* i *Frijdhe* : *diktade* etc. ej är tillfällig, utan att *ð* övergick till *d* tidigare efter vokal med infortis än efter vokal med fortis. En likartad regel har tillämpats på (det i sen fsv. använda) *gh*-ljudet.

Ordet *frydhe* (*fride*, *frogde*) har i vårt äldre språk betytt »sång» (så väl även i fsv., vilket synes mig framgå av de anförda exemplen) samt (såsom SÖDERWALL översätter det i sin ordbok) »berättelse, exempel». Nu har det nht. *freude* i det äldre språket former, som nära överensstämma med detta svenska ords, ock den äldre betydelsen av det tyska *freude* närmar sig det svenska ordets mening.

Grimms Wb. IV, 1 A sp. 143 (artikeln *freude*, mom. 7) upplyser: »*freude* ist spiel und lied . . . die dichtungskunst selbst ist *freude*, frohe kunst, *freude* machen drückte noch lange aus musik machen», ock i Grimms Mythol.⁴ II, 750 heter det: »Die dichtungskunst heisst die frohe kunst, gesang die *freude* und wonne».

Y-ljudet i fsv. *frydhe* återgår snarast omedelbart på den i äldre nht. förekommande formen *früde* (se om denna form av *freude* Grimms Wb.), vilket uttal torde avses också med den mht. skrivningen *vriude*. Dock skulle formen *frydhe* även kunna förklaras genom påvärkan av de (nyda. ock) äldre da. *fryd* »fröjd», *fryde* »fröjda» (i äldre da. även *fryghd*, *frygdhe*). Rotstavelsens form i fsv. *frogde* förklaras därav, att mht. till *vrowede* har sidoformen *froidē* (jfr Lexers ordbok), ock den fsv. stavningen *frogde* förhåller sig till den tyska *froidē* som den fsv. stavningen *fegd* till den tyska (mlt.) *veide*. Vad i-ljudet i *frijdhe* vidkommer, så förmodar jag, att antingen i Tyskland eller i Sverge det (dialektiskt) utvecklats ur ett äldre *y* i *früde* (*frydhe*).

Emellertid är det tyska *freude*, *froidē* etc. fem., under det att det sv. *frydhe* etc. är neutrum. Dock synes man även ha haft en feminin fsv. form *fridha*. Det torde nämligen icke vara berättigat att antaga skrivfel för det ovan anförda *frido* i *ryma* oc *siwnga frido dyr* (MD. s. 350, v. 1187). Men är formen korrekt, måste den hänföras såsom ack. sg. eller pl. till ett fem. *frida*, som alltså bibehållit det feminina genus, som tillkommer det tyska ordet; det efterföljande adjektivet *dyr* är såsom rimord (rimmar med *æwentyr*) oböjt, liksom fallet är med t. ex. *snæll* i samma dikt v. 1283 (rimmar med *snæll*).

Orsaken till att man vid lånandet av det tyska ordet blott sällan lät det bibehålla sitt feminina genus ock i överensstämmelse därmed i fsv. få en form på -a (såsom fallet vanligen är med

dylika låneord), är troligen den, att man haft ett svenskt neutralt *frødhe* (= isl. *frófi*), vars neutrala genus låneordet antog till följe av båda ordens likhet i form ock betydelse. Men även betydelsen av låneordet blev modifierad genom inflytande från detta inhemska *frødhe* »kväde».

Det här diskuterade ordet synes mig utgöra ett exempel på huru vårt språk rönt inflytande från skilda tyska dialekter.

humpa ock plumpa.

I vissa handskrifter av Magnus Erikssons Stadsdag möter Kp. B. 27 (se Schlyters upplaga s. 206 noten 87), där det är fråga om svekligt förfarande vid försäljning av dryckesvaror: »om han och humpar [i gamla tryckta edit. plumpar] några drickio, och warder ther medh lagliga funnen, å färska gärning, göris tha medh honom som i konungz balckenom vrskilz j allo måttiho som om annath falz». SCHLYTER yttrar i sin ordbok om det här mötande *humpa*: »ett obekant, tilläfvventyrs misskrifvet ord, som synes skola betyda förfalska, uppblanda, utspäda (dryckesvaror). h. drickio, St., där såsom variant i gamla tryckta edit. anförs *plumpa*, ett ord som ej är känt i någon i detta sammanhang passande bem.» Södw. Ordb. anför ej något enkelt *plumpa* från den av honom granskade litteraturen, men hänvisar vid lagspråkets *plumpa* till ett av honom upptaget *oplumpadher*, som han med tvekan översätter dels »oblandad, obemängd?» i exemplet »drikkidhart win oplumpat oc oblandat», dels »utan plump?»

Av nedanstående sammanställningar torde med visshet framgå, att *humpa* icke är misskrivet, utan att ett dylikt ord verkligen funnits, samt att *plumpa* betytt »utspäda (dryckesvaror)», stundom med bibetydelsen »för, att sedan sälja dem såsom oförfalskade».

I åtskilliga tyska dialekter finnas ord, som äro nära besläktade med fsv. *humpa*. Så upptager Grimms Wb. under *humpen* »linka» ett i Baseler-munarten brukligt *verhumpen* »liederlicher weise verscherzen». Brem. Wb. har *humpeln* utom i betydelsen »gebrechlich gehen» även i betydelsen »pfuschen», ock *verhumpeln* översattes i BERGHAUS'

Sprachschatz der Sassen »verhudehn, verderben eine arbeit, inbesonderheit des handwerkers» (jfr ock nht. *humpel*, *hümpelei* »stümperei in arbeiten», *hümpelarzt* »pfuscharzt» etc.). Hit hör ytterligare det av FRISCHBIER i *Preussisches Wörterbuch* meddelade »humpsen in behumpsen betrügen». På det anförda stället i Stadslagen har *humpa* betytt »förfalska». Troligen är det ett tyskt låneord, ock förekomsten av ett för övrigt hittills icke påvisat tyskt låneord särskilt i Stadslagen är lätt begriplig.

Betydelsen »utspäda» för fsv. *plumpa* framgår därav, att enligt fullt säker uppgift värbet *plumpa* i samma betydelse användes i Bohuslän åtminstone ännu under förra hälften av detta århundrade, när frågan var om att utspäda (tillblanda) brännvin. Även detta ord är säkerligen ett tyskt lån, eftersom nära besläktade ord förekomma i tyska dialekter. Grimms Wb. upptar nämligen såsom västpreussiskt *plümpern*, *plömpern* »das bier mit wasser vermischen und es doch für reines bier verkaufen» ock från Lexers Kärnt. Wb. *plumpersuppe* »dünn suppe ohne weiteren inhalt». Detta västpreussiska *plümpern* har alltså fullkomligt samma betydelse som *plumpa* i Stadslagen.

Även i äldre danskan har man haft ett värb *plumpe* med liknande betydelse ock ett därav avlett subst. *plumperi* »olagligt utspädande av dryckesvaror». I TROELS LUNDS *Danmarks og Norges Historie* I: 5 s. 243 anföres nämligen (utan förklaring) från Helsingörs Tingbog (för 2 maj 1576) bland de väsentliga plikterna för en vintappare, att han icke skall »befatte sig med 'Plumperi' eller fret Maal, saa at Gjæsterne faae Grund til Klage». Jfr att även Vidensk. Selsk. Ordb. ock MOLBECHS ordbok från ROSTGAARD för värbet *plumpe* även uppta betydelsen »blande, røre tilhobe hvad der ikke hører sammen».

molma.

I STIERNHIELMS *Hercules* 67 heter det:

Döden molmar i Mull, alt hwad här glimmar, och gläntsar.

Enligt TAMMS glossar skulle detta *molma* »bringa till att multna, söndersmula till stoft» troligen vara en skapelse av STIERNHIELM själv, åtminstone såsom aktivt värb.

Emellertid har holländskan *molmen* »wurmicht werden» (jfr holl. *molm* »wurm, fäule im holz, wurmmehl»), platt-tyskan *mollmsch*, *molmisk* »mürbe, bröckelich vom faulenden holze» (BERGHAUS, *Sprachschatz der Sassen*); i sen mht. möter *mülmen* = nht. *malmen* »klein zerreiben» (Grimms Wb.). Man har alltså i tyska dialekter så väl ett intransitivt *molmen* som ett transitivt *mülmen*, vilkas betydelser på det närmaste överensstämna med den, som här tillkommer *molma*, ock som STIERNHJELM i sin ordlista efter Hercules själv förklarar med »Röta och bråka i pulver, och til swarta mull. Germ. Zermalmen». Under dessa förhållanden torde STIERNHJELM, ifall ett transitivt *molma* icke varit ett gångbart ord i 1600-talets svenska, hava lånat ordet från Tyskland.

mona (mana), maane, mane »torde», isl. inf. *munu*.

Av det värb, som på isl. i infinitivus har formen *munu*, i fsv. i pres. sg. vanligen *mon* eller *mun*, möta vid sidan av dessa presensformer flera gånger i första ock tredje pers. sg. *mona*, *mana* samt *maane* ock även någon gång *mane* (jfr Södw. Ordb.). Ofta förekomma de i frågesatser, men användas även i andra satser. Så t. ex. hos Suso: »huat mona mik tha hända tha han siælfwer kombir nærwarandis» (251,11); »O naar mana han atherkomma, mana iak æn honom faa nakot sinne see» (ib. 100,32); »fær thy iak mona allaledhis wanskas, ey gitandhis lidhit tolkit owerwaldh» (ib. 102,6); ock i Rimkr. »naadughe herre her tordh maane oss færgaa» (III, 114); »perchebiscopen opwæktes och tænkte aa han — maane jak och sculo rædas fær then man» (III, 1292 f.).

Då motsvarande form av värbet på isl. heter *mon*, *mun*, på got. *man* ock även på fornnorska stundom *man*, så är det självklart, att de tvåstaviga fsv. formerna *mona*, *mana*, *maane* äro jämförelsevis nya bildningar, uppkomna antingen genom analogi eller genom sammanställning av två ord.

Det senare torde vara fallet, eftersom ingen närstående form finnes, genom vilkens inflytande dessa former på ett enkelt sätt skulle kunna förklaras. Då *mona*, *mana* oftast förekomma i frågesatser, skulle man kunna tänka på att iden-

tifera det tillagda *-a* med det i got. i frågesatser använda *-uh* (jämte det vanligare *-u*), liksom enligt LIDÉN got. *-uh* i *patuh* motsvaras av nord. *-a* i *þætta*. Av flera skäl tror jag dock, att en dylik uppfattning av *mona*, *mana* ej vore riktig; bland annat därför, att *-e* i *maane* härigenom ej förklaras, samt därför att orden ej uteslutande förekomma i frågesatser.

I moderna bygdemål förekommer ett *a*, som jag identifierar med *-a* i *mona*, *mana*. I Sörbygdemålet i Bohuslän brukas nämligen enligt NILÉNS ordbok *a* ej blott i betydelsen »redan», utan även »svagt bekräftande» med betydelsen »väl, nog». Samma ord återfinnes i norskan, där enligt AASEN *a* betyder »alligevel, ogsaa: vel, nok, riktignok», t. ex. »Eg tenkjer a dæ (det kan jeg nok tænke); Han heve a vore' her». Detta *a* brukas således även i andra satser än frågesatser. Samma betydelse har *a* i fsv. *mona*, *mana*. Så bör t. ex. det först anförda exemplet översättas: »vad skall (månde) väl då hända mig, då . . .?»; det tredje: »därför att jag månde väl alldeles . . .».

På samma sätt bör *-e* i fsv. *maane* översättas; så t. ex. i det sist anförda exemplet: »månde väl jag ock skola räddas . . .?»

Jag ser i *-a* i fsv. *mona*, *mana* samt i bygdemålen *a* ävensom i *-e* i fsv. *maane* växelformer av ett ock samma ord, nämligen fsv. *ē* (isl. *ei*) »alltid». Detta ord (av subst. **aiw-* »tid») uppträder nämligen som bekant även med betydelsen »alltid» under flera olika former, såsom fsv. *ē* = isl. *ei*, fsv. *ā* (jfr isl. *œ*). Orsaken till att detta *ā* i moderna bygdemål har formen *a* (ock ej formen *ā*), är naturligtvis den, att *ā* till följe av ordets relativa akcentlöshet (jfr nsv. »vad skall väl då hända?» etc.) förkortats till *ā* före utvecklingen *ā* → *ā*.

Betydelse-utvecklingen från »alltid» till »väl, nog» (såsom svagt bekräftande ord) hos *-a*, *-e* har en fullständig parallel i betydelse-utvecklingen av det svenska *alltid*. Detta betyder nämligen numera ej blott »semper», utan användes i talspråket även såsom ett (svagt) bekräftande ord »nog», t. ex. »ah, han kommer alltid» (= *no*g); »jag tänker dēt alltid» (i samma betydelse som det nyss anförda *no*. »eg tenkjer a dæ»); jfr DALINS ordbok, enligt vilken *alltid* även »brukas i hvardagspråket såsom fyllnadsord för att gifva eftertryck åt meningen», t. ex. »nog är det sannt alltid»; ock dessutom familjärt i betydelsen »nog, ändock», t. ex. »tag, tag, du; alltid far jag». Jfr ock

att fsv. *iu* betyder både »alltid» ock »ju», samt att i äldre nht. *immer* användes (motsvarande det moderna språkbrukets *denn*) i sådana frågesatser som »was soll ich immer machen?» (Grimms Wb. IV, 2 sp. 2072 mom. e).

En gång förekommer i fsv. *mane* såsom pret., näml. i Didrik 261,23 (jfr Södw. Ordb.). Jag förklarar detta sålunda.

Jämte den normala fsv. pret.-formen *monde*, *munde* (jfr isl. *monda*, *munda*) möter stundom även *mande*: *a* har på analogisk väg inträngt från pres. sg. *man*. Emedan i pret. *munde* *n* ock *d* sedan gammalt sammanstöta (ock ingen vokal mellan dem synkoperats, jfr got. *munda*), var *n* dentalt (ej supradentalt), ock *a* förlängdes därför framför detta *nd*: *mānde* (jfr Kock i Arkiv IX, 260 ff.). Genom ljudutvecklingen *ā* → *ī* har härav i nsv. uppstått *mānde*, ock sedan denna form i uttalet sammanfallit (eller i det närmaste sammanfallit) med det äldre *monde*, utträngdes ur skriften denna senare form.

Men emedan *mānde* dels hade, dels saknade fortis, differentierades ordet, så att vi numera ha såväl *mānde* såsom värhalform som *mānne* såsom frågeord (»mānuē dēt?» — »mānnē hān kōmmer?» etc., se Kock, G:la sv. ord s. 9 noten, Sv. språkh. s. 20 noten). Av samma anledning assimilerades stundom i fsv. *nd* till *nn* i pret. *monde* → *monne*, *munde* → *munne* ock helt visst även i *mande* → **manne*, ehuru tillfälligtvis intet exempel på sistnämnda form antecknats.

Då man således hade pres. sg. *mane* »mānde väl», men betydelsen av *-e* nästan alldeles förbleknat, så att *mane* betydde ungefär detsamma som pres. *mon*, *mun*, samt *man* dessutom hade pret. **manne* (*mande*), så kunde någon gång *mane* brukas även såsom pret. genom formernas sammanblandning.

Omvänt har (åtminstone i skrift) pret.-formen påvärvat presens-formen. I äldre nsv. är pres. *mān* vanligt, med *ā* (i st. *f*. o i fsv. *mon*) från pret. *mānde*, eller ock har pres. *mān* utvecklats ur ett äldre **mān* (jfr fsv. *maane*), som fått sitt långa *a* (i st. *f*. kort *a*, jfr got. *fno. man*, fsv. *mane*) från pret. *mānde*. Redan i fsv. (i Rimkr.) möter presensformen *maane* (av *maan-e*) flera gånger, ock det är möjligt, att skrivningen *aa* här anger relativt tidig förlängning av *a* i *man* under inflytande av *mānde* ock icke den vanliga i den sena fsv. inträdande förlängningen av korta rotstavelser. Jfr här-

med, att i den moderna svenskan pret.-formen **mån**de nästan alldeles undanträngt pres.-formen **mån**, så att **mån**de även fått pres.-betydelse.

Något säkert exempel på inf. **munu**, **mono** har från fsv. icke påvisats, ty de exempel på dessa former, som Rydqv. I, 397 diskuterar, kunna ock höra troligen fattas såsom ind. Där emot har fsv. exempel på inf. på -u (-o) av värbet **skola**. Ett säkert dylikt exempel utgör det nyss från Rimkr. anförda »maane jak och sculo rædas før then man»; ett mindre säkert anföres av Rydqv. I, 397. Jag fattar icke dylika infinit. på -u (-o) i pres. i fsv. ock isl. med NOREEN i GPhil. I, s. 513 § 227 såsom urgamla former, innehållande ändelsen -un, som skulle stå i avljudsförhållande till den vanliga inf.-ändelsen -an → -a, utan jag förmodar, att de äro relativt unga analogibildningar efter 3 pl. pres. ind. Då inf. ock pres. ind. annars alltid hade samma ändelse (**kalla**, **velia**, **döma** etc.), så lät man denna regel tillämpas även i pret.-pres.-värb, d. v. s. att man bildade inf. sådana som **skulu**, **munu** etc. efter 3 pl. **skulu**, **munu** etc. Jfr härmed huru man i nsv. talspråket nybildat en inf. **ska** (t. ex. »dom lär ska komma» = de lära skola komma); när man hade **dom dra** : inf. **dra**, **dom ta** : inf. **ta**, **dom säga** : inf. **säga** etc., så bildades efter **dom ska** inf. **ska**.

nyokia.

I STIERNHIELMS *Hercules* 33—34 beskrives Flättia på följande sätt:

Hon war klädd vppå Fransk, därå alt war brokot och krokot;
Ringat, och alingat i kors; med Franssar i Lyckior, och nyckior.

TAMM menar i sitt glossar, att detta **nyokior** är en av STIERNHIELM själv tillskapad synonym till **lyckior**.

Emellertid har man helt visst på STIERNHIELMS tid haft ett i språket värkligen gångbart ord **nyokia**. Detta synes mig framgå av följande omständigheter.

I sin »Vt-tydning opå någre gamble och sälsynt brukade Ord» efter *Hercules* förklarar STIERNHIELM själv **lyckior** och **nyokior** sålunda: »Laquei, fibulæ, in laqueos connodatæ chor-
dulæ, à Luka & Nykia, claudere, Includere, infibulare»

Norskan har ännu ett subst. fem. **nykkja** »hægte» (Ross) ock ett verb **nykkja**, som betyder »krøge, krumme» (Aasen). Då nu av de två av STIERNHIELM använda orden **laquei** ock **fibulæ** det förra tydligen närmast återgiver **lyckior**, ock då **fibula** betyder just »häkta», så synes det mig tydligt, att han vid nedskrivandet av **fibulæ** närmast tänkt på **nyckior**. I äldre nsv. betydde **nyckia** alltså »häkta» liksom ännu i norskan. Något tvivelaktigt kan det däremot vara, huruvida på just ifrågavarande ställe **nyckior** bäst återgives med vårt »häktor», eller om ordet på 1600-talets toaletspråk hade en betydelse, som mera närmade sig den hos **lyckior**.

tomtebo-lycka.

Detta ord användes nu i nsv. i uttryck sådana som »önska någon tomtebo-lycka» = önska någon lycka i det nya hemmet, »dricka för tomtebo-lycka» = dricka för lycka i det nya hemmet. Även ensamt brukas **tomtebolycka!** i betydelsen »lycka till trevnad i det nya hemmet». Jfr härmed DALINS översättning av **tomtebolycka** i hans större ock mindre ordbok: »lycka och trefnad i en ny bostad». Även i något äldre svenska ordböcker upptages ordet under väsentligen samma form ock med väsentligen samma betydelse. Så har WESTES svensk-franska ordbok (1807) »**tømtebo lÿcka** s. f. indecl. tomtebo lycka! à la santé des nouveaux habitans de la maison el. des habitans de la nouvelle maison». MÖLLERS svensk-tyska ordbok (1790) har »**tomtebo-lycka** i(m) g(emeinen) L(eben) das Glück an einem neuen Wohnort».

Ehuru man brukar skriva **tomtebolycka** (eller **tomtebo-lycka**) såsom ett ord, uttalar man **tomtebo lycka** såsom två ord, med tvåstavighets-akcentuering på båda orden, med fortis på första ock semifortis på sista stavelsen av **tomtebo** ock med fortis på penultima ock levis på ultima av **lycka**. Att denna akcentuering användes redan på WESTES tid, angiva hans akcenttecken, då han skriver **tømtebo lÿcka**.

Emellertid är denna akcentuering av ett kompositum sådant som **tomtebo-lycka** ganska påfallande (man hade väntat **tomtebolycka** uttalat såsom ett ord med blott en fortis-akcent, nämligen på första stavelsen, under det att penultima skulle

ha haft semifortis), ock man kan redan därför misstänka, att ordet blivit på något sätt råbråkat. Härtill kommer såsom en viktig omständighet, att **tomtebo lycka** under denna form knappast giver någon tillfredsställande mening. Det moderna språkmedvetandet torde uppfatta **tomtebo** såsom en sammansättning av **tomte** ock **bo**, ock man inlägger väl i överensstämmelse härmed i **tomtebo-lycka!** snarast den betydelsen, att en **hustomte** måtte taga sitt **bo** i det nya hemmet ock därigenom giva det trevnad. Men något **tomtebo** »en tomtes bo» existerar icke i språket, ock om man med ett ord hade velat uttrycka den nyss anförda populära uppfattningen av **tomtebo-lycka**, så skulle man utan tvivel hava helt enkelt betjänat sig av sammansättningen **tomtelycka** (ej av **tomtebo-lycka**). Då dessutom **tomtebo-lycka** användes, just när fråga är om att önska någon **lycka** i hans nya **bo**, så talar ock sannolikhet för att det i **tomtebo-lycka** ingående **bo** ursprungligen syftat (icke på någon **tomtes**, utan) på den inflyttande människans eget **bo**.

Jag fattar vårt nuvarande **tomtebo-lycka** såsom en folk-etymologisk ombildning.

På en gammal remmare i Göteborgs museum, vilken enligt museets katalog förskriver sig från Karl XII:s tid, finnes nämligen följande inskrift: **Tompt och Bo Lyckas Skål**. Att uttrycket under denna form är tämligen gammalt, bekräftas av skrivningen **Tompt** med **pt**; så hava t. ex. redan LINDS svensk-tyska ordbok (1749), SERENIUS' svensk-engelska lexikon (1741) ock SPEGELS svenska ordbok (1712) **tomt**. **Tompt och Bo Lyckas Skål** bör säkerligen fattas såsom **Tompt- och Bo-Lyckas Skål!** — d. v. s. »tomtlyckas ock bolyckas skål», »skål för god **lycka** på den nya **tomten** ock i (det därpå blivande) nya **boet**». Jfr utom fsv. nsv. **tomt**, nsv. **gårdstomt**, **hustomt** de i MÖLLERS tysk-svenska ordbok anförda **tomta** »bebauen, ein Gebäude auf einem solchen leeren Platz [= **tomt**] aufführen»¹, **tomtegård**

¹) **Tompt** i uttrycket **Tompt- och Bo-Lyckas Skål** skulle fornellit kunna så fattas, att i **Tompt-Lycka** inginge såsom första kompositionsled detta värb **tomta**; men då i så fall även **Bo-Lycka** måste anses sammansatt med ett värb, synes denna uppfattning vara mindre tilltalande. Ty ehuru fsv. har **boa** »bereda» etc., bör man helt visst fatta **Bo-Lycka** såsom sammansatt med subst. **bo**.

»der zu einem Gebäude gehörige Hofplatz», tomtgrund »ein Platz worauf ein Haus steht, gestanden hat oder stehen soll».

Den ursprungliga identiteten av det äldre **Tompt- och Bo-Lycka** ock det nu brukliga **tomtebo-lycka** är uppenbar. Ursprungligen har uttrycket använts för att lyckönska någon, som inköpt en tomt för att därpå uppföra sig ett bo. Men sedan den egentliga betydelsen av det äldre uttrycket förblekat, har man anslutit det till ordet **tomte**, emedan hustomtar ansågos vara lyckobringande, ock i sammanhang därmed förändrat detta äldre uttryck till det moderna **tomtebo-lycka**, använt för att i allmänhet önska lycka vid inflyttningen i ett nytt hem.

Göteborg i juni 1893.

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIV XIII. 9.

OM

DE ÖSTSKANDINAVISKA FOLKNAMNEN

HOS

JORDANES

FÖRBEREDANDE MEDDELANDE

AV

L. FR. LÄFFLER

STOCKHOLM 1894

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Sysselsatt sedan ett år tillbaka, vid sidan av andra språkvetenskapliga arbeten, med en utförligare undersökning om de östskandinaviska folknamnen hos JORDANES, har jag ansett det lämpligt att i förväg framlägga de viktigaste resultat, var till jag kommit, alldenstund de synnerligen ogynnsamma omständigheter, varunder dessa undersökningar måste nedskrivas, i hög grad försena det planlagda arbetets fullbordande, men dessa resultatets snara framläggande till filologers ock historikers prövning — även i det knapphändiga skick, som här sker — torde vara önskvärt, särskilt i betraktande av det föga tillfredsställande sätt — jag beklagar att nödgas säga så — varpå de ifrågavarande namnen behandlats av den, som senast sysselsatt sig med dem, K. MÜLLENHOFF¹, vars auktoritet måste väga tungt hos många, som ej kunna bilda sig en självständig mening.

Det är i tredje kapitlet av sitt bekanta arbete *De origine actibusque getarum*, vanligen kallat *Getica*, som JORDANES uppräknar de skandinaviska folken, *Scandzæ* (*Scandziæ*) *cultores* (*Scandza* av äldre *Scandia*, som PTOLEMAIOS har). Jag följer här, med de avvikelser som på sina platser angivas, T. MOMMSENS utgåva av JORDANES i *Monumenta Germaniæ historica*, t. V: 1, 1882. — Folknamnen skriver jag efter handskrifterna med små begynnelsebokstäver; i MOMMSENS text nyttjas stora.

Efter att hava redogjort för Scandzas geografiska belägenhet ock omnämnt, att PTOLEMAIOS namngivit sju av detta lands

¹) *Deutsche altertumskunde* II, s. 40 f.; *Index locorum* till MOMMSENS utgåva av JORDANES.

»många ock olika nationer¹⁾», börjar JORDANES sin redogörelse för dessa många skandinaviska folk sålunda:

»I norr bor ett folk adogit, som säges vid mitten av sommaren hava ständig dager under 40 dygn ock under vintern lika lång tid vara i saknad av dagsljuset», av vilken företeelse JORDANES därpå ger en förklaring.

Detta namn adogit är hittills oförklarat, ock man vet sålunda icke, vilket folk därmed avses. Jag kan ej håller förklara det, men gissar, att därmed någon gren av lapparna åsyftas; namnet är säkerligen ej av nordiskt-germanskt ursprung. MUNCHs ock MÜLLENHOFFs gissning, att namnet vore vanställt av en form motsvarande fno. *háleýgir*, *Hálogalands* inbyggare, måste naturligtvis anses för mycket osäker, ja mindre sannolik, då alla handskrifter utan variant ha adogit²⁾ (jfr ock här längre fram om rani).

»Men andra folk där», heter det vidare hos JORDANES, »äro scererefenne, vilka icke söka sin föda av säd, utan leva av vilddjurens kött ock foglarnas ägg, då där en så stor avel

¹⁾ Dessa äro enligt en handskrift — övriga handskrifter ha blott säs olika namn — följande [jag omskriver namnens grekiska bokstäver med motsvarande latinska ock tillägger dessutom i två fall latiniserade former]: *chaldainoi* (lat. *chædini*) i väster, *faunoi* ock *frainoi* i öster, *finnoi* i norr, *goutai* (lat. *gutæ*) ock *daukionēs* i söder, *leuōnoi* i mitten. Stället hos PROLEMAIOS finnes anført på grekiska hos A. ERMANN, *Om folknamen Götar och Goter*, i *Antiqv. tidskr. för Sverige*, del XI, h. 4, s. 12. — Av de anförda namnen äro *chaldainoi* de fornnorska *heini*r (för *heiðni*r), inbyggarna i *Heiðmörk* ock *Heinafylki* (jfr ock *Heiðsevisþing*, senare ombildat till *Heiðisafþing*); *finnoi* äro antagligen lappar; *goutai* förmodas vara felskrivet för *gautai* (jfr *gautai* hos PROKOPIOS), götar, men man kan ock tänka på gutar, vilket ligger formellt närmast. De övriga tre folknamen äro alldeles oklara; många vilda gissningar finnas, av vilka här blott må erinras om den ganska vanliga, men godtyckliga — på partiell ljudlikhet vilande — förklaringen av *daukionēs* som = danskar (jfr den förr ock vanliga förblandningen av *Dacia* med *Dania*). — Märkligt är, att PROLEMAIOS, som levde i 2:a århundradet, oj känner de för den äldre TACITUS välbekanta *suionēs*.

²⁾ Då hos GEIJER, *Svea Rikes Häfder* s. 102 n., läses »Adogit eller Adegit», beror den senare formen ej på någon variant i handskrifterna — ty ingen sådan finnes upptagen hos MOMMSEN — utan förmodligen på tryckfel någonstades.

lägges i träsken, att den både länder till släktets förökning och till folkets rikliga mättande.»

Namnet scrorefennæ, som av MOMMSEN upptagits i täxten från handskrifterna av 3:e klass (som dock härröra från en urtyp, sidoställd med handskrifternas av 1:a och 2:a klass gemensamma urtyp), växlar med formerna rerefennæ (handskrifter av 1:a klass) och orefennæ (handskr. av 2:a klass), av vilka den sista av samma skäl, som straxt nedan anföras i fråga om formen suehans, inkommit i historiska och etnografiska arbeten¹. Alla tre formerna anses vara förvridda närmast av scrorefennæ, varmed tydligen lappar = »skridfinnar» avsetts. Namnet förekommer under växlande former hos medeltidsförfattare: skrithifnoi hos PROKOPIOS, sirdifeni, serdifenni och scirdifriini (jämfte rerefeni!) hos »Geografen från Ravenna», scritobini (-firi) hos PAULUS DIACONUS, scerdifeni hos GUIDO, scridefinnas hos kung ALFRED.

Därefter heter det: »Men en annan folkstam uppehåller sig där, suehans, som likasom thyringi² nyttjar utmärkta hästar. Det är även dessa som genom många nationer förmedelst handeln översända »sappherin»hudar till bruk för romarna, och som äro bekanta för sina hudars sköna svarta färg. Medan de leva fattiga, kläda de sig på det rikaste sätt». Vad sappherinas pelles, som den latinska täxten har, är för slags hudar, har man ej kunnat säkert förklara.

Detta namn suehans är tydligen = fsv. svear. Det avviker till formen märkbart från TACITI suiones (= fn. sviar).

¹) För de läsares räkning, vilka känna till framställningen hos G. v. DÜBEN, *Om Lappland och Lapparne*, Sthm 1873 — arbetet sålunda utgivet 9 år, innan MOMMSENS grundläggande utgåva av JORDANES blev tryckt —, s. 350, 359, må nämnas, att översättningen »tre folk crefennæ» (jfr Geijer a. a. s. 104 n.) vilar på en läsart (tres gentes), som blott finnes i två handskrifter av 2:a klass och efter all sannolikhet är felaktig. — Förelagen att läsa ter-fennæ eller tre-fennæ för orefennæ förfalla och efter det ovan sagda. Jfr Müllenhoff, *Deutsche altertumsk.* II, 41.

²) Den bekanta tyska folkstammen, som förekommer ett par gånger längre fram i JORDANES' *Getica* och vars utmärkta hästar omtalas i CASSIODORII brevsamling. Genom ett förbiseende eller missförstånd har v. DÜBEN, a. a. s. 350, upptagit »Thuringi» bland skandinaviska folkstammar hos JORDANES.

Förhållandet mellan båda formerna kan ännu icke anses vara tillfredsställande utrett. Jag kan ej här närmare ingå på denna fråga — liksom jag i allmänhet ej nu ingår på språkvetenskapliga förklaringar av folknamnen och särskilt av deras ändelser hos JORDANES — utan vill blott i förbigående nämna, att en forskare, LAISTNER¹, nyligen sökt förklara *suehans* ur en grundform *ave-quon* och således med äkta *h* och som en helt annan ordbildning än *suiones*. Vanligast antages dock, att *suehans* blott är skrivform för *sueans*, vilken form FRECHULFUS, biskop i Lixovium (Lisieux i n.v. Normandie), nyttjar i sin före 830 författade historia, för vilken han begagnat JORDANES' *Getica* (i en handskrift av 1:a klass).

Förr än MOMMSENS utgåva av JORDANES blev tillgänglig, gällde däremot *suethans* ofta såsom den riktiga formen; så hos GEIJER, STRINNHOLM, WIBERG, MUNCH m. fl. Denna form förekommer emellertid endast i en handskrift av 2:a klass (en annan dylik skriver *suæthans*), men hade upptagits i äldre utgåvor av JORDANES — den äldsta utgåvan av JORDANES (av 1515) följer en handskrift, som måste ha nära överensstämt med den förstnämnda. Genom sin likhet med JORDANES' *suetidi* (skrivet *suethidi* i samma handskrift som har *suethans*) tycktes och denna form vara bekräftad. Emellertid är förhållandet utan tvivel det, att formen *suethans* uppkommit av *suehans* genom anslutning till *suet[h]idi*, således genom ett slags skriftlig analogibildning.

I den närmast följande uppräknigen går JORDANES, efter min mening, längs svenska fastlandets kust söderut med en av naturförhållandena betingad avvikelse. Det heter: »Därefter följer en mängd folk, *theustes*, *vagoth*, *bergio*, *hallin*, *liothida*, alla boende på en fruktbar slätt och därför utsatta för andra folks anfall».

Först komma *theustes*, i vilka man allmänt igäknt Tjustboarnas folkstam, d. v. s. kustbefolkningen i Tjust (fsv. *Thiust*) i Norra Kalmar län och däromkring, efter min förmodan norrut inemot Södermanlands gränser (jfr vid *ostrogothæ*).

Därpå omnämns *vagoth*, som jag tolkar = *'våg-gotans*, fsv. *'våg-gotar*, *våg-goter*, vari jag ser ett fastlandsnamn på

¹) Germ. Völkernamen, 1892, s. 39.

gutarna (gottländingarna). Dessa nämnas helt naturligt efter Tjustboarna.

Bergio förmodar jag vara det folks namn, som bebodde södra Småland (Värend) samt Blekinge före herulernas invandring dit. Deras land är visserligen icke slättland; men i detta hänseende kan onöjaktighet väl tänkas ha insmugit sig.

I hallin hava flere sett ett med Halland besläktat ord. Jag tror, att detta är rätt, men förmodar, att folket blott varit sydhalländingar, vilkas hemorter vid denna tid kanske sträckt sig även över nordöstra Skåne ned till Östersjön mot gränsen av Blekinge.

Liouthida åter sätter jag = 'ljóð-þjóð ock återfinner detta namn i Lödde å ock Löddeköpinge (Lydde-), det senare av 'ljóð-þjóðar kaupungr. Skåne, åtminstone västra ock södra, vore då med detta namn angivet. Ett 'ljóð-þjóð torde dock knappast varit ett verkligt landsnamn, utan kanske närmast jämförligt med det uppländska folkland.

Vi ha sålunda kommit i rätt ordningsföljd längs Sverges kust, från Svealands södra gräns i öster upp till mitten av Halland i väster, med en avstickare — på rätt plats, mellan theustes ock bergio — ut till öfolket gutarna, medan öländingarna ej nämnas.

»Efter dessa», heter det hos JORDANES, omedelbart efter det nyss citerade stället, »följa ahelmil, finnaithæ, ferver, gauthigoth, ett tappert folkslag, mycket benäget för krig.»

Jag antar, att JORDANES nu uppräknar de grannfolk, för vilkas anfall de förut nämnda folken voro utsatta, ock därvid går liksom förut från öster till väster.

Det nu först nämnda folket ahelmil (även athelmil, athelnil i en handskrift av 1:a, två av 2:a klass) kan jag ej identifiera. Någon säker förklaring av namnet har det ej lyckats mig finna. Förmodanden skall jag ej här upptaga utrymmet med. Efter vad nyss nämnts, bör detta folk ha varit granne med theustes-, möjligen ock med bergio-folket. Plats för detsamma finnes då i norra Småland (ungefär Junaköpinghs eller Bumblaborgs föghati ock kanske Niudungh), där ju ock historiska skäl medgiva förläggandet av en egen folkstam.

Finnaithe är allmänt erkänt avse finnvedsboarnas land i sydvästra Småland, Finnheten (fno. **Finneiöi**, fsv. **Finne**, latiniserat **Finnethia**) eller Finnveden.

Vi komma så till det hittills alldeles oförstådda folknamnet **fervir**. Jag ser däri namnet på bebyggarna av norra Halland och södra Västergötland (ungefär Älvsborgs län) och återfinner dess stamord i halländska häradsnamnet **Fjäre**, fsv. **Fjáræ**, fno. **flara strand** (urnordiskt **fervö**). Namnens nyss anförda ordningsföljd blir fullt naturlig efter denna uppfattning. För denna tala och skäl hämtade från de nu levande munarterna, som häntyda på en egen folkstam i dessa näjder. Jag antar, att detta folk varit närmare besläktat med norrmännen än med svenskarna (jfr bl. a. **eck**, **ick** för jag). Nordhalländingarna kallas än i dag hottar, som även är namnet på norra Bohusläns befolkning. Genom det gamla Fjäre-rikets delning mellan sydhalländingar och västgötar hava, antar jag, provinserna Halland och Västergötland fått sina nuvarande gränser. Ett stycke hittills oskriven svensk historia ligger alltså gömd bakom detta folknamn **fervir** (vars betydelse är strandbor).

Det följande namnet **gauthigoth** avser tydligen¹ götarnas huvudfolk västgötarna eller götarna par *préférence*. Dessa bildade ju befolkningen närmast intill eller i nordväst och norr om de tre nu senast nämnda folken. Deras uppräknande här kommer således på sin plats.

Vi komma nu till det mest svårtolkade stället i **JORDANES'** beskrivning av de östskandinaviska folken. Det heter i texten hos **MOMMSEN**, översatt på svenska: »Därefter *mixi*, *evagre*, *otingis*. Dessa alla bo på vilddjurs sätt i urholkade klippor, liksom i fästningar».

Detta ställe anses ganska allmänt vara korrumperat. Några handskrifter (av 2:a och 3:e klass) ha i st. f. *mixi* : *mixti*, således appellativ: blandade. Det följande fattar **MÜLLENHOFF**² som ett folknamn: *eva-greotingis*. Vad den första sammansättningsleden *eva* betyder, kan han ej förklara; men det senare fattar han som motsvarande det bekanta namnet **greutungi** hos östgoterna vid Svarta havet.

¹) Flere författare, däribland **MÜLLENHOFFS**, förslag att förklara ordformen som = ett **Gautþjóð** måste anses vara alldeles misslyckat.

²) Deutsche altertumsk. II, 63—64.

Det är klart, att denna ganska lockande tolkning skulle vinna mycket i sannolikhet, om eva-kunde på något antagligt sätt förklaras.

Jag har tänkt mig, att eva-möjligen kunde stå för eyja.¹ Man hade då här ett namn = fsv. 'ö-grytingar. Därmed ha kanske öländingarna avsetts. Namnet greetingis kunde betyda stenbyggare, de som bo i stenborgar (jfr de bekanta öländska stenborgarna, som väl kunna härröra från mellersta järnåldern²), men ha missförståtts som klippinvånare, såsom JORDANES säger detta folk vara — »Dessa bo alla...» finge man då översätta. Eller ock har denna JORDANES' förklaring uppkommit i följd av en missförstådd berättelse om de öländska stenborgarna. Mixti skulle då betyda blandade bland de förut nämnda folken. Detta yttrande om öländingarna kunde dels bero därpå, att det öländska riket vid denna tid gått under som självständigt ock underkuvats av fastlandsfolk (ett arkeologiskt skäl, det mot slutet av 400-talet inträdande avbrottet i den förut ytterst rikliga tillförseln av de byzantinska guldsolidi till Öland³, skulle kunna anföras till stöd för detta antagande), dels på den genom missförstånd uppkomna berättelsen om folket som klippinvånare. — Vad som nu yttrats om det antagna namnet eva-greetingis må blott betraktas som en mycket lös gissning, vars möjliga förkastande jag önskar ej måtte invärka på omdömet om de förut givna förklaringarna.

Därefter heter det hos JORDANES: »Utänför dessa bo ostrogothæ, raumariciæ, ragnaricii, de mildaste finni, mindre än alla andra Scandzas invånare, ävensom dessas jämlikar vino-viloth, suetidi, de mäst kända⁴ bland dessa folk, överlägsna

¹) Det tidiga i-omljudet kunde kanske bero på diftong + j. — Bugge, i *Norges Indskrifter* s. 107, förklarar (med G. STORM) namnformen eunxi hos JORDANES innehålla namnet eunis = fno. eynir.

²) Jfr HILDEBRAND, *Svenska folket under hedna tiden*², s. 182 ock n. 1; MONTELIUS, *Sveriges historia* I, 322—323.

³) Se därom bl. a. Montelius, Sv. hist. I, 225; HILDEBRAND, *Från äldre tider*, s. 62, där det heter: »Det kan ha varit egendomliga förhållanden i Norden själf, som drog importen från Öland öfver till andra håll».

⁴) I st. f. detta ord, på latin cogniti, av mig rättat till cognitiassimi, har en handskrift av 2:a klass det förvrängda cogeni, vilket ingått i äldre utgåvor, fattat som ett folknamn, samt därifrån i historiska arbeten. Hos

alla de övriga till sin kroppsbyggnad; ehuru även dani, utgångna från deras stam, hava fördrivit herulerna från dessas egna hemvist, vilka eftersträva rykte bland alla Scandzias folkslag för stor reslighet».

Jag har i denna översättning gjort några avvikelser från täxten hos MOMMSEN. Dels har jag följt den av MÜLLENHOFF framställda ock av MOMMSEN i en not till hans täxt gillade rättelsen av täxtens mitiores (mildare) om finni, som ju är ett uppreparande av vad nyss sagts med ordet mitissimi (de mildaste), till minores (mindre); dels har jag ock andra (med MÜLLENHOFF) efter de flesta handskrifter av 1:a klass läst raumariciæ, ragnaricci i st. f. raumarici, æragnaricci, som täxten hos MOMMSEN har. Jag har ock satt komma efter »folk», som MOMMSEN ej har i latinska täxten, samt gjort den rättelse av ett täxtens ord, som nämnes föregående sida not 4.

Rörande flera tvetydiga ställen i den nu lemnade översättningen måste jag uppskjuta att yttra mig till den utförligare behandlingen av ämnet.

De anförda nya folknamnen må nu i korthet granskas.

Om vi bortse från *eva-greetingis*, äro *ahelmil*, *finnaithæ*, *fervir*, *gauthigoth* de närmast förut nämnda folken.

Då *ostrogothæ* nu nämnas som grannar, ha vi sålunda här det till *ahelmil* — efter den förmodan om dessas boningsorter, jag ovan gjort — i norr ock till *gauthigoth* i öster gränsande folket. Om, såsom vi ovan antagit (se vid *theustes*), östgötarna vid denna tid ej nått ut till havet österut, kunna de knappast hava medtagits förr än nu. Deras plats i kedjan av de östskandinaviska folken får därför anses vara rätt angiven.

Därefter nämnas fullkomligt på sin plats de västliga ock nordliga grannarna, dels till *gauthigoth* ock dels till *fervir*, nämligen först *raumariciæ*, med vilka vi komma in på västskandinaviskt område, sådant detta vanligen bestämmes. Dessa *raumarikjar* äro nämligen befolkningen i *Raumariki*, det gamla norska landskapet omkring Glommen mellan Mjösen ock Öjeren, vilket vid denna tid troligen hade en större utsträckning

ose har v. DUBEN, a. a. s. 350, upptagit detta falska namn bland de skandinaviska folknamnen. [Anmärkas kan här ock, att genom tryckfel hos honom står »Theuster . . . Fernir» i st. f. Theustes . . . Feruir.]

norrut ock söderut ock gränsade intill Dalsland ock sydvästra Värmland, vilka vid denna tid nog innefattades under gauthigoth.

Därefter följa ragnarici, invånarne i Rånrike (Rån- av Bahna-) eller Bohuslän. Här ha således nämnts de båda västliga grannarna till gauthigoth ock ferrir.

Därefter följa finni såsom nordliga grannar till gauthigoth nordväst om Vänern på gränsen mellan Sverge ock Norge (jfr MÜLLENHOFF, a. a. s. 57).

I det dunkla vinoviloth har man velat se kvänernas namn. MUNCH ock MÜLLENHOFF gissa på landskapet Vingulmørk i sydöstra Norge. Jag har därom f. n. intet att säga, utom det att orden »dessas [finnarnas] jämlikar» synas föga passa ihop med den senare förklaringen.

Omedelbart härefter nämnas suetidi, vilket namn i sig innefattar 'Svæþiups bebyggare¹. Uppräkningen återkommer således här i väster till Sveariket, vars huvudfolk, svearna, JORDANES förut angivit i öster, omedelbart innan han gick att uppräknat det sedermera s. k. Götalands folk.

I samband med suetidi nämnas nu dani, danskarna, såsom stammande från, förmodligen södra, Skandinavians folk ock erövrare av herulernas gamla land, förmodligen de danska öarna. Att dani nämnas på denna plats beror på jämförelsen mellan deras ock svearnas kroppsliga företräden.

Skildringen övergår nu helt till det nuvarande Norge, varför, som tillägg till det föregående, här i största korthet skall redogöras efter ZEUSS, MÜLLENHOFF, G. STORM, BUGGE m. fl. Täckens ord, som följa omedelbart efter det ovan anförda, må förut meddelas:

»Av dessas kroppshöjd äro likväl även gran[n]ii, angandzi, eunis(?) ock ethelrugi, arothi, ranii, öfver vilka för icke många år

¹) Svæþiup (-iop) bör i fsv. det namn ha lytt, som i fno. heter Svíþjóð, att dömma dels av JORDANES' suetidi, dels av formen suaþiaudu på den danska Tirsted-stenen; jfr ock fsv. svear = fno. sviar ock fno. tré = fsv. træ. I st. f. det mångbesjungna Svithjod borde vi svenskar sålunda insätta Svätjud — i fall det lönade mödan. [Genom invärkan från formen svear kan även i fsv. en form 'Svæþiup ha uppstått; denna form torde ock föreligga i den skåniska Simris-stenens suþiupu, av BUGGE ock BRATE omekrivet Svíþjóð (-jó-). Se Antiqv. tidekr. för Sverige X, 277, 438.]

sedan Roduulf var konung, som, föraktande sitt eget rike, sökte ock efter sin önskan fann beskydd hos goternas konung Theodorik» (den store i Italien).

Jag har vid återgivandet av flere av folknamnen här frångått täxten hos MOMMSEN, varest läses: *grannii, augandæi, eunixi, taetel, rugii, arochi, ranii*.

Jag kan ej här närmare ingå på täxtkritiken, utan vill blott nämna några ord om de av mig anförda namnformernas förklaring. Efter varandra nämnas *gran(n)ii* = fno. 'grenir (grœnir), landskapet Grenlands inbyggare; *augandæi* hittills ej med säkerhet förklarat¹; *eunis* kanske = fno. *eynir*, här om *holmrygir*; *ethelrugi* = ett fno. 'eðilrygir, här om *Rógalands* folk; *arothi* = *hørdar*, *Hørdalands* inbyggare; *ranii* ej säkert förklarat². Jag skulle om det sista vilja uttala den förmodan, att här föreligger ett namn bildat av samma ord *Ran-*, som ingår i *Ranheimr* i *Naumðœlafylki*, ock betecknande det nordliga kustlandets inbyggare.

Med följande ord avslutas uppräkningsen av de skandinaviska folkstammarna:

»Detta är sålunda de folkstammar, som, överlägsna germanerna till kropp ock själ, stredo med vilddjurs grymhet». Därmed avslutas det tredje kapitlet. Det följande kapitlet börjar med de ryktbara orden: »Det är sålunda från denna ö Scandza, liksom från en folkstammarnas värkstad, eller snarare liksom från en folkens moderkved («quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum»), som goterna berättas fordom hava uttågat med sin konung Berig.»

*
*
*

De upplysningar, som JORDANES meddelat om Skandinavians folk, anses han ha hämtat från CASSIODORIUS, som skrev sin nu förlorade gotiska historia omkring 526, ock som förmodas ha fått sina uppgifter om Norden från den av JORDANES omtalade nordiske (troligen norske) konungen Roduulf, om

¹) ZEUSS' av MÜLLENHOFF upptagna förklaring av det samma såsom stående för *agadti*, vilket skulle avse invånarna i *Agðir*, är naturligtvis mycket osäker.

²) MÜLLENHOFFS gissning, att det vore förvidret för ett 'thraunandii eller 'thraunantes = fno. *þrœnd(t)r*, är högst osäker.

vilken se ovan. I runt tal angivet kunna uppgifterna om Norden anses härröra från år 500.

Jag har i det föregående nämnt, att MÜLLENHOFFS förklaringar av de östskandinaviska folknamnen hos JORDANES äro föga tillfredsställande. Till stöd för detta omdöme vill jag här påpeka, att han förklarar *fervir*, som alla handskrifter ha utan minsta variant, som kanske förvridet för *'verthi* = *'virðar* (!), »*æthelnil*» som förvridet för *'hellanti* eller *'hallanti*, uppfattar *gautigoth* som östgotar, anser *ostrogothæ* felaktigt för *uestrogothæ* (!), i *suetidi* eller »*othsuetidi*» (med *oth*-taget från *vinoviloth*) vill se en förvridning av ett *'æthini* (= *heinnir*, PTOLEMAIOS' *chaideinoi*) eller *'æth(a)evil* (= *'eiðsivar* eller *'heiðsævir*), således i båda fallen ett norskt folknamn. *Hallin* ock *lothida* lemna han oförklarade liksom *bergio*.

Ovan har i förbigående talats om herulernas invandring i södra Sverge¹. Jag ämnar underkasta denna fråga en särskild undersökning i samband med undersökningen om de sydsvenska folknamnen hos JORDANES ock hoppas kunna anföra nya skäl till förmån för den av några svenska historiker (HAMMARSTAND, FAHLBECK²) uttalade åsikten, att herulernas nya hem i södra Sverge blev Varend ock Blekinge (obs. den lika arvsrätten!). Här vill jag blott nämna, att jag i Stentofte-runinskriftens *borumr*³ ock *gestumr* finner de båda folkstammarna, den gamla landets infödda barn (*bergio*-folket?), ock den nya, främlingarna (herulerna), angivna, samt att jag i Smålandslagens märkliga pronominalform *hōön* (hon) ser en herulsk dialektform.

Då jag ovan nyttjat uttrycken »Fjäre-riket» (s. 8), »det öländska riket», har jag haft i tankarna den byzantinska historieskrivaren PROKOPIOS' (omkr. 550) bekanta utsago (i hans historia över östromerska rikets krig mot östgoterna, ingående i hans »Samtidshistoria») om den stora ön — »mer än tio gånger så stor som Britannien» — Thule, vars »odlade del hade 13 folkrika stammar under lika många konungar». Bland dessa *thulitæ* namngives — utom *skriithifinoi* (om vilka se här förut s. 5), som troligen ej inberäknas bland de 13 av

¹) Se därom Montelius, Sv. hist. I, s. 226—227.

²) Även av P. WIESELGREN.

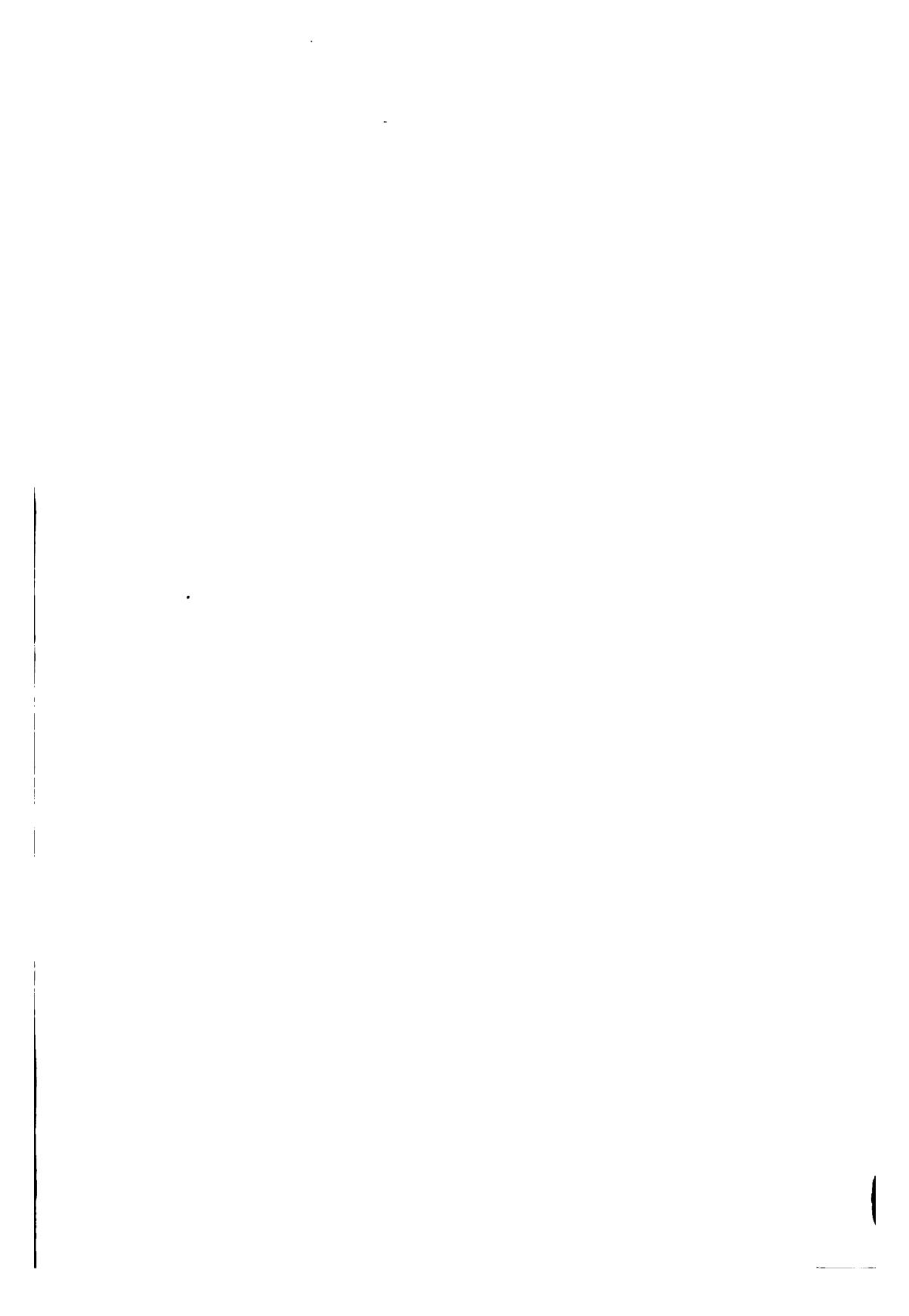
³) Jfr det germaniska folknamnet *buri* i TACITI *Germania*.

konungar styrda stammarna — blott »den talrika folkstammen gautoi» (götar), bredvid vilka de nykomna erulerna (i genitiv i tälsten: eroulön) togo sig boningsplatser» (den grekiska tälsten är avtryckt hos Erdmann a. st.).

Detta antal av 13 skandinaviska konungariken stämmer visserligen ej alldeles ihop med summan av de hos JORDANES nämnda folkstammar, som kunna ifrågakomma att räknas bland de nämnda 13. Därom utförligare i mitt större arbete om JORDANES' östskandinaviska folknamn.

Mot ovan (s. 9) gjorda försök att förklara eua som = eyja kunde någon vilja anföra de hos JORDANES mötande gotiska (icke i-omljudna) formerna -otum ock -oios (i Gepidoios, en ö), motsvarande *aujom, *aujos hos Vulfila, vilka med sitt i latinet bevarade i kunde synas fordra eua i st. f. eua. Jag har tänkt mig, att det saknade i i senare fallet kunde bero därpå, att efter äy (skrivit eu) j, såsom nära stående till y, blev mindre tydligt för en främlings öra, medan det efter o kunde tydligt uppfattas.

September 1894.

BIDRAG TILL KÄNNEDOM OM
DE SVENSKA LANDSMÅLEN OCK SVENSKT FOLKLIV XIII. 10.

KARDEGILLE

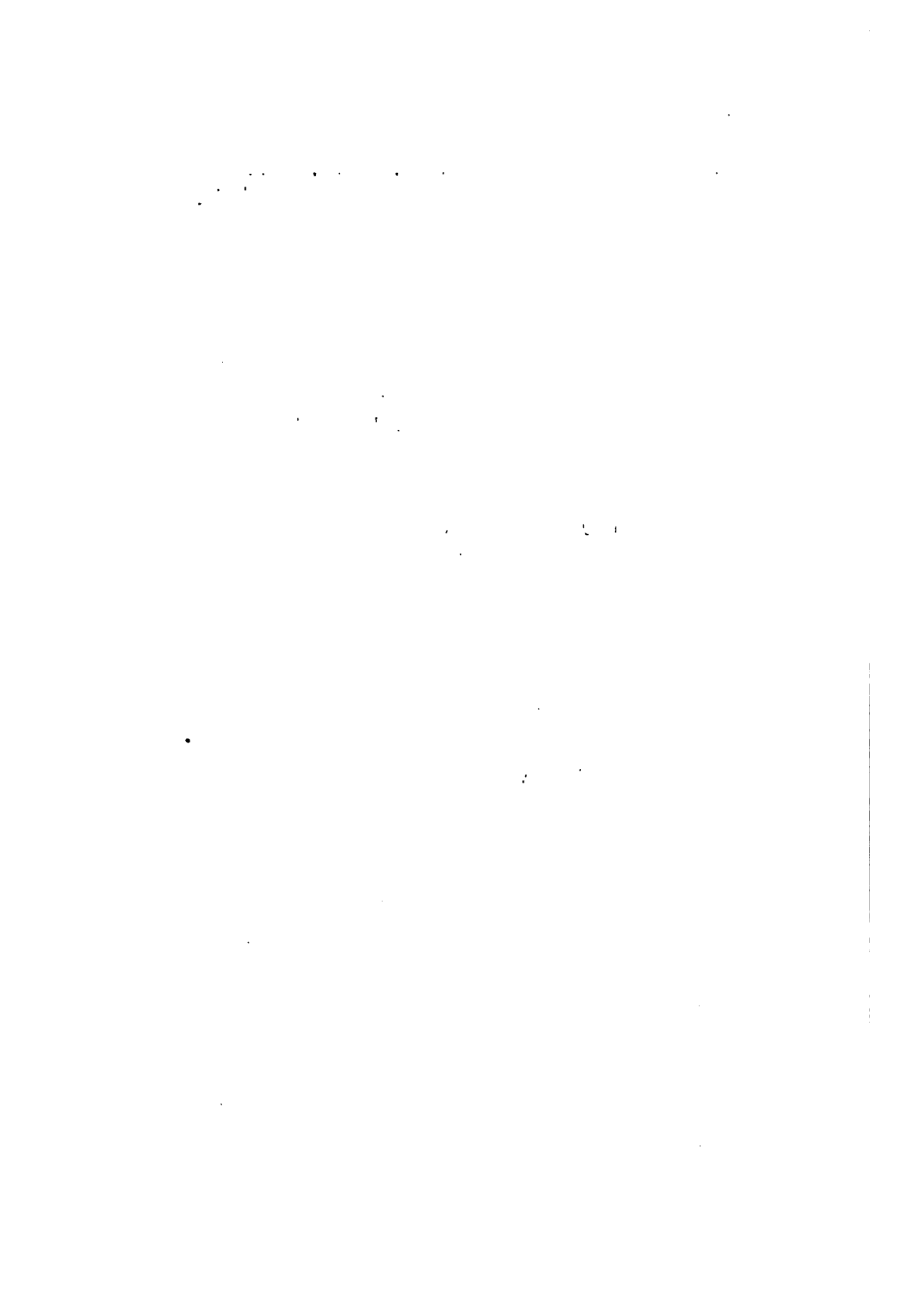
SKÅNSKA BYHISTORIER

ÅTERBERÄTTADE

AV

EVA WIGSTRÖM
(AVE)

STOCKHOLM 1894
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

I stället för ett förord.

»Varför gömmer du ännu på dina byhistorier?»

Det var den gamle häradshövdingen som framställde denna fråga, under det han skar upp det senast utkomna häftet av landsmålstidskriften.

»Man får icke» — fortsatte han — »någon individuell bild av skånska lantallmogen, sådan den levde, tänkte ock handlade för en mansålder sedan, om icke några av de mäst typiska byhistorierna bliva utgivna. Ingen samling av folklore förmår framställa mer än ett par sidor av folkkarakteren ock det därav betingade livet.»

»Icke kan du ha blivit så pessimistisk, att du på allvar tror, att en läsande allmänhet, som njutit av ångorna från samhällets moraliska sophögar, icke nu skulle känna det uppfriskande i doften av rå bark ock fet mylla? Ock trots allt har dock nu fostrats en vidsträckt läskrets, som lärt sig att bedömma varje litterärt arbete enligt dess egen art ock ej knotar över, att icke franska päron växa på skånska bokar.»

»Det är ju möjligt, att man skall komma att jämföra ditt skånska Kardgille med Blichers *E Bindstouv* ock kalla det en efterbildning; säga, att dessa byhistorier borde, liksom hans, varit skrivna på folkmål för att bliva riktigt trogna. Nå ja, i ett avseende är ditt skånska Kardgille likt Blichers *E Bindstouv*: det förtäljer rakt på sak, utan omskrivningar, som voro främmande för den tidens allmoge. Men vad språket angår, så skulle det skånska landsmålet gjort boken nästan oläslig för allmänheten, ock skulle du översatt det ordagrant, såsom det talades, då torde det hela ha blivit alltför drastiskt.»

»Vi, som sitta ting i häradsrätterna, vi veta, vad man i språkväg kan få höra även från oskyldiga läppar; men det

torde dock dröja ännu en tid, innan den läsande allmänheten lär sig att skilja emellan blotta språkbruk och råa tankar, innan den kan bedömma språket även i en fullt naturtrogen byhistoria enligt dess egen art. Jag kan därför icke klandra ditt sätt att därvidlag välja en medelväg, fast naturtroheten förlorat en smula därigenom. Låt du nu bara historierna komma ut i världen! Jag tror, att du med lugn kan våga försöket.»

Gamle vän!

Jag har, som du ser, lytt din uppmaning. Mätte nu bara både allmänhet och kritik vara nådiga mot såväl byhistorierna som deras återberättare.

Helsingborg i september 1892.

AVE.

I Ökenboda by hade järnvägarna ock fabriksväsendet inte helt ock hållet visslat ut den gamla skånska arbetsordningen. »Kardelagen» levde här ännu ett kraftigt liv, länge efter den tid då bönderna i angränsande härader bytte ut sin vita, mjuka fårull mot fabrikernas lumptyg ock bomullsvävnader.

Björn i Stora Björkhult höll många får, hans hustru ock döttrar var kända för stor skicklighet i gammaldags vävkonst, ock huset hade det största kardelaget i orten.

Bjudningar var dagen förut utfärdade till det egentliga laget, det som gjorde arbetsbyte, ock bud skickade till byns fattiga kvinnor, som kardade för en ringa dagspänning med riklig kost ock traktering under de tjuge timmar gillet varade.

Björns storstuga var redan kl. 2 på novembermorgonen så väl uppvärmd, att ullsäckarna, som pöste i ungsvrån, började »lukta varma». Ett par lampor lyste väntansfullt på tomma bänkar, på stora linneklädda ullkorgar, på sammanlagda ullkardor ock husets söndagsklädda kvinnor. Allt var redo för gästerna. Kaffekitteln på ugnsskivan började knorra i sitt innersta ock pusta ut ångor av otålig längtan.

Så hov Tyras, bandhunden, upp sin stämma ock skällde de första gästerna in i förstugan. Ock tittade man ut genom fönstren, såg man än här, än där rörliga ljus glimma i natten. Det kunde vara »lyktgubbar», men det var dock vanligen kvinnor, som bar lyktor. Snart var alla sittplatserna kring korgarna upptagna. Den målade träbrickan med rosiga kaffekoppar gjorde sin rund i kvinnocirkeln, ock där hördes en stund inte annat ljud än det av starka munväder, som flög över tefatens beta böljor, ock de hårda knäppningarna, när kaksockerbitar sprang itu under kraftiga tänder. Men så började ett par

kardor harkla sig ock därpå stämma upp ett livligt solo. Andra föll in, ock snart var hela stugan full av taktmässiga ljud. Nu ock då hördes ett vresigt harklande från något kardpar, som ännu inte blivit uppvärmt.

Där låg ännu en viss omorgnad stämning över laget. Björn sov i lillstugan, så det stundom hördes över kardornas musik. Småbarnen väcktes, kinkade ock kröp åter ned i ugnsbänkens pösande dynor, sedan de kastat en drömmande blick på kardlaget. Efter andra kaffekoppen började man varsamt meddela varandra sina små morgonäventyr ock antyda, att en hälst borde hålla sig hemma, tils tuppen galit. Men först efter frukostsmörgåsen blev tungbanden ock nyhetspåsarna lösta. Efter dagvarden lemnade olycksnyheterna rum för giftermålsnotiser, men vid middagstiden började husets döttrar bedja om kärleksvisor. Ock på eftermiddagen dök hela laget ned i sagovärlden, därifrån simmade det nu ock då ut bland byhistoriernas brokiga öflock. Skymningen kom, ock laget gick ut några minuter för att »svala bänkarna».

Ljus ock lampor tändes, Björn satt i högsätet med pipan i munnen ock den av honom egenhändigt sammanhäftade vis- och historieboken framför sig. Hans söner ock drängar satte sig vid furubordet ock täljde korvstickor. Barnen sprang från männen till kvinnorna ock bad om sagor eller visor.

— Hör, Lusse, säger då Björn, ock viker ett märke vid den nyaste halskuggningsvisan, tjänte inte du i Rotemölla på den tiden, när Pärnilla höll på att bli vald till riksdagsman?

— Kommer nu Björn med den gamla galna historien? Nej, då var jag allt gift ock enka efter min suput till man, som nu är död ock hederligt begravnen, hur han än för övrigt har det. Men jag var gräbba eller minstpiga där, när Pärnilla ock hans bror Pär föddes till världen.

— De var ju tvillingar, Lusse?

— Ja kors bevars, det var de visst. Jag minns tydligt hela ståhåjan, fast det vid valborgsmässetid blir sina — låt mig se — jag är tre ock säxtio i min fattigdom ock eländes tid, som hin kungen sa, ock jag var då fjorton ock ett halvt, så kan ni själva räkna efter. Det var eljest det året, som den stora stjärnan med riset stod rakt över Ola Anders östra långa ock spådde krig med blodig klädnad. Men det blev lyckligtvis

därvid, att Ola Andersson själv red ijäl sitt bästa ök, när han satte av till länsmannen för att mäla, att tjuvar tagit hans stänglige bagge. Ja, sickna historier! Baggen hade Olas kvinna lånt ut till enkan i Lökgård, som oförhappande mist sin egen. Det var en spansk däkel, som rök på vem som hälst ock satte själve baronen på Vättra i backen, ock därför blev han likasom lönmördad, fast det skulle hetas, att han ränt en gårdsgårdsstör i våmmen. Ack ja, sickna historier! Men vad var det jag skulle berätta nu? Jälp mig på traven bara, så lunkar jag åstad som en gammal länsmanshäst, som aldrig får havre oftare än länsmannen får mutor.

— Om Pärnilla ock hans bror.

— Var inte ovettig, Björn! Låt oss säga:

Petter ock Pär.

Jesper i Rotemöllan hade varit gift i många år med Pottaske-Svennens äldsta dotter, Rågnel, men lika många barn var där för det. Ock det hettes allmänt, att det var straffet för det hon givit honom tycke-frö i en marknadskringla. Jag kan ändå inte tro på det, för han var mycket värre klämd än hon, för det de köpt vaggan av Bytte-Måns, innan de hade något barn att lägga i den.

Äntligen, efter sju sorger ock åtta bedrövelser skulle Rågnel till att slå ugnen omkull, eller resa till Tyskland, som det kallas på sin språkremedja. Ock då blev det, hille dö! inte fy skam, för vi trodde minst, att där skulle bli trillingar, men det höll ändå med de två.

Jag kan aldrig, bleve jag än så gammal som Metusalems skomakare, glömma den morgonen. Jag kom in i stugan med tre vindägg, som den nya hönan värpt, ock Jesper säger: »Vi har fått önskebarn», säger han, »en tös ock en pojke, ock för att att de inte skulle dö i deras hedniska synd, har jag själv döpt dem till Petter ock Pärnilla. Pojken är den äldste», säger då Jesper.

Ack ja, sicken historia! Jag var inte mer än fjorton ock ett halvt år ock så oskyldig i människans skapelse som det barn där föddes i natt. Barnmorskan tog sig en tår, Rågnel låg sjuk ock usel, ock så gick tiden, tils tvillingarna var nära års-

gamla. Då är Rågnel en lördag så rask, så att hon själv vill tvätta barnen rena till söndagen.

Du store Melander, ett sådant himlaväsen där blev i Rotemöllan denna lördagseftermiddag! Tvillingarna var ju pojkar båda, vet jag, ock hur Rågnel vred ock vände dem, så blev de iute annat. Jesper gjorde sig också till ock skulle gråta, men han bara vred på munnen för att maskerera, att han flinade. Styggen tyckte, det var roligt att vara karl för två söner. Men modern tog det lilla Pärnillelivet i famn ock sa under de stridaste tårar: »Det kan gå an att födas till flicka, när en verkligen har förskyllt det. Men när en är oskyldig, som detta mitt lilla barn, då är det en olycka, som pojken kommer att bära i alla sina levnadsdagar», sa Rågnel. Hon kunde lägga orden så klart som en präst på predikstolen, när hon satte till.

Ja, där var nu ingenting att göra vid själva saken, fast prosten själv med egen hand ändrade namnet i kyrkboken ock det blev kunngjort, att Pärnilla skulle kallas Pär. Men för alla de gånger jag fjumsade till ock kallade honom Pärnilla, ock det ända tills pojken fick sin första barkade skinnpäl! Där fanns de som kallade honom Pärnilla i hela hans liv, ock jag tror som modern, att det var hans olycka.

Jesper vände näsan i vädret, när pojkarna var tre eller fyra år gamla. Sedan satt Rågnel som rik enka på Rotemöllan ock fick så många friare, som hon hade fingrar på sina händer. Men hon hade haft nog av Jesper, tyckte hon, ock sa att människan inte borde vara galen mer än en gång. Ock så slapp hännes söner från att få styvfar.

Petter, den äldste, var en järtans rar pojke, snäll ock förständig, så ingen trodde, att han skulle bli gammal i denna världen. Pärnilla — jag menar Pär — var nog tyst, lågmält ock stillsam för världens ögon. Men han tittade under lugg, ock jag trodde honom aldrig mer än jämnt, sen jag sett honom kyssa gästösen mitt i nacken, när hon stod ock kände hönsen en morgon i grågryningen. Modern kunde aldrig riktigt komma sig för att behandla Pärnilla som en verklig pojke; Petter skulle jämt ge efter för honom, ock alltid sa Rågnel: »Petter, du är den störste, du skall vara god mot din stackars bror. Han har lidit orätt, allt ifrån det han såg denna jordens usla ljus», sa Rågnel.

När tvillingarna blev äldre, berättade hon för Petter denna här historien om Pärnilla ock predikade för honom, huru stor olycka det var att ha fått en sådan fläck på sig. Ock hon föreställde Petter, att det lika lätt kunnat hända honom, i fall ruset genast fallit på barnmorskan. »Stackars Pär», sa Rågnel, »har fått de bästa gåvorna av er två. Han kan hela vår gamla visbok utantill, så det kommer klart som vatten från honom. Han kunde ha blivit både präst ock riksdagsman, om han inte varit Pärnilla först. Men detta lägger liksom en black kring hans ben ock en kvarnsten kring hans hals», sa Rågnel.

Ock när hon slutligen låg i sin helsot — sönerna var då på deras tjugeförsta år, så hon gick inte från dem i deras omyn-diga ålder, som min man, den fyllesnuten, gjorde vid våra tre barnsmulor — ja, då kallade hon fram Petter till sin spar-lakanssäng — hon hade fått rena hälsömslakan om morgonen, för prästen skulle hämtas till henne — så bad hon Petter, att han skulle visa sig vara en riktig karl genom att i allt be-skydda Pär ock giva efter för honom, som hade en så stor oförrätt att bära genom livet. Till slut måste Petter liksom avlägga trohetsed mot Pärnille-Pären.

Jag tjänte där nu som störstpiga ock höll väl med hugge-Nils, den suputen, som jag fick tids nog, fast jag då tyckte, att tiden rände från mig med min ungdomsblomma. Rågnel kal-lade mig fram, där hon låg med händerna på sängdynan — jag minns så grant, att det var den stora vita ulldynan med högröda ock gröna halvränder ock pösande full av fjäder. Ock hon liksom tog mig till vittue på att Petter i allt skulle tjäna Pärnilla, liksom Laban tjänade Jakob för Rebecka.

— Men han förtjänar inte all den godhet ock trohet, som Petter honom bevisat haver, allt ifrån den tid jag bar dem på mina armar, sa jag — för jag kan också tala grant, när så skall vara, ock Lusse är inte alltid så galen, som hon gör sig. Men då tog Petter i ock sa, att där på hela jordens rund inte fanns en sådan bror som hans, ock att han inte bättre begärde än att tjäna honom ock hjälpa honom att bli så berömd ock anedd, som han för sina stora gåvors skull förtjänade att bli.

»Bär honom på din rygg, som en full tunnesäck, han skall nog hänga på», tänkte jag säga. Men så satte sig Rågnel, som på tre dagar inte kunnat flytta sig, upp i sängen ock sa med

en röst, som gick mig genom märg ock ben: »Lusse», sa hon, »förbannad vare du den dag ock stund du sätter ont emellan mina söner. Men välsignelse skall följa dig, om du styrker Petter i hans broderliga plikt emot stackars Pär.» Därpå föll hon baklänges i sängen ock flämtade, att Pär skulle komma. Ock när han storgråtande la huvudet på hannes överdyna, sa hon: »Stackars min lilla Pärnilla!» Detta var det sista mor Rågnel sa i denna världen, för sen började hon plocka omkring sig med båda händerna, ock så gick hon bort, som när en blåser ut ett ljus.

Sönerna skötte Rotemöllan i sambruk. Jag gifte mig med min salig fyllebytta, men hade jämt mitt arbete hos Petter ock Pär, så jag mycket väl kunde se, hur fint Pär ställde det för sig själv. Han skaffade sig tidningar ock något som kallades romareböcker — eller det var romaniböcker, det minns jag inte riktigt. Det skulle väl vara något slags lärd gudlighet, kan jag tänka. Men det vet jag, att aldrig var Pär galnare till att snoka omkring efter fattiga töser om kvällarna, än när han en halv Guds dag legat på ryggen i dynorna ock läst i de böckerna.

Petter däremot var oskyldig som ett barn, arbetade hela dagen som en ärans karl, ock när Pär om kvällarna slog upp sin lilla språklåda ock talade fint ock lärt med sin granna röst, som ibland lät som om han spelade flöjt, ja då tittade Petter på Pärnille-fanskapet, som om han varit en redig Guds ängel.

Så händer det inte bättre en kvällstund — det var just som min livgås började värpa, ock jag var ute för att passa på henne — då ser jag Petters söndagsmössa sticka fram vid Kanne-Svenssens husgavel. Jag konkurrerade inte vidare över det, för Sven slöjdade skedar, senapsfat, kannor ock allehanda träsaker. Men en tid därefter kommer Ola-Mattes Sissa ock säger till mig:

— Lusse, du, säger hon, Petter den aguden har sin gång till Svenska tös. Jag har sett honom mång evelig kväll slinka dit, han har alltid sin nya känneliga mössa. Det är ändå synd ock skam, att han skall locka ock bedraga den arma tösen.

— Petter? Nej, det är lyx! säger jag.

— Jag far inte med lögn, säger hon, för jag har sett det med mina egna ögon. Ock du kan väl inte vilja inbilla mig, att

det skulle vara Pär? Nej, i det stycket är han allt en Pärnilla. Men se Petter han är karl, fast han inte på långt när är så grann, fin ock lärd som brodern.

Jag sa inte mina tankar, men gick ock lurade efter, ock kom så mitt i snaggen på min fina Pärnilla, klädd i broderns söndagsmössa. Jag gav honom en sinkadus, som jag brukade, när han var liten ock bet sin bror. Men nu flög han mig i strupen som en fräsande katt, tryckte mig upp mot Svenska husgavel ock lovade göra mig rent olycklig, om jag nämnde ett knyst till någon om detta. Ja han hade ju makat det så, att han var den egentlige husbonden, ock vi var fattiga. Det var klokast att tiga, Rågnel ville ju det skulle så vara, ock nu var Pärnilla starkare i nävarna än jag.

En tid därefter beryktades det, att Svenska Boel råkat i olycka, ock det sas allmänt, att Petter var den som lockat hånne. Hon lät själv förstå, att det var han, ock hännens far sa det till vem som ville höra det.

Petter går vid den tiden i sina egna tankar ock vet om ingenting, förr än han en söndagseftermiddag möter prästbondens dotter Johanna vid Viskekällan, där ungdomen vid den tiden brukade samlas. Hon var den vackraste bonddottern i hela Ökenboda socken ock by, ock jag visste, att Petter bara tänkte på hånne. Till all olycka var där flera flickor vid källan, ock pojkar med för rästen. Ock alla stötte de på varandra, när Petter kom fram.

— God eftermiddag! säger då Petter. Ska vi leka rövare ett tag?

— Gå du på med det, du förstår den saken, svarar Johanna. Men ingen rör sig ur fläcken.

— Är du sjuk, Johanna? Du ser så blek ut. Ska vi ta oss en hopsa?

— Det är bäst du dansar med Boel, säger då Johanna. Ock de andra vände sig bort.

— Ja, hon kan. Men hon är ju iute här. Vad står på? Varför är ni så konstiga? frågar han. Pär har väl inte kommit till olycka, han rodde ut i sjön på fiske?

— Nej bevars. Han var hemma hos far, när jag gick hit, svarade Johanna. Men har du hört den nyaste visan, Petter?

— Är den kanske om en bedragen flicka? spörjer en av gossarna.

— Nej, sådana visor behöver inte Pär dikta.

— Kan — jag menar: har Pär diktat en visa? säger då Petter glad. Sjung den, så skall jag ha roligt med honom för att han inte visat mig den.

Johanna hade gråten i halsen; men hon tyckte, att Petter var rent för fräck, som inte brydde sig mer om alla pikarna än en gås om en översköljning. Hon hade velat förarga honom med att låtsas, som om hon brydde sig om Pärnille-Pärens visa. Nu slängde hon ett tag på nacken ock sa: Ja, Pär det är en livets gosse det!

— Vem vet inte det? svarar då Petter liksom litet kort. Men sjung nu hans visa!

Lusse är nu ett gammalt skrälle ock har inte mera röst än en sprucken träsko. Men den visan, som Johanna då med pärlande tårar sjöng, den ska ni höra:

Jag gick mig ut i skogen en sommarmorgon skön,
i böljegång mitt unga sinne vankar.
Jag såg två foglar sitta på lindekvissten grön,
då vet jag, vart de gingo mina tankar.

Jag såg en fjäril fladdra kring skogens blommor små,
så smärtefullt det mig i sinnet rörde.
Får jag min rosenblomma, gör jag visst aldrig så,
mitt jårta endast hånne då tillhörde.

Ock solen kom i skogen, hon strödde guld på mark,
så modiga mitt jårtas tankar vandra.
Vål har jag ej guldringar, men jag är ung ock stark,
ock rikdom är vår kärlek till varandra.

Det var något till att höra Johanna sjunga den visan sedan på kardegillen, när en kunde få hånne till det. Men denna söndagen var där för mycket gråt i rösten, för att den kunde ljuda klar. Petter stod där röd som ett droppande blod.

— Vem påstår, att Pär diktat den visan? frågade han ock slog smäll med ett grönt blad över sin knutna hand.

— Det står ju här i tryck: Ynglingen P. Jespersson i Ökenboda, svarade nämдемännens Assarina ock nappade den tryckta visan från Johanna.

— Den är på tryck! Pär kan inte ha del däri! säger Petter häftigt.

— Kanske du då! Men då skulle du ha aktat dig för att tala om trohet, svarar då Johanna. Jag har fått visan av Pär. Ock nu adjö med dig, gå du till Boel, där är din plats. Ock därmed sätter Johanna av från källan, ock alla töserna efter.

Nu fick Petter rent besked av pojarna, ock alla var ihop med honom, att han skulle gifta sig med den stackars Boel. Eljest var hon rent utskämd för hela sin tid. Han bet ifrån sig, bäst han kunde, ända tils han hörde, att folk känt honom på hans söndagsmössa. Då blev han blek ock tyst, vände sig bort ock gick hem.

Pär kom sent hem, ock om bröderna talades vid samma natt eller dagen därpå, skall jag låta vara osagt. Men flera år därefter fick jag veta, att Pär under gråtande tårar bekänt sin synd för brodern, men bett honom, för Guds skull ock moderns skull, inte röja honom, för då gick han hällre i sjön. Han lät Petter förstå, att det var en så till vida avgjord sak, att han skulle gifta sig med prästbondens Johanna, ock att både han ock hon bleve evigt olyckliga, om de inte fick varandra. Boel hade länge hängt efter honom, värre än Potifars hustru efter farao. Ja, sickna historier han kunde skarva ihop, det Pärnille-fanskapet — jag skulle inte så illa säga på hans döda mull, det skarnet!

Visan trodde han — lät han förstå — att Petter diktat för honom, ock därför hade han kallat den sin. Men ville Petter, som lovat modern att stå honom bi i all sorg ock nöd, nu svika sitt löfte ock övergiva honom, så skulle Pär genast gå till Johanna ock säga henne, att allt var slut. Men så fick Petter skylla sig själv, om där inom nästa söndag blev två självspillingar i socknen.

Nu blev det Petter som fick se till att trösta Pärnille-Pären. Ock slutet blev det, att han åtog sig att i vänlighet göra upp med Boel, så den saken kunde bli nedtystad. För jag skall säga oss, att nu, när Petter trodde, att Johanna inte brydde sig om honom, utan bara om Pär, så var allt annat rakt intet för honom.

Jag, mitt usla best, tordes inte nämna mina vantar, för jag var rädd, att både Rågnel ock hennes Pärnilla skulle gastakrama

mig, om jag klöv näbb till hans förfång. Men jag lovade slå benen av Boel, så fort hon blev så rask, att hon kunde tåla't, om hon understod sig att med ett halvt ord vidare skylla Petter.

Detta vågade hon inte håller. Men en dag frami augusti, när där var stort mökgille i Rotemöllan, kom Kanne-Svennen in i stugan, just som vi satt till bords hela laget, ock bad Petter lemna några fler pängar till hans dotter.

Petter for upp från bänken ock ville rakt på Sven, men Pär tog honom i armen. »Tänk på mor ock gör ingen olycka!» bad han med sin röde mun ock sina himlaögon, den falske-blacken! Ock Petter satte sig skälvande som ett träd i stormen. Nå, detta reviderades snart i hela socknen ock för Johanna med, som ju meningen var. Ock så blev där snart trolovning emellan hänne ock Pär, det bestet.

Då ville Petter ha ut sin arvedel ur egendomen ock flytta bort från gården. Men då vred Pär sina händer ock sa, att han blev en olycklig man, för inte kunde han lösa ut brodern ock ensam sköta gården. Då kunde han lika väl först som sist avstå från Johanna, för draga fattigdom över hänne det ville han inte. Ock hur han la sitt tal, så fick han brodern till att stanna.

Jag var så arg, så en skulle kunnat tända eld vid mina ögon, om en haft en svavelsticka till reds, var gång jag såg Pär. Ock jag bad många eveliga gånger, att han skulle bli omskapad till vad som hälst, så att folk kunde se, vad han gick för, trollet. För jag såg skenbarligen, att Johanna grämde sig lika hårt som Petter, fast de båda höll sig styva som is-tappar.

Så kom Kanne-Svennen sättande till mig sent en kväll. Min suput satt på krogen, för det var synd att säga, det Ragnels löfte om välsignelse för min tystlåtenhet hade något på sig, ock jag var ensam med mina två gröllingar. »Boel är sjuk!» skrek Sven in över halvdörren, »Rönnskan är inte till att få, ock jag tror tösen dör!»

Å, doge alla sådana som du ock din tös av den sjukan, så hülle de sig allt anständigare, tänkte jag, men slängde ändå en kjol på mig ock följde med honom. Det var ett elände hela natten ock hela andra dagen. Rönnskan kom ock blev levande vittne på att Boel på sitt yttersta tog tillbaka sin beskyllning

mot Petter. Hon bekände, att hon mot stora pengar gått in på att peka ut honom; men nu var hon rädd för att bli osalig, om hon gick bort med den stygga lögnen på sitt samvete.

Vem den rätte var, det sa hon inte; men jag visste det, ock Rönnskan förstod det, så att hade inte jag varit rädd för den döda Rägnel ock den lömske Pär, så kunde jag ha sagt Johanna sanningen. Det var just det året Rönnskan begärt löneförhöjning, så hon ville inte befatta sig med andras angelägenheter, ock så blev det därvid, att både Boel ock barnet kom i en ock samma kista. Jag klädde liken, ock antingen Rägnel blev ond eller god i sin grav, var jag så penetrant, så jag bad hennes Pärnille-Pär om en näve buxbomskvistar att strö på likklädseln. Han blev gulgrön i synen, men jag var så hövlig ock bönfallande, så att han måtte gå ut i trädgården ock skära, så mycket jag ville ha. Petter var inte tillstädes. Jag hade passat min tid, förstås.

Petter gick ock såg så skrämmerlig ut, som om han gjort ända på både Boel ock barnet. Men Pär var lika rödklar ock grann som alltid. Petter sörjde, för han inte fick Johanna. Ock den andre rävnacken var glad, att han kom in i hennes stora, mäktiga släkt, för nu kunde han bli både kyrkevärd, nämdeман ock riksdagsman, om galet skulle vara.

Så började där att lysas, innan Boel väl var kall i jorden. Ock Petter såg ut, som han väntade, att yttersta dommen skulle komma ock förhindra giftermålet. Men ingenting hände, utan han fick ta ut slaktsvin ock lam ock malt till bröllopsöl ock mjöl till bröllopsbröd. Pär skaffade nya stolar ock en stor spegel från Göteborg. Han ordnade ock rustenerade, så folk trodde, han var en däckers duktig karl. Ock alla tyckte, att Johanna kom i smöret, som fick den anständige ynglingen i stället för den vidlyftige Petter.

Ja, sickna historier! Bröllopsdagen på morgonen kom Petter in i min stuga ock satte sig vid bordet, la armarna på skivan ock hela ansiktet ner på armarna. Hela hans kropp skakades så, att jag trodde benen skulle gå ur den gamla trefoten, som han satt på.

— Jag har en sådan tandvärk! stönade han.

— Ja i järtat, tänkte jag; ock hade du bara haft tänder där, min påg, så kunde du ha bitit från dig ifrån början.

Jag frågade, om han ville ha en sup ock hälla vid tanden. Men han bara grät sina tröjarmar pöl våta ock sa, att han inte kunde vara med på bröllopet.

Då blev jag så förfimrad, så jag visste varken ut eller in, för det hade sett rent galet ut, om Petter inte varit med på sin tvillingbrors hedersdag — tvi för heder! jag skulle inte så illa säga. I det samma kom brudgumsbestet, len i munnen som nytt gräsmör, talade om moderns dödsstund, om brödrakarlek ock hin ock hans mor, jag skulle inte så illa säga! Ock så fick han Petter till att rätta på sig, klä sig i högtidsdräkt ock gå brudgummen närmast in i brudehuset. Men i stället för att andra blir svullna i käftarna, när de haft tandvärk, var Petter svullen i ögonlocken, ock det nästan lika starkt som bruden.

Petter bodde hos de nygifta ock skötte jordbruket. Pär läste tidningar ock en okristlig mängd nya romareböcker, ock hölls för att vara omänskligt lärd. Svåger ock svägerska talade sällan ett ord till varandra. Husfolket sa, att Johanna någon gång brukade hugga på honom, men då tog Pär brodern i försvar ock sa, att fel hade alla, men Petter var ändå en bra karl.

Under det första året Pär var gift, kom där en ny visa på tryck, som sas vara diktad av honom. Ja, du Sissa Knut-Ols, du har lärt den av mig. Sjung du, så får vi höra, om den inte ändå är diktad av Petter. Jag skall börja den:

En gång invid himmeleus portar jag stod
— vart kan man i drömmen ej komma? —
ock glädjen gick högt likt en rullande flod,
med stränder i solljus ock blomma.

Min tanke blev stark
som ek under bark,
mitt sinne likt duvan den fromma.

Då kom där ett moln ifrån skuggornas land
— vad kan ej ur mörkret framglida?
Vid blekblåa blixtar min paradisstrand
jag neder i djupet ser skrida.

Men jorden hon står,
ock månen han går
att ljus över stränderna sprida.

Jag vet ej, om Eden på jorden kan gro,
 — fast drömmarna rinna som strömmar.
 Men nog kan här byggas till himlen en bro,
 om järtat än blöder ock ömmar.
 I sorgen fäst,
 bär brovalvet bäst,
 allt över de stridaste strömmar.

Jag får tårarna i ögonen, mitt gamla Lussefä, var gång jag hör Sissa Knut-Ols sjunga den visan, ock jag tänker på att ingen mer än jag visste, att Petter varit man för den.

Johanna vändade aldrig höra de här visorna, ock Petter sjöng dem sällan. Han hade nu blivit en lustig bror, dansade på lekstugorna, trallade ock gick på, så jag skulle tro, han hade glömt sitt tycke för svägerskan, om han inte varit så rädd för att vara ensam med henne.

Andra året Pär var gift, blev det illa ställt för störstpigan, så hon måste ur tjänsten. Då svor Pär sig fri inför brodern. Störsträngen blev stående för äckan, ock det hettes, att han betalade fosterlönen för barnet.

Så gick där några år, ock så var det lika när igän. Då var det minstpigan.

Nu måste Pär lösa ut Petter ur gården, ock det var nära efter att bröderna blivit storm ovänner. För Pärnille-däkerskapet tyckte, att Petter, som inte hade någon skam att förlora, eftersom han var ungarl, kunde stå för saken, för det skulle göra Johanna rent olycklig, om hon finge nys om hur pigan hängt efter ock frestat sin husbonde. Ja, sickna historier den Pärnillan kunde dikta!

Petter hade ändå inte jätta till att lemna fädernegården vind för våg, för Pär var nu nämdekan ock kyrkvärd ock fattigföreståndare ock, jag hade när sagt, rackare med, så att han tänkte starkt på att bli vald till riksdagsman, för han talade värre än en romarebok, styggen.

Ja, en kan både skratta ock gråta, när en tänker sig tillbaka. I hemmet hade Pärnille-däkeren inga barn, men utomkring i bygderna har jag räknat åtta, som hörde honom till, ock utan att Petter hade hört ett knyst därom, var han miss-tänkt för de fäm.

Han hade en liten egendom i nabolaget. Min fyllesnuta vände näsan i vädret, sedan han fördärvat mitt nya sängtäckte, när han sista gången kom full hem, ock sen hushållade jag för Petter. Då lurade Pärnilla på oss en piga, som jag genom Rönnskan fick att gå till bekännelse, men då var det ute i hela socknen, att hon ämnade stämma Petter till tings.

Nu blev då äntligen Petter varm i pälsen ock smiter pigan utom dörren. Hon till Pär, ock där blir ett arkeli, så Johanna hör'et, där hon står i handkammaren.

Då går hon, ut i köket, där Pär ock tösen — Elna hette hon — var ensamma, ock säger, att hon, hustrun, inte vill längre gå någon i vägen. Nu kan de ju skiljas, Pär ock hon.

Men då gör han vid henne, liksom han en gång gjorde vid mig, flyger henne i strupen, sätter henne mot handkammardörren ock säger, att om hon knyster ett ord, så han får dåligt rykte på sig, så skall han låta alla veta, hur Petter ock hon haft det tillsammans alla dessa åren. Ja, så led var socknens anseddaste bonde!

Johanna var ett gott, beskedligt liv — som jag så ofta sa, när jag tagit något väl hårt i mitt eget gubbsvin. Ock nu bara bad hon för sitt rykte ock lovade att i allt lyda sin man ock husbonde. Elna stannade där i huset, ock Johanna visade henne all ömhet, för att taga misstanken från mannen.

Petter säger ingenting, för han har ju lovat modern att aldrig göra något, som kan lända den yngre brodern till förfång. Men det kokar i honom, att Johanna skall tro honom så illa ock att hon själv är så bedragen.

En kväll i skymningen — det var fram på hösten — träffar han händelsevis sin svägerska ensam i stugan, där hon sitter ock gråter. Inte vet jag, vad han sa ock vad hon sa, mer än det, att hon ville veta, om han var skyldig till Boels olycka. Han hade då svarat, att det inte tjänade till något att röra i gamla sorger, här var mer än nog av nya. Då hade hon sagt, att hon visste, att han var oskyldig till mycket av det, som sas om honom. Ock nu, hur det ena ordet tar det andra, så säger hon, att ingen i världen, utom honom, har hon hållit kär, ock så tar hon svågern om halsen ock kysser honom. Om han gör det samma vid henne, skall jag låta vara osagt, för det talade Petter inte om för mig. Men nog är, att i det samma kommer

Pär in från sommarstugan med ljus i handen. Han gled alltid omkring i huset liksom en katt, det bestet.

— Står det så till? Är det så min bror håller sitt löfte till min mor? Jo, du är en vacker hustru, Johanna! Det var du som vågade beskylla din egen man, ock nu ser jag ju med egna ögon, att jag är bedragen.

Han hade nog predikat ännu mer lögn, men i det samma kommer jag för att hämta Petter hem till en ko, som kalvat, ock så blev där tyst, ock bröderna skildes åt utan att tala. Men rätt som jag sitter om kvällen ock väntar på att Petter skall sluta att ränna omkring ute i den mörka hagen ock snart komma in för att äta, far Pär's Elna in genom samma dörr, som jag stängde efter henne, en dag Petter smet henne ur sitt hus. Ock nu skriker hon, att mor Johanna ligger på tvärs för döden.

Jag åstad, utan att få fatt i Petter, ock när jag kommer dit, sitter döden henne redan på läpparna. »Hon har fått råttkrut», säger jag till Pär, som går ock vrider sina händer.

Han svarar inte, men stannar ock glor på mig så, att jag kände mitt usla, syndiga hår resa sig på mitt huvud. Jag teg ock gav Johanna mjölk. Elna låg på knä vid sängen ock skrek, så det var klokast att stänga dörren, så att ingen hörde något. Ock Johanna var död ock borta, så där om pass när hanarna började gala.

Hon hade dött av tarmvred, sa hennes man. Men andra natten var, så sant jag sitter här en syndig människa, Rågnel hos mig; men vad hon ville, vet jag inte riktigt, för hon bara la sina fingrar — de var isande kalla som istappar — över min mun, så jag tror, att hon ville ha mig till att tåga med mina tankar om hennes rare Pärnille-Pär.

Där blev stor begravning efter Johanna. Petter var med att bära henne till graven, ock jag såg, hur han sviktade i knäna, när han la den vita bårhandduken över sin skuldra. Men sen bar han stadigt, så hon kom anständigt ned i jorden.

Enklingen grät stilla ock passeligt vid graven. Alla beklagade honom. För se ingen människa hade någon tid hört dem byta ett ont ord, mer än Elna, ock hon teg nog med vad hon visste.

Pratet om att Elna skulle dra Petter inför tinget, tog slut. Det visade sig, att en mycket vidlyftig skraddare, som hade

arbete, var bekant med henne, så att hon till en tid flyttade in till honom. Men bröderna talade inte till varandra, ock det hettes, att de båda ville väljas till riksdagsmän, så det var orsaken.

Jag skulle ta bra fel, om inte Rågnel under denna tid mer än en gång var hos Petter. Ock ordet gick, att Johanna kom hem till Pär om nätterna. Men bröderna var ju båda för lärda karlar till att medge sanningen.

Men en dag, kort före valet, kom Pär till Petter för att få hans röst. Då blev jag inkallad i kistekammaren. Petter stängde själv dörren, ock så var det han som räknade upp hela broderns syndaregister, från Boel till Elna, ock den andre måtte vackert höra på.

— Jag lovade vår mor att inte göra dig på något sätt för när, ock det löftet har du att tacka för att du inte är en utskämd man. Men aldrig skall Petter Jespersson hjälpa en — vore det så hans tvillingbror — till att bli folkets utvalde man, när han har tagit livet av sin hustru, säger Petter.

Pär hade hela tiden suttit som en arm syndare på dynekistan, men nu stod där liksom en stråle ut ur skarnets ögon. Han lyfter upp huvudet, tittar på brodern oskyldigt, som barnet där föddes i natt, ock säger så milt, så milt:

— Men, min käre bror, min hustru tog ju in förgift för det hon hållit väl med dig. Både Elna ock Lusse kan vittna om att hon sa, hon inte kunde leva utan dig. Det trodde jag Lusse sagt dig. Jag har tegat, för att inte lägga sten på din börda. Min egen får jag draga bäst jag kan. Vi möts väl en gång inför vår mor, då får du din dom.

Petter stod först styv ock stum som ett klockfodral; men så far han rakt på Pärnille-fanskapet, lägger honom tveböckad över ett skrin där stod, ser efter en käpp, ock jag är inte sen att räcka honom det första jag fick fatt i, ock det var en sliten vävtrampa, som tog bra. Ock nu klappade Petter honom, så det hördes ackurat som när en piskar en dyna, som där är bra fjäder i. Det bästa var, att Pär inte tordes skrika, ock jag passade noga på, att han bara skulle få, så han miste lusten att sitta som riksdagsman, styggen.

Sen frågade Petter mig, om det var sant, att Johanna själv tagit livet av sig, ock det måste jag då tillstå att hon

gjort. Ock när Pär legat ett par tre dagar på näsan i sin säng, kom han in igän till brodern, bad att de skulle vara goda vänner ock glömma allt det framfarna.

— Det går jag in på, men en så vidlyftig man som du skall folket aldrig narras till att välja, det vore både synd ock skam. Jag ger min röst åt Nils i Askhult, ock jag har talat vid alla våra vänner, att de gör det samma. Jag föreställde dem, att både du ock jag var för oerfarna, sa Petter.

Efter den stunden liksom vissnade Pär, ock där började att glunkas om både ett ock annat, för Elna hade pratat för skräddaren, ock han ville ha fler pengar, än Pär hade lust att betala. Ock så sålde han fädernegården till Petter ock liksom landsförvisade sig själv in till Småland. Han tog Elna ock hennes barn till sig, men dog kort efter. Folk sa, att han fått ont i levern. Men för min del tror jag, att Rågnel straffade honom, för det han sålde gården ock blev småländig.

Petter? — ja, Petter han gick ju hän ock gifte sig med Johannas yngsta syster. Stackars den som litar på karlarnas trohet! Men han sa, att systemen var så lik Johanna. Ja bevars, de hade båda näsan mitt emellan ögonen, det hade de. Jag flyttade från honom, men han blev ju ändå både nämndeman ock riksdagsman ock kom till så stor ära, att han fick äta ur silverfat på kungens eget bord.

Men där skall vana till att äta fläsk stekt i smör. Petter tålde inte kungamat, fastän han hade gott kosthåll, när jag lagade hans föda. Han fick knep ock dog på själva stora slottet, i kungens egen kammare. Ock hans majestät grät stora tårar, när han hörde, att Petter var död i riksdagen, för det är inte så lätt för en kung att få en sådan riksdagsman igän, skall jag säga.

Den sista visan, han diktade, förstår en inte så bra, för då var Petter liksom mera köpstadaktig av sig. Men Sissa Knut-Ols kan sjunga den, bara jag får börjat, så hon kommer rätt på trallen:

Där växte upp två liljor på en ock samma gren
— jag säger inte var.
Den ena bröts av stormen vid morgonsolens sken,
i aftonstunden vissnade den andra.

Då grodde där upp törne, som sargade till blods
— jag säger icke vem.

Det var ju blott en fogel, så sorgfull till mods,
han sökte vita liljor ibland törnen.

Han klagade, att glädjen för alltid flytt sin kos
— som mångens gör väl det —
ock såg ej, att på törnet där slog ut ros vid ros
med tårar uppå blomsterbladen röda.

Ock sommardagen flydde, ock lunden stod i glöd,
— vid aftonsolens sken.

När fogeln såg på törnet, som stod med frukt så röd,
då sökte han ej längre vita liljor.

Ja detta var nu historien om Petter ock Pär. Nu kan
Björn ta ock förtälja en, som är roligare.

»Esbern Nilleson ock hans fruntimmer,

har ni hört talas om dem? Det är just en historia för ungdom»,
sa Björn ock drog på munnen, så tobakspipan förlorade sitt
fäste ock föll på huvudet i visboken.

»Blir den alltför galen, så sjunger vi», lovade flickorna ock
klappade smutsen ur sina kardor.

»Ock vi stoppar ull i öronen», skrattade drängarna. »Börja
ni bara, far!»

Sätt i väg då!

Det var en gång en rik släkt — det angår ingen, var den
bodde — som var så stor i hättan för sina stolta ock dygde-
samma fruntimmers skull, så att ingen fick näsa upp för deras
manfolk, när det blev tal om granna töser. En son av denna
Esbernessläkten gifte sig sällan utom densamma, så till slut var
hela socknen ett enda släktbände, som hängde i hop värre än
hyvelspånor.

Men hur det nu var eller inte var, så blev där, skam att
säga, allt sparsammare med barn i Esbernessläkten, ock då som-

liga av döttrarna nappades bort av otydda ungar, så blev där till sist riktig kvinnobrist.

En av de vackraste och stoltaste Esbernsdöttrarna, under de senare tiderna, var Nilla, som gifte sig med sitt nästsystkebarn, Lave Esbernsson. Han var ett redigt hoseskaft, så att kvinnan blev man i huset. Och därför blev sonen Esbern vanligen kallad Nillesson. Sådant hade skett förr i den släkten.

Nilla Lavesa hade sina egna tankefunderingar över tösen, och allt ifrån den dag händes Esbern själv kunde snyta sig, talade hon för honom om alla de snaror, som av dem lägges för en oskyldig yngling med fämtitusen i hemgift. Så att när prästen talade om en viss person, som går omkring som ett ryttande lejon, tänkte Esbern på en tös med långt, långt gult, krusigt hår och ett par ögon, som en kunde tända sin tobakspipa vid. Han hade också förstas hört prästen säga, att hin kunde förskapa sig till en ljusens ängel.

Och ingen kunde väl håller tro, att Esbern Nillesson med naturliga och tillåtliga medel fått så starkt tycke till en tös, som i sin barndom varit på socknen och såld åt hans föräldrar till vaktetös och som hade en mor, som botade barn för skäver och äldre folk för källan och för övrigt kunde mer än äta med munnen, för hon kunde viga ungt folk vid träd och källor. Ja, Röa-Hana har ni väl hört talas om? Det var hennes tös; någon far hade hon aldrig haft, därför såldes hon omkring i socknen.

Nu var Marja aderton år gammal, tjänte i prästgården och fick lära allehanda, och Esbern var på sitt tjungeandra, så modern hade för ett halvt år sen haft hans hemgiftssängkläder färdiga. Det fattades nu bara en passelig fästmö.

Nilla Lavesa reste själv med Esbern till Herbjärugubben, som hölls för att ha större makt än Röa-Hana. Hon betalade honom hela fyra riksdaler i silverspecier för att han skulle lösa Esbern ur snaran. Nilla visste, ser ni, att sonen hade en redig snara av långt gult, krusigt hår innanför sin lärftsskjortekrage, och det var bevis nog!

Esbern var inte håller den som nekade till en sanning. Han var inte stortalig av sig, fast han var stolt över sin förnåma släkt. Han slogs aldrig, ändå han var den störste och starkaste ynglingen i hela socknen. Men när Herbjärugubben

tog ock brände det gula håret, då knöt han händerna, så det vitnade kring knogarna.

Naturligtvis trodde han, att han var förhäxad av Röa-Hana, ock ville ha bot. Men nu gjorde botemedlet så ont, så både Herbjärugubben ock Nilla måste binda honom fast vid stolen, medan där blev läst ock rökat över honom.

När han kom hem, sjuknade han. De trodde, att han aldrig skulle komma sig mera, ock så gick där bud efter prästen, för att se vad det kunde jälpa. Det kunde rakt inte tjäna till något att tala om häxeriet för prästen, för antingen en präst tror eller inte tror på sådant, pratar han ens dant. Men här hade prästen osat bränt horn om Esbern ock sin piga, ock när han såg, att döden fick gå värdshus förbi den gången, tyckte både han ock prästfrun, det var klokast att få Marja bort ur socknen. Från ögat ur järtat, tänkte de.

Ock så fick hon tjänst hos prästfruns syster, långt däkeren i våld uppe i skogsbygden, dit Esbern aldrig kunde få sina vägar.

Jag vet en, som såg hänne ligga på sina fattiga knän för prästfrun ock tigga att bara en enda gång få se Esbern, som nu gick uppe. Men frun svarade, att det nu var bäst som skedde, för Esbern Nillesson trodde inte större om bandet dem emellan, än att han sökt Herbjärugubben för att bli löst.

Då for Marja upp från golvet, håret stod omkring hänne som ett vajande kornfält.

»Har Esbern låtit honom bränna vårt kärleksband», sa hon ock samlade det lösta håret med bågge händer, »så önskar jag, att han aldrig må få någon kvinna, förrän detta faller till marken som vissnade löv, ock jag tänker det skall dröja!»

Därpå satte hon sig upp på sin lilla kista, prästens gamle dräng satte sig på åkebrädan, ock så for Marja förbi Laves gård, utan att ens så mycket som titta till porten.

Från den dagen blev det fasligt rart med Laves ock prästens. Esbern fick läsa lärda böcker, ock prästfrun fick stora smörtoppar till skänks.

Tystlåten av sig hade Esbern varit förut, nu blev han det ännu mera. Men han skulle sett ut som en härreman, om han bara varit litet mindre ock oansenligare till växten. När någon frågade honom, om han inte skulle gifta sig, svarade han alltid: »Jo, när jag får se någon felfri flicka.»

Lave dog samma år, som Marja flyttade från socknen, ock nu började Nilla befita sig om att söka upp en fästmö till Esbern. I slakten fanns ingen ledig. Hon såg ut än en, än en annan otydd gårdadotter, men alltid kom där något i vägen. Så dog slutligen Nilla, förvissad om att Esbern hållre ville dö som ungarl än ta någon, som hade den allraminsta fläck på sitt namn. Men in i det sista hade hon gott hopp om att han skulle finna ett väl rekommenderat fruntimmer.

När hon väl var i jorden, började det remitteras i bygden, att Marja fällt sådana ord, som kunde få en att tro, att Esbern var vigd antingen vid ett träd eller en källa. De hade dessutom vid en ekerot funnit ett litet kuippe kort, svart hår, som de i början trodde att skolmästarens hund rätt om; men när det blev bekant, att Marja lockat hår från Esbern, så såg en grant, vad det var. Kort därefter hittades en bit papper med Esberns namn på nere vid en källa. Ock så visste en, att han allt finge gå till Røa-Hana, om han ville bli gift med ett fruntimmer. För Hana kunde både binda ock lösa sådan vigsel.

Men rätt som det är, beryktas det i socknen, att Esbern Nillesson, som vid den tiden nog var sina modiga tjugeåtta år, friat ock fått ja av den stoltaste tösen i en socken några mil därifrån. Detta var i framtiden. Vid midsommarstid kom hon ock såg sig för hos honom, ock allt såg väl ut. Men när de skulle ut ock se på den växande hösten, mötte de Røa-Hana, ock då tappade Esbern det han skulle säga till flickan, fast kärigen bara hälsade ock tittade långt på dem.

Längre fram på sommaren reste han för att hälsa på sin blivande fästmö ock sätta ut dag till trolovningen; för hur mycket han än spajat, hade han inte kunnat finna något att utsätta på hennes rykte.

Nu ville det sig varken bättre eller sämre, än att där denna sommar var storläger i närheten av denna härniga tösens hem. Ock så skulle friaren roas med en färd dit för att se de kungliga. Esbern skulle själv köra för sin utvalda vän, kan tro.

Hon var en besatt grann tös, den rättvisan skall ske henne, ock stolt såg hon ut i sin silversnörda skrud, det kan en lita på. Ock ett hurrande raskt fruntimmer var hon.

Officerarne flockades omkring henne, glodde som de varit galna, ock frågade, om den där store mackadoren var hennes fjas.

— Här fjasas ingenting, sa Esbern, ock Rönn, hans rotekarl, blev illa rädd, att där skulle bli arkeli av, för Esbern var karl till att vysta en sådan fin krigskarl över hans eget tält.

I detsamma spelas där upp till dans ett stycke därifrån. Krigsfolket ger sig till att hurra, som om det fått betalt för det, ock allt vad liv ock anda hade, utom Esbern, rände för att se prinsarna dansa.

När Esbern stått ensam en stund, kommer Rönn springande ock måler, att prinsen dansade med — ja, vad skulle han kalla'na? — fästmö kanske?

— Det är hon inte, säger då Esbern ock går fram till ringen, som står packad likt en mur kring de dansande. Han såg då, hur prinsen for av med henne. Kjorteln flög, så en kunde se henne långt upp på benen, ock folket viskade: »Se på den nya hovdamen. Männe hon kan stå på fötterna efter den dansen?»

Esbern visste gott, vad där menades med det ock med en hovdam, ock ville inte se mera. Men i detsamma slutar dansen, ock prinsen går krokarm med henne mitt igenom ringen ock kommer så rakt i snaggen på Esbern, som inte biuner rygga så fort.

— Där är Esbern! ropar hon, nog så glad, ock stannar.

— Är det din fästman, min — prinsen sa rent ut: min sköna?

— Varken är eller blir, för den kaka jag vill ha till heders, skall ingen ha naggat, svarar Esbern. Ock det var hans stora lycka, att både prinsen ock alla hans stockholmare var så okunniga, så att de inte förstod vårt skånska mål. Eljes hade väl knoppen huggits av Esbern. Nu bara skrattade prinsen. Flickan blev blek, men hovherrarna trodde bara, att äran sökte henne, ock så kom där fram vin ock sockerkaka. Men Esbern gick till sina hästar, satte dem för vagnen ock for hem.

Så slutades det frieriet. Men flickan fick heta »hovdamen», så länge hon levde.

En tid därefter kom det för Esberns öron, hur det sas, att han inte kunde få något fruntimmer, för det han antingen var vigd vid ett träd eller vid en källa, ock då slår han sig i backen på att han skulle gifta sig, innan året var ute. För han visste med sig, att han kunde få en tös på vart finger. Han friade då ock fick ja av en riksdagsmansdotter, som var så fin, så att

hon varit med sin far i Stockholm. Därför vred hon litet på talet, så hon snurrade rätt fint på r-en, men det hölls inte för något vidare fel.

Esbern såg mera ut som en, som sålt smöret ock tappat pängarna, än som en rik fästman; men han bjöd sina släktingar, karlarna förstas, till trolovningen. Den skulle hållas i fästmöns hus samma dag, som hannes äldste bror skulle ha bröllop.

Som en vet, är det inte brukligt bland hyggliga människor, att fästefolk sitter ock hångrar med varandra. Så Esbern tänkte sin del, när hans tillkommande träder in i kistekammaren, där han står ock snyggar upp sig en smula efter den långa ritten.

— Kyss mig en gång, innan prästen kommer! säger hon ock far honom om halsen.

— Är du en sådan, som inte väntar, tils en karl ber dig? säger han ock slänger henne ifrån sig.

Ock som han då tittar sig omkring, ser han dörren åt köket står på glänt ock en hel flock nästippar sticker fram, ock bland dem såg han tydligt hela Rös-Hanas ansikte. Detta var inte så underligt, för hon höll sig gärna framme, där som det var gille. Men Esbern tänkte inte på det, utan på den dag han lät bränna hannes dotters långa hårlock. Ock så kunde han rakt inte få sig till att ingå trolovning med den andra.

»Hon har för starka Stockholmsvanor för mig», sa han bara till hannes mor. Ock så blev det hela utlagt så, att han i sista stunden inte kunde bli ense med hannes målsmän om flickans hemgift. Men det gick, som han förut visste: hon fick beta »Mätta-kyss-mig» i hela sin livstid.

Nu var Esbern trätti år, ock det skulle knipa, om han skulle kunna få en rik flicka. En fattig ville han inte ha in i den stora stolta släkten.

Vid denna tiden var rike-Nilsens bustru enka. Hon var både på fäderne ock möderne av Esbernsfamiljen, ock därtill hade rike-Nils varit av samma släkt, så hon kunde rätt vara ett passeligt gifte för Esbern. Hon var bara ett par år äldre än han. Men där var två enklingar ock minst tre ungarlar i familjen som friade till henne, så snart likstenen blev rest på mannens grav, så där gloddes snett på Esbern, när han så smått började stryka på foten för henne. Det gick här som alltid: bara den store, tyste Esbern tittade på ett fruntimmer, hade han

hänne på sina fäm fingrar. Ock det sas allmänt, att enkan skulle ha Esbern, så snart hon sörjt ut tiden, efter mannen hannes.

— Bara inte Röa-Hana kommer emellan, sa enkans andre friare. Ock hela socknen var spänd på hur det skulle gå.

Det var just vid sommarmarknadstiden. Hela Esbernsläkten for till marknaden. Esbern bjöd enkan på vin ock kaffe i det största tältet ock följde med henne till västgötastånden. Där köpte hon sjalar ock sjaletter. Deras bekanta följde efter för att se, om han köpte psalmbok åt henne. Men ingen kunde upptäcka, att han gav henne annat än ett konditors-järta för tre skilling.

Rätt som det var, bjöd han åter in enkan ock hennes systemer i det stora tältet, ock där tog de sig åter igän en pileknäck, så Esbern fick mod i bringan till att slå fram om giftermålet. Ock när de tu då kom ut, var enkan mild som en morgonmjölk, men Esbern såg ut, som om han försvurit sig.

— Bara inte Röa-Hana är till marknads, säger då en av enkans friare, i det Esbern strök förbi.

— När en talar om troll ock deras klär, är de när, säger en annan. Där står ju käringen hos kopparslagaren ock byter bort sin gamle kaffekittel.

— Långt från skeden till munnen, säger en tredje. Ock i detsamma vänder käringen sig om ock ser Esbern rakt i synen.

Enkan lägger inte märke till att Esbern blir rent stum, för han hörde ju inte till de stortalande, ock där var för övrigt ett sådant arkeli av folk, komedianter, spelmän, gungor ock posantiver, så ingen fick öronly. Nu var där också för första gången kommen en sådan där karamellsnurra, som gick i rundel med folk, som satt i korgar eller på trähästar, ock där ville enkan upp ock åka.

— Det går inte an för släkten. Vi har ju inte lagt ned sorgen efter Nils, säger systemen.

Men enkan hade blivit liksom litet humörlig av marknaden. Ock när Esbern inte säger något, utan låter det stå till, så drar hon systemen med sig upp i den ene korgen, ock snurran far i gång.

Esbern står nedanför på marken ock stirrar rakt framför sig, men får så höra skrik, vin ock flin från alla kanter. Enkan

hängde med halva kroppen utanför korgen ock ropade ulrik. Systemen satt på huk ock höll henne i benen, så hon inte skulle ta överbalansen. När snurran stannade, var enkans kläder rent nerklemta, för vädret hade tagit i marknadsvälfägnaden, kan en väl begripa. Hon måtte in i ett hus ock göras snygg, sen for hon genast hem. Esbern kunde hon ta harar för efter den dagen.

En utböling, som haft sina tankar till henne, lät dikta en visa om en enka, som gav ifrån sig sorgen i en karamell-snurra. Men visan blev inte sjungen i hennes bygd, för släkten var för mäktig. Enkan gifte sig med en av sina andre släktingar. Ock så började nästan alla att tala om att Røa-Hanan säkert ock visst hade gjort så mycket, så att Esbern fick vara utan fruntimmer.

Nu var hans kända töser ock enkor rädda för att få honom till friare, för en hade ju sett, att alla, som ville ha honom, fick någon klick på sig. Men han hade ju detta med sig, sa fruntimmerna, att ingen kunde säga honom nej. Ja, sådant skyller de ju alltid på, för det vi karlar skall bli gifta, kan veta.

Esbern gick nu ock summade sig ett års tid. Men så for hin i hans gamla galanta till hushållerska, så att hon ville gifta sig med socknens bälgrampare, ock så började släkten åter förmana ock tillhålla Esbern att göra allvar med att ta sig en hustru, som kunde hålla honom hel ock ren, sola sängkläderna ock hålla pigan i örat. Nu för tillfället var där ingen sorg i släkten, så han borde passa på ock hurra till med bröllop, innan sorgkläderna skulle på igen efter någon anförvant.

„Jag skall tänka på saken“, svarar Esbern. Reser så till en främmande stad ock friar till en flicka, som var känd för att ha sina tjugefämten kronor. Hon var enda barnet, fadern var enkling, hade sålt sin gård ock flyttat in till stan för att få äta färsk mat var dag ock slippa sköta något.

Dottern var rysligans fin, men riktig mamsell var hon inte ännu, så att där kunde inte sägas vidare på Esbern, om han tog henne. Men många menade, att han tog så långt bort antingen för att slippa möta Røa-Hana eller för att, ifall det också nu gick om styr, ingen i orten känd tös skulle få en klick på sig.

Flickan sa ja, ock det var nog så väl från hennes ock faderns sida. Nu ville Esbern, att där skulle tas ut lysning

genast, ock så kunde de vigas i stillhet i hannes hem. Men då ger hon sig till att böla ock tuta, att hon inte gjort något ont, utan kunde med heder visa sig som fästmö för hans släkt. Ock hon ger sig inte, förrän han lovat ställa till gille med dans i sin store sal, som gick tvärs över stugelängan.

— Men då väntar vi också med trolovningen till efter gillet, säger Esbern. Han tänkte väl som så: inte denna resan håller, sa taktäckaren, föll från taket tredje gången.

Ja bevars, det kunde de ju, medgav hon. För se saken var den, att hon hade fått en extrany klädning med krusadoller, duskaruller ock dinglidang, både här ock där. Ock med den ville hon rent konterfurnera hans släkt, där såväl fruntimmer som karlar lät sy sina kläder på landet.

Nå, hille minsann! Där blev gille — höstgille hettes det vara — i Esberns gård, ock hela släkten kom dit. Rös-Hanan låg sjuk, så nu trodde de, att allt skulle gå väl ock Esbern bli vid den rika tösen.

Inte vet jag, om stadbofruntimmernas baksidor är skapade som baktråg, liksom skogsnuans; men det är visst ock säkert, att till sina tider fyller de på dem med ett som ett annat, ock här finns karlar som påstår, att sådant något kan få köpas färdigt. Detta hände i mina barnaår, ock det hettes, att grevinnan på härrgården hade ett löst däkerskap, stort som ett bra svinböste ock stoppat med hästhår.

Esberns blivande fästmö hade nog inte sett sig på den sidan förrän nu, när den nya klädningen skulle på för första gången. Men nu tittar hon i Esberns rakspegel bak ock i sin egen spegellåda fram, ock blir illa vid att se, hur krusadollerna hänger på henne som våta revar kring en humlestång.

»Här fyller jag på», sa hin bonden, lagade kronans väg med en skäppa korn till länsmannen. Den fina köpstادتösen tittar sig omkring i kammerset, där hon står ock gör sig grann. Ock får så syn på en liten påse, utsydd med rött garn i namn, kronor ock järtan, som hänger i en vrå under Esberns västar. Den snor hon till sig, fjälar den full med garn ock vad hon kan få tag i, ock när hon då får satt den fast, där han skall vara, tycker hon, att nu är hon riktigt på sin filankomstuss.

Dansen går nog så bra. Esbern sitter bara ock tittar på, för han har aldrig dansat, sen han ock Marja dansade kring

majstången i världen. Men när det lider utåt natten ock gubbarna fått en knapp i västen, skulle där svängas till med ryska polskan, ock då bär det sig inte bättre, än att en nämndeman vid en svängom hugger tösen litet väl grabbhänt i bakkrusadollerna. Påsabandet slets itu, ock påsen flyger den onde i våld ock träffar Esbern på skenbenet, där han står vid väggen ock ser på dansen.

»Hali—hopp! Vem rår om den här trallaretaskan?» skriker en av Esberns kusiner ock nappar påsen. »Här står Esberns namn, med järtan ock annat flikrams, ock här är grunkor in-värtes!»

Där flockades karlarna omkring påsen, fruntimmerna viskade häftigt med varandra i en vrå ock tittade på främlingen, som kommit med sådan falskhet in i den välskapade Esbernssläkten.

Hon såg ut som en död sill ock vågade inte gå över golvet, utan slog händerna för ansiktet ock gret.

»Påsen är min», säger då Esbern högt ock långsamt. »Jag fick den i min barndom av min lekkamrat, Marja, som sytt den, ock jag håller den alltför god till att tjäna till en tvi-fan åt vanskapta stollemajorskor.»

Där var så tyst i laget, så en kunde höra väggknarren ringa. Esbern hade ryckt till sig påsen ock gick ut med den. Släkten såg ut, som om någon kört förbi den med ett lass pannkakor, utan att den fått smaka en enda. För nu blev det vetterligt, att Esbern under alla dessa år inte glömt Marja.

»Vad skulle du med påsen, ditt få?» sa Esberns farbror till sin son. »Den luktade Röa-Hana på en halv mil, ock en kan lita på att det är hon som åter drivit sitt spel.»

Nu tog kvinnoflocken åter till att viska ock vinkade så på männen. Då träder Esberns moster fram till den gråtande främlingen ock ber hänne gå in ock förklara sin remedja för Esbern, för eljest kunde han vara karl till att slå upp med hänne.

Men så sätter hon på dörren, väcker sin far, som sov på en bänk i stugan, ock reser därpå från hela gillet. Hon sa inte så mycket som ajöss en gång.

Esbern ovetande höll nu hans kvinnliga släktingar råd om huru de skulle få honom löst från vigseln med trädet eller källan. Röa-Hanan var den säkraste en kunde lita till, för hon var ju den som själv hade vigt honom. Men om hon så

rev upp den gamla historien om Marja, då var det lika galet. Det syntes ju klart vid höstgillet, att han ännu tänkte på tösen, ock det inte så litet ändå, efter som han inte skammade sig för att tala om hur väl det varit med dem under barndomen. Han kunde gott hitta på att ta henne i huset, ock det vore ändå inte det värsta som kunde hända.

Men innan släkten hunnit vända sig varken hit eller dit, hade Esbern tagit Marja till hushållerska. Det sas, att hon blivit gammal ock att hon helt säkert mist sitt långa, granna hår, för hon syntes aldrig barhuvad, varken ute eller inne. Ock hannes gamla tycke för Esbern var nog rent förbi, för hon talade aldrig av fri vilja till honom, utan bara skötte sig själv ock sina sysslor. Hon hade flyttat till honom för att vara närmare sin sjuka mor, sas det.

Så gick där ett år, ock där gick två. Esbern fick höra många pikar för det han hade detta fruntimmer i huset; men bara ingen knyste ett ord om hannes hedersamma kalakter, svarade han inte. Men vid den tiden hade länsmannen en skrivare, som just var en liten spyfluga ock kunde aldrig låta Esbern vara i fred, sen han fått reda på att där i ungdomen varit något emellan honom ock Marja.

En dag på tredje året är där begravning efter en rik man i byn. Där är denne lille skrivaren med, blir sned i hättan på eftermiddagen ock börjar igen att gå an med Esbern, om han inte skall hålla bröllop med sitt fruntimmer. »Vad gör det att hon är skallig?» säger den lille bjäbben; »du kan ju ställa om, att hon inte behöver bära brudkrona på sin hedersdag.»

Esbern svarar inte ett muck, men han går stillsamt fram till skrivaren, griper honom mitt om livet, som om det varit en rågnek, lägger höntingen under sin vänstra arm ock klämmer till, så han hängde liksom i en krampa.

— Sprattla inte, ditt lilla kryp! säger Esbern saktmodigt ock kånkar så av med skrivaren ned till ån. Alla de andra efter för att se på leken.

— Jag vill gärna be om förlåtelse, pustar den lille puttnasken, när han varsnar vattnet.

— Behövs inte», svarar Esbern, bed hållre en bön, medan tid är! Säg: Gud som haver barnen kär, se till mig som liten är. Nå, vill han, sprallebytta?

Inte ville skrivaren, men han läste ändå, som Esbern ville. Ock därpå doppades han ett tag i ån ock fick gå. De andre ville nu fira Esbern, men han föste dem från sig ock gick hem.

Det var just i skymningen. Marja stod i stugan ock skummade den sura mjölken till kvällsmaten, pigorna var ute för att syssla med varjehanda. Esbern ställer sig hos Marja, men hon låtsar inte märka ett knyst över att han kommit så tidigt från gillet.

— Bra flöt på mjölken, säger han.

— Går nog an, svarar hon.

— Hör, Marja, du — jag ville säga — dricker den brune kvigkalven bra, så han duger lägga till? säger han ock skruvade på sig.

— Där är ingenting som fattas kalven, svarar hon ock skummar vidare.

— Vad jag skulle säga, Marja, du — vill någon av pigorna flytta i år? säger han.

— Inte det jag vet. Det är för tidigt att säga upp ännu, svarar hon.

— Men du vet väl, om du vill stanna hos — jag menar i tjänsten, säger han.

— Blir jag uppsagd av husbonden, flyttar jag till min förra tjänst, svarar hon.

— Vad var det jag ville säga? Jo, fryser du om huvudet, eftersom du alltid går med huvudklädet på? säger han ock drar i snibben i hannes nacke.

— Går det dig för nära? Fingrarna ur fatet, Esbern! svarar hon ock drar snibben till sig.

— Vad skulle du här, när du inte mera kan tåla mig? frågar han argt.

— Jag sa ju, när du stadd mig, att det skedde för min gamla mors ock den stora lönens skull. Inbillar du dig annat, så tar du fel, Esbern, säger hon lika knott som han.

— Jo, jag har tänkt annat, Marja, säger han så fint ock vill ta henne om livet.

— Kom bara inte, för då lägger jag dig på munnen med flötaskeden, så det säger svask! säger hon ock hötter med den stora hornskeden.

— Så tvär har ingen av de töser varit, som jag friat till. Jag har fått ja med uppräcotta händer, säger han.

— De har varit kärare efter att få en klick på sig, än jag är. Du har aldrig menat ärligt med någon. Nu vill du försöka göra mig till narr, men kom bara inte! säger hon.

— Nej, så min själ, vill jag ej. Jag vill min liv ha dig till min äkta hustru ock älska dig i nöd ock lust

— ock köra mig ut i köld ock frost, som ramsan låter. Jo, jag kan den! högg hon tvärt av.

— Men hur i häcklefjäll skall jag då få dig till att begripa, att jag frågar i all tukt ock ära, om du vill ha mig till din äkte man, människa! säger han ock river sig i huvudet.

— Mig, som är rent skallig? frågar hon, röd som ett droppe blod.

— Har du mist ditt hår av sorg för min skull, Marja? frågar han kärvänligt.

— Inbilla dig bara inte det! Jag har sålt det, eller kanske bränt upp det, för att ingen ungtkarl skulle behöva söka kloka för min skull. Jag ämnade aldrig stå brud, säger hon.

— Jag förstod ju inte bättre då. Men nu skall jag visa, att du skall bära kyrkkronan med ära, säger han.

— På en skallig huvudknopp? småsmilar hon.

— Jag mäktar väl köpa dig en hel lösperuk. Jag har sett en nästan lik ditt hår, den kan fås för tjugefem riksdaler. Det är ändå inte så galet med löst hår, som med en lös — ja du har ju hört, vad din påse fick tjäna till härom året, viskar han i hennes öra.

Hon böjde sig undan ock löste huvudduken. Esbern hade nära givit hals vid den syn han såg. Men han bet över orden ock knöt själv åter klädet kring hennes huvud igen. Hon grät ock sa, att hon gjort, som hon gjort, för att se, om han bara höll av hennes hår ock inte av henne själv. Ock han svarade, att det var bäst, att klädet satt på till bröllopsdagen.

Följande söndag lystes där för Esbern ock Marja, ock det var nära efter att alla de av hans släktingar, som var i kyrkan, skrikit till högt, när de hörde det. Efter gudstjänsten samlades de hos klockarens. Ock där blev en ståhej, skall jag säga, som om hela världen var kommen i en pölseände. Men Esbern hade respekt med sig, ock Marja var inte den som blev sko-

trasa åt någon. Ock så kom de överens om att bemöta henne som en äkta släktinge.

Men släkten grinade ändå, som hundar grinar åt svin, när bröllopsbjudningen kom. Mäst gruvades de för Rõa-Hana, som skulle sitta överst vid bordet, ock för brudens skalliga huvud. Bandhätta brukades inte i den bygden, eljes hade det inte gjort något, om bruden hade hår eller inte. Men kyrkkronan skulle ju bäras på utelaget, krusat hår, ock Esbernsfruntimmerna kände i hela vida världen inte till någon annan lösperuk än prostinnans. Ock den var rödbrun, eljes kunde man väl fått låna den. Den vite kluten ville de inte tänka på, för så illa hade det ännu inte gått för någon brud i Esbernessläkten, att hon fått bära den gifta kvinnans huvudbonad på sin hedersdag. Ock inte kunde det komma i fråga med Marja.

Det var ändå konstigt, att Esbern, som funnit fel på alla, skulle få en skallig brud. Jo, en ratar i kornet ock får stubben, så plägar det gå, hette det.

När hela släkten var samlad hos Esbern bröllopsdagen, var där ett viskande ock tiskande bland fruntimmerna, som om huset varit fullt med stenskvättor, ända tils prostinnan kommer ut från bruden ock ber någon av de kunnigaste av de närvarande fruntimmerna träda in ock jålpa henne fästa kronan på bruden.

Där blev sjå, skall en veta. Var enda en var den klokaste i sådant. Alla satte de av mot dörren, där prostinnan stod, så de när ränt henne över ända, ock i det samma säger Esbern:

— Det är visst bäst, att bruden går ut i stugan, där är bättre plats.

Ut kommer nu bruden, ock alla ger till ett rop, när de ser Marjas kända hår flyta som en krusig guldfloed, nästan ända ned till hennes knä.

— Ja, så ser hon ut, sa Rõa-Hanan ock stack näsan in genom köksdörren.

Där stod den gamla också ock kikade under hela vigseln, ock ingen kunde få henne till att gå in eller sitta vid bordet.

— Esbernessläkten skall inte behöva säga till mig, som karingen sa till grisen: Håll dig vid din kant, om du vill äta ur samma fat som jag — så lydde den gamlas svar, när Esbern nödgade henne.

Då gick bruden själv ut i köket för att hämta sin mor. Men nu var hon ingenstädes att finna. Det spordes sen, att hon gått till nästa by för att läsa över ett par förgjorda svin.

— Ja, nu är den historien ute, ock den var ju inte värre, än ni kunde höra på den, fast den handlade om många fruntimmer ock bara ett manfolk. Nu kan Mätta Pär-Ols ta ock tala om en värre, sa Björn ock tände på sin tobakspipa.

— Tala om en värre! sa Mätta ock la ny ull i sina kardor. Det värsta jag vet att förtälja är om det krig, som i hina åren stod utrikes, när dansken ock tysken inte kunde samsas bättre, än att vårt krigsfolk måtte ut för att hålla styr på dem. Den tiden var det farligt för flickor att leva, det må alla tro, för här drog krigskarlar omkring nästan i alla byar, ock nattly skulle de ha, det var det allra värsta.

Ja kors jag minus granngivligen den lördagskväll där kom inkvartering i Källegården. Det var en flock som skälldes för Smålands grannadörrar, riktiga attanhalare att se till ock granna med för rästen, vad de så hittat på för lanter för att få ett sådant öknamn. Kanske de på sitt eget vis stått på vakt utanför Smålandsgräbbors dörrar, för de har sina seder de småländigarna.

Emellertid står just alla fyra Källegårdspigorna ute på kökstrappan ock blöter sitt hår i dricka, som ju ordentliga pigor gör — när de inte blivit så vidlyftiga, att de smörjer håret med isterpomada ock kammar sig varje dag. Där blev en uppståndelse bland dem, kan en tänka, för pighuset var just nykalkat innantill samma kväll, så att pigorna hade ämnat ligga i kornladan ett par nätter. Ock nu trodde de, att husbonden skulle göra den roligheten om inte, bara för det att krigskarlar också skulle sova där i halmen.

Ock ja män gjorde han så med, Källegårdsmannen. Ock därtill satte han med egna händer en stor hänglåsdäcker framför dörren till pighuset om kvällen. Det är levande sanning jag säger, för jag var själv med, när vi försökte bryta upp

dörren. Ja, det är ett besynnerligt mod en får i krigstid. Det är som skolmästaren säger: folk kan göra allt för sin ädla frihet.

Men vad jag nu egentligen ville tala om, är historien om en rotekarl ock en skånsk husar, som bägge tjänte för Källegården. Ni skall få höra pasaschan om

De två Sandellarna.

Du tid, sådant vin ock snoppande där var vid Landskrona hamn, den dag våra krigare skulle ut på det salta havet för att segla ut i kriget! Töser tutade sorgligare än de värsta hundar, ock soldatkvinnorna storbölade som kor ock viftade med allt vad de hade att tillgå, när skeppen la från land.

De bägge Sandellarna viftade igän, det argaste de kunde, för Bengt Sandell, husaren, hade samma sommar gift sig till ett bra stycke jord med en barnlös enka; ock Lars Sandell, rotekarlen, hade någon tid hänglat med en piga, som skälldes Sissa-min-död. Ack ja! Jag ser henne, när jag vill, där hon sen satt ock mjölkade klockarens ko ock sjöng så ynkeligt:

Nu står jag på min resa ock skall fara;
vem vet, om jag kommer igän.

(Stilla, kobest!)

Farväl alla flickor så rara
ock min allrakäraste vän!

En svensker gosse jag är,

(Sparka lagom!)

ett uppriktigt jårta jag bår;
men sorgerna de åro så många,
ock tankar likt skyarna gå.

Ack, om jag hade vingar såsom duvan,

(Slår du, ko!)

som duvan på ången så grøn,
då skulle jag ge mig till att flyga,

(Det var hin till kråk!)

flyga bort till lilla vånnen så skön.

Ja, hade jag min vän,

skön som liljan på grøn ång!

Men det kan ingen mänska begåra,
för den kärleken den år ju så svår.

Det var nu Sissa-min-döds sätt att sjunga kärleksvisor hela den sommaren.

Men så sålde klockaren sin ko, ock Sissa-min-död gav sig hän ock blev jällpiga under hösten i Frälse-Jäppas gård. Där hade de fått inkvartering, norrbaggar tror jag, med en kaften, som för den skull lika gärna kunde vara själva bäckamannen, så galen var han efter att komma i vatten. Men Frälsegården har inte så mycket vatten på egorna, så där kan hållas en fattig anka en gång, ock Jäppa la nya bräder över brunnen, för att inte kaftenen skulle fara ner i den ock orena vattnet. Så nu gick det feta bestet där ock kippade efter vädret som en halvfjällad gädda de tre första dagarna.

Den fjärde dagen ser Jäppas mora en liten bäck komma rinnande från gästkammaren utåt sommarstugegolvet. Hon ränner fram, slår upp kammardörren ock skymtar den galne kaftenen, där han står mittpå golvet, sådan Gud skapat honom, ock sprutar på sig själv med brandsprutan, som hade hängt på sommarstugeväggen. Hon slog dörren igen ock rände efter Jäppa. Han in till norrbaggen — för karlar har då ingen skam i sig. Där blev arkeli om vatten ock golv ock renlighet, för Jäppas mora tälde inte för sitt liv den nya moden att skura golven. De hade råd att hålla sig med vit golvsand, sa hon alltid.

Men hur regerandes Jäppafolket än var mot sina tjänare, så var ändå den norske kaftenen dem alltför mastig, ock han gav sig inte med det där sprutandet, förrän Jäppesan lovade, att han skulle få plaska sig i köket, för där var tegelstensgolv ock rännsten.

Nu blev det, som Sissa-min-död sa, attan gånger värre, för nu blev kaftenen så modig ock kokett, så att han ville ha en av sina gemena norrbaggar in till sig i köket till att gå an ock blöta på honom med sprutan, ock det klockan mellan tie ock älva på dagen, när ordentliga fruntimmer sätter middagsmaten över elden.

Det kunde vara galet nog med en karl, naken som han kom hit till världen, men att ha två var mera, än Sissa-min-död kunde tåla att se.

Jäppesan for upp på vinden, så snart kaftenen visade sig i köksdörren. Hon, Sissa jag menar, grät ock tjöt, att hon ville, liksom liten Kerstin i visan, hållre brännas på bål än

stå mellan knektarna två, när hon själv hade sin egen rotekarl i främmande land.

Då kom Jäppa. »Tag du sprutan, tös, ock ge kaften, så att han blir sval», viskade han till Sissa. »Han begriper inte ditt språk ock du inte hans, så det är detsamma, om du sköljer honom eller en riktig naturbagge.»

Ock så underhandlade Jäppa med kaftenen, att han skulle gå före i en ring på köksgolvet ock Sissa efter honom med sprutan. Men där sattes stor plikt på om han bara en endaste gång gick avigt om.

Detta gjorde kaftenen inte håller en enda gång, det vittnade själva Jäppasmoran, för hon hade ett hål i kökstaket, så att hon kunde ligga på vinden ock se hela redligheten. Tvi för det leda! Men hon stod i ansvar för sin tös, sa hon.

Eljes tog Sissan-min-död sig under denna tid före att sjunga en ny visa, när hon satt ock mjölkade Jäppas kor. Ock tonen i den radängan gick bra i takt med mjölkningen. Men tårarna trillade nedför hennes käftar lika stritt som mjölkttären i byttan. Jag skall sjunga visan:

Nu har jag rest kring världens runda klot
ock skådat lusten ock kraft av dygden.
Där stod en kavaljer, han spelade fiol,
hans ögon brunno allt som en sol.
När jag såg hans låga,
mist jag min förmåga;
när jag såg hans låga,
mist jag min förmåga.
An så vilad vi i grönan äng,
där såg jag lågan av hans kärlekseld.

Ja, där är ett par värs till, men det angår oss inte, för det är nog, att kaftenen spelade så pass fiol för Sissa-min-död, så att hon glömde Lars Sandell.

Jag har så titt tänkt på vad prosten brukade säga, att där var det goda med kriget, att det uppväckte så mycken slumrande kärlek i fäderneslandet. Ja, godheten kan vara sin sak, men inte förstår jag eljes, vad för rart det var med den myckna krigsfolkskärleken den tiden. Ock inte tror jag, socknarna tyckte det var så rart med det, som följde efter.

Men för att nu tala om Lars Sandell, så fick han inte ute i Tyskland nys om detta kaftensväsen. Men däremot så hände det, att Bengt Sandell, den gifte husaren, som stod på en annan plats i kriget, hade en kamrat, som plögade få brev från hemorten. I den tiden hade det allt gått så långt, så att somliga pigor själva skrev sina brev. Ock det som Bengts kamrat nu fick, det var ifrån Källegårdens störstpiga, ock i det brevet stod att läsa i själva slutet:

— — »Till sist vill jag inte vidare nytt omtala, än att när Sandell kommer hem, har han något att börja dagen med. Han, som alltid varit så stoltserande, kan vara glad att få försörja en offansersglött, om han eljes tar henne till godo.»

Kamraten kände bara Bengt Sandell ock tänkte genast, att hans enka hoppat i galen tunna i denna krigens tid. Ock så låter han Bengt förstå, att det är illa ställt med henne.

Bengt for rakt i flint ock svor en dyr ed, att om så kriget räckte sju år, så skulle han inte skriva en rad hem. Enkan kunde få gå där, tils han själv kom. Så skulle han se, om det var värt att behålla jordlappen, betungad som den nu var med en del av den lilla kärlekssmula, som prosten tyckte var så bra för fäderneslandet.

Under tiden går hans oskyldiga kvinna ock väntar i sitt hederliga enkestånd på brev från mannen, ock först tror hon, att han fallit i striden. Men klockaren förklarade för henne, att tyskarna inte fick lov att skjuta på vårt folk nu för tiden, ock så inbillade hon sig, att han svultit ijäl därute.

Ja, där kunde ha varit något i detta, för tyskarna var så oskäligt dumma, så att de kallade all skedmat för soppa, om det så bara var vattengröt. Det är gu dagsens sanning.

Enkan var emellertid rent över sig given, ock när hon såg Bengt Sandells civila kläder ock hans blårandiga arbetsblus, var hon nästan inte till att styra. För de kläderna hade hon köpt honom i dyredom, bara för han skulle tycka om henne, ock nu var de pängarna spillda. Ni tror väl, jag ljuger; men det är levande sanning, att hon gav sig till att gå med Sandells stövlar, hans sticktröja ock bluströja. Ock hade hon varit en nymodig kvinna, hade hon säkert också slitit upp hans byxor — tvi för den onde!

Vad det inte var galet med krigsfolkskärlek här i landet, så var det i Tyskland, för där var fruntimmerna rent ryska efter svenskarna, ock där var inte en av dessa som fick gå i fred för dem.

Så en svensk, att han var gift, så visste tyskfruntimmerna inte bättre, än att de menade förgift, ock så skrek de: »Å lippe, lippe man!» Ock lipade själva, som om de fått rättkrut i sig.

Sen upptäcktes det, att 'lipa' var det samma som kärlek. Men då var många av våra så långt inne i mackabeerna med liperiet, så självaste generalerna måtte säga till tysktöserna, att vi här hemma hade kristliga äktenskap med präst ock allt, så de fick ta sitt förstånd till fånga ock inte fresta svenskarna över deras förmåga — de gifte förstås; de andre kunde de lipa över bäst de ville, sa generalerna.

Så en dag fick vår klockare brev från sin son, som var frivoltär i kriget, ock han skrev på tvärs ute i kanten på brevet, att Sandell råkat i klabberi ock omständigheter för en tyska — en i hatt ock kappa — ock där var inget annat råd än ta henne med.

Där kom liv i klockarebenen, kan tro! för han kände bara den gifte Sandell. Han satte av till mor Sandell ock tröstade henne med att mannen inte var värre död, än att han — ja, ni vet vad jag menar, prostens krigskärlek med smått ock gott förstås, fast detta goda inte just skedde i fäderneslandet, som prosten ville att det skulle.

»Jag vill just se, var Sandell skulle sätta sin hattdam, om jag toge min jordlapp? Hade detta skett i fredstid, skulle han blivit evigt olycklig för mig. Men när det nu bara är en tyska, som han kommit vid i kriget, så får jag väl se, vad jag gör, när han kommer hem. Men det är då väl, att jag slitit upp hans civila don, så han slipper att dra det ur huset till en, som kanske inte har en kristlig upplöt i sin syndiga nederdel, sa Sandellskan med gråtande tårar till klockaren.

Ock så kom det i tysthet ut i hela bygden, att Sandell ingått tvegifte — så gott sådant kan ske i Tyskland, förstås, ock under krigstider.

Aldrig glömmer jag den sommardag, när husarerna äntligen kom ridande från Köpenhamn. Vi, byns folk, stod i två

rader på bygatan, ock där var sådan ståhej, som om kungen kommit med drottningen på nacken. Ock husarerna sjöng ock trallade i vildan sky.

»Där rider, min liv, Sandell!» säger då hans kvinna ock högg mig i armen, som om hon trodde, jag var en tjuv ock ville stjäla honom. »Men var kan han ha sin hatt-tyska?» frågade hon. Ock det kunde jag inte svara på.

Emellertid ville hon, att jag skulle följa med henne hem, för hon var liksom litet klämd om bröstet, sa hon, när hon tänkte på Sandell. Han hade hälsat så kapadosiskt, när han red förbi, tyckte hon.

Han hade inte längre till rusthållaren, än att han kunde lemna av häst ock persedlar ock komma till sitt hem samma kväll, så vi gick ut ock in i väntan. I själva solnedgången kom han, nog så solbränd ock hurtig, in i stugan, ock i det-samma far kvinnan honom om halsen med ett vin:

— Sandell! Sandell! Kan det inte gå tillbaka?

— Tillbaka! säger han då ock tar sina armar till sig. Jag glömde, vad som hänt. Kan väl en Tysklandsresa gå tillbaka?

Han sa detta så svårmodigt ock satte sig så tungt nere vid dörren. Både hans kvinna ock jag bölade, som om vi varit piskade med ris, om jag skall tillstå det.

— Käre, välsignade Sandell, sitt då inte på det viset som en tiggare vid dörren, utan kom upp till bordet! Vi är alla syndare, ock kriget föder ju så mycket sorg. Glöm nu Tysklandsresan ock sitt upp för att få en bit i livet, sa Sandellskan ock hickade. Skall det vara en liten tår? sa hon.

— Var har du'et? frågade han, vit i synen, tvärs igenom det bruna.

— I kistan i kammaren, Sandell, sa hon.

— I kistan? Är det — förbi? sa han ock blängde, som om han lånt ögonen ock skulle bära hem dem samma kväll. Ock du skäms inte att stå ute på vägen, din maruggla!

— Skäms, jag! Är du ur stålet, karl? Tror du, att du är hos din tyska, kanske? Hon kan vara din maruggla ock inte jag! Jag skulle förlåtit dig ock tagit dig till godo, men nu skall jag gå till befälet — jag skall ta huset, jorden, dina civila kläder, som jag gett dig ock som jag slitit upp under tusende tårar för dig — du skall inte ha en tråd på din kropp.

Så kan du gå arm i arm med din tyska hattdam — kan du, du! Ock så skrek hon ackurat, som när ett slaktkräk tar de sista tagen, långt nere i halsen.

— Är hon till på köpet vänstersnodd i hanbjälken? Står kistan där ute? säger han då till mig. Kunde det åtminstone inte blivit begravet, innan jag kom hem? tyckte han.

— Begravet! säger jag. Vill Sandell inte ha det, kan han slippa. Men kan en människa inte hålla sig nykter ock anständig, utan att det oskyldiga pomeransbrännvinet skall begravas, så är det visst bara en usel tysk nykterhet.

— Vad donrawetter, putsa tofflor! som tysken säger, sprackar ni om? Här måtte vara fel i rapporterna, säger han.

— Sprackan! Jo vi har allt här hemma fått sprackan på en viss Sandells tyska hattdam! hickade Sandellskan.

— Ja, vad innerst i Hellesponton rör det dig eller mig? Ock i detsamma slår han till ett skratt, så fönsterna skallrade. Det är Lars Sandells tyska, din gamla kära —

Han tog ett språng för att lyfta upp sin kvinna, som låg i en tåreflod på den rena bordduken, men så ryggade han:

— Varför svek du mig? Var det för denna historias skull att kaptenen, eller vad han var, fick makt med dig? pustade Sandell. Men hon lyfte upp huvudet ock tittade på honom, så ögonen blev stora som tekoppar. Hon kände inte ett fnyk till Sissa-min-död ock norrbaggen.

— Jag menar karlen primar! sa hon.

Men då var det nog jag som kom till att skratta, ock det så jag tänkte jag skulle explombera. Ock när jag fick styr på mig igen, gick jag i Sandellskans kista ock tog brännvinspluntan ock frågade, om den borde ha varit begravnen, eller om Sandell inte hade lust att få sig likasom en liten kaptenshatt i glädjen. I den stunden liknade vi alla tre justament en dag när det rägnar, medan solen skiner.

Ett par söndagar efteråt gick jag en mils väg för att titta till Sissa-min-död, som satt på socknen. Jag hade lust att höra, om hon sett rotekarlen Sandell ock hans tyska.

Jo, det hade hon. Det var ett elände i det lilla torpet. Hatt ock sidenkappa, lergolv ock flätade risväggar uttill, vitlimmade innantill — för Sandells torp var bara uselhet. Tyskan såg ut, som om hon ätit upp nådåren för räven, ock allt vad

hon sa, var: »danka, danka». Det skulle väl betyda, att hon tyckte, hon var avdankad.

Sandell hade varit hos Sissa ock frågat, om hon inte med sitt barn ville flytta till torpet ock hjälpa hans hustru något till rätta, för eljes visste han inte, hur det skulle gå med mat-smulorna. För tyskan kände inte mera till matlagning, än att hon till ock med kallade kalvkött för fläsk, ock att hon kokte klimpar utan att bry sig om att ha en sopptår att äta till dem.

Men Sissa-min-död ville inte gå emellan man ock kvinna, om så hustrun inte var annat än en tyska. Därför fick Sandell ha det, som han hamsat det, ock Sissa fick ligga, som hon bäddat till sig. Fast hon sörjde gruvligt över sin dumhet med kaf-tenen ock var rädd, att Sandell skulle få höra talas om, hur han gick runt i Jäppas kök med hänner i sommarhettan.

Kaftenens barn blev inte gammalt, det dog kort före Sandells tyska. Hon gick bort tre dagar efter deras barn kom till världen. Då skickade han efter Sissa, ock nu kom hon ock hjälpte honom med begravningen ock vårdade barnet. Men på söndagskvällen efter begravningen tog Sissa på sig huvudklädet ock bjöd enklingen farväl.

— Vart skall du gå? sa han.

— Jag skall, min död, gå till kyrkegården ock se om min lille stackare, som ligger där, säger hon, för att omskylla sig för det hon gret.

Då droppade tårar, stora som sockerärter, från Sandells ögon. Men han bara såg på sitt lilla barn.

— Vill du lemna mig, felande usling, ditt äkta barn, så skall jag vaka över det dag ock natt, så du kan få sörja din hustru i fred ock ro? säger Sissa ock stortjöt, för det är för svårt att se en karl gråta.

— Sörja! Ja sörja över att jag lockade hänner, utan att bry mig vidare om hänner, det gör jag hela min livstid. Hon blev utstött av sin släkt, svarar han. Men vill du, säger han, under den första tiden stanna här hos barnet, så tar jag tjänst på Källegård, ock jag skall aldrig sätta min fot hit utom var söndagsmorgon. Då på vägen till kyrkan tittar jag in till den lille och hör, om här fattas något.

— Gud välsigne dig, Sandell, som inte tror mig vara ett krigsfolksfruntimmer, fast jag rände runt med brandväsendet

efter den norske bäckamannen. Jag kan lika gärna själv tala om det, hickade hon.

— Jag var inte bättre än du. Krig är något fasligt, hälst när en inte skall slåss, utan bara kan få allt vad en pekar på. Men det är bäst att rent glömma alla Tysklandsresor, tyckte Sandell.

— Det är min död det bästa, menade Sissa ock tog honom i handen.

Så gick det bra i de bögge Sandellarnas hem ända till andra sommaren. Ock många undrade på om inte Sissa-min-död ändå skulle ha sin rotekarl nu, när sorgetiden var ute. Då kommer Bengt Sandells hustru en dag springande till mig — jag tjänte det året hos klockaren, som var enkling — ock hon visade mig ett brev, som kommit från Tyskland till Sandell.

— Se, sa hon, står här inte detta förbistrade 'lipa' eller 'lipe', som är detsamma som tysk kärlek, ock den vet en hur den är under krigstider! Du skall se, att Sandell också har haft sin lipesill där ute.

Klockaren hör, att där står något på i köket ock kommer ut ock får se brevet. »Det är ju till infanteristen Lars Sandell», säger han, »ock ni är olyckliga som brutit det!»

— Står där då något farligt däri? sporde jag. För jag ville gärna veta, om Lars Sandell haft flere tyska liperier för sig.

— Det angår ingen, sa klockaren. Jag såg nog, att han inte var själ till att förstå brevet. Men du, sa han till mig, kan få gå till hans torp med skrivelsen.

Glad blev jag ock satte av, det värsta jag kunde. Sissa satt som vanligt ensam i torpet med Sandells barn.

— Är inte Sandell här? sporde jag.

— Här? Han har som vanligt varit här ock sett om barnet. Har du ett brev till honom? sa hon.

— Inte är det något att bli rädd för, sa jag.

— Gå in till skolmästarens ock hämta Sandell, där sitter han ock läser tidningen som vanligt, sa hon.

Jag går, Sandell kommer in ock får brevet av Sissa.

— Ni har allt haft en egen sort 'lipe' därinne, säger då jag. Brevet är väl från en tyska? säger jag.

— Ja, säger han ock ser nog så glad ut.

— Det är visst bäst, att jag med detsamma säger dig, att jag tänker höra mig efter tjänst, säger då Sissa, ock var rent tjock i halsen.

Han tittade stort på henne. »Jag har eljes bara väntat på detta brev,» säger han, »för att fråga dig, om du inte vill bli hos mig —»

— Hur länge då? Det vill jag min död veta! svarade hon. Jag blir min död inte skotrassa för en tysk lipeska, det skall du veta, Sandell! säger hon.

— Gå till sides en liten stund, säger då Sandell till mig, så får jag tala ett par ord med Sissa.

Jag gick ut i köket, ock där kunde jag ha fått stått ännu, för de kysstes ock klappades inne i stugan, så de glömde både lag ock förordning.

— Det var ett nätt samtal, sa jag ock kom in. Vad är det då för tysk kärlek där talas om i brevet? sa jag.

— Om min tyska svärmors. Hon skriver, att hannes man är död ock att mitt barn efter honom får ett arv på ett par tusen. Prosten har fört skriftväxeln för mig, sa han, ock småsmilade över hela ansiktet.

Söndagen efter tog han ut lysning för sig ock Sissa. Ock om det nu var för det prosten alltjämt höll vid sina egna tankar om det goda i fäderneslandskrigskärlek, eller det bara skedde av glömska, skall vara osagt; men säkert är, att han kallade Sissa från självaste predikstolen för »hederliga ock dygdesamma pigan». Det skulle bara varit under fredstider, som en stackars piga sprungit med brandstodsprutan bakom — tvi, jag vill inte tänka på en knekt, utan när han är i sin fulla mundering! — så hade det varit så lagom dygdesamt. Men i krig går det som det kan med hedern.

»Nu kan gärna mor i huset lösa på sin historiepåse. Hon förtäljer alltid något, som kommer en att rysa i ryggen, så grant är det. Vill mor?» frågade grannens piga.

— Tänkte nog, jag inte blev fri, vill därför tala om det jag bäst tycker om:

Snåla Bertas historia.

Hännes föräldrar hade ett litet torp. Men stenig ock mager var jorden, enris ock ljung var det knappt möjligt att hålla från åkerlapparna. Mannen slet ijäl sig på rödjning ock stembrytning, ock när han var kommen kristligt i kyrkogården, måste enkan med sina fem barn ut ock tigga. Borgenärerna tog torpet ock de få kreaturen.

Den första natten enkan med sin kull ungar bad om husrum hos andra, hände det, att som de alla ligger på bondens stuggolv, vaknar den äldsta flickan, Berta, vid det att någon sakta ock varsamt stoppar hästtacket kring hennes rygg. Hon ser, att det är den döde fadern. Han går från det ena barnet till det andra, ser på dem ock höljer över dem de pjaltor, bonden slängt åt tiggarna. Längst stod han dock hos modern, böjd över hennes huvudgård, ock strök ock jämnade på halmkärven, så Berta trodde, han var kommen tillbaka för att stanna hos dem. Detta gjorde flickan så trygg i sinnet, så att hon somnade.

— Märkte du, att far var hemma i natt? frågade modern om morgonen. Jag tyckte, du var vaken. Skall han få ro i sin grav, så får vi se till att gripa till annat än tiggargästen. Jag såg nog, hur gruvligt ont det gjorde honom att se oss ligga på golvet i halm ock hästtacken. Du får hjälpa mig att försörja dina syskon, Berta.

Där i orten fanns i den tiden ingen riktig fattigvård. De hade inte börjat sälja fattigjonen till den minstbjudande, utan de gick alla lösa liksom byens få, ock gårdshundarna hade nog att göra med att hålla de värsta flockarna från böndernas dörrar.

Berta fick tjänst hos prästens som vaktlös. Två av pojkarerna fick liknande tjänster hos bönder. Men våren var kall ock våt, ock pojkarerna för kläna ock för uselt klädda: de fick båda frossan ock dog vid pingsttiden, ock så var de borta ur eländet.

Enkan hade med de två yngsta barnen, en halvårs gammal flicka ock en tvåårig pojke, hyrt in sig hos en annan fattig

enka, som dock egde en huskoja med två rum. För det ena rummet skulle nu Bertas mor betala tio kronor om året ock bära in vatten ock plocka bränsle i skogen åt sin värdinna, för hon var illa halt. Men så skulle denna i stället titta till de två barnen, när enkan var på utarbete hos bönderna.

I den tiden — det var i början på 1840-talet — fick en dagsvårskvinna på sin allra högsta höjd 12 skilling ock födan för en dags arbete, från klockan fem på morgonen tils solen gick ner om sommaren. Ock som kosten var knapp i den magra bygden, så kunde den fattiga modern sällan av den tillmätta maten spara en bit bröd, om hon själv skulle bli vid krafter både till att arbeta ock att ha det minsta barnet vid bröstet. Därför gick den fattige tolvskillingen mäst varje dag i böndernas fickor för bröd ock mjölk. Ock vad som blev över, fick lov användas till kläder, så Gud allena måtte veta, hur hon skulle kunna samla tio kronor till hyran.

Berta hade ingen lön hos prästens, hon fick några avlagda kläder, som modern lappade ihop, för Berta fick inte ha arbete i hand, där hon gick eller satt hela dagen vid trädgårdsdammen ock vaktade på en otalig hop fjäderfä. Hon hade det eljes gott. Ingen levande själ såg henne, från det sol stod upp ock tils sol gick ned, undantagande när hon var inne i köket ock slängde maten i sig, medan prästfrun själv såg efter kräken, ock det var, kan en väl begripa, bara ett par minuter vid middagen. Vid de andra måltiderna bar prästens kloke hund mat till henne i en liten korg.

Hon var en stark unge, hon aktade inte rägnskurarna mera än en gås. »Den samme härre som väter, han torkar», brukade hon säga. Men hon var gruvligt bekymrad för hyran ock grubblade på hur hon skulle kunna förtjäna pengar.

Hon frågade prästfrun, om hon ville låta henne sticka strumpor. Men frun hade fullt upp med mat, pengar ock allting, ock hon kunde omöjligt tänka, att gästösen ville ha en extra inkomst för något arbete i hennes tjänst, utan bara skratade ock sa, att hon inte ville begära annan gärning av henne, än att hon vaktade fjäderfäet ock på lediga stunder ränsade bort ogräs ur grönsakssängarna.

Då lärde Berta sig att göra flöjt ock visselpipa av pilgrenar ock sålde dem för en skilling stycket. Men prästen blev

ond, för tösen hade lärt sig att blåsa en hopsavals på flöjten. Han kunde inte tåla dans, men kom att tänka på tösens kristendom, så att hon nu ordentligt fick sin läxa i katekesen ock stora frågeboken varje dag. Hon var ju snart stor nog att läsa sig fram, ock det skulle just blivit ett rart besvär för prästen att då lära henne kristendom. Nu fick hushållerskan befallning att höra henne i läxorna.

När hösten kom ock det blev kallare i luften, fick hon kaffe om morgnarna ock på eftermiddagen, ock till kaffet två bitar kaksocker, för prästfrun höll sitt folk väl ock räknade ordentligt sockerbitarna åt hushållerskan. Då kom Berta på den tanken att spara sitt socker. Hon hade allt förut sparat sitt sovel ock hälften av sitt bröd för att ge modern, som inte var dag kunde skaffa sig dagspänning ock föda. Hon var glad, bara hon hade något att stoppa i munnen på barnen.

— Tycker du inte om socker, tös? frågade prästfrun henne en dag, när hon såg Berta lägga undan sina sockerbitar.

— Jo, sa hon, jag bara gömmer dem.

— Det är en led vana för barn att äta torrt socker, sa frun, ock värst för töser, som tjänar, för när de får tandvärk, kan de inte uppfylla sina plikter, utan gör huset obehagligt för sitt härrskap, säger hon — som sant kan vara.

— Jag rör det inte med min mun, svarar då Berta, jag säljer det på bykrogen, där begagnar de det till brännvinsbitar.

— Du skulle skämmas att vara så girig efter pengar! Vet du inte, att girighet är avgudadyrkan? Jag skall draga in ditt socker för att inte leda dig i sådan frestelse, sa frun.

— Det skall allt frun låta bli, säger då hushållerskan, om inte frun i stället betalar hyran för tösens fattiga mor. Ungen här nämns inte äta sig mätt, bara för att kunna spara något hem till henne ock syskonen.

— Jag vill inte ha folk, som drar hem något. Berta får flytta i oktober. Du skall ju läsa dig fram nästa år ock behöver allt vara hemma ock läsa över. Här blir ingen plats för sådant under vintern.

— Härre Gud i himlens tron! sa då Berta ock knäppte ihop sina händer, var skall jag då ta vägen, övergiven som jag

är av både Gud ock människor! — Ock hon grät, som om hennes jätta skulle brista.

— Skäms, tös, att knota på Gud! Tror du, att han skall bry sig mindre om dig än din stackars fattige far, som kom igån från sin grav för att se om er, när ni låg som tiggare på golvet? sa hushållerskan. Vill du lyda mitt råd, så går du till Hanna Pär-Håkens ock söker tjänst. Där är ingen som gärna vill vara där, för mannen har slaget, så han skriker ock fradgar som ett svin under slaktekniven. Men du har ju inte stort att välja på. Vem tar väl gärna i tjänst en tös, som skall läsa sig fram? sa hushållerskan så sant ock riktigt.

Hanna Pär-Håkens tog Berta. Lön fick hon ingen det första året, men hon fick lov att sticka strumpor om nätterna, när hon ville, för där skulle alltid brinna ljus över mannen i stugan. Ock Hanna tyckte inte illa om att tösen vakade i hennes ställe. På det sättet fick hon ihop några styver till sin mor. Värst var det med maten, för Hanna delade aldrig ut födan, ock så hade Berta inte rätt till att ta något av sina måltider hem till modern.

När Berta varit där i huset en månads tid, sa hon en dag till matmodern, att hon gärna ville låta bli att äta en enda fläskbit på hela året, om matmodern i stället ville ge henne fem kronor i pengar. För så mycket var modern skyldig i hyra.

— Fem riksdaler! säger då Hanna; så många pengar har jag inte sett, sen vi betalte skatt. Men eftersom du är så strävsam, så skall du få en liten gris att föda upp till din mor. Ock till våren skall du få sätta dig två kappar potatis, ock du skall få plocka liljekonvaljer en gång i veckan att sälja ock bär två gånger ute i marken. Där kan bli styvror av. Men så vill jag också, att du skall stanna här i huset, så länge Håken lever, för att hjälpa mig ock min son med allt, la hon till.

Berta var rysligt rädd för Håken, när slaget tog på honom ock han skrek, slog ock fradgade, så blodet stockades en i kroppen. Sonen Jonas var tyst ock tungsint av sig. Ingen munterhet fanns där i gården. Smått ock knappt var där om allt, så Berta skulle gärna velat flytta från detta elände. Men hon kunde inte undvara grisen till modern, ock så tog hon

Hanna Pär-Håkens i handen på att hon skulle stanna i huset, så länge mannen levde.

När grisen var så stor, så att han kunde leva på grönt, ledde Berta hem honom, ock vid det tillfället fick Jonas för sig, att han ville följa med henne. Han var ett par år äldre än hon ock gick just i målbrottet vid den tiden, så alla undrade, om han skulle få faderns sjukdom eller gå fri.

Nu var det så ställt, att Hanna Pär-Håkens var kommen av en släkt, som hettes kunna mer än äta med munnen. Det sas om den, att där gjordes små konster både i ont ock gott, med trollknutar ock sådant där. Om det var sant, är inte gott att veta; men säkert är, att Hannas farfar, som varit inspektor, hörde till frimurarna ock blev tagen bort en dag ute på marken, när förbundets tid var förbi. Ock hans bror var både präst ock frimurare, så han kunde skaffa sig allt vad han ville. Men han låg också en lördagskväll död på sitt golv, svartblå som en grytbotten ock med märken kring halsen liksom efter glödröda fingrar. Hanna själv kunde inte tänka på att bli väl trodd, när hon gick hän ock tog en sådan man, som inte har lov att gifta sig ock ha barn. Ock när hon så hade fått Håken, gav hon sig till att göra alla de konster, en häxa kan hitta på, för att befria honom från slaget. Men det blev värre ock inte bättre, ock huset fick styggt rykte på sig för trolldom ock sådant.

Därför kan en förstå, att enkan, som rådde om huset, där Bertas mor bodde, nog kunde vilja ha sin andel i grisen som säkerhet för hyran. Men det kan inte förtänkas henne, att hon inte ville ha djuret in i huset, förrän hon liksom renat det från allt trolltyg, som kunde ha följt med grisalivet från hans barnomshem.

Bertas mor vågade inte sätta sig emot den andras mening. Utan så blev där lagt en bra slump krut i en fyrgryta på spisen, Berta ock Jonas lockades till att gå efter tistel ock annan grisamat vid väggkanten, ock så tog enkorna grisen ock band honom till händer ock fötter, bar honom in i köket ock la honom på ett bräde över fyrgrytan ock höll honom en i var ändan.

Men detta kunde inte gå för sig i tysthet, för grisen gav hals, som om han tredde, att hans sista stund var kommen, ock

detta hörde Berta ock Jonas. De rände från både tistlar ock svinmolla ock benade av mot huskojan för att se, vad där stod på. Den översta halvdörren till köket stod på glänt, Berta rev upp både den ock nedra dörren ock rusade in, ock Jonas hack i häl efter. Just som de nu ville springa bort till spisen, sticker den ena käringen ett brinnande ljus in till fyrgrytan. Där blev en knall, så alla fyra vände benen i vädret, ock grisen flög rakt upp i skorstenen.

Bertas mor kom först till sans. »Grisen! Hur gick det med grisen?» skrek hon.

Ja, han låg död under sot, sten ock lera, som fallit ned från skorstenen. Nu kom också den andra enkan till liv, ock de tjöt över grisen, så de ingenting annat märkte, förrän Berta skrek: »Jälp, jälp! Jonas har fått slaget!»

Där låg han nu på köksgolvet ock bar sig åt likadant som fadern. Men i en handvändning hade Berta med sin mors jälp klätt av honom varenda tråd på hans skälvande kropp ock slängt över honom en gammal kjortel, ock så i elden med alla hans kläder. För det lär vara det enda som kan hjälpa, om det sker första gången en människa har ett sådant anfall.

Detta var nog gott ock väl. Men ingen av dem hade tänkt på att när kläderna var brända, så kom de inte igän på kroppen på Jonas, ock skulle han ha kläder hemifrån, måste de ju säga Hanna, hur allt gått till. Ock då skulle hon aldrig för-låta varken enkorna eller Berta, att de uppenbart hållit Hanna Pär-Håkens för att vara en häxa.

Berta bara låg på knä bredvid Jonas ock hade hans huvud på sin arm ock rätade ut hans knutna fingrar, medan hon grät stritt som arlarägn ock ropade hans namn. Häannes mor jämrade sig ömkligt över grisen, ock den andra enkan sa, att det nu skenbarligen hade visat sig, hur den onde anden farit ur svinet ock in i Jonas, så att det var väl för dem, att de bränt krut under kreaturet.

I allt detta kom Jonas till sans igän ock hörde, vad där blev sagt. »Tror du också, att jag har trolldom ock sådant där i mig, Berta?» viskade han så innerligt svärmodigt, så det kunde röra en sten.

— Nej, Jonas, men jag tror, att vi har skrämt slaget på dig, ock det gör mig olycklig för hela livet, sa hon.

— Ge dig inte så svårt, Berta! säger han då. Jag har alltid trott, att jag skulle få detta arvet. Gå hem efter mina söndagskläder. Säg mor, att olyckan är kommen, men det är onödigt att tala om grisen, säger han.

Hanna blev rysligt eländig, när hon hörde, hur det var med sonen. För hon hade tänkt på ett förmånligt gifte till honom, så där kunde komma mera medel till gården, som nästan låg i lägervall. Håken förstod vid denna tid knappt någonting, utan låg jämt till sängs ock spelte kort med sig själv.

Jonas hade en silversked, som han hade fått i faddergåva, den sålde han, Berta ock modern ovetande, ock för pängarna köpte han en bättre gris åt Bertas mor. Ock när tösen skulle ut ock plocka blommor eller bär för egen räkning, var Jonas alltid före henne ut i skogen. Ock det var han som tingade med dem, som skulle sälja varorna åt Berta, så de inte skulle narra henne. Han hade nu haft flera anfall av sin ärvda sjukdom, så modern hyste inte något hopp om hans framtid.

En dag som de var ute för att plocka hallon, sa han Berta, att det inte var förbjudet i tidens lag, att en sådan som han gifte sig. Prästen hade sagt honom, att det endast var en samvetssak, ock nu ville Jonas veta, vad Berta tänkte om detta.

Hon trodde, att det var synd. Men hur det ena ordet tog det andra, sa han, att han aldrig fick en glad dag i världen, om inte hon ville bli hans. Då föll hon honom om halsen, grät ock bekände, att hon höll honom kär, men ville inte ha ett kommande släktes olycka på sitt samvete.

— Här är nog ändå med sjukdom, nöd ock fattigdom i världen, mer än att jag skulle öka eländet genom att ge efter för mitt järta, sa hon. Ock dessutom kunde jag som din hustru inte ha rätt att sträva ock slita för att hjälpa min fattiga mor. Nu har jag ju fått mor Hanna till att våga brödet åt mig, så att jag kan bära hem hälften av det.

Allt vad han vidare sa tjänade inte till något. Det enda Berta medgav var, att han skulle säga sina tankar till modern; men det skulle bara ske för att inte hon skulle tro, att där skedde något bakom hennes rygg. Mor Hanna tyckte, att Berta hade rätt, ock så blev där inte vidare talt om saken.

Men i början av september dog Håken efter ett svårt anfall av sin sjukdom. Berta, som tjänat där i säs år, var nu

fri från avtalet ock tänkte sätta sig ner som väverska, för att bättre kunna bistå de sina. Men flyttningen kunde inte ske innan den 24 april, ock Berta ämnade inte tala om sina tankar förrän på nyåret, när det blev laglig tid att säga upp tjänsten.

I oktober samma år var det just att närvfebern gick så svårt över flera socknar. Berta miste då både sin mor ock de två syskonen, så denna bördan lättades för henne; fast hon var sådan, den tösen, så att hon sörjde dem alla tre, som om de varit hennes försörjare.

I samma veva sjuknar också mor Hanna-Håkens, ock när hon kände det lida mot slutet, kallade hon fram Berta, ock så sa hon, att det inte stod till att få något förmöget gifte till Jonas, så mycket hon än i all tysthet hade hört efter, därför fick nu Berta ta honom.

Berta sa nej ock att det var stor synd. Hon ville inte se ett barn lida så, som hon sett Håken ock Jonas plågas. Men mor Hanna svarade, att giftermål var en sak, barn en annan. För det senare rädde människorna själva, det hade den nye skolmästaren sagt, ock han hade inte mindre än tre stora böcker om det kapitlet.

Ja, den karlen söp ijäl sig till sist, som ni vet.

Mor Hanna sa, att hon talat vid Jonas ock att han, hållre än att rent mista Berta, ville gå in på vad som hälst. Ock den sjuka sa, att hon väntade av Berta, att Jonas inte skulle lemnas ensam, oförmögen som han var att sköta egendomen.

Berta kunde inte tänka sig en större lycka än att slita ock arbeta för Jonas, ock så lät hon då övertala sig, för hon visste, att där ville kraft till, om han skulle kunna bli vid gården.

Men så dåligt, som det hela var efter moderns död, det hade Jonas aldrig tänkt sig. Ock nu var det han som ville ge Berta sin frihet att flytta. Men det var inte värt att tala med henne om sådant nu. Hon skulle både leva ock dö hos honom. Ock som hon inte ville, att där skulle pratas out om dem, blev de vigda vid jultiden.

Ingen kunde begripa, varför Berta inte ville ha någon piga ock i det hela inte gärna såg främmande människor i huset. Men när prästfrun hörde talas om den unga hustruns ensliga liv, påminde hon sig Bertas »lust att samla», som frun sa. Ock

så blev allt utlagt som girighet, ock hon började redan de första åren att kallas »snåla Berta».

De hade varit gifta i tre år, ock folk började säga, att Berta var för snål till att nännas ha barn. Det första året var Jonas mycket hemma, hans hälsa var bättre, ock han strävade ärligt med sitt gårdsbruk, men sågs inte vara riktigt glad. Ock drängen spred ut, att det unga paret sov i var sin ända av stuglängan. Andra året märkte folk, att Jonas ofta gick långa vägar utan något bestämt ärende. Tredje året tog han sig före att resa på marknader, ock de var rädda, att han skulle slå sig på superi.

Vid den tiden hade drängen en gång sett husbondefolket hålla varandra om halsen ock gråta, som järtat skulle brista, fast han inte hört, att någon ledsamhet var på färde.

Det fjärde året på hösten kom där ett barn, en flicka, som var röd ock vit som mjölk ock blod.

Hade Berta förut arbetat som en häst, så slet hon nu för två. Men där var ingen som visste, vilken järteångest hon hade för barnet, som hon tyckte hon inte hade rättighet att ega. Hon var så rädd, att det ärvt familjens hiskliga sjukdom. Modern ville inte veta av någon barnpiga, för en sådan kunde i oförstånd skrämma slaget på barnet. Ock så skiftades hon ock Jonas till att sköta den lilla, när Berta eljes kunde vara säker på att han för tillfället var fri från sina anfall.

Litet kläder hade Berta förut, nu nändes hon inte skaffa sig andra än slitplagg. För hade hon satt en varelse hit till världen, så var det hennes skyldighet att värna den mot framtida fattigdom. Berta glömde aldrig, att hon gått för var mans dörr ock tiggat sina bitar, ock skulle det nu vara så illa, så att barnet bar sjukdomsfrö inom sig ock blev fattigt, skulle det i en framtid kunna bli sålt som fattigjon i socknen. Sådana tankar kunde ibland förleda Berta till att hela veckor leva på bröd, salt, potatis ock sur mjölk, för att kunna sälja mera smör, en liten ost eller en bit salt fläsk.

»Hon är så snål, så att hon inte nännas äta sig mätt», hette det nu i bygden.

Prästen sa, att det stod dåligt till med hennes kristendom. Ock det är sant, att hon aldrig lärt sig att läsa katekesen rent ock klart utantill. Men ibland kunde hon ändå liksom

fäkta med bibelord mot frestelsen att på ett hedniskt sätt sörja för morgondagen. Hon gick aldrig i kyrkan, för prästen ock kyrkorådet hade förbjudit Jonas att gå dit, sedan han en söndag fått ett anfall mitt under predikan. Man ock hustru tog nattvarden hemma ock tröstade varandra med Guds ord, det bästa de förstod, om söndagarna.

Men knappt dagades det om måndagen, innan Berta åter var i arbete, för att liksom ta igän den försummade dagen. Ack ja, frestelserna är många, ock Berta var en olärd kvinna!

Flickan, Hanna hette hon efter farmodern, trivdes väl. Men när hon skulle ha sina första tänder, visade där sig ryckningar i den lilla kroppen. Folk rådde modern till att genast söka kloka för barnet, men hon sa tvärt nej till det. Ock nu gick ordet kring bygden, att snåla Berta inte ens nåndes våga ett par kronor på sitt barns hälsa.

En dag — barnet var då två år ock skulle ha kindtänder — hade Berta rest bort med den lilla, ock ingen kunde få veta av Jonas, varthän hon farit. Ock så trodde de, att hon rest till en »klok gubbe» i Bjäre härad, som hade rykte om sig att göra billiga kurer. Men Berta hade då på ett helt år varken smakat kaffe, smör eller kött, utan sålt ock sparat pängar, så att hon skulle kunna resa till en berömd doktor i självaste Köpenhamn för att tala med honom om barnet. Hon ville hålla den saken hemlig, för hon tyckte, att en sådan färd hördes alltför storaktig för henne. Hon hade ju bara varit en fattig tiggetös.

Doktorn hade ingenting bestämt kunnat säga, om barnet skulle gå fritt för den ärftliga sjukdomen eller ej, ock så tog Berta igän till att slita ock sträva för att få den lille gården skuldfri åt fadern ock flickan, vad som än månne komma.

Jonas dog, när flickan var tie år gammal, ock folk blev rent ifrån sig av undran över det stora gravöl, snåla Berta gjorde efter honom. Hon hade då på sig sin svarta bröllopsklädning, som under alla åren legat insvept i ett lakan i hennes kista.

Sedan hon blev enka, gick hon ofta i kyrkan ock hade flickan med sig. Men hon släppte då aldrig barnets hand ur sin, ock när prästen en gång dundrade om hälvetet ock slog i predikstolen, gick hon genast ut med henne ur kyrkan. Folk

sa, att hon bara skulle hem ock på tjänstpigors vis stoppa sina strumpor på söndagseftermiddagen.

Under flickans barnår märktes aldrig till, att hon ärvt faderns sjukdom. Modern var gruvligt rädd för åldern emellan tolv ock fämton år, men också den tiden gick lyckligt förbi. Ock nu var Hanna den vackraste tös en kunde se.

Hanna kunde väl vara så där aderton år gammal, när riksdagsmannsonen Tor Mårtensson friade till henne. De två unga tyckte om varandra. Han var ortens förnämste ungar och sin egen härre, för hans föräldrar var båda döda. Men Berta blev fasligt bekymrad för hur det kunde gå med det ärftliga onda, om Hanna blev gift ock skulle ha små. Hon reste i all hemlighet igän till Köpenhamn för att rådfråga en professor om detta, ock när han inte kunde lova något bestämt, så for hon till biskopen i Lund för att höra, om det inte var stor synd att led efter led fortsätta en släkt, som hade ett sådant arv att vänta.

Hon ville aldrig ut med biskopens svar, men hon lät de unga få sin vilja fram. Ock så gjorde snåla Berta ett så hederligt bröllop för sin dotter, att folk sa, att »nu lever hon inte länge.»

Hon sjuknade också en månad efter bröllopet, ock jag vet, att det var av saknad efter dottern ock av järteångest för hennes hälsa. Men de gamla sparsamhetstankarna satt i henne ända till det sista. För när svärsonen skulle köra ock hämta prästen åt henne, bad hon honom att med densamma skjutsen ta en halv tunna råg med sig till kvarnen, som han skulle köra förbi. Rågen skulle malas till mjöl att baka bröd av till hennes begravning.

»Inte mer än en halv tunna, hör du det, Tor! Där får inte kostas stort på mig, som bara varit en fattig tös i hela mitt liv. Ock när du kör hem med prästen, kan du tala vid snickaren om kista, så sparar du tid ock hästar. Du kan gärna ta mått av mig till kistan, medan jag lever.»

Tors piga hade hört detta, ock hon förde det ut i bygden. Därifrån kom det i tidningarna ock las ut som råhet ock girighet.

Svärsonen ock dottern förstod det bättre. Berta blev begravnen, som om hon varit en riksdagsmansmora. Ock vill en

tro det eller ej, så är det dagens sanning, att prästen, som nu var prost, höll ett liktal över henne ock berömde hennes goda jërta ock kristliga givmildhet, utan att han fått så mycket som en sur sill för besväret. Kan någon säga, hur det underväcket skedde?

Jo ser ni, nu när snåla Berta var död, kom det i dagen, att hon brukat ge alla tiggare, som kom till henne. Men var ock en av dem trodde, att han var den ende som förmådde beveka henne, för hon sa till var ock en: »Talar du om för en endaste själ, att du får något här, så ger jag dig inte så mycket, som du kan lägga på din nagel.»

Ock så var tiggarna så illmariga, så att i varje gård talade de om, hur hård snåla Berta var. Ock det talet förvärvade dem alltid på vart ställe ett stycke ost till brödbiten. Men nu när hon låg död, skröt var ock en tiggare över att ha bevekt henne, ock så blev det kunnigt, att hon, som försakade allting för sig själv, mer än en gång givit tiggarebarn smör på brödet. Men historien om hennes girighet på dödsbädden stod först i bladen ock kom sedan i härrskapsböcker, som galler för sanning.

Dottern Hanna lever ännu ock har aldrig haft kännning av slaget. Vår Härre är man för att sätta stopp också för onda arvedelar.

— Sjung en grann visa ovanpå den historien, Bertel Smed!
sa Björn. Mor förtäljer, så en tycker, en sitter i kyrkan.

— Sjunga! sa smeden ock torkade sina fingrar i armhålen på sin väst. Jag kan ingen passelig visa för tillfället.

— Sjung visan om den förtalade! sa Björn.

— Om den förtalade? Ja den kan jag kanske:

I världen här finnes så mycket förtal
som tistlar på syndiga jorden.
En gång skall du svara i dommarens sal
för allt, vad du syndat med orden.

Du fäste mitt jårta, min tanke ock håg
med löften så falska som svallande våg.
Som skyn uppå himmelen vankar,
så gå dina trolösa tankar.

För sveket du övat, förlåte dig Gud,
ty det gör mitt jårta det unga;
men brottet, du gjort mot hans åttonde bud,
det kommer med straffet det tunga.
Du talat så falskt inför människor om mig,
att ångerens ormar må kråla kring dig;
med tungor som din, ack, så hala,
de må dig i nöden hugsvala!

Den fattige haver ett rykte så skört
som nattgamla isen på strömmen;
det helas ej mer, när det bliver förstört —
I människor, det onda ej glömmen!
Nu går jag här fläckad, likt stål utav rost,
ock bruten, likt blomma ej värnad mot frost.
Med dig dock jag ej ville byta,
ty en gång skall sorgen väl tryta.

Farväl nu, du falske! Min kärlek var stark
som elden, när klarast den brinner.
Men nu är den vissnad, likt träd utan bark,
fast tåren än pärlar ock rinner.
Men kunde den två dig så viter som snö,
jag grät då så gärna, tils jag finge dö,
tils jag finge vila ock drömma,
att aldrig du mig kunde glömma.

— Var det slut la fine, så kan en se, att han var rent
oresonligt hatfull mot hånne, sa Björn, petade sig i ögonen
ock försökte se skålmsk ut.

— Han! ropade på en gång alla de ogifta kvinnorna. Det
är en flicka som diktat visan. En karl skulle aldrig kunna
säga sådana kärleksord till en, som tagit heder ock ära av
honom, det är säkert.

— Bevars, bit inte näsan av mig för det! skrattade Björn.
Du, Kitta-Mass, tala nu om en pasascha! Vi har ännu fyra tim-
mar till midnatt, ock vi kan inte lemna fruntimmerna ensamma,
för då leds de ijäl.

— Skall jag nu till'et? sa Kitta-Mass, lyfte på sig ock la ett par händer fulla ull under sig för att värma den. Då vet jag intet märkligare att förtälja från min hembygd än om

Hagermanska gården.

Det var en gammal rälige, mörk gård vid den där stads-gatan, som för ner till hamnen. I min barndom hade gamle Ravn sin handelsbod där, för se han egde gården, eftersom Hagerman då för länge sen var både död ock begravnen — så vida han inte var slaktad ock såld. För se Ravn, som på stadsbomålspråk är detsamma som korp, var en svart, led karl, så söt han än var i munnen. Ock hade han inte haft så goda varor ock lemnat så gott köp ock givit så bra tillgift, skulle ingen själ kommit i hans bod, det är då säkert.

I alla fulla fall var där inte så farligt i själva boden, ändå där var en stor lucka på golvet, men den aktade en sig nog för att stå på, när en var morsens ena vid disken, för då hade en kanske snart fått gått i dukan där nere i källaren. Ni kan tro mig eller låta bli, men så sant jag sitter här ock kardar, såg jag en gång, hur denna luckan restes upp nerifrån ock en karl kom till syne med en näsa krokig som ett vära-horn, en lång, lång rock ock en skinnväska på sidan, ock ur väskan stack, så sant jag heter Kitta-Mass, en hårfläta upp. Nu kan ni själva räkna efter. Detta hände i min ungdom vid vårfrudag, när jag var bra till hulls, ock ni kan tänka, att jag blev inte gammal i boden den gången.

Ravn hade två kontor, det ena innanför det andra, vid sidan om boden. I det yttersta var där inte vidare farligt att vara, för där satte landsborna sina knyten i förvar, ock där var nästan alltid folk. Men i det inre kontoret satt Ravn själv, den rälige korpen. Ock där ville han, kan tänka, så gärna bjuda folk på konjaksvin eller bischoff. Ock han har mång eveliga gånger bett mig trenna innanför. Men den som inte var galen, det var Kitta-Mass.

Det var ju en gammal känd sak, ock vem som hade ögon i skallen kunde själv se, att där var en liten bora över dörren, ock genom den gick ett streck, eller smal lina, en vill säga. Detta kunde var levande skäl skönja, men det var inte alla

som visste, att i strecket över dörren hängde en redig vass hals-huggningsyx. När Ravn fick se någon, som var så pass fet, att den var värd att ha, så öppnade han dörren ock bjöd en vara så bra ock trenas in. Lydde en då bjudningen, så drog han i strecket, ock mästermansyxan for en över nacken, huvudet av ock kroppen ner i källaren. Ock där saltades den i stora tunnor. Ravn skickade människokött till hundturken, skall en veta.

Det var likväl mäst folk långt borta ifrån han kaputtade, för de kunde inte saknas, förstär ni, vänner.

Nu var det så, så Ravn, den stygge korpen, var ungarl, men fastligt glad vid fruntimmer, bestet, så han lurade hundturken på mången en fet, rödklar tös eller kvinna, som gick in för att dricka styggens bisehoff.

Min mor sa så mången en gång till Jon-Pärssa-moran, den tid hon var enka efter sin första man, Troen Pärsson, som var hennes dubbelsväger — för först var han gift med hennes syster, ock när hon var död, så gifte denna här system sig med Troen, ock när han vände näsan i vädret, gifte enkan sig med hans bror, ock deras ena dotter gifte sig, med kungens samtycke, med hennes systerson, eller det var sonen som gifte sig med brorsdottern, det är sak samma. Men var i världen var jag nu? Jo, hos min mor. Ja, hon sa mången en gång till enkan: »Elna du skulle min själ aldrig gå in till den svarte Ravnen, för där händer en mallör till sistingens», sa hon. För hon kände sådana härrars fundament, alldenstund hon hade tjänat hos stadsborgmästaren. Men enkan slog knix på nacken ock mente tro på, att hon inte var rädd för en sådan liten syrk som Ravnen. Han skulle nog låta bli att salta ned henne.

Under tiden gifter hon sig med Jon, ock när hon nästa gång kommer till stan, har hon förstås mannen med sig. Men under det han är med en bekant på värdshuset, går hon in genom den där mästermansdörren.

Antingen nu Ravn fått stränga bud från hundturken att skicka en sändning, eller han inte visste, vem som kom in, kan ingen utfundera; men visst ock säkert är, att där blev ett förfärdeligt spänn där inne, just som Jon själv tren in i boden. Han, som många andra, kände till Hagermanska gården ock vad där utskeppades. Men han var inte rädd för illa vid, när

det kom an på att rädda hans kvinna från hundturkens kött-tunnor. Jon tar en sats rakt på dörren ock sparkar upp den, men är så klok, så han lägger huvudet så långt tillbaka han kan; för han tänkte som så, att tog mästermansyxan av ett ben, så kunde han likväl vara karl för sin hatt. Men rök huvudet väck, bar det snart däkern i våld till hundturken med hela kalejsen.

Dörren sprang itu, men benet höll stånd, så Jon oskadd kom in i den ogudaktiga slaktarehålan — just som karlen med vrahornsnäsan dök ner genom en lucka på golvet.

Det var lätt att se på mor Jon, att där varit kattabalik med hånne, för hånnes ena långa, tjocka hårfläta var puts väck. Den hade hon fått klippa av för att bli fri, liksom Josef slängde sin mantel.

Men varken Jon eller hans mora ville någontid redigt vidgå saken, för de lär ha fått bra med pängar, för att de inte skulle förråda Ravnens kötthandel.

Saken kom ändå ut genom morans halvstubbade hår, som hon aldrig ville redogöra för eller visa för någon. Ock så följde annat efter.

Där bodde, nämligen att säga, en gammal rik ungarlsstör på ett litet hemman långt häcklefjälls åt skogsmarken till. En riktig snålbark var han, hade bara sin gamla giriga mor, som stabbade i hushållet, ock en halvtosig dräng till jälp med det smula jordbruket. Men där fanns en undantagskäring på den ena husgaveln. Ock som det alltid går, ju mer undantaget missunnas en människa ock hemmansegaren önskar livet ur hånne, ju bättre trivs hon, ock ju äldre blir hon. Så var det här, för Snål-Lars ock hans mor nästan grämde livet av sig över den säd, jordpäron ock annat mer, som de skulle lemna Björklundskan. Men hon satt rent ock blev smällfet av undantaget.

Emellertid händer det sig inte bättre en dag, kort efter mor Jons livsfara hos Ravnem, än att Björklundskan sitter ock förslukar sig på en brödhumpling, så hon dör som en torsk. Detta var nog på ett sätt en lyckträff för snålingen, men abermalet bestod däri, att Björklundskan hade på kontraktet, att han skulle kosta på hånnes jordafärd, ock nu knekade detta på snålbarken. Då summenerar han som så: Björklundskan

har ibland trössat av till släkten längre upp i obyden. Där kan hon ha kommit ut för vargen eller andra skogens vild-djur, liksom Josef, då han gick till sina bröder. Men jag kan i löndom sälja den feta kroppen till Ravnen.

Modern var med om detta, ock som hon var väl förfaren i hushållsgärning, så grönsaltade hon Björklundskan, innan Lars körde in med henne till Hagermanska gården.

Men en kan nog tänka, att en köpman gott kan känna, om en människa är självdöd eller ordentligen slaktad, så blodet runnit av som på andra kräk. Ock så var Lars nära efter att ha fått en bra portion bankablätt i stället för en slump pengar av Ravnen. Han vågade naturligtvis inte skicka sådan vara till hundturken.

Hagermanska gården såldes kort tid därefter till frimurarna, för det sas, att Ravnen var rädd för att längre driva hundturke-kommers på egna boliner, utan lät frimurarna överta den. För se, de kan annorlunda driva en sådan affär, eftersom de har sina nederlag i så många städer.

De lär likväl vara mäst gridska efter årgamla dibarn, som har det sötaste köttet. Därför har de också sina egna särskilda barnhus för det ändamålet.

Men det sa min mor, ock hon hade det från själve gamle Hagerman, att om en frimurare inte noga håller sin knabba om frimurarnas hela doning, så kaputtas han ock lägges ned i något ämne, som kallas losch, som ger köttet den smak, som hundturken bäst tycker om.

Nu skulle jag min liv inte för allt smör i Småland vilja ha min handel i den gamla Hagermanska gården.

»Ja, eftersom talet kommit in på frimurarna, så kan jag förtälja en annan historia om några som också försvann», tillbjöd sig Sven ryktare, medan han synade träskeden, han höll på att slöjda. »Jag presenterar på att ingen här har hört talas om

Fru Nödvändig's pälskappa.

Titlaturen säger oss, vilken modersnärning hon yrkar, liksom min karakter visar, att min modersnärning är föl, kalvar ock spädgrisar, så det för fruntimmernas ambulans väl är bäst att kalla hänne vid hennes kristninganamn, som är Helena, fast hon mäst skälles för Lena Frank i Birkebjära.

Det är en stor förnämlig kyrkoby, detta Birkebjära, med en präst som skulle predika i två kyrkor, antingen han var nykter eller full, ock en klockare som hade fått sin fru med en del tillbehör från en hög härre i Stockholm. Därtill bodde där i grannlaget en friderinna, som hade en man som kallades baron, ock en kommissarska, en löjtnantska, en inspektorska, en doktorinna ock flera andra ståndpersonsfruar, både med ock utan män.

Friderinnorna — för prästens fru var också en sådan vid födseln — var dock de värst högförnäma i hela konseljen, ock vad de två skaffade sig, det skulle gärna alla de andra ha efter, om de så själva skulle gå mitt av för detsamma. Den mäst koketta i detta avseendet var likväl Lena Frank, ock som alla behövde hänne — de gifta fruntimmerna menar jag — så fick de tåla sig med, att hon var lika vidlyftigt uppbetaad som friderinnorna.

Men så en vinter — jag tjänte just som stalldräng hos prästen — lägger bägge friderinnorna sig till pälskappor. Droen må veta, vad det var för skinn, men inte var det av något djur, som jag känner, om det inte skulle vara av läjonungar, för det var så mjukt att känna på, så en rakt kom att tänka på ljum vetemjölgröt, när en rörde vid det. Dyra skulle dessa kapporna ha varit utav själva häljarp, ock de två fruntimmerna pöste i dem som kalkonhanar. För där var nog ingen mer än de som hade hardiäss till att skuldsätta sina manfolk för sådan skinnvara.

Men för att nu kunna passa till prästfruns päls skulle jag, som alltid kuskade för hänne, ha en luden mössa ock en likadan krage. För på det sättet hade den andra friderinnan gudad ut sin mans stalldräng, ock då kunde inte vi vara sämre. En skäligen gammal muff hade min matfru, ock den vrängdes

ut ock in till min syndige skalle. Men det överdraget kunde, förstås, inte på samma gång räcka till att bekläda mina härdar, utan där måste hon, som prästen sa, filosofera antikt, innan hon kom ur det beknipet.

Emellertid hade klockaren en stor halvlurvig hund, som schangserade i brunt ock svart, en gammal racka som höll på att kvävas i sitt eget ister. Ock det kreaturet lockar min friderinna ifrån klockaren, under preferans, att hon skulle ha skinnnet till en matta i kappsäden.

— Hör, min käre Sven, säger hon så till mig, söt i talet som gröt om julen, det är min mening att beskänka dig med ett helt vinterleberi, ock detta ädla, trogna djur har ett skinn som en tvättbjörn.

— Det olikar jag inte, nådig friderinna, svarar då jag, fast kadabret inte just luktar rentvättat; ock i levande livet var klockarens Pollo, med respekt till sägande, ett häljarpes svin, det säger jag, så död han nu ligger här.

— Lukten, min käre Sven, försvinner vid behandlingen, ock du, som kan så förträffligt bereda fårskin, skall få förtroendet att också bereda detta delikata skinn, säger hon.

Jag visste nog, vart hon ville hän med sitt tal, den snega kanaljan, ock jag hade god lust på hundskinnnet. Det kunde vara lugnt att ha, när jag timtals fick sitta på kuskbocken om nätterna ock vänta på prästen, när jag skulle hämta honom hos de andra spelorrarna. Men se skinnnet satt ju ännu på hundrackan.

— Ja, nådig friderinna, mäter jag då, visst är jag så pass lärd, att jag tror, att det inte är en kristen människas ära för när att kränga ett hundskinn över sin syndiga lekamen. Men inte gör Sven stalldräng sig till rackare ock hundkrängare, det är det vissa. Ock om jag får presentera, vad jag tänker, så kan densamme, som har hängt hunden, också kränga bälgen av honom, för det är rackarearbete tillhoppa, ock klockaren har bra handlag, kan en se på Pollo.

Hon smakte på detta, ock så gick hon till klockarefrun för att klaga sin förlägenhet. Vi vet ju, vad detta var för en maggedusa. Ock hur hon bar sig åt, kom huden av Pollo samma natt, ock jag blev inte värdig att bereda den, utan det

gjorde Lena Franks man, som varit garvare, långt innan han fick fatt i henne.

I samma veva som jag fick mitt hundleberi, försvinner med ens alla Birkebjära kattor, de tama i all synnerhet, ock där var sorg efter dem i vart hus, också hos prästens, för vår friderinna hade två kattor, som var lika kloka ock förståndiga som hon själv.

Så snart Birkebjära fruntimmer träffades i de dagarna, var det intet annat än: »Har du sett min katt? Min katt har blivit borta.» Ock hit om här bara kattor, jämmer ock gnäll.

Men en dag, det var i början av mars, skulle vi ha ett slädparti. Ock som Lena Frank alltid räknades till ståndspersonerna, när hon för tillfället inte hade annat att göra, så skulle hon med på denna här galmäjan. Klockaren stod bakpå ock körde för henne. För att det skulle bli riktigt roligt, bytte männerna hustrur med varandra.

Lena Frank kom klivande ut till släden i en päls, som till print ock bit var så lik friderinnornas, att de blev blågula, så ont som de fick i levern vid den synen.

Klockaren baksnade också ock såg ut, som om han hade lust att få Lena Frank, för han — kan en väl tänka — tyckte, att det var rent konformerande mot både prästerskapet ock adeln, att en nödvändig fru efterliknade deras högförnäma leverne. Då han nu satte sig tillrätta på kuskbocken, så lovade han sig själv, att hon skulle få åka, för se han varken hade stått eller väntade att komma i några omständigheter med henne.

Tre gånger la han Lena Frank i de värsta snödrivor han kunde se. Men hon aktade inte mer om det än gåsen om vattenhoen, för hon var van vid både lik ock olik skjuts i sitt brådstörtade ämbete. Men fjärde gången klockaren vände medarna i vädret på sin släde, kom Lena Frank på huvudet ner i en djup grop, ock snön var så lös, så att hela hennes överrede blev osynligt, ock fötterna med tillbehör gick som trumstickor i luften. Då måtte jag till för att dra upp henne, fast min friderinna skrattade, så hon kunnat ta döden av det.

Emellertid ligger fikarna av den nye pälsen med den ludna sidan uppåt, ock jag får där syn på bakdelen av vår blågrå katt. Nå så, min liv ock kniv, om hon inte gudat ut sig i baraste kattbälgar! tänker jag för mig själv, i det jag

stöter på klockaren ock låter honom se. Jo Lena Frank hade visat hans rödgrå misse det föraktet att sätta hans bälg just i bakvåden.

Men vi teg båda ock trabelerade med hänne, tils vi fick upp hänne igän, så katthåren rök omkring, ock sen körde klockaren skickligt ända fram till gästgivaregården.

Här skulle nu vara balsosité, med fyra fina kakor till var tekopp, ock dans ovanpå. Därför hängde alla fruntimmerna sina pälsar ock kappor i förstugan. Där skulle vi kuskar se till, att ingen drog av med dem. Lena Frank hänger också sin päls där, men med rättsidan vänd mot folk, för där var en mänsklig skinnkant, ackurat lik friderinnornas, utanpå katt-pälsen.

Det dröjde inte länge, innan klockerskan kom ut, som hon sa, för att ta in sina vantar, men egentligen för att dra känsel på sin kisse. Ock när hon funnit hans jordiska lemningar bakpå Lena Frank, drillade hon till på sin stockholmska med de orden, att »hade hon haft ett skålpund krut, så visste hon nog, var hon ville lagt'et.»

Ett litet bete därefter kom min friderinna ock låddes, att hon skulle tala med mig, men börjar så att treva bland kapporna. Jag tiger ock pekar på vår vackre murre ock hans maka. Hon sätter näsduken för ögonen; men när hon i hast luktat på en åderkolångsflaska, sansade hon sig ock gick in igän.

En momang därefter kommer den andra friderinnan helt frankt ock synar pälsen ock ser i den högra sidan sin svartmelerade kökskatt. Hon skrattar ock går. Sedan kom fruntimmerna, två ock två, ock sökte efter sina försvunna missar. Ja, hade inte Lena Frank varit så nödortfig för Birkebjära, som hon var, så hade väl själva häljarps råttkatt tagit hänne med hull ock hår.

Som det nu var, ville ingen av fruntimmerna säga något, så arga de än blev.

Men som det led längre utåt natten, kom prästen, min husbonde, ut ock viskade mig något i örat ock gav mig två kronor.

Vad jag skulle göra? A, just ingenting. Men det hände sig, att när hela sällskapet skulle till att spisa aftonsupé ock där var skäligen tyst i huset, började först en katt att jama ute i förstugan; så hördes det, som om två skrek; sedan blev

där en hel flock, som jämrade sig värre, än om det varit världens sista dag.

— Jag tror, att alla byns försvunna kattor är i förstugan, säger då klockaren.

Ock alla fruntimmerna — utom Lena Frank — låtsar, de vill ut ock se efter missarna.

— Nej, för all del, bliv inne, kära fruar! ropar då Lena Frank. Jag tyckte, jag såg skinnet av klockarens halvruktne Pollo därute, ock det är visst det som kattorna jämrar sig så illa över. Tag bort det gemena hundskinet, du Sven! ropar så det kavata fruntimret ut i förstugan.

Den som blev tyst det var nog jag, ock aldrig fick friderinnan mig till att bära hundskinet mera. Men Lena Frank svängde sig i de bortrövade kattbälgarna, som om det varit en hermelindrottningmantel.

— Ja, men nu skall Mattes i Truedstorp tala om någonting. Så började Mattes:

— En gäst ock främling är jag i detta lag, ock — vad som är attan värre gånger för mig — det belangar sig till att jag inte är hemmafödd i det mäktiga Rönnebärgs härad, utan i Östra Göinge. Men en får väl leva ändå, om än en inte får äta flötamat ock åka var dag i halva hölass. Som hin pojken sa, när han blev tillfrågad, hur han ville ha det, om han bleve kung. Men jag tror inte, jag vet att förtälja något, om ni inte vill höra

Hur jag gav en släng åt själve greven, när jag var på Hanaskog efter två fot kalk.

Om jag är undersåte under Hanaskog? frågte ni. Nej, för hela världen! Truedstorp hör inte dit nu för tiden. Men det var året innan jag fick torpet efter min svärfar, som den ena ladugårdsväggen blev skral. Det var vid den årstiden som rågen går i ax, ock gubben iddes inte köra till Hanaskog för

att köpa två fot kalk. Ock andra året, när vi sådde råg, vände äntligen gubben, den snåljobben, näsan i vädret, ock jag kunde gifta mig med Parnla, som jag hållit väl med två tre år i förväg.

Ja, en ska inte tala illa om de döde, ock jag skulle inte ha nämnt gubbaflen, om min Parnla varit dotter till sin far. Men se hans första kvinna var, om jag skall skryta, i släkt med den stora, mäktiga Onsgårdafamiljen, som blev utfattig genom att på ett ock samma år göra tie bröllop. Ett av dem var för min Parnlas halvbror, ock det var bröllop som alla räckte från den ena lördan till den andra.

Parnlas fars farbror var just han nämndemannen, som narade hin slättbon till att sitta en hel dag i skogen vid Onsgård ock försöka fånga harar på krok. Det är för rästen inte något dumt sätt, ock billigt är det. En passar bara på, när haren kommer sättande, kröker högra pekfingret ock kör kroken in därvidlag, som haren har sin febb, så sitter djuret fast.

Det var nu detta om Parnlas släktsförhållanden. Om sommaren säx veckor efter gubbens begravning — som vi gjorde så hederlig, att ingen själ kom nykter därifrån — gifte jag mig. Ock fram på senhösten säger jag en dag till Parnla:

— Vi får allt lov att dokterera på torpet, eftersom gubben, den gamle halvslitne skofettaborsten, inte vann med den saken, säger jag. Jag får ta häst ock kärra ock köra till Hanaskog efter två fot kalk — efter då varande tideräkning, begrips.

Hon svarade ingenting till'et, för hästen hade jag inte fått med henne, utan den köpte jag på Ljungby sommarmarknad av en slättbo. Han trodde, att han lurade mig på handeln, när han i byte för horset fick en bock ock tre pund blå pottaska. Det förstås, att vi hade druckit bra likköp, innan handeln var riktigt avslutad. Slättbon bjöd på hela välfägnaden ock skröt med hur rik ock slug han var.

Nå ja, jag sätter hästen — han ser ut, som om han stått i slättbons stall ock fått mögel på skinnet, men det är eljes ett rart ök — jag sätter honom för kärran ock gnider i väg för att köpa två fot kalk på Hanaskog.

När jag då kommer i närheten av härrgården, så binder jag hästen vid ett träd ock tar betslet av honom, för att låta fålen beta av gräset på väggkanten. Ock så tänker jag själv gå fram till gården ock fråga, om jag kunde få köpa två fot

kalk där på Hanaskog. Bäst jag står vid kärran, kommer ett slags betjänt eller kammarhärre förbi, tittar på hästen ock säger, att det kreaturet skall vara bra klokt, om det kan finna något att äta bland allt det bräsket.

— A, svarar då jag, min häst är klokare än den fine härre, som skulle äta het mjölgröt för första gången ock lät den glida bredvid munnen ned på bara bröstet ock så tömde mjölkfatet i halsen för att lindra svedan. Ajöss så lång, härr kammarhärre! säger jag.

— Var skall det bära hän? frågar han då.

— Jag har kört hit till Hanaskog för att köpa två fot kalk, säger jag.

— Mäntro det. Var är du ifrån? frågar han.

— Från Rickarom, där käringen vände skinnkjorteln om, säger jag — för jag hade inte druckit duskål med honom.

Han baksnade förstås. Så sa jag i rippet:

— Eftersom jag har förmånen av att träffa en höglärd, så skulle jag gärna vilja fråga så fritt, om det är i lag tillåtet, att en man gifter sig med sin enkas syster?

Han begrundade frågan ock därpå säger han:

— Är det du själv som vill gifta dig med henne?

— Nää, härr kammarhärre, jag är gift med en, som inte är dotter till min döde svärfar.

Då begrep betjänten, att det måtte vara liksom knep vid släktskapsfrågan ock blir görveten. Men jag lät honom grunda, bäst han vann, på den saken, ock i det vi gick framåt mot härrgården, lät jag honom veta, att jag var den nye självegaren till Truedstorp ock att Parnla är i släkt med Onsgårdafolket. Ock eftersom karlen talade så älvajäkers fint, som om där kommit en skvätt nu ock då ur en öronspruta, så fick jag i sinnet att också för honom berätta om Ola i Onsgårds, nämдемännens, sista tingsmiddag. Han brände sig så illa av den feta soppan, så att han i hastigheten »klämde katten». »Jag tror du nös, Ola», sa då dommaren försmädligt. Men Ola i Onsgård la skeden, knäppte sina händer ihop över sin mage ock sa andäktigt: »Låtom oss tacka ock lova för den som inte blev innebränd!»

Det var inte dumt av Ola i Onsgård, men det blev i alla fall den siste gången han satt till bords med dommaren, för han knallade av som nämдемan med detsamma.

Betjanten satte munnen i strut ock sa först »fil». Sen frågade han, var jag tänkte styra hän för att köpa två fot kalk på Hanaskog ock om jag inte hade vett att gå till kontorsbyggnaden ock få en lapp från inspektoren.

Jag sa då ajöss till kammarhärren. Han var allt litet krum i levern över min språklighet. Ock jag vred så in på kontoret.

Där fanns ingen levande själ, mer än en upptrynig hund, i det yttersta rummet. Men när hunden gav hals, kom ett manfolk ut från det inre kontoret ock glodde på mig värre än Bollstofta tjur. Eljes såg han ut som folket är mäst, ock där var håller ingen grannlåt att se på hans kläder.

— God dag, tack för förste gång! säger jag ock räckte fram näven.

Men karlen var visst närsynt på ögonen, för han lät mig stå där som en pump med stängen i vädret. Han sa ändå minstingens tack till hälsningen.

— Jag har kört hit till Hanaskog för att köpa två fot kalk, säger jag.

— Jaså, svarar han ock blir stående som en målad bock. Jag spräckte honom till på nytt ock sa:

— På vägen träffade jag en betjänt eller kammarhärre. Han sprack mig an ock sa, att om jag ville köpa två fot kalk på Hanaskog, så fick jag allt först trabelera mig hit på kontoret. Men kanske han har varit likaså rävapolisk mot mig, som blinde Pär var mot pigan, som följde honom över bäcken, säger jag, het i kalunet; för jag tyckte, att manfolket stod ock gjorde lanter med mig.

— Hur rävapolisk var Pär? frågar han då.

— Jo, säger jag, han kunde inte bärga sig för att flina, när tösen kavlade upp sina skört ute i bäcken. »Kan du se, ditt rälige liv?» skrek hon då till. »Nej, jag kan bara fundas», sa den blinde. Men tösen rände i väg ock lät Pär stå, där han stod. Ock så får jag nu också göra, för här finns nog ingen som kan ge mig en lapp på att jag köper ock betalar två fot kalk på Hanaskog.

— Å, menar han, jag är väl inte blindare, än att jag kan skriva ett kvitto på två fot kalk. Men akta du dig för varan.

Blir den våt, tar den eld, ock du kan brinna upp ock dö efter denna färd till Hanaskog.

— Får bli därvid. Men jag får kanske ändå leva, tils jag får släckt kalken ock murat igen hålet på väggen därhemma. Eljes kanske min kvinna säger, liksom den ijälskjutne snapphanens hustru sa, när grannarna beklagade sorgen: »Lorteri med gubben», sa hon, »det är väl värre med det stygga hålet, som svenskarna skjutit i hans nya skjorta.»

Kontorskarlen drog på munnen, gick hän till ett väggskåp ock sa, att han hade velat bjuda på en sup, om där bara funnits något på flaskan.

— Det är kanske med honom, sa jag då, som det var med hin käringen. Mannen hannes sporde, vem som tömt hans flaskka, ock hon svarade: »Det har jag, far, för jag kan rakt inte tåla att se något starkt i huset.»

— Du är åtminstone klippt för tungband, tycker han ock ger mig äntligen lapp på att jag får hämta två fot kalk här på Hanaskog. Ock så går jag.

Hästen stod grant ock betade, där jag bundit honom. Jag körde fram till kalkugnen. Räcker så fram lappen ock säger:

— God dag! Jag har kört hit för att hämta två fot kalk här på Hanaskog.

— Det går för sig, säger kalkmästaren, tittar på lappen ock ger mig, vad jag skall ha.

Men nu började det klia i kakestan för mig, så jag band nock en gång hästen vid ett träd ock löste min matpåse. Just som jag tar den förste biten — det var till ock med spickepölsa ock kavring — kommer två karlar, som jag både kunde ock inte kunde ta för härrar. De hade grova rockar ock träskostövlar, men satte trynen i vädret som spanska grisar, ock jag sa till mig själv, som hin slättbon sa om göingarna, när han såg dem baka stenkakor: »Konstigt folk», sa han, »de torkar sin välling på stenar!»

Emellertid sprack den ene träskostövlade härren mig till helt frankt, utan att hälsa så mycket som goddag, ock frågade, var jag hade hemma ock vad jag hade i kärran.

— Jag är från Truedstorp, svarar jag ock skär mig en bra tvet pölsa.

— Från vårt Truedstorp? säger den andre ock tittar på kalkpåsen.

— Gevesen varit, som tysken säger. Men nu är det mitt, mäter jag. Eljes är det samma Truedstorp, där prästen för många år sen tog allt folket utom två käringar. De bröt sig igenom vakten, som härrgården ock byamännen satt för att hindra de sjuka från att få hjälp. Jag var krum i levern, förstås, på de två härrarna från Hanaskog.

— Slingra inte, karl! Vad har du i säcken? röt den ene.

— Två fot kalk från Hanaskog, svarar jag ock filar av en skiva kavring.

— Du har väl så tusan häller! Här får ingen katt kalk, utan han har lapp från kontoret, väsnas den, som jag nu kunde ta för spektor.

— Jag är varken katt eller hund, men lapp från kontoret fick jag ändå, sa jag.

De två härrarna baksnade till, ock så förtäljde jag om hela min färd, från det jag talat med min Parnla om den dåliga väggen, tils nyss när jag fick två fot kalk på Hanaskog. Men ingen vidare historia följde då med, för i momangen bar det inte till.

— Hur såg han ut, som gav dig lappen? frågar då spektoren hövligt.

— A, som folket är mäst. Tänker, det var härrgårdens ryktare, mäter jag i min oskyldiga enfaldighet, förstås.

— Ryktare! Det har min liv varit själve greven! säger den andre.

Han var nog gårdsbokhållare, ock det väste i halsen på honom som på en halvkvald gåse, bara som han flinade ock daskade sig med nävarna på knäna.

Den andre bet sig i skägget ock bjöd mig köra fram till havrestacken med hästen ock själv följa med in på kontoret ock få nytt kvitto på min betalning för två fot kalk från Hanaskog.

Jag begrep nog schäsen. De ville ha mig in igen till greven för att göra mig haj. Men jag hade ju ingenting att krusa honom för, eftersom mitt Truedstorp inte hör till härrgården. Därför gick jag med dem.

Den som jag skällt för ryktare, satt immerfort på kontoret, ock där gick likasom ett smil över honom, när vi tren in ock

spektorn sa, att det var fråga om ett kvitto över två fot kalk från Hanaskog.

— Han hör inte till godset, säger spektorn ock pekade med pännan mot mig.

— Från Truedstorp, ett märkvärdigt ställe, la bokhållaren sitt ord till.

— Det ligger visst ensligt, menar greven rakt på måfå — för det var ju alla herrarnas mening att få roligt med mig.

— Ja, säger jag, stället är ändå inte så ensligt, som den stackars ärtan i härrgårdsfatet. För hon blev rent förskrädd, när ladufogdens sked var efter henne. Men jag har en granne, som är märkvärdig på så vis, att han inte tål kvinnfolk, utan sköter alla sysslor själv, mjölkar sina kor ock bär mjölksilen på sig natt ock dag, för att den skall bli torr.

— Det måste vara obekvämt, tyckte spektorn.

— Nej, alldeles tvärt om, härre, för han silar mjölken genom sin skjortgere.

— Filur! säger då själve greven.

— Filur! tog jag i. Nej, då skulle härr kontoristen ha sett en soldat, som hette Glans, det var en filur.

Ock så talade jag om en hel del galna pasascher om honom, däribland hur han en gång skrämt sprallan på ett halvtjog kvinnfolk, som en natt gick från ett kardgille. Den ullspegeln hade lagt sig i en rågång, där en självspilling är jordad. Glans hade satt brinnande fnöske på en nystfot, som han snurrade kring.

Härrarna trodde, att jag skarvade. Därför så upplyste jag, att Glans tillemed varit i släkt med mig, för hans far hade i sitt första gifte min mors moster till kvinna, ock i sitt andra gifte hade han min fars halvsyster. Hon var en holiens rik gräbba, men hade en bror i moderns första gifte, ock han tog en tös, som inte egde mer än kläderna på kroppen. Hänes svärmor var en redig portuggla, som aldrig lemnade de unga i fred. Sonen la sig till att supa i förargelsen, ock när den fattiga svärdottern beklagade sig, svarade karingen — ja hon var, skam att säga, min farfars andra kvinna, om jag räknat rätt — »Kors, super min son!» sa hon. »Kanske han supit upp allt sitt eget ock börjat på ditt?»

Härrarna började nu tro mig; men i alla fall tog jag till att reda upp i hela Truedstorpa släktskapen, både på Parnlas

ock min sida. Då tog de tre härrastollarna till att skratta, som om de varit rakt ur stålet, ändå det var ju ingenting att ha roligt av. Men härrefolk kan en redig människa inte bli klok på.

Emellertid blev jag varm i hättan ock sa till mig själv: »Jag ska jaggu ge er meklament för det ni slår skrajtan i vädret i otid.»

Jag hade på spektorens målföre hört, att han var västgöte. Därför sa jag stillfärdigt:

— Härrarna ska inte slå opp skrajtan så starkt, att magarna går itu ock härrarna själva går i dukan, för det bleve kanske inte så lätt för er med slutlikviden, som det blev för hin västgöten.

— Tala om det! sa greven ock tittade under lugg på spektoren.

— Det var bara så, mälde jag, att västgöten låg på sitt yttersta. Prästen kom till'en ock förmanade honom att bekänna, att han var en fattig, syndig människa. »Nej pina död, jag gör la det!» sa knallen, »för jag har betalt köpmannen för vad jag har i påsen, ock i plånboken har jag la kontanta pengar.» — »Men du har i alla fall brutit mot sjunde budet», tyckte prästen. »Om jag har handlat med falska varor ock dragit till mig min nästas pengar, så har Nils Krok, Pälle i Svängen ock flere andra kunder lurat mig på betalning, så det går jämt upp», menade knallen. »Du har brutit mot fämte budet», påstod prästen. »Det är nog sant, att jag dräpt en spelevink till karl, en uslig liten puggetrådare var det, inte värt att tala om, för jag har i hans ställe skänkt världen två duktiga bevaringspojkar, så i den saken har jag ett överskott», sa knallen. »Men du har tagit din nästas hustru!» dundrade prästen. »Det är la, med respekt sagt, en förbistrad ljuga, för jag lät Pälle Svantes hustru bli där hon var ock tog henne inte med mig. Men när jag själv kom hem, hade en kamrat dragit av med min kvinna, så att även där har jag något till godo i räkenskaperna», påstod västgöten.

Greven plirade med ögonen som en solblind källing, men bokhållaren rakt jämrade sig av skratt. Spektoren grinade så milt, som Önnestadsprästens ugnstekta grisar ock sporde, om jag hade någon prästhistoria i min språklåda, för sådana tyckte bokhållaren bäst om.

Aha, han är prästson, ock spektoren vill ta mig ock slå till honom med, deviderade jag för mig själv, men jag såg nock så enfaldig ut, som guss Kerstna med vångaledet om halsen.

— A, säger jag då, om en också inte är smålänning, kan en göra prästerna rättvisa för att vara påhållna människor, ock jag har hört förtäljas om en präst, som la sig stor vinning om att få gräset på kyrkogården till vinterfoder — för sin boskap förstås. Men bredvid kyrkan bodde där en torpare, som i denna här tetelogen tänkte så till vida detsamma som prästen, att han ville ha gräset till grönfoder åt sin häst. Så tog torparen ock band en påse under svansen på kraken, innan han om nätterna släpptes in bland de döde. Prästen såg nog, att gräset blev avbetat, men kunde inte för sitt liv begripa, vad det var för ett djur, som höll så hårt på renligheten, att inte det minsta fnyk syntes efter det. Prästen blev så konsternerad av detta, att han fick inte en blund i ögonen — nattetid vill säga — utan fattade beslutet att själv gå vakt på kyrkogården. Redan första natten bar det så till, att öket lagt sig mittpå gången, där prästen gick fram, ock så stod han på huvudet över kraken, fick tag i påsen ock behöll den som ett vittnesbörd emot torparen.

Så kallade han torparen till förhör. Genast, utan att säga ett ord, höll prästen fram påsen med hästapärorna. Då slog mannen ihop sina nävar ock sa: »Nej kors, så tavarlig vår präst är, som tar öken till hjälp för att fylla prästsäcken! Det kan en säga, att detta har varit i påse, innan det kom i säck.»

Nu var det spektorn som hade roligast. Men greven ville nock liksom mäkla fred emellan härrarna, för han sa så rappt:

— Var ligger enkannerligen ditt Truedstorp? ock så fick jag tillfälle att också ge honom in för loppor.

— Har härr kontoristen aldrig varit där? Det är eljes inte så farligt att fara dit sommartiden. Men eljes så hände det en vinter, att när greven på Hanaskog red dit för att syna torpet, som i den tiden lydde under godset, så frös den höge härren näsan av sig ock blev så galen i hättan över denna mallören, att han sålde torpet. Vadan det egentligen är en grevenäsa som Parnla ock jag kan tacka för att vi inte är hovabönder — —

Ja, gott folk på detta hedervärda kardegille, det var enkannerligen bara min mening, att ni skulle få höra, vilken släng jag gav greven, när jag köpte två fot kalk på Hanaskog. Allt det andra kom med av oförakt, liksom den bordsbönen som hin vedkastaprästen läste över liket.

— Jag kan se både på klockan ock på mor, att vi mäst kardat nog igenom både ull ock människor, sa husbonden, så nu vill jag bara sluta kardegillet med en pasascha om

Fastlagsriset.

I mina pojkar var fastlagsriset lika säkert som pannkakor vitetisdag ock grönkål skärtorsdag. Ock för att roligheten inte skulle glömmas, kom säljekäringar till byarna med stålträdsställningar, omvirade med mångfärgade lappar ock utstyrda med pappersstjärnor. Men detta var bara till en prydnad, för det rätta riset kom inte i bruk förrän påskafton eller snarare påskdagsmorgon.

I mitt föräldrahem hade vi några år en kökspiga, som var lika bred, som hon var lång, ock där var jämt ock nätt sådan fason på henne, att en kunde se, vilket som var huvudet ock vilket som var benen. Men aldrig fattades hon fästmän, för hon tänkte aldrig på att någon skulle gifta sig med henne.

En påsk — det var samma år jag läste mig fram — var Karna, som hon hette, kommen på kant med vår störsträng ock hade pratat om, att han förgäves gjorde sig grön för vår stugpiga. Därför trodde hon, att det gällde hennes breddside, när hon nu såg honom binda ett orimligt ris.

Det var mot reglerna att läsa eller haspa dörren, där en låg den natten. Men en kunde lägga försät eller ställa bänkar ock bråte innanför dörren, så en kunde vakna vid bullret.

När Karna hade slutat sina sysslor påskafton, tog hon stugpigan till råd, hur de båda bäst skulle kunna fri sig för att bli risade. Jag stod på lur i bakstugan för att höra, om pigorna

ännade basa på mig eller på drängarna. Ock jag förstod snart, att jag skulle ha en portion björkfett. Ock kunde de komma till att risa störsträngen, som för tillfället låg i kistkammaren, så skulle de inte spara riset.

Därpå spände de två pigorna ett rep framför inre sidan av pigkammardörren ock satte lutfiskbaljan liksom en rättfälla, ock så la de sig.

Jag hade stor lust att öppna dörren ock ta bort försätet; men stugpiggen Ingrid sov bara med ett öga i sender, för hon var van att passa på barn. Karna kunde en gärna ha burit bort, utan att hon vaknat.

Här är ingenting annat att göra än sitta uppe, tänkte jag. Så tog jag mig en näve röda påskägg i bakstugeskåpet samt en del annan nattmat, ock gick så in i kammerset, där jag hade min säng.

När det led emot älvatiden, slogs där larm på porten. Störsträngen steg upp för att öppna, ock när min mor hörde, vem det var som kom, gav hon drängen befallning att väcka Ingrid, så hon kunde reda säng åt gästen. Oss emellan sagt, var det en friare till min mor, för hon var då enka. Själv vände hon sig mot väggen ock sa, att hon inte tog emot nattramnar.

Drängen hade, yrvaken som han var, glömt, vad dag eller natt han gick uti, öppnar så dörren till pigkammaren ock står på huvudet över repet ner i fiskbaljan, så luten sprutar högt i vädret. I blinken var Ingrid ur sängen, för hon hade lagt sig i kläderna. Men Karna sov som en död. Drängen, Klemmed hette han, läste norrbaggaböner, så håret kunde resa sig, över sådana försåt, satta för folk som bara skulle väcka. Men Ingrid sprang ifrån hela redligheten ock lät honom samsas med lutfisken, bäst han kunde.

Han var lika våt som den; men det första han tänkte på, sen han fått luten ur mun ock ögon, var, hur han skulle kunna ge pigorna tack för sist. Att basa om Karna vore en lätt sak, bara han tog deras eget ris. Men det stred emot reglerna att ge påskris under förnatten, ock det var egentligen den skälmska Ingrid han ville åt. Där stod två bäddade sängar i pigkammaren för när vi hade jälpkvinna, så låg hon i den ena av dem. Där kryper nu Klemmed i smyg ner i dynorna, sedan han tagit pigornas ris till sig. För det var hans mening, att de själva

skulle få slita det, så fort första hanegället var inne. Men den våte drängen blev snart så varm ock god i den mjuka sängen, att han somnade från alltihop.

Emellertid kommer Ingrid in i kammerset ock skall ta fram lakan åt gästen. Det var en lanthandlande från småländska gränsen, Bengt Smult kallades han. Ock när Ingrid såg, att jag var ljusvaken, talade hon om, hur Klemmed oskyldigt blivit blött ihop med lutfisken, ock att han i förargelsen lovat ge henne ock Karna påskris, så de aldrig skulle glömma't. »Men nu har jag», säger hon, »båsat in smålendingen i hans kammare, så att när Klemmed bytt om kläder ock kommer dit, är sängen upptagen.»

— Skulle vi då inte kunna ge Smulten fastlagsris, du Ingrid? frågade jag. — Jag tyckte jag skulle kunnat slita upp en hel riskvast på honom, om jag fått lov.

— Jag vet inte, om mor skulle tycka om det, svarade hon ock sprang ut. Men jag föresatte mig att söka upp Klemmed för att få hjälp av honom till att risa både Smulten ock pigorna.

Klemmed var likvisst inte att finna varken i drängkammaren eller i stallet, ock så misstänkte jag, att han gömt sig i bakstugan, därför sökte jag nu där. I detsamma kommer Ingrid från sitt bestyr med Smulten ock vill gå in ock lägga sig. Men först tar hon bort repet ock lutfisken, spänner repet innanför köksdörren ock sätter baljan där som rättfälla. Hon väntade Klemmed från det hållet, ock så skulle han åter i lag med lutfisken, tänkte hon.

Ingrid trabelerar inte tystare med allt detta, än att drängen vaknar. Men han ligger rent orörlig under den tjocka dynan, ock Karna »sy skor», så fönsterrutorna darrar.

Det skall den snåle ligga där, tänker Ingrid ock går fram till den andra sängen, ock ser sig inte för bättre, än hon sätter sig mitt på drängens bröst, så han vrålar till som en tjur.

Aha! tänker hon, det är Klemmed. Detsamma tänkte jag, när jag hörde vrålet, ock jag ut ock flyttade repet ock baljan tillbaka till pigornas dörr. För nu trodde jag, att någon av dem skulle komma först ut för att stänga in fången. Men i stället var det Ingrid som, sittande på hans bringa, hade fått tag i riset ock lägger om honom, så gott det gick, medan han

hade kläderna på. Ock när han äntligen kommer lös från hånne ock vill ut, står han på huvudet igän i lutfiskbaljan.

Han upp igän ock ner i drängkammaren för att, som han lovat, väcka de andra drängarna vid hanegället ock skicka dem in för att risa pigorna. För själv höll han sig eljes för fin till att vara med på den leken. Han bara band fastlagsrisen. Nu kunde kamraterna gärna få ett eller två lutbad, så skulle de akta sig för att pika honom med de han fått, ifall den saken blev känd.

Men Ingrid snokade snart upp mig. Hon unnade Karna en väckelse, när hon kunde sova i allt detta stör, ock så banade vi väg för dem, som komma skulle, ock la en liten grynsäck i den tomma sängen. Så gömde vi oss i bakstugan, där vi kunde höra allt.

Snart kom de andra drängarna smygande över gården ock in i köket ock gled mycket försiktigt fram i den mörka kammaren — det var skumt, för fönsterna hade stängda luckor. De valde var sin säng, ock nu följde ett basande, de två risen riktigt ven i takt med varandra. Ock som Karna skrek för två, så märkte den ene drängen inte, hur tyst hans offer förhöll sig, utan han bara slog ock slog på den arma grynsäcken, ända tils Ingrid med ett tänt ljus i handen står i dörren ock spørjer, vad korngrynen gjort för ont, eftersom de skall spåkas.

Drängarna ut, ock Karna, som fått alla sängdynorna över huvudet, drogs fram av Ingrid. Hon inbillade hånne, att hon — Ingrid — legat på sin plats bredvid kamraten, ända tils drängarna skurit av repet ock burit bort baljan. Då först hade hon sprungit upp, men reglerna förbjöd ju att väcka någon, som togs på sängen av fastlagsriset.

Karna trodde vart enda ord, men var så arg, så att hon svor på att någon skulle ha påskris av hånne. Hånnes tanke föll på mig, ock därför fick jag i hast satt repet för pigornas dörr, ock lutfisken kom åter ut ur bakstugan.

Ingrid hörde mina påksysslor, därför talade ock resonerade hon med Karna, så hon kom inte till redig tanke, förrän hon låg framstupa över lutfisken. Men därvid sprang träbanden på baljan, så Karna låg liksom en strandad val ock piskade vatt-net med sina ullsockar, ock blåste ock snörvlade lut genom näsa ock mun.

Vid larmet kom mor ut för att höra, om det var annat än fastlagsris på färde. Jag hade då krupit fram ur mitt gömställe ock passade på att fråga, om vi finge lov att gå ut i kistkammaren.

— I kistkammaren? Är det Klemmed som skall ha fastlagsris? säger mor småskrattande.

— Ja, han ligger ju där, vet jag, svarar jag nog så oskyldigt.

— Gärna för mig. Men Karna skall vara ensam om saken, hör du det, Ingrid! Björn, du går genast in.

Aldrig i mitt liv har jag blivit så glad som vid dessa min mors ord, för nu förstod jag, att hon unnade den efterhängsne småländingen en bra aga, för det han vågade fria till henne, en skånsk fribondes enka. Jag hade helst velat ta henne i famnen, men jag var ju för stor till det.

Karna fick i hast några torra kläder på sig. Sen svängde hon fastlagsriset ett par varv i den utspillda luten, innan hon på bara fötterna gled ut i kistkammaren.

Som hon slog honom, hon, den starka, fyrkantiga Karna, ock som han skrek! Men hon hade slängt sängdynan över Smulten ock blev i sin goda tro, att det var Klemmed hon spåkte med det våta björkriset.

Saken blef häller aldrig sedan klar för Karna, för Smulten med häst ock kärra var ur gården, innan husfolket kom upp för att se påsksolen dansa på himlen. Men Klemmed ock Karna blev båda lika rasande, när jag sjöng:

Jälp, himmel! nå, där for han över disken,
rakt i en så, där krögarmor har fisken,

för de trodde, att jag diktat den visan om dem ock fastlagsriset.

Ock nu, god natt ock farväl med er alla! Tack för allt detta roliga ock för det ni så bra kardat både ullen ock vår nästa!

Ordlista.

abermal ett »aber», ett »men» vid något.

agud »avgud», självsvåldig unge. arkeli oväsen.

attanhalare (attan aderton) någonting långt.

bakstuga bakrum (till bakning). bandhätta huvudbonad för flickor vid konfirmation ock bröllop.

benav gå fort.

bete (»bede») stund.

bora hål.

bräske stort ogräs såsom kardborrar o. dyl.

brödhumpling tjockt bröststycke.

bäckamannen näcken.

bälg (»bälen») skinn, hud.

droen hin onde.

dukan: gå i d. dö.

dynekista kista för bolster.

dyredom: i d. dyrt.

däkel eller däker djävul.

efter: nära efter nära på.

evelig: många eveliga gånger
många många gånger.

febb kort svans.

fjas käraste.

fjumsa fumla.

fjåla fullstoppa.

flöt grädde.

flötamat sur limpa med påbredd sur grädde.

flötasked sked att skumma grädde. framtiden våren.

frågeboken en förklaring till katekesens förklaring, framställd i frågor ock svar.

fundas känna, förnimma, tänka. förfimrad förlägen, tafatt.

förskärrad förvirrad.

glött barn.

gridsk glupsk, snål.

grunkor pängar, värdesaker.

gräsmör smör, kärnat då korna äta färskt gräs (gå på bete).

grölling barn.

gubbafil gubbstut.

guda ut (utguda) styra ut sig påfallande.

guss Kerstna (guss guds) enfaldig, pjoskig kvinna. Jfr »i guss namn», »guss hus» o. s. v.

gästös gåsväterska.

görveten nyfiken.

ha något på sig betyda något.

Det har ingenting på sig, sa pigan, födde ett naket barn (ordstäv).

hamsa prata i vädret.

hardiäss mod.

hin (subst.) fan.

hin (pron.) den, en viss.

holians tänligen.

hors häst.

hoseskaft strumpskaft.

hovabonde (»hoa») frälsebonde.

hängla (med) smeka, kurtisera.
 hjälarp hälvete.
 härdar (»härer») skuldror.
 (den) härniga den här.
 hönting litet barn.
 höst både års- och skördetiden.

kakestan magen.
 kalun mage ock tarmar i nötboskap ock får.
 kammeriset handkammaren.
 kaputta avliva; stuka.

kardegille) (lag, sällskapskrets; gilleslag, arbetsbyte emellan en del familjer.
 kardelag Jfr »mögge» (gödselgille), »skättegille» (brytgille) då linet beredes m. fl.

kavring torkad sur limpa.
 kistekammare rum för klädskistor m. m. dyl.

klabberi förtretlighet.
 knep magplågor, knip.
 knott stött, kort.
 källan frossan.
 källing kattunge.
 kännelig lätt att igänkänna.

lanter upptåg.
 leberi livré.
 likköp traktering efter avslutad handel.
 lillstuga rum innanför storstugan.
 livgås avelsgås, som ej skall slaktas.
 ljuga lögn.
 ljusvaken fullt vaken.
 lyx lögn.
 låddes (inf. låss) låtsade.
 lägga till lägga på, låta leva som avelsdjur.

niackador matador.
 maggedusa »medusa», stor klumpig kvinna.
 maka laga (det så), ställa till.

maskerera maskera.
 mastig mustig.
 minstingens åtminstone.
 minstpiga tjänstflicka underordnad störstpigan.
 mora husinor.
 mökgille gödselgille.

nattly natthärbärge.
 nattravn (»nattravn») gast.
 nederdel (»nördel») nedre delen av de lintyg, som voro gjorda av två slags linne.
 nock ännu (även = nog).
 nästsyskonbarn nästkusiner, kusinsbarn.

olika icke hålla för olikt, olämpligt.
 omskylla urskulda.
 otydd oskyld, icke i släkt.

Parnla = Pernilla.
 pigghus pigkaminare.
 pileknäck sup.
 portuggla ugglas.
 prima yra; breda sig, skryta.
 print: »till print ock bit» fullständigt.
 prästbonde arrendator av prästhemman.
 puggetrådare (»poggetrövar») »grodtrampare» (skällsord).
 påhållen sparsam.

radänga lång rad (mäst om snack ock prat).
 råttkrut (»rötttekrud») arsenik.
 rälig ful.
 rävapolsk slug.

sicken sådan.
 sinkadus örfil.
 skamma sig blygas.
 skjortgere nedre delen av skjortan.
 skofettaborste skosmörjeborste.
 skrajtan gapskratt.
 skrämmerlig förskräcklig.

skäver engelska sjukan (barnsjukdom).
 släktbände (av band) stor släkt, som håller samman även i ont.
 snörtopt snör, upptornat till en hög, rund, krusad topp i en mindre skål.
 snaggen: mitt i ansiktet.
 sneg falsk ock slug.
 snoppa snyfta.
 snåljobb snålvarg.
 sprackan: få s. på få nys om.
 sprallan konvulsioner.
 spräcka till (pret. sprack ock spräckte) tilltala.
 stugpiga städerska ock vävpiga.
 ståhjä mycket väsen.
 stör stök ock bråk.
 störstöräng gårdsdräng, den främste drängen.
 störstpiga främsta pigan.
 summa sig besinna sig.
 svinböste bogen eller skinkan på ett svin.
 tavarlig ordentlig (jfr ta vara på).
 tiskande viskande.
 trallaretaska väska, som bars av tattare o. dyl. folk.

trena (pret. tren) stiga.
 trössa gå ock trampa fram ock åter.
 tvebockad sammanböjd.
 tvet (»tved») ett stort oformligt stycke (t. ex. bröd eller ost).
 tyckefrö trollmedel för att väcka kärlek.

ugnsskiva övre skivan på en ugn av järn.
 upplöt övre delen av lintyg.

vedkastapräst den person, som läser över ett lik, innan detta föres från hemmet. Denna bön lästes i Östra Göinge härad vanligen på vedbacken, »vedkastan».
 vin gällt skrik.

vysta kasta.
 vända gitta, bry sig om.
 vångaled grind vid åker.
 väggknarren väggsmiden (insekt).
 värahorn vädurshorn.

äcka: stå för äckan ansvara för.

öronly öronljud.
 överdyna överbolster.

Till frågan om
akcentueringens invärkan
på svenskans vokalisation.

AV

AXEL KOCK.

I. Akcentueringens beteckning.

Innan jag övergår till det egentliga ämnet för denna uppsats, må några ord egnas åt akcentueringens beteckning.

Den av mig använda tärminologien för svenskans akcentuering är följande (jfr Sv. landsm. VI. 2, s. 15 f.).

A. Som bekant är språkets ordförråd, vad akcentueringen beträffar, fördelat i två stora grupper, vilka använda olika akcentueringssätt. Den ena gruppen utgöres, i stort sett, av ord, som äro eller under historisk tid varit enstaviga; den andra väsentligen av ord, som ej blott nu äro, utan alltjämt under den historiska tiden varit två- eller flerstaviga. I överensstämmelse härmed användas benämningarna:

I. **enstavighets-akcentuering** (förkortad **ako. 1**), d. v. s. samtliga de expiratoriska ock musikaliska akcenter, som tillkomma ord av den förra gruppen (till denna höra t. ex. **hus, huset** [fordom **hus et**], **botten** [fordom **botn**] etc.);

II. **två- ock flerstavighets-akcentuering** (förkortad **ako. 2**), d. v. s. samtliga de expiratoriska ock musikaliska akcenter, som tillkomma ord av den senare gruppen (till denna höra t. ex. **söka, bottnar, talade** etc. etc.).

B. De olika expiratoriska akcenter, som kunna användas på en stavelse, äro följande:

I. **Fortis** (expiratorisk huvudakcent).

I stockholmskan ock i vissa andra traktens språk finnas två arter av fortis, nämligen:

1) enspetsig fortis, t. ex. på kam ock på första stavelsen av **kammen, kammade**;

2) tvåspetsig fortis, t. ex. på första stavelsen av **kamma**.

I andra trakter förekomma andra arter av fortis (jfr särskilt Kock i Sv. landsm. VI. 2, s. 24).

II. **Semifortis** (expiratorisk halvaccent):

1) stark semifortis, t. ex. på ultima av **olård ock taoksamhet**;

2) svag semifortis, t. ex. på ultima av **stridshäst, ysterhet**, uttalade med akc. 1.

III. **Infortis** (expiratorisk biaccent):

1) levis, t. ex. på ultima av **tala, talade**;

2) levior, t. ex. på ultima av **pojarna**, uttalat med akc. 1;

3) levissimus, t. ex. på ultima av **huset**.

Denna min tärminologi har av flere författare blivit mer eller mindre akcepterad, bl. a. av BRATE, som föreslagit en liten modifiering i densamma. Han föreslår nämligen de förkortade uttrycken fortis 1 ock fortis 2 såsom under vissa förhållanden användbara i st. f. resp. fortis ock akc. 1, fortis ock akc. 2. Jag finner detta förslag ändamålsenligt. T. ex. **huset** kan alltså sägas hava fortis 1 på penultima (resp. akc. 1 ock fortis på penultima), **taga** fortis 2 på penultima (resp. akc. 2 ock fortis på penultima).

Emellertid har man icke kunnat enas om beteckningen av de olika akcentueringssätten (akc. 1 ock akc. 2) eller av de olika av språket använda enskilda akcenterna.

I min skrift *Svensk akcent I, II* har jag bibehållit den redan av WESTE i hans svensk-franska ordbok år 1807 använda metoden att med ' beteckna fortis' läge i ord med akc. 1 (**húset** etc.) ock med ` fortis' läge i ord med akc. 2 (**tála** etc.); men jag har där föreslagit nya akcenttecken för att angiva semifortis (˘, t. ex. **tálmán**) ock levis (˙, t. ex. **tálá**). Av dessa nyföreslagna tecken har levistecknet blivit även av andra senare använt.

Då jag i Sv. akc. bibehöll de gamla ock vid den tiden nästan allmänt använda tecknen ` ` för att angiva fortis' läge ock natur, så var jag medveten om att detta betecknings-system hade ganska stora brister. Men enligt min uppfattning torde föresläendet av nya beteckningar vara oberättigat, när ett någorlunda passabelt äldre betecknings-system är allmänt

brukligt. Följes ej denna princip, åstadkommes ofta blott, att man får flera konkurrerande beteckningar, som föga tjäna till själva frågans egentliga utredande. Jag ville därför i Sv. akc. ej föreslå någon förändring i det gamla sättet att beteckna fortis.

Numera synes man emellertid alltmer övergiva detta gamla beteckningssätt, ock olika nya metoder hava redan blivit föreslagna ock använda.

Då således ett brytande med traditionen måste göras eller, rättare sagt, är gjort, men då jag icke finner något av de föreslagna beteckningssätten tillfredsställande, så tillåter även jag mig att föreslå ett delvis nytt beteckningssätt, vilket synes mig obetingat hava företräde framför de hittills förordade.

Jag skall yttra några ord blott om det i Svenska akademiens ordboks första häften använda beteckningssättet, ock detta på grund av detta utmärkta arbetes vidsträckt spridning. Detta system utgör en modifikation av den av LYTTKENS ock WULFF i deras *Aksentlära* föreslagna ock använda beteckningen. Om denna har jag haft anledning utförligt uttala mig i Sv. landsm. VI. 2. LYTTKENS' ock WULFFS beteckning har blivit i Akademiens ordbok något förbättrad; men den är, enligt min uppfattning, alltfjämt otillfredsställande.

Ordboken använder t. ex. beteckningen a⁴del för att angiva akc. 1 ock fortis på penultima, levissimus på ultima; t. ex. a³dla² för att beteckna akc. 2 samt fortis på penultima ock levis på ultima; t. ex. ad¹voka⁴t för att åskådliggöra akc. 1 med levior på antepenultima ock fortis på ultima.

Man kan, såsom strax nedan skall visas, för angivande av akcentueringen mycket väl betjäna sig av siffror; men använda på detta sätt, äro siffrorna missledande. Ultima av adel har levissimus (språkets svagaste expirationstryck), ock denna akcent lemnas alltså av ordboken obetecknad. Antepenultima av advokat har levior, språkets därefter svagaste akcent; denna betecknas med 1. Ultima av adla använder levis, språkets därefter kommande svagaste akcent; denna åskådliggöres med 2. Då nu penultima av adla i ordboken fått siffran 3 ock penultima av adel erhållit siffran 4, så måste man naturligtvis draga den slutsatsen, att penultima av a⁴del i svenska rikspråket under normala förhållanden avgjort har starkare expirationrisk akcent än penultima av a³dla².

Detta är emellertid icke fallet. Jag hänvisar till min utredning härav i Sv. landsm. VI. 2, s. 22 ff.

Ej håller det i ordboken använda sättet att beteckna semi-fortis torde vara lyckligt. Det är dock icke egentligen missledande, ock jag inlåter mig därför icke på det, utan övergår till att redogöra för ett beteckningssätt, som synes mig ändamålsenligt.

Det är givet, att man, så vitt möjligt är, bör välja en beteckning, som harmonierar med en redan bruklig metod att åskådliggöra akcentueringen, ock häst med en sådan, som redan har i någon mån internationell användning.

Det är vidare i hög grad önskvärt, att fortis' läge kan betecknas oberoende av svenskans två olika akcentueringsätt, d. v. s. oberoende av om ordet har akc. 1 eller akc. 2, ty blott härigenom kan man begagna samma fortistecken för angivandet av fortis' plats i urnordiska ock i nysv. ord. Man vet t. ex. ej, om urnord. *staina-husa »stenhus» på första kompositionsleden hade fortis 1 eller fortis 2; men man kan ofta vilja med ett akcenttecken angiva, att fortis (oberoende av hurvida det var fortis 1 eller fortis 2) låg på det urnord. ordets första stavelse.

Ett oeftergivligt villkor är vidare, att de olika akcentueringsätten (akc. 1 ock akc. 2) angivas med tecken, som ej på något sätt antyda, hurudana akc. 1 ock akc. 2 till sin natur äro. Ty i en bygd har t. ex. akc. 2 en natur, i en annan, stundom geografiskt nära liggande, bygd en annan natur etc. etc. Det är därför ogörligt att vid akcentbeteckningen tillika i akustiskt eller ljudfysiologiskt avseende karakterisera akcentueringsätten. Om detta försökes, blir beteckningen nödvändigt missledande.

Slutligen böra tecken väljas, som äro lättlärdade ock finnas å alla eller de flesta tryckerier.

Dessa villkor torde följande beteckning uppfylla.

Enstavighets-akcentuering (= akc. 1) utmärkes med en etta bredvid fortisstavelsens vokal, t. ex. hu¹aet, beta¹lade, varvid ettan naturligtvis icke angiver någonting om denna vokals (resp. stavelses) vare sig exspiratoriska eller musikaliska natur, utan erinrar om en- i enstavighets-akc. (akc. 1).

Två- eller flerstavighets-akcentuering (akc. 2) betecknas med en tvåa bredvid fortis-stavelsens vokal, t. ex. ta²la, ta²lade.

Ej håller denna siffra syftar på vokalens (eller stavelsens) exspiratoriska eller musikaliska natur, utan påminner om två- i två- och flerstavighets-akc. (akc. 2).

Fortis betecknas med ' över vokalen, en i språkvetenskapliga arbeten internationellt använd metod, t. ex. nsv. betá¹la, tá¹la; urnord. 'stáina-husa.

När man vill angiva så väl fortis' läge som ock, huruvida ordet har akc. 1 eller akc. 2, användas, vid fullständig akcentbeteckning, både fortistecknet ock siffrorna, t. ex. betá¹la, advoká¹t; tá¹la, tá²lade.

Semifortis angives genom ` över vokalen, en i språkvetenskaplig litteratur vanlig metod, t. ex. tá¹lmán, fördrá¹gsám.

Då det är behöfligt att skilja mellan stark ock svag semifortis, göres tecknet för svag semifortis något mindre än tecknet för stark semifortis, t. ex. tá¹lmán men fördrá¹gsám. Mången gång är det emellertid obehöfligt att vid beteckningen skilja dessa akcenter.

Levis betecknas med ' på vokalen, t. ex. tálá, táladé.

Levior är det mången gång obehöfligt att i beteckningen skilja från levis; men i de fall, då detta är nödigt, användes för levior ett förminskat levistecken.

Levissimus lemnas obetecknad, t. ex. på ultima av hú¹set, på penultima av tá²ladé.

Mången gång kan även en förkortad akcentueringsbeteckning göra till fyllest. Man kan nämligen utelemna fortistecknet vid siffrorna 1 ock 2 ock låta dessa ensamma beteckna resp. fortis 1 ock fortis 2, t. ex. beta¹la, ta²lá, ta²lmán.¹

Ock då som bekant de övriga akcenternas läge nästan alltid i enkla ord ock oftast i sammansatta ord kunna genom enkla regler bestämmas, när man känner fortis' läge ock känner, huruvida ordet har akc. 1 eller akc. 2, så är det ofta obehöfligt att utsätta akcenttecknen för semifortis ock infortis. Man kan därför mycket ofta inskränka sig till att blott vid fortisvokalen sätta 1 eller 2, t. ex. beta¹la, advoka¹t; ta²la, ta²lade.

¹) Denna förkortade beteckning har blivit använd i föreliggande uppsats.

Naturligtvis kan man, om så önskas, låta den nu föreslagna akcentbeteckningen samtidigt tjänstgöra även som kvantitetsbeteckning för fortis- och semifortisstavelse, en metod som **LYTTKENS** och **WULFF** använt med sin akcentbeteckning. I så fall sättas akcenttecknen och siffrorna efter det långa ljudet i stavelsen, varvid häst blott siffror användas för beteckningen av fortis 1 och fortis 2, t. ex. ta¹let, fal¹sk; ta²la, fal²ska; ta²lman², ske²nba²r etc.

Den här förordade beteckningen med ' ' såsom angivande huvudakcent (fortis), halvaktent (semifortis) och biaktent (levior) skulle kunna användas för alla germanska språk.

Angivandet av akc. 1 och akc. 2 med resp. 1 och 2 kommer till som ett plus vid den svenska akcentbeteckningen, emedan svenskan utöver den vanliga germanska akcentueringen har två olika akcentueringssätt (akc. 1 och akc. 2). För norskan, vilken använder väsentligen samma akcentuering som svenskan, skulle samma beteckning kunna användas. Den är ändamålsenlig även för danskan, i fall detta språk, såsom vissa danska forskare, t. ex. **KARL VERNER**, **OTTO JESPERSEN**, anse, skiljer ord med akc. 1 och ord med akc. 2 ej blott genom närvaro och frånvaro av stötton, utan dessutom genom olika arter av musikalisk akcentuering. Den danska stöttonen, som förekommer så väl i stavelser med semifortis som i stavelser med fortis, behöver ett särskilt tecken (t. ex. en punkt under eller efter ifrågavarande bokstav).

II. Levior har konserverat ändelsevokalen.

I Sv. akc. I, 108 ff. torde det ha lyckats mig visa, att levis i svenska rspr. konserverat de fulla ändelsevokalerna a, o, u, vilka däremot övergått till e i stavelser med levissimus. Jfr sådana motsatser som

fsv. hwitast → nsv. vitast etc. med akc. 2 och levis på på ulti^a, men däremot fsv. innarster → innærster → nsv. innerst etc. med akc. 1 och levissimus på ulti^a;

fsv. þæt bæsta → nsv. det bästa etc. med akc. 2 ock levis på ultima, men däremot fsv. þæt hwitasta (med akc. 2 ock levis på penultima) → nsv. det vitaste etc.

Här må dessutom framhållas ett par belysande exempel. SERENIUS' Sv.-eng. ordbok (1741) har gammal (med levis på ultima), men gammelmödig, gammeldagsväsande (med levissimus på andra stavelsen). Lex. linc. (1640) har ankar (med levis på andra stavelsen), men ankertogh (med levissimus på andra stavelsen; dock, genom anslutning till det enkla ordet, ankertrots). Det heter nu blott peppar med levis på ultima, men stundom pepparkaka (jänte pepparkaka) med levissimus på andra stavelsen.

Då alltså levis konserverat ändelsevokalerna, men levissimus låtit dem försvagas, så frågas: hava i en stavelse med levior, vilken akcent är svagare än levis, men starkare än levissimus, de fulla ändelsevokalerna ljudlagsenligt konserverats eller försvagats?

Svenska riksspråket har jämförelsevis blott helt få ord, som komma i betraktande vid denna frågas avgörande. Vissa grupper av komposita använda visserligen levior i stor utsträckning, men de ha naturligtvis i sina ljudförhållanden anslutit sig till de enkla orden ock komma alltså ej med i räkningen. I enkla ord åter användes levior ganska litet. Denna akcent brukas i inhemska enkla ord merendels blott då dessa hava akc. 1 ock äro tre- eller flerstaviga. Men fsv. ock nsv. hava blott helt få dylika ordgrupper.

De äro dock tillräckliga för att ådagalägga, att även levior ljudlagsenligt konserverat de fulla ändelsevokalerna. Detta framgår nämligen av följande.

1. Fsv. nom. sg. fem. ock neutr. þe, þæt innersta med akc. 1 ock levissimus på penultima, levior på ultima har i nsv. blivit (den) det innersta med samma akcentuering ock med bevarat a-ljud i ultima. Däremot har, såsom nyss nämnt, fsv. þæt hwitasta med akc. 2 ock levis på penultima, levissimus på ultima givit nsv. det vitaste med försvagad ultimavokal.

Den här framhållna ljudlagen har tillämpats även på övriga fsv. superlativer på -arster: nsv. det eftersta (efterst: fsv. æp-tarster), nsv. det nedersta (nederst: fsv. niþarster; fsv. niþarsta → niðhærsta → nsv. nedersta), nsv. det yppersta (ypperst:

fsv. *yp(p)arster*, fsv. *yparsta* → nsv. *yppersta*), nsv. det yttersta (ytterst: fsv. *ytarster*), nsv. det översta (överst: fsv. *øværster*). Samma böjning hava i nsv. sådana superlativer på *-erst*, som ej finnas eller ej påvisats i fsv.: det *understa*, *bakersta*, *bortresta*, *hitersta*, *mittersta*. Så ock det *mellersta*; jfr fsv. superlativen *miplaster*.

2. Best. formen sg. av fem. i- ock ö-stammar har i fsv. ändelsen *-ena*, ock de allra flästa sådana stammar äro, oavsett artikeln, enstaviga ock hava därför akc. 1: *syndena*, *sædhena* etc. med levior på ultima. I reformationsperiodens språk kvarstår därför alltjämt ändelsevokalen *a* oförsvagad: *syndena*, *sædhena*, *sängena* etc.¹

3. Best. formen dat. sg. av enstaviga neutrer (fsv. folk etc.) har i yngre fsv. ändelsen *-ena*, som kvarstår i reformationsperiodens språk ock ännu i vårt bibelspråk: fsv. *folkena*, *landena*: ä.-nsv. *folckena* etc., ännu i bibelspråket i tredje åren etc. Orden hava ock hade akc. 1 med levior på ultima.

4. Fsv. best. formen *bøtrena* (av *bot*), *hændrena* (av *hand*) etc. har genom anslutning till obest. formen i pl. *bøter*, *hænder* etc. ombildats till nsv. *böterna*, *händerna* etc. Dessa former hava, ock *bøtrena*, *hændrena* etc. hade, akc. 1 med levior på ultima.

Däremot har i reformationsperiodens språk *a*-ljudet i gen. sg. fem. av best. artikeln övergått till *e*. Fsv. *syndinna(r)* → ä.-nsv. *syndenne* (ock *syndene*). Orsaken är lätt att inse. I fsv. *syndinna* efterföljdes artikelns första vokal av långt *n*-ljud, i fsv. *syndina*, *syndena* däremot av kort *n*-ljud. Denna omständighet har vållat, att första vokalen i artikeln (som ju ursprungligen var ett självständigt ord), alltså dess rotvokal, hade en biacent (väl snarast levis) i formen *syndinna*, men saknade i *syndina*, *syndena* biacent, som i denna form däremot föll på ultima. Under det att i *sy¹ndena* levior konserverade *-a*, inträdde utvecklingen *a* → *e* i *sy¹ndinna* med levis på penultima ock levissimus (ej levior) på ultima, så att man fick *syndinne* (*syndenne*). Först senare har *n*-ljudet förkortats i *syndenne* → *syndene*.

¹) Då vi nu hava *synden* etc. både i ack. ock i nom., så har naturligtvis nom.-formen segrat.

Med den här framställda olika akcentueringen av *syndinna* ock *syndina* (*syndena*) är att sammanställa ett förhållande i MELL. Denna skrift tillämpar vokalbalanslagen för u : o, men undantag göra gen. ock dat. i best. form av ordet *krona*. Dessa kasus heta *kronunna*, *kronunne*, under det att ack. sg. best. form heter *kronona*, ock även obest. form av gen. har -o: *krono* (jfr Kock Fsv. ljudl. I, 184). Som bekant har i fsv. ändelsevokalen o närmast utvecklats ur äldre u: *kronu*, *kronuna*, *kronunnar*, *kronunni*. De två första formerna *kronu*, *kronuna* hade akc. 2 ock lång rotstavelse ock således svag levis på andra stavelsen. De blevo därför ljudlagsenligt efter vokalbalanslagen *krono*, *kronona*. Även *kronunnar*, *kronunni* hade akc. 2 ock lång rotstavelse; men emedan andra stavelsen efterföljdes av artikelns *nn*, vilade på denna stavelse en starkare akcent än svag levis, en akcent som till sin expirationstyrka var identisk med den starka levis (på ultima av *säghu* etc.) eller kanske t. o. m. med semifortis (t. ex. på andra stavelsen av fsv. *flarpunger*). Stark levis ock semifortis konserverade i fsv. rspr. ändelsens u (såsom u ock lät det ej övergå till o), ock vi ha därför *kronunnar*, *kronunne* med u liksom *säghu* etc.

Man kan fråga sig: utgör den på andra stavelsen av *kronunna(r)* vilande akcenten en förstärkning av den svaga levis på ultima av *kronu* före artikelns tilläggande? Eller hade *kronu* på ultima redan före tilläggandet av artikeln den biakcent, som tillkommer andra stavelsen i *kronunna*, så att tilläggandet av en artikelform med långt n-ljud till *kronu* blott konserverat denna-biakcent, som i den oartikulerade formen *kronu* → *krono* försvagats till svag levis? Jag kan icke med visshet avgöra spørsmålet. Men då den allmänna tendensen hos språken är att låta biakcenternas styrka alltmer avtaga, under det att exempel på motsatsen äro mera ovanliga, så synes det mig sannolikast, att den senare av de två ovan framställda frågorna bör besvaras jakande: under det att biakcenternas styrka i allmänhet i någon mån minskades, bibehöll biakcenten på penultima av *kronunna(r)* tils vidare sin gamla expirationstyrka.

I de nsv. arkaistiska formerna *sonenom* (best. dat. sg. av *son*), *mannenom* etc., som nu uttalas med akc. 1 ock

levior på ultima, har ändelsevokalen o konserverats. Dock skulle den kanske ljudlagsenligt hava konserverats framför m, oberoende av huruvida stavelsen hade levior eller levissimus. Jag kan icke erinra mig något annat exempel med o i levior-stavelse, vilket skulle nämnvärt tala vare sig för eller emot den här avhandlade ljudlagen.

Här må tillfogas några anmärkningar till förklaring av ljudutvecklingen a → e i några ord, som hittills ej torde ha i detta avseende diskuterats.

Fsv. hundrapå har givit nsv. hundrade med akc. 1 ock med försvagad ultimavokal, eburu sista stavelsen nu har levior. Ljudutvecklingen a → e i ultima beror därpå, att ordet som bekant ursprungligen är ett kompositum. Alltså har (hundrap) hundrapå en gång haft fortis på första, semifortis på andra ock levissimus (ej levior) på tredje stavelsen. Troligen hade redan under fornsvenskans tid semifortis på andra stavelsen försvagats till levis (eller levior?), men denna akcent låg alltjämt kvar på den urspr. med semifortis akcentuerade andra stavelsen. Vid denna akcentuering (hu¹ndrapå eller hu¹ndrapå) övergick ultimas a-ljud ljudlagsenligt till e (hundrade). Först sedan denna ljudutveckling inträtt, flyttades biakcenten från andra till tredje stavelsen, så att man liksom i andra trestaviga ord med fortis 1 på första stavelsen fick levior på den tredje: hu¹ndradé.

Det är den på andra stavelsen vilande semifortis, resp. levis (levior), som konserverat a-ljudet i andra stavelsen av hundrap(a) → nsv. hundra(de), så-att det ej övergick till e.

Fsv. þusanda har givit nsv. tusende. Akc. 1 är samnordisk i þusand, þusanda (Kock Sv. akc. II, 449); men fakultativt har man i fsv. på analogisk väg låtit ordet även få akc. 2. Härav förklaras, att det differentierats i nsv., så att räkneordet þu¹sand med akc. 1 blivit tu¹sen med levissimus på ultima ock försvagad ändelsevokal, under det att þu²sand, använt som svordom, med akc. 2 bibehåller a i nsv. tu²san med levis på ultima (Kock Sv. akc. I, 114). Vid akcentueringen þu²sanda med levissimus på ultima uppstod ljudlagsenligt thusande med försvagad ultimavokal, ock genom anslutning till tu¹sen fick t(h)usande e i penultima (tusende).

Ehuru levis konserverat ultimas a-ljud i fsv. *pæt go²på* = nsv. *det go²då* etc. (med a i motsats till mask. fsv. *pæn gope*, nsv. *den gode*), har nsv. låtit fsv. -a utbytas mot e i neutrum (ock även i fem.) av ordinaltalen *det, den tredje, fjärde, femte, sjätte, tolfte*, vilka dock ha akc. 2 ock levis på ultima. Analogi-inflytande från andra ordinaltal har här varit bestämmande.

I de allra flästa ordinaltalen övergick nämligen ultimas a-ljud i fem. ock neutr. ljudlagsenligt till e, emedan stavelsen hade levissimus. Detta var fallet med ordinaltalen 13—19, i vilka (stark eller svag) semifortis låg på andra stavelsen ock levissimus på ultima. Fsv. *pæt prættända* blev därför ljudlagsenligt nsv. *det trettonde* etc. Då *pæt attanda, nionda (niunda), tionda (tiunda)* hade akc. 2, föll levis på andra, levissimus på tredje stavelsen, ock man fick därför ljudlagsenligt *det åttonde* etc. Även då man akcentuerade *niunda (nionda), tiunda (tionda)* med akc. 1 (Kock Sv. akc. II, 396), hade ultima åtminstone fakultativt levissimus, ty dessa ordinaltal uttalades åtminstone i vissa bygder som formellt sammansatta ord med semifortis på andra stavelsen (Kock Fsv. ljudl. II, 367). Detta var normalt fallet med det urspr. sammansatta fsv. *pæt sellopta* (jfr i Sörbygdmälet ännu *ällå¹fte*). Fsv. *pæt siunda* hade troligen akc. 1 (liksom *den sjunde* dialektiskt ännu i dag: Kock Sv. akc. II anf. st.) ock således levissimus på ultima.

Nu hade i samtliga ordinaltalen (såväl *tredje, fjärde* etc. som *sjunde, åttonde* etc.) mask. ljudlagsenligt -e (fsv. *pæn fiserpe* etc.). Då man alltså hade *den sjunde: det sjunde* etc. ock *den fjärde: det fjärde* etc., så lät man -e på analogisk väg intränga även i *det fjärde* etc.

För övrigt är det möjligt, att även det urspr. sammansatta *tolfte* fordom fakultativt haft akc. 1, i vilket fall *pæt to¹fta* ljudlagsenligt blev *det tolfte*. Ock det är antagligt, att i vissa bygder *pæt pripia* ljudlagsenligt blev *pæt pripiæ, tredje*, emedan i föregick a (jfr Kock Fsv. ljudl. I, 128).

Omvänt kan bevarandet av artikelns vokal som a i ett par fall behöva ett ord till belysning. Reformationsperioden har *tungonar* (fsv. *tungonar*), nsv. *tungorna* (genom tillägg av -na till den obest. pl.-formen *tungor*). Reformationsperioden använder ock *karlana(r)*, nsv. *karlarna* (genom tillägg av -na till obest. pl.-formen *karlar*); jfr fsv. ack. *karlana* ock fem.

tungonar etc. Då fsv. þæt hwitasta, þæt hwitara, þæt kallapa etc. med akc. 2 ock levis på penultima blivitt nsv. det vitaste, det vitare, det kallade etc. med utvecklingen a → e i ultima (Kock Sv. akc. I, 122 ff.), så skulle man möjligen ha väntat, att fsv. tungonar med akc. 2 ock karlana med akc. 2 utvecklats till *tungoner, *karlane (uteslutande). Bevarandet av ultimas a-ljud i tungonar, karlana(r) beror troligen därpå, att artikelns vokal a hade (i dylika former) en starkare akcent än levissimus, snarast levior. Det är mycket naturligt, att ultima av t. ex. hwitasta hade annan akcentuering än ultima av t. ex. tungonar, eftersom ultima i det förra ordet sedan gammalt utgjort en integrerande del av detta, men ultima i tungonar relativt sent tillagts tungor. Vid tilläggande av artikeln inar (onar) till tungur erhöill inar en biakcent på ultima, vilket stod i samband med att ultima i tungur hade levis. I tu²ngur-inar hade ej två efter varandra följande stavelser, utan varannan stavelse biakcent. Även efter utvecklingen till tungo[R]-nar bibehöll ultima denna biakcent, vare sig att penultima icke desto mindre bibehöll levis eller (vilket väl är antagligare) penultima utbytte denna akcent mot levissimus.

III. De nsv. »bindevokalerna» a, o, u : e ock komposita med två fortisakcenter i fornsvenskan.

Jag har haft tillfälle att i Sv. akc. II, 389 ff., 498 f. diskutera den förra av dessa frågor, ock där kommit till följande resultat. Den ljudlagsenliga utvecklingen av fsv. *fatabur* etc. utgöres av ä.-nsv. *fatebur*, under det att det nu brukliga *fatabur* har bibehållit a i andra stavelsen, vid tiden för ljudutvecklingen a → e i levissimusstavelser, genom inflytande från ändelsevokalen a i det enkla ordet (gen. pl.) *fata*, vilket då ännu var brukligt i uttryck sådana som til sinna *fata* etc. Efter dylika komposita som *fatabur* ha sedan även andra nybildats i senare tid, ock åtskilliga utgöra rena arkaismer.

Denna förklaring av nsv. former av typen *fatabur* är delvis, men blott delvis riktig. Jag skall här framhålla en annan faktor, som torde ha spelat den väsentligaste rollen vid konserverandet av de äldre »bindevokalerna».

Det är otvivelaktigt, att inflytande från de enkla orden (i vanlig mening) ock antagandet av arkaismer icke äro tillräckliga att förklara de i nsv. ganska talrika »bindevokalerna» a, o, u. I nsv. rspr. har man t. ex. barna-arv, -barn, -föderska, -lärare, -lärarinna, -mord, -mördare, -mörderska, -undervisning, -ålder, -år (jänte barnarv etc.). Ett eller annat av dessa komposita kan uppfattas som arkaism; men detta är ej fallet med alla, så t. ex. ej med barnaålder. Ock uttryck sådana som til sinna barna hava ej kunnat utöva ett så väsentligt inflytande, att de tillräckligt förklara kvarståendet av a i barna-. I åtskilliga bygdemål har »bindevokalen» a t. o. m. en ännu större användning än i rspr., ock här blir den antydda förklaringen ännu otillräckligare.

Förhållandet blir lätt förklarligt, om man antar, att komposita av typen *fatabur*, *barnaålder*, vid tiden för den ljudlagsenliga utvecklingen a → e i levissimusstavelser i det äldre språket, ännu kunde uttalas med två fortisakcenter såsom ett minne av att de äro juxtapositioner, uppkomna genom sammanställning av två skilda ord. Man akcentuerade så väl *fa²tábu¹r* (*fa²tá bu¹r*) med levis på andra stavelsen, som *fa²tábúr* med levissimus på andra stavelsen. Vid den förra akcentueringen kvarstod a-ljudet i *fatabur*, emedan det konserverades av levis; vid den senare utvecklades det till e: *fatebur*.

Redan i Sv. akc. II, 71—75, 184—186 ock dessutom på spridda ställen därstädes¹ har jag avhandlat ord med två fortisakcenter i nsv. Man har sådana av flera olika slag. Blott ett par där icke anförda exempel må nämnas.

Ganska ofta uttalas *medvind*, *motvind* med två fortisakcenter, alltså *me¹dvi¹nd*, *mo¹tvi¹nd*, ock detta även då orden icke direkt stå som motsatser till varandra. Denna akcentuering av nämnda ord har emellertid sitt upphov i motsatsakcentuering; jfr Sv. akc. II, 184 f.

En hel grupp av komposita, som utgöra benämningar på hemman eller andra fastigheter av olika natur, ha två eller flera fortisakcenter, t. ex. *kro²nó-ska²tté-ru²sthállshémman*, *kro²nó-ska²tté-förde²lshémman* (eller *kro²nó-ska²tté-förde²ls-*

¹) T. ex. s. 55, 66, 67, 91, 92, 95 etc. Senare har även TAMM behandlat denna fråga i Språkvet. sällsk. förh. 1888—91, s. 122—127.

hémman), kro²nó-ska²tté-kva²rnlägenheten, ska²tté-do²mkyrko-hémman, i²nsöckne-frä²lsehémman.

Alltjämt uttala vi Gö²tá la²nd, Sve²á la²nd jämte Gö²ta-lánd, Sve²alánd, Ju²dá fo²lk jämte Ju²dafólket etc. Komposita sådana som gu²daskönt få uttalet gu²dá-skö²nt, om man vill i någon mån förstärka ordets betydelse genom att frambålla första kompositionsleden.

Två fortisakcenter användas i sådana, vulgärspråket tillhöriga, kraftuttryck som en hi²mlá hu²nd, en djäv²vlá ka²rl, där de gamla genitiverna himla, djävla kunna uppfattas såsom i en sammanställning ingående juxtapositionsleder.

Härmed är att sammanställa, att man kan få höra, åtminstone individuellt (från predikstolen), sådana akcentueringar som sjä²lá-nö²den, Ju²dá-fo²lket, si²nnés-a²rten etc.

I folkligt tal höras ju²lá da²g, ju²lá a²ftán (i Skåne) i motsats till repr:s ju²ldág samt ju²láfton (jämte jula²ftón). Jfr ock i viss mån t. ex. det i Skåne brukliga uttalet Lu²ndá sta²d (i Skånemålet Lo²ggá på²gå »Lunds pojkar», benämning på Lunds två domkyrkotorn) med Lu²ndagård.

Redan dessa exempel visa, att åtskilliga juxtapositioner alltjämt kunna uttalas dels med en, dels med två fortisakcenter, liksom att gränsen mellan en juxtaposition ock två skilda ord är svävande.

Det är självklart, att uttalet med två fortisakcenter är det ursprungliga i alla juxtapositioner. Detta uttal användes, innan orden sammansmält till en enhet, ock fakultativt under den period, då de höllo på att sammansmälta till en enhet. Jag förmodar, att man i fsv. ock i den äldre nsv. vida oftare än i våra dagar kunde låta juxtapositioner fakultativt uttalas såväl med två fortisakcenter som med en fortisakcent. Som bekant är det ytterst vanligt, att i fsv. juxtapositionsleder skrivas i sär, t. ex. fngra knoe, blops sweter etc., ock det är antagligt, att denna skrivning ursprungligen angav uttal med två fortisakcenter, fastän en dylik skrivning senare genom traditionen kunde bibehållas, även sedan orden erhållit en fortisakcent.

Även i äldre nsv. finner man ofta exempel på att juxtapositioner skrivas i sär, vilka nu pläga sammanskrivas; så t. ex. i Lex. linc. Barna ålder, Affguda Beläte, Affguda Offer, elskogs Wijsa, middags sömpn, korpa skrån etc.

Till jämförelse påminner jag om det bekanta förhållandet, att i nyeng. komposita med två lika starka fortisakcenter äro ytterst vanliga, t. ex. *apple pudding, silk thread etc.*, men att man även i andra, skenbart väsentligen likartade, komposita har blott en fortisakcent t. ex. *appletree*. »Even stress [= två fortisakcenter] is often preserved in newly-formed compounds or groups merely because the meaning of the two elements is still fresh in the minds of those who use the compound . . ., while a similar compound which was formed long ago, and has become traditional, so that the original meaning of its elements is no longer prominent, keeps its original uneven stress [= en fortisakcent], or substitutes uneven for even stress» (Sweet, Engl. gramm. § 899).

Under dessa förhållanden är det mycket naturligt, att nsv. barnaålder etc. har kvar a i andra stavelsen. När fsv. *lō²ghardāgher* med levisimus på andra stavelsen övergick till ä.-nsv. *lō²gerdāg*, fsv. *æ²ttalægger* till nsv. *ä²ttelägg*, så akcentuerade man ännu *ba²rnā¹lder* etc. med levis på andra stavelsen, ock levis konserverade -a-. Det fsv. *Gō²ta-lānd* blev ä.-nsv. *Göthe-land* (Lex. linc.); men vid sidan därav hade man ock har, som nyss nämnt, ännu *Gō²tā la¹nd*. Senare har detta *Gō²ta land* med bevarat a-ljud erhållit (fakultativt) akcentueringen *Gō²talānd*. Men i detta yngre *Gō²talānd* har a-ljudet (ännu) icke övergått till e.

I överensstämmelse härmed äro andra likartade dubbelformer att uppfatta, t. ex. ännu *allahanda* (även uttalet *a²llā ha²ndā*) : *allehanda* (så i Lex. linc.); *jordagods, jordabalk* : *jordebok* (*jordegoss* i Lex. linc.); *Dalalagen* : *Dalelagen* (*Dahle Laghen* i titeln på 1676 års upplaga); i Lex. linc. *foglaboo* : *fogleboo, foglafångiare* : *foglefångie, bogalijk* »*arcuatus*» : *bogesäck*; *Fårahuus¹, -heerde¹* : *Fåreskin; fotapall¹* : *footebeka, -siuka; Hundaflygha, -stierna* : *Hundetunga*.

Redan ovan ha exempel anförts, som visa, att vi nu kunna använda en a-form i komposita, som under 1600-talet hade eller kunde hava e till »bindevokal». Detsamma är ock fallet i t. ex. nsv. *herravälde* : *Herrewälde* (Lex. linc.), nsv. *karlavagnen* : *karlewagn* (Lex. linc.), nsv. *getabock* : *getebook* (Lex. linc.), nsv. *ljusastake* (i kyrklig stil) : *lhusestaake* (Lex. linc.), nsv. *årtal* (»för bättre eftertryck hållre än årtal i vissa

¹) Så ännu i något ålderdomlig stil.

ställningar» enligt Sv. Ak:s ordlista⁶, alltså utgåendet från den emfatiska akcentueringen *á-ra ta-l*, jfr Sv. akc. II, 185): *Áhretaal* (Lex. linc.). Emellertid äro i de flästa fall *a*-formerna icke nybildningar, utan hava alltjämt fortlevat sedan medeltiden, under senare tid vid sidan av *e*-former.

I vissa fall brukas likvisst *a*-formerna i vårt nuvarande språk väsentligen i kyrklig eller ålderdomlig stil, ock de kunna således i viss mån uppfattas som arkaismer. Vid sin sida ha de då ofta former utan »bindevokal», t. ex. *ljus(a)stake*, *fär(a)herde*, *foto(a)spall* : *foto(a)ste*.

»Bindevokalen» *o* har behandlats på väsentligen samma sätt som »bindevokalen» *a*.

Så hava t. ex. fsv. *ondska-fulder*, *færio-karl*, *smipio-bælgher* med fortis på första, *levissimus* på andra ock semi-fortis på tredje stavelsen ljudlagsenligt givit (äldre) nsv. *ondskefull*, *færjekarl*, *smedjebælg* etc.

Emellertid har t. ex. fsv. *kyrkio-piuwer* givit dels i nsv. rspr. *kyrkotjuv*, dels i äldre nsv. (t. ex. i Lex. linc.) *kyrkietjuv*; ock alltjämt brukas i vissa trakter även av personer, som tala rikspråk, formen *kyrketjuv* (jämte *kyrktjuv*). Formen *kyrkietjuv* har utgått från den fsv. akcentueringen *ky²rkió-piu²wer* med *levissimus* på *-o-*; formen *kyrkotjuv* åter från den fsv. akcentueringen *ky²rkió-piu²wer* med *levið* på *-o-*: *levið* har konserverat *o*-ljudet. I nsv. skrift anses i likartade ord *e*-former vara mindre värdade, så att merendels *o*-former eller former utan »bindevokal» användas; men i äldre nsv. voro de mycket brukliga (jfr vidare nedan). I Lex. linc. äro de ännu de vanligare formerna.

Några exempel på dubbelformer må anföras, vilka äro att förklara som *kyrkotjuv* : *kyrkietjuv*. Lex. linc. *lungosot* : *lungesott*; *myrofull* : *myrestack* (dock kanske av äldre *myrastack*); *ådrokälla*, *ådrofull* etc. : *ådre-källa*, *ådreslag*; *böllolijk*, i *böllowijs* : *bölliefull*, *-drifwen* etc.; *åskioslag* etc. : *åskiebleck*; *dyngiofull* etc. : *dyngiebraun*; *plåghoandar* (så ännu) : *plågeandar*; nsv. *harpolek(are)* : Lex. linc. *harpe-lagerska*. I Sv. akc. II, 391 ha exempel på nsv. nybildningar med »bindevokalen» *o* anförts.

Även i t. ex. avledningarna på *-sam* finner man en växling *o* : *e*, såsom nsv. *hålsosam* (Lex. linc. *lyckosam*, *mödosam*) :

Lex. linc. *hålsesam*. Man kan fråga, huruvida o-ljudet i t. ex. *hålsosam*, bibehållits genom inflytande från sådana juxtapositioner som *hålsö-brunn*, *-källa* etc., där det åter kvarstod på grund av en äldre akcentuering *hå²lsö bru¹nn* etc., eller om *hålsosam* bibehållit o-ljudet, emedan det självt (ock andra likartade avledningar på *-skap(er)*, *-bar* etc.) i fsv. kunde akcentueras med två fortisakcenter; alltså *hæ²lsö-sa¹mber*. Det senare antagandet är kanske möjligt. Härför talar nämligen även den omständigheten, att vokalbalanslagarna ofta tillämpas efter avledningsändelserna *-samber*, *-skap(er)* i fsv., t. ex. fsv. *fruktsami*, *ensami*, *vndirsami*, *companskapi*, *søllaskapi* jämte t. ex. *helsamo* (annorlunda Kock Fsv. ljudl. II, 346 f.). Jfr att man i nsv. vid emfatiskt tal kan akcentuera t. ex. *u²ppenba¹rligen* med två fortisakcenter.

I analogi med sådana nsv. ord som *egodelar*, *vilodag*, *kvinnoklädning*, *födslovånda*, *krukomakare* etc. hava nsv. *människobarn* (Lex. linc. *Menniakiö Tiuff*) etc. bibehållit o-ljudet.

»Bindevokalen» u har behandlats väsentligen på samma sätt som »bindevokalerna» a ock o. I nsv. *varulager*, *gaturfred*, *furuskog*, *tjärudal*¹, *salubod*, *vattusot* etc. hava vi kvar u-ljudet i andra stavelsen, emedan orden fakultativt kunde erhålla två fortisakcenter ock levis på andra stavelsen vid tiden för utvecklingen u → o → e i stavelser med levissimus.

Emellertid förekommer i den äldre nsv. även *furoträ* (Lex. linc.). Denna vokalisation visar, att man i fsv. jämte *fu²rütträ¹* med två fortisakcenter ock stark levis på andra stavelsen fakultativt uttalade ordet *fu²rutræ* med fortis på första, levissimus på andra ock semifortis på tredje stavelsen (jfr Kock Fsv. ljudl. II, 345). Jämte *furuskog* hör man nu även *fureskog*, åtminstone i vissa bygder, även av personer, som få anses tala rspr. Vid akcentueringen *fu²roskög* har ordet alltså vidare ljudlagsenligt övergått till *fu²reskög*.

¹ I *tjärn-* har brytningsdiftongen *iu* på analogisk väg ersatts av *ia* (→ *iæ*); se Kock i Sv. landsm. XII. 7, s. 24. Jag hoppas i annat sammanhang kunna visa, att brytningsdiftongen *iu* (*io*) i fgn. ljudlagsenligt blivit *iæ*, då den i fsv. blev *iæ*, samt att i fsv. *flürir* ock pret. *huldo*, *holdo*, *heldo* brytningsdiftongen *iu* på särskilt sätt modifierats.

IV. Något om vokalsynkope i nysvenskan.

I nsv. rspr. har man som bekant dels sådana komposita utan »bindevokal», vilka även i fsv. saknade sådan (t. ex. nsv. *hundbett* : fsv. *hundbit*), dels komposita utan »bindevokal», vilka i fsv. ock äldre nsv. hade en dylik (t. ex. nsv. växtnamnet *hundtunga* : ä.-nsv. *hundetunga*, fsv. *hundatunga*). Det frågas: har utvecklingen från *hundetunga* (*hundatunga*) till *hundtunga* försiggått så, att e-ljudet (eller rättare ø-ljudet) i *hundetunga* ljudlagsenligt förlorats, eller har den framkallats av analogipåvärkan från ord av typen *hundbett*, vilka sedan gammalt saknade »bindevokal»? Eller då man i äldre nsv. har *fogleboo* (jfr fsv. *fughla sanger*, *fughla skari* etc.), men i nsv. *fogelbo*, så frågas: kan detta *fogelbo* utgöra den ljudlagsenliga utvecklingen av *fogleboo*, eller utgör det nödvändigt en rekomposition av *fogel* ock *bo*? Ock i fall det utgör den ljudlagsenliga utvecklingen av *fogleboo*, så frågas åter: har *fogel*- uppstått av äldre *fogle*- genom »omkastning» av l (jfr Rydqv. V, 54 noten 2)? Ock vidare: varför har nsv. t. ex. *herde*: *herdestav* med »bindevokal», men t. ex. *båge*: *bågsträng* utan »bindevokal»?

Jag skall söka i någon mån belysa dessa, väsentligen outhärliga, frågor.

Man har i nsv. rspr. i inskränkt mening (d. v. s. i det vördade föredragsspråket, som i detta avseende väsentligen torde sammanfalla med den bildade klassens talspråk i huvudstaden) massor av komposita utan »bindevokal», vilka i fsv. ock ännu under 1600-talet hade »bindevokal», t. ex. *brännmärke*, *-vin* (fsv. *brænnemærke*, *-vin*; Lex. linc., Dict. hamb.¹ *brännemär(ø)ke*), *fällbrygga*, *-bom* etc. (fsv. *fællebodh*, *-porter* etc.), *fyllhund* (Lex. linc., Dict. hamb. *fyllehunder*), *ledstjärna* (fsv. *lepestiærna*), *köraven* (fsv. *køreswen*, Lex. linc. *køreswen*, men Dict. hamb. *kørawän*), *hängdy* (fsv. *hængedy*).

Förhållandet är detsamma med t. ex. ord på *-lig*, vilka i det äldre språket hade långt i-ljud ock således voro formellt

¹) Förkortning för *Nytt Dictionarium på Latin Svenska och Tyska, som och Svenska och Latin, samt Tyska och Svenska* (Hamburg 1700).

sammansatta, t. ex. märklig (fsv. mærkeliker, Lex. linc. märkeligh, Dict. hamb. merkelig), ätlig (Lex. linc., Dict. hamb. ätelig(h)).

Helt visst har i ord sådana som brännmärke, märklig etc. andra stavelsens e- (eller rättare e-)ljud förlorats ljudlagsenligt. Blott genom antagande av ganska komplicerade analogi-inflytelser skulle vokalförlusten annars kunna förklaras. Man måste i så fall antaga, att sedan man fått t. ex. hundtunga jämte hundetunga under inflytande av hundbett, man efter analogien hundetunga : hundtunga till brännemärke nybildade sidoformen brännmärke, som sedan blev den segrande formen.

Häremot talar redan den omständigheten, att förlusten av e i märk(e)lig etc. knappast kan på detta sätt förklaras. Men bestämdare vittnar häremot, att i syd-Sverges (Götalands) samtalspråk former med »bindevokalen» e äro ganska vanliga i ord, som i rspr. i inskränkt mening sakna »bindevokal»; så t. ex. bränn(e)vin, fyll(e)hund, märk(e)lig, tyd(e)lig etc. Detta talar för att olika ljudlagar tillämpats i skilda trakter.

Att dömma av lexika torde det ha varit under förra hälften av 1700-talet som förlusten av e-ljudet i skriftspråket väsentligen¹ försiggick i ord sådana som bränn(e)vin. Så har SERENIUS' år 1741 utgivna svensk-engelska ordbok, väsentligen i motsats till Lex. linc. ock Dict. hamb., brenwin, fällport, -stol etc., fyllhund, ledband, -stänger, körswen, hengdy etc.; LINDS ordbok (1749) brännmärke, -järn etc. (men bränn[e]win), fällbro, -knif, fyllhund, ledband, hänglås etc.; SAHLSTEDTS ordbok (1773) bränwin, fällbom, -knif, ledband, körswen, hänglås, hängmahn etc.

Ljudet e förloras således i levissimusstavelse mellan en fortis- ock en semifortisstavelse.

Först senare har förlusten av e i adjektiv sådana som märk(e)lig försiggått. Så ha SERENIUS ock LIND merkelig, ömkelig, tydelig, elskelig etc., ock ännu är denna vokalförlust icke fullt genomförd i rspr. (i inskränkt mening). Detta sammanhänger möjligen därmed, att i-ljudet i -lig förkortats, så att denna avledningsändelse erhållit levis i st. f. äldre stark semifortis.

¹) Språkbruket är dock naturligtvis ofta delvis olika hos skilda författare ock i skilda ordböcker.

Det är emellertid givet, att även ett av äldre *a* eller *o* (*u*) uppkommet *e* förloras enligt ovan framställda ljudlag, då nämligen utvecklingen *a* → *e* ock *o* (*u*) → *e* varit genomförd redan på 1600-talet.

Detta bekräftas av följande exempel. Fsv. *bondabyr*, *-kløpe* etc. : Lex. linc. & Diet. hamb. *bondeby(y)*, Diet. hamb. *bondewerck* : Ser. *bondlurk*, *-folk* etc., nsv. *bondby* etc.; fsv. *bugha strænger*, *boghaman* : Lex. linc. & Diet. hamb. *bogestrång*, *-skytter* : Ser. *bogstreng* (men *bogeskytt*), nsv. *bågstrång*, *-skytt* etc.; fsv. *galla sot* : Lex. linc. & Diet. hamb. *gallefull* : Ser. & nsv. *gallsjuk(a)* etc.; fsv. *skola mæstare* etc. : Lex. linc. & Diet. hamb. *scholemæstare* etc. : Ser. *skolmestare*, nsv. *skolmæstare* etc.; fsv. *oxa fal*, *-hup* etc. : Lex. linc. *oxedriifware*, *-tunga*, Diet. hamb. *oxetunga*, *-öra*¹ : Ser. & nsv. *orkött*, *-lår* etc.; fsv. *baggsöta* : Lex. linc. *baggesöta* (så ock Ser.) : nsv. *baggsöta*; fsv. *hiserða bløp* etc. : Lex. linc. & Diet. hamb. *hiertehinna* etc. : Ser. & nsv. *hjerterklapping*, *-nupen* etc.; fsv. *bokka horn*, *bukka kist* etc. : Lex. linc. *bockhorn* : Ser. *bockskinn*, nsv. *bockhorn*, *-kött*, *-skinn* etc.; fsv. *brupa sæng* : Lex. linc. *brudesång* : nsv. *brudsång*; fsv. *diura garper* : Lex. linc. & Diet. hamb. *diuregård* : Ser. & nsv. *diurgård*; fsv. *dyravaktare* (*duravaktare*) : Lex. linc. *dörewachtare* : Lind & nsv. *dör(r)vaktare* o. s. v.

Förhållandet har varit detsamma, då första kompositionsleden är trestavig med fortis på första stavelsen, t. ex. fsv. *fikona træ* : Lex. linc. *fikonelund*, *fikone foghel* : Ser. & nsv. *fikontråd*; fsv. *bakara ughn* : Lex. linc. & Diet. hamb. *bakare konst* : nsv. *bagarkonst*.

Fsv. *asko-høgher*, *-graf* etc. : Lex. linc. *askeblåare* : Ser. & nsv. *askfärg(a)*; fsv. *dyngio høgher* : Lex. linc. *dyngehøgh* : Ser. & nsv. *dyngihøg*; fsv. *kældo vatn* : Lex. linc. *källekrök* : Ser. *kellfrø*, *-watn*, nsv. *källvatten* etc.; fsv. *klokko kløpper*, *-strænger* etc. : Lex. linc. *klokekløpp*, *-stapel* : Ser. *klockstapul*, *-ljud* etc., nsv. *klockstapel* etc.; fsv. *kyrkio piuwer*,

¹) Då Lex. linc. har *oxöra* (ej *oxeöra*), sammanhänger det verkligen därmed, att senare kompositionsleden börjar på vokal (eller därmed att den börjar på palatal vokal).

-garper etc.¹ : Lex. linc. kyrkietuf, -gård etc., Dict. hamb. kyrokietuf, kyrke gård : nsv. kyrktjuv, kyrkgård (ofta uttalat körrgård) etc.; fsv. tunnobindare : Lex. linc. & Dict. hamb. tunnebindare : Ser. & nsv. tun(n)bindare; fsv. mæssa hakul : Lex. linc. & Dict. hamb. messehake : Ser. & nsv. messhake; fsv. lungu sot : Lex. linc. lungesott, Dict. hamb. lungesoth : Ser. & nsv. lungsot; fsv. flughu flækter, -qwaster, (flu[gh]oswamper) : Dict. hamb. flugekryder : Ser. & nsv. flugstunget o. s. v.

När första kompositionsleden är trestavig med fortis på första stavelsen, har utvecklingen varit densamma, t. ex. fsv. 'estikio sur : Lex. linc. & Dict. hamb. ättikiesuur : nsv. ättiksur.

I viss mån som en skenbar motsats till här framhållna ljudlagsenliga utveckling kan man undantagsvis finna »bindevokal» i ä.-nsv. ord, vilka sakna »bindevokal» i fsv., t. ex. Lex. linc. fåreskinn : fsv. faraakin; Dict. hamb. hjernesekål, ännu Ser. hjernesekålen : fsv. hjerneskal; Dict. hamb. granneqwinna : fsv. granqwinna.

I de nsv. orden hava vi naturligtvis exempel på relativt sena analogibildningar, liksom över huvud analogien spelat en mycket viktig roll vid bildandet av komposita. I fsv. har man fara dyngia, -flukker, -galle m. fl. juxtapositioner, bildade med gen. pl. fara. Det har däremot påvisats blott den egentliga kompositionen faraakin (ej juxtapositionen *faraekin); om något *faraekin icke funnits (vilket dock är mycket möjligt), så har naturligtvis, sedan fara hiorp etc. ljudlagsenligt övergått till fårehiorp etc., faraekin under inflytande av dylika ord ombildats till fåreskinn. I väsentlig överensstämmelse härmed äro hjernesekål, granneqwinna ätt uppfatta.

Vi övergå till frågan, varför i nsv. repr. (i inskränkt mening) »bindevokalen» e kvarstår i vissa ord, ehuru den har förlorats i andra, som synas vara med dem likställiga. Blott några av huvudsynpunkterna framhållas.

¹) Fsv. har kirkmæssa, kirkmæssa dagher etc. jämte kirkio-mæssa dagher etc. Formen kirkmæssa utan »bindevokal» är bildad under inflytande av mlt. kerkmesse. Det under 1400-talet mötande mandagher (jämte manadagher) kan vara ett egentligt kompositum, men utgör väl snarare en förkortning av manadagher, framkallad under inflytande av mlt. mandach samt av fsv. tisdagher, fredagher.

1. En av orsakerna är, att *e* i relativt sen tid uppstått av *a*, resp. *o*, emedan juxtapositionen ovanligt länge bibehöll två fortisakcenter ock levis på kompositions vokalen *a*, resp. *o*. Så ha vi alltjämt blott herdedikt, -kväde, -stav (ej herdestav etc.). Det förklaras därav, att ännu SERENIUS har herdedikt, -qväde, -staf, LIND herdestaf, -skräppa, vilket åter beror på att akcentueringen *he²rdá di¹kt* etc. i dessa juxtapositioner ovanligt länge kvarstod. Herdedikt har således (åtminstone i vissa trakter) blivit herdedikt först efter den tid, då boghastänger blivit bogesträng (Lex. linc.). Men det är då även naturligt, att *e*-(*e*-)ljudet förlorats i *bå*gsträng, under det att det kvarstår i herdestav etc. Jfr härmed, att vi alltjämt hava *Gö²taländ* med -*a*-, emedan det först i sen tid sammanvuxit av *Göta land* (se s. 15).

I överensstämmelse med herdestav etc. kunna förklaras t. ex. *påvestol*, *jältemod*, *havremjöl*, *humlegård*, *enkedrottning*, *humlebo*, *ugglebo*, möjligen ock *hittebarn* (av fsv. *hittobarn*, subst. *hitta*), *kännemärke* (jfr fsv. *kænnoswen*, *kænna-swen* jämte det vanligare *kænneswen*), *sändemän* (jfr fsv. *sændomæn* jämte *sændemæn*, -*bupi* etc.).

Liksom man i den äldre nsv. hade *foglabo* : *foglebo* etc., så har nsv. rspr. (i inskränkt betydelse) komposita, som dels ha, dels sakna »bindevokalen» *e*, t. ex. *strump(e)band*, *sorg(e)-bud*, *järt(e)blod*.

Stundom har *e*-formen stadgats i vissa komposita, under det att andra, sammansatta med detta samma ord såsom första kompositionsled, sakna »bindevokal», t. ex. *bondestånd*, men *bondby*, *bondblyg* etc. (så redan Sahlst., men Lind *bondeby*); *prärestånd*, men *prästgård*, -*möte* etc.; *sorgebarn*, men *sorgbunden*, -*dräkt* etc.; *järtagod*, -*gryn*, -*lag*, -*vinnande* etc., men *järtblad*, -*fel*, -*formig* etc.

Bondestånd : *bondby* etc. är naturligtvis att förklara väsentligen som ä.-nsv. *foglabo* : *foglebo*, blott med den skillnaden, att i *bondestånd* : *bondby* reduktionen av »bindevokalen» gått ett steg längre. *Bo²ndá stá¹nd* bibehöll *a* längre än *bo²nda-bý* → *bo²ndeby*; senare *bo²ndastånd* → *bo²ndestånd* ock *bo²nde-bý* → *bo²ndby*.

Det är kanske icke omöjligt, att bibehållandet av »bindevokalen» även i t. ex. *smädeskrift*, *skådespel*, vilka ej utgöra

ursprungliga juxtapositioner, beror på en äldre akcentuering små²deskri¹ft etc.

2. En annan orsak till bibehållandet av »bindevokalen» utgör anslutning till ett motsvarande enkelt ord på -e, t. ex. ylletyg (: ylle), linnekläder (: linne), flakevatten (: flake).

Om man så vill, kan man även fatta dylika sammansättningar som rekositioner. Även sådana ovan nämnda komposita som påvestol, herdestav etc. kunna naturligtvis förklaras på detta sätt.

3. I enskilda ord har e bibehållits genom lagspråkets eller kyrkospråkets konservatism; detta är väl fallet med t. ex. tidelag (fsv. þýdelag).

4. I ett ock annat ord har e fakultativt bibehållits, emedan genom dess förlust två lika eller snarlika explosivor skulle sammanstöta, varigenom gränsen mellan kompositionslederna skulle bli (nästan) utplånad. Så säger man t. ex. gärna väntetid, men blott väntrum, -sal, -pängar etc.; gärna strumpeband, men blott strumpfot, strumpstickare etc.; väl hällre kyrkekläder än kyrkevaktare, kyrketorn etc.

5. Förhållandet med komposita sådana som smedjegård etc. är särskilt anmärkningsvärt. Redan Rydqv. V, 54 har framhållit, att »allestädes äro . . . de med j utbildade orden motspänstiga för hopkrympning». Man har så t. ex. uteslutande smedjehärd, kedjeräkning, vädjemål, stödjemur, glädjedag, lättjefull, kättjefull, viljekraft, skiljebrev, -dommare etc. (men skiljaktig, skiljbar), oljedränk, -duk, -träd etc. (men oljaktig), liljeväxt, mönjevärgad. Man har vidare säljetorn (Sv. ak:s ordlista) ock säljtorn (Lundells ordlista), bölj(e)rörelse; numera färjbåt, färjkarl etc., värjfäste, -slida etc., smörjburk; men ännu SERENIUS skrev ferjekarl, -pengar, värjefäste.

Hava vi här att göra med en ljudlag, enligt vilken »bindevokalen» e i ljudförbindelsen -je- icke förlorades, eller böra orden förklaras enligt samma princip som bondestånd etc. (s. 22)?

Då faktiskt under de senaste 150 åren ferjekarl blivit färjkarl, värjefäste värjfäste (ord med -rje-), ock då vi uttala skiljbar, skönjbar, så strider det ej mot språkets uttalsmöjligheter att bortkasta »bindevokalen» e i ljudförbindelserna -rje-, -lje-, -nje- efterföljda av konsonant; jfr att vi ha nsv. ord

slutande på -rj (borg etc.), -lj (talg etc.), -nj (vänj etc.). Men då ljudförbindelsen -je- kvarstår i så många ord, så är det väl troligt, att i någon mån en ljudlag eller åtminstone en uttalstendens spelat en roll.

Förhållandet torde snarast vara, att -je- »ljudlagsenligt» kvarstår efter d, t före följande konsonant (smedjegård, lättje-full etc.), vilket sammanhänger därmed, att ljudförbindelserna -djg-, -ttj- etc. äro (icke omöjliga, men) svåra att uttala. Återigän i t. ex. oljetråd kan bibehållandet av e bero på att ännu Lex. linc. har olioträ, oliofull, antydande en länge bibehållen akcentuering o²ljó trá¹ (vid skiljebrev etc. bör erinras om att vi ännu hava växelformen skiljebrev etc.). På analogt sätt skulle väl ock liljeväxt, mönjefärgad, viljekraft etc. kunna uppfattas. Men då man, på sätt som visats, bibehöll -je- i flertalet ifrågavarande ord, kunna de ha påvärvat andra ord med -je-, så att -je- i liljeväxt etc. genom analogiinflytande kvarstod.

Det är för övrigt självklart, att »bindevokalen» stundom även annars bibehållits genom inflytande från andra komposita, en fråga som jag här förbigår.

Även torde ord med bibehållen »bindevokal» i rspr. i in-skränkt mening någon gång ha lånats från bygder (Götaland), där »bindevokalen» ljudlagsenligt bibehållits i vida större utsträckning.

Efter den ovan gjorda utredningen är det icke längre obegripligt, huru man i en ock samma skrift eller vid samma tid kan i en ock samma kompositionsled använda tre olika »stadier» av kompositionsformer. Så har t. ex. SERENIUS örns-taalare¹ : örnesprong : örngått; ögnableck, -sikte, -kast etc. :

¹) I detta sammanhang må nämnas ett nytt stöd för den av mig i Skand. Arch. I, 40 noten framställda dialektiska ljudlagen, enligt vilken o i semifortis- och leviistavelse blivit a, när näst föregående stavelse hade a. I tiondelängden för Skellefte för 1571 skrivas personnamn på -son alltid med o iultima med undantag av Olson, som närmare 50 ggr har denna form ock blott 4 å 5 ggr Olsson, kanske Hermandsan (1 gång) samt en gång Jönsson (Lindgr. i Sv. landsm. XII. 1, s. 105). Detta anmärkningsvärda förhållande förklaras därav, att Olafsson givit *Olafsson → Olsson, Hermandsson → Hermandsan, Jönissason → Jön(issa)san. Gen. Jönissa finnes t. ex. i Styffe, Bidr. t. Skand. hist. II, 86, 96 (år 1399).

ögnewrån, -sten etc. : ögnajuka. Alla dessa former ha utgått från ursprungliga juxtapositioner med gen. pl. *ørna-*, *øghna-* (under det att *SERENIUS'* örhinna etc. utgöra egentliga [d. v. s. urgamla] komposita). Det vardagliga *ørna-gät* sammanväxte tidigt till ett ord, antog därför tidigt blott en fortisakcent ock levissimus på *ä*, varför det så tidigt blev örnegått, att *e* förlorades under förra hälften av 1700:talet (örngått). I det mindre vardagliga **ørna sprang* sammanväxte juxtapositionslederna först senare; utvecklingen örnasprång → örnasprong inträdde därför så sent, att *e* ej samtidigt kunde förloras i örnasprong ock örn(e)gått. Det i bibelspråket använda örnataslare åter har längst bibehållit det gamla uttalat med två fortisakcenter ock därför ännu icke hos *SERENIUS* låtit »bindevokalen» försvagas.

I de anförda exemplen örngått, ögnajuka är vid formen utan »bindevokal» möjligheten av rekombination utesluten. I andra fall kan man, då de tre olika »stadierna» förekomma, mer eller mindre misstänka rekombination vid formen utan »bindevokal». Så t. ex. i nsv. *karlavagnen* : *karlewagn* (Lex. linc.) : *karlwagnen* (Sahlst.), nsv. *prästadöme* : *prätestånd* : *prästgård* etc. etc.

Här må framhållas, att (åtminstone dialektiskt) *e* synes ljudlagsenligt kvarstå i levissimustavelse, som omedelbart föregås av en levior- (resp. levis-)stavelse ock omedelbart efterföljes av en fortisstavelse, ock detta ehuru på samma ort *e* i levissimustavelse förloras, när den föregås av en fortis- ock efterföljes av en semifortisstavelse. Jag påminner om t. ex. följande ord:

Den nuvarande stockholmskan har *spelevärk*, men *spe²l-värk*. WESTE (1807) angiver samma skillnad: *speleve¹rk* (fam. = *engin*, *machine*; *joujou*), men *spe²lverk* (i ur; = *sonnerie*). Man har förut haft *speleverk*, uttalat med fortis fakultativt på senare eller på förra kompositionsleden. *Speleve¹rk* kvarstod, men *spe²levèrk* blev *spe²lverk*. Jfr ock stockholmskans *spelevi¹nk(er)*.

WESTE har *luteni¹st*, men *lu²tmakare*; nu ha vi *lu²tespélare*. Då Lex. linc. ock Diet. hamb. upptaga *lutenist* ock *lute-slagerska*, Lex. linc. *nyoklemakare*, så har *lu²tespélare* givit

lu²spèlare, lu²temåkarer lu²tmåkarer, under det att luteni¹st kvarstod.

Ord på -eri¹ bibehålla i rspr. penultimas vokal: röveri, raseri, frieri etc. Undantag gör 1600-talets lapperi → rspr. la²ppri, nu uttalat med levis på ultima; men ett övergångsstadium mellan lapperi¹ ock la²ppri har utgjorts av la²pperi med fortis på första ock semifortis på tredje stavelsen.

WESTE har rosenå¹rer, under det att fsv. konstenår, kœmenser i hans språk blivit ko²nstnår, kâ²mnår. Han har även bo²rge-når, gå²ldenår, sku²ldenår, men i södra Sverge akcentueras alltjämt gärna borgenå¹rer, gåldenå¹rer (skuldenår är nu ett föga brukligt ord).

Jfr även ortnamnet Pilegri¹mstad (i Jämtland) med nsv. pi¹grim (så ock Weste) av äldre pilegrim.

De här diskuterade orden spelevå¹rk, raseri¹ etc. ha en icke obetydlig uttalslatitud på första stavelsen. Deras normala akcent torde snarast vara levior, men denna kan förstärkas till levis (kanske t. o. m. till svag semifortis).

Vi övergå till frågan om äppelskal etc. : äpple etc. I fall Rydqv. V, 54 noten 2 med omkastning av 1 i ord sådana som äppelskal menat verklig metates, så är hans mening helt visst icke riktig, åtminstone när fråga är om rspr. i inskränkt mening.

Jag påminner om t. ex.

navle (fsv. nafia byld) : navelsträng (Ser. nafwelstreng); humle (fsv. humbla garper, -stang etc.) : hummelgård, -stång etc., men även humlegård, -stång etc. (Ser. hummelkupa, -kopper, -stör etc., men humlegård); vassla, vassle (Ser. hwasle-aktig) : vasselkur; nåslla (fsv. nætlo rot etc., Ser. neslebuska) : nåsselkål, -feber; kägla (Ser. kæglespel) : kægelspel; uggle : uggebo (ock ugglebo) etc.; vessla : vesseldjur (men vessle-slåkte enl. Sv. ak:s ordlista); Lex. linc. oxletänder : Ser. & Lind & nsv. oxeltand (men Ser. oxletänder, Lind oxlatänder), oxeltänder; fsv. axla ben, Lex. linc. axlebreth : Ser. & nsv. axelben, nsv. axelbred etc.; jfr ock nsv. knyppla : knyppl-dyna etc.; däremot kanske blott ödleslåkte, humlebo;

skuldra : skulderblad (så ock Ser.); oittra (Lex. linc. oitreslagare) : oitterspelare; siffra : sifferkarl (Ser. sifra : siferkarl); havre (fsv. hafra gryn etc.) : haversoppa jämte havresoppa (men väl blott havregryn etc.); jfr ock dallra : dallerljud, änta : änterbilla, skyllra : skyllerkur etc; hit kunna ock höra yttre sida : yttersida, inre sida : innersida (däremot kanske blott fiundrenät : Sv. ak:s ordl., Lundells ordl.);

fsv. sokna præster, -mæn etc., Lex. linc. soehnepræst, -man : nsv. sockenbo, -stuga etc. (men socknemæn enl. Ak:s ordl.; Ser. soknestämma, men soknegång, -man, -prest etc.); Lex. linc. & Diet. hamb. & Ser. tecknetydare : nsv. teckentydare.

Då, som vi sett, den ljudlagsenliga utvecklingen varit t. ex. bondabyr → bondeby → bondby, så har alldeles motsvarande utveckling försiggått i t. ex. hummelgård. Fsv. humbla-garþer blev ljudlagsenligt humlegård, ock därefter förlorades e (e) i humlegård. Men vid förlust av e måste l mellan konsonanterna m ock g bliva vokaliskt (humlgård), ock vokaliskt l betecknas i svenskan som bekant med el (liksom vokaliskt r med er, vokaliskt n med en), varför man skriver hummelgård; jfr att i fsv. t. ex. pret. av sightha skrives sighthelde, sighthilde jämte sighthde. Att vi här hava den nu karakteriserade ljudutvecklingen ock ej metates, framgår t. ex. av nsv. pärlstiockare, pärlband etc. Av 1600-talets (Lex. linc.) pärlstiockare etc. (jfr fsv. pærlolist, -mopir etc.) har blivit pärlstiockare (redan Ser. perlstiockare), icke *pærelstiockare. Om metates förelegat i humlegård → hummelgård, så borde man av pärlstiockare ha fått *pærelstiockare. Men då hummelgård blott angiver uttalet humlgård, så är pärlstiockare fullkomligt i sin ordning: när l kommer mellan r ock följande konsonant, övergår det ej till vokaliskt l, utan förblir konsonantiskt; jfr fsv. nsv. karl, men fsv. kum(b)l → kummel.

Det i skulderblad etc. förekommande er ock det i sockenstämma etc. mötande en äro att fatta på ett sätt, analogt med den av el i hummelgård givna förklaringen.

I vissa trakter kunna emellertid senare av de vokaliska l, r, n i humlgård etc. hava utvecklats stavelserna el, er, en : hummelgård etc.

Då man jämte hummelgård etc. har humlegård etc., så beror den senare formen naturligtvis på anslutning till det

enkla ordet (eller, om man så vill, på rekomposition). Åtskilliga dylika former skulle även kunna fattas i överensstämmelse med de ovan s. 22 avhandlade herdedikt etc.

Det är för övrigt naturligtvis möjligt, att t. ex. **sockenstämma**, **axelbred äro** på nytt bildade egentliga komposita, sammansatta med **socken**, **axel**. Vissa av de ovan uppräknade orden skulle även kunna vara omedelbart överförda från tyskan; jfr t. ex. **oitterspelare** med nht. **sitterspieler**.

Man har en massa ortnamn, som äro att fatta liksom **humbla-garper** → **hummelgård**. Några från Sv. dipl. samlade exempel må nämnas¹ (den först anförda formen är den fsv., den senare nämnda formen den nsv.): **Hæsslaby** → **Hesselby** (Sdm.), **Thomblasta** → nu trol. **Tummelsta** (Sdm.), **Hæklista** → **Häckelsta** (Sdm.), **Iglabodha** → **Iggelbo** (Uppl.), **Foghlasio** → **Fogelajö** (Vml.), **Gamblaby** → **Gammelby** (Vml.), **Oklabo** → **Ockelbo** (Gästr.), **Kumblaby** → **Kummelby** (Ög.), **Aslatorp** → **Åseltorp** (Ög., obs. ock **Oblidsbygd** → nu trol. **Ubbelsby** i Ög.) — **Vagrasta** → **Vagersta** (Vml.), **Hægravalle** → **Hägervallen** (Vml.), **Ythra Sela** → **Ytterselö** (Sdm.), **Yfra Sela** → **Överselö** (Sdm.), **Yttrahult** → **Ytterhult** (Sm.), **Dighranæs** → **Digernäs** (Jämtl.), kanske ock **Væstra Götland** → **Västergötland**, **Østra Götland** → **Östergötland** (i **Västergötland**, **Östergötland** kan även föreligga komposition med **væster**, **øster**) — **Bossnaberga** → **Bässenbärga** (Sdm.), **Utnaby** → **Ottenby** (Öl.), **Soknadall** → **Sockendal** (Ög.), **Høghnathorp** → **Höjentorp** (Vg.). På väsentligen samma sätt är förhållandet **Beknabergha** → **Beckombärga** (Uppl.) att uppfatta. **Beknabergha** fick utvecklingen → **Beknebergha** → **Beknbergha** → **Bekmbergha** (genom inflytande från följande labiala b). Skrivningen **Beckombärga** anger den vokalklang, som det vokaliska **m** har, eller ock har av det vokaliska **m** utvecklats om; jfr i viss mån utvecklingen fsv. **Randhem** → **Rannom** etc. (se t. ex. Kock Fsv. ljudl. I, 209).

På samma sätt som t. ex. utvecklingen **humbla garper** → **hummelgård**² förhåller sig till **bondabyr** → **bondby**, så för-

¹) Ög. = Östergötland, Sdm. = Södermanland, Vml. = Västmanland, Sm. = Småland, Uppl. = Uppland, Vg. = Västergötland, Öl. = Öland.

²) En analog utveckling föreligger kanske i mlat. **saoristia**: nsv. **sa²kerstia** med **fortis** på första ock **semifortis** på tredje stavelsen. **Dess-**

håller sig *Hæeslaby* → *Hesselby* till utvecklingen i sådana vanliga ortnamn som *Darista* → *Darsta* (Vml.), *Dræggista* → *Dræggata* (Uppl.), *Hanasta* → *Hansta* (Sdm.), *Geirilæsa* → *Gårdslæsa* (Öl.) etc. etc.

Ett par anmärkningar om synkope av artikelns vokal må här få sin plats. NORRÉN har i Ark. VIII, 145 not 2 framställt den åsikten, att nsv. bestämda formerna *nyckeln*, *gaveln* (för fsv. *nykelin*, *gaffin*) skulle ha uppkommit genom analogi. Efter *båge* : *båge-n* = *nyckel* : *x* har man, menar han, bildat *nyckeln*, ock sedan skulle man efter *nyckel* : *nyckeln* = *gavel* : *x* ha skapat *gaveln*.

Denna uppfattning är säkerligen icke riktig. Det gemensamma för *båge* ock *nyckel*, ock det som således gjorde, att en böjningsform av det ena ordet skulle kunna påverka en böjningsform av det andra ordet, skulle väl vara deras tvåstavighet. Men nu kan artikelns vokal i rspr. (i inskränkt mening) förloras även i vissa enstaviga substantiver, t. ex. *salen* → *saln*, *buren* → *burn*. Å andra sidan borde, om NORRÉNS uppfattning varit riktig, tvåstaviga neutrer på vokal (vittne : vittnet, öga : ögat etc.) ha påverkat t. ex. *hemman* : *hemmanet*, så att man fått *hemmant*. Detta är emellertid alldeles icke fallet. Man har här icke att göra med analogipåverkan, utan med en i rspr. (i inskränkt mening) på en något äldre ståndpunkt börjande ock väl ännu tillämpad ljudlag: »i levisimusstavelse (efter levis-, semifortis- eller fortisstavelse) förlorades e mellan l, r, n ock följande n».

Som bekant föll i det äldre språket levis i trestaviga ord med akc. 2 (ej såsom nu på tredje, utan) på andra stavelsen, t. ex. förr *ka²llare* → nu *ka²llaré* etc. Vid tiden för ifrågasvarande ljudlags första tillämpande akcentuerade man *ny²okölen*, *hi²mmélen* etc.; *fa²dhären* etc.; *mo²rghönen* etc. I dessa former förlorades ljudlagsenligt ultimas e, så att man fick *nyckeln*, *himmeln*, *fadern*, *morrön(n)* etc. Så ock t. ex. av *vå²dhären*

utom akcentueras även dialektiskt *sakri¹stia*. Redan Lex. linc. har dock *sakerstigha* (gh genom anslutning till fsv. *swina sti[ghi]a*), *Sahlst. sakerstia*. Jag lemnar oavgjort, om fd. *Assnes* (1425) → *nyd. Assens*, fd. *Horsnæs* → *nyd. Horsens* etc. äro att uppfatta på liknande sätt, eller om här värlig metates försiggått.

vädurn. Då man även har nyckelen etc., så beror det naturligtvis på nybildning efter den stora massan av ord, där ingen vokalsynkope inträdde i artikeln: *nyckel* : *nyckelen* efter *bok* : *boken* etc. I ord sådana som *morgon*, *hemman* äro *morgonen*, *pl. hemmanen* de enda i skrift brukliga formerna av det enkla skälet, att ordens obestämda ock bestämda form annars skulle bli identiska.

Även när *e* icke tillhörde artikeln, har det förlorats under samma förhållanden som i *nyckel(e)n*. Detta är fallet i t. ex. *do²måren* (sammanställt av *domari* + [i]n), som blivit *dommarn* etc. Så ock i sådana äldre nsv. uttryck som *ana²rkar en* »snarkar han», *bru²kar en* »brukar han», vilka övergått till *snarkarn* (Lucidor, Hel.² Rr 3), *brukarn* (ib.).

Former motsvarande *nyckeln* förekomma även av enstaviga subst. ock av flerstaviga med fortis på ultima, t. ex. *dalen* → *daln*, *buren* → *burn*, *munnen* → *munn*; *handen* (→ *hannen*) → *hann*, *terminen* → *termin(n)* etc. Jfr med *dalen* → *daln* t. ex. (*Småland* →) *Smålen* → *Småln* ock sådana i nsv. samtalspråket använda uttryck som *sern* »ser honom» (av *ser en*) etc. För att undvika sammanfallande av bestämda ock obestämda former brukar man dock sådana artikulerade former som *munn*, *termin* blott i talet ock i skrift, som troget vill återgiva talpråket.

Har då, såsom NOREEN antar, *gaveln* nybildats efter *nyckeln*? Även härpå torde man böra svara nej. Som bekant ha ej blott tvåstaviga ord på *-el* med akc. 1 artikulerade former på *-n*, utan sådana användas även av tvåstaviga subst. på *-er* med akc. 1, t. ex. *segern*, *dagern*, *åkern*, *vintern*, *åldern*, *fjädern* etc. etc. Tydligt böra t. ex. *vintern* ock *gaveln* förklaras på samma sätt. Men den mycket talrika ordgruppen *vintern*, *segern* etc. kan ej ha erhållit denna form för artikeln efter de fäm orden *fadern*, *modern*, *brodern*, *systemen*, *dottern* med akc. 2, de enda substantiven på *-er* med (uteslutande) denna akcentuering.

Jag fattar därför *gaveln*, *vintern* på följande sätt. I de äldre formerna *gafeln*, *vintren* förlorades *e* ljudlagsenligt enligt ovan uppställda regel, varvid *l* ock *r* blevo vokaliska ock detta uttal i skrift återgavs med *gafveln* (*gaveln*), *vintern*. Utvecklingen har varit analog i ord på *-en* sådana som *botten*.

I botnen övergick vid förlust av e det föregående n till vokalliskt n; men då man ej utan svårighet kunde uttala bottⁿⁿ, förlorades -n, ock man fick bottⁿ (skrivet botten) i sådana tal-språket tillhörande uttryck som på botten etc. Växelformerna gavlen, vintren, bottnen (den sistnämnda, till undvikande av förblandning med obst. formen, den enda brukliga i det egentliga skriftspråket) kunna alltjämt ha levat kvar genom inflytande från den stora massan av artikulerade former (höken, läsen etc.), men skulle kanske ock ha kunnat uppstå därigenom, att till gavel (efter hög : höken etc. etc.) nybildades ga^lvelen med fortis på första, levissimus på andra ock levior på tredje stavelsen, varvid penultimas e förlorades (gavlen).

* * *

Jag tillfogar en liten anmärkning om danskans användning av stötton.

Liksom i svenskan vokalisationen i barna-ålder etc. förklaras av att sammansättningslederna relativt länge uttalades med två fortisakcenter, så bidrager ett liknande förhållande till att förklara bruket av stötton i vissa nda. komposita. Det är i nda. regel, att när ett ord med stötton ingår som senare kompositionsled i en sammansättning, det »bibehåller» stöttonen, t. ex. mørkeblaa, smaabørn ock (enligt V. DAHLERUP) aandsliv, vintre, olietre, faarehjord med stötton på ultima liksom blaa, børn, liv, træ, hjord. Orsaken härtill torde icke ha blivit utredd. I Ark. III, 80 noten 2 lemna jag oavgjort, huruvida stöttonen i dylika ord är jämförelsevis ursprunglig, eller om den icke till dem överförts genom påvärkan av motsvarande enkla ord.

Från nydansk synpunkt sett, kunde det förefalla, som om det ingen förklaring behövde, att -blaa i mørkeblaa »bibehåller» den stötton, som blaa har. Men saken är dock icke fullt så enkel. Under normala förhållanden motsvaras nämligen stöttonen i nda. av fortis 1 i nsv. Men i ord sådana som mørkblå, småbarn, vinträd, får(a)jord har nsv. icke fortis 1 på ultima, utan orden ha fortis 2 på penultima ock semifortis på ultima.

Saken förhåller sig säkerligen på följande sätt.

I Ark. III, 64 ff. torde det ha lyckats mig visa, att stöttonen på en semifortisstavelse i nda. mycket ofta får sin histo-

riska förklaring därav, att denna stavelse fordom hade fortis 1. Så förklaras t. ex. stöttonen på andra stavelsen av *opdsæmning*, *vedkommende*, *opfinder* etc. etc.

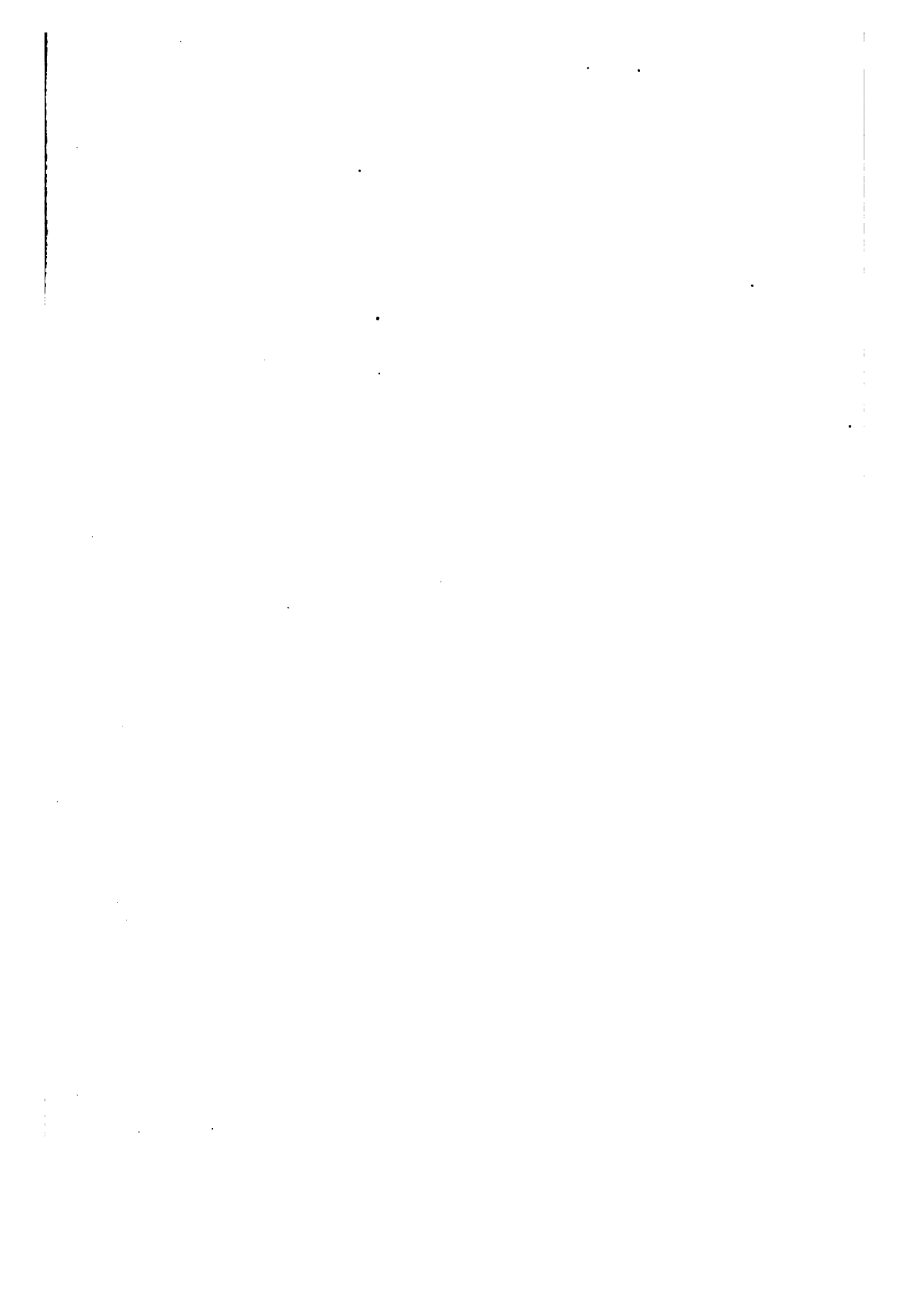
Jag fattar på delvis liknande sätt stöttonen på ultima av *faarehjord*, *aandsliv*, *olietræ*, *vintre* etc. Liksom nsv. *fåra*-*jord* sent hopvuxit till ett ord ock man länge akcentuerade *fåra* *hiord* med två fortisakcenter, så var detsamma fallet med danska *faare* *hiord*. Vid den tiden fick *hiord* i *faare* *hiord* naturligtvis stötton (= fortis 1), men det har bibehållit stöttonen, även sedan *faare* *hiord* hopvuxit till ett ord med blott en fortisakcent (på *faare*-) ock med semifortis på *-hiord*. Även *aandsliv* utgör en i relativt sen tid hopvuxen juxta-position, vilket bekräftas därav, att sammansättningen i *nda*. har fortis 1 (= stötton) på *aands*-. Man uttalade således tidigare *aa'nds li'v* med fortis 1 (= stötton) på båda orden, varav uppstod *aa'ndsliv* med blott en fortisakcent, men med stöttonen bibehållen på den med semifortis akcentuerade ultima. Så förklaras ock stöttonen på *-træ* i *olietræ* av äldre *olie træ*.

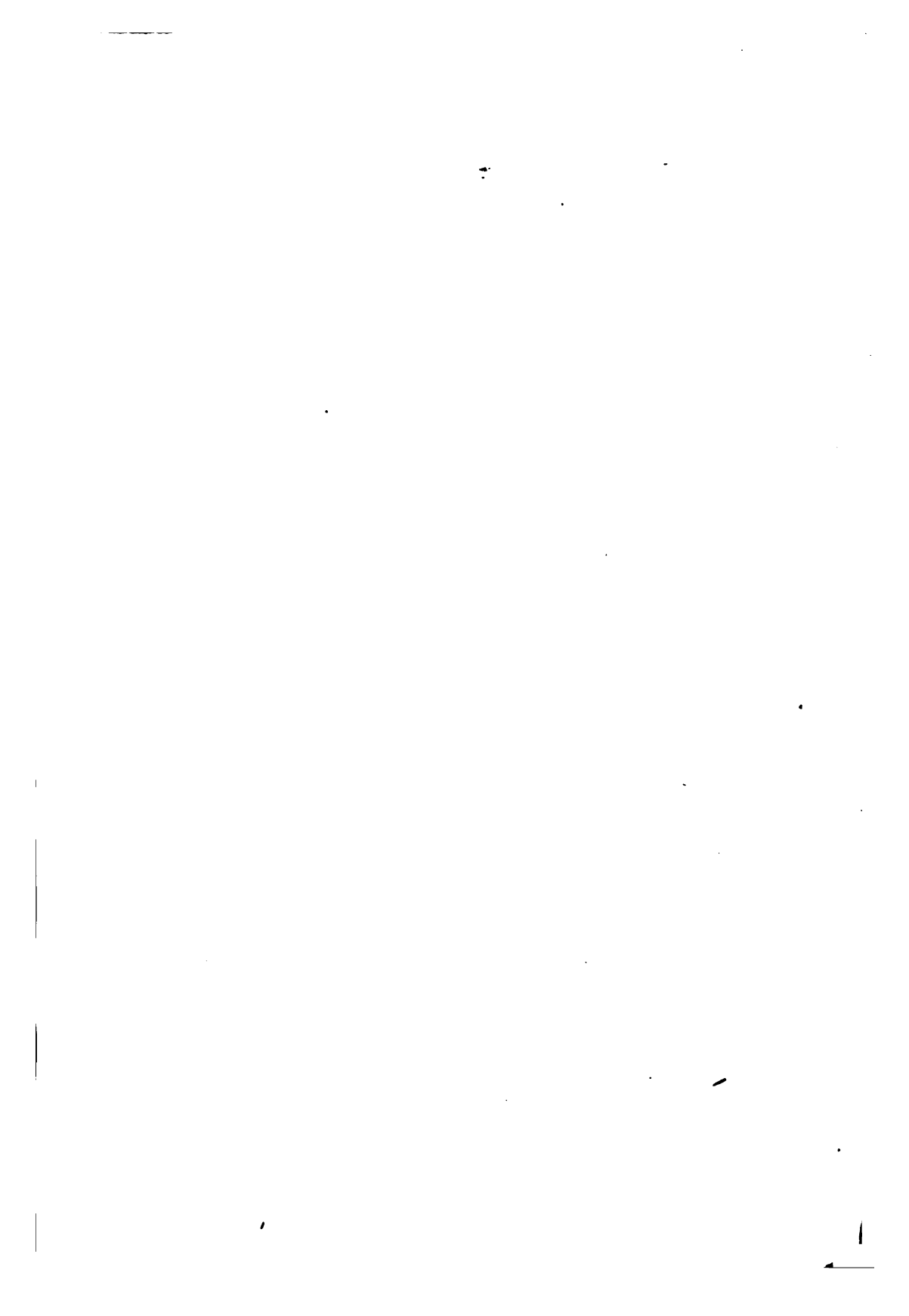
Med en egentlig sammansättning sådan som *vintre* förhåller det sig delvis annorlunda. Detta ord har, enligt bestämd uppgift av den gamle metrikern SEVERIN PAULSEN GOTLENDER under 1600-talet fakultativt haft fortis dels på första, dels på andra stavelsen (se Kock i Ark. III, 57). När fortis i det äldre språket föll på andra kompositionsleden, fick denna akc. 1 (= stötton); när fortis låg på förra kompositionsleden åter, hade i det äldre språket senare kompositionsleden semifortis ock ingen stötton. Då emellertid det yngre språket uteslutande låter fortis vila på förra ock semifortis med stötton på senare sammansättningsleden, så har den på senare kompositionsleden fordom fakultativt brukliga stöttonen där fullständigt antagits särskilt genom inflytande från det enkla *træ*, men ock genom påverkan av sådana komposita som *olietræ*. Massor av egentliga komposita hade i det äldre språket samma akcentuering som *vintre*, ock deras moderna akcentuering förklaras därför på samma sätt som den nuvarande akcentueringen av detta ord.

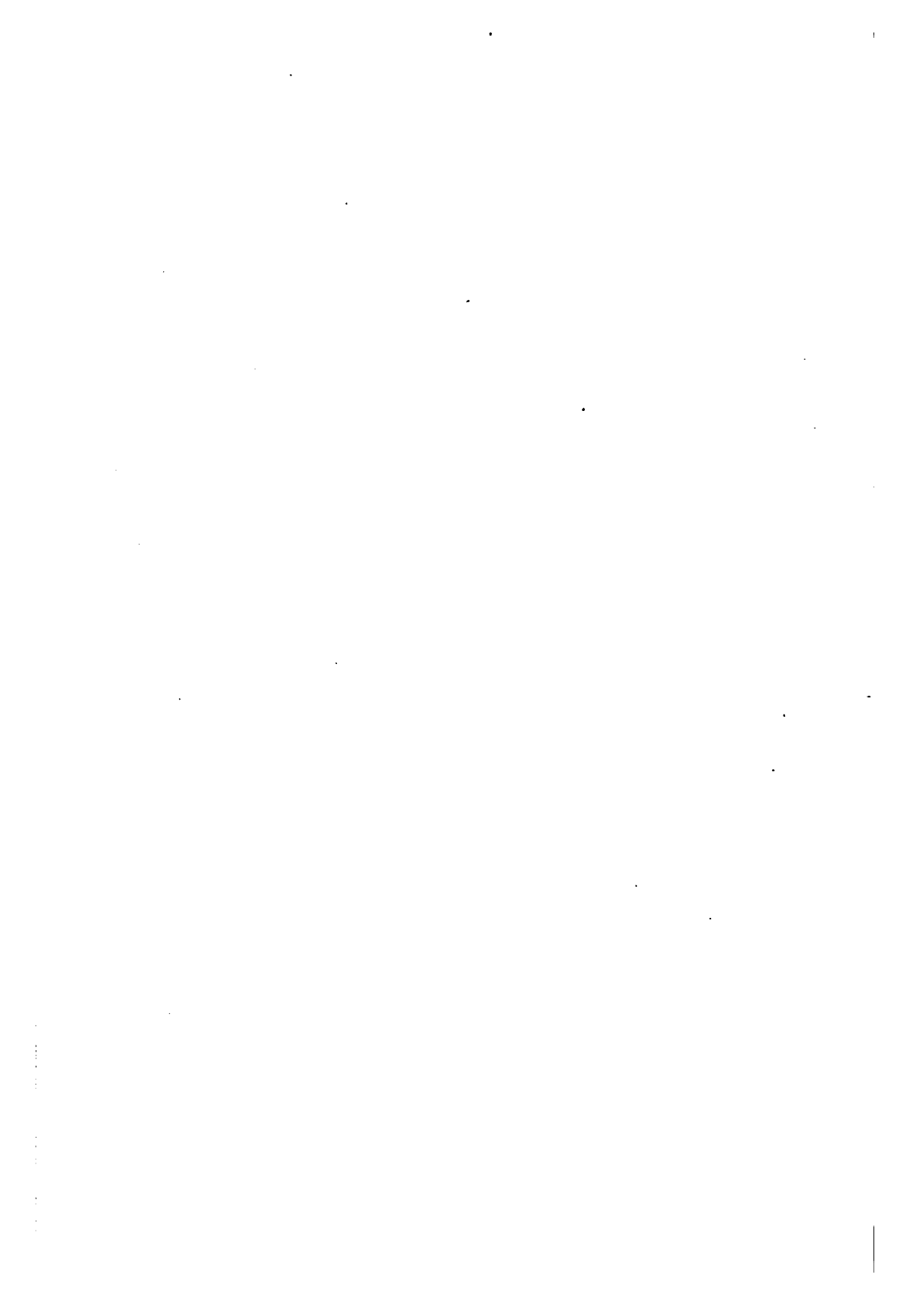
Härigenom utbildades så småningom den allmänna regeln, att när ett ord med stötton ingår som senare sammansättningsled i ett kompositum, »bibehåller» det sin stötton, så att även egent-

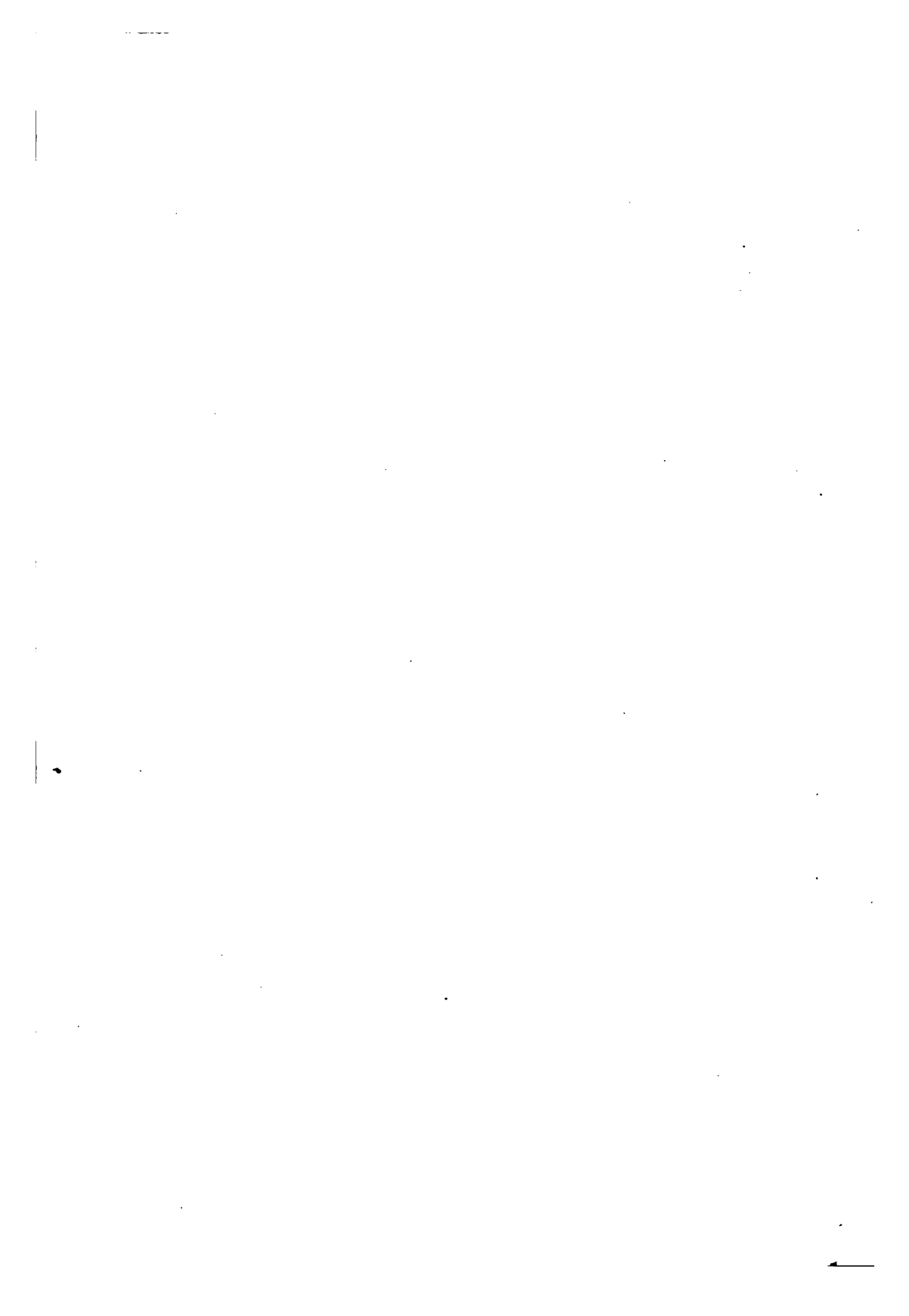
liga komposita, vilka fordom uteslutande haft fortis på förra kompositionsleden, i det moderna språket antagit stötton på senare sammansättningsleden. Ock på analogisk väg utsträcktes sedan denna regel till ord, som historiskt sett ej äro sammansatta, men dock uttalas med fortis ock semifortis, t. ex. glavind med fortis på första ock stötton på andra stavelsen.

Lund juli 1894.

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED
LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below,
or on the date to which renewed. Renewals only:
Tel. No. 642-3405
Renewals may be made 4 days prior to date due.
Renewed books are subject to immediate recall.

REC'D 18 1070 IT

REC'D LD AUG 12 11 51 AM '70

LD21A-60m-8,'70
(N8837s10)476-A-32

General Library
University of California
Berkeley